ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, REGII CONSILIARII, DE REBVS GESTIS GALLORVM LIBRI IX.

AD HISTORIAM PAVLI AEMYLII *additi, perducta hiſtoria uſque ad tempora Henrici II. Francorum Regis.*

Tertia editio nunc recèns aucta & recognita.

Bibliothecæ Secr. Coll. Rom. Soc. Jesu

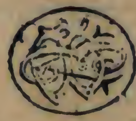
LVTETIAE,

Ex officina typographica Michaëlis Vaſcoſani, uia Iacobæa, ad inſigne Fontis.

M. D. LV.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

EX PRIVILEGIO REGIS.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAVTVM *eſt authoritate* Henrici II. *Francorum Regis, ne quis alius præter* Vaſcoſanum, *hos nouem libros Arnoldi Ferroni Senatoris Burdigalenſis, de rebus geſtis Gallorum ad hiſtoriam Pauli Aemylij additos, ante ſexẽnium imprimat, néue uendat. Qui ſecus fecerit, libris & pœna in ſanctione æſtimata, mulctabitur. Lutetiæ Pariſiorum,* VII. *Idus Februarij:* M. D. LIII.

Ex mandato Regis, D. *Renato Baillet libellorum ſupplicum in Regia magiſtro, præſente.*

Mahieu.

QVAE res magno atque excellenti ingenio homines olim ad monumenta rerum geſtarum poſteris tradenda excitarunt, hæ ipſæ quin me ab hoc inſtituto reuocarint, parum abfuit. Partim enim laudis ſtudio ducti, cum eſſe hanc unam, quæ tantos labores poſteritatis memoria conſolaretur, intelligerent, partim ſtudio illuſtrandæ patriæ, præmiíſque à populis, Regibúſque propoſitis, partim ſtudio ueritatis proponendæ, ſimilibúſque aliis cauſis, exempla ut proponerēt poſteris, unde quod imitarentur acciperent, id aggreſsi ſunt. Ac mihi quidem laudē ſperare hoc ſæculo, cuius ea hactenus labes & macula fuit, aliorum labores aut ridere, aut contemnere, ſuos ſine riuali laudare, ſani hominis non uidebatur. Illuſtrandæ autem patriæ conſilium, etſi optimum, ſeponendum ſemper ab hoc ſcribendi genere putabamus. Præmia autem nulla hoc tēpore induſtriæ conſtituta uidimus: quippe illa honore, liberalitatéque alitur. Ea ubi dempſeris, parum ſibi conſtant induſtriæ fructus. Nūc uerò cùm diuitiis magni laudabiléſque homines fiant, ingenium, eloquentia, conſtantia, integritas refrixiſſe uidentur, omnéſque induſtriæ fontes exaruiſſe: præſertim cum ad ingenij laudem parandam labore opus ſit & ſudore, ad opes parandas, quà cuique lubet nitatur. Ita fit ut homines docti, ſtudioſi, induſtrij, ignoti ſint, inter uulgus numerentur, nullo numero, nulla gratia, nulla authoritate habeantur: præmia eruditis debita, diſtricta teneantur à paucis. Veritatis autem ſtudium etſi nos mouere maxime potuit, periculum tamen quod ſemper uidimus conflatum ſtudioſis eius proponendæ, odiorúmque ſegetes inde gliſcentes progredientéſque, hoc præſertim tempore, quo uirtutem alligatam uidemus, forū ſine fide, tribunalia ſine iure, conculcatam diſciplinam omnē militarem,

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

omniũ ætatũ ordines ſimulatores ac diſsimulatores, uel ipſos homines philoſophiæ ſacris addictos ab hac prouincia deterreret. Accedunt eò quorumdã ioci & ſales qui ſcriptorum incõditorũ omnia plena indignãtur. Videndu uero ne qua in re illi laudẽ modeſtiæ uenantur, qui ea cauſa nihil ſe ſcribere profitentur, in ea ipſa re ſint impudentes: & qui ſe fontes eſſe iactitant Philologiæ, cũ aliorum rigare debeant ingenia, areſcere illi ſiccitate deprehendãtur, cũ grauiſsime ſciamus à prudentiſsimis uiris ſcriptum, multos partim inertia nihil ſcribere, partim ambitione, cũ ſe putant ſatis magnam eſſe adeptos gloriã, eámq; maiorẽ uiſum iri, ſi in exiſtimantium arbitrium ſua ſcripta nõ uenerint. Hæc ego diu mecum agitans, quin genus hoc ſcriptorũ omne deleuerim, parum abfuit. At uicit tandẽ, quod uincere fuit æquum, & uicit quidem ſtudium ueritatis paſsim proponẽdæ. Is mihi ſolus ſtimulus, hi demum aculei fuere ad res geſtas Gallorũ perſcribendas, cum uiderẽ ſcriptores horũ temporũ, & uulgares, & eruditos paſsim res ita narrare & contexere, inuolucris ut rerum & uerborũ ueritatis amiciſsimã ſimplicitatẽ tegant: potentiorum ut auribus omnia data prudentes rerum æſtimatores intelligãt, totáq; mente in ea cogitatione curáq; uerſati uideantur, ea demũ ut literis mandarẽt quæ illis grata eſſent, & ad id unde aliquis flatus oſtẽdi potuit, uela dederint, ut quã lucem ueritatis, uitæ memoriã, nuntiã uetuſtatis hiſtoriã ſapientiſsimi homines dixerũt, eã, quoad eius fieri potuit, artificioſum mẽdaciũ, corruptelã diſciplinarũ reddiderint. Scribã autẽ quæ hac ætate aut certe proxima geſta ſunt, ab eóq; ordiar, unde Paulus Aemylius, nobiliſsimus rerũ Gallicarũ ſcriptor, finẽ fecit. Vnicus mihi erit ſcopus ueritas, ex qua ſi quid in me odij confletur, opprimi me onere officij malo, q̃ illud quod cũ fide mihi impoſui oneris, aut ꝑpter metũ deſerere, aut ꝑpter ingenij debilitatẽ reiicere

ARNOLDI

ARNOLDI FERRONI BVRDIGALENSIS, DE REBVS GESTIS GALLORVM

LIB. I.

MORTVO Britannorum Regulo, bellum Britannicum, quod iam extinctum eſſe uidebatur, repente renouatũ eſt. Proceres Britãnici dum diſſentiunt de Anna Britanni filia collocanda, id bellum excitarunt. Nam pars Alanum Alebretum Aquitanum multorum oppidorum dominum præferebat, isque uoluntate patris cum ea matrimoniũ contraxiſſe falſò iactabatur, priori die quàm is decederet: ſed repudiante Anna, uanum eorum erat ſtudium. Pars tacite Gallo ſtudebat: pars Maximilianum Federici Cæſaris filium ad eas nuptias aperte uocabat, non ſolùm præſidio futurum (ſi quid aduerſi à Gallis accideret) ſed libertatem etiam Britannicam confirmaturum. Nec ignota eorum ſtudia Gallo. Vltro citróque legationes iiſſe ſciebat. Iam omnia compoſita ex animi ſententia Maximilianus coniectura augurabatur, totámque Britanniam animo inuaſerat. Iam matrimonij nomine potitus parte Galliæ opulentiſſima, Belgarúmque principatu, quid non ſperaret adiuncta Britannia? Diu deliberatũ eſt apud Gallos, quæ ratio iniretur depellendæ huiuſce procellæ. Cunctatio Maximiliani conſilium confirmauit. Adhibiti in conſilium prudentiſſimi homines, ita ſtatuerunt: & Maximiliani affinitatem repudiandam, & Annæ nuptias Regi maturandas, præſertim cum potentiſſimi uicini dominatus periculoſus eſſet, à quo nihil niſi ſimulatam amicitiã in præſens, & poſtea bellum expectari par ſit, cũ iam imme-

mor affinitatis & fœderis, bella ex bellis ſerendo, regni æmulum ſeſe profiteatur. Itaque *datum eſt negotium quibuſdam* Annam *tentandi.*Hæc *primùm mirabatur: deinde etiam fidem datam* Maximiliano *(iam enim procuratorio nomine, uerbis conceptis, miſſo* Volphango Polaymo Auſtriaco, *more maiorum, ritúque* Regio, *abſens ei pacta fuerat) frangere uerebatur.* Sed Lavalla, *aliæque* Britannicæ *nobiles, quarum & conſuetudine utebatur, & familiaritate delectabatur, muneribus* Gallicis *delinitæ, ad ſpē ampliorem regni melioris puellam impulerunt: prætexentes* Maximiliano *marito tueri uix poſſe* Britanniam: Pontifices *authores ſacrorū facile legibus eam ſoluturos: quas nec uiolatas eſſe, dum tutius & certius matrimoniū initur.* Puella *præclara indole, admirabiliq; uirtute, his perſuaſa, ſe, ditionémque* Britannicam *in fidem* Regis *contulit, ac paucis poſtea diebus, magno* Gallorum *plauſu, celeberrimæ nuptiæ confectæ ſunt.* Britannia Gallorum *regno adiecta,* Britannis *frementibus, certúmque ducem deſiderantibus.* Maximilianus *hæc à* Carolo *parari prius reſcierat: ubi autem cōfecta omnia intellexit, qui iam antea inimico in* Carolum *animo fuiſſet, multo grauius hoc dolore exarſit, atque ita commotus eſt, ut & conuitia fœda in* Carolum *ingereret, & pro* Galliæ *regno opprimendo ſeſe deuoueret.* Senſerat Henricus Anglorum Rex *id moliri* Carolum: *ac iam à* Maximiliano *excitatus, exercitum in* Galliam *parauerat.* Peruenerat Anglus *è* Caleto Bononiam *oppidum maritimum, tentans ſi quo tandem pacto id expugnare poßit.* Contraxit & Carolus *copias. hæ dum lentius progrediuntur,* Philippus *Creperecors, qui præſidio* Atrebatibus *datus erat,* Bononiam *defendendam ſuſcepit cum* Cardone. Oppugnantur Bononienſes *lentè.* Miſſo *in caſtra ad* Regem *caduceatore, de pace agi cœptum eſt: à qua* Henricus *non ab-*

 horrebat,

horrebat,& Gallorum opera in regno recuperãdo uſus,& domeſticas ſeditiones ueritus, Maximiliano etiam nulla,ut conuenerat,ſubſidia afferente. Conuenit ut Carolus impenſas belli refunderet, certa quotannis pecunia impenſarum nomine eroganda. Anglus in Britanniam rediit. Atrebates interea urbem leui præſidio teneri ſentientes, conſilia inibant de urbe Maximiliano dedenda: is eò copias miſerat: hæ celeritate uſæ, urbi iam proximæ erãt. Paratis omnibus, portíſque ſumma cuſtodum ſocordia ita obſeruatis, ut claues adulterinæ admouerentur, poſt cantiunculam pronuntiatam, qua milites maturare iubebantur, in urbem introducti ſunt. Vrbi tum præerat Paulus Carquilenus nomine abſentis Cardoni. hic ad primum hoſtium motum cum militibus in arcem ſeſe proripuit: mox arci etiam, ſibíque timens, cùm ſecundo die auxilium Gallorum adeſſet, arcem deſeruit. Vrbs direpta eſt: multi obtruncati: non à templis, non à domibus coniuratorum temperatum eſt. Author cõiurationis uiliſsimus quidam faber ferrarius fertur, qui ſecundum mœnia urbis habitabat: ac ſolus eò relictus erat, dum Ludouicus undecimus uertere ſolum Atrebates cogit, in Galliámque uelut coloniam eos deducit. Præfectum Carquilenum, quem & Carcaluentum uocant, Britãnum fuiſſe conſtat. Eum uino languidum, confectum cibo, ſtertentem ſomno, interceptum aiunt ab hoſtibus: direptóſque Atrebates fuiſſe ob ſtipendia multorum menſium militi non perſoluta à Maximiliano. Eſt & fanum Omeri eodem tẽpore expugnatum, aliis in aliud tempus oppugnationem referentibus. Satis conſtat, quocunque tempore receptum ſit oppidum, ſumma cuſtodum ſocordia id accidiſſe: hoſtes duce Georgio Daberſio, copias eduxiſſe quaſi urbẽ oppugnaturos, Gallos mœnibus ſitúque oppidi fretos paratos fuiſſe: ſed hoſtes ſeſe in caſtra recepiſſe: hoc idem totis octo diebus

finxiſſe: quin & ex oppido Gallis prodeuntibus in caſtra quaſi fugientes abiiſſe. Ita multum remiſiſſe Gallos de priſtina diligentia, qua antea uſi fuerant: ubi his creuiſſe negligentiam cum audacia uident. Belgarum peditatum, & Germanos auxiliares, turres proximas murúmque adhibitis ſcalis ſumma uſos celeritate occupaſſe, alibi ſopitis cuſtodibus, alibi cuſtode nullo: refractis deinde portis progreſſos, cæſis Francis & oppidanis, loco potitos. Eodem tempore Ambianorũ ciuitas ab iiſdem tentata eſt: Catharina Licia, uirili mulier animo, dum uigiles parum ſuo munere fungũtur, dormitantes ſtertentéſque excitat. Ambiani ad ſtrepitum aduenientium hoſtium adcurrunt: pars ad urbis cuſtodiam relicta eſt: pars alia urbe egreſſa Maximiliani fugat milites, ingenue faſſos unius mulierculæ uigilus & induſtria ademptam uictoriam. Dum hæc in Gallia geruntur, Federicus Cæſar fato functus eſt, cum prius Maximilianũ filium Francfordiæ conſortem imperij ab iis qui Cæſarum eligendorum iura ſibi uendicant, declarari curaſſet. Fuit is annus impertitæ nobis à Deo Opti. Maxi. ſalutis, milleſimus quadringenteſimus octogeſimus ſextus. Ita ille Cæſar declaratus eſt poſt patris mortem: diadema, infuláſque ſolénes illas Cæſarum neque unquam ſuſcepit, neque (cum facilè poſſet) ſuſcipere admodum laborauit. Is imperij res compoſiturus turbatas morte patris, reddita Margareta filia unà cum quibuſdam oppidis, quæ ſua eſſe contendebat, fœdus iniit cum Carolo. Pace fruebatur Gallia cùm Ludouicus Sfortia (necdum tamen ſumpto Ducis nomine, quippe uiuente adhuc Ioãne Galeatio duce Mediolanenſium) crebris nuntiis, ob ſimultates quas geſſerat cum Alphonſo Rege Neapolitano, non ceſſabat Carolum in ſpem certiſſimam Regni Neapolitani impellere, ultro etiam ad eam prouinciam omnem ſuam operam, opéſque deferens. Ferdinandus

quoque Aragonum Rex maxime laborabat in recuperando Comitatu Ruſcinonis & Perpeniani. Abhorrebant tamen proceres Gallici à Ferdinando, iuſta uenditione quæſitas res negantes, tutum eſſe reddi, præſertim quæ ſpectarent ad limites Regni. Excluſus Ferdinandus Oliuerium Maillardum unum è ſodalibus Franciſcanis magna ui pecuniæ ſibi deuincit: alij id adſcribunt Ioanni Mauleoni Frāciſcano. hic Annæ Regiæ ſorori erat à confeſſionibus ſacris, uanam ambitionem eo cultu tegens, cui facilè in rem id eſſe Gallicam perſuaſit: illa Ludouico Ambaſiano, Albienſi Pōtifici. Ii cum Regi infixiſſent aculeum, quaſi non redditis " his rebus, ſeſe ipſe falleret: imperatorem omnium & ma- " giſtrum Deum non falleret: contrahi quidem animum uti- " litatis ſpecie, ſed ubi certum ſit uitium adiunctum rei, quæ " ſpeciem utilitatis affert, continuò arripiendum honeſtum, " ſecernendam abiiciendámque utilitatem: atque ita exiſti- " mandum, conſcientiam mentis noſtræ quam à Deo accepi- " mus, à nobis diuelli non debêre: hanc unam teſtem optimo- " rum nobis conſiliorum uiuis, fatóque functis futuram. Hæc illi cum ſubinde occinerent, facilè eum in eam ſententiam adduxerunt, maxime iam meditantem bellum Neapolitanum, neque poſt ſuum diſceſſum conuelli res Gallicas uolentem. Ipſe Ferdinandus poſtea, res eas tantùm pignori obligatas fuiſſe, ac pecunia ſoluta, de hypothecis Regi decedendum aiebat. Si tamen iure æquo per eius gratiam aut potētiam uti potuiſſet, teſtamentóque condito lui ea pignora poſſe, Ludouicum ſanxiſſe: quæ tamen in perditis & deſperatis à ſe habita ſint, cùm hominem neminem inueniret, per quem hæc à Carolo impetrare poſſet: donec à Frāciſcano ſodale tacitum ſibi ſubſidium comparaſſet, qui ex incerto certum ſeſe compotémque conſilij reddidiſſet. Aragonenſi pecunia omnis remiſſa eſt: & prouincia ea lege red-

dita,ut ipſe,quique ei ſuccederent, comiter maieſtatē Gallicam conſeruarent: ipſe in Gallos arma ne ferret: nec alios qui in Gallos bella eſſent geſturi,commeatu, aliáue ope iuuaret: nec per fines regni ſui tranſire ſineret. Ludouicus Ambaſianus oppida Aragonenſi reddidit. Eodémque tempore Ludouicus Valeſius dux Aureliorum,qui poſtea regnum adeptus eſt, uxoris precibus & lachrymis, quæ ſoror erat Caroli,inſigni mulier & ſanctitate & pudicitia, liberatus eſt è cuſtodia: in amicitiam quoq; Regis interiorem admiſſus, non ſine laude manſuetudinis, cum bello uictum Rex ſeruaſſet, dignitatique priſtinæ reſtituiſſet. Interea Rex ad bellum Neapolitanum animum intendebat: milites ſcribebat: arma,equos, machinas bellicas parabat: auxiliares ex Heluetiis,Scotis,aliisque fœderatis uocabat: cōmeatum, aut pecuniam quæ bello diuturno ſatis eſſet,congerebat. Ludouico Aureliorum principi negotium datum eſt,ut & ueteres naues quæ Maſsiliæ ſubſiſtebant,reficeret, & pararet alias plures: uti Campaniæ, Lucaniæque oram primo quoque tempore aut occuparet, aut infeſtaret. Miſsi legati ad Maximilianum Cæſarem, Alexādrum ſextum Pontificē Max. Ferdinandum Aragonenſium Regem, Henricum Britanniæ Regem, Venetos, alióſque Principes, pacifica omnia retulerunt. Alphonſus iunior regnum Neapolitanum, defuncto patre, obtinebat, Ferdinando patri induſtria diſpar. Is, ubi tantos belli apparatus in ſe parari uulgò iactaretur, uelut incertis rumoribus rem exagitatam contemnebat. Poſteaquam autem certiſsimis authoribus nuntiis, literis certior eſt factus de Caroli aduentu, non indiligenter quæ ad bellum, quæque ad rem militarem pertinebant, parauit. A Maximiliano Cæſare, Ferdinando Aragonenſi, reliquiſque Regibus, cùm fœdere Gallico obſtricti eſſent, ſubſidia nulla eo tempore impetrauit. Cum Alexandro Pōtifice Romano,

ſpreto Gallico fœdere, per Ioannem Borgiam Nepotem & Pontificium occulta iniit fœdera. Florentinos, Vrſinóſque ſibi adiunxit, & Vidum Vbaldum Vrbini Regulum, tranſitum Gallorum impedituros. Nicolaum Vrſinum Petilianum, Flaminiam cum ualido exercitu miſit: Claſſem ualidam inſtruxit, eique Federicum fratrem præfecit. Romam deinde uenit, longáque oratione Pontifici, Purpuratiſque oſtendit, non minus ſibi quàm uniuerſæ Italiæ aduentum Gallorum pertimeſcendum eſſe. Impetrauítque à Pontifice exercitum, ut quem nuper contraxerat ad urbis defenſionem, ad Petilianum mitteret. Pariſienſes longum Regis è Gallia diſceſſum ueriti, conati ſunt Regem ab ea expeditione miſſis Legatis deterrere, quos ille inauditos dimiſit, dictitans nequaquam ſibi tot opus eſſe conſultoribus: eóq; poſthac Pariſienſibus infenſus eſt. Cauſa potior indignationis fuit, quòd pecuniam ad id bellum à Rege petitam liberè negaſſent. Annus agebatur milleſimus quadringenteſimus nonageſimus quartus, cum Rex nunc Moliniũ, nunc Lugdunum adiens, pulcherrimarum mulierum amore tenebatur: conuiuiis etiam eas adhibens, certáque loca deſignans, quibus hæ mulieres, quibus ipſe conſueuerat, conuenirent: nactus etiam homines non ignobiles emiſſarios, architectóſque libidinum. Ita diei breuitatem conuiuiis, noctis lõgitudinem uoluptatibus conterebat. Inde Viennam adiit, urbem ſitam in finibus Delphinatium: eóque loco ab Anna ſorore magno ingenio muliere admonitus, reſipiſcere cœpit, uoluptatúmque occaſiones bellicis cogitationibus occupationibúſque fallere. Ibi Petrum Borbonium qui Annam ſororem in matrimonium duxerat, uicarium ac rectorem regni donec abeſſet, pronuntiauit: ſinguliſque præfecturis præfectos conſtituit, omnes tamen Borbonio parituros. Anna ſoror multum apud fratrem gratia atque authoritate

ualebat: quo factum eſt ut ad eam abſente Rege *omnia re-ferrentur.* Igitur *non ſine uenuſtiſſimarũ mulierum lachry-mis, quæ ægrè ab eo diuellebãtur, accinxit ſe ad* Neapolita-*nam profectionem.* Regem *in expeditionem proficiſcentem nobilitas* Gallica *ſecuta eſt: calonum, lixarum, plauſtrorum, carrucarum infinitus numerus: nam multis opus erat ad machinas bellicas centũ quadraginta inſignes uehendas, cũ interim paruarum innumerabilem traherent copiam.* Diu *deliberatum eſt,* R*éxne præſens bello adeſſe deberet,* Petro Borbonio *&* Anna *ſorore, reliquáque nobilitate* Gallica Regem *reuocante.* Sed Stephani Verſij *ſuppræfecti* Bel-*carienſis, &* Gulielmi Briſſonneti Quæſtoris Regij, *qui-bus ſolis ad interiorem* Regis *amicitiam aditus patebat, uicit ſententia, ut is bellum id ſuſciperet.* Vna *hæc cura an-gebat* Regem, *unde pecuniam in ſumptus belli pararet: nã quæ parata erat, iam conſumpta erat.* A Genuenſibus *mer-catoribus &* Mediolanenſibus *cõſtat non ſine fœnore mu-tuò ſumptum ingentem numerum pecuniæ.* Rex *cum ad* Taurinos *progrederetur, nactus eſt* Blancham *uiduam,* Al-*lobrogum ducis uxorẽ: ea quicquid auri in ornamẽtis eſſet, contulit.* Ille *id ſuſcipiens, pignori dedit, ſumptus inde mu-tuò duodecies mille nummis aureis.* Tantundem *ſumpſit à uidua* Montferrati: *eáque in* Galliam *reuerſus bona fide perſoluit: totóque itinere dum partim à menſariis, partim fœderatis mutuas ſumit pecunias, nec remige in ſupplemen-tum ad claſſem quam inſtruxerat, opus fuit: nec ſtipendio qui ab eo educti ſunt milites eguerunt.* Interea *claſſis* Galli-*ca, cui* Ludouicus Aureliorum *dux præerat, claſſi* Neapoli-*tanæ occurrit.* Gallica *claſſis ad portum* Genuenſem *ſtatio-nem habebat.* Ibi *ſunt qui certatũ ſcribãt uario certamine: tandem depreſſas interceptáſq; naues hoſtiles,* Federico *fu-gato.* Sed *qui comites* Carolo *in ea expeditione adfuerunt,*

narrant ad Spediam locum quem uocant Speciem, & Rapalam, uicina Genuæ loca, egreſſos hoſtes duce Obiecto Feſcio, cum interim claſſe etiã Gallis occurrerent. Erant Gallis inſtructæ naues Gallicæ, maiores decem, myoparones maiores triginta, minores quindecim, onerariæ duodecim. Sperabant hoſtes ex urbe motum aliquem in Gallos. Ludouicum conſtat claſsi occurriſſe: ſed ita littori proximam nauem prætoriam adnauigaſſe, ut pedeſtres hoſtium copias machinis bellicis emiſsis è mari & proſterneret & fugaret, territos machinarũ impetu, quarum uſum exactiorẽ ignorabant Itali: etſi prius ad eos perlatas proditum ſit. Antonium etiam Baſſeium ſup præfectum Diuionenſem cũ Heluetiorum inſtructa acie præſto fuiſſe, & renouantes prælium multis cæſis fudiſſe: Sfortianis etiam militibus, quos Ioannes Adurnus eduxerat, anguſtias itinerum obſidentibus, etſi hi prælio abſtinuerint. Ita cæſi fugatiq; ſunt hoſtes, captis multis, inter quos fuit Fregoſinus, Petri Fregoſi Purpurati Pontificij Genuenſis filius, magni apud eos nominis: nanque illi ſpurios non minus quàm naturales & legitimos liberos obſeruant. Eſt & Rapala oppidum expugnatum. Germani ſcriptores etſi his congruunt, prælij tamen ſeriem aliter narrant: Federicum cum quatuor hominũ millibus, Gallis occurriſſe: eos à Gallis & Heluetiis circunuentos fuiſſe: neque tamen ideo minus aciem inſtruxiſſe: ſed militũ numero & machinarum impetu impares fuiſſe hoſtes: ac tandem & cæſos & fugatos fuiſſe: Cecidiſſe ex Neapolitanis mille, ex Gallis uix trecentos. Ludouicus mare relinquens, cùm Federicus inde ſeſe proripuiſſet, Aſtam ſeceſsit, eóque loco nactus Carolum, certiorẽ eum fecit de uictoria. Ludouicus Sfortia cum uxore, regio magnificóq; comitatu è Mediolano egreſſus, Regi ad Aſtam occurrit: eique gratias egit quòd eam prouinciam ſe authore ſuſcepiſſet: Regiq; fidẽ

„ & operam omnem detulit. Pergeret fœlicibus auſpiciis: nec
„ uires hoſtium metueret. Qui apud Italos potentia omnino
„ ualeant, quatuor eſſe: Alexandrum Pontificem, quem cum
„ Columnenſibus ſolis uires conferre minime auſum, certum
„ ſit: quid facturus aduerſus tantam potentiam? Venetos, qui
„ hoc tempore quieti ſint: Mediolanenſes, quos ipſe nutu ſuo
„ regat. Ita aduerſus Neapolitanos ſolos rem Gallis futuram.
„ Hos omnes quatuor concordes opéſque conferentes ſupera-
„ tos: quid futurum hoc tempore, quo aduerſus unum bellum
„ ſit gerendum? Neapoli recepta, tanta auxilia terra marique
„ ſeſe ſubminiſtraturum, Turcarum ut imperium Conſtan-
„ tinopolitanúmque diadema nullo negotio Gallia florens re-
„ cipiat: Ita futurum ut res geſtas Magni Caroli famámque
„ Rex adoleſcens uincat. Nec uanæ pollicitationes, ſi à labiis non diſſenſiſſent præcordia, aut pectus non poſtea à lingua mutatum res ipſa docuiſſet. Ibi Rex puſtulis toto corpore emanantibus, coorta etiam febri, ægrotare cœpit: ſed febre leuatus, cum conſilia belli omiſſurus putaretur, ad priſtinas cogitationes reuerſus eſt. Aſcanius Sfortia Ludouici frater interea Romæ Regi egregiam nauabat operam, ut & Iulianus Cardinalis, quem poſtea Pontificem factum Iulium uocarunt. Hi Oſtiam Iuliano eodem Pontifice Oſtienſi adnitente Columnenſium factione, Pontifici extorſerunt: intercipiebántque commeatus qui Tyberi Romam uehebantur. Inſtante iam hyeme Ferdinandus Alphõſi Regis filius, Nicolaus Petilianus, Virgilius Vrſinus, Ioannes Iacobus Triuultius, deiecti ſpe Gallorum è Genua eiiciendorum, copias cogere, à Florentinis equos parare, finitimos populos ad ſe allicere cœperunt: Ita contractis copiis & numero & rei militaris peritia haudquaquam ſpernendis, ad Sapim peruenere. Prodit is fluuius ex Apennini iugis. Ad eos depellendos Rex miſit Aubigniũ (quem Scoti Ebrardũ Stuar-

dum uocabant) & Franciſcum Roberti Seuerinatis filium cum quibuſdam equitibus à Sfortia ſumptis. Horum aduẽtu cognito Aragonenſes & Neapolitani copias equeſtres educunt, equitatu pulſo: ſequentibúſque Gallis & Sfortianis, repentè pedeſtres copias emittunt. Ita dum utrinque receptui canitur, utrique in caſtra exercitum reducunt. Aubignius caſtra celeriter uallo foßáque muniit: leuibúſque prælijs quotidie certabatur, cùm caſtra caſtris eſſent proxima. Erant cum Aubignio Rodolphus Gonzaga, & Galeotus Mirandulanus. Ac quodam die cum tormentorum bellicorum pilæ ferreæ ex uallo in hoſtium caſtra torquerentur, ita afflictæ res ſunt hoſtium, adcurrentibus Gallis, deleri ut potuerint eodem die, ni Vidus Vbaldus Vrbini princeps, qui nuper in caſtra hoſtium uenerat, ſuos terga dantes reuocaſſet, paucisq́ue ex fuga reuocatis reſtitißet. Enituit eodem prælio uirtus Gratiani Calmontij ſpurij è nobili Calmontiorum Aquitanorum familia. Hunc etiam alio nomine Artiguanum uocabant. Imitatus eſt hac in parte maiores ſuos, præcipuè uero Brandelcſium Calmontium, cuius ut uiri fortis, animoſi, & acriter ſe morti offerentis uirtus, laudem ad poſteros propagauit. Et Aubignius ſuſpecta habebat auxilia Sfortiæ: & Ferdinandus de ſuorum fide dubitabat: quo factum eſt, ut neutri rem prælio cõmitterent. Alexander Pontifex iritatus Columnẽſium iniurijs, copias ſuas è Flaminia reuocauit. Ita cedente Ferdinando, equitibúſque Gallicis extremum agmen carpentibus, diſſolutæ ſunt eorum copiæ: ſecutiq́ue Galli & Sfortiani in Flaminia Mordanum ceperunt & diripuerunt: Catharinámque Hieronymi Riparij Sixti olim Pontificis Romani nepotis uxorem, Aragonẽſium partes ſecutam, Legatos ad Regem mittere coëgerũt: qui ibi eam futuram, ubi ille præſcriberet, & ea facturam quæ imperaret, firmarunt. Ita

*paſsim Italiæ omnes proceres Regi adiuncti, uel eius aduē-
tu ſpem nouarum rerum concipientes, uel machinarum im-
petu perterriti, ut ſunt ad res nouas intenti. Accedebat inue-
terata de Gallorum humanitate liberalitatéque memoria:
quam tamen paulatim depoſuerunt, Gallis inſolentiſsime
rapinis omnia fœdantibus. Carolum inde Sfortia & apud
Mortarium & Papiam magnifice excepit. Ingredienti Re-
gi plauſu maximo à multitudine undique occurrente, gra-
tulatio ſignificata eſt: ſimilíque plauſu & frequentia uſque
ad ædes deductus eſt: ibi Stephanus Verſius, qui ad fami-
liaritatem Regis intimam peruenerat, conatus eſt uolunta-
tem Regis à Sfortia alienare, uel ſuſpectum eum pala ſen-
tiēs, uel apud Ludouicum Aureliorum Ducem gratiam in-
iturus, qui iam palàm Mediolanenſem ditionem ad ſe reuo-
cabat. eóque factum eſt, ut duplicarentur apud Gallos no-
cturnæ excubiæ. Nec Sfortiam id latuit: ſed ſimulationum
inuolucris rem tegens, rogauit Regem qua tandem ratione
ſuſpectum eum haberet, qui opes omnes ſuas conferat ad
prouinciam, quam ipſe ſibi ſemel decreuit debellandam.
Rex bene eo ſperare iuſſo, negauit unquam apud ſe uel leui-
culam ſuſpicionem reſediſſe: petiítque Ioannem Galeatium
Ducem Mediolanenſium uiſere ſibi liceret: is æger corpore,
lectulóque decumbens, imo è pectore ſuſpiria trahebat. Rex
miſertus eſt principis nobiliſsimi, qui uelut cuſtodia ſeptus
ea arce adſeruabatur: obſecrauit ne in conſilium cogitatio-
num, deſperationem aut timorem adhiberet: curaret dilig*ē*-
ter ualetudinem: Dei ope futurum ſanitati reſtitutus conſti-
tuta ut omnia negotia, ſi quæ angunt uideret. Ille flens gra-
tiſsimam ſibi eſſe Regis ait uoluntatem: feciſséque nihil eum
à neceſsitudine ueteri obſequióque Galeatij patris in Gallos
alienum: actum de ſe: commendauitque filiolum. Rex cum
multa eum libenter eſſet rogaturus, ſuperſedit ob Sfortiam*

 præſentem.

præſentē. Ibi Iſabella Alphōſi Regis Neapolitani filia, Galeatij uxor, pedibus Sfortiæ aduoluta humum conſperſit lachrymis, capillo paſſo, circúmque caput reiecto negligenter, tandem aliquando patris Alphonſi Ferdinandíque fratris miſereretur, orauit. ſatis iam ultum iniurias ſuas. quid tandem expectaret, niſi ut è Regibus ſeruos redderet? Quid ego uobis (inquit) pater & frater, præter lachrymas poſsim reddere, quas uos ex morte mariti imminente pro me ipſa plurimas uideo effundere? quid poſſum niſi mœrere? quid niſi ſqualida gemere? memini quidem, memini, dum haſce mihi nuptias conciliaretis, præſidium uos uobis quaſi pararetis, huc me deduxiſſe: pro quo præſidio præſens uobis adſit ruina. Sfortia reſpondit iactam aleam, neque rem eſſe integram: depromendas fuiſſe eas deprecationes pro marito & pro ſeipſa, quæ uenuſtula eſſet & adoleſcentula. Fuerē ex aulico comitatu qui ita putarunt, Regem eius oratione commotum, ut ſi, quas ad Sfortiam illa preces effudit, genibus ſuis obuoluta effudiſſet, ad æquas pacis cōditiones, quas eo tempore per Venetos Alphonſus maiore regni parte delata offerebat, uenturus exiſtimaretur. Inde Placentiā comitante Sfortia Rex peruenit: ibi certior factus Sfortia Galeatium nepotem animam agere, equis ſæpe mutatis Papiā properabat: ſed in itinere audiit deceſsiſſe: Mediolanúmq; properauit, cum prius rediturum ſe Regi recepiſſet, nec tamen rediit. Fama eſt Galeatium nepotem pronepotémque ueneno ab eo ſublatos, ita apte temperato, ut ſub aduentum Gallorum occumberet. eius rei indicium fuiſſe tumore & liuore decoloratum corpus utriuſq; mortui. Ita ille Mediolanenſem principatum malis artibus quæſitum obtinuit, cuius dominatio neque iucunda fuit multitudini, & bonis ita moleſta, magno ut omnibus in odio fuerit. Ciccus Calaber uir natura peracutus & prudens, expulſo Ludouico

Sfortia cum Bona Sabaudiana matre, moderabatur Galeati nomine res Mediolanẽſium. Bona, cum eſſet leui ingenio, per Antonium Teleſinum Ferrarienſem adoleſcentem uenuſtiſsimum, qui ad eius amicitiam arrepſerat, totámque eam poſsidebat, eíque obſequentior ea erat, quàm caſtam mulierem deceret, reuocauit Sfortiam, nequicquam diſſuadente Cicco. Is reuocatus. Cicco necato cum in amore & delicijs illa aliquantulum Teleſini uerſata fuiſſet, tãdem & tutela filij, & omnium rerum adminiſtratione priuata eſt, omnia ad ſe Ludouico Sfortia reuocante, donec ſublatis nepotibus Mediolanenſi imperio potitus eſt. Inde Rex, cum Florentinis nõ ſatis æquis uteretur ob Petri Medicis factionem, qui Neapolitano adhærebat, Sarzanam obſidere cœpit. Secus Macram amnem Lunam uetuſtum olim aiunt fuiſſe oppidum & nobiliſsimum: quod hodie nullum extat, uicinis tamen locis Lunenſis regionis nomen retinentibus. Ad Macræ dextram ſupra Lunam eſt Sarzana, cuius arcem à Thoma Fregoſo communitam lautiſsiméque ædificatã proditum eſt. Ad eam perueniens Carolus cœpit machinis admotis oppugnare: erat ea neque commeatu, neque defenſoribus admodum munita. Sed & prius Monpenſerius locum eum munitum, cui Caſtro nouo nomen, diripuerat. Florentini quibuſcunque conditionibus cum Rege trãſigendum cenſuerunt: ægréque impetrauit Petrus medices, ut eò mitteretur cum paucis. Sed Franciſcus Valorus, Tanaus, Nertius, & plerique aduerſæ factionis paucos poſt dies legationem aliam decreuerunt. Miſsi ſunt obuiam Medici Franciſcus Pienneus, & Gulielmus Briſſonetus, acturi de pacis conditionibus. Hi multa petierunt quæ ſe non impetraturos credebant. Primùm ut Sarzanam dederet, idq́ue ille abnuit: deinde ut Piſas, Petraſanctam, Liburnum, Piſani portus munitiſsimam arcem, Libraſactam, poſtremò liberũ

per Florentiam tranſitum Regi præberet. Quæ omnia conceſſa ſunt. Ad dextram Macræ amnis ſunt Caſtrum nouũ, Foſſa noua, Ortus nouus, Villafranca: atque in Apennini radicibus Pontremulum haud ignobile oppidum: quæ omnia in Regis uenerunt poteſtatem. Ad Pontremulum inter Sfortianos & Germanos qui Regi militabant, ſeditio orta eſt: cæſiſque Germanis quibuſdam ad arma conclamatum eſt. Sed Galeatio Seuerinate & Ludouico Luxemburgo occurrentibus contentio compoſita eſt, non ſine Heluetiorum clade. Inde Piſas Rex peruenit nullo non honorũ genere acclamationúmque à populo exceptus. Ibi cum ſtipendia militi ſoluta non eſſent, Sfortia triginta millia nummûm aureorum mutuò dedit Regi, eò id libentius faciens, quòd ſperaret futurum ut Sarzanam & Petraſanctam, loca munita, quæ à Florentinis maioribus ſuis extorta cõtendebat, recuperaret: itaque non deſtitit à Rege petere. Vbi autem ex cunctatione Gallica ſatis agnoſcit extenuari ſuas ſpes & euaneſcere, commotior factus abiit, dictitãs eo ſtatu res eſſe ſuas, quæ ſe abſente explicari non poſsint. Reliqui tamen cum Rege Galeatium Seuerinatem cui ſpuriam filiam collocarat, hominem prudentem reique militaris non imperitum. Piſanorum ciuitas magna atque opulenta fuit. Hos cum Florentini multis ſæpe bellis uexaſſent, uectigales tandem ſibi fecerunt: multóque infirmiores redegerunt, cum res eorum terra marique diu floruiſſent. Galeatius ſpe potiundæ ciuitatis, cum Piſanis communicat, hortatúſque eſt eos accurata oratione, ut ſe liberos meminiſſent, adeſſe Regem ætate copiiſque florentem, à quo libertatem petere poſſint: qua niſi hoc tempore potiantur, nequicquam poſthac ſperare debeant. Hac impulſi occaſione Piſani, qui iam antè ſe Florentinorum obnoxios dominationi dolerent, liberius audaciúſque de libertate recuperanda conſilia inire cœpe-

runt: indictóque conſilio, uel ſui capitis periculo Piſas in libertatem uindicandas decernunt. Galeatius huius ſe conſilij principem futurum pollicetur. Quærebatur ratio perficiendi. Erat Ioannes Rabotius, Regius apud Grationopolim conſiliarius, uario homo ingenio: ſed ei potiora ſemper omnia unde quæſtum undecunque pararet, quàm fides atque integritas fuere. Hic eo tempore munere fungebatur Libellorum, magiſtri nomine, abſentis: cum eo agũt, poſtulationes ut ſuas ad Regem deferat: id ille recepit, uictus muneribus. ita conſtituta re, cum Rex è ſolennibus ſacris rediret, uel ad ea adiret, obuiam prodeunt, effuſa plebe, fœminis mœrentibus, populóque libertatem identidem atque identidem acclamante. Rogat Rex Rabotium, petitione inſolita concurſúque plorantium commotus, quorſum hæ plebis petitiones tendant. Ille miſerrimam eſſe populi conditionẽ reſpondit, direptas à Florentinis fortunas ciuium: locupletes in exilium actos: fana uexata: uectigalem urbem ſingulis rebus, quæcunque uænirent, nouis portoriis impoſitis, factam. Rex, cum ille iuſtas preces diceret, quando libertatem peterent, libertatem ſe iis dare profeſſus eſt. Ita ad plebem Rabotius cõuerſus, libertate eos à Rege donatos pronũtiat. Pauliſper fremitus gaudentium libertate fuit: mox etiam omnes acclamarunt, gratiáſq; Regi egerũt. Inde effuſa plebs ad pontem circa Arnum ſitum properant. Ima parte pontis ſtabat leo marmoreus (quem Maiorem uocabant) referens Florentinorum dominationis inſignia. Illi leonem deturbant, comminuunt, diſſipant: odiũmque quod in Florentinos attulerant, in eorum inſigne profuderũt: mox etiam ſuo loco repoſuerunt, addito Regis ſimulachro magnifice depicto, equeſtríque ſtatua, è qua Rex ſtricto enſe leonem pedibus conculcatum proſterneret. Sed hæc adulantis populi ſtudia quàm uana fuerint, poſtea compertum eſt, cum urbe

à Maximiliano Cæſare recepta, in Regis ſtatuã eadem peregerint, Cæſaris erecta ſtatua quæ Gallicam comminueret. " adeo ſemper eſt plebs in utranque partem immodica ſiue " oderit, ſiue amarit. is eſt iocantis fortunæ ludus. Piſani interea magiſtratus expellunt, bonis eorum publicatis, ut & eorum quos Florentinorum rebus ſtudere uidebant. Politianum quoque oppidum, Piſanorum conſilia ſecutum, expulſo prætore arcéque deiecta, rebellauit. Rex certior factus de Pici Mirandulani eruditi hominis morbo, tanti uiri fama commotus, medicos ſuos ad eum properare iuſsit. Sed morbi uis ſerum fuiſſe auxilium oſtendit. Petrus Medices Florentiam redierat, domúmq; ſuam lautiſsime regióque more ædificatã Regi præparabat. Erat is ſummo apud ſuos odio ob munitiones locorum Regi traditas. Augebant inuidiam Franciſcus Valorus & Nertiorum factio, Laurentinúſque Medices. hi cum quibuſdam aliis, nacti locum quo iniurias ulciſcerentur, in eum inimicitiarum dolorumque iracundia eruperunt. relata res eſt ad ſenatum. dicuntur in Medicen ſententiæ graues. ut quiſque grauiſsime dixit contumelioſiſſiméque in Medicen, ita quãmaxime rempublicam iuuiſſe uiſus eſt. de his rebus Medices admonitus, in curiam uenit. Iacobus Nertius ſolum ſe admiſſurum ait, cum comitatu prohibiturum aditu: uociferantíque fores clauſit. Aguntur omnia raptim & turbate: neque Medici deprecandi purgandíque ſpatium datur. His de cauſis Medices armata familia uocatóque ad parteis Paulo Vrſino cum paucis aliis, cum iam uulgus inconditis uocibus ſtreperet, libertatẽ identidem acclamans, è Florentia ſe proripuit. abſentem hoſtem iudicarunt, bona eius publicarunt & diripuerunt, eíque aqua atque igni interdixerunt. Matthæus Balaſius qui Petri domum à Rege miſſus exornabat, domum ipſam ſupellectilémque diripuit, qui ſi maxime ob Regem Petro hoſtis

eſſe debebat, tamẽ hoſpitis domus direpta, perfidiá cũ auaritia certaſſe ſignificabat, quanuis is rapinas ſuas prætextu tegebat pecuniæ, quàm ab argentariis Mediceis Lugduni ſibi debitam contendebat. Omnes Medicis clientes & familiares inſtitoréſque, quos plures habebat, ſeſe ad motum fortunæ mouere cœperunt, ut narrantem multi eum poſtea audierunt eo ipſo tempore, nondum direptis bonis, neque à magiſtratibus ad ſuum commodum (quod poſtea accidit) conuerſis, inſtitorem Florentinum, à quo ad ueſtimenta ſibi ſuíſque paranda aut pannos aut pecuniam ad centum uſq; nũmos aureos petebat, ei præcidiſſe, negaſſéque, quem hoſtes ciues iudicaſſent, huic ſe ſua poſſe etiam mutuò poſcenti cõcedere. Medices patria profugus, Venetias peruenit: duóſq; dies extra urbem duxit, dum ambigunt Veneti, an eum recipientes, Regis in ſe animum iritarent: ſed cum Philippus Cominius qui apud eos à Rege legatus miſſus erat, nihil à Rege hac de re literarum ſe accepiſſe profiteretur, magnifice eum exceperunt, eúmque unà cum uiginti aliis quos deligeret è familia (quod paſſim cõcedi non ſolet) armatũ, in publicũ prodire permiſerunt. Rex etſi in eũ à Stephano Verſio multisq; aliis incenſus, nunquã tamen nec uerbo nec ſcripto eũ inſectatus eſt: uicémq; eius ſe dolere profeſſus eſt: impetraſſetque ei reditum à Florẽtinis, niſi ipſi Florẽtini cõmodo eius dolentes, florentibus rebus eius, regia conſilia turbari oſtẽdiſſent. Florentini paulò anteà legationẽ nouã ad Regẽ decreuerãt, qui ſe ſuáq; omnia in fidẽ eius cliẽtelámq; dederẽt. Erat inter legatos Hieronymus Ferrarienſis Dominicanus ſodalis: hic Petrũ Medicen proprio nomine anteuertiſſe queſtus eſt, quod ciuitatis nomine factũ deceret. Legatis benigne reſponſum. Inde Rex inſtructo exercitu Florẽtiã ingreſſus, exceptus eſt incredibili honore & pompa, nihilque prætermiſſum eſt, quod ad ornatũ excogitari poſſet, quod nõ

in eũ collatũ ſit, ut uel magnifici triũphi põpa percipi poſſet.
" Rex cũ Florẽtinis fœdera init, quorũ ſumma fuit: Darent
" illi Regi centũ & uiginti nummûm aureorũ millia, quin-
" quaginta millia ſtatim numerarentur, reliqua æquis pen-
" ſionibus: Loca à Medice Regi tradita, Rex ab eis precariò
" cum præſidio teneret: ea is redderet poſt quatuor menſes,
" Neapoli capta, aut prius, ſi in Galliam rediret: inſignia illi
" regia reciperent, ipſe eos in fidem reciperet. Hæc ut rata in poſterum eſſent, iureiurando ad altare diui Ioannis ſanciret. Multa quoq; cauta ſunt eo fœdere Petro Medici & Alphonſæ uxori, cui dos reſtitui debebat. Florentiâ poſt octauum diem abiit, ſaluis & rebus ciuium, & pudicitia uxorum, quod illi maxime uerebantur. Dum Rex Florentinorum res componit (nam hi Piſanis datam libertatem grauiter ferebant) ad eum ueniunt Antonius Lauretanus, & Dominicus Triuiſianus, Venetorum decreto legati miſſi, ea quidem ratione (ut dictitabant) ut Regi Romam adeunti, ſi quid poſſent, Venetorum nomine commodarent. Miſit & Rex legatos ad Alexandrum Pontificem, Ludouicum Tremolium, Ioannem Ganaium, Paulum Vidaudum quæſtorem: præmiſit & Ludouicum Luxemburgum, & Ludouicum Alegrium Oſtiam cum Heluetiis ad duo hominũ millia. Admiſerat in urbem Pontifex Ferdinandum Alphonſi filium, unà cum Italicis aliquot militibus, quos antea ad urbis defenſionem contraxerat. Ita factum eſt ut legati Regis dubio eſſent uitæ diſcrimine. Sed cùm & Luxẽburgus auxilio Columnenſium fretus parte una ex Oſtia properare iactaretur, & appropinquare etiam Regis in urbem aduentus putaretur, mutato conſilio remiſſi ad Regem ſunt legati. Diffideréque tunc artibus ſuis & ſimulationibus Pontifex cœpit: ac tum demum, quando ita Regi placeret, etſi tumultum imminere non leuem uideret, aditum ſe

Regi præbiturum ſignificauit. Poſtulauit tamen Ferdinando liberum reditum, quem & impetrauit, prius tamen uelut obſidibus retentis Aſcanio Sfortia, & Proſpero Colūna. Inde Rex Senas: mox ueritus ne Viterbio hoſtes potientes, exercitum caſtráque transferrent, eò contendit: celerius omnino quàm Pontifex putarat, loco potitus. Vbi lacum Vulſinenſium prætergreſſi ſumus, campi nos excipiunt ampliſsimi, in quibus eſt Viterbium, ruina olim Faleriæ urbis inter Hetruriæ urbes celebris. Adiacet Viterbium mōti. Receptiſque Caſtellis uicinis, præſidióque impoſito, Brachianū adiit. Carolus Vrſinus uenienti Regi oppida Virgilij patris obtulit, cùm iam Ferdinandus è Roma ſeceſsiſſet: quæ res hoſtes uehementer fefellit, cùm pater Ferdinandi partes toto eo bello & ſecutus eſſet, & adhuc ei militans ſequeretur. ita ex una & eadem familia modò harum modò illarum partium erant, neque in Regis omnino, neque Neapolitanorum Regum parte fidem habentes. Pridie calendas Ianuarias Romam uenit inſtructo exercitu Carolus: noctúque ingreſſus tanto lampadum ſplendore, ut dies nō deſideraretur. hoſpitium ei decretum erat ad diui Marci Palatium. Cùm autem ſeditio orta eſſet in uico Iudæorum, in authores ſeditionis, qui militem Gallicum occiderant, animaduerſum eſt. Ad hæc tribus locis media urbe iuſſu Regis furcæ erectæ ſunt, ut in alieno ſolo terror etiā Gallicus oſtētaretur. Regem in urbem ingredientem ſecuti ſunt Aſcanius Sfortia, Iulianus, quem poſtea agnouit Roma Pontificem, Baptiſta Sabellus, Ioannes Columna, pluréſque alij ex Purpuratorum Cardinaliúmque numero. Magiſtratus omnes cum nobilitate Romana, tantæque ad eius introitum effuſiones hominum ex oppidis, concurſus ex agris, plauſus inconditæ multitudinis fuit, domeſticum ut Regem non exterum recipere uiderentur. Alexander in Vaticanum ſe-

ceſſerat, præſidiúſque id firmarat, Baptiſta Vrſino uno comitante ex Purpuratorum cœtu. Agitatum eſt de abrogãda dignitate Pontifici: admotæque ſunt machinæ bellicæ Vaticano, cum is Regiis legatis de pace acturis portas clauſiſſet. Ipſi Purpurati palàm agere cœperunt, & dicere decernendam in eum quæſtionem: ex Vaticano inuitum educendum: ſecernendos dandóſque iudices apud quos cauſam dicat, Aſcanius Sfortia Pontificatum emptum aiebat: idem plerique alij, & ſane haud inſulſe, ni ipſi nundinationibus ipſis præfecti fuiſſent, cum & Vicecancellarij (ſic enim uocant) ordinem, ingentémque pecuniam cum domo pontificia idem ipſe Sfortia recepiſſet. Pontifex circunſpectus rebus omnibus, ſubductiſq; rationibus, territus etiam ruina muri ex Vaticano ſuapte ſponte diſiecti, ne diutius de capite ſuo comitia agerentur, miſit ad Regem qui nuntiarẽt ad æquas pacis conditiones ſe uenturum. Conuenit tandem ut oppida aliquot donec in Galliam rediret, à Pontifice Rex retineret: ut Valentinus Borgia Cardinalis Alexandri filius, Regia caſtra quatuor menſes ſequeretur: ut Zezymus quem & Gemen uocant, Turcarũ principis frater daretur: ut Oſtienſis arx Iuliano Cardinali redderetur: ei reliquiſque Purpuratis, omnibúſque aliis Gallos ſecutis fraudi ne in poſterum eſſet quòd Regem ſecuti eſſent. iis ſi quid ablatum eſſet, reſtitueretur: ipſe in Regem arma ne ferret, alióſue ferentes ne cõſilio ulláue ope iuuaret: ex Gallis duo quos deligeret Rex, Purpuratorum numero adſcriberentur. Allecti mox in Purpuratorum ordinẽ Gulielmus Briſſonnetus, qui prius quæſtor Regius ac fuerat paulo antea, Maclouienſi Pontificatu donatus: & Philippus Luxemburgus, Cœnomanenſium Antiſtes. Mox Rex obſide recepto Valentino Borgia intra paucos dies qui ad patrem perfugit, & accepto Zezymo Turca, Vaticanum ad Pontificem ſalutãdum profectus eſt:

eique ut filius pius ueluti parenti & Pontifici ſe ſubmiſit. Eóque tempore Petrus Vachius, Antonellus Salernitanus, & plures alij è Genua cum claſſe Gallica profecti, cum incerti locorum diu deerraſſent, ad Regem circa Populoniam in terram egreßi peruenerunt: pecunia allata, ex qua Colũnenſibus maior pars erogata eſt, ob ſtipendia militum quos in Regis gratiam ad duo millia ſe aluiſſe aiebant. Alphonſus Caroli aduentum ſentiens, magna cura & diligentia fines ſuos tueri uoluit. Sed angebatur memoria prócerum aliquot Neapolitanorum à ſe iniuria cæſorum: eorum uocibus reſonare loca omnia & uigilans & dormiens, furiis ueluti quibuſdam percitus, augurabatur. Neque uero ex priſtina animi magnitudine ulla apud eum memoria reſedit: ſed exanguis atque æſtuans regno abdicato, Ferdinandum filium pro ſe regnare iubet, ipſe parum apte compoſitis rebus, Mazaram ſeceßit, arctioris uitæ inſtituta ſacra profeſſus, ſed prius eò ingentem uinorum ſuauißimorum copiam aduehendam curauit: eóque loco paucos poſt menſes calculi doloribus uexatus occubuit, cùm uere ad frugem rediiſſe, uigiliisq́ue & ieiuniis corpus maceraſſe diceretur. Aquilã interea Galli pulſis Aragoniis recepere, ut & Populium & Tranium & Larinum pulſis Vrſinis, commotis iam omnibus ipſa fama & opinione fortitudinis Gallicæ. Rex è Roma abiens inſtructo exercitu, omnia pacata Columnẽſium opera inuenit. Monfortij paululum reſtiterunt, ſed à Gilberto Cliuenſi Germanicarum copiarum ductore oppugnati, imperata fecerunt: oppidum expugnatum & direptum, cæſo etiam Iacobo Cointio, qui cùm prius Regi militaſſet, maiore à Ferdinando ſtipendio conſtituto rebellauerat. Idẽ accidit Ferentinis. Alexander quoque Pontifex paſſus eſt Oſtia, Centumcellis, Anxurisq́ue arce Francos potiri. Inde ad montem Ioannis properatum eſt, octóque horis conti-

nuis cùm machinarum impetu deiecta mœnia eſſent, irruẽtibus Gallis cæſi ſunt hoſtes, oppidum receptum: pars quidẽ Gallicarum copiarum per Sabinorum in Neapolitanũ Regnum perueniebat: pars alia per Latium ad Lirim contendebat. Admouebãtur copiæ fano Germani. Ad Caſini mõtis radices fanũ eſt id Germani, intra cuius mœnia & ambitum ſcatent uberrimi fontes: hi amnem augent quarto ſuprà milliario ad fanum Eliæ oriẽtem: is que cum aliis Lirim amnem in Samnitibus producit: rurſus que duodecim expletis paſſuum millibus, in maiorem Liris curſum, ad locũ quem Pontem Curuum uocant, incidit. Ferdinandus fanũ adiit Germani cum quinque millibus equitum, peditum quinque millibus: alij quatuor conſtituunt, quingentos adẽtes equites: aiúntq; quadrato agmine ad Gallica acceſsiſſe, ſed Gallos detrectaſſe certamẽ. Locus eſt Montanus Cãcelli nomine, ſex paſſuũ millibus à fano Germani diſtans: hunc occupari iubet Ferdinãdus. Sẽſere id Galli, miſſóq; Petro Riuẽſi Tribuno militari, fugati mox ſunt hoſtes. Sed & Ferdinandus, cũ audiret cum prima acie Iacobũ Lotaringũ Guyſium ad Germanũ peruenire, uel prælium detrectans uel quòd Neapolitanum tumultũ uerebatur, inde ſeſe proripuit: ita fanũ Germani induſtria celeritatéq; Lotaringi receptũ: quo tamen loco ſi unquã aliàs, aut Galli ob locorũ munitiones diutina obſidione fatigãdi, aut prælio aperto laceſſendi fuerãt. Hoc loco edicto à Rege ſancitũ, ut ueteres poſſeſſores qui arces, aliáue loca, Ioannæ reginæ tempore poſſediſsent, quorũ Aragoniorũ tyrannide interuerſæ eſſent poſseſsiones, ad ueterem dominatum poſſeſsionémq; redirent. Aquilanis quoq; multa extra ordinẽ indulta, & ius monetæ cudẽdæ. Circa id tempus Caieta à Gallis recepta, arx diu obſeſſa, à Braneto & Tuttimondo diu defenſa, tandem deditionem fecit, Robino Frainazello ſtrenuo induſtrióque homine op-

pugnante. Eo *loco cæſus* Menaldus *Iuſſanus, unus è* Bigerronum *nobilitate.* R*eſtabat* Capua. *ea ſupra* Caſilinũ, *duodecimo à mari milliario, amni* Vulturno *adiacebat.* Nunc *aliò tranſlata.* Eò *mox contendit* Carolus, *ut ſi quid ad urbẽ alioqui munitam hoſtes adderent, celeritate præcurreret, munitionéſq; impediret.* Eam *ualido præſidio tenebat* Ferdinandus*: præfecerátque ei* Ioannem Iacobum Triuultiũ, Nicolaum Petilianum, & Virgilium Vrſinum, *omnes rei militaris peritiſſimos.* Venerat *eò prius* Ferdinandus. *is ſolus in urbem admiſſus eſt: milites excluſi: hortatus tamen fuerat eos, ne neceſſario tempore fidem mutarent, futurum ut craſtino die rediret.* Interea *ciues fremere, iam acciſas res* Ferdinandi, *nobilitatis animos mutatos. quid tandem fruſtra nitendo, odium ſibi quærerent?* Conclamare *omnes, &* Iacobum Triuultium *obſecrare, urbi conſulat. quid pro his pugnarent, à quibus omnibus fortunis ſpoliati eſſent: quiq; ornamenta omnia, laudem, honorémque ueterum familiarum depeculati eſſent?* Hoc *audito uulgi fremitu, magnus omnibus inceſſit timor.* His *de cauſis concilio conuocato, de ſumma rerum* Petilianus Vrſinus & Triuultius *deliberãt.* Conſtitutum *eſt uti* Triuultius *ad* Regem *de pace acturus deditionéque mitteretur.* Erat Triuultius *ſumma apud ſuos nobilitate, patria tamen profugus* Mediolanenſi *ob ſimultates quaſdam, quas geſſerat cum* Ludouico Sfortia *priuato adhuc, neque ad tantum principatũ euecto: tranſierátq; ad* Alphõſum Neapolitanũ Regẽ, *huiúſq; opera &* Alphõſus & Ferdinandus *toto hoc bello* Neapolitano *optima fidiſſimáq; uſus erat.* Ipſe *autẽ uel ad motum fortunæ cõſilia dirigens, uel* Ferdinandi *res pro deploratis habens, diſcedere ab eo,* Gallorúmque *experiri amicitiam conſtituit: nactúſq; hanc legationis occaſionem, ad* Carolum *tranſiit.* Rex Triuultium, *quòd erat honeſto loco natus, reique militaris pe-*

ritia laudatus, & in honore apud Ferdinãdum fuerat, humaniſſime excepit: maiorique ſtipẽdio conditionéque apud ſe turmis præpoſitum militaribus habuit. Hunc alij falſo ſcribunt comitem initio fuiſſe Regi huius expeditionis. Impetrauit is ut Virgilio Vrſino & Nicolao Petiliano fide publica Nolam abire liceret, aut in alia pacata loca. Erat Capuæ multitudo inſolens belli, diuturnitate pacis. Itaque intellecta Triuultij ad Gallum profectione, ingens undique clamor, direptáque Regis pecunia & ſupellectili, militibus ſine imperio hac atque illac curſitantibus, de deditione legatos mittunt ad Regem. Petilianus interea & Virgilius Vrſinus Nolam peruenerunt, ibique poſt aliquot dies, etſi fide publica eis cautum eſſet, aſſeruati tamen ſunt diligentius quàm conditio eorum requireret, & ſane egreſſi fuerãt è Capua, nondum diplomate Regio quo fide Regia abirẽt, miſſo. Turmáſque equitum plures miſſas ab eis ad Ferdinandum perueniſſe conſtabat: quæ cauſa fuit, ut Galli fœdere ſe teneri non dicerent, cum ab his ipſis fœderis leges uiolatæ eſſent: nec tamen unquam in uincula coniecti ſunt, quod quoſdam odio Gallorum prodidiſſe uidemus. Ita Capua recepta eſt, miſſo à Rege Aubignio (quem Scoti Stuardum uocant) & Proſpero Columna. Ferdinandus Neapolim rediens ciues cœpit benigniſſime alloqui, appellare ſingulos, maiorum ſuorum merita, ſi qua erant, referre: cotumelias ſi quibus illatæ erant, meritorum cumulo ſarcire ſe in poſterum decreuiſſe: omniáque ipſe agebat, agitabátque quæ cõfirmandis animis placandisque conferrent. Sed Capuæ deditione audita cùm ex urbe abiiſſet, à ciuibus excluſus in arcem ſe contulit: eóque inſpectante, ciues ſtabulum eius ſupellectilémque ornatiſſimam locis proximis ſepoſitam diripuerunt, cum prius tumultuoſe & Iudæorum & Hiſpanorum, quos ſectam Mahometis ſequi aiebant, bona diri-

puiſſent. Vix è Capua *Carolus prodierat*, cũ è Neapoli *adſunt legati qui ſe omnia quæ imperaret facturos receperũt.* Præmiſſi ſunt Neapolim Petrus Rohannus Gienſis Tribunus militaris, Stephanus Verſius Belcarieſis Supp*ræfectus*, *profectionis* Regi *author*, & Ioannes Ganaius *præſes* Pariſienſis: Hi *publice* Regio *nomine immunitates ciuium cõfirmarunt.* Paulò *pòſt deiecta parte mœnium*, *in urbẽ* Rex *ingreſſus eſt triumphantis habitu.* Ingredientem *ciues nullo non honorum genere exceperunt.* A *ciuibus*, *fœminis*, *adoleſcentibus*, *ſacerdotibus*, *omniq́ue ordine publice priuatimq́ue ſigna lætitiæ præbita ſunt.* Adfuerunt *præſto* Regi Caraffæ *multis ab* Aragonius *ditati opibus*, Traianus Troiæ ac Montellæ Regulus, Celanenſis, Grauinienſis. Merillanieſis. Ferdinandus *diffiſus* Germanis, *quos accerſierat*, *cum* Hiſpano *tumultuantibus*, *ex arce* Siciliã *petiit*, *relicto tuendæ arci* Alphonſo Daualo *cum quibuſdam* Germanis: *diademáque* Regium *magnifice* Rex *ſuſcepit.* Hinc Oui *arcem admotis machinis*, *cum ex arce alia* Daualus *abiiſſet*, *quatere cœpit.* Federicus Alphonſi *frater locum medium colloquio petiit: uelle ſeſe cum* Rege *de conditionibus agere.* Huic *fide publica permiſſum*, *ad* Regem *ut ueniret. ubi ad* Regẽ *uenit*, *primùm pẽſionem regni nomine quæ* Regno *non inferior uidebatur*, *offert: ſequenti die rediens*, *maiorem partẽ regni tantum: partem* Ferdinando *nepoti*, Regio *nomine titulóque poßidendam petebat: ſibiq; ſaluas res ſuas & uxoris.* Huic Rex & *nepoti in* Gallia *ditionem opulentam*, *quam ducatus nomine impertiret*, *obtulit.* Multa à Federico *dicta ſunt*, *cur eas conditiones reſpueret.* Itaque *colloquio finito ſe ad ſuas munitiones re infecta recepit*, *cum prius* & Thomam Fregoſum & Daualum *initio tumultus arcibus præpoſuiſſet*, & Antonium Picciolum Conſentinum. Fama *eſt* Suzannam Borboniam *neptem oblatam à* Rege Ferdi-

nando nupturam cum quinquaginta millibus nummorum aureorum, annuis uectigalibus, totidem ſi in Galliam ueniret. Neapoli degens Carolus, proceres regni in uerba ſua iurare uoluit: eóſque poſtea in fidem recepit. Decurſus quoque militares habiti. Auditæ ciuium querelæ, tributorum antea exactorum magnitudinem minui petentium. Id Rex libẽter audiit: tributáque quantum eis uiſum eſt, minuit, ob id à populo & laudatus & amatus. Loca deinde uicina adiit: atque iterum Neapolim rediẽs magnifice exceptus eſt, cum antea ob arces nõ deditas, honores delatos repudiaſſet. Nec tamen nobilitas Neapolitana diutius Regis aduentu læta ta eſt cum difficiles eis ad Regem paterent aditus: rarique eſſent qui aut præmio eſſent affecti, aut magiſtratibus prioribus, ſtipendiíſue quibus Aragoniis militabant, non deiecti. Cúmque nobiles homines, qui magno ſuo incommodo Andegauenſium olim partes ſecuti erant, præmia expectarent, repente edicto Regio præciſa eis eſt ſpes, eóque confirmatæ poſſeſſiones eorum qui Aragonenſium partes tutati fuerant: cuius edicti cauſam ſuſtinebant aulici aliquot nobiles: re quidem uera nemo dubitabat, quin Ioannes Ganaius præſes Pariſienſis & iuris præfectus, edictum id mercenarium ad ſuum quæſtũ nundinationémq; finxiſſet, quòd tamen prius propoſitum fuerat in gratiam tantũ Mariliani Comitis, eique ſoli datum. Ita iritati multorum animi, qui nato quæſtuoſiſſimo illo edicto ius ſuũ retinere ſe poſſe diffidebant. Qui ex hoſtibus in arce Oui erant, poſt longã obſidionem pacti niſi intra octauum diem auxilia adeſſent, facerent deditionem, octauo die lapſo arce Regi ceſſerunt. Ferdinandus in Iſchiam ſeceſſit, ægre admiſſus, nec niſi poſt multas ſuorum preces, ab eo qui loco præerat. eo factum eſt, ut intromiſſus, & illum & filium pugione arrepto necarit: inde ad patrem tranſiit, cuſtodia alij tributa. Eodémque tẽ-

pore Petrus Medices Neapolim ueniẽs, humaniſsime à Rege exceptus eſt. Columnenſes, Fundos cum multis oppidis à Rege acceperunt. Alienatis omnium animis à Ferdinando, Calabriam, Appuliam, Lucaniam per præfectos mox maiore ex parte recepit. Aubignium, Gallicámque nobilitatem multis etiam oppidis donauit. Stephanum Verſium profectionis authorem Nolæ imperio donat: ad eúmque res omnes referri uoluit, pulſo Vrſo Vrſino uetere Comite Nolæ, ac Duce Aſculi. Cum eſſet Carolus Neapoli, frequentes ad eum rumores afferebantur, literíſque item Philippi Cominij, ſui apud Venetos legati, certior fiebat, Alexãdrum Pontificem Romanum, Maximilianum Cæſarem, Ferdinandum Hiſpaniæ Regem, Venetos, Ludouicum Sfortiam, contra ſe coniurare. Coniurandi hæ erant cauſæ: Primùm quòd uererentur Alexãder, Veneti, & Sfortia, ne pacato regno Neapolitano, in ſe Rex uerteret uires ſuas: deinde quòd Gallos nolebant inueteraſcere in Italia: tum quòd uicini Regis calamitas cautiores eos reddebat: ſolicitabántque illi Cæſarem in eaſdem partes, negãtes ſaluo Rege, res imperij tutas. Maximilianum ueteres inimicitiæ & dolor repudiatæ filiæ incitant: Alexander contumeliæ dum Rex Romam adiit illatæ monetur: Sfortiam ſpes munitorum aliquot locorum, quæ Rex præſidio tenebat, recipiendorum, impellit: Ferdinandus iam ſe, Rege Italiam ingreſſo, ubi Ruſcinonẽ adeptus eſt, totum ab eius amicitia auerterat. atque ubi è Roma ſciuit Regem egreſſum, Antonium Fonſecam ad Regem caduceatorem mittit, qui doceret, Ferdinandum ſibi conſanguinitate coniunctum: proinde temperaret ab eius regno inuadendo: aliter futurum, ut cogeretur propinqui ulciſci iniurias. Huic Carolus inſpectante exercitu, hæc ne eſsent fœdera cum eo inita? num illi profectionem indicatam? rogauit: ídne electum tempus turbandi ſui conſilij? Ad quæ

Fonſeca, niſi temperaret ab ea prouincia, futurum ait ut ille propinquum tueretur, cum interim Galli equites frendentes, Fonſecam uelut uiolandæ pacis authorem, non caduceatorem, interimendum aiebant. Ille nihilominus fœderibus exhibitis, ſubſcriptis à Carolo & Ferdinando ut erant ea chartis ſcripta, inſcidit, Regiq́ue Ferdinandi nomine & amicitiam renuntiauit, & bellum indixit. Rex iactam aleā reſpondit: ſine ope Ferdinandi, ut cœpiſſet, iter ita ſe cōfecturum. Fonſeca poſtea caduceatoris munere egregie perfunctus, nihil non honorum in Regem contulit: auditas eſſe ait à ſe uoces militum ſibi inſultātium: quid minus deceret quā uiolari maieſtatem legati ſacroſanctā? multáque alia prudenter locutus, multis à Rege muneribus receptis, dimiſſus eſt: paſsimq́ue interdictum ne quis eum dicto aut facto uel leuiſsime læderet: cuſtodibúſque datis in loca pacata perductus eſt. Ludouicus Sfortia, Aurelium Mediolani competitorem, iactatáſque in itinere ab aulicis in ſe uoces ſuſpicionum plenas, iuſtam ſibi eſſe fidei mutatæ occaſionem iactabat: Pontifex liberum aditum Carolo datū, ut Neapoli mox recepta in Turcam duceret exercitum: Neapoli recepta imminere Italiæ querebatur. Cautiores Veneti, qui tuendæ Italiæ fœdus contractum aiebant, ut non laceſſendi Regis gratia, ita ſi ultro laceſſeret, ſeſe fœderatóſque tuendi. Erat Venetiis Regio nomine Philippus Cominius, multis præſidiis ingenij, induſtriæq́ue munitus: ille in hominum uel ciuium uel aliorum legatorum corruptelis, ad ea quæ tacite inibantur fœdera eruenda, cognoſcendáque, mirandum in modum ſolers, atque aptus erat: quiduis facere, dicere, in eiuſmodi rebus hoſtium ut conſilia nota haberet, ſciebat: induſtriiſque ex familia ſua hominibus gratioſis undique tota urbe emiſsis, præmióque & pollicitationibus multis captis, acutiſsime tota urbe quid cōſilij inirent legati Pontificis, Ma-

ximiliani, Sfortiæ, Ferdinãdi, indagare & odorari ſolebat. Hunc quodã die uenire ad ſe iubet Senatus Venetus. Veniẽti dux ei de ſententia conſilij pronuntiauit, fœdus ictum cum Pontifice, Maximiliano, Ferdinando, & Sfortia, primùm ob Turcæ arma imminentia Chriſtianis depellenda: deinde ob Italiæ defenſionem: poſtremò ob ſeſe ipſos tuendos: idq; eum iuſſerunt ad Regem ſcribere. Cominius angi cœpit æſtuaréque dubitatione, paratiores eos eſſe exiſtimans, Germanóſque mox eis adfuturos. Quorum ſi auxilia Venetis præſtò adfuiſſent, implicatum oportebat omnino Regis eſſe reditum. Vt autem ſunt Itali ad aliorum odoranda conſilia ſagaciſsimi, irritare cœperunt Cominium, ut expiſcarentur exprimeréntq; ab irritato, ſi quid poſſent. At is ad ſe rediẽs, ridenti ſimilis, id fœdus paucis antè diebus Regi ſe indicaſſe per literas ait: Regémq; ſcripſiſſe, id ſe reſciiſſe antequam è Roma diſcederet: atque ea ille perbelle ſimulabat, cùm tamen agitari tantùm fœdera, non inita eſſe ſciſſet. Ille eos cõmotos uidens, addidit, ad Ludouicum Aurelium, ut Aſtam ualido præſidio teneret, & Petrum Borboniũ Galliæ Prætorem, ut omnia quæ opus eſſet, pararet ad ea fœdera turbãda, ſe ſcripſiſſe. Erant & Venetiis Ferdinandi Neapolitani legati: móxq; paſsim apud reliquorũ principũ legatos, ſigna undiq; lætitiæ exhibita ſunt. Et tamẽ ipſi ad Cominij ſimulationẽ ita ingemuerunt, ut frontem ferire uiſi ſint: omnium enim maxime grauiter ferunt, cõſiliorum ſecretas machinationes diuulgari, iactantes uetus illud militaris hominis, &
„ timentes, Bene conſultum ſurripitur ſæpiſsime. Quippe ſi re-
„ ſciuere inimici conſilium tuum, tibi tuopte conſilio occludũt
„ linguam, & conſtringunt manus: atque eadem quæ illis
„ uoluiſti facere, faciunt tibi. hac certe parte Gallorum leuita-
„ tem uincentes, cùm animi magnitudine inferiores ſint: qui
„ quæ audierunt, male continent, palámque etiam cõſilia ſua efferunt.

Arnol. Ferroni de rebus

efferunt. I*nterea augebantur hoſtium copiæ:incertiſque rumoribus iactabatur, pluſquam quinquaginta millia peditum,equitúmque ab eis ſcripta.* Tantum *numerum coactũ* Rex *non putabat.* At *ubi ſuper alium alius idem omnes nuntiantes ſuperuenerunt,facta fides:parariq́ue cœpta ſunt & quæ ad* Neapolim *tuendam & quæ ad reditum ſufficerent.* Præſidia *multis locis impoſita ſunt.* Gilbertus Borbonius, Mompenſerius Prætor, & Legatus Regius, Proregis *addito nomine, arci* Neapolitanæ *cum præſidio* Claudius Rabandaigeus & Lauernadeus *relictus,* Aubignius Calabriæ; Georgius Suillius Tareti: Iulianus Lotaringus, Gabriel Mõfalcous, Gulielmus Villanouanus, Gratianus Guerrius, & *plures alij hac atque illac locis munitis cum præſidio relicti ſunt,parum tamen pecuniaria re inſtructi.* Sparrum *(alij* Leſparrum *uocant ab oppidulo & arce in* Aquitania *eiuſdem nominis) aiunt* Apuliæ *præpoſitum, ab eóq; edicto* Regio *impetratum,ut debitoribus ad credita ſoluenda bienniũ daretur.* Aquilanis *præpoſitus diœcetes* Vitriacus Robertus Lenocurtius, Oſtiæ Nauarrus *aut* Nauarris *uicinus,qui &* Cãtabri *dicitur,* Menaldus Guerrus: Brutiis *præpoſitus* Frãciſcus Perſius *ex* Alegreorũ *familia.* Sparrũ *narrant cũ ex* Brunduſio *prodiẽs ſæpe qui* Meſſanæ *pro* Aragonio *erãt,ad pugnam eliceret,ubi ſæpe fuiſſet ſuperior, tandem cum quingentis hoſtes peditibus* Meſſana *egreſſos: at multos in inſidiis diſpoſitos.* Produſſe Sparrum *cũ* Gallis *ducentis: pulſóſque mox hoſtes donec peruentum ſit ad locum inſidiarum: tum demum impetu facto undique circũuentos* Gallos, *multóſque cæſos,captum* Sparrum. Nec *deſunt qui eodem tempore* Rhegium *à* Ferdinando *ducentis* Gallis *cæſis,receptum uelint:*Crotonem *expugnatam,*Tarẽtinos *ſeditione concuſſos,cũ plebs* Aragonios, *nobilitas* Gallos *ueretur:* Ferdinandum *edicto propoſito condonaſſe*

omnia nobilitati: Aquilanos tamē nūquā à Gallis deſciuiſ-
ſe.id nos preſsius ſuo loco exequemur.quindecim tantū cō-
ſtat ad regnum tuendum hominū millia reducta. Ipſe cum
decem aut nouem hominum millibus quàm poteſt celerri-
me ad iter ſe accingit. Ferunt Venetorum aliorúmque nomi-
ne legationem miſſam ad Regem: hos hanc habuiſſe ſum-
mam orationis. Aut Ferdinando regnum redderet, aut in
" Turcam duceret copias. Regem reſpondiſſe, ſolitos Gallos in
" Turcas ſine eorum hortatu bella capeſſere, & ſuis auſpiciis
" gerere. Regnum Neapolitanum maioribus ſuis ademptum
" per uim. Ac tum in iram prorupiſſe, ſubiunxiſſeque: Bellos
" uerò Venetos conſultores, qui architecti ſint totius huius tu-
" multus, quorum ſit negotiationes potius quàm bella exer-
" cere: futurum ut breui catenam illam quam adamantinam
" iactitent, diſſoluat. Pontificem hanc telam texuiſſe: Venetos
" diduxiſſe: filum eos neuiſſe, & opus eſſe acu: daturúmque
" ſe operam, ut neque tantum eis ſuperſit otij ad Gallica nego-
" tia curanda, neque bello potius quàm negotiationibus ſe
" immiſcendi. Id ſi uerum eſt, mirum eſt Baizetis Turcarum
imperatoris legatum Venetiis eo tempore fuiſſe, fœderis e-
tiam huius non ignarum, cùm Turcæ Gallorum arma ma-
xime uererētur: etſi Zezymo extincto maxima cura liberati
ſunt, ſumma nequitia Alexandri Pontificis, qui pecunia ac-
cepta Zezymum ueneno corruptum Carolo dederit. Sunt
qui narrent, petitā pecuniam præſentem à Rege à Neapoli-
tanis remiſſa maiore parte, modò præſentem numerarent.
petitos obſides ducentos, qui in Galliam Regem ſequerētur:
quod non ſit impetratum. Eſt & ob Gallorum rapinas cō-
iuratum in Regem: ſed de duobus detectis inſidiis ſuppliciū
ſumptum. Camillus cum è Brunduſio in Gallos ſæpe erum-
pens leuibus præliis eos fatigaſſet, tandem cæſus eſt. Hunc
& Camillum Pandoneum uocant. Eodémque tempore cō-

ſtat Virgiliũ Vrſinum & Petilianum, qui iuſtóne bello capti eſſent dubitabatur, Regia ſententia liberatos. Hos tamẽ Rex uſque ad Aſtam ſecum uolebat educere, ne quid interea molirentur. Pontificem audiebat Rex ex urbe ueteri, loco diffidentem, Peruſiam contendiſſe. Poſthæc paratis omnibus, è Neapoli in Galliam rediens, Romam peruenit: miſitque ad Pontificem qui in urbem ueterem confugerat, qui ad colloquium eum elicerent: nec tamen potuit iritatum eius animum mollire. Inde Viterbium. Cùm autem Tuſcanellæ ciues in gratiam Pontificis Gallos aditu prohiberent, Carolus ſcalas aliáque ad oppugnationem neceſſaria expediri iubet: docuitque Gallos, optimum eſſe, oppiduli huius exemplo, reliquis inferre timorem, ita poſthac infeſta minime futura itinera: uſusque alacri militum opera, multis cæſis, poſt horam tertiam expugnauit oppidum. præda militibus conceſſa eſt. Aliꝗ ob negatũ cõmeatum oppugnatũ oppidum aiunt: Laurentanóſque & Phaliſcos eandem expertos cladem. Sunt etiam qui eam oppugnationem Carolo prius Romam petente factã ſcribant: Potiores ſunt apud me authores qui in reditu Tuſcanellam expugnatam aiũt. Narrant uerò Guyſium Lotaringum cum ſuis urbe excluſum, impetum in urbem feciſſe, ubi pluſquàm ducenti ſint cæſi è ſuis. Sequenti die multis necatis urbe potitum, Rege tamen grauiter id ferente. Inde Senas adiit: ibique à Philippo Cominio certior factus eſt de hoſtium numero. Hic non deſtitit monere Regem, celeritatem adhiberet ad iter conficiendum, priuſquam hoſtium copiæ conuenirent, nec ſuos diſtraheret. prudens conſilium: ſed iuuenem principem, iuuenes conſultores magis delectabant. Eo loco Rex ſuos ad conciliũ conuocat: oſtendit Florentinos offerre triginta millia nummûm aureorum, quæ prius ſint polliciti mutua daturos: præterea ſeptuaginta millia: equitum mille, peditum

duo millia, unà cum Frãciſco Cicco rei militaris peritiſſimo, qui Regem donec in Galliam redierit, ſequatur tantum petere munita loca, quæ ab ipſis, Petróue Medice precariò accepiſſet, præſidiis deductis redderet. Ludouicus Tremolius & Ioannes Iacobus Triuultius, & plures alij, conditiones à Florentinis latas, recipiendas contendunt, Liburno tãtum retento. diſſentit Ludouicus Lignius Luxemburgus. In Piſanorum gratiam Regis conſenſu hæc ſententia probata eſt, repudiatis optimis Florentinorum conditionibus. Refertur etiam ad conſilium, petentibus Senenſibus, ſint ne hi in fidẽ Regis recipiendi, præſidiúmque eis relinquendum. Miſſos hos faciendos Triuultius, Cominius, & plerique alij aiebant: accelerandum Regi iter, ut primo quoque die Aſtam perueniret, antequam copiæ quas Veneti contrahebant, in unum locum coactæ, Gallos diſtraherent, & implicarent: diſperſos neque Regi utiles, neque ſibi ipſis præſidio eſſe poſſe. Cùm in eam ſententiam omnes tranſiiſſent, mutato conſilio, quòd Luxemburgo Senenſes ingentem pecuniam pollicebantur, urbisque Præfectum uolebant, trecenti præſidio relicti ſunt, qui intra paucos menſes inde fugati ſunt. Deinde conſumptis fruſtra aliquot diebus, Carolus iter Piſas facere cœpit. Cùm Piſas ueniſſet, Piſani Luxemburgum, Tremolium, alióſque homines nobiliſſimos rogare cœperũt, ut qua hactenus fide & humanitate Galli in calamitoſos fuiſſent, ea in ſe eſſent: néue paterentur iterũ eos in Florentinorũ miſeram ſeruitutẽ recidere. Atq; eos quidẽ benignitas comitáſque Piſanorũ, qua in eos uſi erant antea, utebantúrque, & fortuna ita mouebat, ut hominum miſerorum & ope non indignorum preces mouere debebant. Sed iuſiurãdum à Rege Florentiæ præſtitum & Regem ipſum & aulicos pleroſque mouebat: ipſique Florentini, ubi aperte ea à Rege petere non audent, occulte cuniculis oppugnare Piſa-

norum libertatem cœperunt, uocatis ad ſuas partes Gulielmo Briſſoneto Cardinali, Petro Rohanno tribuno Gienſi, Ioăne Ganaio præſide, incertum precibus an precio, an motis Reipublicæ utilitate. Ad hæc, plebs gregarios ipſos milites, cuſtodéſque & ſtipatores Regios deliniuerat, ut paßim illi & Briſſoneto & Ganaio, ni ſententiam mutarent, minitarentur. Accidit ut quodam die Piſani multis ſtipati ex Gallica nobilitate, ad Regem adirent: atque ubi longa oratione pro libertate ad Regem uſi eſſent, aculeos in Briſſonetum, Ganaium, Gienſem iniicerĕt. Ac Rex Piſanos abiectos excitauit, datam libertatem ſe adĕpturum negans. Inuectus autem in audaciam eorum, qui homines de ſe optime meritos apud ſe traducerent: mox, ſed conſumptis fruſtra ſeptem diebus, Robertum Entraguium Piſis reliquit, Lignij conſilio. Huic etiam & quibuſdam aliis loca alia munita cum præſidio relicta ſunt, quæ illi fidem metientes utilitate, uelut addictione palàm propoſita magna inde pecunia ſumpta diſtraxere. Deliberatum eſt an Genua tentanda eſſet: negabăt duces diſtrahendas Regi copias: nec tamen fatigatus Rex Iuliani Cardinalis Oſtenſis precibus, temperauit, quin Genuam Philippum Sabaudianum mitteret, unà cum Claudio Polignaco & Hugone Ambaſiano, cum aliquot equitibus & peditibus. Petrus Borbonius certior factus de Regis reditu, præmiſerat Genuam Ioannem Miolenium, & Stephanum Neueſum cum octo myoparonibus. Hi excepti à Ludouico Fliſco & Ioanne Adurno, circa Rapalam partim capti, partim fugati ſunt: ipſíque Philippus Sabaudianus & Iulianus Cardinalis & Hugo Ambaſianus, qui in ſuburbia Genuæ peruenerant, ſperantes ex ciuitate ad ſeditionem aptiſſima motum aliquem: parum abfuit quin in manus uenirent hoſtium. Ad Pontremulum hoſtes Regis iteri mpediebant. Eò miſſus eſt Petrus Gienſis Tribunus cũ

prima acie. Erant ibi in præſidio trecenti, pro loci magnitudine ſatis inſtructi ad iter impediendum, atque his rebus quæ ad obſidionem ferendam opus erant. Superueniente Ioanne Iacobo Triuultio qui multos ex his priuata familiaritate notos habebat, factum eſt, ut deditionem facerent. Sed perincõmode accidit, ut Heluetij à ciuibus aliquot pulſarentur, atque illi contumeliæ impatientes ad arma concurrerent: uiolatáque lege deditionis, in oppidanos ſæuirẽt: caſtrum etiam oppugnarent, ut inde uix tandem Regis iuſſu ſubmoti ſint. Suadebat Triuultius ut Rex iactitaret, ſe ad Galeatio Mediolanenſem ditionem reſtituendam, puerǿq; conſeruandum imperium, proficiſci: ac multos eo pacto ſibi adiuncturus putabatur. Id conſilium uelut maieſtate Gallica indignum Rex contempſit. Inde circa Alpes, Pontremulo uicinas, præmiſit Petrum Rohannum Gienſem cum prima acie: ipſe etiam ſuis ſummum iugum tenentibus, incipit Apenninum ſcandere, ſequente poſt terga Tremolio. Sed prius ob machinarum bellicarum ingentium molem quæ ſumma difficultate trahebantur, propterea quòd locus impeditiſſimus eſt ad iter faciendum, territus eſt: locóq; humili quinque continuos dies ſtatiua habuit: identidémque de Germanorum Heluetiorũmque perfidia querebatur, qui Pontremuli diripiendi authores fuiſſent. Sed conſumpto commeatu, accidit ut Heluetij & Germani machinas perducendas depoſcerent, ſi tamen ſcelus id admiſſum Rex cõdonaret. Fatigatus Rex precibus Tremolij, culpam hanc eis condonauit. Illi bini ſimul funibus adſtricti iunctíque, atque alij alios urgentes, recentéſque feſſis ſubmiſſi, adiunctis Gallicis equis, alacriter machinas perduxerunt. Proditum eſt Tremolium ipſum depoſitis ueſtibus, ut accenderet reliquorum animos, cepiſſe machinarum bellicarum pilas æneas, alacritérque pertuliſſe. Ac iam Tarro proximi erant:

Galliq́ue cum Rege die quinto Iulij, anno impertitæ nobis ſalutis à Deo Opt. Max. milleſimo quadringẽteſimo quinto & nonageſimo, peruenerunt ad uicum cui Foronouo nomen eſt. Accidit ut duobus ante Regis aduentum diebus, quidam ex leui Venetorum equitatu occurrentes quadraginta Gallicis equitibus, quos Petrus Gienſis præmiſerat ad hoſtium caſtra ſpeculanda, facto equeſtri prælio ſecundo, quòd numero ſuperiores erant, Gallos uſque ad caſtra ſequerẽtur: cæſisq́ue aliquot, capita eorum ad Venetos referrent, capto etiam Germano quodam, acri homine & prudenti. At Gienſis ueritus ne ſi hoſtes in ſe impetum facerẽt, impar eſſet, montem rurſus ſcandere cœpit, eius ſeſe anguſtiis tutatus. Cõſederant hoſtes in Parmenſi agro ad Tarrum. Principes tanti exercitus fuere Franciſcus Gonzaga Mantuæ Regulus, Franciſcus Seuerinas Sfortiæ nomine, Lucas Piſanus & Melchior Triuiſianus legati Venetorũ. Seuerinas producto Germano qui nuper captus fuerat, numerum ab eo petiit eorum qui Gienſem ſecuti erãt. Ille prudenter auxit numerum, remiſsóque captiuo ad Gonzagam deliberare cœperunt de Gienſi opprimendo. Gonzaga cùm numerum à Germano ementitum pro uero haberet, negauit tutò poſſe deleri Gienſem: Triuiſianóque & Piſano idem ſentientibus, cum nondum coactas dicerent omnes copias, dilatum eſt id conſilium Seuerinatis, qui confingi à captiuo numerum diceret: & ſane nullo negotio Gienſis deleri potuit, ni paruo momento deterriti hoſtes caſtris ſe continuiſſent. Sequenti die, antequam milites educeret in aciem, Rex eos hortatus eſt breui oratione, in hunc modum. Si quam
" alacritatem hactenus in propulſandis hoſtium iniuriis oſtẽ-
" diſtis, eandem retinetis, certam iam uobis ſpondeo uictoriã,
" milites. Enimuero quin retineatis neque mihi unquam du-
" bium fuit, neque magnitudo animi ueſtri multis magnisq́;

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

» *rebus perſpecta, uereri ſinit. Cum eis hoſtibus res nobis eſt,*
» *quorum ſi nunquam uires experti eſſemus, hærendum no-*
» *bis fortè eſſet: iactitare enim & rei militaris peritiam, &*
» *proauos magno faſtu ſoliti ſunt. At quo magis facta dictis*
» *potiora ſunt, eo toto hoc itinere ſuperatos à nobis memini-*
» *ſtis.* Si Neapolitanum *principatum, quem ſe nobis hoc præ-*
» *lio adempturum putant, retenturi demum eſſemus, ſatis e-*
» *quidem ampla eſſent operæpretia.* Nunc *depulſis hoſtibus,*
» *& ille fixus manebit: &* quicquid Veneti *tot impoſturis*
» *uerſutiisque partum habent, in noſtrã fortè uenturũ eſt po-*
» *teſtatem.* Equidẽ *cùm tota hac peregrinatione noſtra* Nea-
» *politana, ut hoſpites amiciſſimi undique exciperemur, nullũ*
» *pretium tanti itineris uigiliarũmue referre uos angebat.* Ve-
» *niebat enim in mentem, præmio excitari magnorum etiam*
» *uirorum animos: nunc uerò illuxit dies, qua ſpoliatis ditiſſi-*
» *mis, ſed inertiſſimis hoſtibus, digna tãdẽ tot laboribus præ-*
» *mia recipiatis.* Nec *quàm multi hoſtes in nos irruere dican-*
» *tur, anxie quæſieritis* Sæpe *multitudo ipſa mole ſua corruit.*
» Totæ *illæ copiæ ex inertiſſimis hominibus coactæ ſunt, qui*
» *languidi uino, confecti cibo, debilitati ſtupris, eructare ſer-*
» *monibus ſuis cædem noſtram audent: ſed pœnas iandudum*
» *perfidiæ inertiæque debitas, hodie recepturi ſunt.* Nobis *ad-*
» *ſunt* Heluetij *fideliſſimi ſocij, equites expeditiſſimi, machi-*
» *næ bellicæ inſtructiſſimæ.* Quòd *ſi, quam fremitus iſte ue-*
» *ſter alacritatem oſtendit, eandem retinetis, uicimus mili-*
» *tes: atque ita uicimus, ut hic dies in poſterum &* Gallicum
» *nomen hoſtibus formidoloſum redditurus ſit: & nos poſt-*
» *hac à talibus eorum coniurationibus liberaturus.* Succla-
matum eſt, & frequenter à militibus, fœlicibus auſpiciis in pugnam prodiret: futurum, ut per hoſtium cadauera uiam aperirent. His *dictis inſtructa eſt acies.* Siniſtrum *cornu* Petro Rohanno Gienſi Tribuno *militari, &* Ioanni Iacobo

Triuultio datum eſt, adiuncto etiam Ioãne Chabaneo Pa*licio: parúmque abfuit, quin* Ioãnes Fuxeus Narbonæ Re*gulus, & Guyſius, dum de ordinibus prius ducendis certant, in apertum certamẽ loco iniquiſsimo uenerint: ſed hæc ægrè tandem à* Gienſi *ſopita ſunt,* Ioanne *dextro cornui præfecto.* Deinde *aderant* Heluetij *ad hominum duo millia, quos* Niuernenſis, Gilbertus Cleuenſis, & Antonius Baſſeius, *unus è* Burgundiæ *nobilitate diœcetes* Diuionenſis, Ludouicúſque Lornayus, *magnus* Reginæ *prægustator, in certos numeros distributos ducebant.* Aderant *eo loco tormenta bellica, ductoribus* Vido Louero *(quem &* Guydonem Loſerium *uocant) &* Ioanne Grangio. *Mediæ aciei* Rex *ipſe præerat, equo inſigni (quem dono acceperat à* Carolo Sabaudiano *monoculum) uectus: lorica eleganter uariéque contexta, paludamentóque militari ornatus.* Eadem *arma eundémque amiculum uoluntate* Regis *ſumpſere* Ludouicus Lignius Luxemburgus, Pienneus, Matthæus Spurius, Borbonius, Boneuallius, Adrianus Mombronus, *cui* Archiaco *cognomen,* Galiotus Ienolacus, *aliíque aliquot ex* Gallica *nobilitate florentes ætate, & uirium robore inſignes: eóſque circa ſe* Rex *eo die habere uoluit.* Dextrum *cornu tenebat* Ludouicus Tremolius *unà cum* Ioanne Fuxeo *&* Roberto Fricineſello. *Hique eo ordine & alacritate prodibant, ut in prædam non prælium profecturi uiderentur.* Rex *pluſquam quadringentos ex equitibus ſtipatoribus ſuis, relictis equis primæ aciei adiunxit.* Proditum *eſt nefando præmio accenſos hoſtes in* Regem, *pollicitis cẽtum nummûm aureorum millibus ei qui caput* Regis *retuliſſet.* Sed *&* Epirotas *aut* Albanos *auxilij ſpem præcidiſſe* Sfortiæ, *niſi is prius polliceretur ultra ſtipendia, & ſingulis menſibus nummũ aureũ, & pro capitibus ſingulis* Gallorũ *conto elatis alterũ nummum aureum, idque eum pollicitũ.*

Geſtis Gallorum Lib. I,

Veneti quoque inſtruunt aciem. Præſidio caſtris non leuem numerum relinquunt. Franciſcus Seuerinas cum parte equitatus peditatúſque ad Gienſem primámque aciem debellandam cum Ioanne Bentiuolo miſſus eſt. Franciſcus Gonzaga cum flore equitum peditúmque in Regem proruit à ſiniſtra. Antonius Vrbinas cum delecta manu equitũ, iuſſu Gonzagæ lente ſequebatur, ut cum propius eſſet acceſſum ordinéſque perturbati, ab latere aperte Gallos aggrederetur, ſed non niſi ſigno prius dato. Erant in hoſtiũ exercitu quinquaginta millia peditum, atq; equitum: Regi uix octo millia aut equitũ, aut peditũ. Qui maiorem numerum addunt, decem millia adfuiſſe uolunt. In ipſo procinctu cum nondũ ad iactum teli uẽtum eſſet, Philippus Cominius, & Gulielmus Briſſonetus Cardinalis, cum hoſtibus de fœderibus agebant, Lucas Piſanus & Rodulphus Gonzaga, quando Rex liberum tantùm tranſitum peteret, non denegandum cenſebant. Franciſcus Gonzaga & Melchior Triuiſianus diſſentiebant. Aciam dextero Tarro Galli proceſſerant, cum machinæ bellicæ primùm à Gallis in Venetos, deinde etiam à Venetis in Gallos emiſſæ ſunt, paruo utrinque incommodo. Tum demum hortante Gonzaga, cùm hoſtes undique procurriſſent, triplici undique alueo ad ulteriorem ripam contendebant. Iam prima acies ita proceſſerat, ut Rex hoſtes in ſe irruẽtes intuitus, coactus ſit auertere uultum à prima acie, uerteréque ad hoſtes, accederéque ad extremam aciem. Gõzaga cum delecta manu equitum procurrere cœpit, aliíque turmatim in Gallos inuehi acritérque inſtare. Horum aduentu qui à frequẽti equitatu circuibantur, paulùm loco ceſſerunt Galli. At mox ſimul connixi magno impetu in hoſtes concurrerunt, certatúmque eſt aliquantulum acriter: ſed proruentibus à ſiniſtra Gallicis equitibus, à lateréque undique in hoſtes inuectis, non tulerunt Gallorum

 impetum.

impetum. At mox incitati fuga alij in caſtra, alij longius profugerunt. Multum cõtulit ad uictoriam Gallis leuis hoſtium equitatus, qui cùm à tergo Gallos inuadere debuiſſet, plauſtris aliquot muliſue conſpectis, quibus uehebantur impedimenta, prædæ ſpe ducti in ea impetum fecerunt: qui & ipſi poſteaquam receptui cecinit Gonzaga, trepidantes dum ſe ad ſuos recipiunt, conciſi ſunt. Seuerinas etiam Gienſem adortus, uix dum abiectis haſtis, non tulit Gallorum impetum: urgentibúſque Heluetiis, ſagittariiſque Scotis & Aquitanicis, loco pulſi pedites, multis cæſis, uniuerſi mox terga uerterunt. Gienſis ſuos ne ſequerentur prohibuit, ignarus quo ſtatu Regis res eſſent. Sed qui Regi proximi erant equites, in fugientes hoſtes ita inuecti ſunt, ut eos uſque ad caſtra ſequerentur. Hos Rex ſequi noluit: ſolúſque, cum ſui fugientibus inſtarent, unà cum Antonio Ambuſio cubiculario ſuo, paucisque aliis relictus eſt. Id Gonzaga intuitus, qui ſigna ſuorum fugientium nunc manu prehendebat, nũc eos acerbis uocibus inceſſebat, conſiſtere aliquot ex his iubet: ipſéque in Regem rurſus proruens, æquare pugnam uidebatur. Sed & Rege acriter dimicante, & Gallis aliquot occurrentibus, rurſus in fugam hoſtes uerſi ſunt. Ac tum ſuadentibus ſuis, cum Gienſi Rex ſe coniunxit, qui ſi perterritis hoſtibus inſtitiſſet, facilè eo die perterritos caſtris exuiſſet. Accidit ut medio in prælio huiuſce belli Nicolaus Petilianus & Virgilius Vrſinus, qui liberali cuſtodia à Rege aſſeruabantur, nacti occaſionem ad hoſtes tranſirent: iámq; fugam meditantes & caſtra relinquentes ab eo auerterint conſilio. Petilianus, etiamſi recentes aliquot cohortes prælium renouarent, uictoriam certam ſpondebat. Sed ita conſternati erant eorum animi, ut nihil minus, quã de prælio cogitarẽt. Virgilius Vrſinus in domum ſecedens uicinã, Gallis deinceps fidelis futurus eſt. Hunc demum ad Aſtam

(ut æquum erat, & conuenerat) cum bona gratia à Rege *dimiſſum alij aiunt.* Ita Galli *quò uoluerant trans* Tarrum *progreſſi ſunt.* Cæſi *ex hoſtibus peditum duo millia, equites mille: ſubmerſi tantundem.* Impedimẽta Gallica *dum bellum ferueret, direpta.* Matthæus Spurius Borbonius *captus non longe à* Rege, *móxque pecunia* Regia *liberatus.* Clades Italicorum *principum qui in* Regem *irruerant, morte inſignis.* Nam Bernardum *forte* Brachium, Ioannem Piciminum, Rodolphum Gonzagam, Rainutium Farneſium, Antonium Scarampam, Guydum Gonzagam, Ioannem Mariam, Galeotum Gazoldum, Theophilum Poëtam, Rubertum Bagnum, Vincentium Corſum, Aſcanium Martinengum, Robertum Stroſium, Alexandrum Beraldum Patauinum, Petrum Maſeum Véronenſem, Bernardinum Sãctouitalem, Ioãnem Georgium Colornum, Galeatium Corregium, *alióſque pleroſque nobiliſsimos principes deſideratos conſtat:* Vulneratos Hannibalem Bentiuolum, Gilbertum Carpenſem, Galeotum Mirandulanum, Antonium Palauicinum, Bernardinum Montonum. Totóque *eo certamine & pluiſſe & cælum atratũ ob ingentes tonitrus fuiſſe certum eſt.* Mirum *eſt* Italicos *aliquot ſcriptores in re tam recenti, cui multi hodie uiuentes adhuc interfuerunt, uictoriam ad* Venetos *pertrahere uoluiſſe: triumphos* Gonzagæ *cecniſſe: huic uni acceptam* Italiæ *libertatem retuliſſe, quaſi* Carolus *animo* Italiam *omnem inuaſiſſet.* Rex *quo loco prælium commiſſum erat, cœnauit: curatíſque corporibus militum, pernoctaſſe eum quidam eodem loco uolunt: alij, paulò altius caſtra tranſlata: ubi ſaucios* Rex *ipſe inuiſens comitérque appellans, maxime recreauit: ſed cum caſtra hoſtium uiſerentur ad bellum inſtructiſsima, deliberatum eſt an renouato prælio impetus in ea faciendus eſſet.* Iacobus Triuultius, Franciſcus Ciccus, Camillus Vitellius

Itali rei militaris peritiſſimi, ſequendos hoſtes decernebant: inde Parmam : mox Mediolanum in Gallorum uenturum poteſtatem. Luxemburgus, Fuxeus, Gienſis quieſcendum Regi ſuaſerunt, eámque ſententiam Rege ſecuto, excubiarum obeundarum manus Heluetiis datum, ſane quàm libenter id in ſe recipientibus : totáque nocte ignibus factis, clangoribúſque buccinarum, non leuiter hoſtes terruerunt, unde à Rege ſequenti die trecentis nummis aureis donati ſunt: eóque loco & Regi & proceribus Gallicis Italicíſq;, qui eum ſequebantur, attenuato uictu utendum neceſſariò fuit, cùm Regi panis uix ſecūdarius, reliquis uix ater adeſſet: ut nec reliquis aliquot diebus quibus ad Aſtam peruenit. Sed hac parte nullius unquam expoſtulationes auditæ ſunt. eo illi erant in Regem animo, extrema ut pati mallent, quàm hiſce de rebus querelas ad eum peruenire, quē ipſum ſeruire etiam tempori uidebant. Poſt pugnam, biduo de induciis paciſque conditionibus utrinque actum eſt. Tertio die, inſtructa acie, hora una antequam illuceſceret, inde Rex profectus eſt: eóque die parùm conſequi hoſtes potuere, ob Tarrum mole undarum uaſtiorem eadem nocte redditum: parùmque certi duces itinerúmue exploratores Gallis aderant, quæ cauſa fuit, ut penè imprudentia inſigne facinus admiſſum ſit. Triuultio erat uexillum albū, non diſsimile ei quod geſtari uiderant Galli à Gonzagæ ſignifero. Erat eo die præmiſſa prima acies cum Triuultio impedimentis machiniſque: reliqui cum Rege ſequebantur inſtructi intentíque. Ac primùm quoniam prima acies uia militari proceſſerat, ultima deuio itinere paululū ex uia aperta deflexerat, conſpecto etiam uexillo albo, poſtquā haud procul inter ſe fuere, ſtrepitu uelut hoſtes properarent, prima acies extremæ metū ſimul & tumultū facere: ac penè parum abfuiſſet quin concurriſſent, ni utrinq; præmiſſi equites rem

certius exploraſſent. Regem ſecutus eſt Franciſcus Seuerinas cum toto leui equitatu. Sed trecentis Heluetiis unà cum paruulis machinis agmen claudentibus ita perterriti ſunt, ut ne uni quidem ex toto Gallico exercitu, negotium faceſſere potuerint. Gonzaga cum toto exercitu ſequebatur. Sed primi diei mora illata, & aliquorum dierum fruſtra labore ſuſcepto, ſequendi finem fecit. Rex incolumis cum incolumi exercitu tàdem Aſtam peruenit, niſi quòd pauci uigiliis fatigati, deſiderati ſunt: inter quos fuit Ioannes Andoinius auus eius qui poſtea ad Landriſium cæſus eſt. Interea ad Caietã tumultuatum eſt. multi Aragoniorum excitati pollicitationibus impetum in Gallos faciunt, cædunt, diripiunt, obtrũcant Gallos, undique acclamantes Aragonium nomen. Neceſſe fuit Gallis in arcem ſe recipere. Admonent mox Verſium, & Pompeium Columnam, qui nõdum ad Ferdinãdum tranſierat, de oppidanorum inſolentia. Illi die ſacro Ioanni, mari in arcem ingreſſi prodeuntibus Gallis contuderũt oppidanorum ſuperbiam, multis necatis, multis quoque captis, & aduectis inde cum mulieribus ad Neapolim, ut inde in Narbonenſem prouinciam mari ueherentur. Sed hos aiunt dum Genuenſi claſſi occurrunt, ſolutos. Gallos proditum eſt cùm Quadrata in Apulia eſſent pulſi, euocantibus oppidanis, necatis Aragoniis, urbe iterũ potitos. Monopolim cùm Veneta claſſis cum Antonio Grimano appuliſſet, pulſa eſt à Gallico præſidio, cui præerat Prudentius Tranus cum Georgio Duratio iuuene impigro, tandem tamen expugnata eſt. Primi qui mœnia aſcendêre, fuêre Lodarinus & Matthæus Capellus: inde Matthæus Riſus & Georgius Volſimontius, Petro è Bemborum familia prius cum aliquot aliis necato. captus Prudentius, reliqui elapſi: ciues humaniſſime tractati. Pulignanum & Molã quoque recepere. Sæpe tamẽ à Conuerſanis ubi Duratius ierat, pul-

ſi,quibuſdam cæſis,in quibus fuit Gauinus,deploratus maxime à Venetis. Deſuillius,quem Suillium uocant, Tarento eos ſæpe expulit. Sunt qui ita exacte hiſtoriam hanc Neapolitanam perſecuti ſunt, ut Ephemerides ediderint totius huius itineris. Nemo tamen diligentius quàm Andreas Vinea, cuius & opus Octauiano Pontifici Engoliſmenſium, ex falſa inſcriptione antea tributum, qui comes adfuit Carolo. Aliis diſplicuit ſcrutari omnia hæc & excutere moroſius exemplo ueterum,quorum ſcripta legimus. Is & Mõfortij à Gallis expugnati,& Montis Ioannis meminit. Addit,dum Rex è loco quem Florentinum uocant, ocreatus equos admitteret, impeditum iter Iudæi Iſacij precibus hominis induſtrij, qui initiari uoluerit, abluique, Iudaiſmo ſpreto, ſacroſanctæ perſuaſionis noſtræ myſteriis. Ita illum Rege patre luſtrico ſplendide ſalutari aqua expiatum à Ioanne Darcio Andegauenſium pontifice, magniſque muneribus à Rege donatum. Meminit idem oppugnationis Mõtis Ioannis, ubi Oliuerij Coitiuij, quem & Talieburgum uocant,ab oppido eiuſdem nominis in Aquitania, ſpectata ſit induſtria,iſque urbi præpoſitus, fanum Germani occupatum à Guyſio,ſed nulla hoſtium clade ait: in arce autem quam Ciuitatulam uocant,poſt uarie machinis ſtrata mœnia, euocatos ait Gallos ad colloquium. Lignium & Gilibertum Cleuenſem Neuerſium collocutos cum his, impetratáſque ab hoſtibus uiginti quatuor horarum inducias. His lapſis acrius emiſſas machinas Rurſus uocatos Gallos: fœdus ictum,niſi intra quartum diem ſubſidia uenirent,aut Ferdinandus copias eas educeret quæ congredi poſſent cum Gallis: aut deditionem facerent ſaluis impedimentis, relictis tamen machinis omnibus: poſt eum diem factam deditionem. Oppugnatam deinde Oui arcé per multos dies, deditámque tandem iiſdem conditionibus: arci præpoſitos

Claudium Rabaudaigum & Carolum Lauerdacũ. Narrat uerò eam omnium rerum copiam inuentam in Caſtro nouo, uix ut Lutetia ſuppeditare tantam poſſet. Nam præter frumenti triticíque omnis generis, carnis ſuillæ, bouinæque, lucanicorum, panni aurei, argentei, ſerici, coccinei omnis coloris: holoſericæ, byſſinæ, ſubſericæ, undulatæ, Damaſcenæ, Attalicæ, polymitæ ueſtis, omniúmque pretioſorum pannorum infinitum numerum inuẽtum. Aliquot præterea cubicula ubi inerant ephippia, & quæ uulgo uocantur ſellæ equeſtres omnis generis. Aliquot ubi inerant conſcenſoria deſultoriáque equorum, quæ pedum ſuſtentacula dicuntur. Alia ubi frena & lupata, alia ubi parapleuridia, alia ubi phaleræ, alia ubi habenæ, alia ubi calcaria, alia ubi tela omnis generis & arma, quæ ſingula ſingulis eſſent locis cubiculiſque collocata. Alia ubi arcus, alia ubi chordæ, alia ubi pilæ, ferreæque fiſtulæ: alia ubi enſes, alia ubi haſtæ, alia ubi ſulphurei apparatus omnis generis ad longiſsimam obſidionem ferendam aderant. Nam machinas bellicas omnis generis tantas inuentas ait, eáq; magnitudine, ut ægre Galli tantas tota Italia inueniri poſſe antea ſibi perſuaſiſſent. Refert idem filiam Traiani Melphitani principis ſæpiſsime inſtar equitum fortiſsimorum effuſiſsimis habenis concitato maxime equo cum Gallis congreſſam magna omnium admiratione. Vaſa uerò aurea argenteáque tanta inuenta, facilè ut eorum ſplendore & Regiæ familiæ, domúſque & Aureliæ, Borboniæque domus, ſimul omnem coniunctum ſplendorem uincerent. Nam uaſorum murrhinorum, cryſtallinorum, fictilium, toreumatum pretioſorum, ſcyphorum ſigiliatorum, uaſorum æreorum, ſtanneorum, plumbeorum abundantiam neminem ſatis poſſe enarrare, cum ſingulis uaſis, ut uitreis & fictilibus & aliis ſuæ eſſent ſedes ampliſsimæ: ubi hinc eſcaria, hinc potoria, hinc uinaria, hinc

aquaria,hinc olearia, hinc unguentaria, hinc pulmentaria & coquinaria ſummo eſſent ordine conſtituta,quæ referre frigidæ eſſet curioſitatis, quibus tamen admoneri poſſunt qui circunfluunt omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia uiuunt, ne his fidant immodice, qui ſubitam fundatiſsimæ familiæ ruinam uideant. Quo die Tuſcanella à Guyſio Lotaringo direpta eſt, Regem ait certiorem factum de Leſparri Orualli captiuitate, cuius & nos ſupra meminimus ſub Sparri nomine, ut & Italici ſcriptores. Leſparrus uero dicitur ab oppido & arce eiuſdem nominis ſita in Aquitania,in Medulorum finibus:& illi in nominibus Gallicis, & nos interdum in Italicis cæcutimus: quo magis uenia danda eſt eis,qui eadem in hac expeditione dũ oppugnationem Gallicam referunt, ut diuerſa loca ſepararunt: ut & iis qui pro Mazara Meſſanam, & Miſagnam uocauere. Plane ita mutata ſunt & locorum & urbiũ nomina,ut qui interdum uulgaribus,qui ueterum nominibus loca deſignant,utcunque ferendi potius quàm reprehendẽdi uideantur. Meminere & alij horum temporum ſcriptores crebro Ludouici Vindocinenſis è Vindocinenſium illuſtriſsima familia,cuius fideli opera Rex ſæpe uſus ſit, ut & alterius Vindocinenſium principis natu maioris, qui ad Vercellas è Gallia properarat ſpe prælij capeſſendi dum obſidetur Aurelius ad Nouariam: quo defuncto ingens fuit tota aula luctus. Sed hæc poſtea accidere. Sæpe iidem meminere Alegrij,Cruſſolli,Bauldricourtij,Mauleoni,Miolantij,Priæ,Camincani,Chalmontij,Vergij, Hoſpitalis, Beaumontij,Liſlij,Palicij,Chadenerei,Cleriuſi,Claudij Chaſtrei, Daunoi,Toilei,quem & uocant Ganaichũ, Franciſci Salbei,Philippi Moulinij,Roberti ſeu Robineti Frainezelli,Iuliani Bourgueni,Caroli Brillaci, Ioannis Cardonij, Rigaldi Doreillej,Iehannoti Tetrij,Briſei,quem & Briſetum uocãt:

Chandioti, Caſtridruſij, Cheſnoi, Suſannei Broſsij, Tintauillæ, Adami Malbranchij, Valletani, Odeti Riberaci, Bourdilloni, Balſaci, Lachauſi, Callioti Ienolaci, Caſtilloni, Edouilli. Perſequi uerò omnia etiam minutiſsima, quæ illi aliiq; in Ephemerides digeſſere, indignum eſt grauitate hiſtoriæ quam inſtituimus, ne nobis uſu ueniat, quod L. Siſennæ eruditiſsimi homines aiunt ueniſſe, ut in hiſtoria puerile quiddam conſectemur. Narrat Iacobus Sadoletus quo tempore Carolus Rex adiit Italiam, certiſsimis nuntiis & literis allatum, Regem Turcarum metu perculſum & territum, relinquendam ſibi Epirum & Græciam putaſſe, præſidia ex oppidis omnibus deducta, copias omnes Bizantium fuiſſe reductas, claſſes ad Helleſpontum adeſſe iuſſas, cùm nõ iam de obſidione perferenda ulláue ratione reſiſtendi, ſed de fuga & traiectione cogitaret. Alexander Pontifex Romanus cachinnum dicitur ſuſtuliſſe, in hanc Caroli expeditionem quam calcari ligneo demum adhibito confectam aiebat. Is uerò adhibetur delicatis hominibus equitantibus ipſa in urbe media in pace.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. II.

HIC ſtatus rerũ Gallicarum Rege è Neapoli reuerſo erat. Cæterum per eos ipſos dies, quibus Rex Senenſium res rediens componebat, Anna Valeſia Caroli ſoror, & Petrus Borbonius Galliæ prætor literis Regis certiores facti de hoſtium coniuratione reditúque, multum dubitabant nouáſne copias, ſubſidio Regi futuras

occurſuráſque ei, ſcriberent, cùm is ut erat ætate florens cõtemnénſque hoſtium minas, nihil de his ad eos perſcripſiſſet. Vt rem totam accelerarẽt, effecerunt Philippi Cominij, Regij apud Venetos legati literæ, quæ fluctuantes adhuc animo incertóſque de Venetorum apparatu excitarunt. Itaque cùm Ludouicum etiam Sfortiam paratum uiderent ad Aſtã occupandam, delectu raptim per urbes Galliæ uicinas habito, contractiſque aliquot Heluetiorum millibus, & auxiliis quæ præſto à Ludouico Salutiano miſſa adfuerant: cũ ſex peditum millibus, equitum mille quingentis eò miſſus eſt Ludouicus Valeſius Aureliorum princeps, eò ardentius eam prouinciam ſuſcipiens, quòd Aſtam materno iure iamdudum poſſidebat, eripique ſibi nolebat: ſimul etiam faciliorem inde uiam ad Mediolano Sfortiam deiiciendum ratus. Huic tamen diſerte denuntiatum, ne nouas ipſe res moliretur: hoſtium demum conatibus obuiam iret: Regi tantum ad Ticinum amnem, ſi res paterentur, occurreret. Ludouicus cùm comperiſſet ſoluta omnia apud hoſtes, occaſione rei bene gerendæ inductus, ſeu indignatus ſibi maioribúſque ſuis à Sfortia Mediolanenſem principatum occupari, inſtructo paratóque exercitu prope Nouariam peruenit. Ciues Torniellorum factione impulſi expulſis Sfortianis eum in urbem receperunt, Monferrati uidua enitente, auxiliáque ei ſubmittente, arcem poſt tertium diem recepere. Nec otioſus erat Sfortia: Galeatium Seuerinatem cum ualida peditum equitúmq; manu Nonnum miſerat, locum Aſtæ proximum. Non intulerat commeatum in Nouariam Aurelius, eámque ualido præſidio tenebat. Vrgebat Nouaria recepta Sfortiam. Itaq; miſſo eò Seuerinate, cuius copias auxere & Germani à Maximiliano miſſi, & qui ex Italico exercitu è fuga Fornouenſi Parmam fugerant: adiuncto etiam fœderis iure Franciſco Gonzaga, cum Venetorum co-

piis, Nouariam *obſidet.* Ita *commutato rerum ſtatu, ex obſeſſore* Aurelius *obſeſſus factus eſt.* Galli *fortiter obſidionẽ ferre: eruptionibúſque crebris equitatum hoſtium fugare.* Seuerinas *machinis admotis urbem oppugnandam cenſebat:* Gõzaga *non inutilem proximam oppugnationem, ſed præcipitem periculo uictoriam futuram aiebat.* Huius *conſilium* Veneti *ſecuti, caſtra munierunt. aditus omnes, quibus commeatus in urbem inferri poſſent, præcluſerunt. ita non iam armis, ſed fame oppugnatur* Aurelius. Erant *qui ſuaderent* Aurelio, *præſidio in urbe relicto, cum nondum undique ſeptus eſſet, ipſe ad* Regẽ *perueniret, curaturus res ſuas commodius,* Regémque *ad auxilium ferẽdum excitaturus.* Vidua Sabaudiana *cùm rex* Thuriũ *perueniſſet, per quæſtorem ſuum, adiuncto etiam* Gulielmo Briſſoneto Cardinale, Regem *ad bellum in* Sfortiam *parandum acuebat: decretúmque eſt, ut* Antonius *ſuppræfectus* Diuionenſis *ad* Heluetios *proficiſceretur, ualidas ex his copias educturus.* Georgius *etiam* Ambaſianus, Rothomagenſium Pontifex, *qui* Aurelium *ſecutus fuerat, ab eóque ad* Regem *ex urbe emiſſus,* Gulielmi Briſſoneti *promiſsis melius ſperare iuſſus, cùm is optime* Aurelio *cuperet, monebat eum, obſidionem ferret: ſatis in tempore adfutura auxilia, ſed ad extremam famem iam obſeſsi peruenerant.* Itaque Iacobus Caſtillonus *cum delecta manu equitum, ingentem tritici cõminuti numerum in* Nouariam *ferendum ſuſcepit: nec tamen tertia pars ſalua perlata eſt, inſidiis hoſtium undique occurrentiũ intercepta.* Ipſi *etiam* Gallici *equites magna ex parte aut cæſi aut fugati ſunt.* Philippus Aurengius *qui rege reuerſo multum apud eum authoritate ualebat, reliquique omnes proceres* Gallici, *æquis conditionibus bello finem imponi uolebant, reditum ad ſuos parantes: quorum deſiderio* Gallici *milites, uenia nulla impetrata, è caſtris abibant.* Ac tan-

dem, qui ſuadebant auxilia Aurelio mittenda, æquis ipſi conditionibus rẽ tranſigi uolebant, modo ab hoſtibus prius hæ proponerentur. Sed fame homines interea conſumebãtur: ut iam ad equos, canes, mures, inſignia pretia peruenirent. Neceſſitas ipſa delicias eas, quibus certabatur ab utro prius ageretur de pace, Gallis extorſit: miſſisque literis tentatæ ſunt pacis conditiones. Ab hoſtibus mox in caſtra Regia miſſi qui palam ſuaderent pacem, occultis mandatis diſſuaderent. Conuentum eſt, ut à Rege Philippus Aurengius, Petrus Rohannus Gienſis Tribunus militaris, Piennæus, Philippus Cominius: ab hoſtibus, Franciſcus Gonzaga, cum quibuſdam aliis, in locum medium inter caſtra cõuenirent. Sequenti die in Regia caſtra Franciſcus Bernardinus, & quidam alij miſſi. Hi Nouariam occupatam repetebant: Galli Genuam ueluti Gallorum beneficiariam urbem petebant. Tandem fruſtra conſumptis aliquot diebus, Aurengius, Rohannus, Piennæus, Ganaius, cum hoſtibus conuenerunt, ut donec certiora inirentur fœdera, Aurelio liber exitus ab urbe tribueretur, nihil eis tamen de obſidione remittentibus. Atque ut incolumis ille abiret, obſes interea datus Franciſcus Gonzaga Ioanni Fuxeo. Ibi etiam Sfortia impetere cauillo cœpit Gallicos legatos, cùm in dictandis fœderis legibus alterum alter perturbaret, ſimúlque eloquerentur: quod ab Italica grauitate alieniſſimum erat. Petrus Rohannus Nouariam peruenit: Aureliúmque unum cum paruulo comitatu liberum abduxit. Res parum abfuit à ſeditione, quiritantibus obſeſſis, abſumptis omnibus alimẽtis, illum abire incolumẽ, ſeſe prædam hoſti futuros: ægréque ſopita eſt comitate Rohanni, qui nepote ſuo obſide relicto ſanxit, intra triduum omnes ſe liberaturum. Poſt quartum diem quàm redierat Aurelius, fœdus cum Sfortia ictum eſt, ut Galli omnes exterique milites qui Nouariæ erant, libere

cum impedimentis abirent. Educendi eos munus ſuſcepe-runt Galeatius Seuerinas, & Franciſcus Gonzaga: idq́ue optima fide perfecerũt. Nouariæ imperium penes ciues manebat: triginta tantum Galli arcem tenerent: hi donec certius fœdus iniretur, annonam à Sfortianis emere poſſent; ciues nec Gallos, nec Italos in urbem immitterent. Sed fame qui inde abierant, morbiſque ita conſumpti erant, ut in ipſo itinere partim fame enecti ſint, partim cibum ingeſtum recipere non potuerint: partim nimia deglutiendi, famémque explendi inſania occumberent Ex quinque millibus qui inde prodierant, pluſquam quadringenti mox abſumpti. Rex pecuniam in eos liberaliter erogauit: affatimq́; cibis redeũtes expleuit, defunctorúmque parentibus, ſi qui adfuere, ſtipendia perſoluta ſunt. At Sfortia interea Nouarienſes ſibi adiunxit, urbémque mox recepit. Arx præſidio Gallorum tenebatur: adfueruntq́ue eodem tempore Heluetiorum decẽ millia, quos Antonius ſuppræfectus Diuionenſis eduxerat militiæ auidos. Erant duo millia Heluetiorum qui Regi militârant: tria millia partim ex his qui è Nouaria redierant, partim qui eò fama prælij exciti conuenerant. Alij maiorem addunt numerum, uiginti enim duo millia adfuiſſe: maior pars cum uxoribus liberiſque è domo prodierat. Hos ſimul conuenire noluit Rex, ratus parum tutò tantæ multitudini ſalutem ſuam committi. Ludouicus Aurelius Heluetiorum aduentu ferocior factus, unà cum Ludouico & Antonio Luxemburgis, Gulielmo Briſſoneto Cardinale (cui montes aureos pollicebatur, cùm gratia multum apud Regem ualeret) Regem ad bellum excitabat, ſubmiſſóſque & concitatos aliquot Heluetios prælium poſcere ferocius iubebat: reliquos qui prælium diſſuadebant, minis etiam aperte terrens, ut Philippo Aurengio hac de re diſſerenti, ementiri eum, mendaciáque ſtruere exprobrarit: quod genus contumeliæ

apud Gallicos proceres multo maximum eſt. Diu delibera-ta re cum nihil promoueret Aurelius, decretum eſt, ut Ro-hannus, Piénæus, Ganaius, redirẽt pacem inituri. Ea eſt his pacta conditionibus, ut Sfortia Regem potiri ſineret, aduer-ſus hoſtes quoſlibet, Neapoli: nauésq; duas ſuppeditaret in-ſtructiſsimas, ſubſidio futuras arcibus Neapolitanis: ſequẽ-ti anno tres naues daret: ipſeq; præſens expeditioni, ſi præ-ſens Rex ad recipienda ſua rediret, Regem ſequeretur. Ve-netus hoſtis eſſet, ſi hi pacis fœdera hæc abnuerent, Arago-nióſue ſequerentur. idque eis intra duos menſes denuntiaret: Regi pecuniam mutuo datam expenſam ferret. Rex ſequẽ-ti die quo fœdus initum eſt, reditum parabat. Id Aurelius grauiter ferens, per ſuos ſolicitabat Heluetios, ſtipendia triũ menſium integra peterent, ratus eo pacto Regem belli con-ſilia renouaturum. Illi nocte conueniunt: clanculis primùm ſermonibus frendere: mox palam ſtipendia trium menſium petere, quæ pollicita ſibi eſſe contendebant: totáque nocte tubicines cornicinéſque extra uallum auditi ſunt clangorem fundentes uaſtum, eò etiam prouecti, ut conſilia inierint de Rege abducendo. Nam quòd Galli pauci adeſſent, facile id fieri poſſe putabant. Ita excitata ab his ſeditio acrius ſæuire cœpit, quam illi ipſi uellent. Alij Regem mittendum: proce-res Gallicos opulentiores abducendos aiebant. Iámque in Antonium ſuppræfectum Diuionenſem & Ludouicum Lornaium manus iniecerant. Rex prima uigilia, incertum an ſeditionis metu, an quòd ita prius conſtituiſset; inde ſeſe proripiens, conſilia eorum fruſtratus eſt. Aurengius miſſus ad eos pacandos, ſtipendiáq; trium menſium his qui nuper domo acciti uenerant, ſoluta ſunt: reliquis eius temporis quo militaſſent, addito ſtipẽdio quindecim dierum ob reditum. Ita illi ad ſuos, Regis liberalitate laudata, redierunt: ſed Re-ge cautiore reddito, quantum ſe proferre, extero demum fre-

tus milite poſthac audeat. Conſtituerat uero Rex, *Francos ſuos ita bello aſſuefacere, ut deinceps extero non indigeret milite. huiuſce rei plura exempla afferebantur ei exterorũ & Regum, & populorum qui iis exteris, quibus ſalutem ſuam crediderant, uſi erant infideliſsimis: qui ut eos inclinari pauliſper timore uident, ſic impellunt ut ſua perfidia abutantur ad eorum exitium. Interea Neapolitani ab Aragoniis ſolicitati Ferdinandum ad ſe reuocabant: isque captans omnes occaſiones, copias iam contraxerat: Neapolimque aduolat. Gilbertus Mompenſerius populares conatus ſedare primum conatus eſt: ut uidit omnia infeſta, arces munit: in eas ſe recipit cum Salernitano principe. Auerſæ & Capuæ ciues factum Neapolitanorum ſecuti, Ferdinandum etiam admiſerunt. Is quò rebus ſuis rectius cõſuleret, Columnẽſes etiam, quos tot beneficiis Frãcus cumularat, ſibi adiunxit. Hi florẽtibus Regis rebus, quãdiu ſpes cõmodi præmiique affulſit, fideles fuerunt: ubi turbari res eius uident, mutato cũ fortuna animo primi in partes Ferdinandi trãſgreſsi ſunt. Veneti quoque acceſſerunt partibus, pacti maritima aliquot loca. Rex priuſquam ex Aſta abiret, nauibus aliquot inſtructis quibus præfecit Eymericum Darbanum, obſeſsis opem tulit. Is cum eſſet rei militaris non imperitus, nautici belli omnino rudis cũ hoſtibus occurriſſet, loco ſe tenuit, Liburnũmque rediit, nec ſubſidio ulli obſeſsus fuit Gilbertus Mõpenſerius, cũ ſera eſſe auxilia uideret, & à multitudine commeatum in multos menſes paratum conſumi, aliud iniit conſilium: quod ut ſequeretur multa eum mouerunt. Quippe rumor inceſſerat ſparſus literis Sfortiæ, Regẽ pugna ad Tarum inita fato conceſsiſſe. Ergo cum uereretur ne omnia eſſent obſtructa, pactus eſt cũ Ferdinãdo, niſi intra præſtitutum diẽ auxilia uenirẽt, arces dederet: Gallus liber eſſet in Galliã reditus. Hæc ut rata eſſent, obſides dedit*

Franciſcum Alegrium, & Petrum Marchianum, Gulielmũ Capellã, Ioannem Roqueberſiũ, Georgium Genlium homines nobiles, reíque militaris peritos. At Mompenſerius, Stephanus Verſius, & alij, Claudio Ognano Aquitano relicto in præſidio arcibus, cũ aliquot aliis Tarentũ ſeceſſerunt: idq́ue præſidio munierũt, aut (ut alij ſcribunt) Salernũ. Plane cõſtat Suilliũ qui Tarento præerat, longo tẽpore obſidionem toleraſſe: Is tandem peſte graſſante egit ſupremũ uitæ diem, nec niſi fame quaſi enectus, urbe poſt reditum Caroli multis menſibus defenſa, ceßit. Id alij quoque adſcribunt Iuliano Lotaringo, quem Rex ducem deſignarat montis S. Angeli. At is eo demum loco ſæpe expulit hoſtes. Eorum audita profectione, parum abfuit quin obſides à Ferdinãdo necarentur, quaſi uiolatis fœderis legibus, dum eodem tempore in ora Apuliæ ab Antonio Grimano eò à Venetis cum claſſe miſſo, Monopolis Gallis extorqueretur: hiq́ue etiam mutua data pecunia Ferdinando, maritima aliquot loca pignoris nomine retinuerunt: Franciſcúmq; Gonzagã cum ualido exercitu ſubſidio Ferdinando miſerunt. Addunt eo tẽpore alij Gallos qui Sanſeuerinũ obſidebant, pulſos Conſentiam à Conſaluo receptam, & hoſtes egregie Gabriele Monſalcono cum Gallis Manfredonium tuente pulſos. Rex Taurinos adiit, Petrum Rohannum & Ioannẽ Ganaium ad Sfortiam legatos miſit, qui nuntiarent, ſane quàm libẽter uenturum ſe cum eo in colloquium, ut de ſumma rei inter ſe tranſigerent. Is colloquij declinandi rationes aliquot attulit. Primùm, tantis colloquiis cùm Rex Neapolim adiret, nihil profectum; exempliſq; compertum & noſtra & patrũ noſtrorum memoria, ex mutuis hiſce colloquiis accendi odia: deinde Ludouici Lignij Luxemburgi odium prætexebat, Gulielmiq́ue Briſſoneti Cardinalis, qui ſuſpectum eum iamdudum reddiderãt apud Regem. Tum iactitatas fuiſſe

querelas Ticini à quibuſdam, qui eum inuitum abducendũ palam ferebant. Sed ſi is ad Regem uel obſidibus datis uel fide publica ueniſſet, ſatis conſtabat, Regem pacis cupidum cum eo tranſacturum fuiſſe de Mediolanenſi principatu, quem Aurelius uendicabat. Nam nec Rex potentiam Aurelij æquo animo ferebat: nec eius querelis turbari pacis cõſilia uolebat. Ita Sfortia, quòd fœderatorum conſiliis gratificaretur, prudenter declinare ſibi uiſus eſt Regis colloquiũ: minus liberali eo reſponſo, quo uno tantos motus bellicos, indignámque tali principe captiuitatem futuram auertere potuerat. Rex Philippum Cominium legatum ad Venetos remiſit, ſciſcitatum, uellent iuberéntne ratas eſſe pacis conditiones cum Sfortia initas: Monopolim redderent: Gonzagã à Ferdinando reuocarent: ipſúmque Ferdinandum declararent eo nouo fœdere quod cum Põtifice, Maximiliano, aliíſque pepigerant, non contineri. Hi poſt aliquot dies reſponderunt, nullum bellum à ſe in Gallũ ſuſceptum. Copias quas eduxerint, eductas Sfortiæ fœderati gratia, quem Rex eo principatu deiicere uoluerat. Hæc palam priuatim receperunt, his ſe conditionibus hos motus temperaturos: Ferdinãdus ut Neapolitanum regnum beneficiarium apud Regem profiteretur, in clientelámque, Alexandri Pontificis uoluntate reciperetur: quinquaginta millibus nummûm aureorum penſione, æquis conditionibus Regi quotannis ſoluenda: quam ipſi ei mutuò ſe daturos profitebantur: Tarẽtum Regi interea relinqueretur. quòd ſi Rex quod iactitabat, Italiam prius ingreſſus, Turcam debellare cuperet, centum naues inſtructiſſimas offerebant: daturóſque ſe operam, ut & Maximilianus & Pontifex ualida auxilia equitum peditúmque ſuppeditarent. At Sfortia qui naues duas inſtructas ſubſidio Regi mittere ex fœdere debebat, miſſo Genuam à Rege Stephano Neueſo, certior factus de Gallorum

qui obſidebantur, modico commeatu, rem uariis ex cauſis conſultò extrahebat. Ad extremum etiã duas ſubſidio Ferdinando, uiolato fœdere miſit. Cominius rediens de his à Neueſo admonitus, expoſtulauit cum Sfortia, monuitque eum, uideret cautius quò progrederetur: quod ſua ſponte facturus eſſet non ſolum libenter & prolixe, ſed celeriter etiã faceret: his nauibus ſubductis Neapolitanas Regi arces adimi, quibus ademptis Regis in ſe odium accendat. Ille naues quidã pactas, at non ut his Galli imponerẽtur, aiebat: ſequenti tamen die futurum ei recepit, ut Galeatium Seuerinatem cum ualida claſſe ſubſidio Regi mitteret, nec tamen miſit: ita ille erat eruditus artificio ſimulationis utriuſque ut ſe uenditaret. Galli interea Neapolitani regni loca aliquot præſidio tenebant. Tota moles belli uerſa in fines Calabriæ: eò Galli ſeceſſerant unà cum Gilberto Mompenſerio. Ferdinãdus exercitum producit. Nec Galli detrectant certamen, tametſi Ebrardo Aubignio diſſuadente, qui æger corpore moleſte ferebat incuria Mõpenſerij debiliores Regi res quotidie fieri. Sed tardiſſime Gallis pecunia ſuppeditabatur: & quæ ex regno aderat, conſumpta iam erat, ut mẽſium quatuordecim militi ſtipendia deberentur: quæ cauſa fuit ut Germanorum aliquot cohortes Gallis relictis ad Ferdinandum tranſierint, Heluetiis tamen ad extremum Gallo militantibus: etſi eadem eos ſtipẽdiorum cauſa mouere poterat. Occurrente itaque Ferdinando utrinque acriter pugnatum eſt. Sed Galli quòd locorum iniquitate explicare equitatum non potuerant, fugati, in caſtra paucis deſideratis rediere. Ea uictoria Ferdinandus elatus, per alios Tarentum iubet oppugnari. Id ualido præſidio Georgius Deſuellius, uel ut alij malunt, Gratianus Guyenneus tenebat. Cæſi Neapolitani fugatique, erumpentibus ex eo Gallis, obſidionem poſt decimum diem ſoluerunt. Gallus pabuli inopia

circa Ebulium *ſeceſſit:caſtra muniit:equitatũ fame conſumptum pabulo refecit*. Hunc Ferdinandus *ſecutus cum totis copiis,ſuos hortatus ne fugientem* Francum *elabi ſinerent.* Nec Francus *prælium detrectabat*. Concurritur *acerrime.* Peditum *æquale aliquantum fuit certamen*. At *hoſtes imperio ducum minus audientes magno impetu ruentes, & ſeſe implicabant &* Nauarrorum *cohortes eodem metu perterruere.* Italiciq́ue *pedites* Heluetios & Aquitanos *aggreßi facile reiecti ſunt, equites quoque nullo ordine ruẽtes, excepti à robore* Francici *equitatus conciſiq́ue.* Gallus *uiribus fortior factus,* Aragoniis *inſtare cœpit: cum* Ferdinandus *clamitans partam iam ſibi adimi uictoriã,prælium inſtaurat.* Sed Gallis *equitibus undique premẽtibus, fugatiſq; his qui caſtra obſidebant,* Ferdinandus *quin in manus* Gallorum *ueniret parum abfuit:* Eo *perterritus* Neapolim *adcurrit*. Hunc Galli *ſecuti & ipſi* Neapolim *recipere fruſtra tẽtant.* Ea *ſpe deiecti inde abierunt.* Interea *arces* Neapolitanæ *à* Ferdinando *recipiuntur.* Vergilius Vrſinus,& Camillus Vitellius *cum ſatis ualido exercitu in* Apuliam *ſubſidio* Gallis *uenerunt: caſtra cum* Mompenſerio *iunxerunt.* Ferdinandus *caſtra propius mouit.& loco non iniquo cõmitti poterat prælium:idq́ue accelerandum &* Mompenſerius & Vrſinus *decreuerant:ſed ſeditione militum impediti ſunt,quos concitatos à* Percio Mõpenſerius *frendebat, ſumpturus de eo ſupplicium, cum dicta imperiúmue* Proregis *palam contemneret, ni aduerſæ res ad alias eum cogitationes traduxiſſent.* Galli Atellam *compulſi, ualidius à* Ferdinando Hiſpaniæ Rege, *mißis etiam* Hiſpanis *cum* Conſaluo Aegidario,*oppugnati ſunt.* Hic *uias omnes quibus commeatus inferri poſſent,præcluſit.* Tẽtauit *etiam* Atellæ *molas frumentarias occulte immiſſo milite frangere. ſed accidit ut* Mompenſerius *admonitus eò mittere delectam equitum*

manum, in quibus fuit Ferronus Burdigalēſis (qui ſupprælectus eius urbis paucis antè annis fuerat) Camillus Vitellius, & Gimelus è Lemouicenſiū præfectura ſummo genere natus affinitatéque Regulo Tureneo cõiunctus, qui hoſtes adorti, fugatóſque uſque in caſtra perſecuti ſunt. Sed cùm ſingulis diebus noctibúſque idem tentatum eſſet ab hoſtibus, tandem magno eorum diſcrimine conciſæ ſunt molæ frumentariæ. Mompenſerius etiam ægrotare cœpit: ac uel morbo territus, uel fractus rebus aduerſis, deditionem fecit, ea lege, ut loca omnia à Gallo occupata redderet: ipſi ſalui cum impedimentis in Galliam mitterentur. Ita & Mõpenſerius & Vrſinus in Ferdinandi uenerunt poteſtatem, cum multis Gallorum Heluetiorúmque cohortibus, deditione ignobili pacti ſalutem: quam nec acceperunt, per ſpeciem claßis parandæ, qua in Galliam redirent, in loca parū ſalubria relegati. Mompenſerium alij febre ex immodicis æſtibus cõtracta, alij ueneno ſublatum aiunt. Ex Gallis pauci domum rediere. Vrſino etiam fides uiolata eſt, Ferdinando fœdera palam uiolante, quòd diceret Caietā retineri adhuc à Gallis. Sed nec apud uiolatorem fœderum diuturnum gaudiū manſit. Nupſerat ei conſanguinea adoleſcētula adhuc. Immodico coitu extenuatis uiribus, uel ut alij malunt febre circa Atellam contracta, uel profluuio ſanguinis, fato conceßit. Federico Aragonio Alphonſi fratri regnum delatum eſt. Caieta adhuc præſidio Gallorum tenebatur. Sunt ad Caietam terreſtres aditus difficillimi, paruáque cuſtodia indigent. Ibi nobilis portus, in cuius introitu arx eſt munitißima: ex qua ſi naues aut onerariæ, aut aliæ conſpici poſſint, machinis inde facilè fugari poſſunt. Stephanus Verſius eo loco collectos Gallos, qui Gilberti Borbonij Mompēſerij fœdera cum Ferdinando ſecuti non erant, in quibus fuere Ioãnes Ferronus, & Camillus Vitellius, aliíque plu-

res, perduxit: commeatum in urbem affatim introduxit. Aeger Ferdinandus eo loco & Venetas aliquot naues cum Grimano, Federicóque miſit: quæ machinis bellicis territæ, ſoluta mox obſidione, abierunt. Paratæ ſunt etiam terreſtres copiæ Franciſco Gonzaga duce, quæ uel locorum iniquitate, uel quòd Gonzagam iam tæderet Aragonenſium dominationis, inde abierunt. Vno enim loco, idque lente cùm Galli oppugnarentur, facile hoſtium impetum depellebant. Ita Federicus Columnenſibus eam prouinciam ſuſcipientibus, ad Ferdinandi donationes adiecit etiam alia eis oppida: hique etiam cùm oppugnarent Caietã, uigiliáſque oſcitanter agerẽt, antelucano tẽpore erumpentibus Gallis fugati ſunt. Hæc Gallicos annales ſecutus ſcripſi. At exteri ita eaſdem res narrant, retexẽda ut nobis omnia rurſus ſint, ut me quidem pudeat tantæ incertitudinis. Narrabo uero bona fide quæ hi prodiderint: ſic enim iÿ. Interea Ferdinãdus cum tribus millibus peditum, equitibus quingentis, quibus Hugo Cardonius præerat, unà cum Conſaluo Ferdinando, quem uiolato fœdere ſubſidio Ferdinãdus Hiſpaniarum Rex miſerat, cum quinque millibus peditum, & ſeptingentis equitibus, è Meſſana Rhegium delatus eſt: facilé que impetrauit, ut portæ ſibi aperirentur. Qui Gallicarum partium erant, ſub aduentum Ferdinandi urbe excedentes, in arcem ſeſe receperunt: hanc mox ille oppugnare adortus eſt. Non uidebantur Galli laturi obſidionem: itaque trium dierum inducias impetrarunt. Dum agitur de conditionibus, Conſaluus machinas tormentáque auehi imperat, partéque arcis potitus, multis cæſis qui imparati nihil tale expectaſſent: reliqui in partem aliam arcis munitiorem ſeſe recepere: ea cùm expugnari etiam poſſet, uelo expanſo, colloquium petebant. Cùm prodiiſſent hoſtes ad colloquium, quæſiere quod ob factum dictúmue uiolatis induciis cæſi eſſent: ſimul orarunt,

ut remoto exercitu,ſiquid tranſigi poſſit,conficeretur. Emanuel Benauidius,*unus è* Cõſalui *comitibus, uiolato fœdere, obambulantes è ſua cohorte aliquot prius uulneratos querebatur. hæc etſi conficta apparebat, conuenit ut arce dedita,* Galli *incolumes, complicatis uexillis, armis ſuccincti emitterentur.* Præerat *tum* Rhegio Adrianus Maillius Cõtius. Ferdinandus *dum recens terror eſſet, ad fanum* Agathæ, *&* Semenariam *cum tribus peditum millibus miſit.* Nec *ibi mora deditionis facta: emiſſi tamen ab oppidanis prius* Gallici *milites incolumes alia porta.* Multi *è* Gallicis *militibus,cum alij inermes quaſi in pace abambularent;alij pabulatum dilapſi eſſent, à* Conſaluo *intercepti ſunt.* Bernardus Aubignius, *quem multi* Ebrardum Stuardum *uocant,qui* Brutiis *præerat,cùm aperte bellum geri uideret,ad* Terinam *conſilium habuit: is locus hodie* Terrænouæ *nomine notior eſt.* Adfuere Aubignio *præſto* Franciſcus Alegrius *iunior,cui* Perſio *cognomen:* Gratianus Guerrus, Georgius Deſuilius, Ludouicus Dillierus, Frãciſcus Bouchardus Aubaterreus, Gabriel Alebretus Daueneſus, Gaſto Caſtelbaiacus, Nicolaus Danfrenillus, Maſerius Gaillardus, Riuerius Liſlius. Placuit,*quãdo equitatu pollerent,pugnãdi copia fieret ferocienti hoſti.* Ita *ad* Semenariam *properatum eſt,eo conſilio, ſi ſe hoſtes in urbem reciperent, ut omni parte ſimul urbs oppugnaretur.* Ferdinandus, *qui ſatis noſſet,in euentu eius prælij poſitum eſſe ſi ſuperior euaderet, ut facile poſtea paterno regno potiretur, tutam fore belli aleã ratus, diſſuadente* Conſaluo *totam curã in certamen intẽdit.* Aubignius, *omnibus præparatis, in cãpos apertos qui* Semenariæ *ſubiacẽt,circa flumẽ uicinũ collocauit ſuos:uidénſque ad flumen properare* Ferdinandum *&* Conſaluum, *lætatus eſt pugnandi copiam ſibi fieri.* Conſaluus *&* Hugo Cardonius, *quorum conſilio utebatur* Ferdinandus,*col-*

locauere ad læuam pedites Hiſpanos *&* Terraconenſes *citeriore in ripa:equitatum in dextram expanſis late alis diduxerunt.* Aubignius Heluetiorum *peditatum* Hiſpanico *peditatui opponit: è* Brutiis *&* Gallico *peditatu cohortes aliquot in tergo ſubſidio relinquit:ipſe parte equitatus ſumpta partem alteram* Alegrio *committit.* Erat Gallus *flumen tranſeundum : expectarátque* Conſaluus *ut occupatos in traiiciendo diſtraheret.* At *ubi uidet quadrato agmine* Gallos *in ſe ferri,ne ſuis diſtrahendis reliquorum robur minueret, inſtruit aciem, occurreréque* Hiſpanos *equites* Gallicis *iubet, ſi forte loco eos pellere poßint.* Hi *cum cataphractis.* Gallicis *congreßi, ne primum quidem eorum impetum tulere:nec* Hiſpani *pedites clamorem* Heluetiorum *ſuſtinuere, ſed equitum ſuorum fuga commoti ſenſim ſeſe proripiebāt.* Id *intuiti* Aubignius *&* Alegrius*, à dextra & læua cum robore equitatus inuecti in pedites, proculcatis multis reliquos in fugam uerterunt.* Heluetij *&* Galli *inſtantes ingētem eorum edidere cædem.* Ferdinandus *&* Cardonius*, quà fugam ſuorum cernebant,cum cohorte prætoria occurrebant: redire eos in pugnam iubebant: multi rediere, ſed* Aubignius *cum ſua ala acriter inſtabat.* Ferdinandus *cùm ſuos pelli undique uidet, in fugam uertit equum: ſequentibúſque è* Brutiis *aliquot qui* Regem *agnouerant, parū abfuit quin interciperetur.* Sed *equo ob præcipitatum curſum lapſus,cùm iam* Galli *manum iniicerent, à* Ioanne Andrea Altauillano *ſubleuatus, equóque alio donatus,inde ſe proripuit: magna fortunæ indulgentia.* Quippe Altauillanus *à quo ſubleuatus fuerat,uixdum eo paululum progreſſo ab equitibus* Gallicis *necatus eſt, digniſſimus longißima uita, qui dum hero ſubuenit,uiuus uidénſque in certißimam perniciem ſeſe coniecerit.* Ferdinandus *cum paucis fugiēs* Meſſanā,Conſaluus*, in ipſo itinere pluribus ſe adiungentibus,*

Semenariam prius, mox loco diffidens Rhegium conceſsit. Semenaria mox in Gallorum rediit poteſtatem, unà cum Fano Agathæ & uicinis aliquot arcibus. Ferunt Ludouicũ Aragonium unum è Pontificiis purpuratis captum: ſed dum mutata ueſte in priuati ſacrificuli modum obambulat, relictum. Theodorus Triuultius, & Benauidius ita uulnerati ſunt, ut deſperata ualetudine uix tandem priſtinæ ualetudini reſtituti ſint. Conſaluum Semenaria egreſſum cùm per ignotos Gallis calles Rhegium ſeſe proripuiſſet, fruſtra Aubignius perſecutus eſt. Alegrius & Inſulanus inſtandum eſſe mox putabant Semenariæ, nec perculſis Hiſpanis & Conſaluo ſeſe inde proripiendi occaſionem dandam. Id cùm diſplicuiſſet, Aubignio fatigato toto diei labore, quando hoc bene ſucceſsiſſet, hilarem hunc ſumendum diem, & craſtino die poſſe tentari diceretur, nequicquam poſtea, nocte fugiẽtibus Hiſpanis tentatum. Interea Ferdinandus, cùm è Meſſana conſcendiſſet unà cum claſſe parum frequenti, uti Syracuſas tranſmitteret, non ita multum prouectus, reiectus uentis eſt in Meſſanam. Ibi literæ prius uenerant, "Commotos Neapolitanos, Columnenſium opera multos in armis "eſſe. Duce tantum & authore Rege belli opus eſſe. Si ſe cõ"motis ciuibus oſtendat, & Neapolim & Capuam & Cã"paniæ loca omnia mox, Gallorum dominationis pertæſa, "ultro ueterẽ Regem acclamatura eſſe: ciues repudiatis ma"lis ſuaſoribus, ad authoritatem Aragonum eſſe rediituros. His literis lectis, repudiato conſilio Cardonij & Ludouici Aragonij, primum cœpit de reuerſione cogitare: celeritérque Neapolim deuectus, promptiora ciuium ſtudia quàm exiſtimaret, nactus eſt, pulſis Gallis obuios ciues, feſto cultu proceres, Gilbertus Borbonius, ut uidit omnia aduerſa, arcibus ſe continuit. Dum Galli, qui in præſidio Auerſæ & Capuæ relicti erant, Mompenſerio opem ferunt, ciues Fer-

dinandi uexilla erigentes in eius poteſtatem rediere. Neque uerò arcibus annona in multos menſes illata fuerat, neque hæ inſtructæ rebus ad longam ſuſtinendam oppugnationem neceſſariis. Ferdinandus arces, & Cardonij cõſilio, & Proſperi Columnæ auxilio uſus, ſumma ui oppugnat, dum neque nũmi in ſtipendium militi, neque auxilij ſpes adeſt. Borbonius re cum ſuis deliberata, inducias cum Ferdinando paciſcitur: his additum, niſi intra eum diem qui cõuenerat, auxilia adeſſent, arces dederet: Galli omnes incolumes cum omni & ſupellectile quã auehere poſſent, & armis, emitterentur. Interea certiorem facit Aubignium, niſi intra paucos dies obſeſsis opem ferat, actum de arcibus. Aubignius cùm longo morbo confectus eſſet, premeretúrq; adhuc doloribus acerrimis corporis, cò e Lucanis accitum miſit Alegrium Perſium cum robore equitatus & peditatus. Is obuiòs habuit in itinere Aragonios: exceptúſque anguſta uia, cum equitatum explicare non potuiſſet, quà uenerat redire ſeſe ſimulauit. mox Ebulium adiit. inſtare hoſtis. nec Galli detrectarunt certamen. Videbatur haud inæquale certamen, donec Petrus Irigous, Alegrij monitu Aquitanos urgere cœpit, rogaréque, ſiccine pugnaturos ſeſe ſpopondiſſent? In caſtris feroces, in acie trementes? ecquid cum toties uicto hoſte litigarẽt? Illi incitati facile fregerunt Aragonios, præſertim cùm iam diſtracti eſſent, miſsis qui caſtra Gallica oppugnarent. Ea egregie defenſa ſunt à Franciſco Malherba. ita uerſi ſunt hoſtes in fugam: multi cæſi: uexilla tredecim relata. Ferdinandus parum abſuit quin à Carolo Bridaco Dargio necaretur fugiens. Alegrius uictis inſtans, cùm in conſpectum arcis ueniſſet, Gallos accendit, quaſi paratum eſſet auxilium: ut iam de necãdis obſidibus deliberarit Ferdinandus, quaſi uiolatis conditionibus. Galli Neapolim recipere tẽtant. Magdalenæ fanum tenuerunt: hortos Regios

inuaſerunt: ſperantes tumultum aliquem ex tam uaſta ciuitate. Iam admouebat obſides arcibus Ferdinandus, minitans eis laqueum. Alegrius quidem longo circuitu in arcem peruenerat, erumpénſque ancipiti prælio cum hoſte cõgreſſus eſt. Mompenſerius quando Alegrij auxilium ſerum uidebat, in uetere ſententia manebat: Reliqui uiolatas leges induciarum à Ferdinando aiebant, cùm ingentes munitiones interea extruxiſſet. In eas Galli è portu erumpentes, deiectis munitionibus Columnenſes in fugam uerterunt. nã Proſper Columna totus & animo & corpore in eam curã incumbebat: Alfonſo tamen Daualo ſtrenue dimicante, Phari turre recepta, labare Gallis animi cœpere. Hi mox cõfirmati ſunt morte eiuſdem Dauali. nanque is cum Punico mancipio agens de incendenda Gallica claſſe, ſagitta ictus occubuit, dum incautius pretium ad Pœnum per ſummum hortorum parietẽ perfert. Iam Proſper eas munitiones Eciæ monti admouerat, ut re deſperata per Pauſilippum mõtem Perſius redire cogeretur. Pomelianóque oppido direpto fruſtra ſequente Ferdinando, fugatis ad Nolæ uicinos campos Terraconenſibus equitibus, expugnatiſq; multis Samnitum oppidis, exercitum tandem in Apulia in hyberna dimiſit. Itaque cum undique præciſa eſſet ſpes auxilij, Mompenſerius nouis conditionibus ſcriptis, obſidibus prius receptis inſtructo exercitu ceſſit. Seceſſit in Apuliam, & corrogata undique pecunia (neque enim à Rege afferebatur) exercitum inſtaurat. Huic adfuere Paulus Vrſinius, Virginius Vrſinus, & Paulus Vitellius cum Salernitano. Hi ſoli ex exteris fidem minime cum fortuna mutarant. Perſius euocatus à Mompenſerio, tardius cum robore Heluetiorum aduenit. Rogatus ecquid tardius adueniſſet toties efflagitatus, contumelioſe reſpondit ut niſi aut ab Heluetiis Mompenſerius ſibi metuiſſet, quos ille ſibi conciliarat oppidulorũ

aliquot direptione, uel Virginij Vrſini oratione placatus eſſet, ſupplicium ſumpturus de Alegrio quaſi ſeditioſo iactaretur. Ferdinandus paulò antea legatos Venetias miſerat auxilium à fœderata ciuitate petentes. Cùm negaretur, pollicitus eſt ſeſe oppigneraturum Apuliæ aliquot ciuitates. Ea pactione Veneti Franciſcum Gonzagam cum ualido exercitu miſere. Eius aduentu recreatus Ferdinandus caſtra propius mouet. Occurrerat hic ad Fogiam Ferdinando. Interea haud longe à furcis Caudinis Mompenſerius audiens progreſſas aliquot Germanorum & Neapolitanorum cohortes, uti ſe cum Proſpero Columna coniungerent, nactus palanteis cum Paulo Vitellio eas mox conſectatus eſt & concîdit: in ea tamen tumultuaria pugna necati ex Gallicis equitibus Cemperus unus ex Boiorum nobilitate, & Poictius Aruernus. Ferdinandus auctus nouis copiis quas Ioannes Gonzaga adduxerat, Circellum uenit. id opp. dum Galli obſidebant: ſoluta eſt obſidio. Inde Ferdinandus pergit ad Frangetum oppugnandum. Primo die uana fuit oppugnatio, erumpentibus oppidanis: ſequenti admotæ cùm eſſent machinæ, & proſtrata mœnia, potitur urbe Ferdinādus. direpta urbi, dum Galli adſunt auxilio, faces ſubiiciuntur: miſeréque uagante incendio ſerum fuit auxilium. Eodē impetu recepta Altauilla. Qui res geſtas Gonzagæ ſcripſere, narrant Valatenſes direptos: inde Regem & Gonzagā Nuceriam conueniſſe. Inde Paludem, Circellum, & Frangetum. Ita proxima fuiſſe caſtra ut quo loco next prandenerent Galli, Aragonij cœnarent: eodem è flumine utriſque hauriētibus, ubi utrinque multi ſint cæſi dum eunt aquatum. Ieſnaldos, dum ſe Galli Atellam recipiunt ab hoſte direptos, & Andretenſes, qui loco ceſſerant. Nuſquam integris uiribus certatū: tumultuariis pugnis quotidie: quibus Epirotæ equites Gallorum uim non ſuſtinentes, per gyrum elabentes,

uariéque concurrentes Gallos fatigabant. Germanorum aliquot cohortes dum ſtipendia non repræſentãtur, & ampliora ab hoſte offeruntur, ad hoſtes tranſiiſſe: Mompenſerius ubi ſuos atteri uidet, caſtra propius mouit Frangeto oppidulo. Luce prima iubet inſtruatur pedeſtris acies, ſe equitatum omnem leuémque armaturam eductum. Videbãtur & hoſtes in certamen uenturi. At Heluetij uel cauſati ſtipendia non ſoluta, uel Alegrij Perſij oratione commoti, qui infenſior Mompenſerio ueteribúſq; ſimultatibus incitatus grauiter imperium illius ferre uidebatur, negarunt niſi perſoluto integro ſtipendio ſeſe prodituros. Ita diſcordia horum conuulſæ res Gallicæ. Accisis rebus in Atellam Galli ſe recepere, fremente frendentéque Mompenſerio, qui talem contumeliam uindicaturus erat, ſi per fata licuiſſet. Alegrius leuibus ex cauſis irritatum aiebat Mompenſerium, quem elato animo omnis, quæ haberetur contra uoluntatem eius, oratio grauiter offenderet. Vocatus eſt Conſaluus cum robore Hiſpanorum militum ad Atellam. Erat Gallicum præſidiũ extra Atellam diſpoſitum gratiâ frumentariarum molarum tuendarum. Id cùm opprimere uellet Conſaluus, Hiſpanũ peditatum quo abundabat, Heluetiorum & Aquitanorum cohortibus oppoſuit: equitatum ita diſpoſuit, ut ala una abderetur inter molas & oppidum decliui loco: altera undiq; excurrẽs Gallos ſeſe proripientes opprimeret. Iam Hiſpani concitati cum ingenti clamore in Heluetios & Aquitanos incurrunt. Heluetij inſolito tumultu turbati primùm dilabi, mox Aquitanos imitati qui ſagittis hoſtes iam morabãtur, inuecti in eos facilè impetum ſuſtinebant, niſi equitum clamore compulſi utrique in urbem ſeſe proripuiſſent. Alegrius ex urbe egreſſus cum lectiſſimis equitum copiis, cùm ab Epirotis equitibus eluderetur, in peditatum Hiſpanum progreſſus, multis proculcatis & diſſipatis & captiuis abdu-

ctis, in urbem redijt. Conſaluus feruente tumultu molas cõfregit, eo ipſo uictoria ſeſe potitum magnifice iactitans. Is poſtero die ad laceſſendos Gallos progreſſus cùm loco fidẽtes detrectare diceret certamen, Ripamcandidam oppidulum præſidio uacuum nequicquam quiritantibus ciuibus, qui ſe iam à Ferdinando in fidem receptos aiebant, Hiſpanis diripiendum dedit. Gallus plus animi quàm uirium erat. prohibebantur pabulatione, aquabantur ægre, nullam habebant annonæ copiam propoſitis uariis conſiliis, nihil explicitius occurrebat quàm eruptione tentare fortunam: erat id plenum periculi: itaque deſperata tutela urbis Atellanæ, de deditione agere cœpere. Alegrius ipſe in caſtra ad Ferdinandum profectus eſt. His legibus deditio facta, ut Galli incolumes cum ſupellectili impenſis Ferdinandi in Galliæ uicina loca ueherentur: machinas bellicas relinquerẽt: maiores equos præter unum ne quis aueheret, niſi ex Regis uoluntate: Virginius Vrſinus liberè ad ſuos rediret. Ille author fuit Gallis ne in aciem dimicationémque uenirent. Nec tamen fides illis ſeruata: nanque ſub ſpecie parandæ claſſis in loca inſalubria relegati multi periere, uel cæli inclementia, nullo hoſtium dolo, ut Italici ſcriptores prodidere: uel ſimulata fallacia, propinato etiam quibuſdam ueneno, ut uideo Gallicos aliquot ſcriptores narraſſe, præcipue de Virginio Vrſino præter fœdus necato. Occubuit Gilbertus Borbonius, Mompenſerius, Robertus Lenocurtius. Mompenſeriũ indignatione, cùm promiſſa non ſeruarentur, multi uolunt deceſſiſſe, tametſi à Gonzaga moneretur, ſi ſaperet, ne præterquàm quas captiuitas ipſa haberet moleſtias adderet: & illas quas haberet, recte ferret. Ex Heluetiis mille trecentis uix trecenti in Galliam rediere. Hi toto eo bello fideliſſimi Gallo fuere, niſi quòd ab Alegrio concitati pugnam detrectarunt, libenter pugnaturi ſi ille imperaſſet. E Germanis

octingenti Mompenſerio miſſi, cùm trium menſium ſolùm ſtipendia accepiſſent, ultro in caſtra Ferdinandi peruenere. deditio facta Gonzagæ Mantuano, non Ferdinando: erat enim Monpenſerius ſororius Gonzagæ. Ferdinandus paulò pòſt deſideratus, ipſeque Gonzaga graui & diuturno morbo concuſſus eſt. Interea Aubignius & Cõſentiam & Laynum & pleraq; alia loca, quæ prius occuparat in Brutiis Conſaluus, cæſis qui in præſidio relicti erant Hiſpanis, recepit. itaque ille in Brutios mox rediit aucto exercitu. Sane Aubignio præter opinionem improuiſo incidit Conſaluus, cuius fuerat uirtus domi militiæq; cognita. Venêre ad Aubignium Hiſpani aliquot equites, colloquio locum petentes. Vbi quæ poſtularent audiit (narrabant autem Atellæ deditionem, hortabantur, mallet Federici noui Regis, nam is Ferdinando ſucceſſerat, clementiam quàm uim experiri) conuenit datis decem dierum induciis ut is è ſuis mitteret quoſdam, qui exquirerent uerâne eſſent quæ narrata erant. Ea ubi uera eſſe audiit, pactus eſt ut urbes uacuas præſidiis relinqueret: ipſe cum uniuerſo exercitu liberè ad ſuos rediret. quo fœdere etiam cautum, ut ab Obertio Roſſeto, præfecto Caietæ, orto ea parte Galliæ quæ Delphini nomen retinet, impigro homine & nauo, Caietæ arx cum urbe dederetur. Oliuetanis dum Rodoricus Daualus arma temere infert, urbe illi erumpunt cum Gallis: circàque uicum cui Inſulæ nomen, multis cæſis occubuit Daualus. Oliuetani tamen paulo pòſt adueniente Conſaluo, emiſſis liberè Gallis, imperata fecere. Idem Conſaluus Menaldum Guerram, qui portu arcéque Oſtienſi occupata Pontificem fatigabat, mox uictum abduxit. Aubignius inſtructis copiis in Galliã rediit. Atellæ deditionem & uictoriam multi Gõzagæ acceptam referunt, non Conſaluo aut Hiſpanis. Id quidẽ conſtat, ea deditione ita fractos & comminutos Gallos, ut fa-

cilè qui ſuperfuere debellati ſint. Circa ea tempora Neapoli dira ſcabies homines inuaſit, cui cùm pharmaca ut nouo morbo quærerentur, multos abſumpſit. Hunc morbum uane quidam dixere elephantiaſim: alij lichenas: & id impetiginis genus, quod accepto oſculo mentum uenaretur: à C. Plinio, cuius & C. Celſus plures ſpecies prodiderit, deſignatum. Alij carbonem, alij ignem ſacrum, alij lepræ ſpeciẽ, alij inter morbos populatim aut ui aſtrorum, aut aëris intẽperie uaganteis collocauere: adnotántq; eodèm anno quo is morbus graſſari cœpit, in Romano agro Tyberim, in Bononienſi Rhenum, in Ferrariẽſi & Mantuano Padum, in Veneto Atheſim extra ſolitos limites exundaſſe: tantiſque imbribus annum eum maduiſſe, ut terris undique humentibus minus mirandum ſit æſtiuum aërem ad eam intemperiem perueniſſe, calidam & humidam, quã M. Tullius ex Philoſophorum placitis putredini corruptioníque cauſam dare ſcripſit. Alij quidam inter morbos contagione polluẽtes adſcripſere. occùltam & uenenatam illius eſſe naturam uoluere. Ne hoc quidem prætereundum eſt, dum redit Carolus & diuerſatur apud Aſtenſes, ſingulari certamine, congreſſos Gallum & Italum. Gallus cùm eſſet paruulo corpore, Landa nomine, quaſi nanus ab Italo Chriſtophoro
„ Zerbulo Genuenſi uaſto corpore homine uocatus, At hic,
„ ait, nanus Herculi tuo clauam eſt extorſurus. Inſpectante Rege, pompáque inſigni parata, & præparatis longo ordine his rebus, quæ ad ſingulare certamen, neſcias uanius an profuſius, parari ſolent, tandem congreſſi diu gladiis acriterrem geſſere. Vix unquam alias tanto animo & Galli & Itali in certamen ſingulare ullos ueniſſe fatebantur. Dum ſucceſſu alitur utrinque certamen, dum neutri certum eſt cedere, dum Italorum præſentia Zerbulo, Gallorum Landæ creſcere uires uidentur: tandem impacto per uiſcera gladio

iacuit Zerbulus. Iacentem ſeſe condonare Italorum nobilitati Landa profeſſus eſt: iſque in uicinum tẽtorium delatus, curatus eſt. Zerbulo Rex uicto trecentos nummos aureos, Landæ uictori quingentos donauit. Vix meminiſſem huius duelli, niſi Symphorianus Campegius M. Antonium Sabellicum odio Gallorum tam præclarum facinus præteriiſſe indignaretur, qui & in tantæ rei memoriam quo loco pugnatum eſt, trophæum erectum ait. Fuit is Landa Burdigalenſis, familia honeſta potius quàm illuſtri. Carolus ad eos qui Caietam obtinebant, iterum atque iterum ſubſidia decreuit. Sed uel ſocordia eorum qui præpoſiti erant, uel hoſtium uigilantia labor irritus fuit, etſi ferè integro biennio his qui ab Aubignio ſubmiſſi erant, urbem acriter tuentibus, & Venetorum & Ferdinandi Hiſpani, & Federici Neapolitani conatus irriti fuerint. Rex Lugdunum peruenerat. eò allatum eſt ei de filij morte: magnúmque dolorem cepit: at multo maiorem Anna Regina, quæ humi proſtrata miſerè deflebat extinctum filiolum, ut neque modus, neque intermiſſio lachrymarum, neque ulla admodum leuatio adfutura uideretur. Adflictam mœrentémque exquiſitis undique oblectamẽtis Rex conſolatus eſt: nihilque prætermiſit quod ad eam recreandam pertineret. Eius pueruli ferociam patri exoſam ſunt qui ſcribãt: Ex quo omnibus ſortem magnatum intuentibus, uideri neceſſe eſt miſerrimam: ſic diſtrahuntur in contrarias uoluntates eorum cupiditates, à liberis ut, eíſque infantibus, ſibi metuant. Ipſe Carolus cùm eſſet in rebus gerendis ſatis induſtrius, & comitate liberalitatéque peculiaribus Regum uirtutibus abundaret: quorundam familiaritate & conſuetudine ita oblectabatur, regnare ut hi demum uiderentur. Rex cum eum una hæc cura Neapolis recipiẽdæ urgeret, noua fœdera cum aliquot Italis principibus inibat, Põtifice, Venetis quoque, &

Florentinis & Senenſibus ad parteis uocatis. Exteri multa equitum peditúmque millia pollicebantur: nec Gallus ſegnius copias ſcribebat. Iámque parata erant omnia. præmiſſæ copiæ. his præeſſe debebat Ludouicus Aureliorũ princeps: quem ut paludatus ad caſtra proficiſceretur, Rex quotidie expectabat. Is diem è die ducere, modo hanc, modo illam cauſam impeditæ profectionis nectere. Verebatur enim longiorem profectionem, cùm Regem parum eſſe firma ualetudine uideret, ſeſeque regno potiturum. Re ad cõſilium relata, decretum ut is primo quoque die exiret. Is nõ ſua ipſius querela, at Regio nomine prætorem exiturum ſe aiebat. Itaque commotus huius diſsimulatione Carolus, omnia belli conſilia abiecit, crebrò dictitans, neminem ſe hominem inuitum in caſtra miſſurũ, repoſiturus tamen Aurelio, ni priores res eum ab hoc conſilio auertiſſent. Et tamẽ ne nihil actum uideretur, miſſus eſt Iacobus Triuultius, qui exercitui præeſſet: & huius quoque conatus uani fuere, nouis occaſionibus uetera conſilia extrudentibus. Nanque eodem tempore Baptiſtinus Fregoſus Fliſcorum factione, adiuuante etiam Paulo Fregoſo purpurato Pontificio, patruo, urbe pulſus Genuenſium, ſi expeditæ aliquot cohortes mitterẽtur, quo die ueniſſet, Genuam ſe redditurum recipiebat. Ita Rex miſsis ad Triuultium literis, iubet parte copiarum ei data Genuam tentet. Eodémque tempore Iulianus Oſtienſis Pontifex, Sauonam quoque Regi pollicebatur, ſi auxilia adeſſent. Huic etiam partem copiarum ad Sauonã recipiendam Rex tradi imperat, uel ignarus ſatis diſtractas copias miſsis ad Genuam cohortibus, uel ſperans utraq; urbe ſe potiturum. Triuultius quo pacto curaret Regis mandata, fideliter exquirebat. Dum uerò tempus ducitur, certior factus Sfortia, Genuam miſsis copiis muniit: Galliq́ue profecti cum Baptiſtino Fregoſo, dubitare cœperunt de eius fide.

Tantum enim abſuit, ut eius præſidio Gallicam claſſem firmarent, ut & à Sauonenſibus urbe, portu, ſtatione, commeatu, aqua deniq; prohiberētur. Ita labor hic irritus fuit. Iulianus etiam Cardinalis, Sauonenſium res munitiores nactus quàm ſperaret, fatigatis nequicquam Gallis, inde ſeſe proripuit. Ita dum plures ſimul rei bene gerendæ occaſiones miſcentur, alterā altera fruſtrata eſt. Triuultius Mediolanenſem ipſum principatum tentare uolebat: in Italiā cupiebat belli molem transferre, in ſede ac ſolo ſuorum: ab his armis, equis, commeatibus, auxilia uentura rebatur: omnia ibi Sfortiæ inimica infeſtáque futura. Et iam aliquot oppidula receperat, cùm in Galliam à Rege reuocatus eſt. Eodē tempore & cum Ferdinando Hiſpaniæ Rege, quod iam antè ſuſpectum fuerat, motum eſt bellum. Qui è Neapoli redierant, auxilia Federico ab eo mitti nuntiarant. Miſſi ſunt qui eius regionem popularētur. ipſe etiam miſit qui Galliā Narbonenſem excurrerent: hi terrore magno illato, agros populati, ad ſuos ſe receperunt. Accenſa utrinque odia. Rex quum copias coëgiſſet, his præfecit Carolum Albonium, cui & Sanctoandreano cognomen eſt, hominem acrem & rei militaris peritiſſimum. Arx eſt Salſarum (quam Salſularū nomine ſunt qui putent à ueteribus deſignari) circa Ruſcinonem. Ea ita à Perpeniano diſtat, ut locus alter alteri auxilio eſſe non poſſit. Valido eam hoſtes præſidio tenebant. Ridere hi conſilia Gallorum, qui eò copias admouerant. Sed nihilo ſecius Albonius uineas agere, tormēta caſtro admouere: & quo loco aquis paluſtribus locus ſeptus eſt, eo etiā hoſtes terrere. Ferdinandus ipſe ad Perpenianum exercitū comparauerat inſtructiſſimum. Sed Albonius inter Salſulas & Perpenianum loco oportune capto, diremerat Hiſpanis ſocietatem auxilij mutui continuatáque obſidione decē horis integris, Salſulæ in poteſtatem Gallorum uenêre. Et

ſane eo tempore nõ erat his mœnibus præſidiiſq; locus, quibus hodie, firmatus. Nam tertio poſt hoc prælium anno à Ferdinando ita munitum eſſe, ſuadente Petro Nauarro, qui opus ipſe ex rediuiuo quaſi nouum extruxerit, relatum eſt. SanctoandreanUs cùm ſuadere uellet Regi, ut receptum locum muniret, minime exauditus eſt, deterrito Rege impenſarum magnitudine. Capti eo loco ex Hiſpanorum nobilitate quinquaginta, multi necati, præda ingens relata. Caieta tandem in hoſtium uenit poteſtatem, ſed æquis conditionibus: Commeatu, nauibus, pecunia inſtructi, ad ſuos ſe receperunt, Maßiliámque appulerunt: unde agitari cœptum eſt de pace inter Ferdinandum & Carolum. Miſit in Galliã Ferdinandus Ioannem Mauleonem ſodalem Franciſcanũ (nam hoc hominum genere maxime eum uſum ait Cominius, & Italos pleroſque proceres Corius, quaſi ſpecie religionis in ſpeculis conſtituti diuina humanis miſcere ſimulatione libera eis liceat.) Cum eo Rex ad Ferdinandum Renatum Clerium & Michaëlem Grandimontanum Aquitanum remiſit. hi id agebant cum Ferdinando, ut auxilio eſſet Regi ad Neapolim recipiendam, ipſe partem regni modicam Siciliæ uicinam recepturus. Id illi redeuntes recepiſſe Ferdinandum aiebant. Sed cùm Ferdinandi legati qui cum his redierant, parum hæc ſibi comperta dicerent, remißi ſunt ad Ferdinandum iidem illi, Clerius Grandimontanus & Paulus Bouchagius, rogantes, num hæc pepigiſſet, præſenſque fœderibus ſe adfuturũ certo die edixiſſet. Is de his quidem ſe cum Regiis legatis egiſſe dicebat, ſed tẽtandi gratia, non quaſi exploratam rem aſſerendi: ſane quàm lubenter curaturum ſe, ut pax cum Aragoniis, Italiſque coëat. Quæ cùm Clerius & Grandimontanus audirent, excanduerũt. Grandimontanus etiam Ferdinando, uenia prius impetrata, palàm dixit, hos ſermones cum prioribus parum con-

gruere: ad quæ ille quaſi non exaudiens, uel quòd uere non exaudierat, nihil reſpondit. Ita pactæ ſunt in aliquot menſes induciæ. Paulò antea dira ſcabies homines inuaſit tota Gallia, cuius & ſuprà meminimus: cui cùm remedia ut nouo morbo deeſſent, multos abſumpſit. Galli Neapolitanam ſcabiem, quòd eo redeũtes eam experti ſunt: Itali Gallicam, quòd è Gallia à Gallis ad ſe euectam: rurſus & alij Hiſpanicam, ob Hiſpanorum circa Neapolim appulſum, uocarũt, utroque populo in alterum nomen reiiciente. Veteribus olim non ignotam ſunt qui contendant: tam frequentem nõ fuiſſe certiſſimum eſt. Ac quidã ita prodidere, Hiſpanos ex Indica nauigatione cum Chriſtophoro Columbo redeuntes, ea infectos rediiſſe: iunctóſque poſtea Conſalui copiis, mali cõtagione ſerpente ſocios infeciſſe. Eſſe porrò apud Indos eum morbum frequentem, ſed qui facilè ligno Ebeno eóque quod Gaiacũ uocant, apud eos excellenti, curetur. unde & Indicã alij ſcabiem, in Indiã eam relegantes, uocant. Eſt illa quidẽ Columbi nauigatio omni laude digniſſima, ſed quam Artemidorus & Eudoxus olim deſignarant. Nec minus olim laudati, quos Græci narrant inſulam in Oceanum uerſus meridiem reperiſſe. Iambolus à pueritia eruditus, poſt patris qui mercaturam faciebat mortem, & ipſe mercaturam fecit. Per Arabiam tranſiens ad aromata emenda, captus à latronibus: ac deinde ultra Aethiopiam maritimã ductus, ex more quo exteri expiationis gratia nauigiolo imponuntur, poſt quatuor mẽſium nauigationem multis actus tempeſtatibus, cum ſuis ad inſulam delatus eſt, figura rotundã, ſtadiorum ambitu quinque millium: cognouitque inſulæ ritus. Septem quoq; inſulas, ſimili magnitudine paribus interuallis eiuſdem gentis. Nec prorſus fabuloſa Eudoxi illa nauigatio quanquam refellat eam Strabo. Taprobanem ut liqueret inſulã eſſe Oneſicritus præſtitit, cuius Eratoſthenes

& menſuram prodidit & uicos. C. Plinius Claudij principatu notiorem factam hoc modo narrat. Annij Plocami qui maris rubri uectigal à fiſco redemerat libertus circa Arabiam nauigans, Aquilonibus raptus, præter Carmaniam decimoquinto die Hippuros portum eius inuectus hoſpitali Regis clementia ſex menſium tempore imbutus alloquio, percontanti poſtea enarrauit Romanos & Cæſarem. Mirũ in modum in auditis iuſtitiam ille ſuſpexit, quòd pares põdere denarij eſſent in captiua pecunia, cùm diuerſæ imagines indicarent à pluribus factos. Et hoc maxime ſolicitatus ad amicitiam, legatos quatuor miſit, principe eorũ Rachia. hi narrabant Lunam apud ipſos non niſi ab octaua ad decimamſextam ſupra terram aſpici: quod etſi falſo narrarint cùm nulla uideatur omni mari inſula quæ eodem quo nos pacto non intueatur Lunam creſcentem atque decreſcentẽ: C. Plinij tamen mendacium non eſt, at legatorum. Legimus Eudoxum cùm Lathurum Regem fugeret, Arabico ſinu egreſſum per hoc pelagus, ut C. Nepos affirmat, Gades uſq; peruectum: & apud C. Plinium Hannonem per fretũ Gaditanum egreſſum, ad Arabiam uſque ueniſſe. Relatæ ab eodem Plinio inſulæ Aethiopici maris plures. Statius Seboſus Fortunatas inſulas recenſet. Iuba Rex de iis ita inquiſiuit, ut & nomina referret, à quo & Mauritaniæ inſulæ repertæ, in quibus Getulicam purpuram tingere inſtituerat. Horum omnium diligentia uicta eſt ætate iſta à Chriſtophoro Columbo. Circa idem tempus inſtitutum fuerat Lutetiæ cœnobium proſtitutarum mulierum ad frugem redeũtium reſipiſcentiũmque: indèque ad alias Galliæ urbes manauit. Simile quid olim à Iuſtiniano Cæſare inſtitutum narrat Procopius: & Pius Pontifex apud Viennenſes reſipiſcentibus fœminis dicatum ait fanum, quæ Teutonica lingua hymnos decantent. Harum ſi quæ ad labem priſtini

ſceleris redierit, pœnam eſſe in Danubium præcipitationē. Caroli impetus reſederant: certo tamen conſilio Neapolis repetendæ: cum Franciſco Gonzaga & Vrſinis noua inibat fœdera, Florentinis adiunctis, Alexandróque Pontifice ad partes uocato. Veneti quoque acceſſuri uidebantur. Interea dum cautius res meditatur, profectionem iterum atque iterum differt. Ac cùm in eum ſermonem incideret, palam aſſerebat nunc hac nunc illa parte erratum: ſed ſi eò rediret, ſe perfecturum, ut errata prioris profectionis cautioribus cōſiliis ſarciret. Caſtrum Ambaſianum magnifice, conquiſitis undique architectis ſolertibus, ædificabat. Cœpit & ipſam Galliam probatiſsimis inſtitutis regere. Ipſe bis hebdomade, omnium querelis auditis, ius dicebat, libero omnibus aditu ad auditorium dato. Nemo fuit quantumuis abiectus, qui non ad prætorium ubi ueniſſet, audiretur. Conſtituerat, magiſtratus Regios ſalariis auctis, ab omni quæſtu auocare, iure illo etiam ſportularum ſublato. Duodecies centum millia libellarum Turonicarum, nomine tributi à Gallia tantùm quotannis exigere uolebat ad alendas copias. Ipſe ſe familiámque ſuam, omnes etiam aulicos magiſtratus, ex fructibus obuentionibúſque regiorum prædiorum, canonis Regij, aliorúmq; iurium, alere debebat: quem morem priſcos Galliæ Reges conſeruaſſe ferunt. Sacerdotū ambitionem faſtúmque tollere uolebat. Vxorium torum caſte colebat, cùm prius adoleſcêntiam uariis illecebris traduxiſſet. Pater puerum Latinis literis inſtrui noluerat. Ipſe optimos quoſque authores in linguam patriam uerſos didicit. Magiſtratus non niſi eruditiſsimis probatiſsimiſque uiris dedit. Ac ſæpe falſus ab aulicis, qui inde pecuniam extorquebant, ad Senatorium gradum neminem admiſit, qui non ab ipſo Senatu nominatus lectúſque eſſet. Nec temere nouam ullam ſanctionem propoſuit, quæ non à Galliæ cu-

riis prius probata diſcuſsáq; fuiſſet. Ferebatur gloria, flagrabat cupiditate iuſti triũphi, cupidus laureæ & nominis illuſtrandi, omnia apud eum lauta, elegãtia, exquiſita: gibbo deformis, oculo peto, at ingenio acuto. Cum audiiſſet Græca Iuſtiniani ſanctione cautum, ne quid abſenti Epiſcopo ex eccleſiæ redditibus mitteretur, at id uerteretur in alios uſus eccleſiæ, cogitabat de ea lege renouanda. Sed hæc conſilia interpellata bello refrixerant. Tanta indole Princeps, repente ſublatus eſt. Nam quodam die ex cubiculo uxoris prodiens, unà cum ea in ambulacrum apud Ambaſiã ſubſtitit, ut qui in caſtro pila ludebant ſimul ſpectarent. Atque ibi orto ſermone cũ Ioãne Epiſcopo Andegauenſe de prioris uitæ erratis, ita ſibi futurum propitiũ Deum obteſtabatur, ſi nõ ſperaret poſthac futurum, ut Deũ neq; culpa ulla piabili, neq; expiabili, quoad eius fieri poſſet, offenderet. Hæc dicẽs mox auerſus corruit, hora diei poſt meridiẽ ſecunda, iacuitq; ad horã noctis undecimã, quo cùm uox eum defeciſſet, expirauit: Sed cũ ad ſe redire uiſus eſſet, extrema hæc uox tertiò audita eſt, Deũ ſacrãque Virginẽ implorantis. Vbi primũ corruit, in uicinũ ambulacro cubiculũ, quo nullũ toto caſtro ſordidius erat, perductus: ubi caſu nõ culcitra, nõ torus linteo ornatus. Palearium tantùm aderat linteis ſordidis ſubſtratum. Atque ibi is cui tot caſtra ornatiſsima, tot urbes florentiſsimæ parebant, animã egit, magno ſui deſiderio apud omnes relicto, annum agens uiceſimum ſeptimum, cùm regnaſſet annos quatuordecim: magnificéque ad Dionyſij Pariſiorum ſepultus eſt, ſepulcróque maiorum illatus. Ipſe pẽdebat à quibuſdam aulicis qui apud eum omnia poterant: quales fuere Stephanus Verſius, Gulielmus Briſſonetus Cardinalis, Burdelotus Caſtilloneus, Lignius, Florimondus Robertetus, & Ludouicus Poncherius, ille Regi à ſecretis, hic quæſtor: Ludouicus Grauillus Tribunus maritimo-

rum. Sed tamen è Neapoli reuerſus res acutius explorabat. Extinctus creditur attonito ſtupore, eóque morbo quo pariter nerui tum ſentiendi, tum mouẽdi uim amittunt. & multis antè menſibus ſigna morbi apparuere: purgationéque indigere eum Regũ medici tres cenſebant, uno diſsidente, quem indoctum reliquis eruditiſsimis Rex præferebat. Iuſtis etiam Caroli manibus peragendis dies eſt dicta. Ex Ambaſia corpus elatum, procerum Gallicorum magno comitatu, ſolennibúſque his adhibitis quæ parentalibus Regum celebrandis adhiberi ſolent. Nam Ludouicus eum quã ampliſsime, ſupremo die ſuo efferri uoluerat. Tres adfuerunt ex Purpuratorum ordine, Gulielmus Briſſonetus, Philippus Luxemburgus, Ioannes Peraudus. Vbicunque corpus repoſitum eſt, tantus fuit lampadum, luminúmque ſplendor, ardere ut ſacræ ædes uideretur: quod & toto itinere accidit. Simulacrum uiuum, quoad eius fieri potuit Carolum referens, elatum eſt. Laudatio ei dicta eſt à Ioanne Belloiſiô Andegauenſium Pontifice. Erat is Regi à ſacris confeſsionibus. Multus hinc de ipſo Carolo ſermo, pleriſque inopinatã mortem mirantibus, breuitatem uitæ atque Regni laudi uertentibus, qui adoleſcens ea confecerit, quæ pauci diutiſſime regnantes aſſecuti ſint. At apud alios uita eius uarie laudabatur, reprehendebatúrue. Aditum quidem paratũ ab eo in Italiam, magno nominis ſplendore, nullo Regni commodo: quem ſi cæteri Reges æmulari contendant, & armis & pecuniis & hominibus exhauſturi breui ſint Galliam, Italis proceribus aliíſque exteris bellum ex bello ſemper ſerentibus & augentibus, priuatorum commodorũ gratia. Pro tot theſauris congeſtis in Neapolim uitia indè ſatis ſupérque relata. Inuectum Carolum in Neapolim uictorem, cum inſigni illa Laurea. At hoſtes triumphaſſe decore Gallico conuulſo: expugnatas eorum arces. At Francos

genus hominum optime moratum, modeſtiſsimos mores ea expeditione exuiſſe, dominatum eos accepiſſe Neapolis. At in clientelam impegiſſe delitiarum faſtúſque exteri & Cāpani. Sane eum obſequentiorem fuiſſe aulicis quàm deceret. Repudiatam Maximiliani affinitatem ſpe Britanniæ regno adiiciendæ. Vanam ſpem fuiſſe nullis relictis liberis. quanquam quæ hîc Regni utilitas, cùm fœdere matrimonij diſerte Britanni cauiſſe ſe uane tamen iactitarent, ut ſi duo inde liberi ex eo matrimonio nati eſſent, ſecundus Britāniæ imperaret. Conferebant prudentes huius imperium cum Ludouici undecimi patris imperio. Illum, proceribus Gallicis uariis artibus circumuentis, Ioannem Armeniacū apud Lectoram fide data necari iuſsiſſe, ſororis inceſtum prætexētem, cum qua illum nunquam nuptias contraxiſſe uerißimū erat. Inceſtū, ſi fuerit, expiatum ſane longo antè tēpore, condonatúmque à Pontificibus fuiſſe. Nihil hîc diplomate Pōtificio opus fuiſſe, cùm alij Pontifices culpam expiaſſent. Carolum fratrem ueneno per familiares ab eo ſollicitatos ſublatum, ut inuidi, aut Burgundiones iactitabāt. Circumuentum Burgundionem, hoſtibus pecunia ſuppeditata, militéque per ſpeciem mißionis dato. Proſcriptam ab eo nobilitatem. Inde populum aucto tributo fatigatum. Senatuū, magiſtratuum, legum munia in illum unum tranſlata. Vt
» uerißime iocari ſolitus ſit, ſe demū Rege Gallicos Reges ex
» ephebis exceßiſſe: áſéque è pueritiæ diſciplina in ueri prin-
» cipatus ſplendorem edactos. Ludouicum, cum poſſet Caroli Burgūdi hæredem filiam Carolo collocare, id neglexiſſe pudendo errore, qui harum familiarum tot ſeculis manſuras controuerſias ſedare potuerit. At Carolum ducta Anna Britanna maxime promouiſſe res Gallicas. Contrà, huius mitia fuiſſe imperia, qui etiam tributa minuere uoluerit, magnum ſui deſiderium apud omnes reliquiſſe, quem aulici, plebs,

nobilitas, omnes ordines ut parentem pium lugerent. Et *cæterorum quidem dolorem dies paulatim minuebat:* Anna *regina pannis pullis, uittíſque obſita (tametſi pannis albis* Reginæ Gallicæ Reges *lugere ſolitæ ſint) ita miſere lamentabatur, ut cibo & ſomno integros aliquot dies abſtinuerit: unámque eam uocem ſolantibus ſe emitteret, mariti ſibi iter ſequendum.* Angebat *ea cura* Ludouicum Aurelium. Vocari *ad ſe* Gulielmum Briſſonetum Cardinalem *iubet: eúmque partes* Reginæ *conſolandæ ſuſcipere uoluit.* Erat *is unus ex omnibus minime ad eam conſolãdam accommodatus, qui tantum doloris ex* Caroli *morte receperat, ut conſolatione ipſe egeret.* Fuerat *is adminiſter uoluntatum regiarum.* In *quotidianis relaxationibus ad* Regis *naturam & mores ita aptus erat, regnare ut ipſe cum eo uideretur. itaque multis opibus eum* Rex *dignitatibúſque ornarat.* Seu *ſeria tractaret, ſeu ludicra,* Briſſoneto *acquieſcebat: adeo eos inter ſe morum ſimilitudo coniunxerat.* Ioãnes Mara Condomienſium Pontifex, *homo & ſapiens & ſanctus & eruditus,* Briſſoneti *opera, adnitente etiam* Alano Alebreto, Pontificatum Condomienſium *adeptus fuerat.* Is Briſſonetum *ueluti cliens obſeruabat: neque ab eius latere eo ſane tempore diſcedebat.* Sed *in* Ioanne Mara *elucebant præclara uirtutis, eruditionis, religionis, liberalitatis in egenos, in* Deum *ſingularis pietatis ornamenta: ex quibus totum ſe expendebat, mortalia cætera & caduca cenſens.* Ille *ueluti cœleſtem ciuitatem incoleret, in omnibus ſuis factis, dictis, cogitationibus, nihil præter diuina præcepta intuebatur: perfectus in literis: ſacrarúmque rerum iam ab adoleſcẽtia traditam tenuit diſciplinam: ſumma orationis & elegãtia & acrimonia.* Atque *hæc omnia, uitæ decorabat modeſtia & integritas.* Cum *eo ſolo* Briſſonetus *ad* Reginam *conſolandam profectus, thalami ſui angulo humi iacentem mœrentémq;*

inuenit. At ille comite Regio familiaréque uiſo, acerbius eiulare cœpit, reiiciens ſe in eum flens quàm miſerrime. Incipiebat colligere Briſſonetus rationes aliquot, quibus eius dolorem minueret. At cùm illa fleret uberius, homo miſericors ferre non potuit: ac nihil præter lachrymas reddidit. Ita & Cardinalis & Regina multum ſimul lachrymarum effundebant. Hæc Mara intuitus, cœpit Reginam hac oratione conſolari, eo lubentius auditus, quòd ob uitæ ſanctimoniam Reginæ commendatus erat. Mœrentem te mariti mortem Regina, non eſſe reprehendendam arbitrabar. Pudicarum eſt id mulierum, & quæ ægre à maritis diuellantur: & quo magis pudicitia cæteris excellis, eo maiorem luctum, uberiores lachrymas adfuturas uidebam. Quòd autem ita angeris, ut & conuictum & conſuetudinẽ priſtinam reieceris, & cibo aliquot iam dies ſomnóque abſtinueris: plane oſtendis, mole te doloris obrutam, fatum tibi accelerare, & adhibuiſſe in conſilium cogitationum tuarũ, deſperationem: quo uno & manes mariti offendis, & Dei Opt. Max. iram implacabilem in te prouocas, ni ab ea ſententia dimoueri te patiare. Amiſiſti maritum: morte illius perturbaris. Quid eſt quòd eo nomine querare? Eſt ille dolor cõmunis tibi cum omni nobilitate aulica. Maritum autem ſi ea lege tibi Deus Opt. Max. dediſſet, immortalis ut immortalitatem tibi etiam adferret, ereptum tibi dolere debebas. Quid ei accidit, quod non omnibus nobis immineat? Vt non commouemur cùm inquilinum poſt conſtitutum tempus domo locata migrare uidemus: ita nec moueri æquum cùm diſcedere uidemus homines ex hac uita, cùm commorandi certos Deus terminos circunſcripſerit & definierit. Quæ res mihi dolores hoſce leuare ſolet, lubenter tibi commemorabo, ſi fortè eleuare eadem res tibi tuos mœrores poterit. Sæpe intueor tumulos priuatorum, buſta Regum.

» Denique in eum ipſum locum progredior, quo undiq; mixti
» iacent omnium cineres, atque oſſa hac illac diſperſa: quem
» in locum progeſſus, defunctorum tumulis ſolitus ſum nullo
» ſtipatus comite inambulare. Hæreo eo loco: defigo oculos in
» oſſa. deinde mecum: En illæ manus quid attrectarũt? hi pe-
» des quo abierunt? hoc caput quantos ædificauit cogitationũ
» montes? Crede mihi, cogitatione ea non leuiter afficior. Mi-
» ſera uerò ſors hominum. Si quò illa oſſa reciderunt, non te
» peruenturam cenſeas, ſtulta es: ſi cenſeas, miſeranda: ſi ne-
» gligas, parum ſana. Attamen hera ſi naturam animæ à Deo
» nobis datæ excuſſerimus, nobiſcúmque reputauerimus trã-
» ſitum ex infelici hac uitæ conditione ad aliam commodio-
» rem fieri per mortem, profectò ſalutare uiaticum nanciſce-
» mur, quod nos in tranquillitatem ueram animi perducet.
» Dolere te dixti, ea ætate, eo in te amore, ea animi magnitu-
» dine Regem quòd amiſeris. Vide uerò ne tua ipſius cauſa
» tot lachrymas profuſas ipſe etiam indignetur, qui immorta-
» litatem illi inuideas. Nam illius quidẽ gratia nihil eſt quòd
» te excrucies. Neque ipſa opinor laudâris mercatorem qui
» decoxerit, nec qui depoſitum inficiatus ſit: quid igitur depo-
» ſitam creditámque uitam à maximo negociatore Deo, ac
» Carolo precariò conceſſam cùm ſuo ille iure repetierit, reſti-
» tutam doles? Quid eſt quod illius cauſa excruciet te tuus
» dolor inteſtinus? Nihil accidit illi incommodi. quid enim ac-
» cidere incommodi ei potuit, cuius uita Deo gratiſſima erat?
» niſi tu quidem ex mortalitate ad immortalitatem, ex terre-
» ſtri habitatione ad cæleſtem, ex turbulenta uita ad pacificã,
» ex tenebris ad lucem traductum grauiter ferre uidèris. Ac ſi
» tu Regina ea eſſes, quæ nullis unquam fortunæ fluctibus
» agitata eſſes, culpa fortaſſe effuſis tantis lachrymis uacares.
» At enim cũ ita uixeris, ut fortunæ diu proſperæ neſcio quid
» mœroris ſemper incurrerit, & in longo tempore fœlicitatis,

„ *magnis interim ſis icta uulneribus, patris morte, tuorum*
„ *cæde, trium liberorum funere: maritum tuum abſentem in*
„ *longinquam expeditionem profectum uideris: paruo comi-*
„ *tatum milite lectiſsimis copioſiſsimiſque hoſtium milibus*
„ *occurriſſe audieris: in manum hoſtium ueniſſe, aut extrema*
„ *paſſum iterum atque iterum rumore ab hoſtibus conficto*
„ *audieris: hæc, inquam, quum magno antea animo tuleris,*
„ *repente tot angoribus partam laudem effluere uno hoc in-*
„ *commodo addito, ſines? Ne Regina, ne hera, hæc commiſeris*
„ *alieno hoc maxime tempore, quo populus conſtantiæ ma-*
„ *gnitudiniſque exemplum memorabile à te expectat: tantũ*
„ *abeſt ut tibi in mentem quicquam ueniſſe putet de morte*
„ *tibi ipſi acceleranda. Atque equidem ni uetus eſſet opinio,*
„ *ut medici dum ægrotant, aliis ſe potius curandos exhibeãt,*
„ *quàm ipſi ſeſe curent, ipſa quin permitterere tuæ prudentiæ,*
„ *nemo eſt quin ſtatuiſſet, eorum quidem certe qui te & acu-*
„ *men ingenij tui norunt, uitæque tuæ moderationẽ. Id quan-*
„ *do moribus nõ eſt receptum, des te amiciſsimo Regi neceſſe*
„ *eſt conſolanti, neque diutius in luto impatientiæ hæreas.*
„ *Nullus quidem tarde eò properare poteſt, unde nũquam cũ*
„ *ſemel peruenit, reditus pateat. Quid fatum te accelerare iu-*
„ *bet inteſtinus tuus dolor? Lege ea omnes nati ſumus, ut*
„ *exuere ſemel neceſſe ſit mortale hoc corpus. Parce dolori: &*
„ *lachrymæ finem teneant, & gemitus ſingultúſque tandem*
„ *aliquando faceſſant. Omnibus horis in mortem ipſam rui-*
„ *mus, quantumuis ea differre uideatur iter ad nos ſuum. Re-*
„ *tinenda anima à Deo Opt. Max. data cuſtodiæ corporis:*
„ *nec iniuſsu eius cuius iuſſu data eſt, ex hac ei uita migran-*
„ *dum, ne munus ab eo aſsignatum defugiſſe uideamur. Rex*
„ *ipſe Ludouicus ut afflictam te ſuo nomine conſolaretur Briſ-*
„ *ſonetus, iuſsit. At illi accidit quod Polo, ut uerum dolorem,*
„ *ueras ipſe lachrymas effunderet. Vtroſq; obteſtor per ſacrũ*

 Dei

» Dei nomen, ne uos ipſos, ne ueſtrorum de uobis ſpem falla-
» tis. Ne lachrymis aſsiduis ueſtras duplicate ſolicitudines,
» Exhibete uos Carolo qualem eum uelletis uobis exhiberi.
» ſi prius fato eſſetis functi, cuperetis eum uacare dolore: uel-
» letis lætiſsime de uobis & ſentire, & loqui: ita illi res illius
» geſtas, comitatem, animi magnitudinem laudãtes, rem eſtis
» gratiſsimam facturi. Vidimus uos proſperam fortunam fer-
» re modeſtiſſime: facite aliquando intelligamus, aduerſam
» quoque uos æquo animo ferre, ne tot uirtutibus hanc quaſi
» languoris maculam aſpergatis. Quod quidem ſi ueſtrorum
» ueſtráque gratia minus adduci poteſtis ut efficiatis, at Regis
» ipſius precibus donetis, Regis ipſius ſuperioris & Dei præ-
» ceptis etiam obtemperaturi, cui prorſus aſsidui iſti languo-
» res diſplicere ſolent. Hæc ille cum dixiſſet: uocatíque miniſtri recreandæ defectionis cibum afferrẽt, illa ſecundo poſt mortem mariti die cibum ſumpſit: cœpitque aliquid ex priſtino dolore remittere. Tantúmque deinceps pij illius Pontificis, & bene morati apud eam ualuit oratio, ut abſterſerit eas moleſtias, & à deſperatione ad ſalutem traduxerit Reginã, placaritque eam, quam immenſa uis doloris abſtraxiſſe à ſenſu mentis uidebatur. Ferunt Hieronymum Ferrariẽſem ſodalem Dominicanum, cuius reſponſa Florentini pro oraculis habebãt, & Caroli in Italiam aduentum & proſperum reditum, mortémque illius prædixiſſe. Hunc quod eſſet Gallorum ſtudioſior quàm alij uellent, à Florentinis adnitẽte Pontifice quaſi uiolatæ perſuaſionis reum damnatum: alij cùm impoſturis plebem falleret, & Auguris diuini nomen aucuparetur, iure cæſum uolunt: certe ad temperantiæ & ſobrietatis laudem, doctrinæ & ingenij gloriam adieciſſe eum nemo diffitetur. Raphael Volaterranus Carolum ut bardo ingenio & ſuperbo inceſsit, reliqui omnes exteri ſcriptores (uno excepto M. Sabellico, cuius hiſtoria omnis

undelibet conſumpta eſt in culpæ reprehenſionem, & uituperationem Gallicam: & humanitatem & liberalitatem, & reliqua animi Regéque digna ornamenta huic tribuũt: quæ nec diſsimulant Itali, qui patria Italicáque lingua hiſtoriam ſcripſere, ea plane diligentia & fide, ut reliquos omnes ſuperaſſe uideantur. Narrant in reditu direpta urbe uirginem, in qua erat forma & ſpecies liberalis, uim militum fugientem, ſtratã ad illius pedes, exarſiſſe mox eum in eam, ſeductámque lectulo mox collocatam in eam cum inſiliret, aſpecta tabula ubi diua uirgo puellum geſtabat, oratum Regem à uirgine per intactam illibatámque diuinam Matrem, integra redderetur ſponſo, Regem uim lachrymarum profudiſſe, compreſsiſſe & conſtrinxiſſe uoluptatem quæ ſe iam profundebat & eliciebat: intactam uirginem ſponſo quoque captiuo liberato reddidiſſe, dote conſtituta de ſuo quingentorum nummûm aureorum, liberatis unà ſponſæ omnibus proximis & affinibus.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. III.

POSTEAQVAM *ꝓceres Gallici more Regio iuſta Carolo fecerunt, elatúſque ille magna hominũ & ordinum frequẽtia, deſiderium ſui apud Gallos reliquit: non diu de Rege nouo creando deliberatum eſt. Lege enim Gallica ad* LVDOVICVM VALESIVM *Aureliorum Ducem, regnum redibat. Is mox Carolo mortuo, in exequiis parandis reliquiſq; Regiis muneribus obeundis regnare ſe oſtendit, nullo neque aduer-*

ſante, neque regno minus idoneum cõtendente. Itaque coacto conſilio Remos petens ungitur. Præſto Regi adfuere ad inſulas regni accipiendas, Ioannes Alenconius, qui partes Ducis obibat Burgundiæ; Petrus Borbonius pro Duce Normaniæ: Renatus Lotharingus pro Duce Aquitaniæ. Pilippus Raueſtanus pro Comite Flandriæ: Gilbertus Cliuenſis pro Comite Campaniæ. Poſt Carolum funere elatum, aulicos proceres humaniſsime affatus, conſilia ſibi capeſſendi egregie regni retulit, neminem ſe eorũ qui Carolo militaſſent exauctoraturũ: magiſtratus aulicos eodẽ ſe quo prius loco habiturum. Eaſdem eos mercedes, eadem ſtipendia accepturos. Ad hæc, formam futuri regni præſcribens, iudicia ſe eorum peritis permiſſurum: militiæ ſe conſulturum oſtendit. Iudicum etiam decuriã aliam ſtatuit, ſupremi ei Conſilij nomen impartiens, ad quos hæ cõtrouerſiæ referrentur, quæ ob potentium hominum in Senatu nimium gratioſorum factiones, periculoſe tractarẽtur in Senatibus. Sed horum potentia paulatim gliſcens, eò erupit, pertractis auocatíſque omnium controuerſiis, & his qui iudicia differre ob potentiam uolunt, eò accurrentibus, recognoſcentibúſque illis ſupremi ordinis placita réſq; iudicatas peſsimo exemplo: reipublicæ ut Gallicæ magnam inde illatam calamitatem uideamus. Ammianus Marcellinus Valentiniano Cæſari uitio aliud datum ait, idq; diſsimile. Si quis enim adiiſſet eum, iudicium gratioſi & potentis inimici declinans aliúmque poſtulans dari: hoc non impetrato ad eundem quem metuebat, licet multa pertenderet iuſta, remittebatur. At Gallici Reges cauerunt optime, ne eo nomine dica eis ſcribi poſſet: Carollus Octauus prius eam decuriam aulici cõſilij uidebatur inſtituiſſe. Fine æſtatis turbidis rumoribus prorupiſſe Germanos Maximiliani auſpiciis in Burgundiam, allatum eſt. Ludouicus eò cohortes aliquot cũ Ioanne Fuxeo

miſit, quæ hoſtium impetus arcuerunt. Sperabant omnes tali Rege nihil non feliciſſime Gallis ſucceſſurum: nec immeritò. Vicit omnium ſpes. nuſquam Gallorum res neque feliciores neque potentiores quàm eo Rege, etſi procellis fortunæ fine regni agitatus curſus proſperarum rerum intermiſſus uideri potuit. Agebatur annus impartitæ nobis ſalutis M. CCCCXCVIII. *quo tempore Ludouicus admouit animum ad forenſium controuerſiarum innumerabiles gyros aperiendos: multáq; ſanciit, quæ ad earum breuitatem, iudicúmque moderationem pertinent. Inde cùm ſtudioſi prætextu priuilegiorum mire plerunque alios uexarent, leges promulgauit quibus pleraque moderatus eſt, fraudeſque eorum repreſſit Neque uerò tantum hæc unius alteriuſue conſilio ſtatuit: ſed prudentiſſimorum quorumq; adhibito conſilio, quos eiuſce rei gratia ut ad ſe euocauit, aut aulicis negotiis occupatos conſiliis adhibuit. Nec temere aliquid edicto ſanciit, quod non eruditorum quorumcũque uirorum è Galliæ Senatibus delectorum iudicio prius confirmaretur. At Pariſienſis Academia interceſſit promulgationi conſtitutionum, quas in ſe latas uidebat: Réſque parum abfuit à ſeditione, proponẽtibus multis famoſos libellos in Regẽ ipſum, & Guydonem Rupifortium ſummum iuris præfectum: rémque ipſam concionatoribus palam exagitantibus, diuinarúmq; rerum peritis libertatem amiſſam deplorantibus, niſi Rex gliſcentem ſeditionem uariéque ſerpentem Lutetiam ueniens extinxiſſet, nobilibus hominibus (ut ſunt interdum ſtudioſis parum æqui) ridentibus, optatiſſimúmque ad ſpectaculum ringẽtibus. Angebat alia cura Regem. Nam Anna Carolo prius nupta Britannorũ principatum ſecum auferebat. Viſa res eſt grauiſſima, & quietem Gallicam conuulſura. Adhibito intimorum conſilio, de repudiãda Ioanna Valeſia uxore, Caroli nuper Re-*

giſ ſorore, conſilium init. Huic uni uitam acceptam & captiuus & odio apud fratrem flagrans Ludouicus debebat. Repudiarétne Regiſ ſororem? & eam ſororem cui tantum deberet? Quid ſi proceres Gallici grauiter id ferant? Hæc aliquantulum agitata torſerunt Regem. Deniq; populus uxorem cui tot annis Rex aſſueuit, repudiari quo tandem pacto augurabitur? Vicit aliorum ſententia, qui & metu cum Ioanna contractum matrimonium, & conteſtationibus eo tempore adhibitis id conſtare, neque fœdere ullo naturali contractum aiebant asserente id Ludouico. Maligni rerum
" æſtimatores uarie id eius factum inceſſebant: Quaſi, aiebāt,
" uero id eſſe ſimile poteſt, cùm Regi Carolo tres eſſent liberi:
" cùm mœrens uxor captiui uitam à fratre multis lachrymis
" impetraſſet, metum ſi quis initio adhibitus ſit, nunquam
" purgatum? nullum mariti officium in tam bene de ſe meri-
" tam uxorem ab eo collatum? cubantē unà, ex illius comple-
" xu æque diſceſſiſſe atque aliam mulierem? amplexantē pari
" amplexu non acceptam? deſiderij eius expectationem non
" expletā? non pellectum animū, nō mitigatū tot lachrymis,
" quas profuderāt uxoris oculi pro marito liberando? Ad Pōtificem itum eſt Romanum. Is erat Alexander VI. Borgiæ filij extollendi auidiſſimus, omnéſque etiam quærens occaſiones ampliandi ei imperij. Ac ratus Ludouici amicitiam ad eam rem aptiſſimam, iudices ei dedit. Hi fuere Philippus Luxemburgus Cardinalis, Ludouicus Albigiorum Pōtifex, Ferrandus Septenſis epiſcopus. Hi tandem diſſoluerunt lata ſententia matrimonium: eóque factum eſt, ut Rex Annam Caroli uxorem cum Britannorum principatu acciperet. Ac ne ingratus in Ioānem uideretur, ultro ei Biturigum principatum iure fraternæ ſucceſſionis debitum detulit. Ea fuit eximia pudicitia & integritate, cæleſtis uitæ ob morum ſanctitatē quædam ueluti exempla uiuens adhuc nuſ-

quam non præbens. Actantum abſuit ut repudium ægrè ferret, ut ſe plerũque magno onere leuatam prædicaret: humanáſque cogitationes ſpéſque auerſata, ad diuinas animũ tranſtulerit. minis quidem & metu patres putarunt initum matrimonium, cùm & Rex perſanctè iuraſſet nunquam eam à ſe habitam uxoris loco, idque aperte prioribus illis conteſtationibus detegeretur. Noua regina nouis magniſque plauſibus iterum excepta eſt, Britannorum nobilitate haud ſatis æqua, cùm interim in Galliam deuolui eum principatum uidebat. Rex ubi primùm ex animi ſentẽtia regni res compoſuerat, totus & animo & opibus in bellum Mediolanenſe inſiſtere cœpit, Valentinæ auiæ nomine principatum Mediolanenſem iure ſibi delatum hæreditario contendẽs. Nec uero Ludouicus Sfortia, quin magnum bellum à Gallo impenderet, dubitabat. Audierat ad Alexandrum Pontificem Romanum, ad Maximilianum Cæſarẽ, ad Venetos, ad alios Italiæ regulos, miſſos legatos. Germanorum expeditam manum ad fines tutandos accerſierat. Maximiliani affinitate fretus erat. Iam Veneti nouo Regi gratulatum uenientes, ad bellum eum accẽderant, opem ei ultro ſuam deferentes. Ac tandem ſecretis pactionibus cum Rege initis, cùm Cremonam ſibi à Mediolanẽſibus inique ereptam dicerent, ut Cremona eis cum multis aliis oppidis cederet, fœdus cum Rege paciſcuntur. Philippus Auſtriacus Maximiliani Cæſaris filius, Burgundiam petierat. Nec hunc ipſum irritatum Rex ad Mediolanenſe bellum profecturus, relinquere uolebat, ultro citróque legatis miſſis, adnitente Ludouico Borbonio Vindocinenſi. Cum obſequiũ ſe præſtaturum rerum urbiũmque quas beneficiarias à Gallo tenebat, profiteretur, miſſus eſt ad Atrebates Guydo Rupifortius, qui iurantem in uerba Regis ut beneficiarium admiſit: & quædam quæ ablata maioribus ſuis quereba-

tur, reddidit. Ita uacuus reliquis curis, toto animo in Mediolanenſe bellum Rex incubuit. Excitabat Regis uoluntatem Ioannes Iacobus Triuultius: qui quo odio apud ſuos flagraret Sfortia, & quam eſſet inops, & ab amicis, & æſtimatione, & quàm leuiſſimo momento fugaretur, oſtendebat. Hunc iampridam factione Mediolano pulſum, & Carolo militantem Rex nouerat: ſibique egregiam nauaſſe operam ad Nouariam meminerat. Itaq; & præmiſſus eſt ad res tentandas, & parti copiarũ præpoſitus. Paulo antea uenerat in aulam Valentinus Borgia, Alexandri Pontificis filius. Hunc Rex magnifice ſuſcepit: atque ita ſibi deuinxit, ut poſthac ſemper magnifice de eo & ſentiret & loqueretur. Cúmque relicto prius galero illo ſacro purpureo, affinitatem quæreret ex aulica nobilitate, quam uellet ſumẽdi optionẽ propoſuit. Elegit is Carlotã Fuxeam Alebreti Alani Aquitani principis filiam. Erat Alebretus Ludouico parum gratus ob fidem olim uiolatam ad Britanniam, dum priuatus bellum moliretur in Carolum: nec filiam extero homini credere uolebat. Miſit igitur in aulam Ioannem Caluimõtanum, qui nuptias eas diſſuaderet, hominem ſummo acriq; ingenio. At is rationibus Regis adductus, & priuſquam ad Alebretum ſe reciperet, donatus à Rege conſiliarij Regij apud Burdigalæ Senatum magiſtratu, facilè Alebreto perſuaſit è re ſua eas eſſe nuptias: atque ut maxime nõ ſint, quicquid id eſſet moleſtiæ, concoquendum. hanc unam ſupereſſe rationem, qua in gratiam Regis rediret. Ita data illa uxor Borgiæ: eáſque nuptias ille cupidiſſime eſt amplexus, tum ob uicini principis Alebreti Franciǽque affinitatẽ, tũ ob uxoris formam eximiam pari morum & probitate & ſuauitate conditam. Huic præter dotem paternam, Valentia nobilis ciuitas, donec ſupereſſet, ducatus titulo inſignita, data eſt. Ipſe Cæſaris nomẽ accepit, crebro iactitans,

uexilíſque adſcribens, aut Cæſarem aut nihil ſe futurum. Rex peditum uigintiquinque millia contraxerat, equitum ſex millia. exercitui præfecit Ebrardum Stuardum Aubignium, Ludouicum Luxemburgum Lignium, Ioãnem Iacobum Triuultium, tres uiros rei omnino militaris peritiſſimos. Poſt Alpes ſuperatas, duo oppidula, Nomum & Roqua, Sforitiæ copiis firmata, Gallos excluſerunt. Aubignius, Nomum cum militibus inuadens, primo impetu cepit: Roquam Triuultius, quòd firmiori præſidio teneretur Luxẽburgo ſuos ſubmittente, expugnauit, utrunque oppidulum & incenſum & direptum eſt. Inde in Alexandriam itum eſt. Ea firmo præſidio tenebatur, utpote in quam primos belli impetus peruenturos Sfortia ante uidiſſet: eóque miſerat Galeatium Seuerinatem. Galli qui primam oppugnationẽ hortatu Luxemburgi cepere, ab hoſtibus, multis cæſis, depulſi ſunt. Triuultij conſilio res cautius tentari cœpta eſt. Fama eſt, cum Galeatio actum de urbe relinquenda literis falſo ſubſcriptis Sfortiæ nomine. Sequenti die admotæ machinæ bellicæ magnam muri partem deiecerunt: totáque nocte leues aliquot machinæ admotæ, hoſtibus ſomnum exemerunt, nocturnam uerentibus oppugnationem. Galeatius ex urbe è muris dilapſus, ad Ludouicum Sfortiam peruenit, metu res Gallorum, ne fortè ignauia urbem reliquiſſe diceretur, augens. Vrbs uacua duce ſibi non defuit. Galli undique urbem oppugnantes, tandem expugnarunt: nec ſine ſuorum ſtrage tamen. Sæuitum eſt in Sfortianos: à ciuibus temperatum. Mœnia ſtrata. Dertona mox ab Aubignio recepta eſt. Papienſes Alexandrinorum caſum ueriti ultro deditionem fecere. Sfortia eo tempore Mediolani cùm eſſet, Venetis parte alia urgentibus, Gallorum aduentum, fretus Germano milite, expectabat. At fama tot breui urbium amiſſarum territus, ſibíque ipſi conſcius quãtum grauiter plebs domi-

natum ferret, ueneno ſublatis nepotibus ueris Mediolani hæredibus, territus etiam Galeatij aduentu, qui cataphractorum Gallorum equitum inſignē uirtutem referret, mutato conſilio ſolum uertere ſtatuit, ad Maximilianúmq; Cæſarem proficiſci, ratus ob affinitatem. & copias & uires inde ſibi adfuturas. Inde Comum, mox Lario lacu tranſmiſſo, in Germaniam profugit, præmiſsis antea eò liberis, cum magna auri argentíque copia. Mediolanum propter urbis uaſtitatem non munierat. Arci Bernardinum Curtium præfecerat. Poſt Sfortiæ fugam, Mediolanum in Gallorum uenit poteſtatem. Rex à ſuis admonitus, poſt ſupplicationes paſsim decretas, Mediolanum adiit: ubi publice magno omnium plauſu exceptus eſt. Arcem quæ ui expugnari non poterat, Triuultius auro expugnandam aiebat. Vocatus ad colloquiū Curtius, qui toto triennio arcem facilè defendiſſet. Triuultij opera auro expugnatus eſt. Tradita ei decē millia nummûm aureorum, maiórque & elegantior mobilium pars quæ in arce erant. Genua mox in Gallorum uenit poteſtatem, Baptiſtini Fregoſi opera: eique præfecit Rex Philippum Raueſtanum, Fregoſi tamen conſilio res Genuenſiū moderaturū. Venetis quoque Cremonam, cum aliquot oppidis quæ circa Abduam ſunt, ex fœdere reſtitui Rex iuſsit: etſi pignoris tantùm iure debitam ſibi contenderent: faciléq; quicquid id eſſet æris alieni diſſolui poſſet. Sed & fœdera inita ſeruanda erant, & illi tam potentes quouis pacto ad Gallorum amicitiam alliciendi. Interea dum Mediolanenſium reipublicæ res diligentius obſeruat, animaduertit Mediolanenſes tributorum mole nimiū fatigatos. Tributa igitur ad mediocrem uſque modum minuit, uſus ea in re conſilio Guydonis Rupifortij iuriſpræfecti, Georgij Ambaſiani Cardinalis, & Iafredi Caroli, quem præſidē Senatus Mediolanenſis conſtituit: quorum conſilio, pace poſtea undique

parta, tributa tota Gallia magna ex parte remittere uoluit: remiſiſſetq́ue, ni Venetum Pontificiúmque bellum ad maiores eum impenſas traduxiſſent. Fine etiam regni, Iulio Pontifice Romano, Henrico Britanniæ Rege, Cæſare Maximiliano, Heluetiis, Ferdinãdo Aragonenſi, omnes Galliæ partes uno eodémque tempore inuadentibus, nunquam auxit tributa, nunquam aulicos militaréſque magiſtratus, Senatúſue Gallicos ullis ſtipendiis fraudauit. Tantum ſex menſium ſtipendia diſtulit, quæ ipſa fine anni ſimul perſoluta ſunt. Neminem eorum qui antea Sfortiam ſecuti eſſent, in ius uocari, à militibúſue laceſſi edicto uetuit. Si quos nobili ortos familia patrimonia diſsipaſſe inuenit ob priorum temporum tyrãnidem, bona ſi quæ fiſco addicta fuere, eis reſtituit: ſi minus, pecunia erogata ne poſſeſſores antiquos in ſe concitaret, nouos fundos nouáſque arces uenales ſi quæ inuentæ ſunt: comparauit. Gregarium quendam militem cùm Claudius Sayſellus (quem poſtea Pontificatu Maſsilienſi donauit) è familia Franciſci Philelphi ortum diceret, cùm literatum crederet, annuo ſtipendio iuuare uoluit. Eo militiam præferente, in militum gradum honeſtiſsimum, ueſtibus, equis, armis, pecuniáque inſtructiſsimum, adſciuit. Et quo magis popularia uiderentur imperia, Galliam repetiturus, Iacobum Triuultium Mediolanenſem, Mediolani prætorem conſtituit. Andream Quintinum Scotum arci Iouis præfecit, hominem rei militaris peritiſsimum & uigilantiſsimum: arcis alterius cuſtodiam Carolo Stepeio commiſit. Poſtea etiã profeſſores bonarũ literarũ edicto reuocauit, aucto priore ſalario. Iaſonem Maynũ, caſtri nõ ignobilis donatione, Philippum Decium, & Frãciſcum Curtium, ſalarij magnitudine ad intermiſſam legum interpretationem reuocauit. Denique ex Italica nobilitate, ſi quos aut prudentia aut rei militaris ſcientia inſignes comperit (habe-

bat uerò emiſſarios ad eos undique conquirendos) militiæ gradu honeſtiſſimo ſtipendiíſque ampliſſimis donauit. Ipſe nobiliſſimum quenque menſæ ſuæ adhibuit: & ab eis inuitatus libenter conuiuiis interfuit, egentes priuata benignitate prolectabat. Ita factum ut eius reipublicæ rationes quæ imperantium auaritia exaruerant, induſtria eius reuireſcerent. Rebus tandem ex animi ſententia conſtitutis Lugdunum rediit, lætus ob uxoris partum, quæ Claudiam Valeſiam (erit ea poſtea Gallorum Regina) pepererat. eodémq; tempore & decuriones Pariſienſes & præfectus decurionum, à Senatu mulctati ſunt ob pontis Pariſienſis ruinam: quæ fœda eo tẽpore fuit, componẽtibus aliis ſarcinulas, aliis migrantibus, aliis dum quo facilius migrarent, liberos uagientes & infantes efferrent, redeuntibus ſubmerſis. Eum pontem Pariſienſes poſtea magnifice conſtruendum curarunt, adhibito etiam à Rege ad id opus Iucundo Veronenſi architecto, docto homine. Reuerſus Rex litem compoſuit inter Carolum Geldriæ & Gulielmum Iuliaci principem, ob inſignia eadem à Geldrenſi ſumpta: ad quam componẽdam arbitrum illi eum honorarium delegerant. Pro Iuliaco pronunciatum eſt: ita tamen ut is oppidum Geldrienſi extortum redderet. uterque Regis ſententiæ paruit. Iuliacóque Regis liberalitate quatuor aureorum nummûm millia numerata ſunt: decretúmque annuũ in poſterum ſtipendium. Sunt qui ſcribant eos ultro euocatos eo prætextu, ut reliquos Germaniæ principes & Heluetios cum Maximiliano Cæſare committerent: ut eo bello implicatus, Sfortiæ auxilia ne ſuppeditaret. Maximilianum quidem conſtat ſuppeditatã in id bellum à Rege pecuniam ægre tuliſſe. Eodémque tẽpore à Ladiſlao Pannoniæ Rege legati uenerunt gratulatum quòd Sfortiam uiciſſet: Mediolanenſibúſque in ditionem redactis, auxiſſet regnum: petentéſque, ut is amico-

rum ſociorúmque numero haberetur, eis quæ petebant cõceſſa: occultioráque fœdera inita quibus Maximiliano negotium faceſſeret. Eodémque anno, ſed priuſquam Mediolanum adiret, Senatum Rex Rothomagi, Georgij Ambaſiani conſilio, ſtatuit, fixum & perpetuum futurum, non tẽporarium. Sfortia tandem ad Maximilianum peruenit: comitérque exceptus eſt. At ubi minora ab eo quàm ſperabat, auxilia ſuppeditari poſſe uidit: res ſuas pro deploratis ſe habere dixit. Nec tamen ſibi defuit: non ignorans apud Mediolanum animos multorum infectos partibus. Ad duodecim hominum millia ex Heluetiis conſcripſit, Maximiliani uſus opera, non pecunia. Italicus quoque miles eius imperiis aſſuetus ultro nomina dedit: ex his octo hominum millia adſcripſit. Mox ſuorum literis certior factus, Triuultij imperia Mediolanenſibus diſplicere, per cliẽtes atque amicos ſeditionem Mediolani excitat. Nam & Gallorum rapinæ, patratáque aliquot temere facinora, inuiſos eos Mediolanenſibus reddiderant, ut & morum ingeniique diſſimilitudo, & cũ Italicis mulieribus liberior familiaritas, uel uictoriæ ipſe genius quæ etſi ad iuſtos rediit, impotentes tamen ferocioréſque reddit. Triuultius ſeditioni iam gliſcenti occurrens, coeuntes aliquot turmatim, per uicos immiſſo milite, obtruncat. Vocatam plebem pro concione, mitiſſima oratione placare conatur. Sed factione hoſtium obſtrepente, recenſere cœpit milites, aduentãte iam Sfortia. Vix quatuor hominum millia inuenit: reliqua pars ex pacto militabat Valentino Borgiæ Cæſari ad tempus. Muniit igitur arcem. Mox Nouariam ſeceſſit, ut & hoſtes receptis è Flaminia militibus compeſceret, & recentes milites ſcriberet. Et ſane Nouaria ad bellicos impetus hoſtium eludendos aptiſſima erat. Irrigantur enim ferè ſuburbia Nouariæ fluuiolis duobus, Terduplo ab ortu, Aconia ab occaſu: Nouarienſique

agro ſummæ Alpes imminent. Eſt & in extrema parte a-
gri uicus Lanizarius, unde commeatus abunde in urbem
inferendos curauit Triuultius. Súntque tota urbe foſſæ ma-
nuariæ, & fluuiolus nauium minime capax, caſtrum mu-
nitiſsimum. Ibi Triuultius collocat milites, aggeres munit:
mittit & Pegaſarium curſorem ad Regem cum certis man-
datis, quo ſtatu res eſſent, edocturum. Ille mox eò Ludoui-
cum Luxemburgum, quem ſecum è Mediolano reduxerat,
cum expedita Aquitanorum peditum manu mittit. Aubi-
gnius dum hæc aguntur, ueritus ne res hoſtium ſuperiores
eſſent, cum Triuultio ſe coniungit, direpta prius Dertona.
Dertonenſes prius in armis fuerant, neque de magna cauſa.
Venetos admonet ſocietatis cum Rege initæ: auxilia ex fœ-
dere debita popoſcit. Illi Nicolaum Petilianum Comitem cũ
exercitu mittunt, ut aut cum Aubignio & Triuultio ſe cõ-
iungat, aut ſi minus id fieri poſsit, agros Mediolanenſium
populetur. Ille, Mediolanenſi agro populato, cùm aditus ſi-
bi ad Aubignium præcluderentur, ad ſuos ſe recepit. Princi-
pio ſequentis anni, qui fuit milleſimus quingẽteſimus, Sfor-
tia à ſuis admonitus de Gallorum fuga, Mediolanum rediit
cum ualida Heluetiorum manu, quam Italico exercitu po-
ſtea contracto auxit. Atque ut ſunt cum fortuna mutabiles
huiuſce populi animi, uel ꝙ Sfortianorũ imperia nõ ingrata
olim meminerant, nihil non beneuolentiæ in eum profude-
runt. Papia & Parma & Veganum acceſsit. Aduentanti-
bus etiam Sfortianis, cùm Nouarienſes aliorum exemplum
ſecuti, conſilia agitarent de Gallis urbe expellendis, è No-
uaria quoque Galli ſeceſſerũt. Benedictus Cribellus, & Lu-
douicus Caymus, quibus multum Sfortia deferebat, Me-
diolanum, Papiam, uicináque alia loca nuper à Gallis rece-
pta, munienda ſuadebant: Carolus Stampa Nouariam
unam acri præſidio & ualido tuendam: eò molem belli uer-

tendam:ſed Italo milite,non Heluetio ad omnem aurā ſpei lucrique mobili,fidem habendam.Inſtare enim Gallicas copias:quæ ſi Nouaria potiantur,facile Mediolanū recipiant. Erant Aubignius & Triuultius Gallicarum copiarum ductores.Hi pari uirtute potētiáque cùm eſſent, parum abfuit quin rem Gallicā ſatis afflictā, mutuis diſsidiis ſubuerterēt. Aubignius quoquo pacto Mediolanū adeundū cōtēdebat: Triuultius donec reficeretur exercitus, circa Nouariā expectandū.Captiuos ſi quos Aubignius libertate donabat,Triuultius in ſeruitutē reuocare conabatur:alter alterū obliquè cauillo impetere:alter alterius facta eleuare.Luxemburgus mox Regē admonuit de tanta ducū diſcordia. Rex utrique abrogato imperio, ſummæ rerū præfecit Ludouicū Tremoliū,adiectis in ſupplementū nouis militibus.Tremolius ubi primū Regia caſtra adiit,ſemotis arbitris cū utroq; congreſſus,facile effecit,ut ambo in gratiā redirent. Quò enim tandē,inquit,iræ diſcordiæq; ueſtræ erupturæ ſunt?Quid tandē amplius paſſuræ Gallorū copiæ, ab hoſtibus fuſæ fugatæq; & caſtris exutæ,eſſent? Quis tādem Sfortiæ laudatior triūphus?Heluetios & Italos,fugatúmque ſemel Sfortiam,impune uidetis mutuis ueſtris demum diſsidiis fretos, uos Mediolano,Papia,Nouaria pepuliſſe. Quos tandem illi contēpſere?uos duces,an ueſtros milites? Si culpa in uobis eſt, ecquas non ignominiæ notas uobis inuritis? ſi in illis, an non iure eos pertæſum eſt ueſtri imperij? cùm quales in bello ipſi duces fuiſtis, tales reliquos fuiſſe æquum fuerit. Quin ſaltē temporum rationem habuiſtis? At credo equidem, & tibi, Triuulti,res Carolo è Neapoli redeunte proſpere geſtæ ſpiritus augent:& tibi, Aubigni,Caieta toto biennio fideliſsime fortiſsiméque defenſa.Videte uerò potius ne ridendi ſitis,nō ſolùm quòd rem Gallicam ueſtris diſsidiis affligatis & obruatis,ſed quòd etiam quibus in expeditionibus antea uos

» magnifice, prudentérque geſſeritis (quæ ſane & plures &
» laudabiles ſunt) his uos uirtutibus factisque præclare geſtis
» quaſi maculam ſic iſtud diſsidium aſpergatis. Continuan-
» da mediusfidius uobis perpetua illa animi magnitudo, quã
» & initio prudenter ſuſcepiſtis, & poſtea fortiſsime ſuſti-
» nuiſtis, ne ſi prioribus extrema non conſonent, caſu illa ma-
» gis, quàm uirtute geſta habeantur. Hæc ego utrique ueſtrũ
» parum eſſe grata coniecturâ quidem auguror: ſed hac quidẽ
» parte æquum eſt, uſuram mihi patientiæ uos pauliſper ac-
» commodare, uiciſsim adiurgaturos. Nam me uera potius
» quàm grata loqui, quamuis meum ingenium non cogeret,
» neceſsitas cogit. Cuperẽ quidem, Aubigni & Triuulti, au-
» ribus ueſtris alia dare. At multò malo uos magnos, Regiq́;
» in gratiam ubi redieritis, gratos, qualemcunque animum
» erga me retenturi ſitis, quàm pati ueſtra diſcordia tantum
» Gallorum robur inane redire. His dictis facile effecit, ut in
gratiam redirent: in gratiam reductos eo loco habuit, ut nemo agnoſceret imperium mutatum. Tantùm pro duobus tres copiarum ductores: nihil enim egit ſine utriuſque conſilio. Sfortia cùm audiret Tremolium Mediolanum proficiſci, parte prius copiarum præmiſſa, relictis cæteris impedimentis, Nouariam ſeceſsit. Aubignius ſuadet eò quoque Gallos educendos: ſubláto Sfortia facile potituros Gallos Mediolano. Placuit id Tremolio. Itaque præmiſsis tantùm qui itinera crica Mediolanum infeſtarent uelitibus, robur exercitus in Sfortiam uertit. Erant ex his Heluetiis qui Sfortiæ militabant, aliquot qui Carolo in expeditione Neapolitana & Nouarienſi militarant: hique à Sfortia ſerius quàm cõueniſſet, ſuppeditari ſtipendia querebantur. Specie populãdi ex caſtris egreſsi cum Tremolio qui literis eos prius ſolicitarat, conueniunt uti accepta pecunia ingenti, Sfortiam deſerant. Erat arx Nouarienſis cincta munitáque acri Gallorũ

præſidio, cui præerat Carolus Louenius, *huius recipiendi occaſionem quærens.* Sforti*a ad eam oppugnanda ex* Alexandrinorũ *finibus properabat.* Eũ *cũ toto exercitu ſecutus eſt* Tremolius. R*aptim utrinque inſtructa acie concurritur,* Sfortianis *certamen minime detrectantibus.* Pedites Italici & Germanici *alacriter prælium ineunt, haud ſegniter proruentibus* Gallis. Ioannes Fuxeus & Ludouicus Borbonius *cum lectiſſimis equitum turmis à latere incurrẽtes hoſtium aciem præruperunt: faciléque* Sfortianos *ancipiti terrore perculſos diſſipaſſent, ni* Italici *equites exceptos eos aliquandiu tenuiſſent.* Sed Emundo Prio, & Ludouico Grauillo *cum recenti equitatu immiſſo, inſtantibus, equitatus hoſtium fuſus eſt.* Ventum *erat ad* Heluetios, *qui incertum* Gallico *auro corrupti, an quòd* Martem *communem uererentur, detrectarunt certamen.* Ita Sforti*a conturbatus fuſúsque* Nouariam *rediit.* Sed *ſpem nondum abiecerat.* Heluetij *cum commeatum in* Nouariam *illatum non uiderent, uel quòd ita pepigerant corrupti auro per* Rodolphum Lõgum: *uel quòd publico gentis edicto in gratiam* Regis *facto, militare aduerſus eum prohibebantur, pacti ſunt cum* Tremolio *ut ſalui ad ſuos cũ omnibus impedimentis, perſolutóq; uel certe promiſſo ſtipẽdio, abirent.* Nõ *ſibi defuit* Sforti*a, quin per* Stampam & Cribellum *multis pollicitationibus deterreret eos ab eo fœdere, & fidem & iura gentium ne uiolarent obſecrans.* Quò *enim (inquiebat* Cribellus)
» Heluetij *proficiſcimini? qua nos ſpe ſecuti eſtis? contra quos*
» *primùm arma hæc induiſtis?* Quid Gallum *hoſtem relinquitis?* Sfortiam *hoſtis loco habetis?* Quid? *uóſne ad hæc patranda acceſimus?* Quem *de uobis nuntium accipiet* Maximilianus Cæſar, *cùm uiolata fide deditum* Sfortiam *relictúmque intelliget?* Quantum *te* Sforti*a de* Heluetiis *fefellit opinio? qui calamitoſam præcipitémque tuam ſene-*

ctutem, fœdam exacta ſtultáque ætate caniciem, tot rebus antea proſpere geſtis, efficiant. Ne Heluetij, ne uiri fortiſsimi hæc cômiſeritis, alieno hoc maxime tempore, quo tota Italia magnitudinis ueſtræ memorabile aliquod exemplum expectat. Moueri uidebantur aliquot Cribelli oratione: ſed primoribus edicto ſe gentis uetari dictitantibus, deditio facta eſt. At Cribellus, quoniam Heluetij urbe tantum egrediebantur, non ipſum Sfortiam Italóſue dedebant, Nouariam tenendam præſidio interea cenſebat, donec recentes è Mediolano copiæ, quas Aſcanius Sfortia Cardinalis Sfortiæ frater adducebat, adeſſent: Solicitari etiam poſſe Franciſcum Gonzagam, qui cum lecta equitum manu auxilium ferre poſsit. Stampa contra diſſerere, Quid urbem tenerent quam intra paucos dies fame domiti fruſtra durioribúſque conditionibus relicturi ſint? Satius eſſe, quoniam ſalui Heluetij inſtructo compoſitóque agmine Gallis dextra læuáque ſtantibus prodeant, Heluetica ueſte Sfortiam ut gregarium alium militem ueſtitum, Heluetiorúmque arma ferentem, cum eis prodire: nam & facilè latere poſſe, & ad ſuos ſe incolumem referre. Non probabat id Cribellus, Heluetio fœderum uiolatori nihil fidendum ratus. Sed Sfortia latere ſe poſſe putans, Heluetiis ſe miſcuit. Non latuit dolus Tremolium: ita per exploratores omnia illius conſilia odorabatur. Prodeuntibus Heluetiis uelut ad prælium Gallicas copias paratas eſſe iubet, haſtis obuerſis uelut ſub iugum miſſurus. Heluetios ne ipſis quidem recuſantibus, prodire nominatim unumquenque iubebat, diligentius explorato uniuſcuiuſque uultu. Tum demum Sfortiam agnitum prehendi iuſsit: prehenſum in caſtrum Nouarienſe munitiſsimum perduci. Sunt qui ab ipſiſmet Heluetiis proditum, alij à ſuiſmet aiunt: Gallici aliquot ſcriptores, ſumpta ſodalis Franciſcani ueſte deprehenſum. Ita ille in Galliam captiuus

perductus eſt, potitus quondam nobiliſſima Italiæ parte: tantáque potentia, ut eius arbitrio res quondam Italicæ ſteterint. Eóque die Tremolius cum Sfortia locutus, bono eum animo eſſe iuſſit: Ludouici Regis manſuetudinem multis notam & ſpem ei ſalutis & certam fiduciam præbere: inuitatúmq; ad cœnam cum Aubignio humaniſſime ſolatus eſt: omnémque ei honorem habuit, qui in tali fortuna haberi poſſet. Ipſe cùm premeretur bello Gallico, non modo nõ abiecto animo fuerat, ſed adhibuerat etiam omnem operã qua huiuſcemodi procellam depelleret. Baiazetem Turcarũ imperatorẽ ſolicitarat ut in Italiam arma eodẽ anno transferret, Turcarũ copiis per Forumliuium miſſis: qui & in ea loca deſcendentes, ingenti præda abducta abierunt, ortu-rum maiorem tumultum ſperantes, ut eis Sfortiani receperant. Plures id prodiderunt, diuino id ei concilio accidiſſe, ut poſt ſublatos ueneno nepotes, in hos acerbos fortunæ impetus incideret: alij arrogantiæ, alij perfidiæ. Punica enim fide, ut noui commodi ſpes effulſerat, palàm recepta etiam cum Venetis Pontificéque fœdera uiolarat. Quidam impietati, cùm eodem anno Gallos ad ſacrum annum expiandæ Reipublicæ Chriſtianæ gratia indictum à Pontifice, Romã euntes, hoſpitibus nummo aureo pro Gallico capite delato, occidi iuſſiſſet. Sunt qui (quis tamen non hic rideat curioſitatem aliorum in perſcrutandis alienarum calamitatum cauſis?) potentem hominem auaritia obcæcatum, cum ſtipendiorũ ſolutionem eo tempore Heluetiis differret, quo uel maxime repræſentanda erat, iure in has eum incidiſſe anguſtias, cõmemorent. Atqui neque illi ingenium in adminiſtrandis Mediolanenſis principatus oppidis, neque prudentiam in moderandis rebus, neque aſtutiam ad uarios rerum euentus depellendos defuiſſe, ab ullo proditum eſt. Magnitudinem animi ne ipſa quidem captiuitas minuit. Quo fit ut ui-

 ciſſitudinem

uiciſsitudinem fortunæ res uario ordine miſcẽtis qui intueatur, is hominem ſenem & nobiliſsimũ tanto excidiſſe principatu miretur. Eum multi ſcribunt Lochienſi arce incluſum conſenuiſſe: ſed neque Regio more, ut par erat, obſeruatum, nec ſatis liberaliter habitum. Narrant enim ſubterraneum cubiculum ædificatum, idq́ue concameratum atque in apſida curuatum, ferreis compagibus, ferreóque oſtio munitum: in quod homo quõdam & potentiſsimus & ornatiſsimus, coniectus, miſeram captiuitatem paſſus ſit. Alij poſt aliquot annos cuſtodiæ Scoti equitis commiſſum, liberius liberaliúſque tandem tractatum aiunt. Fuerat ei magnum olim odiũ cum crudeli diſsidio cum Iacobo Triuultio, itaque id petebat à Tremolio ne cogeretur intueri eum à quo capitali odio diſsideret. Id ſentiens Triuultius, prodit ad ſalutandum
" *hoſtem his uerbis. Sfortia, uides quas à te accepi contume-*
" *lias, haud minore menſura redditas. Nec plura locutus ſeſe proripuit, magis offendens quàm ſi contumelioſis eum uocibus uexaſſet. Aſcanius Sfortia Cardinalis nuntio fraternæ cladis perterritus, cum turmis aliquot equitum è Mediolano fugiebat. At interceptus à Sonſino Benzenio Venetóque equitatu, captus Venetias perducitur: Ludouicóq; Regi repetenti hominem, ex fœdere poſt paucos dies deditus, in Galliam perductus eſt: qui & ipſe non modò non infracto animo propter aduerſi prælij euentum, ſed confirmato atq; renouato uiſus eſt quanquam uerſa omnia intelligeret: & ad Regem noctu accedens, cum multis facibus aulicis ad eius ſpectaculum proruentibus, honorifice quidem Regem & ſalutauit & appellauit: ſed nec ad pedes iacuit, nec ullis lachrymis eiulatiue captiuitatem deplorauit. Quin de ſua captiuitate cum Philippo Luxẽburgo Cardinale, & Octauiano Sangelaſiano Engoliſmenſium Põtifice diſſerens, bene ſecũ actũ aiebat: iocabaturq; Venetos de ſe optime meritos,*

qui eum ex his laqueis quibus circumretitus eſſet, exuiſſent ac ui abductũ explicaſſent, cùm periculum eſſet, ne in maiores plagas incideret, quibus confici eum & concidi neceſſe eſſet: indicans hac oratione uel ad Federicum Neapolis Regem, *uel ad* Alexandrum Pontificem *confugienti, uel ad* Maximilianum *redeunti, duriorem ſortem futuram.* Ea *enim conſilia agitarat cum fratre: fugam etiam ambo ad* Baizetem Turcam *meditati, ni intercepti fuiſſent.* Sed Aſca*nium, ob gradum* Purpuratorum, *parum carcer tenuit: ac paucis poſtea menſibus fidei ſuæ commiſſus eſt, uagariq́ue tota* Gallia *permiſſus.* Poſtea *quoq; (ſed hæc aliquot deinceps annis contigerunt) cùm deieraſſet nihil ſe in* Gallos *moturum, ſpémque iniêciſſet, futurum, ſua ut opera ex cœtu* Gallicorum Purpuratorum *uni* Pontificatus *pararetur, ad* Comitia *noui* Pontificis *à* Rege *miſſus eſt, & ſolutus, impetrante id ægre* Georgio Ambaſiano Cardinale: *in quem tam ingratus poſtea fuit, ut dum ſuffragia patrum in eum inclinarent, quo tempore* Iulius Pontifex *renuntiatus eſt, eius unius opera ei* Pontificatus *extortus ſit, non ſine* Bernardini Caruali Purpurati *querelis: qui ubi* Pontificatum *ſibi ereptum uidet,* Ambaſiano *potius quàm* Iuliano *deferri uolebat.* Mediolanenſis *inde ditio in* Gallorum *rediit poteſtatem.* Georgius Ambaſius Cardinalis Mediola*num miſſus eſt: ad eum è* Vercellis Mediolanum *adeuntem ciues* Mediolanenſes *profecti ſunt,* Regiam *clementiam implorantes.* Hos *ille pecunia mulctatos, ſecuros eſſe iuſsit, grauiora expectantes. nec ulli poſtea fraudi fuit* Sfortiam *iuuiſſe.* Inde & Lignius, Luxemburgus, & Triuultius, Tremolius, & Aubignius *in* Galliam *redeuntes magnifice excepti ſunt, ob præclaram toto eo bello nauatam operam.* Carolus Ambaſianus Mediolani *prorex relictus, uir prudẽs & moderatus, ſeueriſsimúſque in militum rapinis uin-*

dicandis. Itaque factum eſt ut eo prorege, pacifica omnia multis annis fuerint. Is tamen longius ætate prouectus, ita captus eſt amore puellæ Mediolanenſis, perſonatus ut oblitus decoris ambularet media in urbe, ac uix tandem admonitus à Georgio Duratio amorem abiecerit. Fama eſt duces præfectóſque è bello reuerſos, cum munera à Rege expectarent, fruſtratos & Ludouicus quidem ad rem fuit paulo attentior, quàm tantum Regem deceret. Illud ſatis conſtat, & Tremolium & Triuultium & reliquos proceres ab Anna Regina, Rege ſciente, magnis muneribus donatos. Ea prudentia uirili, ſi quid hac parte Ludouicus errabat, facilè ſarciebat. Tantáque fuit libertas apud Gallos eo tempore, ut palàm mimi perſonatum Regẽ ludis publice exhibitis Lutetiæ in ſcenam traducerent ægrum, pallidum, obuoluto capite, ſoleatum, & aurum potui aptum (quo interdum condiuntur pretioſa medicamenta) ſitientem. Quod tantum abfuit Ludouicus ut curaret uindicandum, recitatis ut ludis & riſerit & libertatem populi collaudarit. Ac circa id tempus Anna Fuxea ex nobili Candalorum Aquitanicorum familia, nupſit Hungariæ Regi: eas nuptias Anna Regina ob eorum affinitatem, procurante. Ludouicus interea potitus Mediolano, ut ſunt Regum cupiditates inſatiabiles, & ſordent priora dum maiora quæque expetuntur, animũ adiecit ad Neapolim, quæ à Carolo defecerat, recipiendam. Ferdinãdus Hiſpanorum Rex, cùm auxilium putaretur laturus Federico, in ſocietatem belli & uictoriæ futuræ admiſſus eſt, ea conditione & nundinatione, uti ambo Reges regnum partirentur. Ferdinandum cupido finium propagandorum, præter iura conſanguinitatis eò impulit, ſed cauſantem uanéque prætexentem iram in Federicum, quum paratus antea fuiſſet Neapolim Gallo ſtipendiariam facere. Igitur cum Ludouico Armeniaco Aubignius cum uiginti

peditū millibus, quadringētis cataphractis equitibus Gal-*lico numero & ordine inſtructis,è* Mediolano *per* Hetruriā *profectus,eò tandem peruenit:pacata undique loca benefi-cio* Alexandri Valentiniq; Borgiæ *nactus*. Huic *prima fuit cura* Columnēſium,*qui ad omnē auram fortunæ uarÿ* Gal-*lis fuerant,compeſcendorū*. Arces *eorū munitiſsimas expu-gnauit partim ui,partim deditione: expugnatas* Valentino *(nam ita quoque cōuenerat)dedit*. Iordano *quoque* Vrſino, *qui fideliſsimus ſemper* Gallo *fuerat nulla deterritus rerum uariatione*. Taliequitium & Allam *reddidit, loca prius ablata factione partium: prædámque à* Columnēſibus *ab-actam in eum liberaliter cōtulit*. Mox Apulia *omnis in* Gal-*lorū uenit poteſtatem,tradităq;* Hiſpanis. In *traiiciēdo* Liri *obuius hoſtium exercitus nonnihil* Gallos *turbauit*. Sed *uo-ciferāte* Aubignio & *iactationes equitum* Gallicorū, *qui ſe ſolos ſine pedite paucis ante diebus hoſtes ſubigere arrogā-tiſsime contenderant,exprobrando, perruperunt turmatim equites, hoſtéſque in fugam uerterunt*. Capua *inde tentata eſt*. Fabritius Columna *urbi præerat:eo inuito paſsim* Nea-*politani in* Gallica *caſtra contendebant*. Venit & *ipſe cum* Aubignio *in colloquium*. At *cùm ille ueluti parta uictoria conditiones duriores ferret, ipſe ut belli euentum ancipitem expectaturus, integra omnia exiſtimaret, nihil eo actum colloquio*, Valentino Borgia *pacis perturbante conſilia*. Et *iam machinis admotis quatiebant* Galli *urbis mœnia, cùm* Fabritÿ *hortationibus excitati ciues, multos primo impetu repulerūt*. Orta *inde indignatio,urbsq; grauius oppugnari cœpta*. Cum *hoſtes iam uiribus ſuis diffiderent*, Galli *ca-lentes adhuc à recēti ira prælium ineunt*. Mox *in fugam a-uerſi ſunt:effuſique quà iter patebat,niſi quos cædes oppreſ-ſit,urbe pelluntur*. Fabritius *ubi ſuorum effuſam fugam ui-det,equo admiſſo urbe egreſſus, fugiens* Gallis *ſequentibus*

 in caſtra

in caſtra reductus eſt, ſeruatúſque pacta mercede perſoluta: etſi Valentinus Borgia magnam auri copiam Aubignio nequicquam pollicitus eſſet, ſi hominem aut interficeret aut ſibi dederet, Iordanus Vrſinus, quem ob fidelitatẽ toto bello exhibitam Galli fouebant, cùm ſponſor acceßiſſet mercedis intra trimeſtre perſoluendæ, effecit ut mox liberaretur. Neapolis deinde recepta eſt: ſed paucis antè menſibus ingentem armorum machinarúmque multitudinem Valentino Federicus uendiderat, cõtractis inde pluſquam triginta millibus nummûm aureorũ. Federicus pactus eſt cũ Aubignio uti à Rege acciperet certa annua uectigalia, annuúmq; ſibi ſuíſq; ſtipẽdium. Cùm ſe ille ſponſorem adhiberet, aueheréque ex formula pacti ſupellectilẽ omnem poſſet, cum Aubignij literis in Galliam profectus eſt ad Ludouicũ: non ſolùm annuis illis uectigalibus ſtipendiiſque donatus, ſed locupletißimo etiam comitatu, quem ex ſuis conficere poſſet Gallico ſtipendio ornatus, multis quoque oppidis hortíſque & domibus amœnißimis traditis: ob quæ identidem feliciorem ſe regno adempto quàm ſeruato reſpondit. Nec uerò temporaria fuit ea liberalitas: Regno etiam Neapolitano pulſis Gallis, idem cultus, idem honos, eadem ei præmia reddita: conſiliis quoque intimis à Rege adhibitus eſt: regióque more quaſi regnaret, cultus. Filius arcem Tarentinã retinens, ea maluit Hiſpanos quàm Gallos potiri. Circa id tẽpus Regia claßis in Turcas ad Mitylenẽ expugnandã cum Veneta miſſa eſt: oppugnatáq; urbe arx munita præſidio expugnari nõ potuit, cæſis aliquot Gallis fruſtráq; obnitẽtibus ex trecẽtis qui intercepti fuerãt Thracibus mißis ab hoſte, ut in arcẽ perſuaderẽt, uiginti eò peruenere. Galli Melum petiere: intercepere biremes aliquot hoſtium, quas Veneti adgredi auſi nõ erãt. Italici ſcriptores culpã Gallis adſcribũt: Gallici culpã in Venetos referũt, qui ante tẽpus ne monitis quidẽ Gallis, abierint.

Claſsi Gallicæ præfuit Philippus Raueſtanus. Galli iam Neapolitanas res confecerant: unáque cura fuit reipublicæ conſtituendæ, quæ ut in bellis fluxa, parum ſtabat. Itaque iuſſu Regis in Senatum probi quinque uiri & iuris ciuilis ſcientia illuſtres, allecti: in quibus & Martinus Ritius, & Matthæus Afflictus, & Petrus Coardus, qui poſtea Præſes fuit Lutetiæ. Accidit, ut cùm caſu in Leontis Tomacelli & Marini fratris domo cœnaret Aubignius, & ſuper cœnam iniecta eſſet à Franciſco Puderico mentio de Iouiani Pontani eruditione, ut poſtridie Pontanum accerſitum multis muneribus donaret Aubignius: uellétque hominem iam ſenem honorifica functione ornare. At is uel uariationem rerum præuidens, uel otio ſenectutis conſulens, modeſte cauſatus ſenectutem, functione abſtinuit. Calabria & Apulia ex fœdere in Hiſpanorum uenerat poteſtatem, iidem Tarẽtum acceptis peditibus Aquitanicis, à Ludouico Armeniaco Nemorenſe, ad quem ſummum imperium Rex quaſi ad Proregem detulerat, receperant. Ambigi cœptum eſt de aliquot oppidis. Matthæus Afflictus iureconſultus narrat ex his locis, quos Capitanatam & Baſilicatam uocant, ortam primum controuerſiam, hanc alij Capitinatã, olimque Normanorum & Græcorum temporibus Catapaniatam fuiſſe aiunt, quòd qui ei præeſſet miſſus à Cæſare Conſtantinopolitano, diceretur Græco nomine corrupto Catapanus, quæ uox contractis atque immutatis literis, uerſa eſt in Capitinatam: quique Catapanus fuerat, in Capitanium. Addit idem Afflictus, initium diſsidij ortum prius ex caſtro Rignani, quod Alexander & Lionectus Richardi nullo iubente ſuum eſſe contendentes inuaſerunt. Vel ob oppidum promõtorij Gargani Dauniis attributum. Paulus Roſellus è Tripalda Hirpinorum oppidulo ſub pacificatoriæ legationis ſpecie uiolatis inducijs à Conſaluo eiectos Gallos ait,

unde exarſiſſe ira Armeniacum, ut erat contumeliæ impatientiſſimus. Conſaluus ubi uidet ſe Gallicis copiis imparem, cum Armeniaco uenit in colloquium ad fanum ſacratum Antonio. Conſaluum & Hiſpani & Italici ſcriptores non inferiorem Furio Camillo, aut P. Scipione, aut C. Cæſare faciũt: & plane uigebãt in eo ſtudia rei militaris: nullæ apud illum libidinum illecebræ. Vtebatur hominibus fortiſſimis, eóque eos loco habebat quo ſe ipſum. Erant in homine induſtriæ quidam ſtimuli: in laboribus patiẽtiſſimus, in largitione profuſiſſimus. Comprehendebat multos amicitia, tuebatur obſequio, idem edoctus uerſare ſuam naturá ad tempus. Milites in officio liberalitate, indulgentiáque parum interdum retinere uidebatur: at eoſdem mox, quaſi uices alternas inter ſe eſſent pacti, ferocientes ita domabat, ut ad officium facilè reuocaret. Suopte ingenio, quod nulla doctrina excoluerat, præſentium & imminentium caſuum inſignis æſtimator, futurorum certiſſimus coniector. Incertis & obſcuris, donec qualia eſſent deprehendiſſet, raró acquieſcebat. In bellicis rebus quid moliendum, quo tempore imparati hoſtes intercipiendi, quà peruadendum, quà anteuortendum, noctúne an diu occurrendum: ubi in inſidias præcipitatus eſſet, quà euadendum, ita ſolers, præmeditata iam olim ut ei omnia uiderentur. At idem peruertebat facilè omnia fidei fundamenta, ubi utilitatis ſpeciem uideret, latebras periuriis ſuis facile quærens. Nanque eas uirtutes ſimulatio perpetua, perfidia, nullus Deûm metus, iuriſiurandi contemptus præſtringebant. Huius hæc uox circumfertur: „ Telã honoris generoſo militi craſſiorem eſſe texendam. qua ſignificabat, ſi quid in contubernio militari paulo contumelioſius dictum ſit, id eſſe interdum diſſimulanter interpretandum, ne leuibus ex cauſis temere ad capitalia diſſidia ueniamus: qua in re uidetur hodie corrupta diſciplina mili-

taris. Is dum dat exigitque ab Armeniaco iuſiurandum, ut communia eſſent ea oppida de quibus ambigebatur, erigerentur interea utriuſque Regis uexilla, ſecuro interea Armeniaco totus ad belli cogitationes traductus eſt. Nam Ferdinandus Apulia Calabriáque non contentus, ſpe iam integrum Neapolitanum regnum hauſerat. Literis autem admonebat Conſaluum, ſereret belli undique occaſiones. Itaq; mox eiectis Gallis, & Capitanatam, & Baſilicatam uiolato fœdere recepit. Hic quum Armeniaco homini & acri & uehemēti, quaſi quaſdam contumeliæ faces admouiſſet, non tulit ille contumeliam, eductiſque Gallicis copiis Hiſpanos inſtituit coercere. Nactus autem palantes & diſperſos, pluribus uulneratis plures captiuos abduxit, tota etiam Apulia exacturus Conſaluum. Itaque cum lectis copiis in Brutios Aubignium miſerat. Addunt Hiſpani ſcriptores, Conſaluum dum ſe Baroli continet, ad ſingulare certamen Armeniacum prouocaſſe, eum pugnam detrectaſſe. Itali ſcriptores, ſæpe prouocatum ab Armeniaco Conſaluum ad prœliū aiunt reſpondiſſe, ſe non ad prouocationem ferociētis hoſtis, ſed ex occaſione captata rationéque prius inita, bella capeſſere ſolitum: quoque magis mirere, per præconem prouocatum aiunt. Deliberatum eſt de tota belli ratione, cū ſe iam Conſaluus Barolum loco munito recepiſſet. Erant in conſilio Gabriel Alegrius, Iacobus Chabaneus, Palicius, Ludouicus Darſius, Caſtellio Formantius, Bartholomæus Chandius, Thomas Monſerratus, Matthæus Aquiuanus, Mondracus & Torſius: multis diſſentientibus, & oppugnandum Barolum ſuadentibus. Itum in eam ſententiam ut bellum protraheretur, occuparētur undique loca munita, ea præſidiis firmarentur, Armeniacus obſideret Barolum: daret operam ne commeatus inferretur. Iam Aubignius Conſentia recepta, Brutiorum oppida & munita loca par-

tim armis, cæſo Hiſpanorum præſidio, partim uoluntaria deditione hoſti extorſerat. Hiſpani Barolo erūpentes aſſidue leuibus prælius cū Gallicis equitibus congrediebātur: quo factum ut diripere multa oppida properātem Armeniacum, à progreſſu hoſtes facile arcerent. Conuenerat inter Armeniacum & Conſaluum, ut pacta certa mercede captiui utrinque ad ſuos redirent: Ea comitate factum, ut ultro ſeſe Hiſpani Gallique cauillis impeterent. Accidit quodam die ut certare uellent Hiſpani quaſi publicò duello cum totidem Gallicis. Armeniacus, qui ea contentione acui ſuorum animos uideret, non detrectauit certamen. Placuit utrinque undecim deligi. Tranij locus delectus, quē Veneti ex fœdere occuparant. Itali ſcriptores narrant ſex horis continuò pugnatum. Inclinante uictoria in Hiſpanos, à Torſio, Mondraco, Petro Baiardo, Arturo, Oliuerio Cabanaco eluſos Hiſpanos: Hos enim ſeptos aliorum equorum corporibus, Hiſpanorum impetus ſuſtinuiſſe, cùm Hiſpanorum equi olfactu necatorum aliorum equorum commoti, Hiſpanos equites excuterent. Venetos iudices conſultos utris uictoriam addicerent, iudiciū ampliaſſe: ita ueluti cōperendinato iudicio utroſque ſibi uictoriam arrogaſſe. Symphorianus Campegius narrat ſeptem Gallorum equis occiſis, Baiardū & Torſium ita reſtitiſſe Hiſpanis, ut in fugam uerſos reliquos fuga ſibi conſulere coegerint. Narrat autem quinque Italos adiunctos à Conſaluo ſex Hiſpanis equitibus, cum totidem Gallis congreſſos pro uictis publice habitos, quantumuis Veneto iudice iudicium ampliante. Gerebatur ita bellū, medio ut in prælio uictis parceretur: captiui honeſtis conditionibus liberarentur. Accidit ut Petrus Baiardus, tumultuaria in pugna uulnerato Alphonſo, quem alij Aloſum uocant, alij Aldonſum Sotomaiorem, captum abduceret, neque aliter quàm Gallos commilitones apud ſe ha-

beret, eáque adhiberet fouendis uulneribus quæ adhiberi in ea rerum penuria poſſent. Is redditus priſtinæ ualetudini palam Terralium uti inhumanum & uilem habere, dicta factáque eius eleuare, ut plane uideretur illius exiſtimationi & dignitati illudere: deniq; cùm acuta febre laborare Baiardum noſſet, ad certamen ſingulare hominem prouocauit. Baiardus morbo recreatus conditionem auide arripuit. Obſignatis ab utroque tabellis conuenit, ſiquis è Gallis aut Hiſpanis impediret prætextu ullo, ne uictor in uictorem lege ageret, ut is tamen captiuus abduci poſſet, non ſecus atq; ſi armis ſuperatus eſſet. Ea lex ab Alphonſo dicta, quaſi equitum Gallicorum uim ſuperato Terralio metueret. Congreſſi ambo cum eſſent, primo ictu uane in caſſidem impacto ab Hiſpano, cum id uitaſſet Baiardus, ipſe in collum hoſtis gladio adacto quum armato hoſte longius aberraſſet, tertiò demum per iugulum uitata lorica adacto necauit Hiſpanum. Alphonſus qui equitatu ualidum Baiardum ſciret, pedeſtrem pugnam maluerat. Cæſo arma Baiardus non ademit. Hiſpanis ſepeliendum dedit: aut ſi hi impendium ſepulturæ recuſarent, ultro ſepulturus. Hi, cum uictus eſſet illuſtri familia, laudato Baiardo gratias egere, abducto ad ſepulturam corpore. Exteri ſcriptores narrant bis congreſſos Gallos cum Italis & Hiſpanis: priore congreſſu incertam uictoriã, altero congreſſos Italos cum Gallis ſuperiores euaſiſſe. Vagabatur inde Gallicus equitatus adeo libere per Apuliæ campos, ut Armeniacus præconis uoce diſerte pecuariis imperaret, pecus deducerent in late patentes Cerignolæ campos, ſe curaturum ne quid his damno fraudíue ſit. Id ille palam edixerat, gnarus Conſaluum fraudi locum inuenturum, eductúrumque ſuos quaſi ad paratam prædam: parte uerò alia Gallicum equitatum emitti per Palicium & Torſium iubet, quaſi Canuſium, quò ſeſe Petrus Nauarrus cum

ualido Hiſpanorum præſidio receperat, oppugnaturus. Cõſaluus *occulte prima uigilia ſuis emiſsis, partem equitatus mittit ad prædam intercipiendam ad* Campos Cerignolæ: *partem aliam ualle ima collocat, ut ex inſidiis præſidio* Gallico, *quod pecora tuebatur, occurreret.* Inuolant Hiſpani *equites in pecora: Præda onuſti inde ſeſe proripere parant.* Galli *qui præſidio relicti erant, impetu facto in fugã paſsim eos coniiciunt.* Simulabant *hi fugam eo effuſius, quo maturius in inſidias eorum qui abditi eſſent, incurrerent. Cedendo quidem ſenſim impetus* Gallorum *ſuſtinebãt, donec ad uallem qua latebant* Hiſpani*, pertracti ſunt.* Inde *exorti* Hiſpani *integris uiribus & recentibus equis, fatigatis* Gallis *ſe circunfudere: multos interclus̃os & interfecere & cepere.* Redeuntes *& uictoria inſoleſcentes nactus* Palicius *è* Canuſij *ſimulata obſidione rediens, ſparſos & inconditos ſine ordine ita cecidit ut præda extorta potiretur, & captiuos liberaret.* Iacobus *uerò &* Theodorus Boccalus *&* Ludouicus Gordus *cum aliquot* Hiſpanis *equitibus ita acriter pugnabant, ut facilè æquari potuerit certamen, niſi reliqui fuga ſibi conſuluiſſent.* Vulnerato Didaco *&* Boccalo, *capti illi cum flore equitatus hoſtilis in caſtra perducti ſunt.* Alij *ſcribunt à fortuna partam iam præſentémque* Hiſpanorum *uictoriam interpellatam, dum caſu* Palicius *uere è* Canuſio *rediit, & præda onuſtos hoſtes diſsipat: ut ipſa fortuna quaſi eos obieciſſe* Gallis *uideretur, ut fortè multa eueniunt quæ non audeamus optare.* Armeniacus *equites, prout cuiuſque opera fuerat, & ante omneis* Palicium, Torſium, Terralium *collaudatos præda donat, inſignibúſque donis: & cum robore exercitus ad* Baroli *mœnia progreſſus eſt, ultro* Conſaluum *ad pugnam prouocans.* Cum *pugnandi copia non fieret, agris quacunque incedebat populatis, oppidis multis caſtriſque expugnatis, magnam uim prædæ trahens ad* Ca-

nuſium oppugnãdum pergit. Canuſio præerat Petrus Nauarrus, magna apud ſuos authoritate, quàſi rei militaris peritiſſimus. Erant & cohortes aliquot è Nauarris Hiſpaniſque ab eo delectæ. Conſaluus territus antea Paliciĳ aduentu ſimulato, eò prius Paulum Collium cum ducentis ſubmiſerat: eò perferuntur machinæ bellicæ, & alius omnis apparatus oppidorum oppugnãdorum. Et Galli quidem ſtrata murorum parte tormentis, Thoma Monferrato cum Aquitano peditatu urgente, uarie Nauarrum & oppidanos terrebant. Nauarrus & Collius pro dirutis alios muros reficiebant: hoc primo ſecundóque die impigre. Indies deinde pauciores, uel pilis plumbeis necati, uel uigiliis confecti, ſegnius uim arcebant, Gallis in magna copia peditum ſuccedentibus aliis in locum aliorum. Quarto die cùm admotæ eſſent machinæ, Collio ex urbe egreſſo, pollicentíque, ſi conditiones haud iniquæ offerantur, ceſſurum oppido Nauarrum, miſſus eſt Thomas Monferratus ad eum, monuitque hominem ne uim ultimam experiri uellet. Deditio facta his legibus ut Nauarrus ſignis militaribus expanſis, tympaniſque pulſantibus incolumi cum exercitu, uulneratis quoque per Gallicos equos in caſtra perductis, emitteretur. Palicius ne tam liberali conditione emitteretur ſuadebat: ui oppugnaturum ſe uno die recipiebat. Alegrius conditiones eas ſpecie amplas, re inanes aiebat. Condonandum eſſe aliquid Nauarro, qui uereretur ne quid ſibi de priſtina gloria deperiret. Potirentur modò Galli Canuſio, magnifice ille ad ſuos rediret: uictum tamen & oppido ſpoliatum rediturum: ſatis ea hoſtem deditione remiſſurum ſpiritus, compreſſurum animum, ſeducturum arrogantiam. Ita Galli Canuſio potiti ſunt. Eo terrore perculſis hoſtibus, Cerignolã recipit Mõferratus, Formãtius Quadratam, Rubos Palicius, Alegrius Fogiam, Sipontum Baiardus, Altamuram Ludouicus Dar-

ſius, Fanum Georgij Săctocolumbanus, Giracium Galiotus Genolacus. Eodem terrore Galli Iapygiam, Meſſapiă, Pleuceriam, Salentinos uniuerſamque Apuliam ſui iuris fecere, exceptis paucis locis Aletium, Calatanam, Rudias, Oriam, Mottulas, cæſis qui in præſidio erant Italis & Hiſpanis, militi diripienda dedere. Caſtellanetum, cum ſeſe ciues Gallicarum ſemper fuiſſe partium profiterentur, uoluntaria deditione acceptum. Conuerſani quoque in uerba Gallorum iurantes in fidem recepti ſunt. Eodem tempore Ouetanos, qui præſidium Hiſpanicum expulſis Gallis receperant, à Luxemburgo expugnatos diripiendóſque militi datos prodidere. Paucis ante menſibus uenerat in Galliam ex Hiſpania rediens Philippus Maximiliani Cæſaris filius. Is & Ferdinandi ſoceri nomine, & Maximiliani patris, Regem Lugduni agentem inuiſit: & cum pacis mandata habere ſe à ſocero diceret, benigniſſime auditus eſt: prius enim aduentus ſui ſpem faciens, uenturum ſeſe pacis ſtabiliendæ cauſa ſcripſerat. Hæc palam. Clă uerò cum Maximiliano patre agebat, ut Germanorum tria millia ad Conſaluum mitterentur: nam horum robur Conſaluus Heluetio peditatui opponere decreuerat. Clam quoque naues parabat Ferdinandus, quas Hiſpanico peditatu inſtructas Barolum mitteret. Accidit ut quo tempore Philippus ſequeſtrum ſe pacis profiteretur, eo per Aubignium de rebus Apuliæ Rex fieret certior, atque ut erat in ſubmittendis undique exploratoribus callidus, per Ioannem Dalburgium Pontificem Vuormatienſem admoneretur de delectu Germanorum qui Conſaluo mitterentur. Ipſe Philippus ea erat prudentia, ut per delectos homines induſtrios è Belgis undique ſubmitteret, qui ſeſe in multorum familiaritatem inſinuando, omnes rumorum uentos colligerent, atque exciperent: pellicerent etiam uel gratia uel liberalitate Gallos ut eorũ conſilia nota habe-

ret. Per hos certior factus non ignarum eſſe Regem occultorum conſiliorum, uereri cœpit ne uelut ſimulator à Rege retineretur, aut idem ſibi uſuueniret quod Ludouico XI. Gallorum Regi, qui ſeſe Peronæ in fidem arbitriúmque Caroli Burgundi contuliſſet. Itaque cum Rege collocutus, alienæ culpæ ne reus haberetur orabat: ſe quidem ea mandata pacis quæ accepiſſet à ſocero, afferre: ſi quid ille clam moliatur, ignorare. Rex qui etiam metum Philippi per ſuos explorarat, eo nomine uacuo animo & ſoluto eſſet, orat. Ne tamen ignarum ſe fraudis, atque adeò caudicem & fungũ qui illi crederet, putaret, fabella hac metum eius eluſit: Compilatum (ait) à furibus fanum, diem dixit foribus, quippe quæ irrumpentibus illis additum præbuiſſent, nec pro fano ſatis fideliter excubaſſent. Tum fores, iniquum eſſe aiunt ſe in iudicium uocari, quæ terebratæ & conuulſæ uix tandem patuiſſent: prius uerò fanum ipſum accuſandum quòd fures ingreſſos receperit, tulerit diripientes, & præda onuſtos emiſerit. Sunt qui ſcribant multò antea præuidentem hæc Philippum, non niſi prius acceptis obſidibus in Galliã ueniſſe. Armeniacus rurſus Barolum admouet copias, per caduceatorem prouocans Conſaluum ad pugnam. At is loci munitione confidens, pugnam detrectauit. Cum autem uideret Canuſium redire Gallos, præmiſſumq́ue peditatum & bellicas machinas, Iacobum Mendocium, ſummo apud Hiſpanos loco hominem, qui cum flore equitatus abeuntiũ extremum agmen carperet, emiſit. Verſa eſt equitatus Gallici pars Alegrio duce in Hiſpanos, nec uelocitas eis quibus concurſare mos eſt, Gallis ſtabili pugnæ aſſuetis, proderat. Ita pluribus uulneratis, duobus necatis Hiſpani equites ad ſuos ſe recipiunt: urgere Galli: inſtare fugientibus: Mendocius ſuis reuocatis fortiter prælium inſtaurare. Sed cùm cohortes aliquot hoſtiles expanſæ in alas utroque latere Gal-

los dimicantes inuaſiſſent, & Fabritius Columna cum ala integra ſubſidio Hiſpanis ueniſſet, multis uulneratis deſpõdere animos, ac ſeſe inde Galli proripuere. Neque enim præmiſsis antè aliis Armeniacus auxilio eis eſſe poterat. Aucti ſunt Hiſpanis animi felici eo ſucceſſu. Captiui aliquot è Gallis abducti ſunt, inter quos Carolus Motta, quem captiuum de pugnæ ſucceſſu procaciter differentem, & Columnenſium Italorúmque uires extenuantem, cauſam dediſſe uolunt ſingulari certamini, quo totidem Gallos totidem Italis congreſſos uictos Italici ſcriptores referunt, Gallicis diſſentientibus. Nanque incerta utroſque uictoria rediiſſe uolunt, cum omnes præter legem dictã ſtadij finibus impetu equorum euecti ſint. Apud Caſtellanetum Petro Nauarro, qui uicino Tarento præerat, oppidanos commouente, non diu quies Gallis fuit. Dum enim Lanius & precio ſpoliari ſe, & arete publice uenum expoſito uociferatur, Galli qui in præſidio erãt, quibus præerat Chriſtophorus Aubrius Raderayus, ſubmiſsis à Nauarro Hiſpanis, nocte intempeſta ab hoſpitibus uno eodémque tempore comprehenſi ſunt, & equis & armis ſpoliati turpiter oppido eiecti. Aubrius ita eiectus cùm perfidiam Caſtellanetium uindicandam ſuadet, facilè Armeniaco homini & acri & uehementi perſuadet, properet ad uindicandum tetrum facinus. Marius Aequicola & Ioannes Monferratus diſſuadebant Armeniaco ne quid ſe commoueret, facilè in tempore daturos illos pœnas perfidiæ. Ipſe ſi ſe ſubducat cum robore exercitus, non ſibi defuturum in omnes occaſiones intentum Conſaluum, quin aut Rubos aut Altamurã aut Fogiam mox aduolet. Armeniacus Caſtellanetum aduolat, ut exarſerat ira & ſtomacho: & quindecim nummûm aureorũ millibus. quæ ciues pro expianda ea perfidia offerebant, contemptis, admotis machinis muri partem ſternere incipit: at arcto

adhuc ad irrumpendum loco, cum moræ impatiens immitteret undiq; Gallos, oppidanis & Hiſpanis, quibus ex ima rerum deſperatione animi acuebantur, haud impigre reſiſtentibus, ſuos reuocat, ſtrata maiore parte muri uiam ſuis poſtea facturus. Hæc cogitantem terret eques Gallicus Mericus Guarnerius, nuncians ni Rubos contendat, actum de Palicio & oppido. eò enim cum totis copiis Conſaluum è Barolo progreſſum. Itaque retro unde uenerat, Rubos Palicio opem laturus contendit, ſed inſtructo exercitu: iam enim aſſuetus Hiſpanicis inſidiis, ne diſperſi Galli à leui hoſtium equitatu exciperentur metuebat. Hactenus ita rexerat res Gallicas Armeniacus ut fortitudinem Hiſpani, miſericordiā uicti, fidem ſocij perſpexiſſe ſe faterentur. Alegrius uel imperium eius peroſus, uel Apulorum commotus ſermonibus, qui parum abſtinentes familiares eſſe Armeniaci querebātur, non deſinebat aperte figere maledictis Armeniacum: pertinere hoc ad exiſtimationem Gallicæ exiſtimationis palam aiebat, ut aut Armeniacus eis uteretur quos abſtinenteis præſtaret, aut ſi ſpe amicitiæ deceptus eſſet, miſſos eos faceret: nihil intereſſe prædaretúrne Armeniacus, an eos ſecū duxiſſet qui ueluti in prædā inuitati pro emiſſariis habeantur. Cum autem iactitaret ſpe prædæ & pecuniæ maioris conſequendæ retentas Gallicas copias ad Caſtellanetum, uir acer ingenio augebat atrocitatem eorum, quæ dicebat, uultu truci, cum acciſas Gallicas copias, Rubos receptos, Palicium oppreſſum & fœdiſsime deſertum ingentis pecuniæ uana ſpe conſequendæ quereretur: & hac atque illac uolitantem Armeniacum, qui tardus ſit & parum efficax, ardentibus Gallis pugnæ copiam non facere: diſtractos tandem Gallos pro præda hoſti præbiturum: ipſe ita ſentiet poſterius, cùm ſatis feriatum ceſſatione torpere Gallum agnoſcet. Hæc delata ad Armeniacum, uarie hominem affecerunt: repoſi-

» turus tamen alio loco Alegrio, publicè tantùm edixit: Quo
» in exercitu Imperator rumoribus uulgi exagitetur, nihil eſſe
» ſalutare. Nihil eſſe quod ſibi inuidiam paret ex familiariũ
» ſordibus: tãtum eos abeſſe ab auaritia & rapinis, quantum
» eum ab abſtinentia: ſe tandem aliquando pro iſtis dictis &
» factis Alegrium ulturum, ut ne impune illuſiſſe in ſe uidea-
» tur: interea curet uterque ſuum negotium. Alegrium quaſi
» bellicis negotiis, moleſtis & operoſis implicatus ſit, mox
» quærere quo defungatur ruiturus, talibus curis. Se, quod ſit
» imperatoris munus, daturum operam, ut bene gerendæ rei
» occaſionem eis præbeat. Multis bellis didiciſſe quando pu-
» gnandum ſit. Nõ ita facilè reprehẽdenda Imperatorũ con-
» ſilia, quæ omnibus patere non debeant: pollutam & uio-
» latam diſciplinam militarem inſolentia Alegrij, cui ſatis eſſe
» debeat ſi in tempore rectè pareat. Nec ſi quid ipſe ſecutus ſit
» non uideat, idcirco minus exiſtimare debere, ſe nihil niſi
» ſumma ratione feciſſe: Quibus de cauſis Caſtellanetũ pro-
» fectus ſit, Alegrio non eſſe reddẽdam rationem. Verba eius,
» uerba dum ſint, ſe laturum, ne quid priuata ea contentione
» res hoſtium ſuperiores ſint: cæterùm ubi in præſens certamẽ
» ueniendum ſit, facta uerbis potiora futura. Interea Con-
ſaluus cum quinque millibus peditum, equitibus trecen-
tis (nam celeriter è uicinis locis præſidia Hiſpanorum &
Italorum eduxerat) Nauarro è Tarẽto euocato, caſtris pro-
pe Rubos poſitis, admotis machinis, in treis partes copias
diuiſit, ut una ſemper pars, quieſcentibus aliis duabus, op-
pugnaret urbem. Anceps diu prælium fuit. Palicius urbem
tuebatur cum centum Gallicis equitibus, unà cum Amadeo
Sabaudiano. Chabaneus, cui Curtuno cognomen, unà cum
Arturo Oliuerio trecẽtos pedites partim è Narbonenſi pro-
uincia, partim ex Aquitania celeriter circumagebat, ut ſubi-
re Hiſpanis murum præ incidentibus telis facile non fuerit,

Nouem horis cõtinuis, qui Paliciȷ res geſtas Gallice ſcripſit, narrat pugnatum, equitibus Gallicis unà cum Palicio pro uallo fortiter obſiſtẽtibus. Cõſaluus ubi animaduertit paucitate oppugnantium æquari certamen, Italos milites plũbis æneis fortiſsimum quemque è Gallis impetere iubet: ſimul integras copias ſubmittit. Vulnerati ſunt & Palicius & Curtonus & Arturus. Hiſpani aliȷ per ruinas ſtrati muri, aliȷ ſcalis aſcenſum parant: aduerſus quos acerrime & Gallici & Aquitanici pedites concurrunt. Hoſtes & numero & uiribus ſuperiores partim per ſemiruta, partim ſcalis, iam multis pilarum plumbearum ictu necatis, tranſcendêre. Ita Rubos Hiſpani recepere. Ex peditibus conſtat omnes aut necatos aut uulneratos: equitum maior pars uulneribus quoque cõfecta. Palicius & Amadeus Sabaudianus, & Arturus Oliuerius & Curtonus capti, lætis Hiſpanis, qui pro Palicio, Armeniaco ſeſe potitos exiſtimabãt: Atque ita confectum bellum unius urbis expugnatione. Rubos uictores permiſſu Conſalui diripiũt. Reuocauit inde medio ferè die milites Conſaluus, cum attentari agnouiſſet earum mulierum pudicitiam quæ ad aras cõfugerãt. Eas Barolum perductas, non contumeliæ exemptas, ſed libidini ducum reſeruatas apparuit. Expleti libidine Hiſpani, eas tandem emiſere. Apparuit imparatum Palicium, cum cuſtodes parum ſuo munere fungerentur, oppreſſum: multis tamen horis acriter dimicatum omnes conſentiunt. Repoſcente interea Armeniaco captiuos ea mercede, qua conuenerat inter eos initio belli, idq́ue conceptis uerbis, ſi quis ſe ſciens periurio contaminaret, ſatis oſtendit Conſaluus ſe fidem utilitate metiri: iuſiurandum & deos pro nugis habere. Palàm enim, uiolatas prius à Gallis inducias querebatur: clàm, his redditis, labare rem Hiſpanicam aiebat. Itaque equites excepto Palicio & Curtono longa diuturnáque cu-

ſtodia aſſeruauit. Pedites *prius curatos, crudeli exemplo remigibus* Hiſpanicis *myoparonibus adiunxit.* Inde *cum rediiſſet* Barolum, *&* Armeniacus *haud longe à* Rubis *abeſſet,* Caſtellanetorum *perfidiam identidem accuſans, qua factum eſſet ut ſerius adeſſet, ita conſilia bellica diſpoſuit ne quid niſi exquiſitis omnium ſententiis moliretur.* Acceſſit *huic uulneri recens terror.* Nam Cæſarem Borgiam Valentinum *iam fidem cum fortuna mutaſſe ferebant: & qui omnia* Regi *quem* Mediolani *inuiſerat, receperat, exauthorato exercitu uana ſimulatione promptiſſimos quoſque è ſuis ad* Conſaluum *ire paſſus eſt.* Recreauit *ſpes* Gallicas Aubignÿ *interea uictoria, rebus cognitis quæ ad* Rubos *erant geſtæ.* Is *cum ſciret* Hugonem Cardonium *è* Meſſana Rhegium *ſoluiſſe, & fuſo* Iacobo Sanſeuerino, *&* Didaco Ramiro, *qui à* Franciſco Harcurtio *ad* Terinam *obſidebatur, liberato.* Terina *quoque direpta, ne iterum* Gallis *prædæ eſſet, uideret longius progreſſurum, diſquirere cœpit quo pacto ferociam eius contunderet.* Erant *cum eo* Claudius Grinianus *(hunc aliÿ* Grinium *uocant, prodiiſſeque uolunt è familia* Iacobi Brimei Grignÿ, *qui olim nobilitatus ſit animi excelſi & inuicti magnitudine, eóque nomine à* Philippo Burgundiæ Duce *inter equites uelleris aurei adſcriptus) &* Franciſcus Malherba *è* Belnenſium *nobilitate, eorũ qui* Aureliis *uicini ſunt, pinguéque ſolum & uliginoſum incolunt, pedites* Aquitanos *&* Heluetios, *qui* M. *octingentorum numerum explebant,* Malherbæ *committit: ipſe equites cum* Griniano, *qui quadringenti erant, partitur.* Fixerat Hugo *caſtra ea planicie quæ à* Terina *proſpicitur.* Aubignius *explicat mox late equitatum, uti hoſti terrorem incutiat, neque paucitate copiarum animaduerſa, audacior euadat.* Dextrum *cornu* Honorato Beſemiano *&* Alphonſo Salernitano, *quaſi in* Lunæ *gyrum gradientibus cõmit-*

tit: Læuũ Griniano cum paucis cataphractis equitibus, maiore uerò parte leuis armaturæ: Media ipſe acie graditur, robur cataphractorum equitum ita ducens, ut Salernitano & Beſemiano facile iungi poſſet. At Malherbam aptiſſime ad Heluetiorum phalangem & peditatum Aquitanicum, qui ſagittis perite emittendis ualebat, unà leuis armaturæ equitibus adiunxerat. Hugo quoque Cardonius cùm detrectationem pugnæ, fugæ comitem eſſe uideret, nondum cõmunitis caſtris, ſeſe ad certamen accingit, Emanueli Benauidio cõmittit dextrum cornu, Theodoro Triuultio læuum, partitis inter eos Siculis & Italicis Hiſpaniſque equitibus: in media acie aduerſus Aubignium ſubſiſtit cũ cataphractis Aragoniis equitibus, quorũ aliis aliquot ueteranis iampridem exacto Neapoli Mompẽſerio utebatur: pedites Hiſpanos & Siculos Antonio Læuæ committit, homini eouſque belli cupido, ut tum demum ea hora ſe felicem diceret, cum oſtẽdendæ Hiſpanorum uirtuti occaſio pediti Hiſpano daretur aduerſus Heluetios & Gallos tot uictoriis præferoces, demptóq; hoc fulgure Gallici nominis circumlaturum ubiq; Hiſpanos arma iactitaret Congreſſi utrinq; acriter pugnabant, eáque celeritate ab utroq; cornu procurſum, ut machinarum bellicarum opera inutilis fuerit. Hugo ipſe ante equo inſigni uectus, exemplo ſuo ſatis ſuos hortabatur. Aubignius ubi æquari pugnam uidet, Griniano imperat uti expanſa ala in tranſuerſos Hiſpanos Siculóſque pedites incurrat: Is celeriter inuectus uarie pedites diſſipat. Is terror obiectus hoſti Malherbam impulit, ut magno impetu Heluetios & Aquitanos extruderet, qui perculſis hoſtibus inſtantes, pedites in fugam uerterent. Hugo, quum equitibus labarent animi, ita acriter obſiſtebat, ut quoſdã è ſuis prehẽderit, & aduerſos in hoſtẽ uerterit. Tum uelut redintegrata eſt pugna. At Aubignius cum ala cataphractorum Scotorũ

ita ſe intulit, ut pulſi loco hoſtes perturbatis ordinibus in fugam uerſi ſint. Ita undique fuga facta. Galli multis ſtadijs fugiẽtes perſecuti ſunt, multis in itinere & cæſis & captis, dum incautius per montium anguſtias euadẽtes conſectã-tur. Grinianus necatus eſt: Aubignius uix uno atque altero ſtipatus (omnes enim in prædã intenti hoſtes ſequebantur) facto impetu ab Hiſpanis aliquot equitibus captus eſt, nec agnitus: mox tamen opẽ ferentibus equitibus aliquot Gallicis & Italicis, qui Salernitano militabant, ad unum cæſis Hiſpanis liberatus eſt. Ferunt iugulum Aubignij iterũ atq; iterum ab Hiſpano equite petitũ, ſed Ioãnis Stuardi Albaniæ reguli, uix dum adhuc pubeſcentis, opera, qui reliquos celeriter ad opem ferendã euocarat, ſeruatum. Relata quindecim uexilla militaria: capti M. trecenti, mille cæſi. Galli ſupellectili omni impedimentiſque hoſtium ſunt potiti, & Hiſpanicis equis ducentis, quorum iacturam grauiter Cardonius tulit. Is ſeſe proripuit in locum altum, cui Bubalinæ Mottæ nomen: locóque diffiſus longius in Siciliã rediit. Aubignius mox Mottam Bubalinam, dedẽtibus ſe oppidanis, & Pentadactylum Locrorum oppidum ui expugnauit: & quia hyems inſtabat, dimiſſis in hyberna copiis, Armeniacum mox certiorem facit de uictoria adepta. Elato autem Griniani defuncti corpore ad Bubalinam Mottam, militari põpa & captiui Hiſpani & relata ex hoſtibus uexilla feretrũ præibant. Ita illius funeri iuſtis magnifice ſolutis, reliquiſque equitibus, decurſiones quoq; militares habitæ. Simul cum Griniani corpore elata quoq; ſunt aliorũ corpora. In his quinquaginta equites fuere notiſſimæ uirtutis: pedites centũ. Aduenerat paulò antea Petrus Summuntius (in quo erat ſumma eruditio, & cum eruditione iunctus urbanitatis lepos) ad ſalutandum Aubigniũ: iſq; precibus illius hac funebri oratione fortiſſimorũ uirorũ exequias celebra-

uit: Maxime uellẽ proceres, uiuum potius Grinianum quã mortuum, reliquóſque fortiſsimos cõmilitones cæſos, laudaremus: ſed quoniam ita natura comparatum, ut corpus fluxum, animum immortalem nacti, euocãte Deo Opt. Max. corpus humo, animam cælo tandem aliquando reddamus, enitendum eſt nobis ne ulla poſteritas memoriam fortiſsimorum uirorum inobſcurare taciturnitate noſtra poſsit, quãdoquidem uita defunctorũ in uiuorum quodammodo ſita eſt memoria. Atq; ut omittam & genus & auos & proauos (hæc enim ut ſplendidiſsima ſint, ita aliena ſunt, maiorum ſunt noſtrorũ) Grinianum ipſi ſemper ſcitis apud ſuos charum, apud principes magnum, apud uos ſumma beneuolentia fuiſſe. Miſſus prima militia ad Cordeum, omnem exercitum in ſe conuertit. Haud facilè diſcerneres militíne an Cordeo charior eſſet: neque Cordeus alium quenquam deligere ſolitus ubi quid promptiſsime agendum eſſet: neq; milites alio duce plus confidere. Qua quiſque maxime ratione alliciendus eſſet, unus omnium callebat. Cum Carolo uerò Rege huc profectus, uirtute, aſsiduitate, conſilio, tanto Regi acceptiſsimus fuit. Multa prætereo eáque præclariſsima, ad ſingulare enim factum properat oratio. Meminiſtis enim proceres, meminiſtis qualem operam Regi Aubignióque toto hòc bello præſtiterit. Vidiſtis nobiliſsimum hominem militaribus armis oneratum, humi iacentem, fatigatũ nocturnis uigiliis quieſcere. Meminiſtis qua uos ille liberalitate fouerit: meminiſtis ut idem primus quidem prælium lubenter inire ſolitus ſit, poſtremus commiſſo prælio excedere. Nunquam hominem ab inſtituta animi magnitudine, auaritia ad ſordeis ullas reuocauit, non libido ad uoluptatem, non amœnitas ad illecebras. Quid cõmemorem faciles priuatorum ad eum aditus? liberas querimonias? ut miles eum pro commilitone, ſocij pro fratre, exteri pro pa-

» trono paſſim haberent. Nam humanitate quidem tāta fuit,
» ut difficile ſit dictu, utrum hoſtes magis fortitudinem eius
» roburq; ueriti ſint, an clementiā ſuperati amarint. Hæc qui
» uidet ab aliis neglecta, facile intelligit quantum in homine
» & nobiliſſimo & opulentiſſimo laudanda ſint. Nanque ut
» grauius ferri, maiorique dedecori haberi uidemus uerrucas
» in facie, quàm næuos & luxata alia membra quæ tegun-
» tur: ita ob eam quam de nobiliſſimis hominibus reliqui cō-
» cepere opinionem, quaſi de iis qui reliquos uirtute uincere
» debeant, minima quæque eorum uitia moroſius obſeruan-
» tur. Tali indole Grinianus ereptus eſt nobis (ut Mars fortē
» quemque pignerari ſolet) dum fugientibus hoſtibus inſtat,
» & ſubducta caſſide quo ſtatu res ſint noſtræ explorat: ſed
» ita occubuit, ut multis prius hoſtibus & uulneratis & cæ-
» ſis, uictoriam nobis nobiliſſimam reliquerit. Quamobrem
» fortiſſimi milites, celebremus exequias tanti uiri: Celebra-
» turi uerò ſumus optime, ſi illius exemplo nitamur ſemper
» ad optima, ſi ille nobis exemplar ſit, ſi eius fortitudinē, ma-
» gnitudinémq; animi imitemur, eius abſtinentiam cenſurā
» noſtram eſſe putemus, fortunatámque mortem eius nobis
» perſuadeamus, quæ naturæ debita pro patria potiſſimùm
» eſt reddita: perſoluiſſeque eum naturæ debitum, quæ ei uſu-
» ram uitæ dederat, tanquam pecuniæ, nulla præſtituta die:
» confeciſſeque iter iucundum, quo confecto dum diuorum
» conſortio fruitur, nulla reliqua cura, nulla ſolicitudine anga-
» tur, emiſſumque è cuſtodia & leuatum uinculis in æternā
» domū remigraſſe. Feramus ipſi æquiſſimo animo eius mor-
» tem, quem uirtutis perfectæ perfecto functum munere ui-
» demus: cui telis hoſtium interempti uitæ ſocia uirtus, mortis
» comes gloria adfuerit. Ac ſi præreptos illi aliquot annos,
» præciſas potius fortè aliquot horas doleamus: id tamen in
» mentem nobis ueniat, tam ſplendide & integre uitam an-

„ *teactam id perficere ut ſatis ſupérq; uixiſſe uideatur. Cuius*
„ *fortitudinem ſi perpenderitis, rationibus ſubductis intelli-*
„ *getis, ſi deſiderium Aubignij & fortiſsimi cuiuſque intue-*
„ *mur, fortiſsimũ uirum Grinianum parum uixiſſe: ſi ad earũ*
„ *rerum quas geſsit magnitudinem, ſatis uixiſſe: ſi ad fortunæ*
„ *uarietatem & commutationem, nimium diu uixiſſe: ſi ad*
„ *memoriam rerum præclariſsime geſtarum, ſemper uicturum*
„ *eſſe. Atque ut angi poſſumus eo nomine quòd fortiſsimi uiri*
„ *cogitationes & actiones medio in ſpatio fractæ ſint & cor-*
„ *ruerint, iſque ipſe antè in ipſo curſu obrutus quàm portum*
„ *conſpexerit: conſolari tamen haud leuiter debemus, cùm ex*
„ *hac tãta rerum perturbatione in feliciorem uitam migraſſe*
„ *hominem uideamus. Cuius fortiſsimi manes ita conquie-*
„ *ſcunt, ut æterna omnia, ſecura, tranquilla* Dei Opti. Maxi.
„ *ope adepti eſſe uideãtur.* Iam *hyems in exitu erat, cũ* Hugo Cardonius *reparato exercitu, miſsis etiam quinque hominum millibus à* Ferdinando, *auxerat exercitum, ut iam ad octo hominum millia in armis haberet.* Siculis Cardonius, Hiſpanis *præerat* Ferdinandus Andrada *belli peritiſsimus.* Aderat & Ioannes Cardonius & Alphonſus Caruailus, & Emanuel Benauidius, & Antonius Læua. Aubignius *ſuperiores cùm non ignoraret hoſtes numero militum, confiſus tamen ueterano milite, & fruſtra toties expectans à* Rege *auxilium, aleam rurſus belli tentandam ſibi perſuaſit.* Itaque *facturus hoſti pugnandi copiam, ex* Gioia *oppido copias educens, in campos uicinos progreſſus eſt.* Primum *agmẽ ipſe ſibi ſumpſit: ſecundũ* Honorato Sanſeuerino, *tertiũ* Alphõſo Salernitano *tribuit:* Malherbæ *pedites cũ machinis bellicis cõmiſit.* Apud *hoſtes in dextro cornu* Emanuel, *in ſiniſtro* Caruailus, *in media acie* Hugo Cardonius, *ſequente* Læua *cum equite & pedite* Hiſpano *uetere.* Aderat *deinde cum recentibus copiis* Andrada. Aubignius *cum*

Emanuelis cornu cõcurrit, ita acriter ut pulſi hoſtes iam terga darent. At cedentibus mox adfuere Cardonius & Laua: turbatíſque equis uir uiro congrediens ferè ex equeſtri pedeſtre certamen reddidere. Anceps erat, utrinque multis cadentibus, certamen, nec ulli fugæ conſilium tentaturi uidebantur. Franci eminus haſtis, Hiſpani cominus paruulis ſuccincti gladiis in haſtatos inuolabant, ordinéſque perturbabant: ac quanquam ita peruaſiſſent Germani, qui unà cũ Aubignio erant, perturbatæ ut cohortes Hiſpanorum uiderentur: illi tamen ita celeriter undique circumagebantur, ut ipſos Germanos frangerent, cominus gladiolis in eos inuecti. Tandem hoſtes ſæpe & multum cogitantes, qua fronte aciéque denſa, cùm numero uincerent ſupereſſentque integræ copiæ, Aubignij equitatum nimis tenuẽ & rarum impellerent, Alphonſus Caruailus ſiniſtrum cornu circunducens ita in Aubignium, cuius equitatum in anguſtum locũ coactum uidebat, inuectus eſt, ut facilè pepulerit labore & uulneribus feſſos. Inde diſsipati Aubigniani equites, & quà quiſque potuit, inde ſeſe effuſa fuga proripuit. Aubignius ab hoſtibus interceptus, ſuorum cuneo in equum relatus eſt. Alphonſus Sanſeuerinus, cùm tardius Aubignio opem ferret (nam iam hoſtes peditatum quoque Gallicum diſsiparant) à Ferdinando Andrada fugatus eſt. Honoratus Sanſeuerinus, ne tentata quidem pugna, quaſi ſerũ eſſet auxilium, cùm fugæ comes eſſet Alphonſo, unà cum eo interceptus & abductus eſt. Aubignius Gioiam, inde Angitulam ſeſe proripuit. Andrada & Cardonius celeritate uictoriæ uſi, Angitulam mox expugnant. Aubignius cum ſuis in caſtrum munitum tranſit, per multos menſes, etſi admotis machinis, obſidionem fortiter tolerans. Scio à Iehannoto Dinuerſo, & Podenáſio equitibus Gallicis & Aquitanicis huius pugnæ aduerſum euentum in culpam Aubignij rela-

tum, cùm illi Malherbam admonerẽt, quòd eſſent Galli numero hoſtibus inferiores, protrahẽdam pugnam: loca munita inſidenda. Sed quando multò calumniari facilius geſta poſſumus, quàm quid opus factu ſit antequã gerantur conſulere, euentis rerum parum ſani homines metiri ſolent hominum prudentiam. Quæ in rem Gallicã eſſent haud ignoraſſe Aubignium tot prælijs aſſuetum facile crediderim: fieri uerò potuiſſe, ut qui amplas res & ſecũdas ductu ſuo ſæpe geſſiſſet, ſcientiæ militari & fortunæ, qua ſæpe in bellis periclitatus ſuperior ſemper euaſerat, confideret, à qua tum deſertus ſit. Interea ut finis unius mali, principium eſſet alterius, Conſaluus aucto exercitu ex pluribus Germanorum cohortibus, & undique aduecta annona, Preianne Gallo fruſtra obnitente: iam etiam Venetis, qui ſeſe ſpectatores futuros huius belli receperant, neutrique auxilium laturos, occulte Ferdinando fauentibus, poſt ſeptimum menſem Barolo egreſſus eſt, ultro Gallus congreſſurus. Armeniacus, qui aucto exercitu non ignoraret maiora auſurum Conſaluum, rogat Matthæum Aquæuianum, qui Conuerſanum tenebat, ut ad Altemuram ſeſe Ludouico Darſio coniungens Canuſium ad ſe properaret. Petrus Nauarrus Matthæum ad Darſium properantem, diſpoſitis in itinere inſidijs, literis perlectis & corrupto pecunia tabellario, cum id ille ignoraret, intercepit, captiuúmque abduxit. Conſaluus ad Carignolam tandẽ cum robore exercitus peruenit, euocato prius ad ſe Petro Nauarro & Ludouico Errera. Alij Ciriniolam oppidum uocant, Cereneolam alij. Peruenerant iam ad Armeniacum ad Canuſium agentem, Darſius, Alegrius, Formantius, ex Caſtillonum illuſtri familia. Traianus Carracciolus, Palicius, Alegrius, cùm hoſtis pugnandi copiam faceret, etſi uix hora diei ſupereſſet, ferox ſermone belli aleam ſubeundam ferociter aiebat, oblique diſſentientes timoris

arguẽs. Cui armeniacus, qui quoniam adueſperaſceret, malebat ſequenti die pugnare: Ego quidem (ait) dimicaturus ſum. Vereor uerò ne præclarus hic conſultor, currenti potius equo quàm haſtæ confidat, ubi in apertam contentionẽ certaménque uenerimus. haud dubie euentum belli ominatus, fugámque Alegrij. Ipſe ita inſtruxit aciem, ut in dextro cornu ipſe cum Darſio eſſet, Chandius in media cum peditatu, extremam Alegrius duceret: atque ita decretum eſt exquiſitis ſingulorum ſententiis, ut cum Armeniacus inuectus eſſet in hoſtem, Chandius è media acie machinas bellicas emitteret. Parum abfuit quin Armeniacus & Alegrius interſe digladiarentur, ſed Arſius permulſit iram Armeniaci. Concurrère principio leues alæ equitum: Tormenta hoſtiũ bellica in Gallos emiſſa ſunt, quorum fumo & excitato puluere, equitibus Gallicis uiſendi hoſtis & procurrendi facilior copia adimebatur. Ea tormenta cum iterum in Gallos emitterentur, metu Italorum, qui ea uentura in Gallorũ poteſtatem uerebantur, aut caſu incenſa ſunt. Armeniacus procurrens in Germanos & ſiniſtræ alæ equites, foſſis aliquot, quas hoſtes prius leuiter texerant, incurrens, ne ad eos perueniret factum eſt. Itaque retro agmen flectens, dum locum alium, quò irrumperet, diſquirit, pila plumbea ictus cecidit. Chandius eiſdem foſſis hærens, & pilis quoque plũbeis ab Hiſpano pedite impetitus, diſſipatis Heluetiis eodẽ loco necatus eſt. Hunc & Chandenerium uocant, illuſtri natum familia è Pictonica nobilitate, aut Pictonibus uicina haud longè Niorto urbe. Ita Galli animos demittunt & contrahunt. Cædes inde, non iam pugna erat, cùm uictos duces Galli uiderent, Hiſpani & Germani ingenti ululatu teſtarentur. Formantius acriter dimicans captus eſt: Darſius multis necatis, cùm effuſam fugam Alegrij atque aliorum uideret, ſæpe Diris deuouens hominis contumaciam,

qui ſimultate ſua extremo diei tempore uana elatione animi ſubnixus, Gallicam uirtutem eo facto maculaſſet, & de uera belli gerendi ratione Armeniacum dimouiſſet, & ipſe tandem perfugit Venuſiam. Alegrius Tripaldã poſt uarias latitationes, inde Auerſam tandem peruenit. Et Italici & Gallici & Hiſpanici ſcriptores huius diei celebrem uictoriã his foſſis adſcribunt, quibus occubuit Armeniacus. Sepem enim conſtituerat Conſaluus, qua peruaſuros equites Gallicos rebatur palis ſtatutis crebris, ac uirgultis implicatis, perforatiſque tignis ac per foramina traiectis longuriis, trũciſque ex uitibus demiſſis humo congeſta: agérq; parte una ſtolonibus abundans, faciliorem fraudem efficiebat. Alij ita narrant, nono Calend. Maij anno milleſimo quingenteſimo tertio, Conſaluum in pontem Cannarum ueniſſe: poſtridie cum tẽtaret Ceriniolam, ueniſſe ſubſidio Gallos: fuiſſe utrinque acriter pugnatum, donec equites Gallorum ab extrema acie nullo premente ſeſe reciperẽt. Ea re animaduerſa, equites Hiſpanorum, & Italos Gallorum à fronte præliantium latera adortos perturbaſſe: ita hoſti partam uictoriam. Aubignius interea per hoſtes certior factus de Armeniaco cæſo, utque comploratæ eſſent res Gallicæ, miſſis etiam equitibus qui eadem renunciarent, ſeſe in fidem Conſalui contulit, pactus omnium incolumitatem, & liberum in Galliã diſceſſum: ipſe, donec confectum eſſet bellum, liberali cuſtodia aſſeruaretur: bello confecto, liberaretur. Ac ne Cõſaluus ſub belli nondum confecti formularem extraheret, conuenit ut Neapoli, arcibus, & Caieta reddita aut expugnata, cõfectum bellũ haberetur, atque idem iuris ſtatueretur, Neapoli cum arcibus à Gallis ea æſtate retenta. Galli ſecundum eam pugnam plures captiui abducti ſunt: tormenta bellica eximiæ magnitudinis capta. Interea Neapolitani pulſis Gallis, & in arcem confugientibus, oratores ad Cõſaluum

 mittunt,

mittunt, nihil aliud petentes quàm incolumitatem ſibi, & ueterum tabularum, immunitatum & iurium cõfirmationem. Conſaluus benigniſſime auditos, cœnæque adhibitos Neapolitanos, collaudatis Ferdinãdi in eam ciuitatem ſtudiis, ita ſibi eorum beneuolentiam conciliat, libenter ut illi pro Ferdinando Conſaluum, ſiquid is molitus eſſet, regnare uoluiſſent. Omnium ſibi laborum circa Apuliam exhauſtorum nequaquam tantum fructum eſſe, quàm ultro ſibi conciliatos Neapolitanos, profitebatur. Itaque ex Apulia Campaniam ueniẽs, magnifice, receptis aliis urbibus, Neapoli exceptus eſt. Admotæ mox ſunt à Petro Nauarro arcibus machinæ. Valentina turris haud diu oppugnata, recepta eſt. Turris nouæ oppugnatio diutius eos occupauit, ſed cuniculis à Nauarro ductis, parte proruente Galli deditionem fecere, uiolati tamen omnes præter fœdus. Inde Oui arx iiſdem cuniculis tentata, oppreſſis ruina muri prolabẽtis cuſtodibus, expugnata. Ludouicus interea Darſius qui Venuſiam ſe receperat, cum delecta Gallorum manu crebrò eo loco erumpens, uarie Hiſpanos fatigabat. Itaque cùm Valentinum Benauidium cum turmis aliquot Hiſpanicis intercepiſſet, eò miſſus eſt à Conſaluo Antonius Læua cum Iacobo Areliano, qui erumpentem coerceret, quos ille ſæpe fatigatos uarie eludebat: occupata etiàm Atella & Altamura, cæſo Hiſpanico præſidio. Inde Conſaluus Caietam contendit. Erant eo loco Alegrius, Ludouicus Salaſſiorum regulus, Oddo Ribberacus Daydius cum Aquitanico peditatu. Caietam ductis quoq; cuniculis dum oppugnat Nauarrus, contrà ex urbe aliis actis cuniculis, uanum fuit hominis ſtudiũ. Simul Gallici pedites, ex urbe machinis emiſſis, fortiſſimum quenque ex hoſtibus ſternebãt. Claſſis quoque Gallica Preianne duce, & Iona nauarcho adoleſcente, quæ inter Molam & Caietam prouecta erat, machinis

emiſsis hoſtes Formianis littoribus uagantes paſsim necabat. Cæſi ſunt in Caietæ oppugnatione Sancius Armentalus, Alphonſus Lopeſus, Antius Liteſtanus Germanus, Sed maxime cõmotus eſt Conſaluus morte Hugonis Cardonij iam Gallicis bellis aſſueti, & Rodorici Maurici. Itaque remiſſa obſidione, in Caſtellonẽ rediit, quod alij Formianũ M. Tullio fuiſſe aiunt. Rex interea conſcriptis ſeptem peditum millibus & quadringentis equitibus, Ludouicum Tremolium & Franciſcum Gonzagam copiis præficit. Eos ſubſidio ſuis mittit. Sed Tremolio Romæ grauiter ægrotante, ut iam deſperata eſſet hominis ualetudo, ſumma imperij rediit ad Gonzagam. Moritur interea Romæ Alexander VI Põtifex Max. Is cùm filio Valẽtino Cæſari imperaſſet, ut propinato ueneno inuitatos purpuratos tolleret, dum miniſtri errore & Alexandro & Cæſari, & Hadriano purpurato, qui multùm gratia apud eos ualebat, è lagena ueneno infecta crebra pocula dantur, accidit ut quibus pernicies parabatur liberarentur, Alexander Pontifex & Valentinus ſeſe obrutos ueneno ſentirent. Alexandro intra paucos dies extincto, filius mulæ utero recenter necatæ incluſus, aliiſque pharmacis adhibitis, ſeruatus eſt: ſed ita aduerſa fuit ualetudine, dum agitur de Pontifice deligendo, ut, quod concupierat, è ſuis quem uellet, Pontifex non deſignaretur. Iouianus Pontanus acerbo carmine inuectus eſt in hunc Pontificem, Lucretiámque eius filiam, quem ei ſponſam, nurum, filiam fuiſſe ait: amarius Actius Sincerus, qui ab eo uictos ait Nerones, Caligulas, Halagabalos, & quod nos cælum & numina dicimus, illum longo tempore apinas crediidiſſe. Gallicus exercitus multum poterat ad comitia Pontificia. Georgius Amboſius Rothomagenſium Põtifex, unà ſecum è carcere liberato Aſcanio Sfortia Ludouici fratre, cùm is omnem ei ſuam deferret operam, ingratiſsimum Aſcanium

ſenſit. Eluſus eſt uerò egregie à Iuliano, quem Iulium Pontificem nominatum legimus. Is cùm & Borgiæ opera & Gallorum uel ſtudio uel metu uideret patrũ ſtudia in Georgium inclinare, ultro adiit hominem: Et Pontificatum quidẽ (ait) omnium ſuffragiis dari tibi fateor. Atque ego quidem haud diffiteor, uel pleraq; me, tantã ut tibi dignitatẽ pararẽ, & ſimulaſſe dolẽtẽ & diſsimulaſſe uolẽtẽ, tãdẽ ut aliquãdo rẽ omnẽ ad effectũ conſilij perducerẽ. Hactenus tacui, cũ præmaturam denunciationem officij ſtudiique intelligerem, etſi dolebam cum alios occupare poſſeſsionem Pontificatus uidebam. Sed uſque mihi temperaui dum perducerem eò rẽ ut dignum aliquid, & dignitate tua, & Gallica expectatione efficerem. Id uerò ueremur amici tui, ne quod olim nõ ignoras accidiſſe, quiritentur exteri purpurati, metu te Gallicorum armorum deſignatum: nouáque habeant poſtea comitia de alio deſignando. Quin tu eos, cum uideas parata omnium in te ſtudia, hoc metu liberas? Neque enim circunfuſis patribus armis Gallicis, uane quis obiecturus Spiritus ſacroſancti numine nos deſertos? Itaque cenſeo emittas mox omnes Gallicos milites urbe, Pontificatum minime controuerſum ſine dubio adepturus. Hæc ſuadeo ut non peritiſsimus harum rerum, ita de ſtudiis erga te patrum non ignarus. Quæ erunt neceſſaria in eo tibi parando honore, in eadẽ nec infidelem, nec ſegnem operam polliceor. Georgius hac oratione commotus, rem defert ad Borgiam. Is ridere Iuliani uanitatem, qui homo in dedecore natus, ad turpitudinem educatus, ad ſimulationem accommodatus, ſequeſter comitiorum corrumpendorum, periuriis delibutus, qui nullum in locum tam ſanctum peruenit, in quo nõ, quanquam in aliis culpa non eſſet, tamen ex ſua improbitate infamiæ ſuſpicionem non relinqueret, tanto poſtea interuallo ſacroſancti Spiritus numen ad Pontificia comitia reuocet. Paruit tamen

malo omine illius conſiliis. Ita Galli Roma egreßi, Iulianique opera Pontificatus Georgio extortus, renunciato Pontifice Pio III. Ipſum Iulianum multi poſtea audiere, uanitatem Gallicam ridentem: & Pio paucorum dierum Pontifice, cùm multa in Gallos moliretur, mortuo, Iulianus Pontifex præparatis antè in id conſiliis Pontificatum adeptus eſt. Actius Sincerus acerbo carmine in hunc mox Pontificẽ deſignatum, uaticinatus eſt, paratum omnia euertere, qui nihil meminiſſet, præter uincula & exilium. Iam Heluetij & Galli unà cum Gonzaga longius progreßi erant. Aderãt & Ludouicus Salaſſus, & Sadricurtus Spurius, & Matthæus Trantius, Alegrius Antonius Baſſeius, Michaël Grandimontanus, Petrus Medices Florentinus, Sanctocolumbanus, Theodorus Triuultius, qui ſe iampridẽ ad Gallos receperat: Borbonius Aquitanus, qui comitis Lauedani cognomine notior eſt: Gilbertus Carpinas, Ioannis Bentiuoli Bononienſium Reguli gener: Rambertus Malateſta Sogliani Comes, pluréſque alij partim è Caieta euocati, partim Gallica ſtipendia ſecuti. Vrſini uel Borgiæ irritati ſimultatibus, uel à Iacobo Mendocio maiorum ſtipendiorum ſpe ſollicitati, deſertis Gallis Conſaluo hæſerunt. Galli qui è Caieta eruperãt, Molam & Itrium adorti cæſis Hiſpanis diripuũt. Arcem Sicam dum oppugnant, uana fuit oppugnatio. Cõſaluus è Formiano motis caſtris ſupra Caſinum arcem munitam, quã è templo Galli erexerant, cæſis direptíſque Gallis recipit. Aquinum Gonzaga profectus eſt. Mißi ſunt à Conſaluo Fabritius Columna, & Ludouicus Petilianus, qui cum Columnenſium & Vrſinorum equitibus extremũ agmen carperent. In hos inuectus Alegrius ſex captis, multis uulneratis, reliquos in fugam uertit. Gonzaga ex Aquino motis caſtris, Fregellas ſe recepit. Conſultanti quidnam agendum, quà peruadendum, multis in diuerſas ſententias

tendentibus plures dies conſumpti ſunt. Placuit tandē Lyri amne ponte conſtrato traduci copias. Fuere qui ſibi perſuaderant, quorundam (qui Gonzagæ familiares erant) opera, admonitos hoſtes de conſiliis Gallicis. Nā Conſaluus quaſi non interfuiſſet modò, ſed præfuiſſet extremis cōſiliis, leuem mox armaturam equitatúmque Hiſpanicum miſit cum Petro Pacæo & Fabritio Columna, qui aduerſam hoſti ripā tuerentur: munitionéque longe latéque perducta, Gallos tranſitu arcerent. Galli interea ad traiiciendum Lyrim, pōtem conſternebant, pilis Hiſpanicis æneis, & Italicis ſæpe prohibiti. Galli quoque iiſdem pilis uarie hoſtes infeſtabāt. Itaque accidit ut à Gulielmo Bayleno Poiano Aquitano equite, cui ubi uiſum eſſet, collineare ſagittā raro à propoſito ſcopo aberrabat, Fabius Vrſinus ſagitta emiſſa necaretur. Interea à Fabritio Columna, Galli qui Euandri arcem cum Federico Monfortio retinebant, acerrime oppugnantur, cùm Gonzaga admonitus à Sadricurto, qui arcē magni momenti ad bellum aiebat, minime obſeſsis auxilium tuliſset, neque ferre uellet. Pacta Gallorum incolumitate deditur arx Fabritio. Diſsimili euentu turrim ad Lyris fauces poſitam, cùm fortiter admotis quoque machinis Galli oppugnarent, Antonio Baſſeio urgēte, Hiſpani dedere coacti ſunt, pacta quoque ſuorum incolumitate. Iam ponte conſtrato nequicquā hoſtes cùm munitiones oppugnaſſent & ripa aduerſa cedere cogerentur: erant ita Gallica tormenta è ſuperiore inferioréque ripa inſtructa, ut ad pontem emiſſa tranſeuntibus maximo eſſent auxilio. Et iam Baſſeius cum delecta Heluetiorum manu tranſierat, Fabritius Columna & Ferdinandus Andrada in tranſeuntes inuecti, uarie eos urgebāt. Sed Alegrius & Sadricurtus, & Petrus Medices, & Sāctoiulianus unà cum Baiardo trāſgreſsi, facilè Hiſpanos & Italos equites propellebant, cum repentè Conſaluus cum

robore exercitus aduolat. Eius erat conſilium ut impeditos Gallos, & inopinantes aggreſſus, qui nondum flumen tranſierant, concideret. Baſſeius & Alegrius, etſi numero inferiores, audacius ſubſiſtere. Sed Galli machinis aptiſſime à Conſaluo diſpoſitis, ne auxilium iam tranſgreſſis ferrent, prohibebantur. Quod Alegrius Baſſeiiſque intuiti, Heluetios hortati, dum & Galli qui erant cum Alegrio equis cæſis peditum munus libenter ſuſciperent, in tormenta hoſtium bellica impetum faciunt ut iam Fabritius Columna & Andrada pulſi loco, ſeſe ad ſuos reciperēt. Sed ea ab Hugone Moncata egregie defenſa, & Germanis militibus, tandem ut Heluetiis Galliſque ad ſuos redeundum fuerit. Cæſi ſunt è Gallis aut Heluetiis quingenti, cētum ſubmerſi: ex hoſtibus ducenti deſiderati. Petrus Medices in Gōzagam grauiter inuehebatur, quem cunctatione ſimulata, exploratis ſatis omnibus, traiiciendi aliis cauſam fuiſſe aiebat: nunquam autem adduci potuiſſe, ipſe ut traiiceret. Geneſius Sepulueda eo prælio commendat Ferdinādi Hileſcæ ſigniferi Hiſpani robur qui machina bellica dextra amiſſa, uexillum læua multis uulneribus acceptis extulerit. Hunc ait, amiſſo brachio, quo ſignum ſuſtinebat ſiniſtra manu, ne pede quidem relato ſignum recepiſſe, dum turpe ducit, loco cedere quem ſemel occuparat: & paulo poſt ingruentibus Gallis, qui ſignum maxime petebāt, ſiniſtram quoque manum amiſiſſe: tunc uerò cum ſtatuiſſet non antè ſignum quā uitam amittere, id truncis brachiis extuliſſe, tandiúque loco immotum conſtitiſſe, donec Galli pulſi eſſent. Hunc poſtea euocatum à Conſaluo pro tanto facinore palàm commendatum, & ad Ferdinandum Regem cum teſtimonio & commendatione tantæ uirtutis perductum, ab eóque pro eo ac merebatur gratiam ei relatam præmiáque tributa. Galli in caſtra regreſſi de integro & conſilium Lyris traiiciendi

 inibant.

inibant. Sed Gonzaga cùm ſe ſuſpectum Gallis ſentiret, uel Sandricurti cõuitiis commotus, à quo pædiconis nomine inſignitum ſe frendebat, uel (quod Sandricurtus iactabat) ut abducto ſecum robore Italicarum copiarum, uires Gallicæ minuerentur, abdicato ſponte imperio abiit, culpam conferens in Gallorum contumaciam, nihil ſuo egreſſum ſe officio dictitans: ſed hactenus ea erant conſecuta quæ hyemi aduentanti, locíſque parum bello aptis imputari poterat. Eius diſceſſu & hoſtibus aucti animi, & ex hac ſpe deturbati Galli non leuiter perculſi ſunt: & tamen, ut in rebus fluxis, ſummam imperij detulere ad Ludouicum Salaßiorum regulum, donec Regi aliud placuiſſet: exteris tamen multis, qui florentibus rebus præſtò fuerant, deuolantibus, & ad hoſtes ſe recipientibus. Hyems deinceps adeò imbribus frequens, locis præſertim cœnoſis adeò utrorumque copias afflixit, ut Conſaluus tot pro ripa extructis munitionibus, eas deſerere & ad Sueſſam ſe recipere coactus ſit: & Galli, qui toties pro Lyri traiiciendo certaſſent, abeunte hoſte nihil deliberarent de tranſitu, deteriores locos & parum munitos ueriti. Tẽtauerat is prius perfringere Gallicum pontem, in eámque operam conuehi iuſſerat ligneas munitiones, quæ impetu amnis emiſſæ ſuperiori loco pontem perfringerent. Beiomantius cum cohortibus Aquitanicis paruis nauiculis traiiciens, elicuit omnem eum apparatum & abduxit, cæſis qui adornabant Hiſpanis nauigiolíſque aliquot depreſſis & ratibus abductis. Conſaluus cum hæc fruſtra expertus eſſet, Proſperi Columnæ conſilio deliberat de incẽdendo ponte Gallico. Ad id traiectoriã nauem deligit, eámque lignis exilibus, ſulphure utraque parte intinctis, ingentíque alia materia ſicca, reſinata, & piceata, complet: háncque maximo ſonitu incitatam ad pontem emittit. irrito conatu, cũ & Galli dolo intellecto leuibus machinis emißis

uenientem arcerent, & ignis ab Hiſpanis temere illatus, & antēnas & latera & foros proràmque ipſam, reſinatùmque & piceatum omnem apparatum prius conſumeret, quàm ponti Gallico nocere poſſet. Galli interea hyemis ſæuitia plures abſumpti ſunt. Vigiliæ multos conficiebāt: Heluetiorùmque affecta laboribus corpora. & equi pabuli inopia conſumpti. Tot rebus oppreſſi, cum neq; pecunia auerſa, ſtipendia à regiis quæſtoribus bona fide exoluerentur, Salaſſus cōſtituit peditibus relictis, qui munitiones tuerentur, equitatus robur Caietam deducere. Fremere pedites, obiici ſe hoſtium inſidiis, ſtipendia non ſolui, affecta iam omniū uigiliis corpora. Permulſit Salaſſus iras eorum: réque iterū deliberata conſtitutū eſt, uti & pedites & equites in hyberna deducerētur. Machinæ uerò bellicæ fluuiatilibus nauibus impoſitæ ſunt; eorùmque auehendorum cura mādata Petro Medici: nam is, licet pleriq; id munus detrectarēt quaſi periculi plenum, receperat: futurùmque potius ut uita ſpoliaretur ab hoſtibus, quàm hi machinis potirentur, edixerat. Atque ut receperat, ad extremum præſtitit. Nam fluuiatiles naues machinis onuſtæ, in ipſis fluminis faucibus; proris auerſis & undis dantibus locum, unà cum eo & pleriſque aliis obrutæ ſunt: tametſi Medices iam cùm initio littora agitata uentis intumeſcere, ac reſonantem undiq; fragorem & murmur uideret & audiret increbreſcere, cautius ſeſe ea cura explicare potuit. Iā Cōſaluus (ut erat ad explorāda Gallica cōſilia callidiſſimus, & exploratores plures ingenti pretio deuinctos in Gallicis caſtris habebat) certior factus fuerat de eorum in Caietam diſceſſu. Itaque Liuiani Vrſini conſilio, parte alia Lyris, adiunctis compluribus nauiculis, atque inuicem colligatis, aſſeribúſque conſtratis, doliis quoque applicatis ponte facto traiicit copias: imparatóſque Gallos nactus, qui Sugium ſe receperāt, cæſis

illis oppido potitur. Salaſſus interea cum robore copiarum Caietam properabat. Accelerant Ferdinandus Andrada & Iacobus Mendocius cum leui equitatu hoſtium, ut extremum abeuntium agmẽ inuadant. Petrus Terralius Baiardus ſolus acriter diu impetum hoſtium ſuſtinuit, donec adeſſent & Bernardinus Adurnius & Grandimontanus & Sanctocolumbanus, cum alis aliquot Gallicis & Italicis circa lapideum pontem Formianum, qui & diu impetũ hoſtium pluribus quoque necatis ſuſtinuere. Atque ubi ſatis intelligunt longius ſuos progreſſos, ſenſim ſe quoque Caietã recipiunt, pluribus tamen deſideratis, in quibus & Adurnius occiſus eſt & Sanctocolumbanus uulneratus, unà cũ Buſcto & Bourdelio. Conſaluus ad Caietam oppugnandã contendit, non ignarus frumenti inopia, ut in tanta multitudine, urgeri Gallos. Galli quoque cùm ingraueſceret annona, eſsẽntq; in ſumma difficultate nummaria, ne fruſtra obſidionis incõmoda perferrent, Sãctocolumbanum miſère qui ſalutato Cõſaluo narraret, ſi non indignæ militaribus hominibus conditiones offerrentur, Caieta ceſſuros: ſin ſecus, potius nõ indignam Gallico nomine mortem oppetituros. Remiſsi ſunt Caietam cum eo Petrus Nauarrus, Didacus Mẽdocius, Petrus Pacæus, cum Salaſſo tranſacturi. Tandẽ cùm multis diebus Triuultius, Baſſeius & Alegrius cum Conſaluo collocuti eſſent, his legibus urbs dedita eſt, ut Galli omnes, Itali, Heluetij, quà uiſum fuiſſet, uel terra uel mari cũ omnibus equis impedimentiſque liberè in Galliam redirent: Caietanorum res omnes ſaluæ eſſent, reliquiſque urbibus quæ Gallicas partes fouiſsẽt, fraudi ne eſſet: Aubignius, Formãtius, & reliqui captiui, qui Neapolim abducti eſſent, liberarentur. Non potuit impetrari à Conſaluo ut Matthæus Aquæuianus & Sanſeuerini liberarentur. Diſerte tamẽ additum eſt, integra eorum cauſa Ferdinando ſeruaretur: de

his neque Ferdinandus, neque Conſaluus ſupplicium ſumere poſſent, donec per legatos Gallicos cum Ferdinando Rex egiſſet. Ei rei peragendæ octo menſes ſtatuti ſunt: hiq; poſtea pace inter Reges conciliata, liberati ſunt. Traianus Caracciolus cum omnibus ſuis liber emiſſus eſt: hique qui à Gallis capti erant liberati. Eo pacto Galli in Galliam rediere: Salaſſus tamen in itinere defunctus eſt. De regiis Quæſtoribus, qui pecuniam auertiſſent, decreta peculatus quæſtio: Ioannéſque Herouetus peculatus damnatus eſt: Sadricurtiúſque & Baſſeius & Alegrius, quaſi re male geſta, diu aula excluſi ſunt: Alegrius tamen intra paucos menſes in gratiam rediit. Sed & equitum peditúmque ſtipendiũ præfecti fraudauerant, falſum interea equitum numerum deferentes. Sunt qui ſcribãt Aubignium & pleroſque alios aliorum captiuorum facta permutatione redditos: uolúntque unà cum Aubignio captũ prius Alegrium, liberatum. Herouetus ab ipſis Gallicis Italicisque præfectis ita aiebat fraudari ſtipendia, ut nunquam copiæ eo quo debebant numero uiderentur, quin & in tranſuectione publica aliȷ̃ aliis equos commodarent. Ex iis aliquot nominabat magni nominis, qui ſtipendium equitum fraudabant & prædam, haud leuem domum auertebant. Ludouicus Darſius cùm eo fœdere uti poſſet, ea fuit animi magnitudine, ut expanſis uexillis reſonantibúſque tympanis Venuſia egreſſus, fruſtra obnitente Antonio Læua in Galliam redierit. Is etſi ob Armeniaci amicitiam Alegrio parum æquus eſſet, poſitis tamen ſimultatibus author fuit Regi, ut hominem acrem & rei militaris peritiſſimum reuocaret in aulam. Incidit bellũ hoc Neapolitanum ſecundum, in annum milleſimum quingenteſimum ſecundum & tertium. Rex interea, qui militaribus uiris deditus, parum æquus uidebatur eruditis, cœpit eos quoque præmiis in aulam inuitare. Actium Synce-

rum, qui cum Federico Neapolitanorum Rege uerſabatur, liberali ſtipendio fouit: impetrauitq́ue à Ferdinãdo ut Neapolim rediens auitis paterniſque fortunis reſtitueretur. Inerat Regi cum grauitate iunctus facetiarum non ſcurrilis lepos: ut eius multa lepide dicta circunferantur, in quorum poſſeßionem uulgus iam inuaſit. Audiens unum ex Heluetiis ſuis ſtipatoribus, diris confixum Pontificiis, cum æs alienum ad tempus non diſſoluiſſet: An ideo (inquit) minus, diris confixi pane albo ueſcuntur? ſignificans, pleriſque qui caſtra ſequuntur, parum hæc eſſe curæ. Cum audiſſet galero & cauſia Pontificia donatum indoctum quendam ab Alexandro Pontifice, Bellum uerò hiſtrionem (ait) Pontificem, qui nobis in purpura ſimias, in pelle leonis aſinos exhibeat. Eiuſdem eſt illud, Deteriorem eſſe conditionem equorum, quàm aſinorum: Quippe equos curſu fatigari & diſrumpi, ut aſinis ſacerdotia præfecturáſque eccleſiaſticas è Roma referant. ſignificans, ignaris hominibus, ac nullo paßim delectu habito, ut quiſque prius Romam adcurrit, ſacerdotiorum uacuà munera his conferri. Annam Reginam cum uideret cupidine dominandi flagrãtem, multa ſe quoq; inſcio moliri, Vxori pudicæ multa aiebat condonanda. Eandem acrius inſtantem, tundendo adepturam ſe ſperantem ut deſponderet Carolo Maximiliani Cæſaris nepoti Claudiam filiam, fœdus aiebat uelle paciſci inter muſculos domeſticos & æluros. Atque eidem occinenti eadem æquè ſtudere, atq; adeò erga nurus ita animum induxiſſe omnes ſocrus ut eis iniquæ ſint, ita reſpondit: Itáne uerò tantidem eſſe putas, præeſſe Britanniæ minori obnoxiam filiam Gallicis Regibus: quanti nuptam potentißimo Regi unà nobilißimi regni cõmodis frui? Víſne, inquit, clitellas aſini ephippiis equi præferre? Principio & ceruas cũ ceruis cornibus amplis inſignitas à natura: at cũ ceruæ ceruis ſeſe præferrẽt, indigna-

tum Deum, excornes ut in poſterũ prodirent imperaſſe. Solebat enim uel fabella uel apologo quid ſentiret efferre, admonẽs Reginã, ne ſua ſibi inſolentia potentiã minueret. Eidem dicenti futurũ, ut claudicantem leuiter filiã gener contemneret, id ingeſsit: Certum eſſe amorem morum: futurum, ut formam ætas popularetur. Iniurias priuato ſibi illatas regnum adeptus ulciſci noluit, dictitans, Parum decorum eſſe Regi Gallico, iniurias illatas Aureliorum ducibus ulciſci. Lugduni deprehenſus ab aulicis duobus uiuo Carolo, & antequam noſceretur, uexatus multis uerborum contumeliis, cùm illi cõturbati Carolo mortuo abiiſſent, abſentes ſua ſponte reuocauit, priſtinæque dignitati reſtituit, exuiſſe ſeſe perſonam Aureliorum ducis dictitans: proinde Regi nihil hæc eſſe curæ. Cum Iulius Pontifex ſacrilegij eum inſimularet: Atqui (inquit) abſurdiſsimum eſt, ut qui donaria diuũ ipſe manibus gerat, alios ſacrilegij arguat. Plebem & ruſticos paſcua aiebat eſſe tyrannorum & militum: milites paſcua eſſe dæmonum. Cum audiret Bernenſes eos qui Ioanni Nauarrorum Regi parent, nobilitatem ex æquo omnes iactare: Atqui, aiebat, decem nobilibus eiuſce gẽtis, unicus enſis ſatis ſupérque fuerit: Hoc & in Pictonicos iactitabat. Cũ Pontifex diras in eum euomeret: Atqui, ait, precandi ille nõ imprecandi cauſa Pontifex conſtitutus: repetens laudatam eam uocem ſacerdotis quæ adduci non potuit, ut Alcibiadẽ execraretur. Cum audiſſet Franciſcum Gallicum Cæſarem, qui poſtea regno potitus eſt, magno ære alieno contracto, Regia quoque pecunia à quæſtoribus mutuò ſumpta, anxium eſſe, rationes hæ in fiſcum quo pacto referrentur, ipſe quidem eum uacuo animo eſſe iuſsit: hac tamen fabella admonuit. Equitabam cum patre: proximus mihi uidebar oppido in quod perueniendum nobis erat: itaque uiſis templi pinnis altiuſculis, cum è uia languerem, ad patrem conuerſus:

 uerſus:

uerſus: en iam, aio, confecta uia: peruenimus in oppidum: (aberamus uerò ab eo loco multis ſtadiis) ille ad me conuerſus, Adoleſcens, inquit, ne poſthac pinnis uiſis templorum, iter te executum dixeris. tacite innuẽs indignum eſſe, ut ſpe & ſpecie largitionis, nondum adepti principatus commoda ſe percepturum exiſtimaret. Cùm honori uelificari Regio Iulius Pontifex diceretur, non tantum otij ſuperfuiſſe aiebat diuo Petro, ut res Claudij Cæſaris aut Domitij Neronis, quæ ad ſe nihil attinebãt, curaret. Ex antiquorũ rebus geſtis res geſtas Philippi Macedonis Alexandri patris, & Vlpij Traiani Cæſaris maxime probabat. Vnus è ſodalitio Franciſcano magni nominis corã eo cõcionans, argutiſſimis diſputationibus concionẽ clauſerat, dum in dubiũ reuocat, ſi Dei Opt. Max. ſpecie dæmon uiro integræ uitæ appareat, iſque ſeſe coli iubeat, ſi is pro Deo dæmonẽ habens coluerit, an is in ſacroſanctæ perſuaſionis uiolatæ crimen inciderit? Eo audito, qui magis deliraret uidiſſe ſe neminẽ aiebat. Proinde futurum uti poſthac concionibus ſacris abſtineat, niſi concionatores lites eas inter ſe bona fide componant. Aulico
„ magni nominis, uxoris adulterium deplorãte: Diræ, inquit,
„ Pontificiæ, & uxoris adulterium, ſiquis contempſerit, nun-
„ quam ſanum hominem commouebunt, & de gradu deii-
„ cient: ſiquis his uel leuiter commoueatur, aculeum noctur-
„ num diurnúmque qui perpetuò hæreat, relinquet. Cæterùm
„ probi utroque mouentur. Gloriabatur, cùm ſolicitum ſuſpicionibus regnum, ſuſpenſum metu, perturbatum nouis conſiliis Carolus tradidiſſet, id ſe Frãciſco florenti & ætate & uiribus tranquillum relicturum. Cum audiſſet à Senatu Mediolanenſi poſtica libidine abuſum, exuſtum: Pol, inquit, uereor ne Mediolanenſes omnes exurantur: temperarique pœnam deinceps, nec niſi indubitatis probationibus conſtrictos damnari iuſſit. Cum audiret Iulium immodice ſeſe

efferentem qui tot urbes puncto temporis recepiſſet, quas uix Franci *intra triennium occuparant:*Non *enim (inquit) erat* Gaſto Fuxeus*:imitatus* I*lienſem:is glorianti* Fimbriæ, *qui* I*lium* X I *die ceperat,quam urbẽ* Agamemnon X *anno uix ceperat,ipſe eam* X I *die cepiſſet*, *Nõ enim* Hector *aderat,qui pro ciuitate pugnaret.* De *magnitudine frequentiáque hominum qui* Lutetiæ *erãt, diſceptanti & Stiſaco miranti quo pacto tantus numerus hominum aleretur:* Quin *miraris,ait, quo ego pacto cùm tot annos pedibus æger iaceam,pedeſtre tamen certamen ineam,ubi res exigit? ſignificans hominum induſtria & improbo labore multa perfici.quæ factu naturâ difficilia uideantur.* Cum Stiſacus,*ut erat perfacetus, &* Regi *gratiſsimus, id uerò ſe mirari diceret,quòd* R*ex pedibus non careret,qui eos tam ſæpe exagitaſſet ſubagitandis adoleſcentulis aulicis:* Hac,*inquit, ratione membra tibi iampridem euulſa omnia & ſublata decuit, à te toties in idem negotium ſolicitata.* Antonio Viuonio, *dum ex condicto unuſquiſque narraret quibus ſtudiis adoleſcentiam traduxiſſet,dicenti ſe pelle uituli contectũ, in aucupium,quò aues falleret,deſcendere ſolitum:*Tu *uerò,ait, haud omnino adhuc uitulinam pellem exuiſſe uideris.notans in eo ſocordiam apertam.* Nam Galli *ſocordes & ſtultos,uituli nomine deſignare ſoliti ſunt.* Narranti Aleandro *ex ueterum monumentis, augures ſi ulcus haberent, inaugurandi gratia,ſedere prohiberi:quaſi hoc eſſet ſignum, non oportere qui ulcus aut perturbationem animo habeat, tractare res diuinas.* Felicem *ait* Pontificem, *qui in ea tempora non incidiſſet:nunquam enim inaugurandi poteſtatem habiturum ſi ad uetera ſacra redeamus.*Eidem *referenti ſolitos olim & cane & capella abſtinere ſacerdotes, ut non modo attingere, ſed ne appellare quidem liceret: peſsime hoc aiebat obſeruari ab* Alebreti *filio, uno ex* Purpuratis Pontificiis,

ficiis,qui & capræ carnibus, Biarnenſium mores imitatus, haud illibenter ueſceretur,& agmē canum uenationis gratia in delitiis haberet. Cum ſæpe repeteret edictis ſuis Iulius, Eccleſiæ ſeruandæ gratia bellum Ludouico indictum: laudabat id uetus prudentis hominis qui capitaliorem dixit iniuſtitiam eorum, qui tum cum maxime fallunt, id agunt,ut boni uideantur. Vnus ex ſtipatoribus eius Deſpenſius cum Aulico,genere,honore,exiſtimatione,principe ſuæ familiæ,exarſerat iracundia,cùm ſtipator nobilitate generis non ſe eſſe inferiorem Aulico iactitaret:erántque eo nomine in certamen uenturi. Hos ante ſe iubet ſiſti Ludouicus, rogátque ſtipatorem, unde ei genus, quid ita ſe conferret nobiliſsimo homini. Tum ille eo ſe genere natum ait,quo nullū ſit nobilius. Id quidem fateri,Regem ortum ſtirpe Noæ: ſibi uero genus eſſe ac gentilitatem ex alterutro eorum,qui cum Noæ fuiſſent eo tempore quo uniuerſus orbis aquis ſubmerſus eſt. Cachinnum dicitur Rex ſuſtuliſſe,in ſtipatorē,quaſi eadem gentilitate ſibi coniunctum, conuerſusq́ue ad Aulicum magnæ nobilitatis,rogauit deſpiceretne eum cui genus eſſet Regium ſibiq; æquale. Eóque ioco placauit utrunque, dextrámque porrexit ambobus: utriuſque enim animi ma gnitudinem perſpectam habens, iacturam ſe neutrius facere uelle aiebat:quod neceſſe erat,ſi ad ſingulare certamē uēniſſent. Baionenſem Centurionem & Lemouicenſem ſuperbius de exitu & ordine prælij differentes hactenus tulit, ut Baionenſi diceret, Cùm te rogabo pernas quomodo ſalire oporteat in dolio uel ſeria: Lemouicēſi autem, Cùm te rogabo, caſtanea qua in terra, & quo pacto repaſtinata ſerenda,& quibus campis rapa & napus lætentur, tum demū reſpondeto. Silente utroque,conuerſus ad Lemouicum, Noſtin, inquam, in alio ſolo rapam biennio ſatam conuerti in napum:in alio napum raporum accipere ſpeciem? ita & tu

hauſiſti à Baionenſi ſuperbiam, ille à te ignorantiam qua ſic inſoleſcat. Libros M. T. de Officiis, Catonem maiorem, Lælium, Paradoxa, *orati unculas aliquot in Gallicam linguam, etſi parum fideliter uerſa, ſummopere exoſculabatur.*
„ Valde delectabatur M. T. dicto, quo Cæſarē admonuerat,
„ nullam de uirtutibus eius plurimis nec gratiorem nec ad-
„ mirabiliorem miſericordia: homines ad Deos nulla re pro-
„ pius accedere, quàm ſalutem hominibus dando: nihil ha-
„ bere nec fortunam Regiam maius quàm ut poſſit: nec natu-
„ ram melius quàm ut uelit conſeruare plurimos: eáque Frãciſco genero ſæpe inculcabat, conducere arbitratus, talibus aureis eius uocibus undique circunſonare: iſque ſoceri admonitionibus excultus clementiſſime poſtea regnauit, etſi multis hoſtium domeſticorúmque inſidiis exagitatus. Delectabatur & Commentariis Iulij Cæſaris in linguam patriam euerſis potius quàm uerſis, ita erroribus ſcatebant: laudantéque Hieronymo Alcandro clementiam Cæſaris, ipſe quidem laude non indignam, cæterum temporariam & alliciendis Romanis oſtentatam aiebat, exemplum afferẽs ex Vxeloduni deditione, cùm deditis Cæſar omnibus qui arma tuliſſent, manus præcidiſſet, uitámque conceſſiſſet: & Galliam ipſam pacatam per ſe, ſpecie belli undique conquiſita, uexaſſet & ſpoliaſſet. Fidelitatem quoque Cæſaris ſe deſiderare aiebat his in Commẽtariis, in numero aut cæſorum, aut eorum qui ex urbibus ad bellum produſſent, referendo. Aleandróque Xerxis numerum terreſtrium copiarum referente, quas fuiſſe CLXX myriades: & Semiramidis Aſſyriorum Reginæ, cui fuerat peditatus centum millia, equitatus centum myriades, falciferorum & plauſtrorum decies decem millia, uirorum in camelis pugnantiũ idem numerus: aliorum camelorum (ubi opus erat) uicies dena millia: naues in Bactris ter mille: Elegantia uenuſta-

téque uerborum abundantes exteros, hiſtoriæ ueritatem aiebat tranſgreſſos: tantúmque abeſſe ut aut quæ de Xerxe *aut* Semiramide *ſcripſiſſent, uera ſibi eſſe perſuaderet, ut & in probatiſsimis hiſtoriis corruptos interdum numeros bellatorum uereretur: quos & à* Valerio Antiate *uaniſsime auctos* T. Liuius *paſsim fatetur* Aiebat *uerò* Græcos, *qui pauca geſsiſsent, diſertiſsime hiſtoriam ſcripſiſſe:* Romanos *& diſerte ſcripſiſse, & res geſsiſſe hiſtoria non indignas:* Gallos, *multa ſtrenue cum geſsiſſent, nihil literis mandaſſe.* Aleandrum Rex, *cum* Lutetia *ſummo auditorum concurſu* Gryphum Auſonianum *primum, &* Theodori Gazæ Græcæ Linguæ *grammaticas inſtitutiones: mox &* Platonis Timæum, & M. Tullij Ciceronis *librum de uniuerſitate enarraret: quingentorum nummorum aureorum ſtipendio annuo fouerat.* Ea *liberalitate factum eſt ut ad manſuetiorum* Muſarum *ſtudia plures confluxerint.* Rogabant Laſcaris, & Robertetus *ſuſciperet cauſam* Benedicti Scaligeri *aduerſus* Venetos *qui* Veronam *aliáque oppida* Scaligeris
" *extorſiſsent.* At *ille uetere uerſu reſpondit,* Non *ſibi his eſſe*
" *opus qui pro diuitiis titulos & tumulos demum auorum*
" *oſtentare ſoliti ſint.* Cùm Doruallus *narraret, uiolato iureiurando* Valentinum Borgiam Cæſarem *à* Conſaluo *perfidiſsime retentum, & uinctum ad* Ferdinandum *miſſum:* Ergo, *ait, poſthac pro* Punica, Hiſpanicam *fidem ſumus celebraturi.* Narrabat Copus Baſilienſis *medicus,* Regi *acceptiſsimus, ex ueteribus ſcriptoribus,* Ceruos *qui ex* Sicilia *in* Calabriam *ac* Rhegium *urbem trãſnatent per æſtatem deſiderio pabuli, longitudine natationis defeſſos, quòd onus capitis ſuper aquas extantis non facile perferant, ad leuandum laborem rationem hanc inire.* Natare *quidem ordine cunctos, unius ductum alio poſt alium ſequente: ita uideri exercitus imaginem, congruo ordine incedentis.* Inter na-

ādum uerò ſingulos ſuper anteriores caput imponere: Ac ſi accidat ordinis decurionem animo labare, mox hūc in tergo locari, alium uerò decurionis in locum ſubſtitui, quaſi nouus tergi ductor declaratus ſit: Ita repræſentari aciem, in qua Aubignius tergum, frontē Grinianus regat uſque adeò etiam ad ceruos militaris diſciplina tranſiiſſe uideatur. Hæc narrantem intuitus Rex, riſu diffluens, Non mirum igitur ſi apud Rhegium cerui, diſciplina aſtúque militari pollentes, Gallos criſta feroces deuicerint. innuens Gallos militari potius aſtutia, quàm robore Apulia Calabriáque depulſos. Cum Lutetiæ obambulans, obuios haberet quoſdam è Senatu, qui raptim ad Senatum properabant: An non, inquit, hi ad nundinas uidentur proficiſci? imitatus Stratoclem & Dioclem qui ſeſe mutuo ad meſſem auream inuitabant: ita enim tribunal, & curiam uocabant. Cum narraret Aleander quoſdam ex ueteribus olim uſos cornibus ante pocula inuenta, uſos fumo & cochlea pro tubis: id retulit, ætate homines fieri aptiores. Vetus illud, Neceſſe eſt facere ſumptū qui quærit lucrum, maxime probabat: cum tamen non ſe-
„ queretur, identidem illud iactitās, Qui homo mature quæ-
„ ſiuit pecuniam, niſi eam mature parcit, mature eſurit. Dicebat, eum qui Pontificibus his qui bello potius quàm pietati ſtudent, primus arma, ſodalibus ſanctioris uitæ inſtituta profeſſis, equos permiſiſſet, & militarem & cæleſtem diſciplinam corrupiſſe. Cum audiret Armeniacum efflictim deperire puellam Neapolitanam, quæ uultu eſſet adeò modeſto, adeò uenuſto ut nihil ſupra: Grauem eſſe aiebat tyrannum uoluptatem, quæ ea demum concupiſcat quorum ſit copia anguſtior. Pragmaticos forenſes uariis cauillis impetebat. Itaque ualde laudabat aruſpicis auguriſq; eius reſpōſum, qui cōſulenti quid oculis maxime podeſſet, reſpondit: Si pragmaticū patronúmque rariſſime uideris. Ipſe Lu-

tetiæ perſæpe quum Liliatis ſubſelliis ius dicebatur,intererat,patronóſque diſertos non illibenter audiebat. Eos tamẽ ſutoris artificium impudenter ſibi uendicare aiebat: Nanque quod ſutoris eſt proprium,dentibus alutam producere: hoc patronos in dilatandis prudentum reſponſis & Cæſarum legibus facere aiebat. Itaque principatum adeptus multa ſtatuit quæ uidebantur utilia ad litium anfractus tollendos,ſed ea adhibitis prudentiſsimis hominibus utriuſque ordinis. Exteros quidem etſi olim inimiciſsimos fouit, ut Ioannem Ludouicum Fliſcum,quem inter equites Torquatos adſcripſit,tribunúmque maritimorum apud Genuẽſes deſignauit. Mortuo Carolo, perlegens, libello oblato, Caroli domeſticos, duorum ex iis cum quibus ſimultates olim geſſerat priuatus,nominibus crucem addidit: illi conturbati abeunt,crucem ſibi rati paratam. At mox humaniſſime reuocantur, eo enim ſe ſigno obliuiſci ait ſimultatum. Suppræfectum Aurelianenſem quo familiariter priuatus erat uſus,ſæpéque ſordiũ reum liberarat: cum in eo eſſent omnia ad perniciẽ profligata, damnari paſſus eſt:id adiiciẽs, Contendi priuatus pro amico: Regnum cùm ſum adeptus, leges mihi tuendæ. Nactus ad Braccum Lutetiæ ſenatores Pariſienſes,qui ſeſe pilæ ludo oblectabãt, acriter increpitos, ſi poſthac deprehenderentur, pro ſenatoribus habiturum ſe ſtipatorum loco edixit: pertinere hoc ad maieſtatem ſenatoriam putans, ſi minus occupati ludicris publicis uiderenrentur. Feruente adhuc bello Neapolitano, Rex ut Ferdinandum ad ſua tuenda reuocaret, auerterétque eum in cogitationem domeſtici belli,ex Gallia & Tectoſagis equites accerſit,pedites conſcribit:his copiis præficit Riuium Tribunum militarem: eúmque mittit ad Ruſcinonem oppugnãdam. Paucis ante annis Galli arcem incenderant eam quæ Salſiarum nomen accepit,olim etiam Salſularum. Ferdinã-

dus loci naturam contemplatus, Petro Nauarro *authore, ruderi ueteri lapidibúſque cõfractis nouis adhibitis ſuccurrit, reliquias colligit, adhibitiſque* Regio *apparatu operis, breui arcem inſtaurauit: muniitque ualidiſsimis propugnaculis, loci natura arcem alioqui munitiſsimam, magna eorũ ſocordia qui* Leucatam *ſuperiori loco oppidum* Regio *nomine obtinebant, qui neque ædificantes arcuiſſent, neque* Regem *admonuiſſẽt.* Riuius *late diductis copiis obſidebat* Salſulas, Hiſpani *ſæpe erumpunt ex eo loco: plurimum uerò proficiebant in repellendis uulnerandiſque* Gallis *emiſsis æneis tormentis.* Vulgo *iactatum cum* Galli *unum è propugnaculis expugnaſſe ſe crederent, id quidem corruiſſe, incẽdio tamen ab hoſte clam immiſſo & ruina* Gallos *pleroſq; oppreſſos, defenſoribus in partem aliam arcis, momento tẽporis, ut conuenerat, receptis, qui inde miro ſe artificio ſubduxerant.* Riuius *animaduertẽs prælium iniquius eſſe ſuis, nec tamen multum profici propter loci difficultatem, ſuos reuocat quaſi habiturus* Hiſpani *mox erumpũt, ſed à* Gallis *fugam ſimulantibus nunquã in inſidias præcipitati ſunt, facilè ad ſuos ſe recipiẽtes.* Extremum *erat intercludere hoſti commeatus, progreſſos longius excipere, atque eos intra munitiones continere: idque diligenter à* Gallis *curabatur.* Interim *tamen leuibus decurſionibus utrinque certabatur, ubi & plures deſiderati ſunt: inter quos* Rupipotius, *qui* Regi *gratiſsimus erat, pila plumbea emiſſa necatus eſt: ſimulque uulneratus* Aſprimontanus, *qui uicecomitis* Ortẽſis *nomine notior eſt.* Sed *continuata obſidione, cum adeſſe* Ferdinandus *diceretur multa ſecum trahens peditum equitúmque millia, ipſéque* Riuius *acri morbo uexaretur, ſoluta eſt obſidio.* Fuere *qui* Tribunũ *auro corruptum ſoluiſſe obſidionem uellent.* Id *falſum fuit, rumore tamen uulgi exagitatum.* Eſt *enim ea* Gallicæ *plebis in iudicando leuitas*

uti ignara conſiliorum bellicorum, ſi quid minus ſuccedit, mox in proditionem culpam omnem uertat, multáque ex opinione cõfictuſque rumoribus, pauca ex ueritate æſtimet. Alÿ ſcribunt pactis induciis Hiſpanos in Siciliam à Ferdinando miſſos, ut inde iunctis uiribus Apulia Gallos pellerent. Paulò antea miſerat Rex ad Iulium Pontifi. Max. legatos, qui ei de Pontificatu adepto gratularentur: operámque ſuam deferrent: obſequiúmque exhiberent, quale pium Põtificibus Gallici Reges exhibere ſoliti ſunt. Legati hi fuere, Petrus Pictonicus, Sanctoualerianus: Pontifices Ebredunenſis, & Ruthenẽſis: Martinus Ritius, quem Neapoli extorrem Rex in patrum Pariſienſium ſenatum adlegerat: & Gulielmus Budæus qui Regi erat à ſecretis, & literarum nomine innoteſcere incipiebat: hi amiciſsime excepti ſunt. Multi quoque qui è Neapoli rediere, ſalutato Pontifice, Regi eum optime cupere credebant: ſed emicuit inter omnes Baiardus, qui omnium ora oculóſque in ſe magnitudine rerum geſtarum conuertebat. Conſalui de hoc eſt iudicium, plures Gallis equos eſſe albos, pullos, rutilos, giluos, caſtaneos, leucophæos, unicum uerò Balium (nam Gallica lingua Baiardus equus, qui Latinis balius aut badius eſt, dicitur, paululum immutatis literis: hos & alÿ ſpadices uocauere. Balios porrò Caſsius medicus equos magnopere commendat) innuens non unum è multis Gallicis equitibus eſſe Baiardũ, potius inter tam multos ſpectatæ licet uirtutis propè ſingularem. Rex antea anno M.D.II. VII. Calend. Septemb. è Mediolano tota multitudine obuiam cum inſulis effuſa, fauſtáque omnia acclamante, Genuam ingreſſus eſt, ſummo apparatu exceptus. Is ciues per Philippum Raueſtanum admonuerat ne longius ſibi obuiam irent, locúmque deſignarat quo illi occurrerent. Obuÿ Genuenſes facti ſunt Regi, Brixio Iuſtiniano gratias agente, ac urbem

in clientelam Regis *dedente.* Procumbentibus Genuēſibus, Rex *mox data dextra* Iuſtiniano, *conſurgere omnes iubet.* Venere Genuam *cum* Rege Borgia Valentinus Cæſar, Regulus Monsferratus, Ludouicus Salaſſorum Regulus, Iacobus Triuultius, Philippus Raueſtanus *qui* Genuæ *proregē agebat:* Petrus Gienſis Tribunus *militaris,* Dunenſis, Ligniacus, Trimolius, Chaumontius, Petrus Fuxeus, *& plerique alij:* Iulianus, *quem diximus poſtea deſignatum* Pōtificem: Raphael Sanctogeorgianus, *&* Federicus Sanſeuerinus Romani *purpurati, unà cum* Georgio Ambaſiano. Rex *cum inuiſiſſet loca munita, & quæ opus uidebantur ad perficiendas munitiones curaſſet, poſtulatis* Genuenſium *audiendis tandem uacauit.* Delegerant *hi* V I I I *uiros, qui quæ in rem uidebantur publicam, conſulerēt, & ad* Regem *deferrent.* Fuere *autem hi* Ioannes Baptiſta Grimaldus, Symon Blancus, Andreas Cicero, Anfreonus Vſmariſus Ambroſius Zerbus, Nicolaus Spinula, Antonius Saulus, Stephanus Auria. Petiere *hi à* Rege, *libere ut mercaturam facere eis liceret in finibus* Hiſpanorū, *qua ob bellum* Neapolitanum *iam conflatum arcebantur.* Deinde *ne magiſtratus qui annui antea erāt, perpetui fierēt, ut acciderat in* Daniele Scarampa, *qui proregis amicitia ſubnixus, prætorem* Genuæ *aliquot iam annis agebat.* Philippus Raueſtanus *grauiter poſteriorem hanc petitionem tulit, ut ferè utrique in conuitia exarſerint, accuſantibúſque ciuibus* Scarāpam *qui pecunia reum emiſerat, decreta eo ſit nomine quæſtio, cui præeſſe debebat* Stephanus Pōcherius. Rex *ne quid populare deeſſet, quæ petierant ultro detulit, ut nihil tam populare* Regno *eius uiſum ſit: ita ſe in priuati modum ſingulos prenſando appellandóque demiſerat.* Quarto Nonas Septembris, *cum ſciret* Rex *edictum publice à magiſtratibus, præſto ut omnes eſſent, abeuntem* Regem *comitaturi,*

ipſe ſummo diluculo antè urbem egreſſus eſt, quàm illi conueniſſent. Multi raptiſsime admiſsis equis abeuntem ſecuti ſunt. Genuenſes quo teſtarentur beneuolẽtiam erga Regem, omni eum honorum genere cumularunt: præconiſque uoce publice edixerunt, & ſenatuſconſulto ſanxerunt, ut is dies quo Rex Genuã ingreſſus eſſet, pro feſto deinceps annuatim celebraretur. Mirati ſunt illi Regem ſtrumis ſolo contactu mederi. Petrus Fuxeus Pontius referebat, ſe olim cum Stephano Spinula, & Bernardo Fliſco ſenatoribus Genuẽſibus, in eum ſermonem ueniſſe, ut diceret rebellione poſtea Genuenſium ſecuta, quam nos ſuo loco explicabimus, facilè apparuiſſe quantum populari ſtudio credendum ſit. Eos uerò narrare ſolitos, culpam non penes populũ, ſed penes paucos concitores uulgi eſſe, præcipue uerò penes nobiles Genuenſes. Eos æquo iure regi rempublicã indignantes, ea feciſſe quorum Genuenſes non magis puderet quàm pœniteret. Itaq; initio eius tumultus, qui incidit in annũ M.D.VI. miſſos à populo ad Regem legatos, qui nobilitatis iniurias, plebis querelam deferrent: ſed dicere exorſos, cum eſſet Rex interfatus, aliáque ſibi præuertenda eſſe dixiſſet, repulſos, eóſque infeſta nobilitate parum poſtea benigne auditos: miſsum uerò à nobilitate Genuenſi Stephanum Viualdum cum tribus aliis, publice auditum. Vltionem iræ eos & occaſionem cupiditatis explendæ nactos, Regem accendiſſe in eos qui imperata facere parati eſsent, tãtum de Rauestani proregis & nobilium iniuriis quererentur. Itaque cùm plenum minarum iræque profectum Regem maximis itineribus ſcirent, præcurriſſe è ciuitate qui nuntiarẽt auidum pœnæ Regem uenire: ita irritatis Genuenſium animis, cùm pauci ſubdidiſſent ignem ac materiam ſeditioni, ad arma eos ueniſse: cúmque iam poſitis armis innocentiam ciuitatis tutarentur, aſpernatum Regem eam orationem. Itaque cũ

Rauestanus confeſsionem his culpæ magis apud Regē profuturam diceret, rurſus ad Regem miſſos Chriſtophorum Cataneum & Quilicum Nigrum: Cataneum, oratione ad mitigandam iram Regis habita, ad extremum ita finiiſſe, ut diceret Genuenſes ſe omniáque ſua fidei clemētiæque Regiæ permittere: tum demum benigne auditos, in fidem acceptos, metúque omni liberatos: Ita uerborum potius quàm rerum, ni infeſta nobilitas eò Regem uocaſſet, certamen fuiſſe: multos tamen palam diſſuaſiſſe ne ſe omnino Regiæ clementiæ committerent, ne inſultandi aduerſis rebus eorum poteſtatem nobilitas haberet: adeò ſæuitia imperij exaſperatos animos, facilè ut impetu iræ concitari potuerint: cùmq; decerneretur omnia Regiæ clementiæ eſſe permittenda, ingemuiſſe multos conditioni ſuæ, ignaros Regiæ clementiæ, cùm publicam cauſam à priuata non ſegregari iniquo animo ferrent. Hæc à uiris grauiſsimis excepta, quando in Genuenſium mentionem incideramus, referre libuit, poſteriorē eam rebellionem ex uulgaribus hiſtoriis ſuo loco poſtea enarraturi. Ac mihi quidem uetera facta dictáque maiorum noſtrorum repetenti, cùm & Genuenſium reipublicæ detrimenta intueor, & aliarum ciuitatum non minores animo colligo calamitates, mirum uideri ſolet, unde tot nobiliſsimis ciuibus repente inuecta ſint incommoda, quóue tādem pacto, qui olim ultro exterum imperium expetebāt, tā facilè repudient. Veriſimillimum uerò uidebatur, ſuperioribus ſeculis uiguiſſe domi foríſque induſtriam: honeſtam de omni uirtute inter nobiles fuiſſe contentionem: certamen eis fuiſſe, domí ne antiquiores prudentia & conſilio melius, an foris iuuentus magnitudine animi ac induſtria res bellicas gererent. Ita ſeniores, quorum uirtus multis magníſque rebus eſſet cognita, prouinciis regendis præponebantur: iuuenes ad maxima pericula adeunda parati ſeniorum præ-

mia expectabant: ipſique ita educabantur à maioribus, ut equitando, iaculando, ſemper aliquid agerent quo aleretur uirtus. Nunc inſtituuntur ad otium & illecebras: choreas ducunt tam frequenter, uti ad ludum ſaltatorium & cymbala & crotalia, nõ ad militiam præparari uideantur. epulis inſtruendis Regiam magnificentiam imitantur. Inde procax & ſuperbus faſtus, pro rectis blãda unoquoq; ſuggerente: delitiis, languore, deſidia inficiuntur, & uanis aſſentationibus opinionibúſque delinitum animum molliunt, ut iam ueriſſimum uetus illud reddiderint, quo dictũ
" *eſt*, Aetatem parentum peiorem auis, ferre nos nequiores,
" *mox daturos progeniem uitioſiorem. Alea & fritillus in manibus eſt: pro magiſtris uitæ inſtituendæ, agmen canum & auium. Si qui adhibentur rectores formandæ iuuentuti, obſequentiores quàm par ſit ſeruiunt ipſi temporibus. Ita dum ſumptus fiunt ingentes, ad rapinas conuerſi, tum freti malitia peruertere urbes & expilare decoráque omnia labefactare aſſueſcunt. Efferuntur faſtidio & contumacia,*
" *efficiúntque ut qui dixit*, Nihil eſſe inſipiẽte fortunato into-
" *lerabilius, uere dixiſſe uideatur. Valet apud eos plus quod illis nonnullorum eſt artificiis inculcatum, quàm aut officium, aut neceſſitudo, aut uis decori. Tum demum ciuitates exteræ, dum ab his quos adſciſcunt, innocentiam abſtinentiámque expectant, & tranquilliorem reipublicæ ſtatum, non modo id non adeptæ, ſed in ſummas miſerias direptionéſque ſe incidiſſe uidentes, facilè dominatum nouum expetunt. Nec mirum, ſi, cùm ita inſtituti ad gubernacula accedant, teneant clauum, ſedeant in puppi, naufragia facta plerunque audiamus. Id quoque indigniſſimum, ubi uel de re grauiſſima agatur, ita obſeptum eſſe aditum, ad aureis magnatum aſſidentibus ſemper, & occupantibus eorum latus eis qui plus poſſunt, pauciſſimis, apud quos omnes*

ſrendant recidiſſe potentiam,ut neſcias miſerióne ſit eorum conditio,quorum querelis occluduntur aures , an ipſius qui tribus aliquot aut quatuor ita cingatur, ut mancipiorum, quæ dominorum facta ſunt nexu, fractique animi & abiecti, & arbitrio carentis ſuo, ſeruuli ſpeciem potius quàm eius in quo elucere poßit maieſtas,exhibeat:apud quem nihil minus polleat quàm ipſius iudicium & uoluntas, circumagatur uerò,& hac atque illac impellatur paucißimorum ſuſurris: qui eum eſſe quæſtum in animum induxerunt maximum,quàm maxime ſuis potius quàm publicis ſeruire commodis:neque ullum, qui ſe in eorum cõmittat fidem, niſi captato undique lucro ſubleuare: qui ſi magnitudine rei ſemel occuparint eius animos, difficilis poſtea atque haud ſcio an ullus aditus ueritati relinquitur. Diſputabat hæc olim Beſſario Nicenus *cum* Ludouico XI *Rege: aderat &* Ioannes Vaquerius *præſes* Lutetiæ, *cui* Rex *idem* Philoſophis *uſu aiebat uenire, quod his qui medendi curam ſibi uendicant, qui acutißime quidem de cauſis principiiſque morborum diſſerant, magnámque partem in his occupati ſint: illa eorum perexigua ſit oratio qua medeantur ægris.* Tum Beßario, *magni eſſe negotij ait, ad rationem ueram peruenire. Quo enim maior ingenij uis hominibus acutißimis adeſt, eo maiorem humanis animis conſulendi parere anguſtiam: ſe tamen ex prudentum lectione conſulere, aduerſus tales aßentatores id imitetur princeps, quod poëta ſapientißimus,aduerſus* Sirenum *cantus,quæ ſuauitate aut nouitate quadam & uarietate cantandi reuocabant eos qui præteruehebantur,ab* Vlyße *ait factitatum, ut obturemus aures neque patefaciamus eorum blanditiis:adhibeamus uerò ianitores ac cuſtodes fidißimos, rationem nempe ac iudicium circunſpectum,uera demum libenter excipientes: foréſque occludamus his quæ ueri ſolum ſpeciem referunt.*

runt: uanos rumores uanáſq; ſuſpiciones, & utilitatis imaginem, & cautionis minime neceſſariæ titulos obdito etiam peſſulo excludamus. Vbi quid igitur defertur uel à familiariſsimis ad principem, ſubmota amicitia familiaritatéque adhibeat in conſilium prudentiam: excutiat rem ipſam: eo grauiore animi contentione rem uoluat, quo inſtructiores uiderit familiares ad delationem. Nunquam delatori tam liberè aures aperiat, ut reo non libentius reſeret: nihil antè ſtatuat, quàm cum accuſatione comparata ſit defenſio: tandem uerò adhibitis prudentiſsimis hominibus, excluſis uerò eis qui rem detulerint, quíue ab eis commoda expectant, & quorum commodo uel incommodo aut iactura honoris res eſt ceſſura, quid æquum ſanctúmque uidebitur decernat. Primo uerò congreſſu delatori aures patere, at obſtruere & inuias defenſuro dare, hominis eſſe aiebat indigni tanto principatu: qui niſi tandem cohibeat tales impoſturas, ipſa ſi cupiat ſalus, ſeruare prorſus non poſsit talem principatum. Horum unicam eſſe cauſam ignorantiam: eáſque tenebras quibus ſuæ cuiuſque hominis inſtitutiones moréſque obuoluuntur. Eſſe uerò indigniſsimũ, quod factitarint Cæſares plurimi, ut excluſis eis iudicibus apud quos more inſtitutiſque maiorum peragenda eſſet accuſatio, iudices ipſi dent ex ſua aut eorum qui detulerint, quorúmue commodo res uertatur, cohorte. Ita factum ut ſumma nequitia plurima deferantur, parua religione multi iudicent, delecti nimirum ad urgendum propellendúmque reum: eóque nomine gratiam inituros ſeſe ſperantes. Proinde rerum omnium nihil commodius eſſe quicquam ad principatum tuendum ac conſeruandum, quàm ab his quibus imperamus, amari potius quàm metui. Recte enim à prudẽtiſsimis hominibus
" dictum, Malum eſſe cuſtodem diuturnitatis metum: con-
" tráque beneuolentiam fidelem eſſe uel ad perpetuitatẽ. Erga

potentiores autem uehementer amorem populi commoueri opinione liberalitatis, beneficentiæ, iuſtitiæ, omniúmque earum uirtutum quæ pertinent ad manſuetudinem morum. Habere *fidem tum principi plebẽ, cùm eum exiſtimat adeptum cum iuſtitia prudentiam, admirarique quem uidet excellentibus quibuſdam & ſingularibus uirtutibus excultum: quem abſtinentem, nõ immerſum uoluptatibus, pecuniæ in loco contemptorem, æquitatis & iuſtitiæ defenſorem, intrepidum ad pericula, ubi res exigit, ſubeunda agnoſcit: qui probe calleat, male impetu & familiaria & publica negotia adminiſtrari: cuique uetus illud* Tyberianum, *tametſi uetuſtate iam protritum, aſsidue tamen moderatoribus rerum publicarum inculcandum, placeat:* Boni *paſtoris eſſe tondere pecus, nõ deglubere: cuius animus minime perpetuo uagetur errore, nec habeat ipſe quid ab aliis pendens ſequatur: qui regnum plebis potius commodo, quàm familiarium adminiſtret arbitrio: neque talis ſit, qualem aulicorum rapinis expediat eſſe: quique iuſtitiæ ſeruandæ cauſa à* Deo Opt. M*ax. ſe* R*egno præpoſitum ſibi perſuadeat, ut & prohibeat iniuria tenuiores, & æquitate cõſtituta ſummos cum infimis pari iure retineat.* Olim *ita erant morati qui* C*æſaribus aſsidebant, ut uererẽtur ipſi* C*æſares à tali grauitate & probitate hominibus petere, quod minus pertineret ad decus & plebis utilitatem: plurimum apud eos talium uirorum bene ſuadentium ualebat authoritas, eáque ab iis adhibebatur ad monendum & aperte & prudenter, ſi res poſtulabat.* Non *illis aut animus abiectior erat, aut ſpes amplificandæ fortunæ fractior.* Multum *poſſe ad ſalutem miſerorum & afflictorum: decori magnis imperatoribus, parum potuiſſe ad perniciem probro nemini unquã fuiſſe: ſæpe hæc iiſque ſimilia auribus eorum inculcabant.* Huma*nam conditionem ſic ferre, ut cum faſtigium ſuum longe ſu-*

pergreſſa uideatur, continuo concidat. Ad Ludouicum redeundum eſt. Tantus princeps ſuis nõ caruit uitiis: pecuniæ ita parcus ac tenax, ut & Neapolim & Mediolanum, dũ iacturam pecuniæ timet, perdidiſſe eum conſtans ſit opinio. Adoleſcens plane animi fuit fluxioris, remiſsiorisque uitæ: ut in aulicam, quæ purgandis linteis uacabat, forma non ineleganti, oculos admouens mox ſeductam amplexus ſit: Aſtæ quoque in hoſpitæ filiam, etſi forma mediocri, ſcitam tamen & dulces modos cytharæ edoctam, mox exarſerit, pudicitiaque eius, etſi pedibus eger, illuſerit. Poſt nuptias tamen Annæ maxime contrahebat & cohibebat eas uoluptates. Idem propenſiſsimus leuibus ex cauſis ad uarias ſuſpiciones. Carolo Borbonio etſi optime cuperet, in eo tamẽ taciturnitatem reprehendebat, uetus illud crebrò uſurpans, Quà flumen eſt tranquillum, interdum latêre profundiores aquas: quaſi uaticinaretur quæ poſtea acciderunt. In Carolo octauo notat Philippus Cominius, quòd regnũ non tam ſuo quã familiariũ aliquot arbitrio adminiſtraret, taliſque eſſet plerunq;, qualẽ eſſe eum aut expediret illis aut liberet. Eadẽ hæc omnia in Ludouicũ cõgeri poſſunt: ſed accidit ut proborũ integrorũq; familiaritate uteretur. Ingratitudinẽ ei multi obiiciunt, orſi ab uxore. Hãc, cũ eſſet eius precibus liberatus carcere, regnũ mox adeptus repudiauit. Cõcupierat uerò priuatus adhuc, nuptias Annæ Britannicæ, unde Britannicum bellũ concitatũ multi uolũt. Sed male inſtitutũ conſiliũ, exitũ reperire nõ potuit. Vnde iocus Maximiliani Cæſaris, Fatale eſſe ut quæ ſomniẽt Aureliorũ duces, Reges Gallici adipiſcãtur. Nã & inuito eo, Carolo Regi Anna nupſit, & eo mortuo, Ludouico, rite tamen prius repudiata alia uxore: q̃ uti liberale ingeniũ decebat, prudẽs & modeſta quicquid id erat, tulerat & texerat, & de ſalute deſperantẽ multis lachrymis fratri eũ Carolo conciliarat. Ita Ludouici animus

deuictus miſericordia uxoris, tametſi uxoris loco nunquã eam habuerit, paulatim elapſus eſt Pariſienſibus aliquot fœminis, quibus priuatus conſueuerat, tranſlatúſque uxori poſteaquam tantum ſe ei debere agnouit. Multos quoque nouis amicitiis implicatus neglexit, cum quibus priuatus coniunctiſsime & amantiſsime uixerat: quoſdam etiam exegit aula, ut Petrum Gienſem tribunum. Idem & multos ſumma pertinacia refellebat, & refelli ipſe ſine iracundia non poterat. Adoleſcens plane incognita pro cognitis habebat, hiſque temere aſſentiebatur: nec ad conſiderandos rerum exitus aut tempus aut diligentiam adhibebat: unde in uarias anguſtias præcipitatus eſt. nec mirum cum in hoc quaſi flexu ætatis, id uel prudentiſsimis accidat. At regnum adeptus rarò labebatur, eáque uitia adoleſcentiæ facilè declinabat, cùm multam operam in inueſtigandis aliorum cõſiliis conferret. Cùm Renatus Carnutenſium Pontifex diceret, Burgundionibus omnibus innatum eſſe, & in animo inſculptum odium Gallicum, id quidem uerum haud diffitebatur, ſed adfuturum tempus cùm depoſito odio, ultro Gallicum imperium expoſcant: Neque ſibi tamẽ, neque ſuis eſſe ſperandum ut ea uideant tempora, ut nec Neapolitani regni receptionem.

TERTII LIBRI FINIS.

ARNOLDI

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. IIII.

DVM hæc apud Neapolim geruntur, nē in Gallia quidē quietæ omnino res Gallicæ fuere, diſsidio à Ferdinando orto, qui prædabundus Galliā Narbonenſem infeſtabat. Id incœptum conatu quàm effectu grauius fuit. Miſſo Ludouico Tremolio ceſſere Hiſpani. Annus agebatur M. D. V. cùm Ludouicus arderet ſtudio Neapolis recipiendæ, augendique ultra Alpes imperij, cùm repētè grauiſsimus eum morbus inuaſit, deſperantibus medicis Regiam ualetudinem: ut Anna Regina mundum omnem muliebrem in Britanniam minorem mittere uoluerit, ni à Petro Gienſi tribuno, qui itinera obſeruarat, prohibita eſſet. Ob quæ conualeſcente Rege primum commendatus eſt: mox muliebri ira exardeſcente, nullúmque non lapidem mouente, aula excluſus eſt: iuſſus etiam cauſam dicere maieſtatis apud Tholoſanos, ob operam ſuam nauatam Ludouicæ Sabaudianæ. At Senatus Tholoſanus (etſi ut ſeueriſsimus omnium à Regina delectus eſset) non dignū iudicauit ſe, qui ad reos potius urgēdos quàm ſubleuandos deligeretur. Itaque Tholoſani patres uel remittētes aliquid ex priſtina ſeueritate, uel religione iudicandi obſtricti, etſi multa urgere reum uidebantur, quæ tamen illus parum hærere uidebantur in hominem integra opinione præditum, aula eum tantùm comitatúque Regio excluſerunt: Cætera ita temperarunt, ut nihil Regiæ uoluntati iræque datum uideretur, tametſi & Ludouica Sabaudia & Alanus Albretus multa pro teſtimonio in reū dixiſſent: & corrogata

eſſent reſponſa aliquot iuriſperitorum Italorum, *ut* Hippolyti Marſilij *&* Ludouici Bolognini, *quibus hi conſulti reſpondebant uiolatam maieſtatem* Regiam. Recreatus Rex *pauliſper flexit animum ad religionem, cuius maxime nos res aduerſæ admonẽt: Sacrique diuini corporis myſteria ſacrificiáque iterum iubente* Põtifice, *ſupplicationibus paßim tota* Gallia *decretis, inſtaurari iußit.* Fuit *idẽ annus inſignis morte* Ioannæ Caroli Regis *ſororis,* Ludouicique *quondam uxoris: eodémque tẽpore celebrata ſunt ſponſalia inter* Frãciſcum Valeſium, *&* Claudiam Ludouici *filiam.* Anno *ſequenti &* philippus Maximiliani Cæſaris *filius, &* Iſabella Ferdinandi *uxor deceßere.* Philippus *planè infeſtior fuit* Francis *uel ueteri odio* Burgundiæ, Frãcicæque *familiæ, uel leuibus ex cauſis quas prætexebat.* Aiunt, *quo primum tempore* Bleſis Regem *inuiſit, magnificè exceptum.* Accidit *ut eum* Rex *cœnæ adhiberet, ipſeque proluere manus de more pararet: tum officij cauſa* Philippus *prolubro mantilique arrepto, miniſtri munere fungeretur.* Id *eius plenum officij ſtudium* Rege *modeſtißime auerſante, peruicit is tãdem ut abluto* Regi *mantile exhiberet.* Erat Ioannes Grignolius Talerandus *homo hilaris, iociſque referendis ſolitus* Regi *riſus mouere: atque is* Philippo *erga* Regem *ita*
» *officioſo,* Macte, *inquit, eſto hac officij exhibitione.* Probe e-
» *nim fungeris officio, maiora etiam mœrente* Rege: *munire*
» *tibi uiam uideris qua* Regiæ *maieſtati iampridem debitũ,*
» *ſed interruptum officium exhibeas.* Gallorum *res in* Italia *florebant, nihil prorſus ſine eis ut bellicæ gloriæ reliqui referrent.* Pontifex Iulius, *dũ olim legatione fungeretur apud* Ludouicum *undecimum* Cardinalis, *ita fuerat familiaris* Ludouico Aureliorum *tunc principi, non obſcura ut eſſet eorum beneuolentia.* In *relaxationibus, conuiuiis, aliiſque uoluptatibus uterque alterum & conſcium habuerat & ſo-*

dalem. Ab his initiis profectus amor, etiam Carolo Rege auctus fuerat. Is quoque Pontifex deſignatus, perpetuam eam beneuolentiam futuram receperat. Ardebat is cupiditate imperij proferendi. Alexander Pontifex Valentini filij opera multa reuocarat ad Pōtificatum, ſtruens ſpe filio amplum imperium, ni morte repentina ea ſpe decidiſſet. Bononiam Ioanni Bentiuolo adimere non potuit, & præſidio ſeptam militum, & munitam ciuium beneuolentia erga principem ſatis moderatum. Poſt Borgiæ Valentini diſceſſum, cum is ad Bentiuolum urbe fruſtratus faſces literarum miſiſſet, quibus à pleriſque ad urbem recipiendam impellebatur, Bentiuolus in multos hoc ſolo indicio delatos graſſatus eſt: ob quæ plebis ſtudia ab eo alienata ſunt. Horum certior factus Pontifex, egit cum Rege ut milites quos in Italia alebat, ad eam ſibi expeditionē adiungere ſineret. Cōceſſum eſt id Pontifici. Is collectis copiis fretus Gallico milite, cui præfuit Carolus Ambaſianus, Bononiā oppugnauit. Ea tādem in eius uenit poteſtatem. Sed Gallicos duces fruſtratos dimiſit: cum enim montes aureos tripliciáque ſtipendia pollicitus fuiſſet, auidéque urbe domita, illi promiſſa expectarent, celeberrima Bononiæ Eccleſia ſacrum fecit Pontifex. Eo loco in adſtantes Gallicos milites multas impietatum criminúmque expiationes effudit, ſolum Gaſtonem Fuxeum enſe gemmato, cylindriſque & adamante Indico inſigni ornato, donauit. Regem in Bentiuolum aulici acuerant, qui redeunte è Neapoli Carolo, cum ille obſidibus datis liberū tranſitum per Bononiam peteret, Gallos inde ab eo reiectos, eo reſponſo cui multi inerant contumeliarum aculei, referebant. Vix Galli redierant, cum Genuenſes Regis imperia exoſi, ſeſe in libertatem aſſeruerunt, Paulo Nouo ſordido homine, ſed audaci & ſolerti duce. Rex admonitus, Ambaſiano adcurrenti contracto exercitu nouas miſit copias.

Genuenſes munitionem propugnaculúmque ante urbem extruxerant inſigni robore. Inde Regios *paßim proſternebant.* Ambaſiani *iuſſu* Lautrecus & Palicius *cum delecta peditum cohorte in eum locum impetum faciunt: pugnantes hoſtes ſeſéque audacius efferentes pilis plumbeis* Galli *proſternunt, ac demum in fugam alios uertunt.* Hi *ubi in urbem compulſi ſunt, ſimul animus cum re eis concidit.* Heluetij *detrectare minime ueriti ſunt propugnaculi oppugnationem ut rei periculoſæ: hoſtes mißis ad* Regem *legatis, militum ferociam inſolentiámque cauſati, deditionem fecere.* Paulus Nouus *fuga mari elapſus, à myoparone* Gallico *interceptus, maieſtatis damnatus, capite luit.* Palicium *uulneratum in propugnaculi oppugnatione multi ſcribunt.* Ortum *id bellum ob mutuas querelas plebeiorum cum nobilibus.* Interdictũ *eſt* Genuenſibus *ne conuēticula agerent, ne quid in poſterum molirentur.* Rex Genuam *ingreſſus, honorificè exceptus eſt.* Conuenere *ad* Sauonã *deinde* Ludouicus & Ferdinandus *hoc ipſo tempore: ubi & iis qui* Gallorum *apud* Neapolim *imperia ſecuti erant, poſſeßiones denuo confirmatæ ſunt, & multa clanculum per* Antoniũ Palauicinum Pontificis *legatum, de bello in* Venetos *parando occultè agitata.* Id *eo libentius à* Rege *eſt auditum, ut poſſet* Venetorum *animos repungere, qui miſſo ad eos legato* Regio Ioanne Laſcari, *conditiones æquißimas repudiarant: neque ſe* Regi *auxilio futuros ad* Neapolim *repetendã profeßi erant.* Iulius *ſi tantum operæ conſumpſiſſet acuendis in* Regibus *ad bellum in* Turcam *decernēdum,* Remp. *quam haud ſcio an ullam hodie habeant* Græci, *optime cõſtitutam haberent, & minus impura ſeruitute opprimerētur: nec* Rhodi *acerbam uaſtitatem uidißemus, ſi quæ arma* Leo Pontifex *in* Gallos *mouit,* Rhodiis *ſubmiſiſſet.* Annus *agebatur* Milleſimus *quingēteſimus ſeptimus, cùm* Iulius

Pontifex omnes uias proferendi imperij quærens, arces aliquot ciuitatéſque expugnare uellet. At poſſeſſores & domini impares ſe uidentes, Venetorum ſe fidei commiſerunt: permutatione inita, tutiora loca, & ſi minus nobilia, recipientes. Ita Pandulphus Malateſta cum Ariminum inuaderet, Pontifex Arimino eis ceßit: unde factum eſt, ut Venetos quoque ipſos armis petere uellet. Hi patriis inſtitutis Rempublicam prudenter moderabantur: faciliúſque Iuliũ toto imperio expuliſſent, quàm ille eos unica ciuitate. Conſtat Fauentinos & Ariminenſes diu bellis ſeditionibúſque uexatos, Leonardo Lauredano Venetiarum principi ſeſe ſponte ſua tradidiſſe, quaſi deinceps ſperarent nihil niſi æquum à Venetis ſe paſſuros: horum enim imperia tum placida habebantur. Regi erat in animo, ubi Genuenſes pacaſſet militarémque rem collocaſſet, quieſcere. Pontifex mißis legatis ad Maximilianum, Ludouicum, Ferdinãdum, Margaretam, quæ Caroli adoleſcentis tutelam gerebat, prætextu belli Turcis inferendi, ſingulos ad bellum Venetis inferendum hortatur. Placuit legatos principum Cameracum conuenire. Ibi quid cuique reddendum ſit, confecto bello ſtatuitur. Bellum in Venetos decernitur. Decretum Ludouico belli imperium. Veneti, etſi audierant eos fœdus iciſſe, cum tamẽ omnes quaſi myſterium tacitum id tenerent, orationéque ipſi Regum ſuſpenſi tenerentur, ſuſpicari nihil potuerunt: nihil omnino certi, ac nec authorem locupletem habebant. Cæteri principes & opibus & copiis iuuare eum debebãt, nec tamen iuuarunt: nec ſegnius tamẽ quæ ad bellum opus erant parauit, ut qui prius in ſumma eſſe difficultate nummaria eos non ignoraret, cupidißimus Cremonæ aliarúmque urbium uendicandarum. Ludouicus conſilio aduocato deliberarat, an id bellum ſuſcipiendum eſſet. Purpurati omnes ſuadebant: diſſuadebat ſolus Stephanus Poncherius

Senonum Antiſtes, contentum Regem patriis finibus, cedere alienis æquum eſſe. De Cremona ſi quid eum urgeret, facile Venetos, diſſoluto ære alieno, ea ceſſuros: in reliquis eos fidẽ & dare paratos & accipere. Rex fœderi non interfuerat, per Georgium Ambaſianum initum eſt: quem & Maximilianus Regio nomine in clientelam recepit ob Mediolanenſem principatum. Carolus Cæſar poſtea iactabat, prius receptum à Maximiliano Gallum, ea cõditione, Claudia ut filia ſibi nuberet. Euaneſcente conditione, nihil iuris inde partum: cuius rei, ut conficta à Carolo, pauci meminere. Ne hoc quidem beneficij clientelæque ius oppugnat, quo uno telo utuntur Sfortiani, cùm ſaluis & integris aliorum iuribus id datum aiunt à Maximiliano: cum Cæſar ſi quod ius inde Sfortiæ acquiri uoluit, fraude ſe ipſe ſua cliẽtelæ potius iure priuauit, quàm ullum alteri tribuit, qui affinis Sfortiæ ius probe noſſet. Ita Pontifice hortãte ſuſceptum eſt bellum. Et ſane patrum noſtrorum memoria accepimus, magis à Gallis bella ſuſcepta impulſu Italorum diſsidentium, quàm animo ditionis proferendæ. Inter hæc Ludouicus ad conducendum ex Heluetiis militẽ Trimolio miſſo, Galliæ Mediolanique rebus conſtitutis, ad Triuium oppidum exercitũ admouit. Erant Regi in armis quadraginta hominum millia: nobilitas quidem Gallica prætoriæ Regiæq; familiæ & cohorti adiecta, cùm ex ſingulis familiis, ex iis, qui uoluntariam militiam erant profeſsi, in cohortes Regias eſſent allecti, ſpeciem præbebat lectiſsimi equitatus. Secutus eſt & Regem Antonius dux Lotharingus: Iacobo Chabaneo Palicio prima acies data eſt: cui iunxit Rex Heluetiorum turmas. Is Triuium, dedentibus ſe oppidanis, recepit. Pandinũ iidem diripere conſtituerant, cùm repente nuntiantur adeſſe Venetorum copiæ. Contraxerant ij ad quinquaginta hominum millia: Bartholomæus Liuianus exercitui præerat. Iã

Veneti Triuium receperant, nullo in oppidanos ſæuitiæ libidiniſque genere omiſſo. Franci propius uenere, & caſtra haud longe ab hoſte fecere: tametſi iter confeciſſent æſtuoſa & pulueruléta uia. Traiecerat uerò Rex prius Abduã, & Reuoltam oppidum receperat. Sed priuſquã in aciem prodiret, cum Veneti præter ſpem pugnandi copiam facerent, breui in hunc modum oratione excitandos ſibi Gallos putauit:
» *Si quis eſt ueſtrum, milites, qui nouo hoc in Venetos*
» *ſuſcepto bello nouóque hoſte moueatur: is ſi cogitarit quo*
» *longius arma proferimus, eo nos in opulentiores, at rei mi-*
» *litaris imperitiores bellũ gerere: & terrorem ſi quem ha-*
» *bet, deponet: & ſeipſum maiore propoſito præmio ad ca-*
» *peſſenda belli præmia excitabit. Nam & cum eo hoſte rem*
» *eſſe uidebit, quem uos ſuperioribus annis, cùm numero præ-*
» *ſtaret, auſpicio Caroli Regis uiciſtis, & ex uicto prædam*
» *opimã retuliſtis: & qui uos olim tot terrarum ſpatia emen-*
» *ſos, iter in patriam & penates facientes, perfidiſſimè Italia*
» *omni concitata inuaſerit. Cum eo genere hominum res eſt*
» *uobis, quos uana iampridem inceſſit cupido & Cæſarum*
» *& Pontificum, & Regum funditus tollendorum: quique*
» *uni poſt hominum memoriam, maiorum noſtrorum noſtrá-*
» *que nobis induſtria partos principatus inuadere non dubi-*
» *tarint. Properandum itaque, atque obuiam eundum, mili-*
» *tes: niſi forte in mentem uobis uenit, futurum, ut iis rebus*
» *oppidiſque cedant, quæ iamdudum occupata per uim poſ-*
» *ſident: quod tantum abeſt ut efficiant, omnem ut prius mo-*
» *ueant lapidem, quò dominationem etiam in poſterum au-*
» *geant: quique quo plura habent, acrius quæ non habent*
» *concupiſcunt. Quid quòd ignauiſſimi homines inſtructo*
» *exercitu nobis occurrere auſi ſunt? iactitãtes uerba illa qui-*
» *dem ſpecioſa, terroriſque & minarum plena, ſed in caput*
» *eorum, ſi Diis placet, recaſura. Nos id à maioribus accepi-*

» *mus, freti ut uirtute roboréque in prælium progrederemur:*
» *neque unquam audiẽdos putaremus magnificos iſtos uer-*
» *borum funditatores, uerbis demum feroces, rei militaris i-*
» *gnaros: quos telam potius quàm tela tractare deceat: quiq;*
» *imbelles, è latebris ſuis eruti, metu exangues, ne primum*
» *quidem belli ſtrepitum expectaturi ſint.* Tot *meo ductu*
» *auſpicióque bella ſemper uictores geßiſtis.* Enimuero *æquũ*
» *eſt, facta mea ueſtráque imitanda uobis proponatis, qui*
» *mihi & Sfortiam rei militaris non imperitum, &* Medio-
» *lanenſem principatum ueſtris armis dextriſque partum de-*
» *deritis. Quod mearum fuit partium, copias lectißimas, au-*
» *xilia fidelißimorum* Heluetiorum *accerſij: machinas ſuis lo-*
» *cis collocaui: locum quo equitatus explicari poſſet, delegi.*
» Reliqua *in ueſtra ſita uidetis poteſtate.* Audete *modo uin-*
» *cere,* Deo Opt. Max. *propitio pulcherrimam de* Venetis *ui-*
» *ctoriam relaturi.* Eſt *locus quem incolæ* Agnadellum *uocãt,*
ducentis fere ab Abdua *paßibus, inter* Caßianum *&* Re-*uoltam.* Vix *paratæ erant* Gallicæ *copiæ, cùm repente* Ve-*neti* Gallos *ad prælium inuitare cœperunt, dißuadente* Pe-*tiliano cunctatore illo quidem, ſed* Gallicis *bellis aſſueto.* Nec *illi detrectant certamen.* Concurrunt *pedites, ut æqualis aliquantulum fuerit pugna: aperta acie collatis ſignis dimicatum eſt.* Rex *ex ſententia ducum tormenta bellica inter uepreta defixerat, ut putarẽt* Veneti *nihil ab his ſibi metuendum.* At *ea maximo impetu in eos prouoluta, & ordines totos turbarunt, & ferocißimos quoſque nec opinantes proſtrarunt.* Carolus Borbonius *adoleſcens, iuſſu* Regis *ad* Heluetios *nonnihil ex priſtina alacritate remittentes profectus, maxime eos in hoſtes commouit.* Tum *demum urgere etiam* Galli. Immiſſus *equitatus facilè equitatum hoſtium loco depulit.* Liuianus *urgere, clamare, ultro citróq; ad* Nicolaũ, Petilianum *mittere.* Sed *& bellica tormẽta &*

Gallicus equitatus, nullum hoſtibus reſpirandi locum dedere: ita uerſi Veneti in fugam: captus Liuianus, qui quoad potuit Francis reſtitit, ut & Mõtius, & Naldius, Saccius, & Citolus, ex quibus Mõtius & Saccius in ipſa acie trucidati ſunt, multiq; alij quos præceps cõſiliũ Liuiani ad mortẽ perduxit. Caſi ex hoſtibus ad decẽ hominũ millia: multi capti: fugiẽtes Galli uſq; ad Meſtrũ oppidum perſecuti ſunt: præda prope immenſa: ex Gallis uix quingenti deſiderati. Aquitanorũ Heluetiorúmque opera, qui Gallo militabant, multũ ad uictoriã contulit. Eo bello cùm omnes paßim laudarent Grignoliũ Talerandũ, qui concitato equo per ruinas hoſtiũ uiam reliquis aperuiſſet: Talerandus uel oblectandi Regis gratia uel laudis contemptor, per equum calcitronem & refractarium minúſque frenis parentem, ſe inuito tantum ſibi decus partum fatebatur. Hic cùm arcana quædam effutiſſet præter opinionem Ludouici, illud tantum ab eo audiit uetus: Plus oportere ſeruum ſcire quàm loqui. Defunctos Rex ſepeliri iußit, fanúmque eodem loco ædificari, ubi ſacra fierent annua, idque uectigalibus annuis dotauit. Profligatis hoſtium copiis, Brixiam, Cremam, Cremonam, Bergomum per Carolum Ambaſianum recepit. Palicium miſit Vincentiam, qui & eam & Veronam & Patauium Maximiliano reddidit: Pontifici quoque curauit, Fauentiam, Rauennam, Ariminum. Carauaſionorum arce munitißima Rex potitus, Ludouico Machaële repugnante & aduerſante capto, cùm igne in cellam, qua machinarum puluis cuſtodiebatur, admoto afflicti & fracti eſſent Venetorum animi. Crema dedita à Soncino Benzonio, quem cõſtat in tam munito oppido non probe fuiſſe affectum ad ſuum munus fungendum. Ea ſita ad Serij fluminis ſiniſtrã, à Federico olim Aenobardo Cæſare poſt uaſtatam laceratámque Cremonam ædificata, quam multis antea annis

Veneti diligenter tuebantur, acceptam à Franciſco Sfortia, eo fœdere quod aduerſus Mediolanenſes inierant. Rex cum omnes proſcripſiſſet qui ſe militiæ ſacramento obligaſſent Venetis, niſi intra decimũ diem ad ſuos ſe reciperent, eo edicto multos à militia Venetorum diſiunxit. Picheria oppidũ à Rege direptum. Maximilianus cum in Regis congreſſum colloquiúmque uenire conſtituiſſet, eadem omnia, quaſi collocuti eſſent, committi poſſe epiſtolis tutius eſſe ſcripſit: arx Cremonæ à Rege recepta factione eorum qui in præſidio erant: ſecundum eam uictoriam Mediolanum redut, nullo non honorum genere exceptus. Veneti nouo milite conſcripto, Patauium Cæſarianis dolo cæſis receperunt, miſsiſque legatis ad Hungariæ Regem, Henricum Britannum, conuentúmque Norimbergenſem, pacis conſilia cum Maximiliano agitabant: quæ ille omnia reſpuebat niſi Patauium redderetur, excitabátque Ludouicum ad opem ex fœdere ferendam. Palicius cum quatuor peditum millibus, equitibus centum Gallico numero inſtructis miſſus: receptis aliquot caſtellis fruſtra urbs aliquot menſes oppugnata eſt: Veneti quoque & Vincentiam & Veronam fruſtra tentauere: ſed acerbè cum ferrent, Alphonſum Ferrariẽſium principem in caſtris hoſtium uerſari cum Hippolyto fratre, qui purpuratorum Pontificiorum ordini adſcriptus pronus ferebatur in militares curas, duce Angelo Triuiſiano contractam claſſem in Ferrarienſem miſerunt: at munitiones cum hæ eſſent à Ferrarienſi inſtitutæ, in ripa claſsis ut explicari commode non poſſet, fruſtra fuit conatus. Huic ſubſidio à Rege miſſus Molarcus cum turmis aliquot Gallicis: quorum ope Ferrarienſis claſſem Venetam & fugauit, & magna ex parte diripuit. Namque ubi conſpicit Padi incremento claſſem hoſtium in ſublime ferri, ſubitóque aquam horreſcere, cæcóſque fluctus in ſe prouoluere, admonente Hippolyto

purpurato,ſumma nocte omnes egreſſi urbe, machinis celeriter allatis, claſſem Venetam feriunt, contundunt, diſſipant. Hoſtes cùm res conclamatas uiderent, triremes colligantes, in eam quæ medio loco ſita erat, quò facilius reliquæ cremarentur, ignes iniecere: ſed Ferrarienſium aduentu ab incendio uindicatæ ſunt, una tamen incenſa. Cælius Calcagninus triremes quindecim ait captas, ſigna ſexaginta relata, reliquarũ nauium ingentẽ fuiſſe numerum: homines cæſos aut ſubmerſos ſupra duo millia, ex Francis & fœderatis Ferrarienſi non amplius quadraginta deſideratos: noluiſſe Alphonſum & Hippolytum iuſto certamini rem committere, donec aduenīſſent Ludouici Regis auxilia. Lauretum etiam terrore recentis uictoriæ Venetis ademptum: ſed perincommode accidit, ut de præda inter gregarios aliquot milites, Italos & Gallos, primum rixa, mox utrinque Italis Italos, Gallis Gallos iuuantibus, certamen apertum intercederet, multíque clade ſe mutuo fœdarẽt: eo loco cæſus unus ex Alegrij liberis. Ferrarienſis profligato hoc bello & pene ſublato, cum firmo progreſſu in Rhodiginos iret, exceptus inſidiis à Gradonico Veneto poſitis, fugatus eſt: cum & in Veronenſium finibus captus eſſet Clietus eodem tempore. At cùm iuſſu Regis magna equitum ac peditum auxilia Alphonſo miſſa eſſent, rurſus ille potitus eſt Rhodigio: Veneti miſſis legatis Dominico Triuiſiano, Leonardo Mocenio, Hieronymo Donato, & quibuſdam aliis ad Iulium Pontificem, cum eo redierant in gratiam, pacti futurum, ut ei Ferrariam uicináque loca repetenti adeſſent: miſítque ille ad Maximilianũ Achillem Craſſum legatum, qui eum Venetis conciliaret. Matthæi etiam Gurcenſis purpurati Pontificij opera uſus, ſed legatis Regiis ſuperuenientibus irritæ fraudes Pontificiæ fuere. Galli interea qui quæ in temporum inclinationibus ſæpe minimis poſita ſunt momenta obſer-

uabant, coniuncti Ferrarienſi, à quo Rhodigium receptum erat, Carolo Ambaſiano, Ioanne Iacobo Triuultio, Ioanne Palitio inſtante Montanianum, Ateſte, & Leonicum recipiunt: ut & Coloniam & Vicetiam, & Lemniacum arcémque aliam in ripa è regione Lemniaci ſitam, Alphonſus Ferrarienſis proſcriptus à Iulio, diriſque confixus. Narrat Cælius Calcagninus Iulium prætexuiſſe has cauſas belli in Ferrarienſes illati: quòd Pontificis iniuſſu ſalis uectigal inſtituiſſet: quòd Centum ac Plebeij duo oppida non reddidiſſet: quòd populos nouis portoriis oneraſſet: quòd petenti Iulio ut icto cum Gallo fœderi nuntium mitteret, nõ paruiſſet. Ea uero demum cauſa, quòd Ferrariæ iam opes animo inuaſiſſet, urbémque figendæ ſuorum dominationi aptiſſimam uideret. Alphonſum extrema omnia pati maluiſſe, quàm à Gallico fœdere diſcederet, cùm Gallorum opera & auxilio imprimis, Rhodigina inſula olim à Venetis occupata, potitus eſſet. Addit idem cùm Veneta claſſis in Ferrariẽſem agrum impetum feciſſet, neminem fuiſſe ex fœderatis qui maturius opem tulerit quàm Regẽ: neminem qui plures copias multorum menſium obæratas ſubmiſerit, maiúſue adiumẽtum ad uictoriam & claſſis expugnationem attulerit. Regémque ait per nuntios ac literas ſæpe teſtatum, ſe libenter omne imperium pro Eſtenſis incolumitate ac defenſione expoſiturum: nec Inſubriæ modo ac Liguriæ, totiúſque Ciſalpinæ regionis, ſed Galliarum & reliqui regni uires, non promptius pro ſalute ac exiſtimatione, quàm pro Alphõſo euocaturũ. Eo ferè tẽpore fato functus eſt Georgius Ambaſianus Cardinalis, cui rerum omnium adminiſtrationem perfacilè Rex tribuebat: uir frugi & in omnibus uitæ partibus moderatus ac temperans, in quo erat comitate grauitas condita, nec dignitas humanitatem morum mutauerat: qui in tam ſubito & turbido tempore, quo Gallicæ

res afflictæ uidebantur, ea ſemper exquirebat conſilia, quæ ad concordiam pertinerent: tametſi multis nihil unquam adlaboraſſe probari potuit ea in re, potius uerò acuẽdo Re-*ge in* Pontificem. Hic Regi *in primis iucundus & ſuauis fuit: ille* Regi *proximus, ſeu ſeria tractaret, ſeu relaxaret animum: cum eo in cubiculo ſolus, coméſque itineris ſemper fuit.* Pellexit *in ſuas factiones* Iulius Ferdinandum Hiſpa-*niæ* Regẽ, *qui* Ludouicum *antea* Sauonæ *inuiſerat: ambóque ſacro pane una ſuſcepto, conceptis uerbis ſacroſanctum fœdus pepigerant, quod tum à* Ferdinando *uiolatum eſt.* Tribuunt *omnes illi induſtriam, animi magnitudinem, ingenium acutiſſimum, prudentiam, cunctationem: iuriſiurãdi uerò religionem ab eo cultam ipſi* Hiſpani *negant.* Con-*ſaluus ipſe ſæpe queſtus eſt poſtea: deceptus, ut aiebat,* Ferdinandi *& iureiurando concepto uerbis ſacroſanctis; & ſyngrapha manu eius obſignata: ut poſthac haud illepide iocaretur, exacturum ſe à* Ferdinando *iuſiurandum in eius numinis uerba, cui fidem adhibeat.* Notans *in eo altius labem parum ſinceræ fidei: quo morbo olim* Hiſpanos Iu-*daiſmo infectos laboraſſe uetus eſt opinio.* Redierat *is* Con-*ſaluus è* Neapoli *cum* Ferdinãdo: *ad hunc cum miſſi eſſent,* Ferdinandi *nomine, qui cum eo ſupputarent rationes eius temporis, quo* Neapolitanis *imperaſſet, rationibus ille breuiſſime intulit innumeras myriades auri in exploratores*
„ *demum collatas: ac magno uir animo,* Renuntiate, *inquit,*
„ Regi, *quid mihi dederit: quid ego ei reddiderim, meminerit:*
„ *inermem & ſqualidum peditẽ:* Apuliæ *&* Calabriæ *par-*
„ *tem debilitatam accepi* Reddidi *uictorẽ florentémque mili-*
„ *tem, ſpoliis ſuperbum: reddo iam florentiſſimum opulentiſ-*
„ *ſimúmque regnum.* Si *tam exigue & exiliter ad calculos*
„ *adminiſtrationem meam reuocet, repetam & ipſe quæ à me*
„ *erogata ſunt.* Cum *ad reliquas res ſecũdas, hæc quoque op-*

portunitas adiungeretur: Rex ut ante occuparet, quem ſibi opponere parabat Iulius, Ferdinandum ſibi deuinxerat. At is ueritus ne pro Neapoli certare cogeretur, etſi Germanam Fuxeam conſanguinitate Regi proximam uxorem accepiſſet, repente auerſus eſt à Gallico fœdere. Interea Monſilice aliud oppidum à Palicio Venetis extortum eſt & direptum, necato ab impiis militibus diſſidentibus de præda Sebaſtiano Naugerio, dum is familiæ nobilitatem oſtentās, aurum pro deditione pollicetur: oppidum receptum ſumma uirtute Paliciј, qui cohortibus concitatis, qua murus erat apertus fortiter inuaſerat: cum multi ex hoſtibus id intuiti, præmiſſis armis, ex ſummo ſe permitterēt: ob id illi ab Anna Regina poſtea torquis aureus miſſus pondo ducentū. Virili enim animo mulier, de pecunia ratiocinari ſordidum eſſe ſibi perſuaſerat, cùm de gratia referenda agebatur. Heluetiј à Iulio ſolicitati, in Inſubrum agros impetum faciunt. At illi à Carolo Ambaſio prætore Regio, pecunia accepta ad ſuos rediere. Paratur & à Iulio & Venetis claſſis ad Genuam inuadendam: huic præfuere Octauianus & Ianus Fregoſij, unà cum Nicolao Doria, & Hieronymus Contarenus: miſſus & Antonius Columna eodem. Sed cùm Genua acri Gallorum teneretur præſidio, fugata Pōtificia claſſe à Preianne, irrita fuit oppugnatio. Fregoſius cùm iam progreſſus eſſet multorum dierum uiam, in ipſa rudentis explicatione dum uentos haberet ſecūdos, iterum à Preianne impetitus, Cōtareni ope elapſus, cæſo Franciſco Polano Veneto pila plumbea. Ambaſianus trāſmiſſo Pado Mutinā fruſtra oppugnauit, decurſionibus per equites uaſtans ea loca, quæ incurrebat ad tertium à Bononia lapidem, ubi æger curis & dolore confectus, cum inani Purpuratorum turba Iulius deſidebat. Potuitque intercipere iracundum Pontificem & Bononia potiri, niſi aut diris Pontificiis territus, aut legato-

rum Ferdinandi & Henrici Britanniæ Regis pollicitationibus deluſus fuiſſet, qui ſe Pontificem præſtaturos Regi recipiebant. Stabat in armis rigida hyeme loricatus Pōtifex, Mirandulâque occupata Bononiam rediit. Triuultius luſtrato exercitu in eum mouit: is ad Rauennam contendit: Vrbinas Bononiæ tuendæ relictus: ueterani Galli cum tyrone Italico congreſsi. Nondum erat uentum ad primum teli iactum, cùm hoſtes à Gallis diſsipantur, machinis caſtriſq; exuti. Bononia Bentiuolis reddita, ea lege comiter ut maieſtatem Gallicam conſeruarent. Has uictorias Franci Gaſtoni Fuxeo adſcribunt. Triuultius cum poſſet Pontificem intercipere, hactenus uſus eſt uictoria, ut eum cogeret quos execrationibus deuinxerat ſoluere. Rex quoque paſsim tota Gallia prohibuit, ne quis ullius diplomatus gratia Romā peteret, néue eo nomine è Gallia ullus nummus ad Pontificem perueniret: dabat uerò Rex interea operam, ut præfecturæ ſacræ per eos, quos ipſe nominabat, quaſi Oeconomicos, quàm commodiſsime adminiſtrarentur. Rurſus & Iulius parata claſſe adiunctis multis Venetorum triremibus, quibus præfuit idem Contarenus, Genuam inuadit: adeſt & è Maſsilia claſsis Gallica inſtructiſsima: hæ diu cōgreſſæ cùm emiſsis uariis machinis plures horas conſumpſiſſent, reflante utrinque uento in uaria loca abiere: nec auſus Contarenus ſubſiſtere, cum aduentare Gallicæ copiæ in urbem lectiſsimæ dicerētur: cupiebat rurſus Iulius claſſem Venetam uela facere. Contarenus quaſi è portu egrediens, cùm paululum remigare uiſus eſſet; Venetias ſibi remigrandum iuſſu Senatus profeſſus eſt. Interea in Pontifice Iulio ita fracto, illa quæ cōſenuiſſe uidebātur & relāguiſſe, recrudeſcūt: Proſperis Regis rebus ringitur, animos Regum, Venetorū: Cæſaris, ad Regis odiū renouabat atq; reuocabat. Semper animo ſic excubabat, ut in Francum aliquid moliretur:

Exercitum ex Hiſpanis, Italiſque conduxit. Huic præficit Raymundum Cardonum adiuncto Petro Nauarro, & Ioanne Medice purpurato Pontificio, qui Leonis nomen Pōtifex poſtea deſignatus tulit. Ii pergunt ad Bononiam oppugnandam: urbem Bentiuoli & Galli tuebātur cum Antonio Fayeta, Iuone Alegrio, Carolo Vicontio. Hoſtes urgēte Petro Nauarro iam ſignum Hiſpanicum in murum intulerant: uidebantúrque Galli repellere uix poſſe hoſtes, cùm iuſſu Alegrij machinæ aptiſsimè emiſſæ: miſerè qui in murū peruenerant Hiſpani lacerātur, contunduntur, præcipitantur: rurſus à Pontifice in Gallos immiſsi Heluetij. At Gaſto Fuxeus, quem Rex prætorem ſummum mortuo Ambaſiano pronuntiarat, uim eorum, quæ iam erumpebat in actū, egreſſus ipſe cum lectiſsimo equitatu contudit. Cœpere enim Gallici equites, nunc à tergo, nunc à fronte hoſtes urgere, prorſus ut implicare & perturbare iter eorum uiderentur. Multi ex iis à Petro Terralio Baiardo conciſi: multi à Carolo Contino necati. Tandem illi longius euectum Continum inſidiis poſitis obtruncant: ueritique Gallorum aduentum ad ſuos ſe recipiunt: Baiardus reliquias tardiorum perſecutus eſt. Interea Ludouicus Auogarus dabat operam, ut Brixiani ab imperio Gallico deficerēt: accitóque Gritto cum Venetorum copiis, urbem ſe ei traditurum noctu receperat: urbi præerat Iacobus Dallonus, cui Ludeo cognomen: hic detecta coniuratione, cùm lege acturus eſſet in Auogarum, ille ſeſe proripuit. Circumſedit deinde clanculum cum Venetis urbem Auogarus, ac per Garſetij fluuij fornicem ſe in urbem iniecit. Fluuius Mella Brixiam præterlabitur, uariis per eam regionē riuulis prodeuntibus quatuor. Ad dextrā uiſuntur Mompianum & Seretium: ad ſiniſtram, Choriū: quæ loca Veneti præſidio ſepſerant. Franci ſe in arcem, quæ imo in monte eſt, multis captis proripuere. At Fuxeus ad-

mirabili uſus celeritate, cum nondum auditum eſſet eum Bononiã *aduentare, ſedẽtibus hoſtibus ac nihil exaudientibus, urbem ingreſſus prope conuulſam, liberauit: hoſtes caſtra mouere obſidionémque ſoluere: miſsi qui extremum agmen abeuntium carperent caſtráque diriperent.* Bergomum *quoque pulſis* Gallis, Venetis *deditum eſt, receptúmq;* à Federico Contareno & Petro Longena: *arx ſita ſummo in monte à* Francis *retenta.* Fuxeus *qua celeritate uenerat, eadem rediens contendit ad* Brixiam *recipiendam.* Seceſſerat *in arcẽ* Aubignius, *cui præerat* Petrus Erigonius Aquinus. Is *non ceſſabat ciues ad officium reuocare, ingenium aduerſum uti flecteret, aut ab imminenti urbis oppugnatione, ſi reſipiſcerent, liberaret.* At *illi* Venetorum *hortatu maledicere* Gallis, Aubignio *ſomnolẽtiam obiectare:* Aquitanis *qui arci præerant extrema omnia minitari, ultro etiã arcem oppugnare.* Obiecit *ſe* Fuxeo *contendenti ad* Brixiã *in itinere* Paulus Ballio *cum* Veneto *equitatu.* Is *mox diſsipatus eſt, capto etiam* Guydo Rangonio. Oppidani, *qui ſe locorum interuallis tutos exiſtimarant, aduentu* Gallorum *perculſi, nihilo ſegnius bellum parare:* Veneti *cum* Gritto *properare, reficere mœnia deiecta: occurrere* Gallis: *mulieres ex tectis proiicere lapides, aquam, tela: idem de ea tuenda ſperare, quod olim acciderat* Philippi Mediolanenſium *ducis bello, quo tempore inſigni uirtute* Franciſci Barbari Veneti, *liberata eſt.* At Fuxeus *ad direptionem ſuos hortatus urbis opulentiſsimæ, equites, dimiſsis equis primo loco collocat, deinde* Aquitanos & Germanos: Fauentini *equites quingenti oppoſiti à* Gritto *equitibus, multos repulerunt: at* Aquitanis *impares, qui bis mille impreſsionem in urbem fecerant, ceſſere.* Epirotæ *quoque equites, qui cum* Gritto *erant porta aperta, effuſa fuga ſeſe proripuere: ita factum ut reliquis* Gallis, *qui arce excipi non potuerant ob anguſtiam*

irrũpētibus, urbe Fuxeus potitus ſit. Ipſe ut exarſerat antea iracũdia & ſtomacho, enſe nudato urbẽ ingreſſus eſt. Nulli neque homini, neque ſacræ rei religio profuit, quin rabies Aquitanici Germanicique peditis omnia pollueret. Tãtum prædæ inuentum, quantum nunquam ſperaſſent Galli. Federicus Contarenus cæſus, Grittus & Iuſtinianus capti, Bergomum quoque eadem celeritate receptum, tametſi eo die longam uiam confeciſſet: Ludouicus Auogarus interceptus, maieſtatis damnatus capite luit. Annus agebatur Milleſimus quingenteſimus duodecimus, cùm Fuxeo nunciatum eſt, collecto exercitu & Pontificis & Ferdinandi Hiſpanorum Regis & Venetorum, aliorũmque fœderatorum copias haud longe à Rauenna paratas eſſe certo conſilio Gallorum opprimendorum. Ipſe anteuertendum ratus poſt paucos dies, quibus rei frumentariæ gratia moratur, mox expediri milites iubet, annonam paucorum dierum præſto eſſe. Paucis poſt diebus inopinantibus occurrit hoſtibus. Ii in uia Flaminia ſedebant, exercitum in uicinos colles, qui uiſuntur ad dextram excelſi, collocarant: machiniſque pulſuri Gallos uidebantur, neque pugnandi copiam facturi. Priori die decurſionibus per equites factis in caſtra reditum eſt, miſsi qui Rauennam tuerentur. M. Antonius Columna, & Petrus Caſtrius. Fruſtra cum eſſet Rauenna oppugnata, necato etiam Caſtillono & Leſpina, & commeatus Gallis deeſſet, conſtituit Fuxeus oppugnare hoſtes. Iam ſacer dies inſtabat, quo à mortuis excitatum Deum colimus, poſt ſolennia illa quadraginta dierum ieiunia. Erant cum Fuxeo Palicius, Odetus Barbeſanus, cui ab oppido Lautreco cognomen, gentilitiũmq; aliud è Fuxei familia. Alegrius, Molarcus, Maugeronus, ſummus præfectus Normaniæ Ludouicus: uenerat, & nuper in caſtra Alphonſus Ferrarienſium princeps. Præfecto Normaniæ, & Alphonſo pri-

ma acies, ſecunda Alegrio, tertia Palicio commiſſa. Fuxeus cum prætoria cohorte Aquitanorum & Gallorum undique circumagebatur. Hiſpani ſe locis tenebant ualidis, tormentorúmque bellicorum impetu, magnam ſtragem Gallicorũ peditum fecere. Machinæ quoque Gallicæ magna clade equitum edita uoluebantur, equitéſque Gallici cum hoſtibus congreſsi facilè ſuperiores apparebant, integro tamen peditatu hoſtium. Ita factum ut Raymundo Cardonio, fugiente unà cum eo Caruailo & Antonio Læua, capto Fabritio Columna & Ferdinando Daualo diſsiparetur uniuerſus hoſtium equitatus. Reſtabat peditatus cum Petro Nauarro, hic corporibus humi ſtratis uitabat machinarum pilas. Germani in hos immiſsi, quanuis fortiter dimicarent, uinci tamen uidebantur celeritate ab Hiſpanis, qui breuibus accincti gladiis cominus rem gerebant. Aquitani quoque inuecti in peditatum Italicum, irrumpẽte cum eis Alegrio, magnam eorum edebant ſtragem. At Hiſpani ex ſecunda acie in Francum peditem irruentes, iam machinis imminebant, ni ab Ienolaco Galioto pulſi eſſent, qui omnium obiecta tela uirtute perfregit. Fuxeus id intuitus, omnem equitatũ hortante Palicio hoſtium peditatui circunfudit: ita hoſtes instantibus equitibus, nec reſpirandi ſpatium dantibus, feſsi corporibus animíſque, tandem retulere pedem, ordines tamen ſeruantes: peruenêréque in uiam & aggere & flumine munitam, capto prius Petro Nauarro. Hos ſeſe proripiẽtes intuitus Fuxeus: Quid agimus milites, ait, uicti fugatique hoſtes conſilia noſtra explorabunt? quin concurrimus, pauidóſque & æſtuantes fugamus? Palicius contra ſuadere, ſatis eo die uires hoſtium acciſas, ſatis fortunæ commiſſum: fatigatos milites recreandos: nihil eſſe uerendum ne turbas tam pauci daturi ſint: quòd ſi ea eum cura angeret, expectaret fortiſsimas equitum alas, quæ adhuc fugientem

*hoſtem perſequuntur. Nec tamen exaudiit prudens ſenis
» conſilium ferox adoleſcens. Quin ſolus, ait hic, proficiſcar:
» uos uerò ſedendo uincite: admiſſóq; equo in hoſtes properat.
Properantem ſecuti Lautrecus, Maugeronus, & pauci alij.
Ii in hoſtem progreſsi, magnam eorum ſtragem edebant: cũ
illi paucitate horum animaduerſa, exercitum in unum locũ
laxant, circundatóſque Gallos, cæſis prius equis, proſternũt:
proſtratos multis uulneribus fodientes obtruncant. Cæſus
eſt Fuxeus, & ferè omnes qui cum eo properarant, excepto
Lautreco, qui multis confoſſus uulneribus, inter tumulos
cæſorum pro mortuo relictus, diúque conculcatus, tandem
in caſtra relatus eſt. Captus poſtea eſt Ioãnes Medices, unus
è purpuratis Pontificiis. Cæſi ex Gallis Alegrius cum filio,
cui Viuerroo cognomen, & Ramonetus Sãctomorius, uul-
neratus Eymericus Baſilacus: ex hoſtibus multi cæſi in qui-
bus Benedictus Scaliger, Titus Benedicti filius: Iulius Scali
ger minor natu pro cæſo relictus eſt, & plerique alij. Galio-
tus Ienolacus cùm machinas ſeruaſſet, laudatus eſt. Cælius
Calcagninus Alphonſo Ferrarienſium principi haud par-
uam laudis partem impertit, cuius hortatu machinas loco
apto ait traductas, atque ita deinceps cõmode raptatas, ho-
ſtium ut innumerabilẽ uim conciderent; acie etiam ex trãſ-
uerſo in hoſtem ducta, Rhauenna direpta à Gallico pedite,
non quidem uoluntate Palicij, Gallicorúmque aliorum pro-
cerum, at temeritate nequitiáque Centurionis Iaquini, ho
minis omni diritate atque immanitate teterrimi: qui cũ fa-
na Brixiæ antiquiſsima ſpoliaſſet nudaſsétq;, ſagulo aureo,
& caligis & calceis aureis ſplendide ueſtitus, homo ueſa-
nus & furioſus, fretus ea familiaritate, quæ ei erat cũ Mo-
larco, dum agitur de fœderibus paciſcendis, in urbem irru-
pit, itáque gula ei poſtea iuſſu Palicij fracta: arx quoque de-
dita poſtea à Iulio Vitellio. Fuxei corpus Mediolanum re-*

 latum

latum eſt, ſummo apparatu tubarúmque ſonitu undique perſtrepente: lecticam ſecuti ſunt captiui principes: relata etiam uexilla militaria: ſummo apparatu iuſta illi facta, magno militum mœrore, ut non ducem, ſed patrem ademptum unuſquiſq; profiteretur: præcipue uerò gregarij milites, quos ille liberalitate, ita ſibi deuinxerat, nihil ut eo Imperatore nõ auderent Rex lectis literis Palicij, quibus de uictoria necéque Fuxei admonebatur, ad amicos conuerſus: Vtinam, ait, " ego Italia excluſus eſſem, uiueret uerò Fuxeus, reliqui ſu" pereſſent proceres: hoſtibus uerò tales eueniant uictoriæ: ſi " ſic iterum uincimus, uicti ſumus. ut uetus id repeti iure poſ" ſet, Flere uictum, at uictorem perdi ab ipſa uictoria. Redeũdum ob Ludouici Iuliique contentiones. Fauebant Regi purpurati aliquot Pontificij, Bernardinus Caruailus, Antoniotus Gentilis, Federicus Seuerinas, Gulielmus Briſſonetus, Raymundus Pria, Franciſcus Soderinus. Horum conſilio antea & Maximilianus Cæſar, & Ludouicus decerni Patrum concilium uolebant. Id primum Turonis, mox Piſis, deinde Lugduni coactum eſt, ubi & multa in Pontificem ſtatuta ſunt. Cum ille interea impios prophanóſque omnes pronuntiaret, dirarum imprecationes uelut ex plauſtro effundens, priuarétque eos omnibus præfecturis, niſi in urbem redirent. At ille, præcipue uerò Federicus Seuerinas, cur abeſſent, non leues cauſas proponebãt, cùm multis precibus à Mantuano & Triuultio contendiſſet Iulius, uti ex itinere reuocatos comprehenderent. Indictum autem Piſanum conuentum, cum Iulius iureiurando cauiſſet, poſt biẽnium antequam Pontifex renuntiaretur, id ſe coacturum, ni indiceret, unicuique ius indicendi tribuiſſe. Ipſe interim pacis conſilia cum Gallo ſimulare: quod intuitus Federicus Seuerinas, nihil non tentabat: ſed callidus Pontifex, nolle ſe agere de pace, quàm per Scotum oratorem aiebat, cumin-

terea & Iacobum Papienſem Cardinalem, & Auxitanenſem crudeliter impeteret: quorum alterum Papienſem crudeliſsime necauit: alterum ex uinculis cauſam dicere coëgit. Terrebatur uerò edicto Regio, quo ille decreta cœtus Baſilienſis & Cōſtantienſis in Gallia tueri ſe profitebatur. At Iulius ut Piſanum cœtum diſſolueret, alium ad Lateranum indixerat. Indicto ad Lateranum concilio pauci adfuere è Gallicis Germanicíſque Pontificibus, paucis exceptis, quos poſtea Maximilianus reconciliata cum Iulio amicitia miſit, conſilio Ludouicum opprimendi. Primò Patrum cœtu, qui fuit quinto Nonas Maias, anno Milleſimo quingenteſimo triceſimo, Egidius Viterbiēſis Auguſtiniani ordinis præfectus, uir præter uitæ ſanctimoniam, diuinarum literarum peritiſsimus, uetereque Italia digniſsimus, cuius conciones ad populum grandes erant uerbis, decoræ ſententiis, genere toto graues, uetus illud prudentis hominis callens, Cum Regibus principibúſque aut omnino non loquendum, aut quæ ſunt optima loqui oportere: dicere prior à Iulio Pōtifice iuſſus, utilia miſcens dulcibus, & auribus etiam aliqua dans Pontificis, hortatus eſt cœtum ad emendationem prioris uitæ, tacitéque ad arma in communem hoſtem noſtræ perſuaſionis uertenda, hac oratione. Si quis eſt qui admiretur, quòd, cum tot magni Pontifices erudiτiſsimi, ſanctiſsimique uiri ſedeant, ego potiſsimum cœtui huic hortando præpoſitus ſim, qui neque prudentia, neque eruditione, neq; dignitate ſim cum aliis conferendus: is ſi prudentiſsimi Pōtificis meique conſilij rationē cognouerit, unà & illud quod imperauit probabit, & in his profectò laboribus uoluntatem noſtram minimè reprehendendam putabit. Multum ſanè interfuit quamobrem ego non uirtute ulla aliis præpoſitus, ſed quadam ſuperiorum tum temporum tum actio-

*num ratione, & tãquam à cauſa ipſa inuitatus uidear, qui
primus hoc conflictu telum iaciam, & ſacroſancti* Late-
ranenſis cœtus auſpicia capiam. Nam *cùm annis ab hinc
circiter uiginti, quantum in me fuit, & perexiguæ uires ful-
tæ diuina ope tulere*, Euangelia *populis interpretatus ſim*,
Prophetarum *uaticinia aperuerim*, Ioãnis *uiſionem de ſuc-
ceſſu* Eccleſiæ, *uniuerſæ ferè* Italiæ *enarrauerim, ac ſæpenu-
mero affirmauerim eos qui tunc audiebant, ingentes* Eccle-
*ſiæ & agitationes & clades uiſuros, illiúſque emendatio-
nem fortè tandem aliquando conſpecturos*. Nunc *par eſſe
uiſum eſt, ut qui hæc dixerat uentura, idem ueniſſe teſtetur:
& qui toties exclamarat, uidebunt oculi mei ſalutaria tẽ-
pora, iam tandem exclamet, uiderunt oculi mei ſalutem, aut
certè ſanctum piúmque principium expectatæ inſtauratio-
nis*. Dicam *itaque de cœtu ac cõuentu pio, & quàm* Eccle-
*ſiæ commodus ſemper ſit, & quàm noſtris temporibus ne-
ceſſarius*: Principio *quis non uidet rerum alias diuinas eſſe,
cæleſtes alias, alias humanas?* Ac *diuinæ quidem quòd ſunt
motus ac mutationis expertes, emendatione non egent: cæ-
leſtes uerò atque humanæ, agitationi obnoxiæ inſtauratio-
nem deſiderant*. Nam Luna *cum ad* Solis *commercia uene-
rit*, Sol *cum à* Cancro *in* Brumam *deſcenderit, quaſi magno
mortalium diſpendio, damna ab integro reponit: coguntúr-
que præſcribente natura lucis iacturam rependere: & quic-
quid cadendo abſtulerint, aſcendendo mortalibus reſtitue-
re*. Quòd *ſi cæleſtia ſiderum itinera, quanquam perpetua,
immortalia, ſempiterna, quandiu architecto* Deo *huius fa-
bricæ terrenæ placuerit, redeunt tamen reſtituuntúrque:
quidnam tertium hoc faciet genus, utpote fluxum, cadu-
cum, mortale?* Profectò *aut interitu cito pereat neceſſe eſt,
aut continua innouatione reficiatur*. Quod *enim eſt cibus
corporibus ut uiuant, quod ſemen generibus ut perpetua*

» ſint,id præſtat humanis animis ſua pro tempore emendatio,
» cultura, diſciplina. At quemadmodum ſi pratis imbres, ſi
» hortis aquam aut puteos, ſi agris cultum, ſi uineis putatio-
» nem,ſi denique uiuentibus alimenta ſubduxeris,illa areſcēt
» breui,ſylueſcéntque, hæc uiuere deſinent, atque emorientur:
» ita ferè poſt Conſtantini Magni tempora,quæ ut ſacris re-
» bus multum adiecêre ſplendoris & ornamenti, ita morum
» & uitæ ſanctitatem non parum eneruarūt. Quoties ab his
» conuentibus habendis ceſſatum eſt,toties uidimus diuinam
» ſponſam à ſponſo ad tempus relictam. Vidimus Chriſtum
» paululum in nauicula obdormientem. Vidimus uentorum
» rabiem, factioſorum furorem in candida ueritatis uela ir-
» ruentem. Vidimus malas cupiditates, diram auri atque ha-
» bendi ſitim. Vidimus multos adeò ad functiones ſacras uo-
» catos partim bella & ſerētes & alētes,partim deditos cor-
» poris gaudiis, per luxū atq; ignauiā ætatē agere. Vidimus
» ſumma homines ſolertia,ingenium, quo neque aliud in na-
» tura mortalium melius ampliúſq;, aut incultu atque ſocor-
» dia torpeſcere ſinere, aut prophanis curis, quum dominico
» gregi eſſent præpoſiti,intentos occupari. Vidimus perditam
» malorum audaciam,aduerſus iura,authoritatem,maieſta-
» tem Eccleſiæ ſæuientem. Vidimus, inquam, uim, rapinas,
» adulteria,inceſtus,omnem denique ſcelerum peſtem,ita ſa-
» cra prophanáque miſcere omnia, ita in ſanctum nauigiolū
» impetum facere, ut penè ſcelerum fluctibus illa latus dede-
» rit,ac propè merſa & peſſundata ſit. Rurſus cum eo monē-
» te ſpiritu, cui hodie ſupplicationes decretæ ſunt, patres ad
» piorum cœtum confugerunt: quamprimùm emendauere
» compoſueréque omnia, uentis turbinibúſque impetrauere:
» & quaſi in tutiſſimum portum delati,impetum rationi,in-
» iuriam iuſtitiæ,uitia uirtuti,tempeſtates ac fluxus ſerenitati
» tranquillitatíque cedere compulerunt, hymnúmq; cecinere

» ſancto ſpiritui,piſcatorum,maris,atque aquarum Deo: A-
» quæ multæ haud potuere extinguere charitatem & illum:
» Iam hyems tranſiit,imber abiit:ſurge. Iacet enim ſponſa,ut
» hyeme frondes arborũ. Surgit reuireſcitq; ſynodorũ ſtudio,
» ut ſyluæ ueris tẽpore reuocato ſole frõdeſcunt ad ſolis redeũ-
» tis radios, & fœcundi ſpirant Zephyri, & læta plantaria
» germinãt. Ad ſynodorũ lumen & diuini ſpiritus flant au-
» ræ, & emortui Eccleſiæ oculi reuiuiſcunt, ac recipiũt lucem,
» ubi pars altera impletur oraculi, Iterum puſillum & uide-
» bitis me: quod quidem nihil aliud ſibi uult, niſi ſancti ſpiri-
» tus lucem quæ cœtibus omiſſis extinguitur, tanquã excuſſo
» è ſilice nouo igne, iterum accendi & recuperari in conuenti-
» bus piorum. Fide plane perfecta Deo placemus: hæc labans
» fulcitur ſynodis, hæc uerum cultum diuini numinis propo-
» nit, ſacroſanctæque fidei fundamenta tuetur. Hac incenſi,
» qui recte expectant certa illa diuináque præmia in eius an-
» choris decet, atque interdum in ſalo expectare fati uadimo-
» nium. Eo fit ut deteriùs de ſe mereantur, qui abiectis illis an-
» choris cupiditatibus uela pandunt, rurſus altum, rurſus pe-
» lagi naufragia ſpectantes. Ex ea fide & unitate trinæ diui-
» nitatis, myſteriiſque diuini ſermonis mortale hoc corpus
» induẽte ſata eſt illa uinea, quã & futuram cecinere oracu-
» la, & præſentem Euangelia indicauere. At iam perierãt
» uinea: nam ut teſtatur Dauid, illam aper è ſylua depaſtus
» erat, illam tumor philoſophiæ uaſtauerat. Arius primum
» montem, ſuper cuius uertices conſita erat uinea, auellere co-
» natus eſt, qui unitatem diſcerpſit. Sabellius ſecundum, qui
» perſonas cõfudit. Photinus tertium, qui partum uirgineum
» impura temeritate labefactauit: tres ueluti impũ gigantes,
» qui gloriæ cupiditate, & rerum nouarum ſtudio cæleſtes
» montes loco mouere auſi ſunt, ut uiam ſibi facerent ad cælũ
» oppugnandum, reſcindendúmque. Et erant iam uoti com-

potes:nam quæ ipſi philoſophia perſuadebant,armis ea recipi principes imperabant. Philoſophia nos argumentis urgebat:arma collatis ſignis oppugnabāt,illa præſtigiis. Hæc ui fidem euertere conabantur, illa inuertere quæ credebantur. hæc eos qui credebant, perdere contendebant: illa in pietatem & animas, hæc in corpora uitámque ſæuiebant. Quid faceret diuina ſponſa iam peritura? quò ſe uerteret? quò confugeret? cuius fidem, cuius opem, cuius auxilium imploraret? Exhorreſcebat tempeſtas, nauicula mergebatur. Denique,ne multis morer,nulla effugiendi, nulla euadendi inuenta uia eſt, niſi Nicenus cœtus Sylueſtro ad clauum ſedenti & iam naufragium facienti adſtitiſſet, ac ſtatim diuinis fulminibus & fidei montes reſtituiſſet, & gigantum temeritatē diſiciſſet, ubi Deus erepta puella ignotos atque impudentes procos repudiauit,ſeptámque liberali cuſtodia adultam iam uirginem caſtè,& ab armatorum impetu defendit,edoctáque eſt ſponſa aduerſis rebus, nullū omnino præſidium ad ſe uel tuendam firmius, uel liberandam accommodatius, uel uindicandam efficacius habere, quàm piorum cœtum, quo uno fit ut nullæ aquæ Eccleſiæ charitatem extinguant, utque diuinus ſpiritus in noſtris animis manſionem efficiat, qui unicus uelut aquarum uictor tempeſtatúmque domitor fertur teſte Moſe, atque excubat ſuper aquas. Iam uerò quod de fide dixi, quæ utique parua eſſet ſine cœtibus,idem,ferme de iuſtitia, temperantia, ſapientia, cæteriſque uirtutibus exiſtimari uelim: omnes enim deſidiam pro labore, otium pro negotio, uoluptatem pro ſolicitudine expetimus:uerum cum animaduertimus quādoque fore(quod in cœtibus fit)ut cenſus habeatur, ut morum & uitæ exploretur ratio, ut improbi deprehendantur,iudicentur, plectantur: contrà probi alliciantur, foueantur, attollantur, incredibiles ſtimuli appetendæ uir-

tutis iniiciuntur, ut homines colligant ſeſe, ut meliora deliberent, ut ad uitia relinquenda, & uirtutem capeſſendam accendantur, nihilq́ue non honeſtum, nihil liberali homine indignum moliantur. Illud, illud conuentuum commodum, euerriculum fuit maliciarum, diſcerniculum fuit unde ueluti ex equo Troiano tot clariſſima ingeniorum lumina emicuere. Inde illa uirtutum approbatio, illa deteſtatio uitiorum, Dionyſios, Euſebios, Origenes, Baſilios, Chryſoſtomos, Da*maſcenos*, Cyrillos, Athanaſios Græciæ: Hilarios, Arnobios, Cyprianos, Lactantios, Ireneos, Iuſtinos, Clementes, Afri*canos*, Victorinos, Prudentios, Caſſianos, Hieronymos, Am*broſios*, Auguſtinos, Gregorios *nobis peperit: qui cum magna ſimilium turba, quos libros, quæ ſcripta, quæ monumēta, quod diſciplinarum, quod doctrinarum, quod diuini uel auri uel argenti genus, in* Chriſtianum *ærarium non congeſſerunt?* Rem *prætereo, niſi tempus obſiſteret minimè prætereundam, de* Eccleſiarum *rectoribus, de paſtoribus populorum, in quibus quidem uniuerſa rei* Chriſtianæ *ſita eſt & ſumma & ſalus.* Vt *enim inferior hic mundus, cæli tum motu, tum lumine regitur, ita* Chriſtianæ *gentes à rectoribus ſuis, uelut à cæleſtibus paſtoribus gubernantur: qui ſi boni futuri ſint, neceſſe eſt ut & lumine diſciplinarum fulgentes, alios doceant, & motum ſanctarum actionum exercentes, quæ docuerint, ipſi in primis & maximè agēdo præeant.* Hæc *duo illa ſunt, quæ & docuit paſtorum princeps* Chriſtus, *cùm & lucernas ardentes geſtare ad clarè inſtituendum, & ad ſanctè agendum præcinctos eſſe iuſſit: ſimul ipſe mirificè exercuit, cum & lux mundi & diuini patris ſapientia fuerit, & ſanctus appellatus ſit, quòd probos omnes uitæ ſanctimonia anteceſſerit, atque ob eas res paſtorem ſe bonum dixerit. Quòd uerò ob utrunque, bonum ſe dixerit, teſtatur præco diuinus, qui cœpiſſe eum*

» ſcribit tum facere tum docere. Idem nobis enitendum, niſi
» tantam dignitatem tabeſcere uetuſtate, & per ſocordiam
» dilabi uolumus: non eos imitari qui cùm uni & alteri præ-
» fecturæ ſacerdotióque deſponſi ſint, in alia mox animum
» adiiciunt, ac ueluti priores ſponſas funere extulerint, rurſus
» proci, rurſus candidati uiſuntur: quaſi profeſsi ſint eam re-
» ligionem quæ ære demum numerato, profeſſores auctorare
» didicerit, non etiam annonis mentis ſibi optimè conſciæ,
» quæ ſtipendia ſunt & emerita mentium ingenuarum: ac
» primus quidem prudentiæ gradus fuerit ab iis abſtinere:
» quòd ſi more humani ingenij impegerimus, redeundum in
» uiam, neque uerò rationis freni excutiendi, & peccata pec-
» catis cumulanda: id uerò indigniſsimum eſt, diſertéque ſa-
» cro retinẽdæ interdicto maieſtatis, metúſque diuini aduer-
» ſatur. Hæc ſi ſemel impegerimus, in gradum nos reſtituunt.
» Interdicto eiuſdem recuperandæ, unde ſcilicet perturbatio
» nos animi deiecit. Itaque ea in re debemus animum maxi-
» mè exercere, ut exemplo prius à nobis præpoſito colantur
» boni mores, concordia Chriſtiana in unum omnes coaleſca-
» mus. Huius rei, quæ omnium longè maxima eſt, multa
» præcipuáque ſemper fuit cura cœtibus. Nam qui præſtanti
» doctrinæ ſanctum uitæ inſtitutum adiunxerint, à Synodo-
» rum patribus ex uniuerſo terrarum orbe conquiſiti, euocati
» exornatíque ſunt ſumma cum eligentium laude, Eccleſiarũ
» fructu, commodo, lætitia, plauſu populorum. Quid illud o-
» mnium grauiſsimum ac periculoſiſsimum loquar, quòd ne-
» mo tempeſtate noſtra non deplorat: iniurias principum di-
» cam, an militum? legionum inconſtantiam, armatorum
» minas? Quid enim miſerius, uel audiri, uel cogitari poteſt,
» quàm ut cæli terrarúmque regina Eccleſia, aut ui ſeruire, aut
» manus dare, aut graſſantiũ tela pertimeſcere cogatur? adeo
» ſerpit hoc tempore, adeo inſurgit, adeo inualeſcit, ut omnis

illa Eccleſiæ authoritas atque adeo tradita libertas, euerſa, profligata, & plane extincta eſſe uideatur. Quamobrem caue Iuli ſecunde Pōtifex maxime, caue credas ullum mortalium quicquam melius ſalubriúſque cogitaſſe unquam, quàm ipſe ſpiritu ſancto monente cogitaueris in Synodo inſtituēda, cuius quidem nulli reges, nulli Cæſares, nulli principes poſſunt uel decreta contemnere, uel iuſſa negligere, uel authoritatem detrectare. Si qui enim fortè Pōtificem ipſum per ſe inermē parui pendere auſi ſunt; Synodi authoritate, principúmque & nationum conſenſu, ac ſtudiis inſtructum metuere ac uereri conſueuerunt. Nam ſi Synodorum res geſtas repetamus, nihil illis potentius, nihil maius, nihil munitius eſſe intelligemus. Synodo nanque in Ioannem Hiſpaniæ, & Alphonſum Luſitanum, Rodulphum imperatorem deſignatum, Gregorius X. Martinus IIII. in Petrum Aragonium animaduertit. Synodo Alexander V. Ladiſlaū exauctoratum fecit. Synodo & olim Gregorius, & patrū memoria Eugenius Græcam Eccleſiam Latinæ coniunxit. Quin in hac eadem æde omnium principe, & quæ uincere ſemper hoſtes ſolita eſt, uinci nunquam, non niſi Synodo, & II Innocentius aduerſarios deiecit, & III Alexander uictorem ſociósq; ſuperauit: & innocētius Othonē imperio ſubmouit: & Martinus V. hoſtilia tyrānorū arma diſſipauit: & ne omnia perſequar, quicquid laude, quicquid gloria dignū à Melchiadis ætate in Eccleſia geſtum eſt, aut ad hoſtem arcendū, aut ad Remp. componendam, id omne ex his conuentibus originem ſumpſit, & proinde illis acceptū ferendum. Vnde ueterum decretis cōſtitutum uidemus, ut quotannis bis habeantur conuentus docentium in Eccleſiis: credo haud aliam ob cauſam, niſi ut & ſordes abluantur, & ne, ſi qua diſſenſio orta eſt, latius uagetur. Et ſimulachrū huius moris retinent paſſim Eccleſiæ, dū conueniunt quot-

» annis ſingularum diœceſium ſacerdotes, ubi de moribus & doctrina pauca, multa paßim alia inculcantur, nullo ueterũ exemplo, qui hunc conuentum ueluti morum aliam cenſuram instituêre. At nos nunquam ne tandem poſt undique qua ſacra, qua prophana, interuerſas opes, hauſtas uoluptates, ullum tempus in acerrima & attentißima cogitatione ponemus? qua perſpiciamus, quo pacto rationes huiuſce ſacerdotij ad ærarium illud diuinum referamus, ubi ſeſtertia innumera expenſa cum acceptis conferenda ſunt? Quouſque tandem pergemus faſtigium ita noſtrum tollere, ut luminibus Regũ & principum obſtruere conemur? Quotus quiſque noſtrum fidei initia & ipſa primordia religionis, quæ à cruce & morte, non faſtu & magnificentia profecta ſunt, intuetur? Quotus quiſque diuini præconis uoce edoctus, in ſimplicitate animi magnitudinem, in procuranda aliorum utilitate, poſthabita ſua ultimum finem aſſequendæ felicitatis conſtituit? non ſunt ſacra, non, inquam, auguſti iſti ritus noſtri ad cæterarum diſciplinarum uiam & rationem dirigendi. Quippe illæ uario multiplicique ingenio hominem exigunt: ij niſi ſimplicibus & credulis ſe non credunt. Nouo genere & inſtituendi & docendi, prius perſuaſos eſſe uolunt ſectatores ſuos, quàm aliquid illis perſuadeant: elatos, laudis cupidos à limine arcent, calliditatem, confidentiam, magnificáſque iſtas oſtentationes ne admittunt quidem. Nunquàm ne imitabimur tot culmina fidei? tantas copias teſtium lectißimorum, qui pomœria prorogauerunt ſacri dogmatis uſquequaque gentium? Aut hoc reſtituet piorum cœtus, aut iam deplorata omnia. Nam quid aliud ſanctus cœtus, niſi malorum metus, proborum ſpes, errorum correctio, ſeges & reſtitutio uirtutum? qua dæmonum fallacia uincitur, illecebræ auferũtur, ratio amiſſa arcem recipit, terris è cælo iuſticia redditur: redit ſiquidem ad mortales Deus.

» Nam ſi dixerat, Vbi duo uel tres meo nomine conuenerint,
» ad eos uenio, intérque eos ſum: quanto huc lubentius ſe cō-
» feret, quò non duo uel tres, ſed tot Eccleſiæ capita proficiſcū-
» tur? Nam ſi angelos uocat Ioannes Eccleſiarum paſtores,
» quid eſt quod uel uotis petere, uel precibus à Deo conſequi
» non poſſit tanta ſimul frequentia angelorum? Hic Eua ab
» exilio reuocatur, hic ſerpentis caput talo premitur puellæ
» ſanctioris: Abrahamus educitur è Chaldæorum terris, Agar
» ancilla obtemperat heræ, fœdus cum Deo rurſus feritur,
» animorum circunciſio introducitur. Hic ſcalam figens pa-
» triarcharum pater in cælum aditum pandit, Deo iungitur
» in palæſtræ ludo, & audendo à Deo accepit nomē. Hic po-
» puli ueluti in ſolitudine oppreſſi fame, diuinitus auxilium
» impetrant, cæli angelorumque panem recipiunt, & ſuaui-
» tate ueſcuntur cæleſtium epularum. Hic cum hominum pe-
» ctora tanquam ſaxea euaſerint, Moſis uirga percuſſa aqua-
» rum fontes effundūt. Hic theſaurus agro abditus effoditur,
» margarita emitur, lampades accenduntur, ſemen in agrum
» fertilem ſeritur, ſinapis granum ſurgit in arborem, & fera-
» ci oleæ oleaſter inſeritur. O beata itaque tempora illa, quæ
» Synodos ſuſceperunt: hæc ſtulta, ſi non agnouerint: miſera, ſi
» omiſerint. Et quando ueterum cœtuum commoda ſtrictim
» attigimus, nunc quambreuiſſime noſtra delibemus. Tan-
» tás ne uirtutes, Dij boni, tantam frugalitatem, modeſtiam,
» maiorum noſtrorum non imitabimur, qui cum omnia ſibi
» ſubeſſe uiderent, nihil ſibi arrogarunt? & tamen ita cupio
» ueteres imitemur, aſpera ut omnia & inculta, ambitionem
» potius quàm pietatem redolentia uitemus, ne plebem dum
» emendare uolumus, à nobis auertamus. Frugalitatem exi-
» git pietas, non pœnam: utamur argento, non capiamur: ita
» quidem ut non auro à nobis & munditiæ, ſed uitiis & il-
» lecebris indictū bellū uideatur. Appello ergo te Iuli ſecūde

„ Pontifex maxime, ſummus ille te appellat Deus, qui ſuam te gerere uicem in terris uoluit: qui è tanto iampridem Senatu te unum delegit, qui nonum uſque in annum Eccleſiæ ſuæ te ſponſum defendit, qui & bonam cogitãdo mentem, & magnam agendo facultatem dedit, quantum nulli maiorum unquam præſtitit, ut prædones abigeres, uias purgares, ſeditiones tolleres, Dei templum, omnium quæ uſquã uiſa ſunt magnificentiſsimum excitares, militiæ arma Eccleſiæ (quod nemo antea aut potuit aut curauit) magnis Regibus metuenda faceres: ut denique imperium propagares, ut Ariminum, Rauennam, Fauentiam, & alia permulta recuperares. Quæ etſi tibi eripere hoſtis poteſt, quin tamen primus Pontificum hæc geſſeris, efficere non poteſt. Magnorum enim principum uirtus non caſu aut euentu, ſed ex cõſiliis atque actionibus cenſenda eſt. Tibi uerò etiam atque etiam uidendum, ne dum capiti mederi pares, reduuiam curaſſe uideare. Caput uerò illud fuerit tuarum actionum, ſi Chriſti hoſtem Maumetem fregeris: reliqua tibi adempta, alio tempore reddentur. Nunc rebus geſtis hæc duo deerãt, ut Synodum uocares, & communi Chriſtianorum hoſti bellum indiceres: & quæ ab initio ſemper cogitaſti, ſpopondiſti, decreuiſti, iam Deo, iam Chriſtiano gregi, iã tuæ præſtes tum pietati, tum fidei. Ac ſcias te bonos omnes in magnam ſpem erexiſſe, quippe qui bellorum & malorum tẽporum iniuria, ad hæc differenda quidem coactus fueris, ad negligenda uerò & deſerenda non minis, non telis, non cladibus adduci potueris, qui animum ea conſtantia firmaris, ut hi fluctus, hæ aquæ, hi turbines, procellæ, quanquam multæ, firmam tamen charitatem tuam extinguere nõ potuerint. Ille itaque idem Deus qui præter hæc omnia quæ ad animum exercendum enumeraui, immortalia beneficia bis ſuperioribus annis, tum Romæ tum Bononiæ, cum etiã

» intra ædes tuas extinctus habereris, te in uitam reuocauit,
» & ad hæc maxima opera gerenda reſeruauit, ut & ipſe
» Deus extincto Pontifici manifeſtiſsimo mirabilique exem-
» plo, & Pontifex extinctæ Eccleſiæ ſanctiſsima Synodo uitã
» reſtitueret: atque unà cum reuiuiſcente Pontifice, etiam Ec-
» cleſia moribus reuiuiſceret. Ille, inquam, Deus petit man-
» dátque, ut duo illa animo uolutes, cures peragas: & euellas,
» eruas errores, luxum, uitia: inſtituas, ædifices, plantes mode-
» rationem, temperantiam, ſanctimoniam. In te uno id ſitum:
» quod ueterum decretis ſancitum eſt, iubeas exerceri hoc lo-
» co. Primum ſi quis nouum quid proponit, ſi quid quod per-
» tinet ad quantumuis magnæ potentiæ emendationem in-
» ſtaurationémue, huic ne id fraudi ſit: Deinde ne cui præci-
» damus ueterẽ licentiã libertatémq; dicendi: Tum ne immo-
» deſtis uocibus perſtrepamus, aut uanis tumultibus cœtum
» perturbemus: Vt deniq; ij deligantur, qui grauiſsimis de re-
» bus diſputent, nõ qui diuitijs ſolũ & gratia apud magnos
» polleant: at ſingulis maximiſq; ex urbibus qui iudicio pro-
» borũ, & in ſtudiis liberaliſsimis grauiſsimiſq; uerſati ſunt,
» & opinione probitatis paſsim cõmẽdentur. Ad hæc uerò a-
» genda cũ alia permulta, tu præcipuè amiſſus exercitus exci-
» tare nos debet: quod equidẽ diuina prouidẽtia factũ putem,
» quò armis demũ Eccleſiæ freti, alienis cederemus, ut ad no-
» ſtra redeũtes, uictores euaderemus. Noſtra autẽ arma ſunt,
» pietas, religio, probitas, ſupplicationes, uota, lorica fidei, atq;
» arma lucis, ut ait Paulus. Ad quæ ſi Synodi opera redibi-
» mus ut armis nõ noſtris inferiores aliquo hoſte fuimus, ita
» noſtris erimus omni hoſte ſuperiores. Nos quidẽ pauloantea
» occupata à Frãcis Italiæ parte nobiliſsima, ſic orbẽ reipubli-
» cæ cõuerſum uidebamus, ut uix audire ſonitũ, uix impreſsã
» orbitã intueri poſſemus, minore omnino ſonitu quã putara-
» mus lapſa erãt omnia: ſpes iniecta nulli uẽturũ ea poteſtate

hominem, qui labefactatas has partes aut ſuſcipere poſſet, aut tueri. Ecce autem extitiſti tu Iuli, uindex libertatis noſtræ, conuertiſti arma in florentiſſimum Regem: qua in re in ſummam gloriam ueniſti: quæ tamen ſi in ueros fidei hoſtes conuertiſſes, hominum credo admiratione in cælo eſſes. Veniat quæſo in mentem Moſis bellum, quod aduerſus Amalechum Regem geſſit: uidebis populum Deo charum, gladiis fidentem ſemper uinci: contrà precibus ſupplicantem, ſemper uincere. Ioſueus exercitum in prælium ducebat: Aaronus ſacerdos cum Huro ac Moſe montem aſcendebant, illi armato corpore ferebantur in hoſtem, hi demum purgato animo precabantur. Illi enſibus, hi uotis agebant: illi ferro, hi pietate pugnabant. Vidimus utraque arma militiæ ac religionis: at iam quæ noſtra ſunt cognoſcamus. Dum Moſes, inquit, manus attollebat, noſter uincebat exercitus: dum manus remittebat, exercitus inclinabat. Ac ne caſu id factum ſuſpicemur, extremo ſermone illo ſcribitur, aduerſus Amalechum, hoc eſt, Eccleſiæ hoſtem, Dei manum ac bellum eſſe à generatione in generationem: Quibus uerbis monet Deus, utrăque generationem: & Moſis & Chriſti, militiæ armis uinci, pietatis ſtudio uincere: ſuperari manu decertando, ſacro faciendo, ſuperare. At quò nos tandem perduxit præceps ambitio? ut cùm Chriſti mandato pacem cum hominibus ſanctè colere, cum uitiis demum bellum gerere debeamus, Italiam tamen ipſi totam armis noſtris cõcutiamus? An uerò finem nunquam inueniet dominandi illa apud nos ambitio, ut non contenti poteſtate illa eximia, ad raptos dominatus animum adiiciamus? Audire operæpretium fuerit diuinas uoces undique perſonantes, undique Synodum, pacem, ſanctam illam expeditionem efflagitantes. Quando enim uita noſtra mollior? quando ambitio petulantior? quando cupiditas inflămatior? quando peccandi

» licentia impudentior? quando audacia aduerſus pietatem
» loquendi, diſputandi, ſcribendi, aut frequentior, aut ſecurior
» fuit? quando in populis rerum ſacrarum? quando & clauiū
» & ſanctorum præceptorum non modò negligentia, ſed &
» contemptus maior? quādo apertius religio & fides ludibrio
» uel tenui plebeculæ fuit? quando (pro dolor) ſectiones in Ec-
» cleſia pernicioſiores? quando hoſtis potentior? quando ex-
» exercitus truculentior? quando obiter monſtra, portēta, pro-
» digia tum cæli minitantis tum terræ expaueſcentis, aut cre-
» briora aut horribiliora apparuêre? quando (heu fletus me
» impedit) cædes, quādo clades uel prius Brixiana, uel poſtea
» Rauennate cruentior? quando, inquam, ullus inter infauſtos
» dies, quàm ſanctiſſima illa à mortuis excitati Chriſti lux,
» aut luctuoſior aut calamitoſior illuxit? ſcilicet, ut expleant
» illi uindicta feroces animos, nos uiles animæ mactamur?
» inutilis turba, nos cui nullæ eiulationes flebiles debentur,
» uexamur? Quæ quidem omnia (niſi ferrei ſumus) quidnam
» aliud quàm cælitus miſſæ ſunt uoces monentis Dei ac præ-
» cipiētis, ut Synodum habeas? ut Eccleſiam emendes? ut ſpō-
» ſæ tuæ undique laceſſitæ pacem utranque reſtituas? ut gla-
» dios auertas urbis & Italiæ iugulis imminentes? ut noſtrā
» frenes uiuendi licentiam, Eccleſiæ uiſcera maioribus uulne-
» ribus ferientem? Non enim multum refert quantum agri
» poſſideamus, ſed quàm iuſti, quàm pij, quàm diuinarum re-
» rum ſtudioſi ſimus: ut denique poſt tot mala, tot incommo-
» da, tot calamitates, principem Chriſtum audias Petro po-
» ſteriſque Synodum oſtendentem, ut unicam omnium malo-
» rum medicinam, tutum periclitantis nauiculæ portum, ſolā
» Reipublicæ confirmandæ rationem. Iubet enim Petro, con-
» uerſus aliquando confirmet fratres ſuos. Imperat aliis ab
» ingrata Deo uita, ad gratam piámque lapſos deducant:
» uult is ea pares, mediteris, cogites, quæ eſſe in eo Pontifice ac

uiro debeant, qui ſit piorum cœtum afflictum & oppreſſum miſeris temporibus ac perditis moribus, in ueterem pietatẽ ac religionem uindicaturus. Ille abs te etiam atque etiam petit, ut ea quæ initio oſtendiſti, in ſanandis hiſce tumultibus, deinceps feciſti, etiam ad exitum augeri & cumulari per te uelis. Quando enim unquam magis uidimus lippitudine præpeditos, præponi diuinæ ſpõſæ arcibus pro ſpeculatoribus? pro antiſtitibus eos qui oracula intelligere nequeãt: pro uigilibus, uiros ſomno languidos: pro præconibus, qui exiguæ ſint uocis: pro concionatoribus (ut de me aliquid dicam) qui raucedinem contraxerunt: pro nauarchis quique clauum teneant, quibus in ſentina locus eſſe uix debeat in iactatione & æſtu maris? pro præcurſoribus, quibus anhelitus ſit impeditus? Audis Petre? Audis Paule? Auditis auguſtiſſima ſemper capita, tutela ac præſidium urbis Romæ? Auditis in quem malorum cumulum Eccleſia, Chriſti fundata ſanguine deducta ſit? Videtis acies utrinque profligatas? uidetis cædes? uidetis clades? uidetis campos occiſorum aceruis opertos? uidetis terram hoc anno plus cruoris hauſiſſe quàm pluuiæ? minus imbrium bibiſſe quàm ſanguinis? uidetis tantum Chriſtiani nominis, quantum fuerat ad fidei hoſtem debellandum ſatis, nihil niſi exitium, nihil niſi interitum ſupereſſe? Ferte ſacris ueſtris ad Deum precibus opem, iuuate, ſuccurrite, & quam de Iudæorum & tyrannorum faucibus eruiſtis Eccleſiam, nũc domeſticis cladibus occumbentem eripite. Videtis eò rem perueniſſe, nemo ut iã inueniatur qui ſacram nauem, quæ fertur in ſcopulos retro, inhibeat, cùm remiges obſurduerint: ac nec uectores quidem iactura facta reliquias colligant. Videtis flare atque reflare hinc atque illinc uentos contrarios, ſcindi uela, frangi propè ſacræ nauis malum, carinam dehiſcere: Videtis ui uentorum nauim ita impulſam in funes anchorarum, aliarum nauiũ,

» uix ut præciſis funibus nautæ ſe explicare poſſint. Videtis
» nihil aliud ſupereſſe, quàm ut leuandæ nauis gratia, iactus
» mercium fiat diuinarum, qui necquicquam poſtea omnium
» contributione ſarciri poſſit. Videtis ab ipſiſmet Italis accerſi
» ferociſſimos hoſtes in Italiam: qui cum cogantur exire de
» naui abiectis gubernaculis, cupiunt reliquorum naufragia
» ex terra intueri. Malunt uehi male & ſuperbe Turcis gu-
» bernantibus, quàm iuncti noſtris uectoribus obtemperare.
» Tales obſecro peſtes auertite. Orat id à Deo populus, uiri,
» fœminæque, omnis ætas, omnis ſexus: rogant patres, obſecrat
» Senatus, obteſtatur ipſe denique ſupplex Pontifex, ut Eccle-
» ſiam, ut urbem, hæc templa, has aras, hæc ſacra, hæc ueſtra
» ipſorum capita ſeruet, ac Synodum Lateranenſem à Iulio
» indictam hodie: quod fauſtum, felix fortunatúmque ſit, &
» nobis & Eccleſiæ, & toti Reipublicæ Chriſtianæ, in orbis
» terræ certiſſimam ſalutem, diuini ſpiritus numine firmet, cu-
» rétque: iubeat, imperet, & pacari Chriſtianos principes, &
» in publicum Chriſti hoſtem Maumetem noſtrorum Regum
» arma conuerti, atque his fluctibus, his procellis, his aquis,
» non modò non extingui Eccleſiæ charitatem, ſed ſacræ cru-
» cis meritis, & diuini ſpiritus ductu, quibus coniunctim ho-
» die ſacra fiunt, ablui potius ab omnibus conceptis maculis,
» & in antiquum ſplendorem munditiámque reſtitui. Hæc ille prudenter diſſerebat: at cùm poſt tertiam ſeſſionem fœdus pepigiſſet Pontifex cum Maximiliano in æde dicata ſacræ uirgini Populanæ, Iulius qui pacis antea conſilia cum Ludouico agitarat, acrius bello renouando incubuit: idémque Egidius Viterbienſis, quaſi palinodia recantata, multa in Gallos effudit, quaſi impij nemine perſequente ex ueteri oraculo fugientes, uictoriam dediſſent: & tamen uir pius uictus ueritate, extremis uerbis orationis hortatus eſt Pontificem, Si partam diuino munere uictoriam, ſi hunc diẽ,

ſi Cæſaris fœdera, ſi ſupplicem hăc Rempublicam, ſi res geſtas, ſi illud quod cælo æquaret templum, ſi poſteros, ſi monimenta, ſi trophæa, ſi ſua omnia ſtabilia, æterna, felicia eſſe cuperet, componeret hos fluctus, tolleret inteſtina mala, emendaret mores, luxum, licentiam, flagitia, odia præterea, diſcordias, arma è Republica prorſus auferret: & compoſitis rebus pacatiſq; uera ſanctáque pace principibus, quicquid Chriſtianarum eſſet uirium colligeret, & ad imminēs Maumetis periculum dirámque peſtem opprimendam accederet: & ſi res diuina & uera gloria ex animo curæ ei eſſet, alia omitteret omnia: has peſtes aggrederetur, has domaret, has tolleret. Illi uerò adiuncto Cæſare, ſpretis prudentū conſiliis, nihil deliberatius fuit, quàm hinc Ferdinando, hinc Anglo, hinc Heluetiis ad arma uocatis, Regnum Gallicum opprimere. Quin uulgatum eſt, iocóne cōficto, an uero, quādo Romani pictores Petro claues, Paulo enſem tribuunt, illum in Gallos emiſſurum copias, enſe accinctum & clauibus, ad Tybrim profectum in aquas amnémque proieciſſe claues, hæc inferentem: Quandoquidem nihil Petri claues
" *prodeſſent, Pauli enſem (quem mox eduxerat) auxilio futu-*
" *rum. Idem ea fuit perfidia, ut Federicum Sanſeuerinum, unū è purpuratis, quid ad Regem tranſierat, blādis literis ad reditum pelliceret: alteris maximè petebat à Franciſco Gonzaga Mantuano, & Iacobo Triuultio darent operam, ut quacunque ratione interceptum deprehenderent: idem, ut dum per legatos pacis conditiones ſcribūtur cum Rege, aliis legatis Heluetios ſummis inuitatos ſtipendiis uno eodémq; tempore in Regem armaret: Gallos uerò in uniuerſum nouo nomine augēs Romanam ſupellectilem, Micturiuinos uocaret, quaſi immodicos uini potores, quod mox emittendum eſſet: quo uitio ipſe maximè laborabat. Neque hiſce maledictis abſtinebat quæ in ipſum dupliciter recidebant. Vnde*

factum eſt ut Gallici poëtæ palàm in eum his affixis undique uerſiculis luderent:

Patria cui Genua eſt, genitricem Græcia, partum
  Pontus & unda dedit, quî bonus eſſe poteſt?
Sunt uani Ligures, mendax eſt Græcia, ponto
  Nulla fides: malus eſt, hæc tria quiſquis habet.

Magnam uerò ab eo iniit gratiam Ianus Laſcaris, qui his Romam allatis uerſiculis, contrarios mox edidit in hanc ſententiam:

Eſt Venus orta mari, Graiûm ſapientia, ſolers
  Ingenium eſt Ligurum: quî malus eſſe poteſt
Cui genus ut Veneri, à Graiis ſapientia, ſolers
  Ingenium à Genua eſt? Mome proterue tace.

Is tamen in eas eſt anguſtias deductus, ultro ut copias omnes ſuas Ludouico detulerit, modo tamen Ferrarienſem ne tueretur, tantum ſe ſpectatorem tribueret. Rex Italiam omnem potius ſibi relinquendam eſſe dixit, quàm Ferrarienſem fideliſſimum ſocium deſerendum: eius finibus ſi Pontifex abſtineret, quibuſuis conditionibus ſeſe cum eo tranſacturum. Iulius ubi ſuperatū ſe uidet, magis irritatus eſt, operáque Gurcenſis Cardinalis, ex Heluetiis mox ſuppleuit copias, ſubnixus auro Veneto: Maximiliano etiam Cæſare adiuncto, clandeſtiniſque legationibus & Ferdinandum Hiſpaniæ, & Henricum Britanniæ Regem ad bellum Gallo inferendum impulit. Ludouicus ubi uicinos Reges omnes bellum ſibi parare uidet, reuocat ex Italia maiorem militū partem. Ita Pontifex ac reliqui nacti urbes uacuas milite, Italiæ loca quæ Rex occuparat, recipiūt. Aubignius Hiſpanis Brixiam reliquit, & Tritianam arcem Franciſcus Biarnenſis præfectus quem Baronem uocabant. Placentia & Parma ex fœdere Iulio ceſſêre. Benedictus Cribellus auro Veneto uictus Cremā dedidit. Palicius cùm ſe Papiam re-

cepiſſet, iuſſu quoq; Regis ſaluo equitatu in Galliam rediit, uel ſuapte ſpõte, cùm ſe hoſti imparem agnoſcit. Qui ſuperfuerant ex Gallis Mediolani, aut fuga ſibi conſulere coacti ſunt, aut cæſi. Ex his gregarius miles in itinere claudicans, obuiam factus ciui cuidam Papienſi: is quaſi peregrini curã ageret, comiter inuitat in domum Gallicum militem: inuitatum quiritantémque multis uulneribus confodit: mortuo cor euelli iuſsit: id conuiuio publice appoſuit, indigno facinore ſeſe polluens, & quod nemo in ferociſſimo etiam hoſte laudarit. Ferdinandus Hiſpaniæ Rex egerat cum Anglo, ut is claſſe in Hiſpaniam appellens, inde in Aquitaniam properans, bellum Gallo inferret. At prius per Ioannis Nauarrorum Regis fines pertranſeundum erat. Ioannes Fuxeus Alebreti filius, Nauarris imperabat. Rex motus ancipiti bello cum & Hiſpani & Angli uni Aquitaniæ diuerſis locis imminerent: ad Ioannem Fuxeum miſſo Amanio Alebreto Dorualo per eum tentabat Anglos Aquitania arcere: ſed nihil poterat conſtitui quod non incurreret in magnam difficultatem. Pungebant Dorualum dubitationes Nauarri. Is cum eo egit ut impediret hoſtium tranſitum.

„ *Nauarrus negabat, ſe impedire poſſe. Primùm enim prohi-*
„ *beri fœdere inito cum Ferdinando, ne illi eſſet hoſtis: id quo-*
„ *que iactitare Ferdinandum, cum redderetur ab Hiſpanis id*
„ *Regnum poſteris ſuis, diſerte cautum, rediturum Regnum*
„ *ad Hiſpanos ſi ſui fœdus uiolarent. Quid autem, cur hoc tẽ-*
„ *pore id ab eo poſtulet Ludouicus, qui multo tempore foue-*
„ *rit Regni æmulum Gaſtonem Fuxeum? deinde cur aliorum*
„ *controuerſiis ſeſe ipſe interponat? Satis ſupérque eſſe ſibi, ſui*
„ *cuiq; Regni curam: alienis diſsidiis implicari & inutile &*
„ *moleſtum eſſe. Cur florentes res ſuas cum aliorum turbulẽ-*
„ *tis miſceat? cur dum alij placere ſtudet, alterum in ſe accen-*
„ *dens certam ſibi accerſat perniciem? Tum etiam quid pro*

Ludouico laboret, qui decreto Senatus Tholoſani paſſus ſit ditionis Biarnenſis imperium ſibi eripi, Regique addici? His itaque reſpōdit Oruallus: fœdus ei antiquius eſſe cum Gallis quàm Hiſpanis. Porrò nihil metueret Ferdinandi copias: futurum, ſi is uel nutu ſolo indicet irruptionem in Nauarræ Regnum, auxilia ut potentiſſima mox adſint, lectiſſimæque copiæ, quibus ipſe ægrè Hiſpaniã ſuam tueatur. Quod ad Biarnenſium ditionem attinet, cum id decretum nemo executus ſit, compromiſſo ſe curaturum, ius ut ſuum ſaluum ei maneat. Quid autem Fuxeum ingerat, quo ſublato nihil ſit metuendum? Regem ut affinem fouiſſe, non ut Regni alterius æmulum. Excluderet Regno hoſtes Gallicos: id ſi faceret, præclare apud Ludouicum poſiturum confirmabat: ſi non faceret, uerſari eum in lubrico: in periculum etiam uenire repudiata ea ſocietate ne eæ arces, innumera, eáque florẽtiſſima oppida quæ in Gallia poſſidebat, occuparẽtur à Gallis: aliter ſi faceret, uideret etiam atque etiam ne & in Regẽ eſſet inofficioſus, & in ſemetipſum pene periculoſus. Sperare ſe Franciam eius fortunæ quantumuis afflictæ & iactatæ, portum ac perfugium futurum. His motus Rex Nauarræ, cum Stephanus Poncherius & Petrus Viachius honorarij arbitri delecti, Biarnẽſem ei ditionem addixiſſent, antiquato à Rege Senatus decreto, fœdus cum Ludouico iniit. Ferdinandus ubi ea fœdera inita intellexit, inſtructas copias, quas in Gallum ducturus erat, uertit in eum. Atq; hæc quidem cauſa fuit Ferdinando uicini Regis eiiciendi: alterã etiam prætexuit, quòd edicto Pontificio & Gallorum Rex & qui ei auxilium ferrent impij pronuntiati eſſent, eorúmque regna publicata: exercitui, quem maximo delectu collectum habuit, præfecit Federicum Toletanum Albanum: Aduentu eius cognito, Regem Ioannem effugiſſe. Bemontanos omnes Regis ſtudioſos, totam nobilitatem effuſam

didicit. Multi uerò ex factione Agramontanorum illum nõ modo recipiebant, ſed etiam ultro uocabant. Cum urgeret & inſtaret ſummo cum ſtudio Ludouicus Lerina, Pompelunenſes deditionem mox fecere deſerti à Rege: multíque alij uicini, eorum ſecuti exemplum, redacti mox in hoſtium poteſtatẽ, ut Elumberri, Olitenſes, Tutelenſes, Amaij, Mons regij. Arces tamen aliquot, ut & Runcitani, Eſcuaníque aſpera & montoſa regione freti, manu iuuentutis Menaldo Naualio duce armata, feliciter à ſe hoſtem reiecere. Progreſſus deinde eſt Albanus cum exercitu ad tranſalpinos Aquitanos, fanúmque Ioannis, arcem munitam ad montis radices ſitam occupauit: Garritanorum uerò agros miſere populabatur, & uexabat homines contumeliarum omni genere. Montem quoque Gelatium aliam arcem recepit, diruitque paucos poſt menſes. Adfuere & ex Anglia lectiſſima auxilia: ita eis flauit uentus aptiſſimus, coniuncti ut in tempore uiderentur ad Aquitaniam inuadendam. Albanus ſuadere his Baionam mox contenderent, ſuam feſtinationem oſtentare non ſolùm auidam uictoriæ, ſed etiam celeritatis: inermes atque imparatos intercipiendos. Id ſi celeriter fieret, ſe uidere impendere fatum iam, ac certè etiam appropinquare & Baionæ & Dacio, & Burdigalæ: At Britannis, cùm ſe imparatos ad tantam expeditionem, cùm à militibus, tum à pecunia cauſarentur, neque ſperarent ſe commode hyemare eo loco poſſe, illudíque ſibi etiam ab Albano profiterentur, pactis cum Franco induciis, id perſuaderi nõ potuit. Ludouicus magnas copias ex delectu Aquitaniæ comparat adiunctis Germanis, Heluetiis, & ueteranis, qui in præſidiis erant. Conuenere illi in fines extremos Aquitaniæ: præfectúſque tantis copiis Franciſcus Valeſius: huic adiuncti Ioannes Chabaneus Palicius, Odetus Lautrecus, Carolus Borbonius, Franciſcus Dunenſis Longue-

 uillanus.

uillanus. Rex quoque Nauarræ corroboratis iam cõfirmatiſque uiribus cùm multi ex ueteribus clientibus corrogati conueniſſent, multitudinem uariam coëgit, armauit, inſtruxit. Conuenere tandem omnes, conferunt conſilia, maxime exquirentes quo pacto facilius reſtitueretur Ioannes in regnum: multique dies cõſumpti ſunt in his deliberationibus, Commodiúſne eſſet coniunctos ſimul progredi, an uerò uariis è locis hoſtem extrudere, partitis inter ſe copiis. Commodius extremum id uiſum: id ut mature facerent, Rex Ioannes, & Palicius cum Germanorũ duobus, Aquitanorum quatuor millibus, equitibus ducentis miſsi ad Pompelunam recipiendam. Borbonius miſſus ad Bardulorum agros populandos, Valeſius Albano oppoſitus eſt: ij mox arces aliquot, trucidatis qui in præſidio erant, diripiunt. Ita factum ut mox ex Stella, Olito, Taphalia, Regẽ ſuum excipere parati eſſent, niſi Antonio Fonſeca aduentante cum inſtructo exercitu, Franciſco etiam Bemontano occurrente direpti eſſent. Albanus recentes Gallos cùm ægre à ſuis ſuſtineri poſſe uideret, cogitarétque futura illis in dies, qui equitatu abundarent, omnia difficiliora, ſtatuit pugna abſtinere, ac ſeſe Pompelunam recipere, & iam expeditus antecedebat Gallicos equites. Id intuitus Valeſius admonet Palicium à frõte illi ſe opponat, ſe inſtaturum à tergo fugienti parte alia. Id ille ueritus, concubia nocte magno ſilentio ſuis eductis, à locorum peritis per uaria diuerticula ægre eductus, ſuperat iuga Pyrenæi. Vix ſe illinc abſtraxit, atque impeditum expediuit cùm in anguſtum cogerentur tantæ copiæ, neque inſtantibus admodum Francis peruenit in urbem: eóque tẽpore hoſtes arcem Stellẽſem recepere. Hac ſpe deiectus Rex cum Palicio caſtra propius mouit: & iam prope muros caſtra habebat. Ac primum quidem multis ex urbe progreſſis, uarie dimicatum eſt: tardiúſq; urbs uidetur oppugnata,

machinis bellicis nondum allatis. Deinde etiam copiæ per ſuburbanam explicatæ multis in hoſtem irruentibus, inter quos cæſus Alimacus. Quo loco caſtra habebãt Frãci, duo erant fana, alterum Encratio, alterum Claræ Veſtalibúſque dicatum: quæ cum ſupplices confugiſſent in fidem Antonij Barbesij adoleſcentis adhuc, data ab eo ſedulo eſt opera ne uiolarẽtur. Euelli uix potuit opinio Ioanni, quin ſe Pompelunenſes ſponte dedituri eſſent: id cum non procederet, tandem ſtatuit urbem oppugnare. Satis cõſtat à Ioanne Liſleo, quem uulgo Liloium uocabant, Aquitano uexilla Gallica erecta, Bernardo Villario, & Stephano Caunao, eam quoque laudem uindicante. Palicius ad oppugnationem Pompelunæ, his quæ eſſent neceſſaria comparatis, caſtris ad urbem poſitis tormentorum impetu cœpit murum deiicere. Eo die murus tantum deiectus eſt, ut & ſequenti labentis muri ruina oppreſsi Ferdinandus Vegua, Petrus Mauricus, Iacobus Vilalbanus. Franci ſæpe ſcalis ad murum poſitis hoſtes adoriuntur, ſæpe pulſi ſunt, ſæpe inſtantes, rurſus excepti ab hoſte, ceſſere. Eo die multis cæſis in caſtra eſt reditũ: ratio de integro ineunda fuit urbis oppugnandæ: ſequenti Germani depoſcunt urbis oppugnationem: at cum formam totius huius negotij opinione maiorẽ difficiliorémq; agnoſcerent, eam libenti animo remiſerunt: Iámque fracto milite, acciſo equitatu, agebatur de ſoluenda obſidione: prius tamen per caduceatorem Albanus prouocatus ad prælium. At is cum ſe tuendæ Pompelunæ tantum præfectum diceret, multis iocis prouocationem Gallicam eludens, detrectauit certamen: multa illis alio pacto tempeſtiua futura ad mortem dicens, quæ facile obire ubi uelint poſſent. Franciſcus Valeſius dum è Pompeluna cœtum ingentem inuiſit, uel ad fanum Ioannis Pediporti, uel ad uicum Euſtarium, ferè ab hoſte interceptus. Is tamen ea fuit animi magnitu-

dine, ut ultro proſecutus ſit hoſtes. Nam ij uidentes ex Euſtario præmiſſum copiarum robur, noctu adfuere certo conſilio Valeſij intercipiendi. At dum riuulum uico proximum tranare uolunt, conclamatum eſt ad arma, exciti lixæ, calones gregariique milites & nobiles adoleſcentes, qui ei aderant: emiſſis uerò leuibus aliquot machinis, illi Francos rati paratiores, ceſſere. Expectauit hoſtes ille uno atque altero die, quibus abeuntibus, & ipſe abiit. Dacio eodem tempore oppido muniſſimo fruſtra hoſtes ſeſe potiri poſſe falſò ſibi perſuaſere: eam urbem uulgus Aquenſem uocat: ueteres forte per nomen Auguſtarum aquarum deſignaſſe uidentur. Extant adhuc Thermarum indicia, & aquæ calentes. Rediit igitur ex Aquitania Regius exercitus multis admirantibus, culpámque rei male geſtæ in Dunenſem reiicientibus. Suſpicabatur Cantaber pactas inducias inter Reges poſt Pompelunam munitam, ea conditione, ne Gallus eo tempore Nauarro auxilium ferret, néue Ferdinandus Britannos aduentantes reciperet. Ita Angli poſt maris longas iactationes, re infecta domum redierunt: hæ autem pactiones in uulgus minime emiſſæ ſunt, ne Regi Nauarræ regno ob Gallum ſpoliato, quiritandi anſa præberetur. ea in expeditione diem obiit Menaldus Nauallius Fontanus, & Gaſto Caſtelbaicus, & tribunus Cantabrorum, pater Petri illius Nauarri, qui Fontem Rapidum, Franciſco Rege, Cæſari prodidit. is captus ab Hiſpanis in Ferdinandi nũquã uerba iurare noluit: id unũ orans, ut ſui iuris ſolutus uel perſolutã mercede, deliberandi ſpatiũ haberet. Id cum nõ eſſet impetratum, mori iuſſus: Cùm longo Dunenſis tempore prorex Burdigalæ manſiſſet, in arce cui Duæ nomen eſt, accidit ut irritata plebs ob uina extera in urbem illata tumultuaretur, redeuntémque uicinis locis è cœna, quibuſdam è ſuis pulſatis ſequeretur. At is in arcem ingreſſus; emiſſa mox

machina, plebem ſummouit: & per ſuos ſequenti die placatam blanda oratione ſedauit: Ludouicóque Regi qui pro deplorato eum habuerat, iubéti ſupplicium ſumeret de ſontibus, humaniſsimè reſcripſit, iam utrinque iniurias uolũtaria contritas obliuione, nihil eſſe quod cicatricem, quæ iam callum obduxiſſet, refricaret: qua in re plurimum apud Dunenſem ualuit authoritas Alexandri Sanctogelaſij, cui Lãſaco cognomen: Rex etiam & Maximilianum per id tempus placarat, & cum Venetis fœdus inierat, uſus ea in re conſilio Stephani Poncherij Senonum Pontificis: qui etſi uidebat eo ſe nomine parum ei gratum, non deſiſtebat tamen uel ſuo periculo prudenter Regem admonere, deſineret cum tam multis contendere, nihil Iulium uirtute agere. Quid cũ tot cancris hydríſque congrederetur, quibus ne unus quidẽ Hercules ſatis ſit? Venetis placatis, adiuncto Maximiliano, impoſturas Pontificias tandem ceſſuras, Britannorum Heluetiorúmque minis minori negotio occurri poſſe. Inde crebris principum legationibus poſtulatum eſt, ut cogeretur ſacroſanctum concilium de Republica Christiana deliberaturum. Ac principes quidem excepto Britanno, multique è Purpuratorum numero, Regi clanculum fauentes, id agebant, ut pro contumaci habitus Pontifex, pontificatu excideret. Nec Venetos conciliare flectereue ullis legationibus Pontifex poterat. Iulius tantam inuidiam ſeſe uix poſſe ſuſtinere uidens, æſtuabat dubitatione, uerſaréque ſe in utranque partem cœpit, nõ animo tantum ſed corpore etiam, ut iã familiares ſollicitum eum uiderent, trepidare hominem intelligerent, quantamcunque fiduciam uultu præferret. Is etiam interdum iocabatur, dudum ſe circumrodere quod tãdem deuorandum eſſet, ſe in periculis cum laude & uirtute hactenus uerſatum, ſpe poſteritatis eò perductum, plures dirutas ac penè deſertas à ſe eſſe recreatas Eccleſias. Con-

„ ſtat & paucis ante obitum diebus, uocem hanc ab eo audi-
„ tam, Accidiſſet utinam, iterum autem, utinam ne unquam
„ aut Pontificatus inſulas adeptus eſſet, aut arma uerſa in
„ fœderatos uertiſſet in communes perſuaſionis ſacroſanctæ
„ hoſtes. Miſera uerò ſors humanæ conditionis: aliquandò
„ tandem, idq́ue ſerò agnoſcimus morte proximi quid expe-
„ diiſſet olim. Concuſſo orbe terrarum inteſtinis bellis, magnò
„ depenſum ille cupiiſſet, agelli ſe modici potius finibus conti-
nuiſſet, quàm ſacra arma profanis miſcuiſſet. Hæc nos ſpe-
cies cogitatióque perturbat, cùm in illud animorum conſi-
lium cœtúmque eundum eſt, dum diem ſupremum diuinæ
ultionis inſtare agnoſcimus. Magnam uerò ille concepit
maculam, ut pacis cum eſſe deberet miniſter, animo gladiâ-
torio graſſaretur ad Franciam labefactandam, ſacrúmque
illum mucronem cæſim punctímq́ue uibraret in fœderatos:
orbem etiam totum concuteret fulminibus torquendis, di-
riſque effundendis labefactatum, nec iam recuſaret in rogū
Francicum, quin auidus pœnæ inſileret, flammiferas faces
undique prius ſubmittens: contraxit tamen, auxitq́ue exer-
citum, ac quanquam debilitatus, efferebat ſe tamen, & ad
renouandum bellum reuireſcere uidebatur ſimul atque ſe
ipſe commouerat, adſeq́ue reuocarat. Ludouicum rodebat,
apud ſuos uellicabat, ubique carpebat: uidens tamen non
licere ut cœperat hoc pertendere, ſpémque ſibi ſublatam de
Ludouico ſubigendo, inde in morbum incidit ex diutinâ
mentis agitatione contractum: ex quo conualeſcere poſteà
uiſus, mox tamen extinctus eſt, irarum in Gallum plenius:
Et hæc quidem circa annum inciderunt milleſimum quin-
genteſimum decimum tertium, cùm Hĕricus Angliæ Rex,
quorum maiores Gallorum opera, rerum apud Britannos
potiebantur (etſi non me latet ſcriptores rerum Anglicarum
id negare) claſſem inſtruit ad Britanniam minorem popu-

landam. Occurrit Britannicæ claſsi Gallica, numero ut inferior, ita ad tãtum certamen imparata. Erat prætoria Anglorum nauis Regens uocata, & Reginæ inſignis nauis Chordigera, cui præerat Herueus Portimoger nauarchus. Nec territus Herueus numero claſsis Anglicæ, ſtipatus & ipſe claſſe Gallica, pugnam iniit, occurrenteſque aliquot hoſtiles naues mergit: occurrentem etiam Regentem inuadit, ac tandem in fugam uertit: fugientem conuerſa puppe ſequitur, iámque ei imminens, proximam unco detinet. Anglus ubi uidet nullum relictum fugæ locum, ſuos ad prælĩũ excitat: miſsilia utrinque ingeſta ſunt: undíque Herueum circumuenire parant hoſtes. At ille monitis ſuis per tranſtra ut incurſarent, & contis & ingeſtis lapidibus Regentem opprimebat. Inde utrinque emiſſæ machinæ bellicæ multos in mare præcipitarunt, ſed emiſſa machina Gallica ex ſpecula Regentis, Anglos excuſsit. Idque intuitus Petrus Dholus præfectus ſpeculæ Chordigeræ, funibus arreptis celeriter occupat hoſtilis nauis ſpeculam, nactúſque tela & lapides, obruebat Anglos: aliique nauarchi Gallici occupantes alias ſpeculas, ſiſtere Regentem iubebant: inuitámque iam abducebant, cum ex epibatis unus tribunum Anglicæ claſsis monet, ignem in Chordigerã immitteret. Paruit ille, ignique immiſſo, Chordigera igne concepto latius fundere incendium cœpit: quod, antequam occurri poſſet, & tranſtra & remos & cætera opera comprehendit: ſummáque tabulata iamdudum conceperant ignem, cùm qui in ea erãt aut abſumebantur incendio, aut abiectis armis, in mare ſeſe præcipitabant. Id intuitus Herueus, uerſo in aduerſum clauo, nauem ſuam obuertit, quò facilius uentus adactum ignẽ in Regentem inferret: móxque idem ignis uento agitatus inuaſit Regentem: ibique flammæ flammis additæ, & Chordigeram & Regentem ſimul abſumpſerunt. Herueũ

alij arſiſſe aiunt in flamma Chordigeræ, alij ſubmerſum. Anglica claßis omiſſa Britanniæ minoris oppugnatione, ad ſuos ſe recepit: eodémque anno Petrus Ioannes Aquitanus, quem unico nomine alij Petroioannem uocant, & Carolus Artiguanus, Britannicæ claßi occurrentes ad Breſtum, etſi illi numero nauium ſuperiores eſſent, in fugam tamen eos uerterunt. Nacti tamen poſt aliquot dies Petrum Ioannem cum paucis myoparonibus, parum abfuit quin interciperēt: Regiæ enim naues ac myoparones Aquitanico mari non aſſueti, minus poterant. Vnde idem Petrus in Britanniam maiorem excurrens, uico quodam expilato, ſagitta ictus, effoſſo oculo rediit. Aliæque naues eodem profectæ, tempeſtate reiectæ tenere curſum non potuere: ita factum, ut eodem unde profectæ erant referrētur. Ad Breſtum tamen ille eluſis quinque nauarchis, inſequentibus quinque eorum nauibus reſtitit tanto impetu, eáq; celeritate ſequentibus Anglis, eorum ut Harandus nauarchus dum nimium inſtat fugiēti, in mare præcipitarit ſeſe ipſum. Interea Maximilianus Sfortia, Ludouici Sfortiæ filius, cui Pontifex Iulius Heluetios adiunxerat, pronunciata in ſingulos annos ingenti in eam gentem pecunia, eorum ope Mediolanum redierat. Leo decimus, quem Purpurati in Iulij locum Pōtificem deſignarant, etſi apertè ei fauebat, Heluetios tamen inueteraſcere in Italia nolebat: & Ludouicus collectis copiis conſilia agitabat de Mediolano recipiēdo, eis præfecit Ludouicum Tremolium. Profecti cum eo ſunt ad Mediolanum recipiendum Iacobus Triuultius, Robertus Marcha, Ioānes Scotus, Albaniæ principatus nomine notior. Hi Nouariam perueniūt, ratiq; urbem paruo Heluetiorum præſidio teneri, uel eis inuitis ad iter ſe accingunt. Venit ad urbem tuendam nouus Heluetiorum delectus à Sfortia ſubmiſſus. Hi ſuis adiuncti, explorata Gallorum paucitate, dein contempta in Gallorū

uiro debeant, qui ſit piorum cœtum afflictum & oppreſſum miſeris temporibus ac perditis moribus, in ueterem pietatē ac religionem uindicaturus. Ille abs te etiam atque etiam petit, ut ea quæ initio oſtendiſti, in ſanandis hiſce tumultibus, deinceps feciſti, etiam ad exitum augeri & cumulari per te uelis. Quando enim unquam magis uidimus lippitudine præpeditos, præponi diuinæ ſpōſæ arcibus pro ſpeculatoribus? pro antiſtitibus eos qui oracula intelligere nequeāt: pro uigilibus, uiros ſomno languidos: pro præconibus, qui exiguæ ſint uocis: pro concionatoribus (ut de me aliquid dicam) qui raucedinem contraxerunt: pro nauarchis quique clauum teneant, quibus in ſentina locus eſſe uix debeat in iactatione & æſtu maris? pro præcurſoribus, quibus anhelitus ſit impeditus? Audis Petre? Audis Paule? Auditis auguſtiſſima ſemper capita, tutela ac præſidium urbis Romæ? Auditis in quem malorum cumulum Eccleſia, Chriſti fundata ſanguine deducta ſit? Videtis acies utrinque profligatas? uidetis cædes? uidetis clades? uidetis campos occiſorum aceruis opertos? uidetis terram hoc anno plus cruoris hauſiſſe quàm pluuiæ? minus imbrium bibiſſe quàm ſanguinis? uidetis tantum Chriſtiani nominis, quantum fuerat ad fidei hoſtem debellandum ſatis, nihil niſi exitium, nihil niſi interitum ſupereſſe? Ferte ſacris ueſtris ad Deum precibus opem, iuuate, ſuccurrite, & quam de Iudæorum & tyrannorum faucibus eruiſtis Eccleſiam, nūc domeſticis cladibus occumbentem eripite. Videtis eò rem perueniſſe, nemo ut iā inueniatur qui ſacram nauem, quæ fertur in ſcopulos retro, inhibeat, cùm remiges obſurduerint: ac nec uectores quidem iactura facta reliquias colligant. Videtis flare atque reflare hinc atque illinc uentos contrarios, ſcindi uela, frangi propè ſacræ nauis malum, carinam dehiſcere: Videtis ui uentorum nauim ita impulſam in funes anchorarum, aliarum nauiū,

» uix ut præciſis funibus nautæ ſe explicare poſsint. Videtis
» nihil aliud ſupereſſe, quàm ut leuandæ nauis gratia, iactus
» mercium fiat diuinarum, qui necquicquam poſtea omnium
» contributione ſarciri poſsit. Videtis ab ipſismet Italis accerſi
» ferociſsimos hoſtes in Italiam: qui cum cogantur exire de
» naui abiectis gubernaculis, cupiunt reliquorum naufragia
» ex terra intueri. Malunt uehi male & ſuperbe Turcis gu-
» bernantibus, quàm iuncti noſtris uectoribus obtemperare.
» Tales obſecro peſtes auertite. Orat id à Deo populus, uiri,
» fœminæque, omnis ætas, omnis ſexus: rogant patres, obſecrat
» Senatus, obteſtatur ipſe denique ſupplex Pontifex, ut Eccle-
» ſiam, ut urbem, hæc templa, has aras, hæc ſacra, hæc ueſtra
» ipſorum capita ſeruet, ac Synodum Lateranenſem à Iulio
» indictam hodie: quod fauſtum, felix fortunatúmque ſit, &
» nobis & Eccleſiæ, & toti Reipublicæ Chriſtianæ, in orbis
» terræ certiſsimam ſalutem, diuini ſpiritus numine firmet, cu-
» rétque: iubeat, imperet, & pacari Chriſtianos principes, &
» in publicum Chriſti hoſtem Maumetem noſtrorum Regum
» arma conuerti, atque his fluctibus, his procellis, his aquis,
» non modò non extingui Eccleſiæ charitatem, ſed ſacræ cru-
» cis meritis, & diuini ſpiritus ductu, quibus coniunctim ho-
» die ſacra fiunt, ablui potius ab omnibus conceptis maculis,
» & in antiquum ſplendorem munditiámque reſtitui. Hæc
ille prudenter diſſerebat: at cùm poſt tertiam ſeſsionem fœdus pepigiſſet Pontifex cum Maximiliano in æde dicata ſacræ uirgini Populanæ, Iulius qui pacis antea conſilia cum Ludouico agitarat, acrius bello renouando incubuit: idémque Egidius Viterbienſis, quaſi palinodia recantata, multa in Gallos effudit, quaſi impij nemine perſequente ex ueteri oraculo fugientes, uictoriam dediſſent: & tamen uir pius uictus ueritate, extremis uerbis orationis hortatus eſt Pontificem, Si partam diuino munere uictoriam, ſi hunc diē,

ſi Cæſaris fœdera, ſi ſupplicem hãc Rempublicam, ſi res geſtas, ſi illud quod cælo æquaret templum, ſi poſteros, ſi monimenta, ſi trophæa, ſi ſua omnia ſtabilia, æterna, felicia eſſe cuperet, componeret hos fluctus, tolleret inteſtina mala, emendaret mores, luxum, licentiam, flagitia, odia præterea, diſcordias, arma è Republica prorſus auferret: & compoſitis rebus pacatiſq; uera ſanctáque pace principibus, quicquid Chriſtianarum eſſet uirium colligeret, & ad imminẽs Maumetis periculum dirámque peſtem opprimendam accederet: & ſi res diuina & uera gloria ex animo curæ ei eſſet, alia omitteret omnia: has peſtes aggrederetur, has domaret, has tolleret. Illi uerò adiuncto Cæſare, ſpretis prudentũ conſiliis, nihil deliberatius fuit, quàm hinc Ferdinando, hinc Anglo, hinc Heluetiis ad arma uocatis, Regnum Gallicum opprimere. Quin uulgatum eſt, iocóne cõfiсto, an uero, quãdo Romani pictores Petro claues, Paulo enſem tribuunt, illum in Gallos emiſſurum copias, enſe accinctum & clauibus, ad Tybrim profectum in aquas amnémque proieciſſe
„ claues, hæc inferentem: Quandoquidem nihil Petri claues
„ prodeſſent, Pauli enſem (quem mox eduxerat) auxilio futurum. Idem ea fuit perfidia, ut Federicum Sanſeuerinum, unũ è purpuratis, quid ad Regem tranſierat, blãdis literis ad reditum pelliceret: alteris maximè petebat à Franciſco Gonzaga Mantuano, & Iacobo Triuultio darent operam, ut quacunque ratione interceptum deprehenderent: idem, ut dum per legatos pacis conditiones ſcribũtur cum Rege, aliis legatis Heluetios ſummis inuitatos ſtipendiis uno eodémq; tempore in Regem armaret: Gallos uerò in uniuerſum nouo nomine augẽs Romanam ſupellectilem, Micturiuinos uocaret, quaſi immodicos uini potores, quod mox emittendum eſſet: quo uitio ipſe maximè laborabat. Neque hiſce maledictis abſtinebat quæ in ipſum dupliciter recidebant. Vnde

factum eſt ut Gallici poëtæ palàm in eum his affixis undique uerſiculis luderent:

Patria cui Genua eſt, genitricem Græcia, partum
Pontus & unda dedit, quî bonus eſſe poteſt?
Sunt uani Ligures, mendax eſt Græcia, ponto
Nulla fides: malus eſt, hæc tria quiſquis habet.

Magnam uerò ab eo iniit gratiam Ianus Laſcaris, qui his Romam allatis uerſiculis, contrarios mox edidit in hanc ſententiam:

Eſt Venus orta mari, Graiûm ſapientia, ſolers
Ingenium eſt Ligurum: quî malus eſſe poteſt
Cui genus ut Veneri, à Graiis ſapientia, ſolers
Ingenium à Genua eſt? Mome proterue tace.

Is tamen in eas eſt anguſtias deductus, ultro ut copias omnes ſuas Ludouico detulerit, modo tamen Ferrarienſem ne tueretur, tantum ſe ſpectatorem tribueret. Rex Italiam omnem potius ſibi relinquendam eſſe dixit, quàm Ferrarienſem fideliſſimum ſocium deſerendum: eius finibus ſi Pontifex abſtineret, quibuſuis conditionibus ſeſe cum eo tranſacturum. Iulius ubi ſuperatũ ſe uidet, magis irritatus eſt, operáque Gurcenſis Cardinalis, ex Heluetiis mox ſuppleuit copias, ſubnixus auro Veneto: Maximiliano etiam Cæſare adiuncto, clandeſtiniſque legationibus & Ferdinandum Hiſpaniæ, & Henricum Britanniæ Regem ad bellum Gallo inferendum impulit. Ludouicus ubi uicinos Reges omnes bellum ſibi parare uidet, reuocat ex Italia maiorem militũ partem. Ita Pontifex ac reliqui nacti urbes uacuas milite, Italiæ loca quæ Rex occuparat, recipiũt. Aubignius Hiſpanis Brixiam reliquit, & Tritianam arcem Franciſcus Biarnenſis præfectus quem Baronem uocabant. Placentia & Parma ex fœdere Iulio ceſsēre. Benedictus Cribellus auro Veneto uictus Cremã dedidit. Palicius cùm ſe Papiam re-

cepiſſet, iuſſu quoq; Regis ſaluo equitatu in Galliam rediit,
uel ſuapte ſpŏte, cùm ſe hoſti imparem agnoſcit. Qui ſuper-
fuerant ex Gallis Mediolani, aut fuga ſibi conſulere coacti
ſunt, aut cæſi. Ex his gregarius miles in itinere claudicans,
obuiam factus ciui cuidam Papienſi: is quaſi peregrini curã
ageret, comiter inuitat in domum Gallicum militem: inui-
tatum quiritantémque multis uulneribus confodit: mortuo
cor euelli iuſſit: id conuiuio publice appoſuit, indigno faci-
nore ſeſe polluens, & quod nemo in ferociſſimo etiam hoſte
laudarit. Ferdinandus Hiſpaniæ Rex egerat cum Anglo,
ut is claſſe in Hiſpaniam appellens, inde in Aquitaniam
properans, bellum Gallo inferret. At prius per Ioannis Na-
uarrorum Regis fines pertranſeundum erat. Ioannes Fu-
xeus Alebreti filius, Nauarris imperabat. Rex motus anci-
piti bello cum & Hiſpani & Angli uni Aquitaniæ diuer-
ſis locis imminerent: ad Ioannem Fuxeum miſſo Amanio
Alebreto Dorualo per eum tentabat Anglos Aquitania ar-
cere: ſed nihil poterat conſtitui quod non incurreret in ma-
gnam difficultatem. Pungebant Dorualum dubitationes
Nauarri. Is cum eo egit ut impediret hoſtium tranſitum.
„ Nauarrus negabat, ſe impedire poſſe. Primùm enim prohi-
„ beri fœdere inito cum Ferdinando, ne illi eſſet hoſtis: id quo-
„ que iactitare Ferdinandum, cum redderetur ab Hiſpanis id
„ Regnum poſteris ſuis, diſerte cautum, rediturum Regnum
„ ad Hiſpanos ſi ſui fœdus uiolarent. Quid autem, cur hoc tẽ-
„ pore id ab eo poſtulet Ludouicus, qui multo tempore foue-
„ rit Regni æmulum Gaſtonem Fuxeum? deinde cur aliorum
„ controuerſiis ſeſe ipſe interponat? Satis ſupérque eſſe ſibi, ſui
„ cuiq; Regni curam: alienis diſſidiis implicari & inutile &
„ moleſtum eſſe. Cur florentes res ſuas cum aliorum turbulẽ-
„ tis miſceat? cur dum alij placere ſtudet, alterum in ſe accen-
„ dens certam ſibi accerſat perniciem? Tum etiam quid pro

" *Ludouico laboret, qui decreto Senatus Tholoſani paſſus ſit*
" *ditionis Biarnenſis imperium ſibi eripi, Regique addici? His*
" *itaque reſpōdit Oruallus: fœdus ei antiquius eſſe cum Gal-*
" *lis quàm Hiſpanis. Porrò nihil metueret Ferdinandi copias:*
" *futurum, ſi is uel nutu ſolo indicet irruptionem in Nauarræ*
" *Regnum, auxilia ut potentiſſima mox adſint, lectiſſimæ-*
" *que copiæ, quibus ipſe ægrè Hiſpaniā ſuam tueatur. Quod*
" *ad Biarnenſium ditionem attinet, cum id decretum nemo*
" *executus ſit, compromiſſo ſe curaturum, ius ut ſuum ſaluum*
" *ei maneat. Quid autem Fuxeum ingerat, quo ſublato nihil*
" *ſit metuendum? Regem ut affinem fouiſſe, non ut Regni al-*
" *terius æmulum. Excluderet Regno hoſtes Gallicos: id ſi fa-*
" *ceret, præclare apud Ludouicum poſiturum confirmabat: ſi*
" *non faceret, uerſari eum in lubrico: in periculum etiam ueni-*
" *re repudiata ea ſocietate ne eæ arces, innumera, eáque florē-*
" *tiſſima oppida quæ in Gallia poſſidebat, occuparētur à Gal*
" *lis: aliter ſi faceret, uideret etiam atque etiam ne & in Regē*
" *eſſet inofficioſus, & in ſemetipſum pene periculoſus. Spera-*
" *re ſe Franciam eius fortunæ quantumuis afflictæ & iacta-*
" *tæ, portum ac perfugium futurum. His motus Rex Nauar-*
" *ræ, cum Stephanus Poncherius & Petrus Viachius hono-*
" *rarij arbitri delecti, Biarnēſem ei ditionem addixiſſent, an-*
" *tiquato à Rege Senatus decreto, fœdus cum Ludouico iniit.*
" *Ferdinandus ubi ea fœdera inita intellexit, inſtructas co-*
" *pias, quas in Gallum ducturus erat, uertit in eum. Atq; hæc*
quidem cauſa fuit Ferdinando uicini Regis eiiciendi: alterā
etiam prætexuit, quòd edicto Pontificio & Gallorum Rex
& qui ei auxilium ferrent impij pronuntiati eſſent, eorúm-
que regna publicata: exercitui, quem maximo delectu colle-
ctum habuit, præfecit Federicum Toletanum Albanum:
Aduentu eius cognito, Regem Ioannem effugiſſe. Bemon-
tanos omnes Regis ſtudioſos, totam nobilitatem effuſam

*didicit. Multi uerò ex factione Agramontanorum illum nō
modo recipiebant, ſed etiam ultro uocabant. Cum urgeret
& inſtaret ſummo cum ſtudio Ludouicus Lerina, Pompe-
lunenſes deditionem mox fecere deſerti à Rege: multíque
alij uicini, eorum ſecuti exemplum, redacti mox in hoſtium
poteſtatē, ut Elumberri, Olitenſes, Tutelenſes, Amaij, Mons
regij. Arces tamen aliquot, ut & Runcitani, Eſcuaníque
aſpera & montoſa regione freti, manu iuuentutis Menal-
do Naualio duce armata, feliciter à ſe hoſtem reiecere. Pro-
greſſus deinde eſt Albanus cum exercitu ad tranſalpinos
Aquitanos, fanúmque Ioannis, arcem munitam ad montis
radices ſitam occupauit: Garritanorum uerò agros miſere
populabatur, & uexabat homines contumeliarum omni
genere. Montem quoque Gelatium aliam arcem recepit, di-
ruitque paucos poſt menſes. Adfuere & ex Anglia lectiſſi-
ma auxilia: ita eis flauit uentus aptiſſimus, coniuncti ut in
tempore uiderentur ad Aquitaniam inuadendam. Alba-
nus ſuadere his Baionam mox contenderent, ſuam feſtina-
tionem oſtentare non ſolùm auidam uictoriæ, ſed etiam ce-
leritatis: inermes atque imparatos intercipiendos. Id ſi cele-
riter fieret, ſe uidere impendere fatum iam, ac certè etiam
appropinquare & Baionæ & Dacio, & Burdigalæ: At
Britannis, cùm ſe imparatos ad tantam expeditionem, cùm
à militibus, tum à pecunia cauſarentur, neque ſperarent ſe
commode hyemare eo loco poſſe, illudíque ſibi etiam ab Al-
bano profiterentur, pactis cum Franco induciis, id perſua-
deri nō potuit. Ludouicus magnas copias ex delectu Aqui-
taniæ comparat adiunctis Germanis, Heluetiis, & uetera-
nis, qui in præſidiis erant. Conuenere illi in fines extremos
Aquitaniæ: præfectúſque tantis copiis Franciſcus Valeſius:
huic adiuncti Ioannes Chabaneus Palicius, Odetus Lau-
trecus, Carolus Borbonius, Franciſcus Dunenſis Longue-*

 uillanus.

uillanus. Rex quoque Nauarræ corroboratis iam cõfirmatiſque uiribus cùm multi ex ueteribus clientibus corrogati conueniſſent, multitudinem uariam coëgit, armauit, inſtruxit. Conuenere tandem omnes, conferunt conſilia, maxime exquirentes quo pacto facilius reſtitueretur Ioannes in regnum: multíque dies cõſumpti ſunt in his deliberationibus, Commodiúſne eſſet coniunctos ſimul progredi, an uerò uariis è locis hoſtem extrudere, partitis inter ſe copiis. Commodius extremum id uiſum: id ut mature facerent, Rex Ioannes, & Palicius cum Germanorũ duobus, Aquitanorum quatuor millibus, equitibus ducentis miſsi ad Pompelunam recipiendam. Borbonius miſſus ad Bardulorum agros populandos, Valeſius Albano oppoſitus eſt: ĳ mox arces aliquot, trucidatis qui in præſidio erant, diripiunt. Ita factum ut mox ex Stella, Olito, Taphalia, Regẽ ſuum excipere parati eſſent, niſi Antonio Fonſeca aduentante cum inſtructo exercitu, Franciſco etiam Bemontano occurrente directi eſſent. Albanus recentes Gallos cùm ægre à ſuis ſuſtineri poſſe uideret, cogitarétque futura illis in dies, qui equitatu abundarent, omnia difficiliora, ſtatuit pugna abſtinere, ac ſeſe Pompelunam recipere, & iam expeditus antecedebat Gallicos equites. Id intuitus Valeſius admonet Palicium à frõte illi ſe opponat, ſe inſtaturum à tergo fugienti parte alia. Id ille ueritus, concubia nocte magno ſilentio ſuis eductis, à locorum peritis per uaria diuerticula ægre eductus, ſuperat iuga Pyrenæi. Vix ſe illinc abſtraxit, atque impeditum expediuit cùm in anguſtum cogerentur tantæ copiæ, neque inſtantibus admodum Francis peruenit in urbem: eóque tẽpore hoſtes arcem Stellẽſem recepere. Hac ſpe deiectus Rex cum Palicio caſtra propius mouit: & iam prope muros caſtra habebat. Ac primum quidem multis ex urbe progreſſis, uarie dimicatum eſt: tardiúſq; urbs uidetur oppugnata,

machinis bellicis nondum allatis. Deinde etiam *copiæ per ſuburbanam explicatæ multis in hoſtem irruentibus, inter quos cæſus* Alimacus. *Quo loco caſtra habebãt* Frãci, *duo erant ſana, alterum* Encratio, *alterum* Claræ Veſtalibúſque *dicatum: quæ cum ſupplices confugiſſent in fidem* Antonij Barbesij *adoleſcentis adhuc, data ab eo ſedulo eſt opera ne uiolarẽtur*. Euelli *uix potuit opinio* Ioanni, *quin ſe* Pompelunenſes *ſponte dedituri eſſent: id cum non procederet, tandem ſtatuit urbem oppugnare*. Satis *cõſtat à* Ioanne Liſleo, *quem uulgo* Liloium *uocabant*, Aquitano *uexilla* Gallica *erecta*, Bernardo Villario, *&* Stephano Caunao, *eam quoque laudem uindicante*. Palicius *ad oppugnationem* Pompelunæ, *his quæ eſſent neceſſaria comparatis, caſtris ad urbem poſitis tormentorum impetu cœpit murum deiicere*. Eo *die murus tantum deiectus eſt, ut & ſequenti labentis muri ruina oppreßi* Ferdinandus Vegua, Petrus Mauricus, Iacobus Vilalbanus. Franci *ſæpe ſcalis ad murum poſitis hoſtes adoriuntur, ſæpe pulſi ſunt, ſæpe inſtantes, rurſus excepti ab hoſte, ceſſere*. Eo *die multis cæſis in caſtra eſt reditũ: ratio de integro ineunda fuit urbis oppugnandæ: ſequenti* Germani *depoſcunt urbis oppugnationem: at cum formam totius huius negotij opinione maiorẽ difficiliorémq; agnoſcerent, èam libenti animo remiſerunt*: Iámque *fracto milite, acciſo equitatu, agebatur de ſoluenda obſidione: prius tamen per caduceatorem* Albanus *prouocatus ad prælium*. At *is cum ſe tuendæ* Pompelunæ *tantum præfectum diceret, multis iocis prouocationem* Gallicam *eludens, detrectauit certamen: multa illis alio pacto tempeſtiua futura ad mortem dicens, quæ facile obire ubi uelint poſſent*. Franciſcus Valeſius *dum è* Pompeluna *cœtum ingentem inuiſit, uel ad fanum* Ioannis Pediporti, *uel ad uicum* Euſtarium, *ferè ab hoſte interceptus*. Is *tamen ea fuit animi magnitu-*

dine,ut ultro proſecutus ſit hoſtes. Nam ij uidentes ex Euſtario præmiſſum copiarum robur,noctu adfuere certo conſilio Valeſij intercipiendi. At dum riuulum uico proximum tranare uolunt,conclamatum eſt ad arma,exciti lixæ, calones gregariíque milites & nobiles adoleſcentes,qui ei aderant:emiſſis uerò leuibus aliquot machinis, illi Francos rati paratiores, ceſſere. Expectauit hoſtes ille uno atque altero die,quibus abeuntibus,& ipſe abiit. Dacio eodem tempore oppido muniiſſimo fruſtra hoſtes ſeſe potiri poſſe falsò ſibi perſuaſere: eam urbem uulgus Aquenſem uocat:ueteres forte per nomen Auguſtarum aquarum deſignaſſe uidentur. Extant adhuc Thermarum indicia, & aquæ calentes. Rediit igitur ex Aquitania Regius exercitus multis admirantibus, culpámque rei male geſtæ in Dunenſem reiicientibus. Suſpicabatur Cantaber pactas inducias inter Reges poſt Pompelunam munitam, ea conditione, ne Gallus eo tempore Nauarro auxilium ferret, néue Ferdinandus Britannos aduentantes reciperet. Ita Angli poſt maris longas iactationes,re infecta domum redierunt: hæ autem pactiones in uulgus minime emiſſæ ſunt, ne Regi Nauarræ regnò ob Gallum ſpoliato, quiritandi anſa præberetur:ea in expeditione diem obiit Menaldus Naualius Fontanus, & Gaſto Caſtelbaicus,& tribunus Cantabrorum, pater Petri illius Nauarri,qui Fontem Rapidum,Franciſco Rege,Cæſari prodidit.is captus ab Hiſpanis in Ferdinandi nũquã uerba iurare noluit:id unũ orans, ut ſui iuris ſolutus uel perſolutã mercede, deliberandi ſpatiũ haberet. Id cum nõ eſſet impetratum,mori iuſſus: Cùm longo Dunenſis tempore prorex Burdigalæ manſiſſet, in arce cui Duæ nomen eſt, áccidit ut irritata plebs ob uina extera in urbem illata tumultuaretur, redeuntémque uicinis locis è cœna, quibuſdam è ſuis pulſatis ſequeretur. At is in arcem ingreſſus, emiſſa mox

machina, plebem ſummouit: & per ſuos ſequenti die placatam blanda oratione ſedauit: Ludouicóque Regi qui pro deplorato eum habuerat, iubéti ſupplicium ſumeret de ſontibus, humaniſſimè reſcripſit, iam utrinque iniurias uolũtaria contritas obliuione, nihil eſſe quod cicatricem, quæ iam callum obduxiſſet, refricaret: qua in re plurimum apud Dunenſem ualuit authoritas Alexandri Sanctogelaſij, cui Lãſaco cognomen: Rex etiam & Maximilianum per id tempus placarat, & cum Venetis fœdus inierat, uſus ea in re conſilio Stephani Poncherij Senonum Pontificis: qui etſi uidebat eo ſe nomine parum ei gratum, non deſiſtebat tamen uel ſuo periculo prudenter Regem admonere, deſineret cum tam multis contendere, nihil Iulium uirtute agere. Quid cũ tot cancris hydriſque congrederetur, quibus ne unus quidẽ Hercules ſatis ſit? Venetis placatis, adiuncto Maximiliano, impoſturas Pontificias tandem ceſſuras, Britannorum Heluetiorúmque minis minori negotio occurri poſſe. Inde crebris principum legationibus poſtulatum eſt, ut cogeretur ſacroſanctum concilium de Republica Chriſtiana deliberaturum. Ac principes quidem excepto Britanno, multique è Purpuratorum numero, Regi clanculum fauentes, id agebant, ut pro contumaci habitus Pontifex, pontificatu excideret. Nec Venetos conciliare flecteréue ullis legationibus Pontifex poterat. Iulius tantam inuidiam ſeſe uix poſſe ſuſtinere uidens, æſtuabat dubitatione, uerſaréque ſe in utranque partem cœpit, nõ animo tantum ſed corpore etiam, ut iã familiares ſollicitum eum uiderent, trepidare hominem intelligerent, quantamcunque fiduciam uultu præferret. Is etiam interdum iocabatur, dudum ſe circumrodere quod tãdem deuorandum eſſet, ſe in periculis cum laude & uirtute hactenus uerſatum, ſpe poſteritatis eò perductum, plures dirutas ac penè deſertas à ſe eſſe recreatas Eccleſias. Con-

„ *ſtat & paucis ante obitum diebus, uocem hanc ab eo audi-*
„ *tam,* Accidiſſet *utinam, iterum autem, utinam ne unquam*
„ *aut* Pontificatus *infulas adeptus eſſet, aut arma uerſa in*
„ *fœderatos uertiſſet in communes perſuaſionis ſacroſanctæ*
„ *hoſtes.* Miſera *uerò ſors humanæ conditionis: aliquandò*
„ *tandem, idque ſerò agnoſcimus morte proximi quid expe-*
„ *diiſſet olim.* Concuſſo *orbe terrarum inteſtinis bellis, magnò*
„ *depenſum ille cupiiſſet, agelli ſe modici potius finibus conti-*
nuiſſet, quàm ſacra arma profanis miſcuiſſet. Hæc *nos ſpecies cogitatióque perturbat, cùm in illud animorum conſilium cœtúmque eundum eſt, dum diem ſupremum diuinæ ultionis inſtare agnoſcimus.* Magnam *uerò ille concepit maculam, ut pacis cum eſſe deberet miniſter, animo gladiatorio graſſaretur ad* Franciam *labefactandam, ſacrúmque illum mucronem cæſim punctímque uibraret in fœderatos: orbem etiam totum concuteret fulminibus torquendis, dirísque effundendis labefactatum, nec iam recuſaret in rogũ* Francicum, *quin auidus pœnæ inſileret, flammiferas faces undique prius ſubmittens: contraxit tamen, auxitque exercitum, ac quanquam debilitatus, efferebat ſe tamen, & ad renouandum bellum reuireſcere uidebatur ſimul atque ſe ipſe commouerat, adſéque reuocarat.* Ludouicum *rodebat, apud ſuos uellicabat, ubique carpebat: uidens tamen non licere ut cœperat hoc pertendere, ſpémque ſibi ſublatam de* Ludouico *ſubigendo, inde in morbum incidit ex diutinâ mentis agitatione contractum: ex quo conualeſcere poſteà uiſus, mox tamen extinctus eſt, irarum in* Gallum *plenius.* Et *hæc quidem circa annum inciderunt milleſimum quingenteſimum decimum tertium, cùm* Hēricus *Angliæ* Rex, *quorum maiores* Gallorum *opera, rerum apud* Britannos *potiebantur (etſi non me latet ſcriptores rerum* Anglicarum *id negare) claſſem inſtruit ad* Britanniam *minorem popu-*

landam. Occurrit Britannicæ claſſi Gallica, numero ut inferior, ita ad tātum certamen imparata. Erat prætoria Anglorum nauis Regens uocata, & Reginæ inſignis nauis Chordigera, cui præerat Herueus Portimoger nauarchus. Nec territus Herueus numero claſſis Anglicæ, ſtipatus & ipſe claſſe Gallica, pugnam iniit, occurrentéſque aliquot hoſtiles naues mergit: occurrentem etiam Regentem inuadit, ac tandem in fugam uertit: fugientem conuerſa puppe ſequitur, iámque ei imminens, proximam unco detinet. Anglus ubi uidet nullum relictum fugæ locum, ſuos ad prǽliū excitat: miſſilia utrinque ingeſta ſunt: unúmque Herueum circumuenire parant hoſtes. At ille monitis ſuis per tranſtra ut incurſarent, & contis & ingeſtis lapidibus Regentem opprimebat. Inde utrinque emiſſæ machinæ bellicæ multos in mare præcipitarunt, ſed emiſſa machina Gallica ex ſpecula Regentis, Anglos excuſſit. Idque intuitus Petrus Dholus præfectus ſpeculæ Chordigeræ, funibus arreptis celeriter occupat hoſtilis nauis ſpeculam, nactúſque tela & lapides, obruebat Anglos: aliique nauarchi Gallici occupantes alias ſpeculas, ſiſtere Regentem iubebant: inuitámque iam abducebant, cum ex epibatis unus tribunum Anglicæ claſſis monet, ignem in Chordigerā immitteret. Paruit ille, ignique immiſſo, Chordigera igne concepto latius fundere incendium cœpit: quod, antequam occurri poſſet, & tranſtra & remos & cætera opera comprehendit: ſummáque tabulata iamdudum conceperant ignem, cùm qui in ea erāt aut abſumebantur incendio, aut abiectis armis, in mare ſeſe præcipitabant. Id intuitus Herueus, uerſo in aduerſum clauo, nauem ſuam obuertit, quò facilius uentus adactum ignē in Regentem inferret: móxque idem ignis uento agitatus inuaſit Regentem: ibique flammæ flammis additæ, & Chordigeram & Regentem ſimul abſumpſerunt. Herueū

alij arſiſſe aiunt in flamma Chordigeræ, *alij ſubmerſum.* Anglica *claßis omiſſa* Britanniæ *minoris oppugnatione, ad ſuos ſe recepit: eodémque anno* Petrus Ioannes Aquitanus, *quem unico nomine alij* Petroioannem *uocant, &* Carolus Artiguanus, Britannicæ *claßi occurrentes ad* Breſtum, *etſi illi numero nauium ſuperiores eſſent, in fugam tamen eos uerterunt.* Nacti *tamen poſt aliquot dies* Petrum Ioannem *cum paucis myoparonibus, parum abfuit quin interciperēt:* Regiæ *enim naues ac myoparones* Aquitanico *mari non aſſueti, minus poterant.* Vnde *idem* Petrus *in* Britanniam *maiorem excurrens, uico quodam expilato, ſagitta ictus, effoſſo oculo rediit.* Aliæque *naues eodem profectæ, tempeſtate reiectæ tenere curſum non potuere: ita factum, ut eodem unde profectæ erant referrētur.* Ad Breſtum *tamen ille eluſis quinque nauarchis, inſequentibus quinque eorum nauibus reſtitit tanto impetu, eáq; celeritate ſequentibus* Anglis, *eorum ut* Harandus *nauarchus dum nimium inſtat fugiēti, in mare præcipitarit ſeſe ipſum.* Interea Maximilianus Sfortia, Ludouici Sfortiæ *filius, cui* Pontifex Iulius Heluetios *adiunxerat, pronunciata in ſingulos annos ingenti in eam gentem pecunia, eorum ope* Mediolanum *redierat.* Leo *decimus, quem* Purpurati *in* Iulij *locum* Pōtificem *deſignarant, etſi apertè ei fauebat,* Heluetios *tamen inueteraſcere in* Italia *nolebat: &* Ludouicus *collectis copiis conſilia agitabat de* Mediolano *recipiēdo, eis præfecit* Ludouicum Tremolium. Profecti *cum eo ſunt ad* Mediolanum *recipiendum* Iacobus Triuultius, Robertus Marcha, Ioānes Scotus, Albaniæ *principatus nomine notior.* Hi Nouariam *perueniūt, ratiq; urbem paruo* Heluetiorum *præſidio teneri, uel eis inuitis ad iter ſe accingunt.* Venit *ad urbem tuendam nouus* Heluetiorum *delectus à* Sfortia *ſubmiſſus.* Hi *ſuis adiuncti, explorata* Gallorum *paucitate, dein contempta in* Gallorū

caſtra improuiſò irruperunt. Gallicorum equitum inſignis eo die pugna fuit: Italus externúſque eques mox in fugam uerſus: peditum diſpar certamen. Heluetij in Gallos effuſi, poſt anceps prælium tandem in fugam eos uertère: perculſis inſtantes, impedimenta quoque diripuere unà cum machinis aliquot bellicis. Cæſi duo ex liberis Roberti Marchæ, Ludouicus Beumontius, Carolus Monfalcus, atque unus è familia Triuultiorum quem Galli Corium uocabant, Itali Corialanum: uulneratus Ludouicus Caſtrinouanus, cui Petro Buſſerio cognomen. Id quoque proditum, per inſidias noctu Heluetios Gallorum caſtra aggreſſos, de uia his languentibus, cum multi quieti ſe dediſſent, irrupiſſe illos. Qui res geſtas Tremolij prodidere, cũ ille obuiam iret Heluetiis, opera Triuultij aiunt exercitũ in arctiora loca & uiciniora quàm decretum eſſet, ueniſſe: ita coniunctas eorum copias impetu facto, Gallis ſtragem attuliſſe. Narrant & eodem tempore per Sacramorum expulſis Sfortianis Mediolanenſes Regi cõciliatos, & per Adurnios expulſis Fregoſis, Gallis Genuam reſtitutam: quæ mox recepto Octauiano Fregoſo, factione ciuium ſeſe in libertatem aſſeruerit. Mediolanenſes quoque territi clade Nouarienſi & Sacramoro abeunte, Sforiiam ſequuti ſunt: Petrus quoq; Soderinus, qui in gratiam Regis Mediceos Florẽtia expulerat, eodem tempore pulſus. Tremolius maiorem copiarum partẽ in tutiorẽ locum perducens, bono eſſe animo milites iubens, caſtra paucis à Nouaria ſtadiis muniit: eò quoque præcipuas machinas abduxit, paucis exceptis quibus utebatur Marcha: parantémque iter ad Nouariam rurſus oppugnandam, literæ Regis reuocarunt: qui audita Anglorum in Belgicam Galliæ partem, quæ Picardiæ nomine notior, eruptione eis occurrere malebat. Circa ea tempora Iacobus Scotorũ Rex, infeſtis copiis admonitus à Ludouico in Anglos mouit,

multiſque cæſis ipſe tandem interiit, poſt Norbanum *arcem expugnatam cùm diu pugnaſſet cum lectiſsimis* Britannorum *copiis* Surreio *duce, haud longe à* Tylo *flumine*. Eſt *id fatale* Regibus Scotorum*, ut dum aliis totos ſe dant, parum in tuto res ſuas collocent.* Omnia *ſibi faciliora* Rex *adiunctis* Heluetiis *putabat.* Miſit *ad eos* Tremolium*, cognitum multis qui ſub eo ordines duxerant, ſtipendiáque meruerant.* Atque *illi quidem munera pecuniámque acceperunt: pecunia tamen accepta, ſpem auxilij* Gallo *præciderũt.* Accidit *id & Sfortiæ &* Maximiliani *Cæſaris opera, qui maioribus propoſitis præmiis, ultro etiam eos ad bellum* Galliæ *inferendum ſollicitabant,* Itaque *ſeriò admonitus eſt* Tremolius *ab* Heluetiis *aliquot centurionibus amiciſsimis,* Burgundiæ *ut oppida præſidio firmaret.* Erat Tremolius *præſes* Regio *nomine, aut præfectus* Burgundiæ. Admonito *itaque celeriter* Rege*, ipſe* Oxonam *(quam &* Aſſonam *uocant) locum munitiſsimum, commeatu machiniſque bellicis inſtruit.* Diuionem *proficiſcitur, urbem* Burgundiæ *nobiliſsimam.* Erat *ea olim ſedes domiciliúmque* Burgundiæ *principum: & domus & ſacellum eorum domui uicinum, nunc attributum flaminibus, quos uocant* Canonicos*, uiſitur.* Proxima *urbi* Cartuſia*, inſigne opus, id ſodalium* Cartuſianorum *munus dicatum, ubi & eorum buſta & ſepulchra adſunt nobiliſsima: caſtrum* Talanum *nomine, munitiſsimum, non longe ab urbe, loco edito.* Vrbs *ut hodie munitiſsima eſt, ita eo tempore propugnaculis carebat frequentibus, quibus hodie referta eſt: meminit* Annonius *caſtri* Diuionenſis *uelut ab* Aureliano Cæſare *ædificati.* Eò *tandem* Heluetiorum *copiæ peruenerunt, mœniáque aſsiduè admotis machinis quatefaciebant.* Ipſi *tamen dum domui prope ſuburbia dirutæ, mœnibúſque nimium fidũt, ex urbe machina emiſſa, magna ſtrage ſubmoti ſunt.* Nec *ceſſat*

Tremolius diruta mœnia uallo aggeribúſque munire, nouos quotidie milites ad urbis defenſionem recipere. Ac intuitus ex arce difficilius oppugnari hoſtes ob ſuburbia, ea quidem incendit: uidens tamen plebem inſolentem belli, uel quòd ipſe ſubmouendum hoſtem quacunque uia, tutiſsimū ſibi perſuadebat: cum emiſsi ex urbe Gallici equites, Heluetios aliquot captos per uim in urbem abduxiſſent, captiuos remiſſa mercede ad ſuos redire patitur, uiā ſibi per hos muniens ad hoſtes placandos. Nec ſpe fruſtratus, per eos agi cœptum de Heluetiorum cum Rege concordia. Quid enim gētem amiciſsimam tantis ſedibus diuulſam egiſſet in Galliam oppugnandam? quæ eos ſpes, quæ iura ad eam oppugnandam reuocarant? Heluetios Gallorum amicitia fultos, nullam non Italiæ orbíſque partem debellare ſolitos, Gallos eorum uiribus fretos ea ſpolia domum retuliſſe, quæ perpetuò omnes admirentur. Quid attineat tot annorum amicitiam nulla cauſa diſſui? Hæc Tremolij prudentiſsimi hominis dicta, pronis auribus accepta, facile Heluetios placarūt. Tātùm frendebant ex Italicis expeditionibus, quibus Gallis militaſſent, ingentem pecuniam deberi, pro qua diſſoluenda Rex appellatus, procraſtinando eos luſiſſet. Erant autem cētum millia nummûm aureorum. Tremolius quādo pecunia in promptu deerat, uade apud eos relicto Renato Maſerio nepote, conuenit cum eis ut domum redirēt. Nec multo pòſt redierunt: ne ullum quidem redeuntes læſerunt: ac paulo pòſt accepta pecunia, Maſerio recepto, operam ultro ſuam Regi detulerunt. Palam tamen iactitantes, ut Maximiliano Cæſari placerent, ea conuentione actum de urbibus Burgundiæ ei reſtituendis: in uiam quod ſe ille daret, eo tempore belli huius gratia, quod ipſi cōfeciſſent, nihil opus eſſe. Rex etſi primum indignatus eſt ob fœdus cum Heluetiis pactum, admonitus tamen à Tremolio de quorundam

dubia fide, de Maximiliani dictis factiſque, lubenter quicquid id fuit æris alieni diſſoluit. Cæſar interea Maximilianus per Carolum nepotem Anglos ſtimulabat ad Galliam inuadendam, adeo parum conſtans in fœderibus initis cum Ludouico ſeruandis, hoſte ut ſe eum apertum quàm amicũ male Rex profiteretur. E Caletio progreſſi Angli, Flandriæ nobilitate ad arma uocata, late Gallorum agros populabantur. Contraxit & Rex copias, quibus præfecit Franciſcum Longueuillanum, Franciſcúmque Valeſium. Illi interea Tarauannam ciuitatem, quam alij malunt Morinorum nomine inſignire, per Talibotum obſident. Ciues diuturna commeatus inopia laborãtes, diutius obſidionem ferre nequibant. Delectis ex toto exercitu fortiſſimis quibuſque, negotium datur inferendi in urbem commeatus: illi ſtrenuè mandata curantes, affatim in urbem commeatum inferunt, ſpectante ſedentéque Anglo, nec auſo interea impedire. Sed accidit perincommodè ut redeuntes, ante uictoriam ſibi canerent triumphũ, multaq́; in hoſtes proferrent, ignauiámque eorum ridentes, feſſi de uia corpus curarent, excubiiſque nullis poſitis in hoſticum, quaſi in pacatum locum deambularẽt armorum ſarcinis ſepoſitis. Horum ſecuritatem Angli uidentes, admoniti ab exploratoribus quo loco res eſſent, nocte intempeſta in eos inuehũtur nihil tale metuentes, & leuibus aliquot emiſſis machinis terrent, & reſiſtentes aliquot obtruncant. Multi nouo caſu perterriti fugiunt, multi armis arreptis obuiam eunt hoſti, qui & ipſi multitudine hoſtium circumuenti ſunt. Ita reiecta omni uictoriæ ſpe, uelut panico terrore perculſi, omnes in fugam uerſi: unde pugnam eam Calcariam ueteres dixere, cùm ſolis calcaribus Galli fidẽtes, haſtis abiectis ignauiſſimè fugiſſent. Capti ſunt Longueuillanus, Bayardus, Buſſius, aliique plurimi, qui mox in Angliam claſſe perducti ſunt: Chabaneus,

Palicius & Imbercurtius, natus è Cordea familia magni in Gallia Belgica nominis, fruſtrati hoſtes euaſère. Cum autem annona ingraueſceret, Morini Britanno ea conditione deditionem fecère, ne quid illi ex urbe prædæ attingerent. At illi recepta urbe, & eam expilarunt & in ciues miſerè graſſati ſunt. Chriſtophorus Longolius commemorat Maximiliani Cæſaris ad Morinos fugam, cùm tamen paſſim cæteri ad Germanos uictoriam trahant, deditámque aiunt urbem à Pontiremio, Pieneúmque Gallicum ducem fugatũ, ubi & Henricum Britanniæ Regem, & Maximilianum Cæſarem adfuiſſe teſtantur: Inde Tornacum receptum eſt ab Anglis uoluntaria deditione, pacto prius inito cum ciuibus, ſalua omnia futura. At hi Cæſarianis impellentibus nihil non compilarunt: atque ita quidem, ut plerique è ciuibus ſolum uerterint. Britanni Morinis præſidio firmatis, Tornaco quoque factione ciuium occupato, claſſe in Angliã ouantes rediêre, à ſuiſque magnifice excepti ſunt, Gallicóſq; primores captos ſatis liberali cuſtodia apud ſe habuere. Eodem tempore Anna Regina in morbum incidẽs, octauo die extincta, incredibile ſui deſiderium apud Regem reliquit. Aulici ita ſibi perſuaſere, aduerſa eã ſemper ualetudine fuiſſe poſt ultimum partum, quaſi parum fideliter obſtetricum opera uſam: tãtúſque fuiſſe mœror Regis uiſus eſt, ut pullatus niſi pullatum neminem admiſerit, acroamatáque & ludicra omnia aulæ ſuſtulerit. Hanc Quintianus ait ſummè in exules & uiduas & calamitoſos omnes officioſam fuiſſe, authorémque fuiſſe Ludouico, ne abhorreret à fouendis literatis hominibus. Si quãdo irata (nam in ſummis laudibus eius, unam excipit iracundiam) declinaſſet à religione officij, in aliqua re, tantam poſtea adhibuiſſe uim pœnitendi, ut remunerando cumulandóque obliteraret priores offenſiones, eáſque uoluntaria obliuione obrueret, ut in Gienſi

accidit, ſeque eo nomine obiurgari cum uerborum grauitate acriori iuberet: imperarétque pontifici qui ei erat à ſacris cõfeſsionibus, ne ſe expiatã abſolueret, niſi prius aut eis quos offendiſſet irata, aut liberu damna illata reſarſiſſet. Hæc ex eodem die quo natum filium maſculum amiſit, uixit in luctu, eodémque etiam confecta contabuiſſe putatur. Eodémque tempore rurſus pactæ ſunt induciæ inter Ferdinandum & Ludouicum, aut cum priorum dies exiſſet, prorogatæ. Ferdinandum narrabat Grandimontanus Regius legatus, cum oraretur de fœdere paciſcendo aduerſus Maximilianũ Sfortiam, illum primùm ſane diu multa contrà, ad extremũ manus dediſſe, & negaſſe ſubmiſſurum ſe ei auxilia: durius id Franci accipere uiſi ſunt. At cum uiderẽt quo in curſu eſſent, & quàm omnes gratiæ retinendæ eſſent, ſatis eſſe putarunt, ſi ille in officio maneret: ſatiúſque eſſe illius animũ offenſiorem recolligi, quàm ueteres inimicitias renouare. Ipſe quoq; Rex cum finem alterius mali nouam quotidie calamitatem uideret, Italia amiſſa, Morinis oppugnatis, Nauarrorum Rege ob operam ſibi delatam, in ſui cõtumeliam Regno pulſo, ſuis ad Nouariam fuſis: arce Genuenſi ab Octauiano Fregoſo expugnata, etſi rationes ita habebat conſtitutas, ut peruellere potuerint hoſtes & pũgere uires eius, non frãgere: quotidiéque admonebatur per Claudium Sayſellum legatum ſuum apud Pontificem, quantum ei cuperet Pontifex: de eo tamen legatóque ſuo proceribúſque aliquot aulicis ſibi metuere cœpit: unde factum eſt, ut in morbum incideret periculoſiſsimum. Medicorum tamen iuſſu, relaxandi animi gratia fanum Germani adiit: ibique anno milleſimo quingenteſimo quarto decimo, Maio menſe nuptiæ celebratæ ſunt inter Claudiam Valeſiam Regis filiam, & Franciſcum Valeſium. Interea Lõgueuillanus cum Hẽrico Anglorum Rege congreſſus, honorificéque exceptus,

tentare cœpit inter Reges concordiam. Ac tandem legatis, eius hortatu ultro citróq; miſsis, pax inita eſt, ea conditione, ut Regi nuberet Maria Britannorũ Regis ſoror. Huic Rex in Galliam ad nuptias uenienti Abbeuillam uſque obuiam iit, magnificéque eam excepit: ad Dionyſiique profectam, ſplẽdidiſsimè ornandam inſulis diadematéque curauit. Erat ea liberali forma, indoléque & ſuauitate morum Regi gratiſſima: unde accidit ut Rex iam morbo ingraueſcente, ætatéque prouecta, cum ea congreſſus parum recrearit ſenectutem, at morbo acrius uexatus ſit. Iam tamen copias contrahere parabat, ſpe Mediolani recipiendi, cùm medici curare eum ualetudinem iuſſerunt. Antonius Pratianus præſes Pariſienſis prius à Rege impetrarat nomine Valeſij generi, ut Britanniæ minoris ditionem ille moderaretur. Etiam tædebat eum quorundam ſuperbiæ, qui ultro ad ſe omnia reuocabant, ſiue ita eſſet, ſiue Rex id ſuſpicatus id ſibi perſuaderet. Certè in Pratianum male iam erat affectus ob Epiſcopatus cuiuſdam controuerſiam, unde in febrim inci-diſſe creditur: uel ob Britanniæ res ab eo liberius adminiſtratas in gratiam futuri Regis. Morbus tamen ingraueſcens ea conſilia ſuppreſsit. Anno milleſimo quingenteſimo decimo quarto, Calendis Ianuarij fato functus eſt: ſepulchróque maiorum ad Dionyſij illatus, non ſine mœrore Caroli Borbonij, Vindocinenſis, aliorúmque multorum. Is ea moderatione Gallis imperauit, ut defunctus integri principis patriſque patriæ nomen retulerit: uiuens non tam plebi gratus, uel ob ſenectutem ingraueſcentem, uel ob parcitatẽ. Ipſe ut proſpero fortunæ curſu aliquandiu uſus, ita ad extremum uariis telis impetitus. Suſurrones adulatoréſque aula exegit. Iuſtus idem, etiam priuatus, integritatis & fidei multa teſtimonia dederat: Regnum adeptus habuit integritatem eandem quam adoleſcens, at cautiorem ac dili-

gentiorem: cùm in eo nullæ eſſent literæ præter uulgares, hactenus tamen ſapiens eſt habitus, ut & quod opus eſſet ipſi ueniret in mentem, & aliorum bene inuentis obtemperaret. Exoſusq́ue aulicos gregarióſque milites & nobilitatem, ſiquos ex his iuriſiurandi religionem contemnere reſcierat: temeréque iurantes uariis edictis coercuit, uſus ea in re conſilio Gulielmi Parui, qui ei erat à ſacris cõfeſsionibus. Fouit uiuens Ambaſianos omnes, Georgium & Carolum, reliquoſq; fratres, quos omnes multis præfecturis dignitatibúſque ornauit. Georgio defuncto, multum uſus eſt opera Stephani Poncherij, & Florimondi Roberteti, & Iacobi Belnenſis Samblanciani.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM
LIB. V.

POST *interitum Ludouici, regnum delatum eſt ad Franciſcum Valeſium proximitatis iure. Is corpori eius iuſtis perſolutis, Rhemos mox contendit: ibíque uigeſimo die Ianuarij, anno milleſimo quĩgenteſimo decimoquarto, magno apparatu unctus eſt: Lutetiámque properãs magnifice exceptus eſt, læta plebe, fauſtáque omnia eo Rege ſibi ſpondente, qui & ætate & inſigni corporis magnitudine polleret. Eo anno pax inita eſt inter Carolum Maximiliani Cæſaris nepotem, Cæſarem poſtea futurum: renouata pax cum Anglo. Rex Carolum Borbonium Magiſtrum equitum dixit. Antonium Pratianum iuris præfectum deſignauit, hominem iuris ciuilis peritiſsimum, ſed populo parum gratum. Certior factus incurſiones*

ab Heluetiis factas in Delphinatium fines, Lugdunũ properat: exercitum paratum inuenit, quem contraxerat Ludouicus: ſtatuit Mediolanenſem principatum recipere. Maximilianus Sfortia quanta Mediolano impenderet tempeſtas intuitus, & cum Maximiliano Cæſare, & Leone decimo Pontifice fœdus inierat: ingentem procellam depulerat ſubmotus Ludouici copiis. Ardenti Franciſco cupiditate inuadendi Mediolani, quod opponi poſſet præſidium diſquirebat. Erexerant ſe iam Mediolani ciues tacitè ad recipiendũ Gallum. Germanos paulò antea iuſſu Maximiliani Cæſaris ſua ei ſtudia profitentes remiſerat: itaque excedendum ei ad tempus Cæſar ſuadebat: ſed animus infixus in retinenda ſpe Mediolani, rurſus Heluetios eum uocare ſuaſit, auxilia quoque à Pontifice Leone accerſere. Franciſcus cùm exhauſtus eſſet fiſcus immenſis donationibus, Pratiani conſilio ingentem pecuniam contraxit ex inſtitutione nouorũ magiſtratuum. Vicenariam enim claſſem Lutetiæ ſenatui addidit: quæ uelut adſcriptitia & ſuperuacanea, diu male audiebat apud uulgus. (Scribit Gulielmus Budæus, ea nota hominúmque opinio ut deleretur apud uulgus, partem allectorum patrum in alias claſſes contributam, & parem numerum aliarum claßium, in illã intercalatum fuiſſe in ſupplementum.) Senatibus quoque reliquis nouos conſcripſit ſenatores, minus tamen exagitatos uulgi rumoribus quàm Pariſienſes, quibus uicenaria claßis data erat. Rex ipſe in eam expeditionem profectus eſt cum euocatorũ firma manu, & equitatu Gallico ornatiſſimo, metum ut omnem periculúmque præſentia eius excuteret. Relicta eſt regni gubernatrix Ludouica Sabaudiana mater Regis. Inde Gratianopolim & fanũ Virginis Dàbrunæ, & Guileſtras & fanũ Pauli adiens, uia Argentaria per Alpes exercitũ eduxit ægre machinis bellicis tranſmißis. Cæterũ tanta alacritate

 militum

militum uſus eſt, ut cum hoſtes eum nondum cõtraxiſſe copias putarent, inſtructo exercitu in eorum finibus uiſus ſit. Iam Sfortia ingentem numerum Heluetiorum contraxerat: Leo Pontifex Proſperũ Columnã cum mille quingẽtis equitibus ſubſidio ei miſerat. Proſper nunquã eo loco Gallos iter tentaturos putans, de uia feſſus, ſe, equitatũmq; ſuum apud Villãfrancham, oppidum ſitum in Pedamontanorum finibus, recreabat. Ruſticus quidam Claudium Morelium admonuit quo loco equitatus Columnæ eſſet. Is Palicio & Aubignio & Baiardo renũtiat. Illi Nicolaum Imbercurtiũ acrem hominem, cum expeditis militibus celeriter eò properare iuſſerunt: ipſi mox cum robore copiarũ ſecuti. Is ubi Villãfrancham uenit, pacata omnia nactus, urbẽ occupauit. Circa Proſperi domũ, quem prandentẽ deprehenderat, ad arma conclamatum eſt. Sed Palicio adueniente, Proſper in Gallorum uenit poteſtatem. Cæſi equites hoſtium mille: reliqui in fugã uerſi aut capti: urbs direpta. Proſper in Galliam miſſus eſt. Multi aiunt Gallicos equites: qui prius à Palicio miſsi erant ornatu mercatorum, quaſi uidulis & ſarcinulis in dorſa equorũ reiectis, portæ adequitaſſe: & quaſi hoſpitium quærerent, eos qui portis aſsidebant, oppreſsiſſe. Laus quidem Proſperi intercepti ceſsit Palicio. Rex ne quid à tergo relinqueret, Odetum Lautrecum, & Petrum Nauarrum attributis eis Aquitanicis peditibus, paucíſq; equitibus, Nouariam oppugnare uoluit. Iámque ad oppugnãdã urbem omnia aptauerant, cùm ciues aliquot ex urbe egreſsi, nunciare iubent Lautreco, uelle ipſos ad eum mandata perferre. Admiſsi in tabernaculũ, urbẽ dediderũt, pacti omniũ incolumitatem. Recepta Nouaria, miſſus eſt Lautrecus ad Heluetios auro placandos. Cum eis pepigit multis pecuniis promiſsis, modica tamen parte perſoluta, ut iam confectum bellum Rex putaret. Adfuerunt ei Germanorum copiæ ad

bellum paratiſsimæ. Sfortia per Matthæum Sedunenſem cardinalem Heluetios, cum quibus ictum erat fœdus, impulit ad bellum renouandum, pactus maiores pecunias: futurúmque oſtendens, ſi per eos Gallus excluderetur, eorum ut arbitrio Mediolani principatum componeret: ipſiq; Italiæ nobiliſsima parte potirentur. Iam Lautreco negotium datum erat pecuniæ ad Heluetios perferendæ. Is in itinere à Ioanne Franciſco Pico pertumultuoſe, neque tamen non uerè, cum confideret illos fore in officio, & in Regis poteſtate, certior factus eſt de immutata eorum uoluntate, celeritérque in pacata loca pecuniam recepit: præmiſsiſque ſpeculatoribus, fremitum hoſtium audies, mox Regem admonuit, copias ſuas pararet, ad futuros mox ferociſsiméque inſtaturos hoſtes, qui omnia belli conſilia in celeritate defixerint. Peruenerat Rex Marignanum: & quanquam mouere caſtra ſtatueret, eo loco ſubſtitit. Erant Heluetiorũ uigintiquatuor millia: Hiſpanorum, Italorúmque octo millia: hi egreſsi ad Gallum oppugnandum, Idibus Septembris in conſpectum eorum uenêre. Miratus eſt Rex unde ea repentina mutatio: ſed adhibitis in conſilium peritiſsimis rei militaris ducibus, copias expedit ad pugnam, ita tamen, ut bellica tormenta, quibus abundabat, Gallis eſſent pro uallo. In prima acie collocatus eſt Carolus Borbonius, in extrema Palicius, mediam ſibi Rex ſumpſit. Vix inſtructa erat acies, cùm Heluetij ingenti ui in primam aciem inuehuntur. Erát cum Borbonio Germani qui nuper ſubſidio Regi uenerant: hi quòd raptim inſtructas acies uiderant, fœdúſque ictum cum Heluetiis, uereri cœperunt, ne eo fœdere cautum eſſet, ipſi ut Heluetiis dederentur: itaque fuga ab iis primùm facta, ſed certis ordinibus, minimeque turbatis. Hortatus autem Borbonius Gallicũ Aquitanicúmque peditatum, pari impetu hoſtes excepit, & initium cum hoſtibus con-

ſligendi fecit. Itali aliquot è Mediolano egreſſi, à Palicio in urbem redire coacti ſunt. Fatigabantur Heluetij machinarũ impetu, quibus plures obterebantur: Itaque ubi uidẽt præter ſpem Gallos prælium acriter inire, deliberant impetu facto bellica tormenta diripere. Ea acrius in eos emiſſa loco eos ſubmouerunt, pluréſque eo impetu quàm bello abſumpti ſunt: ferocius tamen incurrunt, ut primo impetu multi obtriti ſint. Cum Rex in mediam inſiliens aciem, confirmatis animis ſuorum, prælium, quod iam elanguerat, accendit: mutatóque equo (quippe plures fatigarat) dum acrius hoſti inſtát, parum abfuit quin haſtis obtereretur. Pedites nunc fugam captare, nũc redintegrata ſpe acrius in pugnam prodire. Petrus Nauarrus labantes Aquitanos excitare. Nox prælium diremit: dubia uictoria niſi quòd Heluetij ſe, ſtantibus in armis Gallis, uiciſſe non credebant. Ne nox ipſa quidem pugnæ expers fuit: nam Heluetiorum aliquot Galliam acclamantes, quoſdam ex Gallis errore eò appulſos obtruncarunt: diſperſoſque Heluetios aliquot nacti Galli, eodem ululatu tractos diſſiparunt. Germani errore cognito, nihil nõ pollicebantur. Iis cura data bellicorum tormentorum conſeruandorum, nam & ad ea diripienda Heluetios properaturos Rex putabat: ipſe inſomnem noctem duxit: tantùm paludatus paulûlum in rheda quieuit. Sequenti die primo diluculo adfuerunt Heluetij, inconditóque clamore ſublato ferociter in primum cornu inuecti ſunt. Redditur & à Gallis Germaniſque par clamor. Ibi uerò cominus coacti conſerere, gladios utrique impigre ſtringunt. Pergunt illi ad tormenta bellica diripienda. Ibi Germani quò fidem ſuã probarent Gallo, acriter impetus hoſtium depulêre: collato pede quaſi uir uiro congrederetur, diutius dimicatum eſt. Galli otus Ienolacus qui machinis præpoſitus erat, quà confertos hoſtes impetum facere uidebat, ita ſolerter machinarum

pilas admouebat emittebátque, excidere ut illi acie mox cogitarint. Franciſcus Rex nõ Regis magis quàm militis munera exequebatur, acriter & uehemẽter prœliabatur, multas edebat ſtrages, impetum cum prætoria cohorte faciebat in illam manum hoſtium confertiſſimam. Aquitanicos pedites præda ingenti promiſſa hortatus, haſtis hoſtium impetitus, non deeſſe ſuis, exempla undique factáque Regis oſtendere, occurrẽtium Heluetiorum aduerſa ora fodere, fugientium terga: ubi maior impetus eſſet hoſtium, ibi occurrere cum prætoria cohorte. Heluetij machinarũ opprimendarum conſilio omiſſo, cum etiam aliquot intercepiſſent, conferti in primam aciem inuecti, ultimámq; obliquè adorti, uariè iam perturbabant Gallos. Tum uerò media acies aduentante Rege ſuóſque ſtimulante, fortiſſimè eorum impetum excipiebat: ut ea quidem parte ſenſim Heluetij cederent, ordinéſque laxarent. Cedentes tamen retrorſum diuertebant, acriúſque Gallos inuadebãt. Ludouicus Tremolius & Iacobus Triuultius cùm fatigatos iam uiderent Gallicos pedites, authores fuerunt Regi ut equites cataphractos in hoſtem immitteret: idque cum eſſet factum, peditéſque ſublato clamore acrius inſtarent, inſtantibus Gallis, in fugã uerſi ſunt. Inde ex fuga Comum & Mediolanum contendebant. Veneti ſcriptores ita prodidere: Conſtituiſſe adhuc Heluetios cum cohortibus integris, nec bello fatigatis Regẽ inuadere à lateribus, ac per conuallem uicinam Marignano, paratos fuiſſe in pugnam peruenire, ni Bartholomæus Aluianus cum Veneto equitatu mox ſeſe efferens, inuectúſque in iam diſſipatos, ultro etiam terruiſſet, territíſque inſtãs adcurrentibus quoque Gallicis equitibus eos fudiſſet. Et periti rerum Gallicarum mirantur nunquam Venetos inuectos in hoſtes fuiſſe, donec certam uiderent Gallis uictoriam, à quibus accíſis rebus parum ſe tutos credidere. Certè

legatos ij antea ad Regem miſerant, ſe cum omnibus copiis in Regia caſtra eſſe uenturos: atque horum officio Rex cõmotus egit eis per literas gratias, idq́ue ut maturarent hortatus eſt. Rumore tamen Venetorum aduentantium, & Frãcis animus acceſſit, & Heluetiis timor iniectus eſt. Caeſi ad ſexdecim hominum millia. Scio ego ita iactatum, quaſi Borbonius territus ex prima acie in ſecundam ſe recepiſſet: at ille uiuens non tuliſſet eam notam. Vulneratus eo praelio Gilibertus Leuius, qui Ventadorei cognomine notior eſt. Caeſus & nocturno praelio Salazartus è familia Iriartea natus, oppidulo cui nomen Ochagabia haud longè à fano Pediportij, quem ut uirum fortem magniq́ue & acris animi, magni faciebat Petrus Nauarrus. Germani ueteribus inimicitiis incitati, nacti cohortes aliquot Heluetiorum, in eas doloris iracundia eruperunt, omnésque interfecerunt. Quoſdam in ſubterraneam domum confugientes, praeſente Carolo Borbonio, incenderunt. Nec Gallis incruenta fuit uictoria. Deſiderati ſunt Franciſcus Borbonius Caroli frater, Imbercurtus, Carolus Tremolius, Telamonius Ludouici Tremolij filius, Iacobus Sancerrius, Buſſius, Moius, Nicolai Petiliani Comitis filius, aliique plures: ex peditibus mille quingenti. Mediolanenſes ſupplices Regi obuiam uenerunt, deditionémque fecerunt. Hos ille in fidem recepit pecunia prius mulctatos. Mox caſtrũ munitiſſimũ, in quod ſe Sfortia receperat, oppugnari coeptum. Petrus Nauarrus cuniculis ſolerter actis, muri iam partem diſiecerat: ſed dum à Rege miſſus Carolus Borbonius cõditiones pacis agitat, remittere coeperunt milites ex priſtina diligentia aliquid. Itaque Nauarrus accerſitis Aquitanicis centurionibus, uariè increpitos rurſus cuniculis inſiſtere eos iubet. Yrions Aquitanicus centurio ex uico Euſtario, qui egregiam operam extrema pugna Regi nauarat, dum circa cuniculos quos ho-

ſtis peruertebat, lampade accenſa progreditur, proximus Nauarro pila plumbea ictus cecidit: cuius mortem Nauarrus, quòd dux cum ducibus Gallicis, Italicis, reliquis bellis fuerat, ſummámque rei militaris ſcientiam habebat, grauiter tulit: multóſque alios idem cuniculus oppreſſerat. Sfortia commotus, quòd caſtrum & natura loci & manu munitũ egregie oppugnaretur, legatos ad regem mittit: ſeq; ut initis aliquot pactis quæ proponebat, in deditionẽ recipiat, petit. Non recepit Rex conditiones, ſed miſſo ad eum in caſtrum Antonio Pratiano ſummo iuris præfecto, nouas proponens conditiones, quibus eum multis annuis uectigalibus donabat. Cum hæ placuiſſent, uenientem in fidem recepit, uiuentémque ita fouit, ut pulſus etiam Mediolano, nihil ex priſtina in eum obſeruantia remiſerit: illéque cùm liber poſſet facillimè ad ſuos peruenire, noluerit. Multus inde tota Italia ſermo de tanta Regis uictoria: cuius aduentu maximè Heluetiorum copiæ Italorúmq; omnibus rebus ornatæ atque inſtructæ, caſtrum Mediolani munitiſsimum obſeſſum, tot hoſtiles uires uno prælio eſſent deletæ, patefactúmque Gallis Mediolanum: quod antè Heluetiorum copiis ex omni aditu clauſum eſset. Itaque & Leo Pontifex & Veneti, Italiæque omnes reguli gratulatum ad eum legatos miſerunt, operámque ei ſuam omnem detulerunt. Et quando Põtificis animus alienior à Gallis quàm deceret uidebatur, per Iulianum Medicem cardinalem, cuius arbitrio Pontificatum Leo adminiſtrabat, actum de ſanciendis fœderibus: ipſéque Pontifex Bononiam uenit ad Regem excipiendum. Regi obuiam miſit Nicolaum Fliſcum & Iulianum Medicem purpuratos. Rex Bononiam profectus, magnifice à Pontifice exceptus eſt: ſancita ſimul fœdera: datum Pontifici ut pragmatica ſanctio nouis conuentionibus in eius locum ſubſtitutis aboleretur, non ſine interceſsione prouoca-

tionéque Gallicarum eccleſiarum & academiarum: ibique Adrianus Gounfierius purpureo galero donatus eſt: occultiora etiā fœdera opera Iuliani cardinalis inita. Erat is Regi amicißimus ob Narbonenſem pōtificatum, multis repudiatis competitoribus à Rege cōceſſum. Alberti quoque Pij induſtria eo tempore Regi probata. Carolus Cæſar obiiciebat Regi, de diuidendis Italiæ plurimis principatibus, urbibúſque, Siciliæque regno actum. Plane à Rege purpuratos omnes pontificios conſtat multis & pecuniis, & ſacerdotiorum, cœnobiorū, præfecturarúmque eccleſiaſticarū muneribus donatos. Regem muneris inſignis loco à Pontifice demum accepiſſe trunculum dominicæ crucis. Parmam & Placentiam Regi Pontifex reddidit, uelut uetus Mediolanenſium patrimonium. Actum eſt quoque de bello Turcis inferendo, imperiique Conſtantinopolitani inſulas libenter Pontifex deferebat Regi: ſed is & Antonij Pratiani iuriſpræfecti & aliorum uſus conſilio eas contempſit. Hippolytus Eſtenſis unus è purpuratis Alphonſi frater ſuadebat, dum uires integræ eſſent, ſtudia exterorum parata, regnum Neapolitanum Rex armis inuaderet. Sed Gallos domeſticum ocium domum reuocabat. Vnde Pontifex in expiationibus delictorum elargiendis liberaliſsimus habitus. Indéque magna uis pecuniæ parata: tantáque fuit eo tempore concionatorum impudentia, ſine iis expiationibus hæreditatem ut illam cæleſtem cernere neminem poſſe palàm iactitarent: unde odio pecuniæ in alios uſus inſumptæ uileſcere cœpit tantæ rei authoritas. Martinus interea Lutherus exortus eſt, homo maximè Pontifici infeſtus, & qui ad ei concitandam inuidiam, omnes rumorum uentos colligere conſueſſet. Is uelut unguis in hoc ulcere exiſteret, ſtimulator fuit eius tumultus Germanici, quē pij omnes nondū placatū dolent: cum Pontifex habito patrum concilio impium pro-

nunciauit: ſacris interdixit omnibus qui eum aut tuerentur, aut ſuſciperent. Nec tamen minus Federicus Saxoniæ Dux aliique Germani principes hominem fouerunt: q̃ Pontificia liberalitate primum crimina minimè extingui, neque manes noxæ eximi: multáque declamitabant in nationem ſacerdotum, ut ueterem diſciplinam cauponãtem. Deinde eò etiam poſtea progreſſi ſunt, Pontificem ut ipſum in ordinem cogerent, inſtitutáque ac ſanctiones ueterum apertè reiicerent, nouorum ipſi dogmatum aſſertores. Cœtus auguſtus Academiæ Pariſienſis iure eum male de religione ſentientẽ, à Pontifice ex ſancta hominum communitate exterminatum prodidit, doctrinámque illius eiuſmodi eſſe, quæ neque liberalis ſit, neque ex ipſis diuinorum librorum hauſta fontibus, & talem plane quæ partim ex Huſſitanorum, partim ex Valdenſium, ac cæterorum olim factioſorum damnatis iam commentariis corrogata uideatur. Atque in hãc recentem flammam iniecti profeſſores bonarum literarum multi: res exagitata apud uulgus: clamitatũ à multis, Eraſmum Roterodamum huius tumultus cauſam fuiſſe: hauſiſſe ex eius libris occaſionem reliquos: cum tamen ille editis libris multis, nihil ſibi cum his eſſe, nec unquam fore commune profiteretur. Nec dubitauit apertè profiteri Sacerdotum quorundam palàm impiam uitam, Theologorum ſupercilium, Sodalium quorundam non amplius ferendam tyrannidem: huic tempeſtati locum feciſſe, dum politiorum literarum cultores inuoluunt fidei negotio, acrius multos irritatos: potuiſſe æquis conditionibus initio res componi: uitia emendanda, non ordinem tollendum. Hoc ita dictum in malos ut bonorum exiſtimationem nihilo faciat deteriorẽ: & ita dictum in genere, ut nulli ordini ſit irrogata contumelia. At alterius partis ſemper in peius uergentis peruicaciam, alterius quorundam odiis & intempeſtiuis clamoribus,

bus,hucuſque progreſſam tragœdiam, ægre ut ſedari poßit. Sperandum tamen Deo optimo hortante promouentéque, futurum,reſipiſcẽtibus illis etiam capitum aliquot dogmatúmque palinodiam recinentibus, pontificiæ ut maieſtati debitum illi tandem officium exhibeant. Ex *huius quoque ſcriptis quædam expuncta ſunt iudicio* Academiæ Pariſiẽ*ſis:cuius ſemper cenſura hiſce in rebus apud pios plurimum ualuit.* Hi*ſpania quoque eo prætextu pecuniæ in ſacrum bellum erogandæ uexata: eodem tempore exactæ à* Carolo *eo nomine ſumma acerbitate pecuniæ, manétque in hunc uſque diem anniuerſaria ea exactio.* Rex *paulò antea auctus* Ludouica *filia,in* Galliam *compoſitis rebus rediit.*Ca*rolum* Borbonium Mediolani *relinquit: cõuenerat cum* Ve*netorum legatis* Antonio Grimano, Dominico Triuiſiano, *& quibuſdam aliis, ut copiis eos* Rex *iuuaret ad* Brixiam *&* Veronam, *quæ à Cæſarianis tenebantur, recipiendas.* His *ex pacto auxilia petentibus, nulla interpoſita dubitatione,peditum tria millia,equites mille expeditos, una cum* Lautreco Fuxeo *mittit* Borbonius. Sed *cum* Maximilianus Cæſar Henrici Britanniæ Regis *hortatu, qui pecuniam ad bellum ſuppeditaturum ſe pollicebatur,adiuncto etiam* Ludouico Sfortia Maximiliani *fratre, bellum* Mediolano *inferret,tanta rerum cõmutatione motus, ad ſuos rediit:quippe ad* Maximilianum *magnæ ex* Germanis Heluetiiſque *copiæ conuenerunt.* Iſque *admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis,non longe à* Mediolano *peruenit.* Borbonius *tanto periculo commotus, ad* Heluetios Regi *fœderatos fideliſsimos ex ſuis mittit qui auxilium peterent,* Mediolanóque *egreſſus primum ad* Abduam *properauit.* Ibi *certior factus parata quidem ab* Heluetiis *auxilia, ſed tardius properare,* Maximiliano *copiolas ſuas noluit opponere.* Mediolanum *autem rediens, iam gliſcentẽ*

ſeditionem compeſcuit. Ex *tringinta tribus ciuibus, qui in Galliam ad* Regem *mittebantur, tres eò tantum peruenerãt, reliqui ad* Maximilianum *confugiebant: hos ex itinere retractos occidi ille iuſsit.* Aduentu Borbonij *territi* Mediolanenſes, *qui iam* Bartholomæum Claudium *tribunum rerũ capitalium ad urbis præſidium relictum oppugnare parabant, conſilio immutato cum* Gallis *de urbe tuenda conſiliũ ineunt.* Iam Cæſar *prope* Marignanum *caſtra locarat, elatúſque ſpe certa uictoriæ ex* Borbonij *fuga, urbi contulit caſtra.* Veritus Borbonius *ne ſuburbia ſibi pro caſtris occuparet, ea quòd à ſe teneri non poſſe iudicabat, ne cui eſſent uſui* Cæſarianis, *incẽdit: legationes ad* Heluetios *nouas circummittit, ad eos pagos quos ſuperiore anno* Rex *pacauerat: miſſáque ingenti pecunia, paludamentiſque militaribus auro argentóque egregie contextis, ad iter mox eos extruſit.* Properãtes *hi poſtico arcis excepti ſunt:* Maximilianus *occaſionem aucupabatur, incitatus promiſsis* Galeatij Vicecomitis, *ſi qui tandem ex urbe erumperent,* Gallóſque *inuaderẽt.* Ea *ſpe fruſtratus cum eſſet, non eſt uiſa ratio ad* Mediolanum *oppugnandum commorandi, ne dum in eo eſſet occupatus, circunuentus à tergo ab equitatu* Gallico *aduentante laboraret.* Ad *hæc cum* Borbonium *aggeres duxiſſe, ſeque imparatum à commeatu uideret, diutiúſque eodem loco tantæ copiæ ali non poſsent,* Heluetiiſque *diffideret,* Brixiam *adiit: ciues pacti ingẽti pecunia ut caſtra aliò trãſferret impetrarunt.* Inde Laudem *præteruectus urbem hoſtiliter diripuit atque incendit, dubitans an in* Venetos *tantas copias duceret.* Venit *interea ex* Anglia *ingens pecunia* Maximiliano. Erat *is perhumanus & liberalis, neque pecuniæ cupidus:* Baltheo *quoque* Germanico *ſuccinctus, gregarios milites humaniſsime audiebat.* Si *quis egeſtatem deploraret, nummis è baltheo depromptis egeſtati eorum ſub-*

ueniebat: raróque bella capeſſebat, niſi cùm re nummaria laboraret. Igitur ingenti pecunia ab Anglo accepta, cũ unus de iis qui erant ei à ſecretis ſolito triſtior eſſet, rogatúſque ab eo quid frontem contraheret: Quid (inquit) non doleam, qui tantam pecuniam inter tot milites diuiſam, euolaturã mox uideam? Arriſit ille, laudatóque eius conſilio, omnibus ignaris uelut literis acceptis, quibus in Germaniam properare iubebatur ob Ladiſlai Hungari Regis mortem repentinam, è caſtris ſe proripuit fruſtratis militibus. Borbonius extremum agmen Cæſaris carpens, impeditos tardúſque properantes oppreſsit: reliqui Cæſarem ſecuti in Germaniam rediêre. Vſi ſunt Galli fideli ea in expeditione Venetorum opera, itaque mox cum Venetis ad Brixiam contendunt: ibi iubente Lautreco quinque uariis locis ſeparatim quatiuntur mœnia: quinque quoque poſtea locis uariè certatũ, parúmque abſuit quin à Petro Nauarro undique Cantabros Aquitanóſque ſubmittente perueniretur in urbem. At hoſtes non ſibi defuere in iis depellendis. Ii mox territi annonæ inopia, deditione ab Hicardo facta, urbem arcémque Lautreco dedidere. Deinde ad Veronam recipiendam cum eis miſſus eſt Lautrecus: ibi congreſsi ſex equites Gallici cum totidem ex Hiſpanis, uictores rediere. In iis fuere Cicheus Regi familiaris, Moularcus & quidam alÿ: quos imitatus Pomperanus, inermis cum inermi hoſte congrediens, uictor & ipſe rediit, ſed Cicheo & aliis irridentibus: unde poſtea ingens inter eos orta ſimultas, ut aliquot pòſt annis Cicheus renouatis inimicitiis, in decurſione militari ex cauda equi ferocientis impacta ori proximi Pomperani, clàm cum Pomperano congreſſus necatus ſit: ipſe Pomperanus à Lorgio uulneratus, & iuſſu Regis, qui Cichei morte grauiſſime affectus erat, ad ſupplicium rapi iuſſus: ſed cum conſtaret alterum alteri uelut priuatum duellum prius denun-

*ciaſſe,*Borbonio *adnitẽte mitigatus eſt* Rex. At Veronæ *cõferti* Veneti *Galliq́ue quaſſatis prius mœnibus, parum abfuit quin urbem expugnarent.* Hanc *tuebatur* M. Antonius Columna, & Lautrecus *quidam* Mãtuana *porta progrediens quatefaciebat muros: ac quodam die* Thoma Fuxeo, Leſcuno *fratre cum pedite uariè irruente, poſt dirutum propugnaculum in ſpem uenerat urbis intercipiendæ, niſi tormentis clanculum reconditis pulſi eſſent* Galli. Cæſar *interea auxilia miſit: quæ cauſa fuit, ut induciæ paciſcerentur cum* Cæſare*, deligerentú'que* Carolus Hiſpaniæ Rex, & Franciſcus Galliæ *honorarij arbitri.* Hique *tandem ita ſtatuerunt, uti acceptis ducentis millibus nummûm aureorum,* Verona Cæſar *cederet: proniórque fuit ille ad pacis cõditiones accipiendas, ob quinque pagos* Heluetiorum *nuper* Regi *conciliatos, quibus quingenta millia nummûm aureorum* Rex *miſerat, ingentémque pecuniam in ſingulos annos pronunciarat.* Eóque *tempore gliſcere cœpit ſeditio apud* Hiſpanos, *plebe in nobilitatem incenſa.* Ea *res mouit* Carolum *ad pacem cum* Gallo *ineundam, ut is* Ludouicam *filiã uxorem ductурum ſe polliceretur, eiúſque matrimonij gratia remitteret* Rex Carolo *ius omne, quo* Neapolitanum *regnum ſibi aſſerit: ac donec matrimonium contractum eſſet, centum millia nummûm aureorum quotannis* Regi *pẽſionis nomine penderet, eiúſque rei ergò ſponſores claſsicos & aſsiduos daret.* Id *eò lubentius arripuit* Carolus, *quòd uereretur adiunctis* Heluetiis, Pontifice, Italiǽque *omnibus regulis, ne expeditionem ille pararet in* Neapolitanum *regnum: quod ei tum perfacile fuit: poſtea nequicquã tentatũ eſt.* Borbonius *antea in* Galliam *redierat relicto* Mediolani *prætore* Lautreco, *cuius opera conciliati fuerant* Heluetij. Senatus Gallicus Mediolani *conſtitutus præſide* Ioãne Selua, *cuius iudicia probatiſsima ubique uiſa ſunt: nã quanta*

in inuidia, quantóque in odio reliqui fuiſſent animaduertens, multò grauior atque acrior in reuocandis iudiciis ad priſtinam religionem uiſus eſt. Florebāt eo tempore res Gallicæ. Sed tamen perpetuo euentu plaudentis fortunæ, faſtu aula regia abundare cœpit. Multi inter blanditias rerū proſperarum minus iam cupiditatibus ſuis imperare. Si quam uidebant eximia corporis ſpecie & decore, eam deperire. Italicas aliquot pellices palā habere. Poſthæc anno milleſimo quingēteſimo ſeptimo decimo, Regi natus eſt Frāciſcus filius, regno ſi per fata licuiſſet ſucceſſurus. Et patres luſtrici adhibiti Leonis decimi Pōtificis nomine, Ludouicus Medices, & Antonius Lotharingus: Ambaſiæq; infans ſummo ſplēdore apparatúque ablutus eſt, cum eſſet Maximilianus Cæſar fato functus. Dum comitia habētur de Cæſare deligendo, uiſa res eſt non indigna Gallica maieſtate. Itaque cādidatū ſe mox Rex oſtendit, quadraginta millia nummûm aureorū mittens ad cōcilianda ſibi ſuffragia: miſſus Ioānes Langiachus ad Poloniæ Regē. Prenſabat unus Federicus Dux Saxoniæ ſine fuco more Germanico. Acrior erat competitor Carolus Maximiliani nepos Rex Hiſpaniarū, Auſtriacáque familia cōmendatus. Fuit legatorum Gallicorū tarda prenſatio: nam paſſim ita negabant, ut Carolo ſe debere profiterentur. Pontifex aperte Gallo fauebat ſi quid cōferre potuiſſet in eum. Iam Ludouica Sabaudiana Regis mater ſolicita erat de infulis Imperij, apparatu pompáque ſolenni. Arturus Gouſierius præfectus prætorio miſſus erat ad res tentandas: is re nondum expedita in itinere obiit, nō ſine Regis querelis qui eo familiariſſime utebatur. Lentum negotium, ſed tamen erat in ſpe. Deſignatus tandem Cæſar Carolus Auſtriacus, Erardo Marca maxime adnitente, qui palàm in mores Galli multa conferebat: leuiſſimis de cauſis, ille hoſtis, cum pater & fratres Gallis amiciſſimi eſſent. Et

Leo pontifex per Thomam Caietanum unum è purpuratis admonebat Germanos, prohiberi Carolum Imperij petitione, cùm ueteri profeſſione unus idem & Romanum Imperium, & Neapolitanum retinere non poſſet. Itaque eo nomine poſtea is legibus ſolutus eſt, aucta etiã Pontifici Neapolitana penſione. Franciſcus Sammarſallus, cuius conſilio in conſuetudine quotidiana magnopere Rex delectabatur, celeriter mutatis equis ad Pontificem miſſus, ſpe Regem ipſum rediẽs impleuerat. Et Leo quidem natura probus erat, qui principem Romanum probe egiſſet, liberalitate regiiſq; aliis dotibus nulli inferior, uenationi deditus, uoluptatum ſine aliorũ iniuria cupidus, ac paulo antea allectis in purpuratorum collegium multis, ingentem uim nummorum contraxerat, ut & ex indictione belli Turcici: ſed Iuliani Medicis opera toto pontificatu uſus, acris hominis, multa effecit ut poſteritas in eo Pontifice, dum Franco bellum indicitur, deſideraret. Inde Regi natus alter filius, Henricus Regi ſucceſſurus. Eodémque tempore clatros cancellóſque argenteos obiectos feneſtræ ad fanum diui Martini Turonici, euulſos multi mirati ſunt: quorundam conſilio, non ſine plebis querelis, ut tandem uindicem diuum ſacrilegij pœnas ſumpſiſſe iactatum ſit. Sunt & poſt aliquot demum annos tandem à Senatu Lutetiæ confirmatæ hæ conuentiones, quibus pragmatica ſanctio abolebatur imperio iuſſúque Regis ſæpe repetito, allegato ad Senatum Ludouico Tremolio: idq; incidit in annum milleſimum quingenteſimum ſeptimum decimum. Detecta eſt antea coniuratio improbiſſimi nebulonis Guyſoti præfecti uigilum apud Tholoſanos, qui coercendis nocturnis rapinis præpoſitus cùm eſſet, prædabatur ipſe in obuios cum ſatellitio improbiſſimorum nebulonum: conſtátque multos ab iis necatos, multos ſpoliatos, in ciſternas, puteos fœdioráque alia loca cõiectos. Michaël Craſſus,

Arnol. Ferroni de rebus & plerique

& plerique alij integræ opinionis, detecti uelut prædæ participes: decreta in eos quæſtio: iuſſu Senatus præpoſitus quæſtioni N. Bertrandus. Vix in hoſtico unquam patrata talia facinora apparuit. Sumptum de iis ſupplicium ea ſeueritate, in hunc ut uſque diem maneat memoria tam fœdæ coniurationis. Et annus quidem agebatur milleſimus quingenteſimus uiceſimus, cùm ultro citróque miſsis legatis, fœdus initum eſt cum Henrico Angliæ Rege, iniecta mẽtione ſponſaliorum inter Frãciſcum Regis filium, & filiam Regis Angliæ. Inde ad urbem, cui Ardea nomen, conueniũt ambo Reges unà cum uxoribus, eo ſplendore, eáque pompa, ali ut plures legiones in plures annos eo ſumptu potuiſſent. Tabernacula tria magno ſplendore excitata ſunt loco medio inter Ardeam & Guinenſe caſtrum: alterum Gallo, alterum Anglo, aliud Thomæ Vulſeno Cardinali, quo uiro familiariſsime Anglus utebatur. Fama eſt dum proximi eſſent Reges, nec dum locus eſſet deſtinatus colloquio, ſummo diluculo petaſatum Regem comitatúmque tribus tantũ miniſtris, Caletium properaſſe, Anglúmque inuiſiſſe: eum cùm lectulo decumberet excitatum à miniſtris, feſtinante Rege diſcinctum tunicatúmque adhuc, necdum dato ſpatio ad domeſticam ueſtem ſumendam, obuiam iiſſe. Eadem comitate uſum Anglum, Regem nullo ſtipatum ſatellite inuiſiſſe. Mox ad Ardeam conuenêre, ea uſi familiaritate, ut ab iis initiis profectum amorem non modò ſeruaturos, ſed aucturos Reges coniectura omnes augurarentur. & Angli à Gallis toto triduo magnifice opiparéque excepti ſunt, & Galli ab Anglis alio triduo profuſis epulis accepti: proceribus utrinque dona donata. ut propinans Borbonio Anglus, pateram auream egregie cælatam dederit: qui ut erat Anglis iniquior, munus aperte quidem repudiaſſet, ſed eo non exaudiente ignaróque, ueluti ei aſsideret, munus accepit Ca-

rolus Barroſius*,homo dicax,aulicáque dicacitate ſolitus ri-ſus* Regi *excitare* . Quæ *cauſa fuit,ut quod alij certum fuiſ-ſet exitium allaturum indignãte* Borbonio, *huic ob morum feſtiuitatem feſtiuiſsime ceſſerit* . Eóque *tempore* Philibertus Chalonius Aurengiorum *princeps, in aula degens, ob ad-uentum* Thomæ Vulſeni Cardinalis Lutetiæ *hoſpitiũ mu-tare coactus:grauiſsime id tulit, delatáque ad* Regem *que-rela cùm ſe rideri putaſſet, irarum plenus ad* Cæſarem *trãſ-fugit, eique amiciſsimus fideliſsimúſque poſtea fuit* . Hoc *fœdere deſponſa eſt* Maria Henrici *filia* Franciſco Regis *fi-lio : id fœdus ut ſacrum & perpetuum eſſet, execrationes adhibitæ à* Pontificibus *ſacrorum authoribus* : Qui *fœde-ra uiolaret, huic aqua atque igni interdictum* . Et Carolus *quidem* Cæſar *iamdudum cõſilia belli in* Gallum *agitabat: ademptum* Burgundiæ *maioribus ſuis principatum quere-batur : frendebat* Mediolanum Cæſarum *patrimoniũ occu-pari.*Conciliari *tamen* Gallo *uoluerat,dũ ſeditiones* Hiſpa-*norum componit,* Auſtriámque *& maiorem* Germaniæ *partem ſeditionibus æſtuare uidet* . Factáque *ſpes ut ambo congrederentur,amiciſsime ſi quid alterum premeret tranſi-gerent,cum repentè ſeſe proripuit* Cæſar*, rebus iam ſuis cõ-poſitis ferocior factus.* Accendebant *odia aulici, qui* Cæſa-*rem ut ſtolidum apud* Regem *traducebant,matríſque furo-rem referentem.*Id *ut erat ineptum, ita uerum fuit, matrem* Cæſaris *perpetuo furore laboraſſe : datos ei cuſtodes qui fu-rentem obſeruarent:quæ ſe cum inedia conficeret,toto con-claui paſsim ordine miro tragemata & ſalgama cuſtodes apponebãt,quibus illa guſtatis inediã depellebat, reſipiſcẽs interdum,interdum omnia deiiciens:quæ tamen ita cõſtituta erant, ut facilè deiici non poſſent : unde accidit ut quoniam illa intempeſtiuis horis ſæpe & nocturnis cibum peteret, ſingulis horis nocturnis & diurnis epulæ illi pararentur.* Et

cum prædes pecuniæ Neapolitanæ cauſa Rex *poſtularet, exarſerunt utrinque eruperúntque tádem odia male preſſa:* Leone *præſertim* Pontifice, Franciſcóque Sfortia *ad* Italiam *recipiendam uocante* Cæſarem*:ſtimulantéque* Henrico Britanniæ Rege,*qui per* Ioannem Albaniæ Regulum,*miſſum in* Scotiam *à* Gallo *, grauiter ferebat* Scotorum Regis *paruuli recipiendi per ſororem ademptam ſibi facultatem, proſcribique ab eo* Anglicæ *factionis proceres* Robertus Marchius Cedanum *habitabat uicum, ſed caſtro muni tiſsimo inſignem : ibi caſtrum depreſſo ſubmiſsóque loco omni machinarum genere inſtructiſsimum .* Is Gallo *ſemper amicus fuerat : erant ei in armis ſemper paratæ aliquot cohortes.* Accidit *ut is cum* Emeriano *de arce* Hiergiæ *controuerſiam haberet : eductis repentè cohortibus ipſe non ſolùm hoſtes fugauit , ſed collectis maioribus copiis in uicina loca impetum faciens, populationibus uicos aliquot fœdauit.* Id Cæſar *interpretatus eſt quaſi iuſſu* Regis *ea patraret , miſsiſque legatis impetrauit ut reuocarentur ab eo* Gallici *milites , qui iam* Viritonum *obſidebant :* Accenſis *tamen odiis cùm uiolato fœdere* Anglus Cæſarem *ad bellum hortaretur , utrinque bellum parari cœptum* Cum *autem* Regem *admoneret, de* Cæſare *nihil eſſe quod laboraret:ita* Cæſarem *ſuſpici à ſe, ut ſe putaret præſtare debere ſi quid in* Gallos *moliretur.* Hæc Rex *intuitus , cum ſeditio apud* Hiſpanos *recruduiſſet , opémque afferre* Henrico Nauarræ Regi *ſaluis cum* Cæſare *fœderis legibus poſſet ,* Andream Fuxeum, *qui* Leſparrous *dicebatur ,* Antonium Turnonium *alióſque plures, adiunctis ex* Aquitania *multis peditibus, equitatúque* Pictonico, *in regnum* Nauarræ *impetum facere iubet .* Fuxeus *celeritate uſus, priuſquam* Hiſpanus *copias contraheret, uſus nobilium oppidanorúmque egregia opera* Pompelunam *recepit , aliáque aliquot non ignobilia loca oppu-*

gnauit. Cum præſidia locis diſponere debuiſſet, aut aucto exercitu alia loca expugnare, uoluntarios milites Aquitanos omnes ſponte dimiſit, maiorémque equitatus partem ad ſuos remiſit: ac Gruniam profectus (quod alij Logroniū, alij Iuliobrigam ueteribus fuiſſe aiunt) oppidum cœpit oppugnare. Ibi acres homines, & multis rebus ad defendēdū parati: nec facilè uallo & foſſa aggereq; id aggredi Fuxeus poterat, cùm tormentorum copia non abundaret. Hiſpani ubi longius progredi hominem uident, ſedatis ſeditionibus exercitum contrahunt, ei obuiam ueniunt: Ille urbem oppugnans tantum abfuit ut hoſtem terreret, ut quotidianis eruptionibus uariè Gallos illi fatigarent. Quibus ille, penuriáque annonæ fatigatus, cui prius non conſuluerat, expectabat opportunum tempus inde ſeſe proripiendi, prius recepto Nauarrorum regno. Poſt receptam Pompelunam (quā alij Pompeiopolin uocant) Leſparrous peruenerat in locum quem incolæ uocant Pontem Reginæ. Stellam etiam receperat, & Lozarcon: Gruniam uerò dum obſidet, territi oppidani machinarum impetu, ni noui auxilij ſpes affulſiſſet, de deditione cogitabant. At nobilitate Hiſpanica, quæ commota domeſtico bello in gratiam cum plebe redierat, auxilium urbi ferente, cùm abundarent Hiſpani copiis, & ob Hyberum fluuium, medium inter urbem & caſtra, duriora omnia erant Leſparroo: itaquè conſilium redeundi iniit, ſequentibus hoſtibus & extremum agmen laceſſentibus. Adhæc erumpentes reliqui ex urbe, undique admixtis aliis, Gallos perturbabant. Vbi ad Noyum uicum uentum eſt, fatigatus ille aciem pro tempore inſtruit circa horam quartam poſt meridiem. Anceps Gallos terror circunſtabat: nam neque leuibus hoſtium equis procurſantibus conferti pugnare poterant, & procurſando latius euecti, patebant ſagittis Hiſpanorum. Suſtinebant tamen hoſtium impetum

donec Leſparrous haſta in oculos infixa obtritus eſt, undè poſtea obcæcatus eſt. Galli paßim cæſi & fugati. Nauarrorum urbes eodem momento receptæ: qua in re ſane plagam accepere Franci odioſam tum re, tum tempore. Turnonius & Leſparrous captiui abducti. Multi putarunt culpa Leſparroi cladem acceptam: nam Pompelunæ, cupida nobilitate recipiendi Henrici ſui Regis, nulla Nauarrorum inſignia Gallica fixerat: ob quæ illos mox in gratiam rediiſſe cũ Hiſpanis Ioanne Luxo etiam Aquitano ſequeſtro: qui cum apud eam gentem gratia ualeret, indignaretur in nullam ſe partem bellicarum curarum accerſitum. Ipſe Leſparrous culpa ſe uacare aiebat, propterea quòd firmus ab equitatu non fuiſſet, infrequénſque præliorum miles, rapiniſque demum aſſuetus, ac paulò ante ære dirutus, ad tantam expeditionem ſibi attributus fuiſſet: qui nec ſuo imperatori parere didiciſſet, neque ut pareret coerceri, quaſi uoluntarius miles poſſet. Rex in ſolatium amiſſorum oculorum, & Leſparroum ſuo ære carcere liberauit, & multis annuis uectigalibus donauit. Cæſi eo prælio ſunt Durfortenſis & Arinachus Fuxenſes: Sanctocolumbanus cum multis aliis dedit ſe in fugam. Atque eo quidem tempore ſatis conſtat, multis Galliæ locis equites Gallicos graſſatos. Queſti non ſolui ſtipendia paßim uagabantur, oppidula diripiebant, agros uaſtabant, pecus abigebant, ne pudicitiæ quidem uirginum parcẽtes, ut uicis multi diffiſi, in urbes ſe recipere cogerentur. Meldenſes, cùm illi uicinos agros popularentur, obuiam prodierunt raptim ad arma plebe uocata, eductiſque machinis, has cùm globi ænei deeſſent, quò terrorẽ excitarent, onuſtas papyraceis globis emiſère. Illi uel admoniti à lanio quodam (namque is poſtea eo nomine ceruice luit) uel inconditæ plebis arma cõtemnentes, facile in urbem ingenti ſtrage edita eos compulere. Dißimili euẽtu ceßit mili-

tibus ferocia in Aquitania: Nam poſt expilatos aliquot uicos, uel leuiſsimis urbibus excluſi, ad Mompaoum oppidulũ Petracoriorum peruenere: ibi ſomno & uino madentes, nocte intempeſta ab oppidanis ruſticiſque conciſi ſpoliatique ſunt. Erant hi ætate uiribúſque florẽtes ex turmis Chandij, qui uarie prius agros popularium uexarant, ac ſibi mille Dæmonum nomen impoſuerant. Si rogaſſes quò pergerent, ad Dæmonem: unde prodirent, è Dæmone, aiebant: unde multi ſuſpicati à potentiore immiſſos. Rex irritatus Cæſarianorum in Galliam irruptionibus, excurſionibúſque in Mediolanenſem agrum, quem iam magna ex parte occuparant, copias parauit quibus auerteret Cæſarem ab exteris bellis, ad ſua eum tuenda reuocaret: his præfecit Gulielmum Gounſierium Boniuetum tribunum maritimorum. Erat ille Regi perfamiliaris, arcanorum omnium ſermonum particeps: Burdigalam profectus à priuatis, ne ipſis quidem Senatoribus ſacerdotibúſque parcens, mutui nomine ingentes corraſit pecunias, exegitque magna acerbitate. Is cum in Nauarros ſe proficiſci palàm iactitaſſet, nocte intẽpeſta admonitis clàm præfectus, continuatis nocte diéque itineribus, prius uiſus eſt circa Fontem Rapidum, urbem hoſtium munitiſsimam, quàm illi ſuſpicati eſſent ex alio eum itinere diuertiſſe. Eam urbem etiam deſignant Fontis Arabici nomine: nactúſque ad locum, cui Andayo nomẽ, mare tranquillum, traiecit copias. Aduexerat plures machinas: è Burdigala quoque ſumpſerat plures inuſitatæ magnitudinis, non ſatis ex uoluntate ciuium. Situs urbis, & uicinum mare reddebant oppugnationem difficilem. Vrbs machinis quaſſata, turres proſtratæ: nec tamen conferti Galli ui expugnare urbem poterant, ut iam de reditu etiam cogitarent. At prius ea ui machinarum impetu conuulſa ita muri pars, ut hoſtis ſibi diffideret: ita deditione facta, urbs recepta eſt. Cũ ma-

chinis emiſsis aditus eſſet in urbem factus, ſtrato muro Die-*gus* Verus, *qui urbi præerat*, Francos *irruentes complanato prius loco, & infra oppleto igni, & ſulphure fefellit.* At *cũ hoſti puluis deeſſet ad onerandas machinas, & commeatus, uentum eſt ad deditionẽ.* Claudius Lotharingus Guy-*ſius, cum in murum magno animo aſcendiſſet, laudatus eſt à* Gounfierio. Vrbis *cuſtodia tributa primum* Sancto Bone-*to: hoſte tamen uicos proximos occupante, ita factum, ut* Campo Rufus & Sancto Romanus, *cùm uicum uicinum* Sancto Marianum *expilarent, cæſi ſint*, Curtono *fugiente.* Subſtitutus *in* Sancto Boneti *locum* Iacobus Daillonus Lu-*dæus.* Boniuetus *in* Galliam *reuerſus, quaſi nulla impenſa tantum bellum confeciſſet, gloriabatur.* Omnes *multa de eius induſtria ac re geſta: atque hæc una uox omnium, nihil magnificẽtius, nihil præclarius geſtum: unum hunc uere eſſe bello* Mediolanenſi *præficiendum.* Rex *hoc facto ſic incenſus erat, multum ut acceſsiſſe ad eius erga eum amorẽ uideretur.* Cæſar *poſt aliquot menſes* Philibertum Chalo-*nium* Aurengium *miſit ad urbem obſidendam.* Vrbs *egregie à* Ludæo *defenſa: ſed periculum erat ne commeatus inopia opprimeretur.* Satis *conſtat eò uentum inopiæ, ut neć muribus alióue animali immundo abſtinerent* Galli Aqui-*taniq́ue qui in præſidio erãt: & omne herbarum radicúmque genus muris eruerent, ſutrinæ etiam coriis uterentur.* Tum *demum apparuit* Claudij Lotharingi *conſilium non inutile.* Is *ubi primũ urbs eſt recepta, author erat* Boniueto *illius diruendæ: rudera operáque alia in* Endaium *trãsferri uolebat: ſentiens facilius* Gallum *quærere, quàm quæſitum tueri.* Parandæ *erant copiæ ad annonã inferendam: hæ paratæ ſunt à* Iacobo Palicio, *qui inuito hoſte urbem omni reſerſit commeatu.* In *locum* Ludæi & *aliorum recentes immiſsi.* Vrbis *cuſtodia* Franciſco Frangio Aquitano, *qui apud*

Caſtillonum gratia ualebat, & Petro Nauarrulo, cuius maiores à Cæſare necati ferebantur, attributa. Aßidebat urbi Bertrandus Cuena in omnes occaſiones intentus: is tãdem ingentibus præmiis Nauarrulum ſolicitat ut urbem dedat. Erat id difficile niſi communicatis conſiliis cum Frãgio: is uerò abhorrebat ab eo facinore. Multi ex turmis Nauarruli quotidie ad hoſtẽ tranſibant: oppidani ad ſeditionẽ ſpectabant: corrupti aliquot milites, uel ut aiebãt tædio lõgæ militiæ à Nauarrulo uenia impetrata in Galliam redibat: quos omnes Lautrecus deprehenſos mox necari iuſsit, ſubmotis magnorum uirorum precibus. Ita factum ut urbs dederetur: Frangius incolumis cum incolumibus aliquot militibus urbe emitteretur. In hunc Lautrecus mox animaduerſurus erat, niſi multa ille quo dilueret à ſe omnem culpã retuliſſet, quæ iuriſperiti conſulti probata magni eſſe momenti aiebant. Interpoſita hac dilatione per Caſtillonum, à Rege impetrauit cauſam ut diceret: atque is poſtea publice exauthoratus eſt, uel ob urbem celerius quã pareſſet ignauiſsime relictã, uel ob parum fidelem operam Regi nauatã: cum tamen quicquid id eſſet culpæ in Nauarrulum conferret, qui ſeditioſè concitatis militibus, deditionem ſuaſiſſet. Euentus rei dolo eum uacare monſtrabat, cum Nauarrulus auctus ſtipendio, reſtitutiſque auitis bonis, ad Cæſarem trãſiiſſet. Caſtillonus uel morbo, uel dolore quem contraxerat, ex euentu rerum aduerſarum, Baionæ interiit: Deinde Hiſpani populari cœpere Aquitaniam, duce Aurengio: qui collecto ex Hiſpanis Germaniſque exercitu, Luxo etiam Aquitano adiutore, ut quidam ferendebãt, ſuſcepit eam expeditionem. Ac tranſmiſſo pontibus Gauo fluuio alioqui rapidiſsimo, qui tunc placidiſsimus fluebat, Sordam oppidulũ peruenit. Prope Sordam quaſi roſtro finditur Gauus, & diuiſus æqualiter in duas partes, latera undique alluit, rapi-

déque dilapſus mox in unum cõfluit. Eſt Sorda ſita in præfectura Daciorum, uicina montibus Pyrenæis: ibi domus ſodalium Benedictinorũ lautius nuper à Carolo Grandimontano pontifice Burdigalenſium, atque eius loci cœnobiarcha ædificata. Gauus qui Sarranſam, idem eum locum præteruehitur, tumulus eo loco Turpini pontificis Caroli Magni familiaris: famáque eſt ibi caſtra magnum Carolum diutius olim fixiſſe. Hiſpani locum nacti uacuum incenderunt: eodem terrore uicinum aliud oppidum Petrá Foratam, quod Adriano Aſprimontano paret, peruenerunt: ſed ibi ſuperiore loco atque arduo ueteris caſtri reliquiæ, ſatis tamen tum munitæ loci difficultate: quo factum, ut commeatu tantùm ex inferiori loco ab oppidanis excepto, Eſtingum uicinum aliud oppidum appulerint. Fluit & ea parte Gauus, oppidum ſatis excelſo loco ſitum, ſed ad hoſtiles impetus excipiendos parum munitum. At oppidani in nemus uicinum delapſi, ſylueſtribus ſepibus denſum, paludibus defendebãtur: intercepere etiam aliquot equos hoſtium. Eſt & alter fluuius Vidoſus nomine, qui ex Pyrenæis montibus prodit, & circa Vidacham caſtrum Grandimontanorum haud ignobile præterlabitur. Hiſpani Eſtingum incẽderunt: & diripuerunt, ac Vidacham profecti, diu arcem loco paluſtri ſitam obſederunt: eámque poſt uiceſimum diem necatis crudeliter qui obſidionem tulerant, receperunt, & diruerunt: ruſtici palàm Dacium & Baionam perfugerunt. Erant Daciĳ paratiſsimi ad hoſtes excipiendos, eóque paucos ante dies immiſſæ copiæ. At hoſtes prædabundi, prius arcem uicóſque eius loci, quem Mauleonum ſolum uocant, populati redierunt, multis ex ſuis deſideratis: quippe agricolæ armis aſſueti, præcipue in baliſtis ſagittiſque emittendis periti, ſi quos temere ex ordine progreſſos deprehendebant, paſsim feriebant. Eodem terrore hoſtes inuecti in Biarnenſium, qui

ſe Bernenſes dici malunt, fines, Saluamterram & Nauarrinum oppidum diripuere. Progreſſi etiam ad Oleronum urbem, qua tamen abſtinuere, direpto tamen fano Mariæ uicino, quo loco pontifices Oleronẽſium ſacra peragunt. Vetus eſt enim fama necato olim pontifice ab Oleronenſibus, ſacris eis interdictum: ſacra tranſlata ad fanum illud uicinum Marianum, quod tunc hoſti ut minus munitum patuit. Sed accidit, Oleronenſes cum eſſent instructi milite ad hoſtem excipiendum, ut præter uoluntatem prætoris quadringenti ex urbe egrederentur, quaſi hoſtem inuaſuri, qui excepti ab hoſte paratiſſimo, multis cæſis in urbem compulſi ſunt: multi quoque ex his ſubmerſi, dum Oleronenſes fugientibus portas occludunt, ueriti ne unà hoſtes irrumperent. Dirimitur uerò fanum id Mariæ ab urbe Olerono, uicino fluuio. Ipſe Aurengius aliquot poſt menſes in Italiam naue actuaria uectus, ſordidáque ueſte de induſtria, quò facilius lateret, amictus, ab Andrea Doria exceptus eſt, & ad Palicium perductus, diúque captiuus in Gallia manſit. Diripuere quoque circa id tempus hoſtes fanum Ioannis Lucenſis, & uicum Viarrium & agros Laburtium uicinos Baionenſibus. Parte alia Cæſar in finibus Galliæ Belgicæ, per Henricum Nanſoum collectis plus quàm equitum octo millibus, peditum uiginti millibus, Moſone urbe per deditionem recepta, Maſerias oppidum oppugnabat. urbs ſatis munita eſt, amnibus etiam præterfluentibus munitior. Sed ſuburbia quæ eo tempore urbi æqualia erant, ab ipſis Gallis diruta, ne hoſti prædæ eſſent. Sunt urbi uicina loca excelſa, ex quibus emiſſa tormenta bellica uariè oppidanos terrebant. Miſſus eſt Petrus Terralius ad urbem tuendam: hunc ſecuti Anna Mommorantius, Turritus, & plures alij, qui quotidianis eruptionibus hoſtes fatigabant. Ipſe Baiardus caduceatori Nãſoi diſertè imperauit, ne ſub ſpecie deditionis

impetrandæ rediret in urbem, ni pareret morte denunciata. Multi tamen opprimebantur globis æneis è ſuperiore loco emiſſis: in quibus parum abfuit quin opprimeretur Franciſcus Braſſacus è Golardorum antiqua familia in Cadurcorum finibus. Nanſous dum uidet acriter urbem defendi, caſtra aliò tranſtulit, ſeditione orta in caſtris à Germanis, aduentātéque Gallico exercitu, qui ad Atignium iam coactus erat, atque ita proximæ utrinque fuere copiæ, ut quodam die certum iam prælium ſperaretur. At Cæſariani Gallos fruſtrati in tutiora ſe loca recepere: conſtructis tamen ponticulis aliquot, progreſſæ cohortes aliquot Gallicæ, turmas aliquot hoſtiles relatis ſpoliis diſſiparunt impetu tormentorum: ubi Aymericus Spurius uulneratus, poſt paucos dies deſideratus eſt. Carolo quoque Borbonio aduentante, Hiſdinum receptum eſt. Paulò antea ſuadebat Borbonius, dum hoſtis Valentiæ obequitans cum copiolis inermibus conſpectus eſſet, impetus in eum fieret, nec tamen auditus eſt: ipſo Cæſare poſtea profitente, magno ſe defunctum periculo. Sed & is indignabatur Alenconium, cui Margareta Valeſia Regis ſoror nupſerat, primæ aciei præpoſitum: ſibíque multi falſo perſuaſere illū ideo authorem fuiſſe ne Cæſar opprimeretur, quaſi inſidias hoſtiles uereretur: fuiſſéque deinceps eius animum à Rege alieniorem. Belgicum hoc bellum, quoniam ab exteris parum fideliter perſtrictum eſt, danda eſt nobis opera, ut res à principio quemadmodum geſta eſt repetatur. Caſtra fecit Rex ad Tignium uicum: ibi præfuit Alenconius cum Caſtillono tribuno militari, adfuit & Franciſcus Borbonius fani Paulini comes cum ſex peditum millibus quibus dæmonum nomen inditum: Carolo Borbonio imperarat Rex, ut ex Aquitania, Boiis & Narbonenſi prouincia contraheret peditum decem millia, quadringentos equites cataphractos, ducentos equites leuis ar-

maturæ: Vindocineſi uerò ſeptē peditum millia ex ea parte Belgicæ Galliæ cui erat præfectus: expectabat & quatuordecim peditū millia ex Heluetiis. Hæc ubi parata ſunt cum prætoria cohorte, aulicáque familia armata, pluribúſque machinis eò contendit: conuocauit conciliū in uico quodam Rhemis proximo: ubi decretum primam aciem duceret Alenconius: uel quòd proximus eſſet regi affiniſq;, uel quòd principio exercitui præpoſitus eſſet: refragante ſane Borbonio, qui ſuas eas eſſe partes contendebat. Hunc ut placaret Rex, poteſtatem ei dedit imperandi in media ipſa acie, cui cum Borbonio ipſe præerat, ſuáſque partes imperandi à ſe abdicare ſeſe profeſſus eſt: extrema acies Vindocinēſi tributa: Rex longius progreſſus prædabundus, certiórque factus, Carolum Cæſarem ad Valentianum deſidere, paucis milliaribus à Scalda amne exercitum collocat, Pontonibúſque præparatis tranſportari iubet partem copiarum, iámq; hi pedites, qui Borbonio Paulino attributi erant, in citeriorē ripam peruenerant. Cæſar Valentiano relicto longius ſeceſſit. Henricus Nanſous relictus qui coerceret Francos, is ut impeditos Francos in ipſa nauigatione interciperet, conſtituerat prima aurora eò accurrere. Sed accidit ut Germani tardius progrederentur, eòque ipſo die nubecula obſcurior id impediret. Iam Gallicæ copiæ in citeriorem ripam peruenerant, unà cum rege qui in armis erat. Alenconius & Caſtillonus cum prima acie ad Valentianum pergebant. Tum uerò diſerte imperauit Borbonio Rex, quæ ad prælium pertinerent iuberet: is iubet Galeoto Ienolaco machinas admoueat, inſtétq; Valentiano. Interea ex his qui ad Valentianū contendebant, certior fit adeſſe hoſtem: eſſe huic ad uiginti peditum millia, equitum duo millia, machinas decem. Interea dum ſe expedit Borbonius, ad certamen adeſt Pomperanus, quem comiter ille excepit. Iámque enſe manu elato,

concitato equo accurrit ad regem, his eum uerbis affatus enſe altius elato: Here, hic enſis geſtit hodie operam tibi nauare egregiam Cui Rex elato quoque enſe: Et hic (ait) non deerit: adeſſe & nuntiat hoſtes, lætaturúmque hodie qui mox diſsipatos ſit uiſurus, neque enim impari cum eſſet numero, uel leuem Francorum impetum uideri poſſe ſuſtinere: accerſitóque Pomperano: hic, ait, Here, ſentiens fortium opera tibi hodie opus eſſe, deeſſe noluit, ut uitam quam tibi debet, tibi patriæque tribueret. Petit autem, egóque pro eo, cõdones ea omnia quibus à te alienior factus eſt, placabilémque ei te præbeas. Cui Rex, Ego uerò tibi hominem condono: Cæterum quæ ad prælium pertinent iubeto. Iámq; progrediebantur copiæ Gallicæ, nebuláque diſcuſſa haſtæ hoſtium apparuere: itaque plures excurſione tentabant hoſtes elicere ad bellum. Pedites hoſtium ſiniſtra progrediebantur, equites dextra. Machinæ à Ienolaco emiſſæ, iam perturbare incipiebant ordines: hoſtiles machinæ, utpote leuiores, parũ nocebant. Mirabatur Borbonius, indignabatúrque primam aciem tardius progredi, neque ſe loco mouere. Itaq; ex ſuis delecta turma fortiſsimorum equitum, rectà in hoſtes contendit. Palicius quoque iam hoſti inſtandum uociferabatur. At Borbonius è medio curſu, imperio regis ſæpe repetito reuocatus eſt. Aymericus Spurius Nanſoum admonet actũ eſſe, niſi mox deliberantibus interea Gallis, nec ſe commouentibus, ſeſe proripiat. Interea alij hoſtes in primam aciem impetum facere: alij ut radios ſolis obuerſos uitarent, loco ſe mouere aiebant: donec longius progreſſo pedite ſecutus eſt cum equitibus Nanſous, Valentianúmque ſeſe proripuit. Aymericus interea cæſus fortiter pugnans, cæſique equites aliquot ex hoſtibus, qui tardius progreſsi fuerant. Quo loco Aymericus cæſus eſt, caſtra fixa ſunt, diéque ſequenti rumor diſsipatus eſt, quaſi ægrè Valentiani Nanſoum exce-

piſſent, parati, ſi Galli ſecuti fuiſſent, deditionem facere: eodémque terrore perculſos Duacos & Attrebates. Inde Boucherium oppidum cœpit Borbonius oppugnare cū quadringētis cataphractis equitibus, decem peditum millibus. Ciues miſſo prius Hectore Borbonio Lauediano, & Ioanne Eſcartio Lauaugiono deditionem fecere. Die ſacro cælitibus omnibus, paucis milliaribus ab Attrebatibus caſtra locauit, nec tamē obſidēdi animo. Quarto poſtea die, ſoluto exercitus robore parte copiarum Borbonio attributa, inſtāte iam hyeme, miſſus ille ad Hiſdinum oppidum oppugnādum. Fixit caſtra ad pratum uicinum urbi: admotis machinis, cum inciperent murum deiicere, oppidani per colloquia deditionem offerebant. Sed accidit petulantia militum, ut minime exaudirentur, admotíſque ſcalis ui in oppidum perreptarunt. Borbonius celeriter alia porta effracta in urbē perueniens, hortatus fortiſſimum quemque è ſuis, coëgit in templum pueros & mulieres, & oppidanorum partem: præconióque edixit, adiecta capitali pœna, ne quis ex iis qui ad templum confugiſſent uiolaretur, néue incendio urbs fœdaretur: qua tamen in re uix ſeróque exauditus eſt. Seceſſerāt ex hoſtibus pleriq; in arcem Hiſdinenſem: cui & ille machinas admouet pernoctans, quo prius loco ob rumorē diſſipatum de Nanſoi aduētu, Galiotus nihilo ſecius uoluere machinas cœpit. Poſt deiectum murum uxor Rutij quæ in arcem ſeceſſerat, miſit colloquij cauſa qui orarent, paulisper machinarum impetus differretur: futurum ſequenti die rogatis præfectorum ſententiis, ut conditiones æquas ferret. Qui miſſus eſt, faceſſere mox iuſſus eſt, iactante Borbonio, futurum ut per muri deiecti ruinas arcem ui perrumperet. Illa deinde fide accepta, miſit Sucreum media nocte ad Borbonium, qui à Lauedano perductus ad Borbonium, his legibus deditionem fecit, Vt Rutij uxor cum ſuis incolumis

efferret ſupellectilem omnem: equites, arma & equos: pedites bacillo albo manu elato incolumes abirent. Miſſi prima aurora Ludouicus Telignius & Laucdanus *cum aliis aliquot equitum, qui obſeruarent ne quid illa damni pateretur.* Hos *mox ſecutus* Borbonius, *cum* Paulino, Vindocinenſi, Chabaneo, Galioto, *deambulans extra arcem, ueritus ne quid miles in comitatum muliebrem moliretur, eductis omnibus ſummo ſilentio in arcem ille tandem uenit, conſtitutáque illius cuſtodia paucos poſt dies ad regem peruenit.* Videri *poterant illata utrinque damna æqualia, niſi* Cæſariani, Tornacenſes, *quos alij* Neruios *uocant, uictos recepiſſent, cum ſera auxilia aut nulla ſuperueniſſent.* Libet *hoc loco ueniam deprecari, ſi diuerſorum annorum menſiúmque monumenta uaria confuderim.* Nam *quæ de* Gallis *poſtea* Mediolano *pulſis proditurus ſum, quædam circa ea tempora, quædam antea contigere.* At *nos* Gallica *ſuo loco, extera ſeparatim quoque maluimus reddere, ne uellicatim aut ſaltuatim ſcribendo, lectorum animos impediremus.* Rex *cum integris copiis* Burgũdionum *agros latè populatus eſt: paſſim uillæ exuſtæ, corrupta ædificia, arbores exciſæ.* Domus *ipſa in quam rex diuerterat, ob hoſpitæ nobilis preces, quæ genibus eius aduoluta incendium deprecata fuerat, cuíque parcendum rex iuſſerat, à pueris aulicis (ut ſunt ad omnem petulãtiam educati) dum uix rex ocreatus equum admiſiſſet, incenſa eſt.* Talibus *incendiis initium hoſtes dederant.* Fuerant *enim* Albentini *ab iis direpti, oppidum incenſum, cõtrucidati oppidani, omnia cæde, ſtrage, flamma permixta: inuſitato more ſæuitum in pueros ad cunas uagientes: ſacerdotes aliquot aras tenentes, pueri iis miniſtrantes iugulati, cum pauci è latebris & cineribus oppidi, quaſi elati iã & uſtulati ſemineces inde ſeſe proripuiſſent.* Burgundi & Germani *enſe ſuccincti, & ignem gerentes, ut cuique expo-*

ſito loco occurrebant, quà ſacro, quà profano, ita bellum aggreßi & exorſi: efferatiores inſolentioréſque facti hoſtes, ignauia ſtationis unius quæ hoſti dedit manus ad Moſonũ oppidum. Leo pōtifex qui ſpe pacis uana lactauerat regios legatos, bello etſi non indicto, tamen iam decreto hoſtis erat Gallo. Immutatus eſt is à Iulio cardinale Medice: qui etſi multis acceptis & pecuniis & præfecturis eccleſiaſticis, regi amicißimus eſſe debebat, Cæſari tamẽ totum ſe tradidit, accepta penſione annua decem millium nummûm aureorũ Hiſpanicorum, qui ducis nomine inſigniri ſolent: adiectúmque uti Parma & Placentia ad Leonem redirent, augeretur penſio regni Neapolitani Cæſar ſcripſit ueritum Leonem, ne uires Gallicæ augerentur, ſecum in fœdera ueniſſe: obtendebat Leo pontifex præfecturarum eccleſiaſticarum prouentus, in Mediolanenſi ditione occupari à Gallis irritis pontificiis codicillis, idque Manaldi Tarbellorum pontificis improbi & ignari hominis temeritate: cuius conſilia ut & Sanctoſtephani, Lautrecus pro oraculis ſectabatur. Hæc clàm: addebat etiam, multa Gallos arroganter præiudicare, reuocaréque ad ſuum arbitrium oppreſſa pontificia maieſtate & dignitate: palàm Italiæ libertatem perſonabat, concipiebátque animo pulſis Gallis maiora, ne ab ipſo quidem Cæſare, aut Franciſco Sfortia, cuius iactitabat reſtitutionem, ſuccedentibus rebus temperaturus. Coniunctis uiribus Cæſaris, Pontificis, & Sfortiæ, bellum erat gerẽdum. Proſperum Columnam equitatui, peditatui Ferdinandum Dauialum Piſcarianum præpoſuere: Federicum Gonzagam adiunxere pontificiis copiis, Hieronymo Adurnio interea nauticis copiis præpoſito, Paulò anteà Lautrecus qui Mediolano præerat in Galliam redierat, relicto Thoma Fuxeo Leſcuno fratre prorege. Hic à Federico Gonzaga certior factus eſt, exules Mediolanenſes res nouas moliri. Gabriel

Venetus uir magni animi, ſummáque prudentia admonebat Leonem bellica ea conſilia prima ſpecie læta, tractatu dura, euentu triſtia eſſe: adeſſe Gallicos legatos: dum integra omnia eſſent, uerbis potius ſopirentur controuerſiæ, quã Italiam, Galliam, Hiſpaniam ad funeſtum armaret bellum. Cogitaret potius de Turca labefactando: in quem niſi mucronem pontificium exacuiſſet, parum pie in reliquos uerti arma. Futurum id ei ſpectaculum iucundum, qui uideat unius corporis duas acies laniſta Pontifice dimicantes? eó ne recidiſſe tot annorum magnificas pollicitationes, quibus ſubigendi eſſent Turcæ, ut repentè ſignum belli ab ipſo Põtifice, in Chriſtianorum mutuam perniciẽ proponeretur? An non iure Galli dubitare poterunt, queríque nõ eſſe apud nos arcem religionis, non oraculum pacis, non Senatum illum pacificum, commẽdatæque & ſanguine diuino ſancitæ pacis authorem? At arcem diſcordiæ, faces bellorum, armamẽtarium commune, unde Reſpublica Chriſtiana conſilia bellica deprompſerit? Eniteretur potius ut cœtum piorum, quẽ uanis quibuſdam opinionum quaſi fluctibus iampridem agitatum, tuendum ſuſceperat, in tranquillitatis portũ perduceret, non bellum indiceret ſanguinolentum. Et mouiſſet Leonem prudens hominis conſilium, ſed is Iulio Medice omnia adminiſtrante parum ſui iuris uidebatur. Leſcunus ueritus ne exules res nouas molirentur, abſente fratre Rhegium adiit. Præerat iuſſu Pontificis Rhegio Vidus Rangonius: cum eo Leſcunus expoſtulat de exulibus receptis præter fœdus. Dum tempus protrahitur diuerſis altercationibus, ab Alexandri Triultij militibus, qui cum Leſcuno uenerant, impetus fieri cœptus in oppidanos: at hi leuibus aliquot machinis emiſſis Triultianos compreſſere: ipſe Triultius pila plũbea ictus, poſt aliquot dies occubuit. Leſcunus cum retineri poſſet à Rangonio, emiſſus eſt. Rumor in-

terea percrebuit, Leſcunum captum, deletas turmas quæ eũ ſecutæ fuerant: réſque parum abfuit à ſeditione, perterrito Senatu Mediolani, ni Leſcuni aduentus timorem omnem diſcuſsiſſet. Eóque tempore Mediolani arx Iouis de cælo tacta eſt, non ſine ſtrage Gallorum. Manfredus Palauicinus raptim Germanorum copiis in gratiam Franciſci Sfortiæ eductis Como imminebat, ſperans ab iis cum quibus prius conuenerat, orto tumultu, loco ſe potiturum. Como præerat Gratianus Garrus Aquitanus, quem licet ut nouum hominem multi prætereant, gentilitate tamen Grandimontanis coniungebatur. Is cum urbi proximum Palauicinum reſciiſſet, atq; de uia feſſos Germanos in locum uicinum conſediſſe, ut ex uiæ labore relaxarent animos, cum turmis aliquot Aquitanicis urbe tacite egreſſus, in eos impetum facit, nactúſque imparatos, palantes facilè diſsipat. Palauicinus ut erat locorum peritus, per montes fuga elapſus, defunctum ſe tanto periculo exiſtimabat, ac iam cum Germanis qui ex fuga ſuperfuerant, agitabat de bello renouãdo. Garrus ſubductis rationibus, admonitus à peritis locorum, mõtis fauces eò celeriter actuariis nauigiolis uectus occupat, eóque contendit quò Palauicinum peruenire neceſſe erat. Celeritatem iuuit rei euentus, deprehenſum hominem unà cum Ioanne Stulto comprehendit: Germanis ad ſuos reditu permiſſo, reliqui maieſtatis damnati capite luêre. Eius indicio decreta quæſtio in Chriſtophorum Palauicinum, cuius rei ille non ignarus ſuadentibus amicis, fugæ conſilium neglexit: & hũc aiunt in arce aduentantem Leſcunum ultro excepiſſe, non ignarum quã ob cauſam adeſſet: ut Lucæ Ogo Scoto peditum ductori, qui eò nocte à Leſcuno præmiſſus fuerat, ignarúſque eſſet quam ob cauſam eò miſſus eſſet, dixerit, immeritò fidem ſuam ſuſpectam Gallis. Comprehenſus eſt & alter qui ſanguine cohærebat Palauicinis: qui

quotidie loricatus ſatellitióque ſtipatus ad ſalutandum Le-*ſcunum uentitabat: qui ubi ſenſit prætoriam adeſſe cohortē quæ iniiceret manum, chlamyde abiecta parū abſuit quin ſequentes fruſtraretur.* Huic *aiebant certum fuiße cum ſuis in* Leſcunum *impetum facere, eúmque occidere.* Multæ *quoque ad* Pontificem *profectæ legationes dicebantur à potentioribus, & Triuultiis ipſis, qui & ipſi ueniebant in ſuſpicionem, eſſe demorati* Leſcunum *ne longius in hoſtes uagaretur.* Quam *ſuſpicionem conſecutæ res aliquot auxerunt maxime, quòd ſe ueluti clientes aliorū tacite profiteri uidebantur.* Res *erat in ea opinione, ut hoſtes domeſticis inſidiis* Mediolano *ſe potituros non deſperarent.* Cribelli *iam &* Caymi *copiolas in agro* Mediolanenſi *contra* Regem *collocarant: creſcebat in dies numerus: hos ne ſe commouere poſſent diu obſeruatos, multis & firmis præſidiis accerſitis, repentè idem* Garrus *oppreßit.* Authores *tumultus fuga ſibi conſuluere: apparatus belli direptus & à* Garro *abductus eſt.* Conflato *iam bello* Mediolanenſi Lautrecus Mediolanum *redierat.* Non *defuere qui* Lautrecum *& fratrem cogitaſſe dicerent, quo pacto* Triuultiorum *&* Palauicinorum *agros maximos & feraciſsimos, uillas, caſtra, oppidula, in ſuos quæſtus converterent.* Et Mediolanenſes *parum iam* Gallis *æquos fuiſſe, ob impetus aliquot direptionéſque nocturnas factas in domos ciuium aliquot opulentorum, partuum inuidia,* Menaldi Pontificis *conſilio, à* Leſcuno *abſente fratre.* Vnde *in domum ſuam ingentem pecuniam auarus* Pontifex *auertit.* Fama *eſt* Leonem *decimum* Palauicino *affinem fuiſſe, certe pro eo interceßiſſe eo animo, ut rem ſuā agi diceret: nec ceſſaße galerum purpureum offerre* Menaldo, *quem gratia multum ualere ſciebat apud* Lautrecum, *modò ex reis eximeret* Palauicinum. Fuiſſe Lautrecum, *ut nemo naſcitur uitiorum expers, natura acerbiorem, & ægre*

à ſuſcepta ſentẽtia qui diuelleretur. Itaque ſpretis pontificiis promiſsis, in reum lege agi iuſſiſſe: unde in Gallos Pontifex inexpiabile odium conceperit. Quòd ſi in Galliam reum miſiſſet, aut liberali cuſtodia habuiſſet, mitigari potuiſſe Põtificem, qui reo damnato Gallis apertiſsimus fuit hoſtis. Atque eo pacto culpam amiſſi Mediolani in Lautrecum conferunt: ignari prorſus & conſiliorum pontificiorum & Gallicorum: quippe aliquot ante menſibus quàm Palauicinus comprehenderetur, & fœdus inierat Pontifex cũ Cæſare, clanculum tamen, & Pontificiæ Cæſariſque copiæ iam agrum Mediolanenſem infeſtabãt: nec de Palauicino ſumptum eſt ſupplicium donec eorum copiæ Mediolano proximæ eſſent: quod & die octauo poſt ſumptum de eo ſupplicium captum fuit. Iam Cæſaris Pontificiſque copiæ Parmã peruenerant. Ad eam tuendam prius Lautrecus miſerat Thomã Fuxeum, Leſcunum fratrem cum aliis aliquot Scotorum & Gallorum, pediteq́: Aquitanico. Vaſta urbs maiore numero cum indigeret, accerſiit ad ſe Leſcunus Federicũ Gonzagam Boium, qui cum lecta Italicorum peditum manu aduolauit. Sed cum plures ex iis ad hoſtes trãſirent, conſilium uterque iniit de omnibus opprimendis. quod illi animaduertentes, repetito iureiurando Leſcuno receperunt, urbe ſe nõ exceſſuros. Atque eo tempore plus quàm trecentos, cũ nomina omnes edidiſſent, deſiderare ſe ex eo numero quẽ adduxerat, fatebatur Boius, Ferdinandus Daualus circa portam Placentinã admotis machinis ſternere mœnia Parmæ nõ deſinebat, ut iam aditus patefactus ad irruptionem uideretur. Itaque hortante eodem Daualo, Cæſariani Pontificiique in foſſas ſenſim progreſsi, tentabant per ſtratum murum irrumpere. Leſcunus temeritate eorũ animaduerſa, emiſsis leuibus tormentis in foſſas rurſus omnes præcipitat. Ita multis cæſis, iniquo ſe loco tormenta admouiſſe deprehendebat

prehendebat Dauałus. Proſperi Columnæ conſilio admouentur tormenta ad propugnaculum eruendum, quod erat circa inferiorem murum: ita factum ut intra octauum diem conuulſo propugnaculo, cùm tormẽtis præfecti aſsidue globos æneos in id ſolerter immitterent, aditus ad irrumpendũ cõmodiore loco pateret. Erat id propugnaculum ſatis munitum, cæterùm diuerſis locis concauatum atque apertum, ad bellica tormenta cõmodius emittẽda: & libratores hoſtium dum in ea loca aperta dirigunt tormẽta, nec ſulphureo apparatu abundans Leſcunus incertis ictibus audet terrere hoſtes, factum eſt ut propugnaculi uis concideret. Fluuius ita mediam ciuitatem diuidit, ut undique muris ſeptus uoluatur: ita quãdo & uis hoſtium imminebat, & ægre uaſta urbs omnino ob præſidij paucitatẽ retineri poterat, Leſcunus trans fluuium ſubductis tormentis, cum ſuis ſeceſsit, ab ea interea parte quæ munitior erat uim facilius depulſurus: paſsimque uniuerſa ripa collocatis militibus, alueũ tuebatur, conciſis pontibus quibus eò perueniri poſſet, uallo, cratibus, doliíſque undique ripæ adiectis. Hoſtes direpta uacua urbis parte ad reliquam uim parabant, machinisque emiſsis fortiſsimum quenque è Gallis ſternebant: in quibus fuere & Carolus Montacutus Aquitanus Agẽnenſis dum incautius murum ſubit, & Lucas Scotus, & Ludouicus Auerus Baionenſis: quorum morte Leſcunus perturbatus eſt, ut ei quidem tredecim diebus continuatis unà noctibus, circa ripam excubandum fuerit, fruſtra interea hoſtibus uim admouentibus, tametſi à latere uariè tormenta Dauałus admoueret. Galli uigiliis confecti, animos iam deſpondebant. Lautrecus ad fratrem miſſo Carbonẽ Saiaſo homine impigro, per eum fratrem admonebat ut uirum ſe præſtaret, ne concideret animo, auxilia ulla ne expectaret, meminiſſet quem in locum progreſſus eſſet, idque clã-

palàm uerò admonebat epiſtola ſcripta, quam de tribunali militibus legi iubebat, ſeipſum mox cum lectiſsimis copiis adfuturum. Atque ut iniiceret ſpem auxilij, hoſtéſque terreret, Cremonam peruenit, ſtipatus equitatu Gallico & Heluetiis peditibus: iámque ad Sanctoſecundum oppidulũ tranſierat, perſonantibus omnium uocibus quaſi ad Parmæ ſoluendam obſidionem irent: mittebat tamen Petrum Pictonicum Sanctoualerianum cum mille quingentis peditibus Gallicis è Narbonenſi prouincia, Delphinatiúmque finibus. Quæ cauſa fuit ut Proſper & Daualus ſoluta obſidione raptiſsime inde ſe proriperent, Leſcunúſque abeuntiũ trepidationem ſentiens, urbe erumpens, & plures oppreſſerit, & una machina ingenti, quæ ſegnius auehebatur potitus, in urbem redierit. Interea opera Matthæi Cardinalis Sedunenſis cohortes aliquot Heluetiorum ad pontificia caſtra peruenère: hi cum in Gallos non eſſe ſibi bellandum dicerent, miſsi ſunt in Ferrarienſem, qui Mutinæ & Regiolepidi imminebat. Venit & in caſtra Iulius Medices unus è purpuratis pontificiis, qui poſtea Pontifex deſignatus Clementis nomen tulit: qui quòd adoleſcens Rhodiorum militiam ſecutus fuerat, rei militaris non imperitus habebatur: frater uerò patruelis Leonis cum haberetur, arcanorúmque omnium moderator, magno plauſu exceptus eſt. Hunc plerique reptitium & temere inſitum familiæ Mediceæ, quos eius uiri odium ceperat, affirmarunt: unóque ex Mediceis fratribus ſubmerſo, confictis quorundã teſtimoniis, ut ſubmerſus pro ſpurio pronuntiaretur, operã dediſſe, ipſum ſeſe pro legitimo aſſeruiſſe: quæ ut uaniſsime conficta plerique riſere, educati unà cum eo. Interea hoſtes ad Caſale maius põte copias traiiciunt: obſeruabátque Lautrecus eorum iter, traiecto Ollio & Abdua. Poſuere Columna & Daualus caſtra ad Robechum iuxta Ollij ripam, minus commode.

Id cum ſenſiſſet Lautrecus, re tantum communicata cum Franciſco Maria, qui Venetis copiis præerat, & Antonio Columna, & Leſcuno fratre, ipſe in craſtinum diem prima uigilia admotis copiis, parte una hoſtes inuadere parabat: parte alia è ponte uico machinis emiſsis ita erat hoſtes impetiturus, ut ſine iactura ullius certam omnes ſibi ſponderent uictoriam: patebant enim hoſtes tormentis bellicis, atque ita imperite caſtra fixerant, deploratã ut oporteret eorũ ſalutem. Fama eſt aut ab Vrbinate, aut Venetis quos Vrbinas monuerat, hoſtes admonitos, repentè caſtra mouiſſe: nam & Veneti illis receperant nihil eo loco hoſtile uererentur, & dum res acceleratur, machinis Gallicis non ſuis impeti hoſtes uolebant: Lautreco ea ſimulatione ita commoto, ut Veronam Brixiámque cum illi adiunctis Gallicis copiis reciperent, ſe ipſo Gallicarum copiarum ductore nũquam latas à Gallis tales conditiones exprobraret. Hæc ſicut expoſui, ita geſta eſſe audiui, referentibus integræ opinionis nobiliſsimis equitibus, qui eo tempore ſub Lautreco meruerant. At exteri ſcriptores ita hac in re parum ſibi conſentiunt, ut contraria eorum ſcripta multum ab eis gratiæ patriæque datum oſtẽdant. Alij enim ita narrant: dum ad Robechũ occurrentes hoſtes non detrectant certamen, Lautrecum ad conſilium de pugna retuliſſe: duces Gallicos & Franciſcum Mariam Heluetióſque omnes pugnam decreuiſſe, paucos alios diſſenſiſſe: quid enim fruſtra belli aleam tentarent, cùm fuſis his copiis mox hoſtes ſint Mediolano potituri, qui facilè alia uia diſtineri poſsint? fieri poſſe ut interea dilabantur hoſtiles copiæ: ducendum bellum: ſua mox mole ruituros hoſtes. Atque huius ſententiæ authorem uolunt fuiſſe Petrum Nauarrum, cuius unius ſentẽtiam Lautrecus peſsimo exemplo ſecutus ſit: narrántque eum multorum ſententias exquirere ſolitum, quódque pluribus diſpli-

„ cuiſſet quaſi unus ipſe ſaperet, plerunque ſecutũ. Docent ue-
„ rò morum magiſtri ex incõtinentius eam ſànabiliorem eſſe,
„ qua atra bili impediti uti conſueuerunt, quàm eam quæ eo-
„ rum eſt qui conſultant, ſed poſtea tamen in iis quæ conſul-
„ tarunt non perſiſtunt. Alij narrant admonitum ab Vrbinate & Columna Lautrecum, quàm incommodiſsime ſita eſſent hoſtium caſtra: miſſum ab eo Cardonum ad loca intuenda, eóque transferenda tormenta: illum moræ impatiẽtem, qui conſilium regere debuiſſet, leuius tormentum in caſtra hoſtium emiſiſſe: territos hoſtes & Venetorum pollicitationibus diffiſos, qui ſalua omnia recepiſſent, repentè caſtra mouiſſe. Vtcunque ſit, Lautrecus in fugiẽtes hoſtes, alas aliquot equitum cum Leſcuno fratre, Ioanne Bonauallio, Ioanne Chabaneo, Palicio, cui Vandeneſij cognomen erat, propere emiſit: hi multis conciſis, cum fruſtra Daualus cohortes aliquot peditum circa foſſas & uirgulta in inſidiis collocaſſet, ſubmittente Lautreco Pontiremium & A. Columnam, cum recentibus equitibus ita hoſtes oppreſſere, parum ut abfuerit quin ipſum Proſperum temere extra ordines inuectum interciperent, ex Ioannis quoque Medicei ala uix uiginti illæſi redierint: quanquam non ignarus ſum qua fide hæc ab aliis relata ſint. Lautrecus deinde ad Bebriacum hoſtes ſecutus, caſtra poſuit: hi cõmodiore loco caſtra collocarant, eáque uallo foſsiſq; munierant integra nocte: ita Proſpero Columnæ munitiones urgente, primus ut foſsis æquandis operam daret ad excitanda aliorum ſtudia. Non eſt uiſa ratio Lautreco, cur periculoſo loco fruſtra prælium committeret: tantum aliquot horis equeſtre prælium factum, æquóque certamine diſceſſum eſt. Bernardus tamẽ Caunaus Aquitanus, familia nobili Caunea, haud longe à fano Seueri, & Montaldo, & quidam alij emiſsis machinis deſiderati ſunt. Lautrecus Pontiremium & Hugonem

Pepulum miſerat, uti clauſtra Sebini amnis occupantes, trā-ſitu arcerent hoſtes aduenientes. Erāt hi Heluetij, qui neque hac neque illa parte parum fideles, uelut licitatione auctionéque propoſita, ad hoſtes tranſierāt. Proſper & Daualus cum integris copiis redeunt ad Ollium: Lautrecúſque miſſo Leſcuno ad Sebinum lacum, leuem hoſtium armaturam temerius uagantem oppreſſerat, eo loco cui Carauagio nomē eſt. Rurſus Lautrecus cis Abduam cum integris copiis rediit, traductíſque nauibus omnibus in ulteriorem ripam, uariis munitionibus, diſpoſitíſque undique militibus & machinis iuxta ripam, Cæſarianos Pontificióſque tranſitu arcebat. At illi Franciſci Moroni Mediolanēſis conſilio, cimbis aliquot piſcatoriis repertis in Brābo fluuio, qui per Bergomatum campos fluens in Abduam ſe præcipitat, ad Vaprium traiiciunt. Munierat Lautrecus uaria loca circa ripā, & ad Vaprium, Hugonem Pepulum cum ala Italica reliquerat, qui & tranſitu arceret hoſtes, & celeriter ſi res exigeret, admoneret Gallos tranſitus hoſtium. Hunc omnes fatentur ſerò uigilum incuria excitatum, ut iam occupata ripa domibúſq; uicinis, cum illi magno numero traieciſſent, impar eſſet eis pellendis. Tarde excitatus Pepulus, tardius Lautrecum monuit quo ſtatu res eſſent. Mittit tamen cum delectis equitibus Leſcunum & Palicium iuniorem, unà cum machinis aliquot. Daualus cohortes aliquot ſubſidio ſuis tuendis & Rhetorum & Hiſpanorum ſubmittit, delecto impigro quoque eorum qui periti habebantur uoluendarum leuium machinarum. Concurrunt Galli hortante Leſcuno acerrimè: relictis equis pēditum munia implent: multíſque ex iis qui traiecerant cæſis, Vaprij eos area excludunt: igne iniecto in domum in quam Hiſpani ſeſe receperant, multos ſeſe præcipitare cogunt. Et prorſus eo die conciſæ eſſent hæ copiæ, ni Ioannes Medices, qui cum recētibus

traiecerat, iam Hiſpanos, Italos, Rhetóſque *terga uertentes ad prælium accendiſſet.* Venêre & Leſcuno ſubſidio cohortes aliquot Aquitanicæ: *ſed* Medicei & Hiſpani *globis æneis fortißimum quemque ſternebant: &* Leſcunus *dum in celeritate omnia ſita putat, machinis relictis prælium accelerarat: quæ ſi adfuiſſent, hauddubie afflictas deploratáſque res hoſtium oportebat.* Leſcunus *à* Theceno Rheto *haſta impetitus parum abfuit quin abduceretur, ſuorum tamẽ uirtute ſublatus eſt.* Palicio *iuniori equus ſuffoſſus eſt à* Mediceo *equite.* Gratianus Luſſus *ſpurius è* Luſſorum, *qui &* Luxi *uocantur, familia, &* Cardonus *uicinus* Belnenſib. Aurelijs *cæſi ſunt.* Benedictus Dorſius Belnenſis *ingenti rõphæa, quam ambabus manibus undique uibrabat in perniciem hoſtium,* Caponio & Serralio Hetruſcis, & Martingo Nouarienſi *obtruncatis, multis quoque uulneratis, à* Stoncino Aretino *& ipſe necatus eſt.* Leſcunus *ubi aduerſa omnia uidet, receptui canit, ad fratrem ſe recipit, nemine ex hoſtibus ſequente.* Lautrecus *mutato conſilio* Mediolanũ *rediit, urbe hoſtes prohibiturus.* Heluetij *quotidie dilabebãtur, confluebãt ad hoſtes, in dies ſingulos copiæ eius minuebantur: & præter peditum* Delphinatium & Aquitanicorum *paruum numerum, equitéſque* Gallicos, *qui multis menſibus nulla acceperant ſtipendia, pauci exteri ſub eo merebant: exceptis* Venetis, *quibus partem* Mediolani *coactus eſt committere.* Hoſtibus *uerò* Matthæus Sedunenſis Cardinalis *recentes* Heluetiorum *plures cohortes adduxerat: ipſéque cum* Iulio Medice Cardinale *in perniciem* Gallorum *uarie eos acuebat, ſanctius uterque operas ſuas daturi ſacris ſuis, nec eas, ni mens uana occæcaſſet animos, eò col laturi.* Lautrecus *ne* Mediolani *ſuburbia hoſtibus prædæ præſidióque eſſent, uſus* Andreæ Griti Veneti *conſilio, incẽdit.* Iam Cæſariani Pontificijque Mediolano *proximi erãt:*

dubitantibúſque quo ſtatu res eſſent Gallicæ, fama eſt ab obuio ruſtico, quaſi deploratas res Gallicas aſſereret, accenſos maturaſſe iter. Periculoſum illis uidebatur, ſpatium confirmandi ſeſe Lautreco dari. Præmiſſus eſt Daualus cum leui armatura & cohortibus aliquot Hiſpanicis, uenitque ad locum quem Vigentinum uocant: huic loco Venetos præſidio reliquerat Lautrecus, cum Grito & Theodoro Triuultio. Veneti mox irruentibus Hiſpanis uelut panico terrore perculſi, undique armis abiectis munitiones deſeruere. Triuultius uilloſa domeſticáque ueſte amictus, mulæque inſidens capitur. Gritus cum integra ala equitum fuga ſibi cõſulit, priuſquam ad iactum teli ueniſſet. Lautrecus diris deuouens Triuultij Gritique & ſocordiam & dubiam toto hoc bello fidem, ad arcem cum equitatu reliquisque copiis peruenit: ac cõſtitutis rebus arcium Comum traiicit copias, relicto eo loco cum præſidio Palicio, Vandeneſio, & Bonauallio, inde Leucum peruenit. Triuultius cum liberaſſet ſe, ut aiebant, ingẽti pecunia, deinceps eius opera minime uſus eſt. Hoſtes potiti ſunt Mediolano rapinis omnia fœdantes: opera quoque Marij Montani Papienſis Pontificis, Papia mox ab eis recepta. Lautrecus Leſcunum fratrem mittit ad Cremonenſes in officio continendos: hi paucitatem Gallorum irridentes, urbe Gallos excludebant: accerſierant enim Nicolaum Verolum cum quatuor exulum millibus, foſsisq; ille præaltis & aggeribus urbẽ munierat. Venit Leſcunus in uicum nõ longe à Cremona, cui Poſſayo nomen, ibi equos ſarcináſque relicto Aquitanico præſidio collocat: contendit deinde in arcem Cremonenſem, cui præerat Bunonus Gallicus eques. Eſt medius locus inter arcem & urbem, hunc hoſtes palis, aggeribus, doliis uinariis undique ſepſerant. Gallici Aquitanicique equites nihil aggeres ueriti, quidam in Cremonenſes proruperant: plures remiſsis equis, peditum

munere functi ſunt. Ita diſiectis aggeribus, Cremonēſes & exules coguntur in aliam urbis partem: è tectis tamen picē, lapides, Græcúmque ignem iaculantes, Leſcuni impetum morabantur. Erat ille æquiſsimus Cremonenſibus: nam rebus florentibus eum obſeruarant, in eius clientelam recepti fuerant, multis indictionibus liberati. Itaque ſe in arcem recipit, caduceatorem mittit qui eos admoneret, uiderēt quò progrederentur: recreati illi Leſcuni aduentu ad deliberandum conſilium petunt in ſequentem diem. Leſcunus unius demum horæ ad deliberandum dat ſpatium, uim poſthac denunciat. Latæ ſunt ab eis hæ conditiones, Fraudi ne cui eſſet Cæſarianos ſecuto: Verolus cum ſuis incolumis urbe abiret: Galli reciperentur. receptis conditionibus additum, aleretur Regius exercitus. Ita recepta Cremona. Sed accidit perincommode ut Federicus Bozulus, quem cum præſidio Parmæ reliquerat Lautrecus, Parma excederet, commiſſa urbis cuſtodia Roberto Sanſeuerino nepoti. Is gratiam initurus apud Leonem affinem, mox Alexandrum Vitellium & Hieronymum Columnam è Placentia euocatos, in urbē recepit. Huius ignauiam quò plerique tegant, referunt duos equites loris equos trahentes, prætextu in officinam eos ferrariam abducendi, portæ irrepſiſſe, cuſtodes necaſſe: reliquos qui proximi erant, mox adcurriſſe, urbéque potitos. Federicum à Lautreco è Parma euocatum, dum putat Lautrecus maioribus copiis opus eſſe ad Cremonenſes in officio continendos, urbe exceſſiſſe. Mox aliis ſcriptis literis eidem imperatum, urbe ne moueret. ſi mouiſſet, eò rediret: uix Bozulum urbe fuiſſe egreſſum cum hoſtes urbem occuparint. Plane Lautrecum conſtat acriter in Bozulum inuectum, qui adoleſcenti urbem commiſiſſet, nec à ſe euocatus ueniſſet: interea urbem Sanſeuerino reliquiſſet, cui nupſiſſet Leonis Pontificis ex ſorore neptis. At ille ita ſibi Deos propitios

obteſtabatur, itáque obtingere ab his quæ exoptabat ſibi, ut nunquam ſciens commeruiſſet, merito ut ſuo Lautrecus ei ſuccenſeret: firmaſſéque ſibi Sanſeuerinum fidem, ſalua omnia Gallis futura. Hæc flagitia facturum eum atque admiſſurum indigna genere ſuo, nunquam eum niſi expertus eſſet crediturum. Interea Daualus pergit ad Comum Gallis extorquendum. Como præerat Palicius Vandeneſius. Hoſtes admotis machinis bellicis ad turrim ad Septentriones ſpectantem, eam ita quatiebant, ut iam irruptio in urbẽ parata uideretur. Enimuero imminebat foſſa eo loco aquis referta, & è propugnaculo uicino emiſſæ machinæ in dextrum latus, Nicolaum Valentinum, Alphonſum Peraltam, Carolum Errium Hiſpanos conciderant, dum audacius qua parte irruptio tentanda ſit, excutiunt. Palicius quoque crates, palos, dolia, circa ruptos muros diſpoſuerat: infrà quoq; munitionibus confectis, quibus illæſi eſſent ab hoſtium pilis æneis, inſtar grandinis undique ex hoſte prodeuntibus, qui præſidio relicti erant. Eas munitiones cum uarie immiſſis tormentis Daualus concidiſſet, emiſſis tamẽ ex urbe machinis uim admouere dubitauit: Gallici enim equites ultro peditum munere fungentes, magno animo locum tuebãtur, alijs dolijs rurſus oppoſitis. Sed ſulphureum omnem apparatum iam Palicius conſumpſerat. Itaque per Petrum Foreſium admonet Lautrecum, ni ſulphureo apparatu iuuetur, loco hoſtes potituros. Mittebat abunde neceſſaria omnia è Leuco Lautrecus per Larium lacum. At Daualus delecto fortiſſimo quoque, Ludouico Guſmano miſſo, eum omnem apparatum intercepit, ipſo tamen Guſmano, dum incautius in nauiculam Gallicam inuehitur, necato. Hoc incommodo accepto, nulla iam Vandeneſio conſultatio reliqua: quàm de urbe æquis conditionibus dedenda. Has cupidiſſime accepit Daualus, conceptis uerbis, ritu maximo adhibito, palã

iurauit Comenſibus ſalua omnia futura: Gallos cum armis impedimentiſque omnibus palàm uexillis elatis incolumes abituros. Iam Comenſes in uerba Cæſaris iurarant: Galli inſtructis copiis urbe maiore ex parte ceſſerant: ipſe Vandeneſius humaniſsime cum Daualo colloquebatur, cùm repẽtè Hiſpanus miles & Gallorum & Comẽſium impetu facto fortunas miſerè diripit. Vandeneſius purganti ſe Daualo, Hæc ne ait fides? Nec plura locutus, ad Lautrecum, diripiente urbem Hiſpano, peruenit, prouocans mox ad ſingulare certamen Daualum, qui fœdere uiolato, & Gallorũ & Comenſium res diripiendas Hiſpano militi dediſſet. At ille culpam in milites transferens, iuriſperitorum uſus conſilio, & uerboſa ſimulatione prudentiæ, quaſi ille ex iure manum conſereret, ac non potius perfidiam ferro expiaturus eſſet: perfecto demum bello duellum ſe ſubiturum reſpondit. Proſper Columna aut in milites animaduertendũ tanto ſcelere patrato, aut duelli leges accipiendas ſuadebat. alioqui futurum ut ea animi labes, nec diuturnitate uaneſceret, nec manibus ullis leguleiorúmue cauillis, aut formulis & actionibus exceptionibúſque elui poſſet, ut nec trãſlatione criminis. Sed neutrum à Daualo impetrari potuit, ſibi non conſcio, quem paſsim & exteri & Gallici ſcriptores culpa liberare uidẽtur. Interea defuncto Leone decimo Pontifice, uel ueneno uel pituita, deſignatus eſt in gratiam Cæſaris, cuius tum uenti ualde ſecundi erant, Adrianus Sextus. Lautrecus conſternatis morte Pontificis Cæſarianis, Bonauallium cum Federico Bozulo & Antonio Colũna mittit ad Parmam tentandam. Hanc iam Pontificij ualidis præſidiis munierãt: itaque cum aduectæ non eſſent machinæ, uanus fuit conatus, nuntiato præſertim Proſperi aduẽtu, qui ſe iam accingebat ad urbem tuendam, ut uano rumore diſsipatum erat. Iam Lautreco in mẽtem nihil uenire

 poterat

poterat non modo quid ſperaret, ſed quid optaret. Nă Heluetiorum opera ægre toto eo bello utebatur, quippe qui nec Parmam nec Cremonă adire uoluerint: ſolicitatique à Pontificiis, quaſi ſub hac exceptione euocati eſſent pro Rege ſe militaturos, non tamen in Pontificem palàm iactitarent. Eodem accedebat, quòd exploratorum aut nulla aut minus fideli opera utebatur prudentia Proſperi Columnæ. Nanque is cunctator inſigni ſilentio conſilia ſua tegebat: ſæpéque cum moturum minime quis putaret, repente paratus uiſebatur. Idem Lautreco pugnæ copiam faciente ita aciem inſtruebat, ut inuitus ad prælium niſi ſuperiore eſſet conditione, cogi non poſſet. Niſi quid à prætereunte uiatore exceptum eſſet, aut perfido transfuga, ſcire nihil poterat. Dolebátque Lautrecus omnibus ſe uentis inuidiæ in aula regia circunflari: inculcatúmque fuiſſe Regi Palauicinum damnatum non ritè, moréque maiorum decreta quæſtione: non hoſpitÿ ius atque nomen à cupiditate Leſcunum ad partem humanitatis reuocare potuiſſe, quin eius arces exhauriret & exinaniret refertas rebus omnibus. Ad ea purganda mittit in Galliam Leſcunum fratrem, ſimul ad noua auxilia paranda. Parte alia Cæſariani & Sfortiani Alexandriam & Nouariam expulſis Gallis receperunt. Rex Renatum Sabaudianũ præfectum prætorio una cum Palicio iuniore ad parandas copias ad Heluetios miſit: hoſtiúmque copiæ prius aduenientibus ſeptem Germanorum millibus auctæ ſunt: his Georgius Franiſpergus præpoſitus eſt, homo eius gẽtis imprimis nobilis. Et quaſi omnia Gallis infeſta eſſent, niuibus quæ in montium cacumina itineráque inſederant multis menſibus, etſi magnis ſumptibus itinera refecta eſſent, Heluetÿ ne ad Lautrecum peruenirent impediti ſunt. Erant hi conſcripti à Sabaudiano ad ſexdecim millia: hi tandem Cremonam peruenerunt: exierátque iam annus ab

initio belli ſecundus. Sed fuit quoddam belli ueluti iuſtitiũ. Accidit id militum amore in Lautrecum: quippe rumor percrebuerat abrogato ei imperio, decretum omne belli imperium Sabaudiano, quod iniquo animo miles ferebat: & Sabaudianus ea fuit modeſtia, ut præſente Lautreco nihil ipſe iuberet, abſente uidebat dilapſuras copias. At accingẽte ſe ad iter Leſcuno, certiores facti milites, nihil mutatum, Mediolanum omnes profecti ſunt. Videbat Proſper Lautrecum ad arcem uenturum, eáque parte facile Mediolano potiturum: itaque eo diſcludendos Gallos putabat, munitionéſque nouas inſtituendas. Vercellenſi itinere ad Comenſis portæ ſuburbia, duas munitiones perficit, ſinuato quaſi in orbem ambitu: has duplici foſſa concluſit: ſpatium uiginti paſſuum inter utranque munitionem comprehendit: ad faſtigia munitionum, loricam pinnáſque adiecit inſtar propugnaculorum. Plutei obtegebant interuallum quod erat inter pinnas: pinnæ interſtructæ erant inter pluteos. Ceru i ingentes collocati inter pinnas aggeris: hi ſuſpenſi plutei, quibus tecti Hiſpani, Itali, & Germani aſcenſum Gallorum & Heluetiorum depellerent. Lautrecus ſæpe cupas ſeuo picéque completas & ardentes, ad incendendas hoſtium munitiones immitti iubebat: cúmque hi operi acrius inſtarent, collocatis loco apto machinis maioribus, pinnas propugnaculáque deiicit. Conſtat uno die pluſquam ducentos impetu machinarũ eliſos. Vilis ea iactura Proſpero uiſa, cũ maior pars cõſtaret ex foſſoribus ruſticanis hominibus: nec deſinebat uilia eorum capita periculo exponere. Sed parum abfuit quin Alphõſus Daualus elideretur. Petrus Nauarrus intẽtus deiiciendis munitionibus, ita cuniculos agebat, ut in media hoſtium opera penetraret: ſed hoſtes emiſsis tormentis bellicis Nauarri conſilia perturbabant. Itaque parte alia Lautrecus urbem oppugnare inſtituit, territus ma-

ximè morte Marci Antonij Columnæ & Camilli Triuultij, qui emiſſa è munitionibus hoſtilibus machina necati ſunt: cum & Mandoſus Aquitanus magni nominis crure eliſo abiiſſet, ſuadente tamẽ Palicio & Sabaudiano, diſtulit oppugnationem, dum hi annonæ inopia aut ſtipendij dilatione non deſperant urbe potiri. Interea Franciſcus Sfortia ſex ſecum ducens Germanorum millia & trecentos equites pontificios, unà cum Federico Gonzaga Ticinum peruenit. Lautrecus ad Caſsinum motis caſtris, ea ratione, ut Sfortiã copiáſque eius excluderet ab ope ferenda Mediolanẽſibus, caſtra muniit. Iam Leſcunus Genuam peruenerat, collectóque peditatu fratrem admonebat, Nouariam ſi ſibi obuiam copias mittat, recipi poſſe: mittit ille Annam Mommorantium & Federicum Bozulum cum peditum ſeptẽ millibus & equitibus quadringentis. Mommorantius mox Vigleuenum cæſis pulſiſque Cæſarianis recepit. Narrant poſtea arcem receptam à Leſcuno: uituperántque Hiſpanos in eius arcis deditione, quòd cùm Italis commilitonibus ſuis non minus ac ſibi conſulere potuiſſent, irati Galli arbitrio concidendos eos dederint: eius rei author Chriſtophorus Longolius. Inde iunxit copias Leſcuno Antonius Leua & Federicus Gonzaga, ſummo ſilentio eductis raptim è Ticino quatuor Germanorum millibus, & trecentis equitibus, ad Gãbelotum uicum obuiam fit Mommorantio. Apud eum ubi parata uident omnia ad certamen, in urbem rediere: ille ad Leſcunum contendit. Philippus Torniellus cum peditum duobus millibus ducentiſque equitibus Nouariæ præſidio relictus erat. Signum dat Leſcunus ad inuadendam Nouariam. Torniellus ſuis excitatis celeriter arma cepit, Gallóſque repulit: & quibuſdam interfectis nihil minus quàm de deditione cogitabat, miſſo Carolo Salominio ad Sfortiam, auxilium expectans. Leſcunus & Mommorantius cùm

machinis admotis ſtrauiſſent mœnia, fit impetus ab Aquitano Heluetióque pedite, iam propoſita urbis direptione. Illi primum acerrimè obſiſtere: mox ubi redintegratis uiribus acrius oppugnantur, undique circunuenti deſperata ſalute, ſe per munitiones deiicere, & fuga ſalutem quærere cœperunt. Nouaria direpta eſt: multi cæſi: Torniellus, Ruſca, & plerique alij capti. Cæſus eſt tamen Renatus Bouchagius unus è Gallicis proceribus ſpectatæ uirtutis. Interea Sfortiã clam nocte flexuoſis itineribus Mediolanum perueniſſe reſciit Lautrecus: itaque ad Papiam oppugnandam traducit copias, celeritérque admotis tormentis ſternere incipit mœnia, ea parte, qua uergunt à porta Noua ad caſtrum. Præerat Papiæ Federicus Gonzaga, & ſemel atque iterum ſubmotis Gallis, Sfortiam & Daualum admonebat, ni mox adſint auxilia, urbe ſe Lautreco ceſſurũ. Galli ut mutui auxilij ſpem Cæſarianis adimerent, & caſtra diffuderant ingenti latitudine, & ſua & Venetorum itinera obſidebant. Miſſi tamen ſunt à Daualo mille ducenti pedites, partim ex Corſica, partim ex Hiſpania, qui media nocte hoc aſtu fefellere uigiles, dum obambulantes per Veneta caſtra Aquitanicè loquuntur, pro Aquitanis à Venetis habiti ſunt: Gallicos autem uigiles Italica lingua decepere pro Venetis habiti. Verum in cautiores uigiles incidentes, teſſeræque nomine ignorato detecti, dum ad arma undique conclamatũ eſſet, pluſquam quadringenti cæſi ſunt: reliqui fugati aut capti, exceptis paucis qui Papiam peruenere. Hos inſecutus eſt Petrus Riberacus Daydius Aquitanus, conſanguinitate Lautreco proximus, alæque eius ſignifer, qui Ticino trãſmiſſo in hoſtes ferebatur tanto impetu, ut intra portam quæ Ticino fluuio iungitur, militare uexillum intulerit, capíque potuerit urbs ſi cæteri eodem impetu ſecuti eſſent. Sed tardius accurrentibus & Riberacus cecidit, & Ioannes Lan-

da Bernolius unus è Medulorum nobilitate pila plumbea percuſſus circa gulam. Rupipoſeus quoque uulneratus eſt. Lautreco ita mortem Riberaci ægreferente, ut incolumes hoſtes ſaluo eo cupere ſe diceret Papiam perueniſſe. Eo acerbius quatere cœpit mœnia: iámque ſtrarat triginta murorum cubita, cum ſubitò Sanſius Caſtalius cum centum equitibus & ducentis peditibus uiſus eſt, parans ſibi aditũ inuitis Gallis in urbem. in hunc Renatus Sabaudianus, & Palicius, & Galeatius Sanſeuerinus inuecti, multis cæſis in fugam hominem uerterunt. Tum uerò mox adfuit Daualus cum flore equitatus omnis hoſtilis & peditatus: eius aduentu commotus Lautrecus, acie inſtructa in eum graditur: ueritus quoque ne unà Proſper adeſſet. In hac trepidatione Caſtalius Gallis ereptus, fuga ſibi deuiis captatis itineribus conſuluit. Daualus ſenſim ſe ad ſuos recipiens, Gallos fruſtratus eſt. Apparebat Lautrecum potiturum Ticino: itaque eductis omnibus copiis, Proſper & Daualus pergunt ad ſoluendam obſidionem: occupatóque ſodalium Cartuſianorum fano, indéque Veneto præſidio pulſo, caſtra munierunt. Ita Lautrecus ſoluit obſidionem, cum & illud intelligeret, Corſicos & Hiſpanos pedites prius inuitis Gallis cum ferro ſibi iter aperuiſſent, Ticinum ingreſſos: & cùm propter aſsiduos imbres minus annona in caſtra inferri poſſet, conſumptáque eſſet omnis pecunia in ſtipendium militum à Sabaudiano allata, ſoluiſſe Lautrecum obſidionem ueriſimile eſt, Heluetio quoque milite iam miſsionem ſeditioſè flagitante. Circa ea tempora archipiratæ aliquot Hiſpani, deligentes ſibi inſulas aliquot haud longe à mari Santonico, quas habebant adiutrices ſcelerum, furtorum receptrices, flagitiorum ſocias, mare Santonicum orámque Medulorum circa fanum Virginis Solacææ uariè uaſtabant, in Blauiam ipſam & Burdigalæ

uicina loca inuecti. Quidam cum myoparonibus deprehē-ſi, aliis ad malum, aliis ad cornua antennarum gula fracta pœnas dederāt Strabo urbis Santonum Mediolani meminit ad Oceanum uergentis maxima ex parte arenoſæ, & agro tenui ex milio alimoniam captantis, quam ait reliquis fructibus ſterilem. quæ ſatis oſtendunt ad eorum urbē quos hodie Santones nominamus, uix referri poſſe. In Medulorum finibus, uiſuntur ruinæ urbis cuiuſdā, ut & apud Sātones loco arenoſo, haud longe ab Arueto. hæc Oceani impetu an corruerit incertum. Vnus quoque Gallicus pirata cum ad Barcelonem uſque temere prouectus eſſet, circunuentus ſupplicio à Cæſarianis affectus eſt: hunc Ioannem Fleurium uocabant. Normanus is erat, rei nauticæ peritiſſimus: ſed uicios permultos hoſtium, alios miſerè funditus euerterat, alios non ſolùm bonis exhauſerat, ſed nefarias etiā libidinum cōtumelias, turpitudinéſq; ſubire coëgerat. Lautrecus ad Landrianum è Ticino mouens, celeriter cōtendebat, aut Mediolano ſe potiturum Proſpero Daualóque abſentibus, aut nacturum in itinere iuſtæ pugnæ copiam crediderat: utraque ſpe deiectus eſt, cùm deuiis itineribus noćte Daualus regreſſus eſſet Mediolanum. Itaque Moguntiam exercitum traduxit, & ueritus Heluetiorum ſeditionem, & Venetì ne dilaberentur metuens, nanque hi commeatibus eum ſuis uti uolebāt: atque hos quidem dum abundè toto bello & Cæſarianis & Gallis ſuppeditant, in lucro id deputantes, bellum trahi è re eſſe ſua putabant. Heluetij & ſi ſtipendiis ſolutis nihil queri poſſent, uel deſiderio repetendæ patriæ, uel quòd à paucis Cæſaris pecunia corrupti admonebantur, ni reditum feſtinarent, futurum ut decreto gentis pro proſcriptis haberētur, aut ultro pugnā depoſcebant, aut diſceſſuros ſeſe palàm iactitabant. erat utrunq; ſane quàm durum Lautreco atque acerbum. Nam & ad

Picocam(alij Bicocam uocant)munito loco conſediſſe hoſtes uidebat,nec inde niſi magno accepto incommodo erui poſſet: & Heluetiorum diſceſſu debilitatas regias copias uidebat. Itaque palàm ſubmittens nobiliſsimos homines, & Heluetiis uirtutis nomine notiſsimos (in quibus fuere Renatus Sabaudianus, Palicius, I. Medices, Galeatius, Sanſeuerinus, Leſcunus frater, Mommorantius, Terralius Baiardus, Ioannes Bonauallius, Pontiremius) multis precibus contendebat ab Heluetiis & Alberto Petra, qui eos maxime aut ad diſceſſum aut pugnam ſolicitabat, ut abeundi pugnandique conſilium remitterēt, donec hoſtes fatigatos commeatus inopia aut ui tormentorum bellicorum, è locis munitis eduxiſſent. At hi unico uerbo præcidentes, aut pugnandum aut abeundum clamitabant. Re ad concilium à Lautreco
" relata, Palicius dimittendos potius Heluetios cenſebat: Re-
" natus Sabaudianus & cæteri omnes, excepto Petro Na-
" uarro, ſatius eſſe aiebant tentare euentum belli, quàm iner-
" mes copias dilabentibus Heluetiis hoſtibus obiicere, mox
" eis prædæ futuras. Nauarrus Lautrecum, Leſcunum, Pali-
" cium, tótque nobiles imperatores Gallicos ſingulos regno
" digniſsimos, multis caſibus didiciſſe quando pugnandum,
" quando abſtinendum ſit pugna. Intolerandum eſſe ſi Per-
" alta & Heluetij docere uelint tot bellis aſſuetos, quieſcen-
" dum an pugnandum ſit. Rationes aliis in rebus à fœdera-
" tis fortè in tempore repoſci poſſe: nunc niſi authoritate tot
" procerum contenti ſint, pro perduellibus habēdos. Eſſe Gal-
" lis uictoriam exploratam, ſi intra paucos dies conſumpta
" annona, munimentis, agmine effuſo hoſtes abeuntes paten-
" tibus in campis adoriantur. Nunc ſi caſtra eorum præalta
" ſonticulis undique munita, uallo inſuper ſepta inuadantur,
" quis non uideat inde Gallos maxima clade accepta reditu-
" ros? Itaque niſi qui ſtipendia Gallica iam conſumpſerint,

» *Gallico imperatori pugnæ conſilium differenti pareant, cõ-*
» *cidendos eſſe aut potius domum remittendos aiebat. Vide-*
batur hæc ſententia durior alieno tempore, cùm Gallicæ res
auxiliis Heluetiorum ſtarent: cum rurſus & Palicius &
Leſcunus & Sabaudianus fruſtra adniſi eſſent, ut Helue-
tios à pugna deterrerent, ſatius uiſum eſt pugnæ copiam
fieri. Lautrecus accitos ad ſe Albertum Peraltam & Arnol-
» *dum Vnderaldũ Heluetiorũ duces, Hóccine rogauit huma-*
» *num eſſet factũ aut incœptum? hóccine officiũ fœderatorũ*
» *diſſentientibus omnibus ſucclamare, prælíumque poſcere,*
» *aut diſceſſum minari? Obiicere hoſtilibus munitionibus ex-*
» *ercitum fortiſſimum, maxima auxilia, proceres Gallicos,*
» *prouinciam Mediolanenſem cunctam, ſummæ dementiæ*
» *& temeritatis eſſe: ſibíque ſi ita oppreſſus eſſet, rémque Me-*
» *diolanenſem perdidiſſet, mortuo non modo honorem, ſed*
» *miſericordiam quoque defuturam. Cum ſpes huc meas*
» *omnes collocarim, quid iam habiturus ſum reliquum, ſi*
» *hæc mihi atque Regi expectatio in uobis poſita decoxerit?*
» *Per ſacra omnia obteſtatus eſt, cuncta ut integra intra ali-*
» *quot dies ſeruarent: daturum ſe operam quoad copias alias*
» *Rex ſubmiſerit, ſalua ut eis omnia ſint. Illi adhæc, Suſtinere*
ſe non poſſe Heluetios: niſi in craſtinum diem pugnam de-
cretam audiant, omnes dilapſuros. Ita Lautrecus Gallicíq;
alij proceres, illuſi tum Heluetiorum delitiis, tum Altoſaxi,
Peraltæ, Vnderaldi, Polamyri, qui multum apud eos pote-
rant, inſolentia, copias propè in aſpectum hoſtium adduxe-
runt, Heluetiis ſummo impetu in hoſtem ruituris: à quibus
nec impetrari potuit, ut nocte prius tentarent educere ex ea
munitione hoſtes, pollicente Lautreco futurum, ut pluribus
locis circunductis machinis, hoſtes loco depelleret, debellan-
dóſque daret. Præmiſſi ſunt Petrus Terralius, Baiardus &
Petrus Nauarrus, qui munitiones hoſtium, à qua parte cõ-

modius inuadi poſſent, renuntiarent. Aciem ita diſtribuit Lautrecus*, ut* Leſcuno *partem equitatus cum* Pontiremio, Hugone Pepulo, Mommorantio *attribueret: alteram ſibi ipſe ſumeret cum* Federico Bozulo, Galeatio, Sanſeuerino Sabaudiano, Bonauallio. Theodorum Triuultium *&* Venetorum *equitatum iubet* Heluetiorum *terga claudere.* Ioanni Medici *(is poſt* Leonis Pontificis *mortem, quòd* Vidonem Rangonium *à* Florentino *populo, in copiarum imperio ferre non poſſet ſibi prælatum,* Gallicas *partes ſequebatur) cũ expeditis equitibus imperat mox in hoſtes præcurrat.* Proſper *tuto loco ad* Bicocam *caſtra fixerat. Ad dextram foſſa uia militari muniebantur: læua & à tergo, duobus fonticulis claudebantur: in fronte uia admodum erat caua, & implicita.* Itaque *eo loco machinas & pedites poſuerat cum* Daualo *&* Georgio Franiſpergo: Hiſpano Italóque *pedite ſuccincto pilis plumbeis in fronte collocato; ipſe à tergo cum equitibus conſtitutus erat: conſtituto quoq;* Franciſco Sfortia *militari uia, qui eò è* Mediolano *excito fortiſsimo quoque peruenerat. Aliquãtulum* Medicei *equites cum* Petro Caſtalio*, qui ad exploranda* Gallica *arma præcurrerat, dimicant. Multi utrinque deſiderati: ſed* Medice *ut habebat expeditiſsimos equites, uariè hoſtes ludificante, proripuit ſeſe* Caſtalius. Heluetij *uix dato ſpatio ad diſplodendas maiores machinas, temere quanquam acerrime in frontem aduerſus* Daualum *&* Germanos *proruunt: ſed ab* Hiſpano Italóque *pedite emiſsis pilis æneis ita proſtrati ſunt, ut & alij impliciti foſſarum altitudine, alij pilis conciſi ſint. Plerique per cadauera cæſorum, difficultatem locorum tranſgreſſi, in hoſtes proruperunt. In qua rerum uarietate, à* Peralta Franiſpergus *uulneratus: reliqui diu cum locorum anguſtiis conflictati,* Germanis *&* Hiſpanis *irruentibus, & inſtar turbinis pilas uoluentibus, pulſi loco ceſſerunt.* Ve-

neti quoque equites dum Heluetios terga uertere uident, cũ Theodoro Triuultio mox ſeſe proripuere. Iuſſerat Daualus, aſſuefeceratq; pedites, ut cùm ex priore ordine pilas aneas uoluiſſent, in genua proclinati ſecundis uoluẽdi locum aperirent: idem alijs ordinibus imperarat, ita ut ſequentes cùm uoluiſſent, primi conſurgentes qui interea impleuerant fiſtulas ferreas, rurſus nouas ipſi pilas uoluerent. At ſiniſtra parte Leſcunus, cùm ſtrenuè tranſiliſſet duplicem foſſam, captis cæſiſque multis Sfortianis, tentorio quoque Leuæ & Caſtalij direpto, properabat ad pontem occupandũ. Atrox tenuit certamen utroſque. Sed tamen cùm Sfortiani minores machinas diuina quaſi uirgula loco opportuno tranſtuliſſent, eáſque in tranſuerſos Gallicos emiſiſſent, & eſſent loca munita foſsis, & funibus & cippis ita coniunctis interſe atque implicatis, ut qui intrarent, ſeipſos acutiſsimis uallis induerẽt: irrita erat Gallicorum equitum uirtus, cùm pedites maxima acclamatione uocati nuſquam adeſſent, equóque ſuffoſſo, quem eo die Leſcuno Lautrecus dederat: cum is ex uulnere debilitatus nuſquam ſe loco moueret, quantumuis calcaribus agitatus, in periculum ille ueniſſet, niſi ab Oſſuno primùm, mox à Lupeo auxiliũ latum fuiſſet. Lupeo qui ſignifer erat Lautreci ſignum elapſum. Id dũ Ianotus Monferratus adoleſcens, quem & Portenſem uocabant, magna ex parte ſuſtuliſſet, uoluentibus hoſtibus undique pilas, hoſti ceſsit. Canaplio qui Pondormij ſignum efferebat, equus ſuffoſsus. Salutianus cum Leſcuno intrepidè periculo ſe offerebat: Mommorantianus pilis undique emiſsis eodem fuit in periculo. Adfuere & eo prælio alæ illæ equitum, quæ attributæ erant Ludouico Arſio & Aubignio. Heluetij ea fuere contumacia, ut neque qua parte Baiardus præſcribebat, impetum cum eo fecerint, neq; fracti cùm integræ eſsent plures cohortes, obiicere ſe hoſti uoluerint.

luerint. L*autrecus nihil territus* Heluetiorum *ſtrage,* Vene*torũmque fuga, à dextra ſumpta rubra cruce hoſtili inſigni, mutatáq; alba, & Hieronymi* Adurnij *&* Coliſſani *equites fugarat, & unà cum Cæſarianis parum abfuit quin caſtra hoſtium penetraret.* Proſper *dolo intellecto, herbæ uirentis faciſculos, quibus locus ille abundabat, mox ſuos omnes colligere iuſſit, uti ab hoſtibus diſcerni poſſent.* Cum *undique aggeres, foſſæ palis perforatis, interiectis longuriis impedirent equitatum, pedites hoſtium pilis emiſsis in latus obuerſi multos conciderent,* Leſcuno *fratre ad ſe redeunte, iam ſuadentibus omnibus fruſtra uim admoueri, receptui canit.* Diſceſſum Gallorum *nihil ſimile fugæ habuiſſe fatentur* Galeatius Capella, Barladus, *exterique omnes ſcriptores: non militem ullum, non equitem, non quicquam impedimentorum, non machinam ullam bellicam, dum ſe recipiunt* Galli *interceptam.* Daualus *cùm ſaucium* Guineam *cum duabus cohortibus in diſcedentes emiſiſſet, effecit, ut unà cum* Guinea *à* Baiardo, Medice *&* Heluetiis *qui machinas reducebant, concideretur.* Emiſſi *mox hoſtium equites à* Pontiremio, Mommorantio, Leſcuno, *unà cum* Medice *redeunte in caſtra compulſi ſunt.* Eo *prælio necatus* Roquelaureus, *unus ex* Albienſi *nobilitate, ſignifer* Philippi Chabotij Brionij *alæ, &* Petrus Lurus Longanus *è* Petrocoriorum Longana *illuſtri familia:* Leſcuno *equus ſuffoſſus eſt, idem alio equo admiſſo enſe in os impacto uulneratus eſt.* Ex Heluetiis Peralta *&* Vnderaldus, *&* Altoſaxus *cæſi: ex quibus etiam duo millia cæſa aiunt.* Deſiderati *quoque* Miolantius, *& uicinus* Sabaudianis Guycheus, *quem* Laguichen *uocant inſigni genere è* Burgundia, *&* Monfortius *è* Lauallorum Britannorum *familia, &* Turnonius. Ex *hoſtibus quoque* Petrus Coliſanus Cardonia *familia natus, quem alij* Ioannẽ Cardonenſem *uocant,* Guinea *&* Paulus

Vagius cæſi: uulnerati Alphonſus Vaſtius, Georgius Franſpergus, Hieronymus Adurnius, Ambroſius Landrianus, Caſtalius, & pluſquam trecenti alij. Ita fractis Gallis, cæſis Heluetiis, nullo ex hoſtibus iam ſequente, copiæ inde eductæ ſunt, Vādeneſio qui paruulo equo uehebatur tardius ſequente, atque hæc identidem Heluetiis ſuggerente, Siccine uenimus? Proſper deinde Laudem Pompeiam profectus, fruſtra Carolo Caſterao Aquitano adnitente, ipſoque Bonauallio ſegnius urbem tuente ac ſtertente, Italóque pedite dilabente eam recepit, diripiendámque militi dedit. Lautrecus cum Heluetij ne ſalute quidem Gallis reddita dilapſi eſſent, ueriti ne minus ſtipēdia à Lautreco repræſentarētur, equiti quoque plurium menſium ſtipēdium deberetur, Tritium peruenit: cúmque deeſſet pecunia, fidémque omnem ſuam conſumpſiſſet, ipſe fratre Cremonæ relicto, comitante uno tantùm atque altero ſeruulo, per Heluetiorum fines in Galliam reditum parabat. Veritus uerò inſidias hoſtiles & Heluetios aliquot, in quos pugnæ ardore temere flagrantes inuectus fuerat, ipſe uidulo ſarcinulas compoſitas equo uehens iter faciebat, uno è miniſtris pro hero ſe gerente, atque ita in Galliam rediit. Nactus eſt autem Regem grauiſsimè Mediolani amiſsi iacturam ferentem, præcipitatúmq; eius inde diſceſſum carpentem. Is Lautrecū etſi ſatis hilari uultu excepiſſet, ueluti re male geſta, haud eodem quo prius loco numeróque habere uidebatur. Nam multi è caſtris redeuntes in eum Regem incenderant, Palauicini bona direpta iactitantes: & moleſte conſtabat ferre Regem quòd eo tempore Mediolano exceſsiſſet, quo nondum illius recipiendi abiecta omnis ſpes uideri poterat. Quodam die Lautrecus ad Regem admiſsus, Carolo Borbonio impetrante ut audiretur, atque ut nullis ſimulationum inuolucris, militaris potius quàm eloquentiæ aulicæ homo iram tegere pote-

» rat, ſic Regem affatus eſt: Audita tibi eſſe arbitror, here,
» quæ Mediolani, quæ Papiæ, quæ nuper ad Picocam acta
» ſint: quæ fuerit cuiuſque ſententia de bello, munitionibúſq;
» hoſtium eo tempore minime inuadendis. Magnum in Gal-
» lia Tranſalpina bellum, magnæ Cæſaris copiæ, mihi perdif-
» ficilis ratio adminiſtrandi præſidij, nobis parum ſumptus
» annuus uix numeratus. Neque ego ſuperiora repetam, ſed
» extremo bello ſi ab Heluetiis impetrari potuiſſet, ut pugnã-
» di ardorem in menſem unicum differrent, aut oppreſſum
» iam eſſet bellum, aut Cæſariani in aduerſiſſima illis loca cũ
» detrimento eorum maximo extruſi. Fuit aliquis fatalis ca-
» ſus quem tulimus, quoquo modo tamen ferendus fuit. Ego
» quidem reliquique Gallici proceres, conſilio quantum po-
» tuimus, labore plus penè quã potuimus excubauimus, ſal-
» ua ut eſſent omnia. Cum hæc ita ſint, grauiter fero alios ue-
» tera accerſere de Palauicini cæde, qui decreta quæſtione à
» peritis iuris legúmque ciuiliũ, dãnatus ſit: alios præcipitatũ
» meum inde diſceſſum apud te obliquè carpere. Equidem fa-
» cere non poſſum, here, quin grauiter feram, aditum patere
» ad aureis tuas uanis hiſce ſermonibus puſillorum hominũ,
» & ipſa maleuolentia ieiunorum atque inanium: nec ani-
» mi tui magnitudo, nec acerrimum iudicium multis magniſ-
» que rebus perſpectiſſimum id poſtulat. Didiciſſe enim ui-
» deor à maioribus, quò grauius ſit crimen id quod oſtendi-
» tur eſſe falſum, hoc maiorẽ ab eo fieri iniuriam qui cõfingat.
» Paratus eſt enim grauitate criminis ita occupare animos
» eius qui audiit, ut difficilis aditus defenſioni relinquatur:
» in iis explorandis maiores partes eſſe prudentiam eius ad
» quem ita res deferuntur. Profectò ſi me uirum fidelem me-
» miniſſent, me quoque ex natura ſua fingerent. Atqui ſic ha-
» beto, te tot tuis in me præclariſſimis beneficiis non modò
» id aſſecutum, perpetuò ut animam hanc pro te expoſitam

uelim (quod quidem ipſum cùm tua parum referat, mea certe plurimũ intereſt, ut ingrati animi tot cumulatus honoribus notam fugiam) uerùm me etiam ubi uoles, daturum operam, uti ne tot in me profuſorum honorum unquam pœniteat: ut uoles uel utare uel nõ utare opera mea, æquo animo laturus ſum. Si quid aliud te offendit, tuum eſt admonere. Ego quidem innocentia una tectus, prudentiáque tua fretus, mihi perſuadeo graues maleuolorum ſuſpiciones diſcuſſas fuiſſe: iámque ſentio cauſæ noſtræ ueritatem, & ſi uanis rumoribus diu afflictam, tua humanitate æquitatéque erigi atque recreari: maiora à te ornamenta conſecutus ſum, quam ſperare unquam debueram. Id eò ſane pertinet, ut intelligas, quàm mihi maieſtas tua & fuerit & eſſe debuerit curæ: ſi modo is ego ſum, ut planè ſum, qui officium meum, memorémque erga tot tua merita animum præſtiterim. Illud tamen admonebo: Si equiti Gallico plurium mẽſium ſtipendia non defuiſſent, me Laude aut Cremona non moturum. Cremonæ tamen præfeci fratrem. Cùm pleriſque in rebus gerendis tarditas & procraſtinatio nocere ſolet, tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum eſt Leſcuno, & Genuenſibus horam ſi eximis ullam in eis ſubmittendis auxiliis, nihil eſt quòd amplius ſolicitus ſis de Mediolano retinendo, hoſti omnia patebunt. Hæc admoneo, qui ut nõ omnis peritiſſimus ſim belli, cum Cæſarianis quidem manum conſerere bonis maliſque meis didici. Ad ea Franciſcus Rex, ut erat humaniſſimus & ſuauiſſimus: Ea orationis tuæ pars Lautrece, qua mea in te beneficia enumeras, minime neceſſaria fuit. Ea ſi ideo enumeraſti ut uel te nõ ingratum oſtenderes, uel meum in te amorem excitares, neutrum eorum adducere te debuit in eam commemorationem. Neque enim tu ingratus eſſe potes, qui re non uerbis induſtriã tuam mihi tot bellis perſpectã probaris, omnéſque

uel cogitationes meas officiis tuis uiceris. Neque ego is *ſum qui à te amando reuocare tam facilè animum poßim, niſi tu is eſſe deſinas qui es, animíque magnitudinem fidémque dediſcas. Itaque ſi me amas, ne tu poſthac ad me quidem quicquam eiuſmodi. Te uerò ſcire uelim (quod ſubuereri uideris) gratiam noſtram, & quã de ſpectata tua fide ſemper habui opinionem, nullius unquam ſermonibus labefactatam. Apertè quidem uel odiſſe magis eſt ingenij mei, quàm fronte occultare odium: neq; facile criminibus credidi oblatis, neque unquam in exulcerato animo fictum crimen inſidere ſum paſſus. Tibi quidem certe nullo loco deero: idque etiam ſi mihi tecum nihil unquam fuiſſet, facerem propter ſingularem illam animi tui magnitudinem. Grauiter uerò tuli præcipitatum tuum è Cremona diſceſſum, cum neque Gallicus equitatus, neq; firma Venetorum auxilia deeſſent, ipſe peditem conſcribendum nouum mihi proponerem, quẽ tibi mox ſubmitterẽ. Itaque egi tecum paulo quidem aſperius quàm tu putaras & expectaras, ſed & iracundia Mediolani amißi permotus, aut ne me tam remiſſum putares, ſi in eo ullius ſeueritate nõ te admonerem, in quo te omnes culpa minime eximebant. Nam equitum ſtipendia hactenus à me tibi curata ſunt, aut ſumma perfidia à quæſtoribus interuerſa. Me quidem in poſterum tuæ dignitatis non modò fautorem ſed amplificatorem cognoſces. Ad ea Lautrecus, quinque ſe menſium ſtipendia corraſiſſe oſtendit, ſe aluiſſe milites eo tempore, fidem iam ſuam omnem conſumptam, non potuiſſe uicem ſe fiſci præſtare, amicos omnes ſeque ipſum ære alieno obſtrictum. Cùm nulla ſpes nummi affulſiſſet, dimiſſos Heluetios, qui nec triplici ſtipendio retineri potuiſſent: ignoſcendum Gallicis equitibus multis ſi domum rediißent tanto tempore dilato ſtipendio: reliquos munitis locis præſidio relictos. Tum Rex, qui pecunias puta-*

bat ad eum miſſas, Iacobum Belnenſem Samblancianum *quæſtorem uocari iubet: uenientem rogat num pecuniam præteritorum menſium ad bellum* Lautreco *curaſſet. Ille cũ primò impudenter reſpondiſſet, ad extremum debilitatus atque abiectus, ſe numeraſſe quibuſdam faſſus eſt: hique introducti cum faterentur, culpam tamen deprecarentur, quaſi putaſſent ea nõ miſſa, ſalua omnia* Regi *futura.* Tum
„ Rex: *Enimuero, ait, abiecta eſt ſpes* Mediolani *recipiendi,*
„ *idque noſtro merito: non ſi ipſa uictoria uelit, ipſi uincere*
„ *poſthac* Cæſarianos Mediolanóque *pellere poßimus.* Nec *plura locutus, bono animo omnes eſſe iußit, ut erat officioſiß:mus & humanitate omnes omnium gentium & proceres & reges uincens, cum* Lautrecóque *rediit in gratiam.* Hæc *excepta à* Iacobo Minutio *præſide* Tholoſano, *qui* Lautreco *fuit familiarißimus, narrare libuit, fidei periculum in me minime recepturus, quando in gratiam* Lautreci *ab eius familiaribus conficta arguere quis poſſet.* Accidit *ut quodam die* Rohanus Spurius Diœcetes Rhotomagenſis *qui oſtio liminis regij præpoſitus erat, homo aſper & ferox, uel ea re initurus gratiam apud aulicos, uel ſuapte aſperitate & petulantia, cum egrederetur è cubiculo regio* Lautrecus*, talos ei uixdum egreſſo conculcaret ianua celeriter impacta.* Non *tulit ille ferociã aulici mancipij, foribúſque mox apertis multis increpitum uerbis, pugno in os ferociter impacto, cecîdit: quod altius in animum* Regis *deſcẽdiſſe multi putabant, expectantes ut eo nomine decerneretur quæſtio.* Sed *is contumeliæ impatientem* Lautrecum *cum ſciret, aut dißimulauit, aut ignorauit ut alij uolunt.* Nã Lautreco *quindecim poſtea dies* Lutetiæ *obambulante, nihil auditum eſt in eum ſeuerius quin & in aulam reuerſus, cùm* Ludouica *regia mater de ea iniuria expoſtularet, cauſam ei ſuam probauit: &* Gulielmo Gounferio *ſubiiciente, ſe libẽter* Regem

 placaturum,

placaturum, ſibi uerò non opus interceſſore reſpondit. In *Aquitaniam deinde rediit, cuius rector erat, ad res partim quarum ſuprà meminimus, componendas: contractis etiam ad Tartaſium Aquitaniæ urbem copiis, quibus hoſtium incurſiones reprimeret. Vbi Petrus Pontius cui Euxeo cognomen, peditibus præfuit & Ioannes Monſerratus. Hoſtes quidem triplici parato exercitu effuſi ſunt in Aquitaniam: neque redeundi conſilium cepiſſent, niſi Lautrecus, corruptis ipſe prius & direptis frugibus, inutile eis ſolum & ſterile uacuúmque reliquiſſet. Ita factum ut cũ illi multa facere uiderentur egregiè, uerterint ad extremum omnia, fruſtratáque eſt ita Cæſarem Aquitaniæ ſpes.*

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM

LIB. VI.

DVM *ita Galli & Cæſariani de Mediolano certant, Solymanus Rhodum terra marique oppugnabat. Repetam uerò & ueterem aliam Rhodi oppugnationẽ nihil ab hiſtoria Gallica alienã: cùm utranque Gallicis ducibus, ære, milite, magna ex parte confectam omnes ſatis intelligant. Annus agebatur Milleſimus quadringenteſimus octuageſimus, quo tempore Romanis ſacris Sixtus quartus Pontifex, Romano imperio Federicus tertius, Gallis Ludouicus undecimus, Rhodiis Petrus Dãbuſſius Gallus Aruernus præerat, cùm Mahometes Turcarum tyrannus, qui unus potentia & opibus haud inferior omnium aliorum uiribus erat, conſilium iniit de Rhodo oppugnanda. Eius oppugnandæ habebat has cauſas: Quòd*

graues uicini incubarent uiribus eius, facile ſi quæ eum fortuna feriat, labantes res eius impulſuri: quòd multis myoparonibus mare infeſtiſſimum Turcis redderent: quòd ab eorum ſacris abhorrerent: quòd uni omnium neque imperata facerent, neque leuiſſimi tributi impoſitione honorariáue ulla alia profeſſione, Turcarum imperium agnoſcere eſſent parati. Ad hæc, ea is erat animi elatione & magnitudine, quibus nimia dominandi cupiditas innaſcitur, ut & incredibili arderet cupiditate nominis illuſtrandi, & æquum cenſeret neminem imperium eius detrectare. Augebatur ea cupiditas perpetuo curſu proſperarum rerum. Erat Antonius Meligalus Rhodius, familia non ignobili, uario homo ingenio. Is cũ delectaretur magnificis apparatibus, uitæque cultu cum elegantia & copia, patrimonium paucis annis deuorauit. Redactum ſe ad penuriam uidens, homo omnium nequiſſimus, nihil humile agitabat, is cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in audacia. Meditabatur uerò ut prius patrimoniũ, ita patriæ ruinam: neque ita ſe parauit ut ſpes nulla reliqua in ſe ipſo ſibi eſſet, & conſiliũ cum re amiſiſſe diceretur: quiduis perpeti & patrare, quàm ſqualidus Rhodi, cùm bona abligurriſſet, maluit. Is cum indignus eſſet Rhodo, fallax & leuis, & ad aſſentationem eruditus, in regiam Mahometis Conſtantinopolim peruenit: ac licet antea ignotus, ſuis tamen artibus id aſſecutus eſt, breui ut in Mahometis familiaritatem penitus intraret, cum eum acueret ad Rhodum debellandam. Attulerat is ſecum Rhodiæ urbis deſcriptionem, portis, propugnaculis, munitionibus, arcibus, portubus, uicinis locis ita aptè deſcriptis, repræſentare ut urbis faciem facilè uideretur. Idem quà mari peruadendum, quò exponendæ copiæ, qua parte propugnacula mœniáque ſternenda eſſent, ita acutè diſſerebat, oblatus ut diuina uirgula ad antea meditatã oppu-

gnationem uideretur. Pellexerat is in eandem patriæ perniciem unum, cui uana ſpe animos inflarat quaſi orto familia Palæologorum, & Euboicum Demetrium, & Sophoniũ, qui quaſi magorum uanitati deditus male paßim audiebat. Expectabat uerò Antonius, Rhodo uicta, urbis præfecturam. Is uerò prætexebat cupiditati ſuæ Græciæ libertatem, quæ & innumeris portoriis & uectigalibus & acerba ſeruitute opprimeretur à Latinis: ſe uerò eam iactitabat prouinciam ſuſcepiſſe, ut mederetur incommodis Rhodiorum, prouideret ſaluti, quaſi patriæ amator & dici & haberi uellet: quaſi uerò fidelior hic eſſet patriæ, quã CHRISTO OPTIMO MAXIMO, *cuius ſacra homo impius uictus Mahometis auro, intra paucos annos paßim repudiauit. Erat Petrus Dambußius (quem alij Damboßianum, alij Ambuſſonum, alij Maubuſſonum uocant) ortus parentibus nobilißimis, qui & re & æſtimatione magna apud Gallos fuere. Puer ſub Sigiſmundo Cæſare uixit, mãſuetiorum Muſarum amantißimo: ita factum quaſi tinctus literis, ut multa quæ ad antiquæ hiſtoriæ cognitionem pertinebant, meminiſſet. Contigit huic forma decora, ingenium acre, conciliandæ eorum cum quibus uerſaretur amicitiæ, ac promerendi paßim amoris ſingulare ſtudium. Adhibitus à Carolo ſeptimo Gallorum Rege arduis negotiis, diligentiæ laudem à principe prudentißimo eam tulit, ut & amorem eius in ſuſcipiendis mandatis, & fidem in conficiendis ac renunciandis perſpicere ſe fateretur. Adſcriptus inter Rhodiæ militiæ proceres, optima & fide & fama ſemper apud eos fuit: ut Rhodiæ militiæ imperatores, qui ſeſe magiſtros appellari uoluere, & abſtinentem & moderatum & à cupiditate omni remotißimum, præterea magni laboris, ſummæque induſtriæ, & dignißimum ſummo Rhodiorum imperio iudicarint. Ita res Rhodiorum adminiſtrabat, ut*

taribus:ciuilibus negotiis urbani,ſacris rebus ſacrificuli adhibebãtur. Ipſe ſæpiſſime præerat conſiliis,ita tamen ut audiret ſigillatim ſententias omnium,nihil eo loco decerneret: ſed ut negotij grauitas exigebat,interdum ampliabat totam rem,interdum poſt aliquot horas aut dies clanculum iis qui ſummæ rei præerant, ſignificabat quæ magis ſibi probaretur ſententia. Eam ubi ſemel indicaſſet, mox illi mandata curabant. Deliberatio omnis hæc fuit, eſſétne Rhodus oppugnãda. Cùm iniuriæ Rhodiorum erga Turcas plurimæ, tum contumeliæ illatæ recentes, adducebant multos ut oppugnandam dicerent. Accedebat illud, uicinã inſulam & Latinorum auxiliis tum nudatam, non difficile eſſe intercipere: quæ multis rebus uſui eſſe poſſit ad ſubigendas reliquas Europæ partes. Neque uerò periculum eſſe, ne inde cũ aliquo fortè dedecore abeundum ſit, cùm multo plures machinæ ad eius expugnationem afferri poſſint, quàm Rhodo urbi ſint lapides, quibus ambiantur mœnia. Qui uicina cætera in continenti litora poſſideat, cur Rhodo abſtineat? cũ & ueteres Rhodum Aſiæ addiderint, quæ Cariæ obiicitur: Aſiam qui ſubegerit, æquúm ne eſſe Rhodios uana libertatis nomina, exterorúmque Deorum cultus iactitantes, colentéſque intueatur? In hac parte hæc erant quæ Turcas acuebant ad eius obſidionem urbis: in altera quæ deterrerent hæc: Diuerſam cauſam Rhodi oppugnandæ quæ olim fuerit, aut Conſtantinopolis, aut Trapezuntij imperij. Ibi pro imperio certatum, hìc pro inſula quæ uix emergat. Cur tot corpora in certam perniciem trahenda? Non idem futurùm bellum quale nuper ad Chalcidem aut Scodram: deligi inſulam omnium bellicoſiſſimam ad prælium, ubi ſedes Latinorum equitum fortiſſimorum, ubi multæ uires, multi qui concurrant, multi qui defenſam uelint: etiam ſi nemo auxilium ferat longius bellum futurum. Si reliqui Chriſtiani

*proceres ſuccurrant, relinqui ad poſterum bellum implaca-
bile: eam oppugnationem cum* Mahometi, *tum* Turcarum
omni imperio inutilem & periculoſam eſſe. Priorem *ſentẽ-
tiam probauit* Mahometes. Decimo *quinto poſtea die* Dã-
*buſsius per exploratores admonitus eſt, quaſi non dubium
bellum haberet: adfuturos mox* Turcas Miſacho Palæolo-
go duce (hunc & uocãt Meſithum Baſſam, *omnes quidem
ortum* Palæologorum *genere fatentur) cum maximis copiis:
& euocatorum firmam manum, & fœderatorum populo-
rum, regúmque & ſociorum tanta auxilia adfutura, ut o-
ctoginta hominum millia expleant.* Ipſe *exercitu luſtrato,*
Rhodiiſque *ciuibus & exteris,* Iudæis *quoque & ſeruis
qui ad arma non inutiles erant, ſexdecim hominum millia
habebat: ſegetéſque etſi immaturæ eſſent, colligi & in urbẽ
inuehi curauit, ne eſſent prædæ hoſti.* Iam *per flexum litoris*
Lycij *uſa claſsis* Turcica *felicitate nauigandi, cùm* Auſter
leuiſsimus flaſſet, Rhodum *contendebat.* Rhodi *ſitus à ue-
teribus plurimis copioſiſsimè deſcriptus eſt: uerùm haud
prorſus eodem loco nunc uiſitur.* Quà *portus* Septentrioni
*oppoſitus eſt, mari alluitur: quæ pars occidentem intuetur,
hanc excipit planicies lapidoſa, maiore longitudine quàm
latitudine.* Proximè *uiſuntur colles aprici ciuitati imminen-
tes: uillis uicinis lautè ædificatis, & fontibus undique ſca-
turientibus, hortis, oleaſtris, uitibus, ceraſis, malis punicis,
citriis inſignes.* Ignari *ueteris hiſtoriæ, qui* Coloſſum *illum
celeberrimum hodie deſcribunt, cùm* Eraclij *aut* Conſtantij
Cæſaris *tempore, eius qui ſectam defendit* Monothelitarũ,
Saraceni *ab* Alexandria *ſoluentes, capta* Rhodo Coloſſum
*illum memorabilem demoliti ſint, ex cuius ære nongentos
camelos onerauere.* Quà *exitus patet in montem* Philere-
mum, Dambuſsius *propugnaculum munitiſsimum paucis
antè menſibus erexerat.* Vnde *factum ut porta uicina* Dã-

Vagius cæſi: uulnerati Alphonſus Vaſtius, Georgius Franſpergus, Hieronymus Adurnius, Ambroſius Landrianus, Caſtalius, & pluſquam trecenti alij. Ita fractis Gallis, cæſis Heluetiis, nullo ex hoſtibus iam ſequente, copiæ inde eductæ ſunt, Vãdeneſio qui paruulo equo uehebatur tardius ſequente, atque hæc identidem Heluetiis ſuggerente, Siccine uenimus? Proſper deinde Laudem Pompeiam profectus, fruſtra Carolo Caſterao Aquitano adnitente, ipſoque Bonauallio ſegnius urbem tuente ac ſtertente, Italóque pedite dilabente eam recepit, diripiendámque militi dedit. Lautrecus cum Heluetij ne ſalute quidem Gallis reddita dilapſi eſſent, ueriti ne minus ſtipẽdia à Lautreco repræſentarẽtur, equiti quoque plurium menſium ſtipẽdium deberetur, Tritium peruenit: cúmque deeſſet pecunia, fidémque omnem ſuam conſumpſiſſet, ipſe fratre Cremonæ relicto, comitante uno tantùm atque altero ſeruulo, per Heluetiorum fines in Galliam reditum parabat. Veritus uerò inſidias hoſtiles & Heluetios aliquot, in quos pugnæ ardore temere flagrantes inuectus fuerat, ipſe uidulo ſarcinulas compoſitas equo uehens iter faciebat, uno è miniſtris pro hero ſe gerente, atque ita in Galliam rediit. Nactus eſt autem Regem grauiſsimè Mediolani amiſsi iacturam ferentem, præcipitatúmq; eius inde diſceſſum carpentem. Is Lautrecũ etſi ſatis hilari uultu excepiſſet, ueluti re male geſta, haud eodem quo prius loco numeróque habere uidebatur. Nam multi è caſtris redeuntes in eum Regem incenderant, Palauicini bona direpta iactitantes: & moleſte conſtabat ferre Regem quòd eo tempore Mediolano exceſsiſſet, quo nondum illius recipiendi abiecta omnis ſpes uideri poterat. Quodam die Lautrecus ad Regem admiſsus, Carolo Borbonio impetrante ut audiretur, atque ut nullis ſimulationum inuolucris, militaris potius quàm eloquentiæ aulicæ homo iram tegere pote-

» rat, ſic Regem affatus eſt: Audita tibi eſſe arbitror, here,
» quæ Mediolani, quæ Papiæ, quæ nuper ad Picocam acta
» ſint: quæ fuerit cuiuſque ſententia de bello, munitionibúſq;
» hoſtium eo tempore minime inuadendis. Magnum in Gal-
» lia Tranſalpina bellum, magnæ Cæſaris copiæ, mihi perdif-
» ficilis ratio adminiſtrandi præſidij, nobis parum ſumptus
» annuus uix numeratus. Neque ego ſuperiora repetam, ſed
» extremo bello ſi ab Heluetiis impetrari potuiſſet, ut pugnã-
» di ardorem in menſem unicum differrent, aut oppreſſum
» iam eſſet bellum, aut Cæſariani in aduerſiſſima illis loca cũ
» detrimento eorum maximo extruſi. Fuit aliquis fatalis ca-
» ſus quem tulimus, quoquo modo tamen ferendus fuit. Ego
» quidem reliquique Gallici proceres, conſilio quantum po-
» tuimus, labore plus penè quã potuimus excubauimus, ſal-
» ua ut eſſent omnia. Cum hæc ita ſint, grauiter fero alios ue-
» tera accerſere de Palauicini cæde, qui decreta quæſtione à
» peritis iuris legúmque ciuiliũ, dãnatus ſit: alios præcipitatũ
» meum inde diſceſſum apud te obliquè carpere. Equidem fa-
» cere non poſſum, here, quin grauiter feram, aditum patere
» ad aureis tuas uanis hiſce ſermonibus puſillorum hominũ,
» & ipſa maleuolentia ieiunorum atque inanium: nec ani-
» mi tui magnitudo, nec acerrimum iudicium multis magniſ-
» que rebus perſpectiſſimum id poſtulat. Didiciſſe enim ui-
» deor à maioribus, quò grauius ſit crimen id quod oſtendi-
» tur eſſe falſum, hoc maiorẽ ab eo fieri iniuriam qui cõfingat.
» Paratus eſt enim grauitate criminis ita occupare animos
» eius qui audiit, ut difficilis aditus defenſioni relinquatur:
» in iis explorandis maiores partes eſſe prudentiam eius ad
» quem ita res deferuntur. Profectò ſi me uirum fidelem me-
» miniſſent, me quoque ex natura ſua fingerent. Atqui ſic ha-
» beto, te tot tuis in me præclariſſimis beneficiis non modò
» id aſſecutum, perpetuò ut animam hanc pro te expoſitam

„ uelim (quod quidem ipſum cùm tua parum referat, mea cer
„ te plurimū intereſt, ut ingrati animi tot cumulatus honori-
„ bus notam fugiam) uerùm me etiam ubi uoles, daturum o-
„ peram, uti ne tot in me profuſorum honorum unquam pœ-
„ niteat: ut uoles uel utare uel nō utare opera mea, æquo ani-
„ mo laturus ſum. Si quid aliud te offendit, tuum eſt admo-
„ nere. Ego quidem innocentia una tectus, prudentiáque
„ tua fretus, mihi perſuadeo graues maleuolorum ſuſpiciones
„ diſcuſſas fuiſſe: iámque ſentio cauſæ noſtræ ueritatem, & ſi
„ uanis rumoribus diu afflictam, tua humanitate æquitaté-
„ que erigi atque recreari: maiora à te ornamenta conſecutus
„ ſum, quam ſperare unquam debueram. Id eò ſane pertinet,
„ ut intelligas, quàm mihi maieſtas tua & fuerit & eſſe de-
„ buerit curæ: ſi modo is ego ſum, ut planè ſum, qui officium
„ meum, memorémque erga tot tua merita animum præſtite-
„ rim. Illud tamen admonebo: Si equiti Gallico plurium mē-
„ ſium ſtipendia non defuiſſent, me Laude aut Cremona non
„ moturum. Cremonæ tamen præfeci fratrem. Cùm pleriſque
„ in rebus gerendis tarditas & procraſtinatio nocere ſolet,
„ tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum eſt Leſcu-
„ no, & Genuenſibus horam ſi eximis ullam in eis ſubmit-
„ tendis auxiliis, nihil eſt quòd amplius ſolicitus ſis de Me-
„ diolano retinendo, hoſti omnia patebunt. Hæc admoneo,
„ qui ut nō omnis peritiſſimus ſim belli, cum Cæſarianis qui-
„ dem manum conſerere bonis maliſque meis didici. Ad ea
„ Franciſcus Rex, ut erat humaniſſimus & ſuauiſſimus: Ea
„ orationis tuæ pars Lautrece, qua mea in te beneficia enu-
„ meras, minime neceſſaria fuit. Ea ſi ideo enumeraſti ut uel te
„ nō ingratum oſtenderes, uel meum in te amorem excitares,
„ neutrum eorum adducere te debuit in eam commemoratio-
„ nem. Neque enim tu ingratus eſſe potes, qui re non uerbis
„ induſtriā tuam mihi tot bellis perſpectā probaris, omnéſque

» uel cogitationes meas officiis tuis uiceris. Neque ego is ſum
» qui à te amando reuocare tam facilè animum poßim, niſi
» tu is eſſe deſinas qui es, animíque magnitudinem fidémque
» dediſcas. Itaque ſi me amas, ne tu poſthac ad me quidem
» quicquam eiuſmodi. Te uerò ſcire uelim (quod ſubuereri ui-
» deris) gratiam noſtram, & quã de ſpectata tua fide ſemper
» habui opinionem, nullius unquam ſermonibus labefacta-
» tam. Apertè quidem uel odiſſe magis eſt ingenij mei, quàm
» fronte occultare odium: neq; facile criminibus credidi obla-
» tis, neque unquam in exulcerato animo fictum crimen inſi-
» dere ſum paſſus. Tibi quidem certe nullo loco deero: idque
» etiam ſi mihi tecum nihil unquam fuiſſet, facerem propter
» ſingularem illam animi tui magnitudinem. Grauiter uerò
» tuli præcipitatum tuum è Cremona diſceſſum, cum neque
» Gallicus equitatus, neq; firma Venetorum auxilia deeſſent,
» ipſe peditem conſcribendum nouum mihi proponerem, quẽ
» tibi mox ſubmitterẽ. Itaque egi tecum paulo quidem aſpe-
» rius quàm tu putaras & expectaras, ſed & iracundia Me-
» diolani amißi permotus, aut ne me tam remiſſum putares,
» ſi in eo uultus ſeueritate nõ te admonerem, in quo te omnes
» culpa minime eximebant. Nam equitum ſtipendia hacte-
» nus à me tibi curata ſunt, aut ſumma perfidia à quæſtori-
» bus interuerſa. Me quidem in poſterum tuæ dignitatis non
» modò fautorem ſed amplificatorem cognoſces. Ad ea Lau-
trecus, quinque ſe menſium ſtipendia corraſiſſe oſtendit, ſe
aluiſſe milites eo tempore, fidem iam ſuam omnem conſum-
ptam, non potuiſſe uicem ſe fiſci præſtare, amicos omnes ſe-
queipſum ære alieno obſtrictum. Cùm nulla ſpes nummi
affulſiſſet, dimiſſos Heluetios, qui nec triplici ſtipendio reti-
neri potuiſſent: ignoſcendum Gallicis equitibus multis ſi do-
mum rediiſſent tanto tempore dilato ſtipendio: reliquos mu-
nitis locis præſidio relictos. Tum Rex, qui pecunias puta-

bat ad eum miſſas, Iacobum Belnenſem Samblancianum quæſtorem uocari iubet: uenientem rogat num pecuniam præteritorum menſium ad bellum Lautreco curaſſet. Ille cũ primò impudenter reſpondiſſet, ad extremum debilitatus atque abiectus, ſe numeraſſe quibuſdam faſſus eſt: hique introducti cum faterentur, culpam tamen deprecarentur, quaſi putaſſent ea nõ miſſa, ſalua omnia Regi futura. Tum
„ *Rex: Enimuero, ait, abiecta eſt ſpes Mediolani recipiendi,*
„ *idq́ue noſtro merito: non ſi ipſa uictoria uelit, ipſi uincere*
„ *poſthac Cæſarianos Mediolanóque pellere poßimus. Nec plura locutus, bono animo omnes eſſe iußit, ut erat officioſißimus & humanitate omnes omnium gentium & proceres & reges uincens, cum Lautrecóque rediit in gratiam. Hæc excepta à Iacobo Minutio præſide Tholoſano, qui Lautreco fuit familiarißimus, narrare libuit, fidei periculum in me minime recepturus, quando in gratiam Lautreci ab eius familiaribus conficta arguere quis poſſet. Accidit ut quodam die Rohanus Spurius Diœcetes Rhotomagenſis qui oſtio liminis regũ præpoſitus erat, homo aſper & ferox, uel ea re initurus gratiam apud aulicos, uel ſuapte aſperitate & petulantia, cum egrederetur è cubiculo regio Lautrecus, talos ei uixdum egreſſo conculcaret ianua celeriter impacta. Non tulit ille ferociã aulici mancipij, foribúſque mox apertis multis increpitum uerbis, pugno in os ferociter impacto, cecĩdit: quod altius in animum Regis deſcẽdiſſe multi putabant, expectantes ut eo nomine decerneretur quæſtio. Sed is contumeliæ impatientem Lautrecum cum ſciret, aut dißimulauit, aut ignorauit ut alij uolunt. Nã Lautreco quindecim poſtea dies Lutetiæ obambulante, nihil auditum eſt in eum ſeuerius: quin & in aulam reuerſus, cùm Ludouica regia mater de ea iniuria expoſtularet, cauſam ei ſuam probauit: & Gulielmo Gounfierio ſubiiciente, ſe libẽter Regem*

 placaturum,

placaturum, ſibi uerò non opus interceſſore reſpondit. In Aquitaniam deinde rediit, cuius rector erat, ad res partim quarum ſuprà meminimus, componendas: contractis etiam ad Tartaſium Aquitaniæ urbem copiis, quibus hoſtium incurſiones reprimeret. Vbi Petrus Pontius cui Euxeo cognomen, peditibus præfuit & Ioannes Monſerratus Hoſtes quidem triplici parato exercitu effuſi ſunt in Aquitaniam: neque redeundi conſilium cepiſſent, niſi Lautrecus, corruptis ipſe prius & direptis frugibus, inutile eis ſolum & ſterile uacuúmque reliquiſſet. Ita factum ut cũ illi multa facere uiderentur egregiè, uerterint ad extremum omnia, fruſtratáque eſt ita Cæſarem Aquitaniæ ſpes.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. VI.

DVM *ita Galli & Cæſariani de Mediolano certant, Solymanus Rhodum terra marique oppugnabat. Repetam uerò & ueterem aliam Rhodi oppugnationẽ nihil ab hiſtoria Gallica alienà: cùm utranque Gallicis ducibus, ære, milite, magna ex parte confectam omnes ſatis intelligant. Annus agebatur Milleſimus quadringenteſimus octuageſimus, quo tempore Romanis ſacris Sixtus quartus Pontifex, Romano imperio Federicus tertius, Gallis Ludouicus undecimus, Rhodiis Petrus Dãbuſſius Gallus Aruernus præerat, cùm Mahometes Turcarum tyrannus, qui unus potentia & opibus haud inferior omnium aliorum uiribus erat, conſilium iniit de Rhodo oppugnanda. Eius oppugnandæ habebat has cauſas: Quòd*

graues uicini incubarent uiribus eius, facile ſi quæ eum fortuna feriat, labantes res eius impulſuri: quòd multis myoparonibus mare infeſtiſsimum Turcis *redderent: quòd ab eorum ſacris abhorrerent: quòd uni omnium neque imperata facerent, neque leuiſsimi tributi impoſitione honorariáue ulla alia profeſsione,* Turcarum *imperium agnoſcere eſſent parati.* Ad *hæc, ea is erat animi elatione & magnitudine, quibus nimia dominandi cupiditas innaſcitur, ut & incredibili arderet cupiditate nominis illuſtrandi, & æquum cenſeret neminem imperium eius detrectare.* Augebatur *ea cupiditas perpetuo curſu proſperarum rerum.* Erat Antonius Meligalus Rhodius, *familia non ignobili, uario homo ingenio.* Is *cũ delectaretur magnificis apparatibus, uitæque cultu cum elegantia & copia, patrimonium paucis annis deuorauit.* Redactum *ſe ad penuriam uidens, homo omnium nequiſsimus, nihil humile agitabat, is cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in audacia.* Meditabatur *uerò ut prius patrimoniũ, ita patriæ ruinam: neque ita ſe parauit ut ſpes nulla reliqua in ſe ipſo ſibi eſſet, & conſiliũ cum re amiſiſſe diceretur: quiduis perpeti & patrare, quàm ſqualidus* Rhodi, *cùm bona abliguriſſet, maluit.* Is *cum indignus eſset* Rhodo, *fallax & leuis, & ad aſſentationem eruditus, in regiam* Mahometis Conſtantinopolim *peruenit: ac licet antea ignotus, ſuis tamen artibus id aſſecutus eſt, breui ut in* Mahometis *familiaritatem penitus intraret, cum eum acueret ad* Rhodum *debellandam.* Attulerat *is ſecum* Rhodiæ *urbis deſcriptionem, portis, propugnaculis, munitionibus, arcibus, portubus, uicinis locis ita aptè deſcriptis, repræſentare ut urbis faciem facilè uideretur.* Idem *quà mari peruadendum, quò exponendæ copiæ, qua parte propugnacula mœniáque ſternenda eſſent, ita acutè diſſerebat, oblatus ut diuina uirgula ad antea meditatã oppu-*

gnationem uideretur. Pellexerat *is in eandem patriæ pernicìem unum, cui uana ſpe animos inflarat quaſi orto familia* Palæologorum, *&* Euboicum Demetrium, *&* Sophoniũ, *qui quaſi magorum uanitati deditus male paßim audiebat.* Expectabat *uerò* Antonius, Rhodo *uicta, urbis præfecturam.* Is *uerò prætexebat cupiditati ſuæ* Græciæ *libertatem, quæ & innumeris portoriis & uectigalibus & acerba ſeruitute opprimeretur à* Latinis: *ſe uerò eam iactitabat prouinciam ſuſcepiſſe, ut mederetur incommodis* Rhodiorum, *prouideret ſaluti, quaſi patriæ amator & dici & haberi uellet: quaſi uerò fidelior hic eſſet patriæ, quã* CHRISTO OPTIMO MAXIMO, *cuius ſacra homo impius uictus* Mahometis *auro, intra paucos annos paßim repudiauit.* Erat Petrus Dambußius *(quem alij* Damboßianum, *alij* Ambuſſonum, *alij* Maubuſſonum *uocant) ortus parentibus nobilißimis, qui & re & æſtimatione magna apud* Gallos *fuere.* Puer *ſub* Sigiſmundo Cæſare *uixit, mãſuetiorum* Muſarum *amantißimo: ita factum quaſi tinctus literis, ut multa quæ ad antiquæ historiæ cognitionem pertinebant, meminiſſet* Contigit *huic forma decora, ingenium acre, conciliandæ eorum cum quibus uerſaretur amicitiæ, ac promerendi paßim amoris ſingulare ſtudium.* Adhibitus *à* Carolo *ſeptimo* Gallorum Rege *arduis negotiis, diligentiæ laudem à principe prudentißimo eam tulit, ut & amorem eius in ſuſcipiendis mandatis, & fidem in conficiendis ac renunciandis perſpicere ſe fateretur.* Adſcriptus *inter* Rhodiæ *militiæ proceres, optima & fide & fama ſemper apud eos fuit: ut* Rhodiæ *militiæ imperatores, qui ſeſe magiſtros appellari uoluere, & abſtinentem & moderatum & à cupiditate omni remotißimum, præterea magni laboris, ſummæque induſtriæ, & dignißimum ſummo* Rhodiorum *imperio iudicarint.* Ita *res* Rhodiorum *adminiſtrabat, ut*

publicas res ſic procuraret ut ſuas: ita uero manus abſtineret ab iis, ut alienis. Idem plenus officij, grauis præter Gallicum morem, & liberaliſſimus: ſic prorſus & Græcis & Italis placebat, illius ut ordinis obſeruarent neminem diligẽtius. Catus adeò & ſagaciſſimus in oderandis Turcarum Mahometiſque conſiliis erat, ut octauo quoque die per exploratores, quos magna ui auri ſubornabat, cõſilia eius notiſſima haberet: rurſus idem uafer adeò ingenio in iudicandis his quæ ab exploratoribus & transfugis nunciarentur, rarò ut bis ab eodem deceptus ſit. Somni cum eſſet breuiſſimi, & nocte & die ſemper ad depellendos aut intercipiẽdos Turcas paratiſſimus erat. Rhodi mœnia qua parte infirma erant, ſedulò inſtaurabat. Molas quoque manuales & publicè & priuatim curarat: ſolitus idem in otio de negotiis cogitare, & in ſolitudine ſe ita agitare, ut neque ceſſaret unquam, & magnum quid tacens etiam & ambulans meditari uideretur. Vbi circa mœnia Rhodi obambularet, & circa uicina loca (obambulabat uerò frequenter) quos acres & induſtrios ex ſuo ordine nouerat, rogabat ecquid hac parte ſatis munita propugnacula uiderentur: Quid ſi illa parte hoſtis occurrat, quà ei anteuortendũ: quid ſi multitudo hoſtiũ ſuperueniat, in eos qui urbe temerè eruperint, quà receptui canendum, quo loco claſſis hoſtium commodiſſime poſſit incendi: quæ ad incendendam antea paranda, quæ diuerticula, quæ flexiones implicatis quærendæ. Ex quo intelligebant omnes Dambuſſium mentis agitatione, inueſtigationéque earum rerum, quæ ſibi neceſſariæ uidebantur ad Rhodi conſeruationem, neque otioſum eſſe, neque ubi in præſens certamẽ ueniendum eſſet, imparatum futurum. Nõ latuere Dambuſſium, quid Meligalus & Demetrius molirentur apud Mahometem. Curauit igitur magnam uim frumenti & tritici ex uicinis locis: ſulphurei uerò

pulueris tantam copiam repoſitam habuit, ut hæc una illius cautio maximi momenti ad uictoriam fuerit. Arma, tela, gladios, clypeos proceriores ad mœnibus arcendum hoſtem recondidit: per Antonium Dambuſsium fratrem oppigneratis etiam annuis uectigalibus, pecuniam accepit: à Ludouico quoque undecimo Gallorum rege, qui bello Burgundico implicatus, diſtrahi ſuas nollet copias, dono accepit ſexto ante obſidionem menſe, ſexaginta nummûm aureorũ millia: à Ferdinando Neapolis rege quatuor millia, & cõmeatum in multos menſes: à Sixto Romano pontifice permiſſum, uti è ſacris uicinis decumam ſacerdotiorum multorum auferret, & uectigalia quædam quæ ambigui iuris inter Pontificem & Ferdinandum fuerant. Paucis quoque ante obſidionem mẽſibus Rhodum uenit Antonius Dambuſsius frater, ſtipatus nobiliſsimorum equitum comitatu, qui maxime ex Aruernis erant. Venerat & cum eo Ludouicus è Craonum nobiliſsima Galliæ familia, ſed ſpurius, Gulielmus Gomardus Xantonenſis, Claudius Columbus Burdigalenſis, Carolus Regius Diuionenſis, Ludouicus Sãguinus Pariſienſis, Matthæus Brangelerius Petrocorienſis, & alij plures è Gallia, inſignes omnes & bellicis rebus à pueritia aſſueti. Venerat & paulò antea Benedictus Scaliger, ortus nobiliſsima Scaligerorum familia, cuius olim maiores Verona Italiæque parte nobiliſsima potiti fuerant. Vtebatur autem ad omnia Dambuſsius Carolo Montelono Heduenſi, quo neque prudentior quiſquam, nec fide maiore eſſe ferebatur, neque amantior illius. Cõcoquebat toto triẽnio eam expeditionem Mahometes, incertus adhuc fluctuánſque an ſuſcipiendam ſibi proponeret. Tandem rem ad conſilium, uocatis intimis quibuſque, qui conſiliis bellicis adhiberi ſolent, refert. Erant Mahometi trium generum conſultores, militares homines & ueterani, conſiliis milita-

taribus: ciuilibus negotiis urbani, ſacris rebus ſacrificuli adhibebãtur. Ipſe ſæpiſſime præerat conſiliis, ita tamen ut audiret ſigillatim ſententias omnium, nihil eo loco decerneret: ſed ut negotij grauitas exigebat, interdum ampliabat totam rem, interdum poſt aliquot horas aut dies clanculum iis qui ſummæ rei præerant, ſignificabat quæ magis ſibi probaretur ſententia. Eam ubi ſemel indicaſſet, mox illi mandata curabant. Deliberatio omnis hæc fuit, eſſetne Rhodus oppugnãda. Cùm iniuriæ Rhodiorum erga Turcas plurimæ, tum contumeliæ illatæ recentes, adducebant multos ut oppugnandam dicerent. Accedebat illud, uicinã inſulam & Latinorum auxiliis tum nudatam, non difficile eſſe intercipere: quæ multis rebus uſui eſſe poſſit ad ſubigendas reliquas Europæ partes. Neque uerò periculum eſſe, ne inde cũ aliquo fortè dedecore abeundum ſit, cùm multo plures machinæ ad eius expugnationem afferri poſſint, quàm Rhodo urbi ſint lapides, quibus ambiantur mœnia. Qui uicina cætera in continenti litora poſſideat, cur Rhodo abſtineat? cũ & ueteres Rhodum Aſiæ addiderint, quæ Cariæ obiicitur: Aſiam qui ſubegerit, æquúm ne eſſe Rhodios uana libertatis nomina, exterorúmque Deorum cultus iactitantes, colentéſque intueatur? In hac parte hæc erant quæ Turcas acuebant ad eius obſidionem urbis: in altera quæ deterrerent hæc: Diuerſam cauſam Rhodi oppugnandæ quæ olim fuerit, aut Conſtantinopolis, aut Trapezuntij imperij. Ibi pro imperio certatum, hîc pro inſula quæ uix emergat. Cur tot corpora in certam perniciem trahenda? Non idem futurum bellum quale nuper ad Chalcidem aut Scodram: deligi inſulam omnium bellicoſiſſimam ad prælium, ubi ſedes Latinorum equitum fortiſſimorum, ubi multæ uires, multi qui concurrant, multi qui defenſam uelint: etiam ſi nemo auxilium ferat longius bellum futurum. Si reliqui Chriſtiani

proceres ſuccurrant, relinqui ad poſterum bellum implacabile: eam oppugnationem cum Mahometi, tum Turcarum omni imperio inutilem & periculoſam eſſe. Priorem ſentẽtiam probauit Mahometes. Decimo quinto poſtea die Dãbuſsius per exploratores admonitus eſt, quaſi non dubium bellum haberet: adfuturos mox Turcas Miſacho Palæologo duce (hunc & uocãt Meſithum Baſſam, omnes quidem ortum Palæologorum genere fatentur) cum maximis copiis: & euocatorum firmam manum, & fœderatorum populorum, regúmque & ſociorum tanta auxilia adfutura, ut octoginta hominum millia expleant. Ipſe exercitu luſtrato, Rhodiisque ciuibus & exteris, Iudæis quoque & ſeruis qui ad arma non inutiles erant, ſexdecim hominum millia habebat: ſegetéſque etſi immaturæ eſſent, colligi & in urbẽ inuehi curauit, ne eſſent prædæ hoſti. Iam per flexum litoris Lycij uſa claſsis Turcica felicitate nauigandi, cùm Auſter leuiſsimus flaſſet, Rhodum contendebat. Rhodi ſitus à ueteribus plurimis copioſiſsimè deſcriptus eſt: uerùm haud prorſus eodem loco nunc uiſitur. Quà portus Septentrioni oppoſitus eſt, mari alluitur: quæ pars occidentem intuetur, hanc excipit planicies lapidoſa, maiore longitudine quàm latitudine. Proximè uiſuntur colles aprìci ciuitati imminentes: uillis uicinis lautè ædificatis, & fontibus undique ſcaturientibus, hortis, oleaſtris, uitibus, ceraſis, malis punicis, citriis inſignes. Ignari ueteris hiſtoriæ, qui Coloſſum illum celeberrimum hodie deſcribunt, cùm Eraclij aut Conſtantij Cæſaris tempore, eius qui ſectam defendit Monothelitarũ, Saraceni ab Alexandria ſoluentes, capta Rhodo Coloſſum illum memorabilem demoliti ſint, ex cuius ære nongentos camelos onerauere. Quà exitus patet in montem Phileremum, Dambuſsius propugnaculum munitiſsimum paucis antè menſibus erexerat. Vnde factum ut porta uicina Dã-

boſio qui ei ſucceſsit, exornatam. Fanum Stephani (ubi mõs huic diuo ſacer ab eodem nomen accepit) uix uno miliario ab urbe abeſt. Habebat pluribus uicinis locis diſpertitos induſtrios homines Dambuſsius, qui in ſpeculis erant: qui excubabant eo monte, primi aduentum Turcicæ claſsis tumultuosè nunciarunt. Diſsipatum interea eſt conſultò ab hoſtibus, ut imperatum ab exercitu facilius Dambuſsium opprimerent, Mahometem occubuiſſe. Hic rumor cum raucus eſſet factus, & per alios quorſum emanaſſet ille nouiſſet, nihil remiſit de priſtina cautione. Miſachus Palæologus in claſſem profectus, uocari ad ſe iubet Antonium Meligalũ. Is paucos ante dies ſcaturientibus undique uermibus, tetróque odore commotis omnibus, deûm hominũmque fidẽ implorans, quos ea perfidia implacabiles habebat, nequicquam, quiritās in mare à nautis præcipitatus fuerat. Mortuum demerſum paſsim alius renunciatum eſt. Vocari deinde iubet Palæologus Demetrium, eóq; ueluti interprete, & itinerum duce poſtea uſus eſt. X Calendas Quintiles equitatus Turcarum in monte Stephani expoſitus eſt. Ibi machinas æneas, teſtudines apparatũmque alium oppugnandæ urbis, ima montis parte collocarunt: ita aptè, ut ob montis cacumen rupéſque, è Rhodo conſpici non poſſent. Deinde aliæ copiæ ſuperuenere. Dambuſsius & ſi antea delata quoque urbis præfectura, Antonio fratri uariè ſingulos hortatus fuerat, hac tamen oratione uocatos rurſus omnes ſimul ad ferenda obſidionis incommoda hortatus eſt: Tandem aliquando, ſodales chariſsimi, quod & literis multorũ & ſermone omnium perferebatur, uidemus anhelantes Turcas perniciem noſtram: delubra, aras, ſacroſanctáque ſacra noſtra uiolare paratos: uaſtitatem urbi huic nobiliſsimæ, perniciem ſingulis nobis moliri: fortunas omnium, uitam, ſpes, opéſque omnes, tot annis parta decora inuadere. Atque

» ego quidem ut omnem belli Martem communem, & ſem-
» per incertos eſſe præliorum exitus non diffiteor, animi ta-
» mẽ ueſtri magnitudine in ſpem certiſsimam uictoriæ uocor.
» Suſceptum ab eis bellum nullo noſtro merito: cauſa belli
» nulla alia quàm libido immenſa propagandi imperij, op-
» primendique nominis Latini, & excindendæ ſacroſanctæ
» Chriſtianæ perſuaſionis. Nobis machinæ, arma, tela, com-
» meatus in multos annos: nobis auxilia è Gallia Italiáque
» firmiſsima: nobis denique dux & author CHRISTVS
» OPTIMVS MAXIMVS, quo freti uim ab hoſte ſce-
» lerato & impio facilè depellemus. Nobis nominis CHRI-
» STIANI tuendi cura exuſcitat animos, & maiores ad
» uim depellendam facit: illi pro impiis ſacris propagandis
» laborant. Nobis Galli, Itali, Germani ad bella nati: illis Ae-
» gyptij, Syri, Aſiatici militant ad delitias educati. Neque ego
» ullum uelim ſcientem in paratam perniciem incurrere, neq;
» uana ſpe lactare animos: id tamen ſpondeo recipióque, ſi
» longius bellum ducetur, & Gallica, & Italica, & Germa-
» nica, & Hiſpanica auxilia ea adfutura, non dicã quæ obſi-
» dionem ſoluant, ſed quibus freti ultro & Conſtantinopoli-
» tanum illis Trapezuntiúmque imperium eripere poſsimus.
» Videbunt illi neque ſui ſe conſilij ullum exitum reperturos,
» & totam eorum rem ita uacillare & claudicare, ut præci-
» pitem hinc profectionem inutilẽ ſibi ſentiant. Quòd ſi quid
» acerbius etiam impenderet, conſcientiam rectæ uoluntatis,
» & uitam profuſam tuẽdorum ſacrorum noſtrorum gratia,
» ecquis nõ fœliciſsimam laudatiſsimámq; diceret? Me quidẽ
» ipſum ætas & acta iam uita, cũ ſuo curſu confecto ex ani-
» mi ſententia in propagationem Chriſtiani nominis, tũ cer-
» tiſsimum quæ maneant à patre illo cœleſti, & diuino præ-
» mia eò uocant, ut uim etiã futuróſque caſus parum timeã:
» qui tamen ne nos opprimant quoad eius fieri potuit, data

„ egregie à nobis eſt opera. Vos fortè facite animum habeatis
„ & magnum, quod eſt in unis nobis ſitum: reliqua tempori-
„ bus regentur, conſiliiſque noſtris prouidebuntur. Accidit ut die qui ſacer eſt D. Ioanni, antelucano tempore Demetrius transfuga, cuius ſuprà meminimus, cum turmis aliquot equitum & peditum iuſſu Palæologi, quaſi qui in rem præſentem ueniſſet, circa muros obequitaret, locáque apta ad oppugnationem deſignaret. Non tulit Antonius Dambuſſius contumeliam transfugæ (hunc Antonium alij Moteliũ à ditione more Gallico uocant.) Is igitur circa recẽtem Turcarum aduentum, ad exiſtimationem nominis Latini pertinere arbitratus comprimere eorum inſolentiam, acceptis à fratre turmis aliquot equitum, quæ maximè ex Aruernorũ nobilitate erant, eò contendit. Turcæ hortante Demetrio intenti, infenſíque eos excipiunt: committitur prælium. Antonius adeſſe, inſtare, multiſque locis ſtipatus equitibus lectiſſimis, in eos inuehi. Contra ea Demetrius cum Turcis obſiſtere: ubi quenque periculum ceperat, ibi reſiſtere: pedites equitibus permiſti, uim propulſare: denique quando numero uincebant (neque enim plures emiſsi fuerant quàm centum) à tergo Gallos inuadere. Antonius conuerſo equo id intuitus, eo impetu in hoſtes inuectus eſt, ut iam illi implicati & diſsipati cedere cogerẽtur: magna pars aut uulnerati, aut cæſi ſunt. Ipſe Demetrius ſuffoſsis iliis equi, procidẽs obtritus eſt equitum incurſu. Muratius eques Gallicus dum cæſi ſpolia incautius legit, unà quoque necatus eſt, Turcis etiam caput eius palàm conto geſtantibus, eique mira diritate inſultantibus. Hoſtes qui ex prima eruptione Latinorum robur fugati cognouerant, Georgio Frapamo authore (hunc alij Germanum, alij Pannonium, Danum alij fuiſſe contendunt, quiſquis is fuit, machinarum admouendarum egregius fuit artifex, eóque nomine acceptiſsimus Mahometi.)

meti.) decreuere non aperta oppugnatione neque acie, ſed alio more Rhodum oppugnandam. Occupato igitur horto Antoniano, exciſis arboribus, tres inuſitatæ magnitudinis machinas erexere, quibus Nicoleum propugnaculum portámque ſubuerterent. Aduerſus eos conatus Dambuſſius antea eò traductis ingentibus duabus machinis, quibus Baſilici nomen indutum erat, ita aptè eas hoſtilibus opponi curarat, fruſtra ut incœptum eorum fuerit. Erat hortus quē equitum Aruernorum hortum paſſim uocabant, quaſi is eſſet Aruernis equitibus attributus: & quia ad ſubitas eruptiones aptus locus uidebatur, attributis cuſtodibus ſeptus fuerat uallo & foſſa, additis quoque tribus machinis. Palæologus loco animaduerſo hunc ſtatuit oppugnare, ratus id quod res poſtulabat, aut Dambuſſium laborantibus ſuis auxilia ſubmiſſurum, & urgente ſuorum multitudine intercepturum ſe eos: aut ſi auxilia non ueniant, loco ſe potiturum. Diffidere quoque cœperat loco Dambuſſius: itaque antequā luceſceret, diſtributis cohortibus & auxiliis, machinas inde abducere parabat. Hoſtes inſtare, urgere. Latini ubi innumerum hoſtium uident, ueriti ne quid grauius accideret, relictis machinis hoſti, in urbem ſe proripuere. Id eorum conſilium, etſi metu fortè compulſi ceſſerant, laudauit Dābuſſius, non ignarus ſi hoſti occurriſſent cohortes, id futurū ut occidione occiſi omnes, nullo poſtea uſui in tanta militū penuria ſibi Rhodiiſq; eſſēt. Rhodi ſitus diſtat à turri Nicolea trecētos ferè paſſus: uergit ea in mare miro artificio, apta ad myoparones bellicos excipiendos, & aphracta quà patet in occaſum. Eius exitus paulò eſt anguſtior imminente ingenti concauitate: uerſus Septentrionem ea moles ſita eſt, eique impoſita turris prodigioſo opere, circundata undiq; rupibus marinis. Viſitur adhuc hodie moles dextro cornu ante portum in mare proiecta: huic impoſitum

ferunt Solis nobilem illum Coloſſum: de quo Græci multa, ueteréſque omnes paßim, ut rei captũ humani ingenij prætergreſſæ, meminere. Munitam ferunt turrim pecunia collata à Philippo Burgundionum Duce, Caroli quinti Gallorũ regis fratre. Perſuaſerat ſibi Palæologus hac occupata, proſperè ſucceſſura omnia. Itaque rurſus circa hortos Antonianos, & multò plures machinas diſpoſuit, & erexit ingentis molis turres ligneas, Georgio eodem authore: eo conſilio ut & munitiones quibus ſeptus eſt portus conuelleret, & ne naues aliæ auxilij ferrent, facilius impedire. Ex his turribus ſaxa ingentia uoluebantur, ſed irrito conatu: in quo Geórgius Palæologi ſpem feſellit. Ac cum ſe illi ſuſpectum uideret, uel dolo malo quaſi exploraturus Rhodiorum conſilia, antequam luceſceret uiſus eſt circa portas urbis, obuiũ quemque rogitans, perduceretur ad Dambuſsium. Hunc plerique uelut certißimum exploratorem necandum mox cenſebant: alij, cum ſuſpectum ſe Palæologo uideret, ſponte & ſincera fide tranſiiſſe, aculeo etiam diuina ope homini, qui olim ſacra Chriſtiana coluerat, expiandæ ueteris perfidiæ iniecto. Vicit ea ſententia ut attributis ei ſex cuſtodibus diligentißimè obſeruaretur. Ipſe interea rogatus de apparatu, copiis, conſilio hoſtium, grauiter prudentérque diſſerebat. Prægrauant tamen dicta factáque eius multa, ut quaſi explorator miſſus fuerit: repetitóq; exemplo Tarquinij Iunioris & Zopiri, Rhodum ſeſe proditurum Mahometi ſpoponderit: ita oſtẽdit ſe infœlicem, cui Chriſtianæ perſuaſionis ueritas poſterior ambitione & opibus fuit. Quatiebat interea fruſtra admotis machinis mœnia hoſtis: pilæ tamen ſæpißimè præteruolantes, priuatos infeſtabant. Itaque Palæologus retulit animum ad uetus conſilium, & ſpem Nicoleæ turris occupandæ. Ex his ligneis turribus, quarum ſuprà meminimus, ingentia ſaxa eáque rotunda, in eam

uoluebantur. Quin & nuper cùm trecentas machinas minores admouiſſet, quæ pars in occaſum uergit, ita quaſſata eſt, ut ingentia ea ſaxa quæ extra turrim collocata erant, aptiſſimè ad uim depellendam corruerent, quorum ruina ingens exauditus eſt fragor: Signinum tamen aliáque ædificij opera integra manebant, mortario necdum excuſſo. Commoti ſunt grauiter Rhodij ea ruina. Sed Dambuſſius per induſtrios homines hortabatur moderatè eum caſum ferrent: ipſi ſe interea contra fortunam cautius pararent & armarent: curaturum ſe ne turri etiam quæ tanta ruina proſtrata ſit, potiatur hoſtis. Eadémque paſſim concionantem audiere Rhodij libenter Antonium Fradinum ſodalem Franciſcanum, doctum hominem & ſtudiis optimis deditum: cuius oratione cum eſſent moniti ne ita caderent animis, quaſi aliquid eueniſſet quod fieri poſſe nunquam putaſſent: eſſent uerò ea mente, quam ratio & perſuaſio Chriſtiana præſcribit, placatè ut ſi quid etiam impendeat ferant, acrius illi ad uim depellendam accenſi ſunt. Vtebatur ille oratione & celeri & concitata, & uerbis efferueſcentibus, quibus id aſſecutus erat, ut unus aptiſſimus eſſet & ad populum languentem incitandum, & ad effrænatum moderandum & placandum. Interea cùm ſe potituros turri putarent hoſtes, Dambuſſius equites Rhodios delegit, qui locũ tuerentur: Fabritio Carreto imperauit, foſſas, propugnacula, nouáſque munitiones intus excitet, quibus uis hoſtium arceatur: húncque cum reliquis præſidio reliquit. Ipſe nauicula uectus locum ipſum luſtrauit, & quæ muniendo eo neceſſaria erant, ut accelerarentur continuatis noctu diúque operibus curauit. Ibi uerò cubicula quibus Rhodij equites inſederant, ita oppleta ſaxis arenáque uiſa ſunt, uix ut recipiendis illis uacuus inueniretur locus. Excitata eſt alia munitio circa propugnaculum (quod & uocant antemura-

le) & turrim quæ à diuo Petro nomen retinet. Ex eo loco *uſque ad molem, quæ protrahitur uerſus turrim* Nicoleam, *quando mare ibi parum profundum, & interdum uado inuento permeabile erat, in ualle & foßis equites* Gallici *&* Hiſpanici *notißimæ uirtutis,* Craono *&* Scaligero *ducibus collocati ſunt, qui facilè reliquis auxilio eſſent.* Sed *& machinas bellicas plures circa mœnia auehi iußit, quibus naues faſelóſque* Turcarum, *qui ſeſe accingebant ad turrim occupandam, deprimeret.* Nocte *ingenti ulutatu quid pararent oſtendebant.* Prima *luce tympanis omnes excitati, ingens undique ſtrepitus.* Turcæ *noſtros inuadunt: machinarum fragor ad cælum ferri.* Qui *turrim defenſabant, contrà acerrimè niti: neque ullus quàm in dextra ſpem habere: ſagittæ utrinque uolare.* Intenti *illi noſtros loco pellere: noſtri fortiter uim arcere.* Illi *rurſus plurimis locis loca ſemiruta oppugnare: noſtri ſaxa uoluere, quibus multos in mare præcipitabant: maius illis ſtudium* Turcas *ſauciendi, quàm ſemet tegendi.* At *dum feßis & ſauciis recẽtes undiq;* Alexius Tarſius *(nam is eo die* Palæologo *ægroto* Turcis *præerat) ſummittit, ſcalis* Turcæ *propè ſumma occuparant.* Cõcurrunt Latini: *lapides, tela, ollas præterea pice ſulphuréque igneo plenas ingerũt.* Addunt *alij funibus & reſtibus quæ adinſtar ſcalarum aptè compactæ fuerant, hamis & harpagonibus ferreis, quas edocti erant mira arte in turrim ſummo impetu uibrare* Turcæ, *fatigatos* Latinos. Turcæ *principiò reſiſtere: deinde ubi omnes ſcalæ hamæque comminutæ ſunt, contraxere uela.* Multi *afflicti: multi præcipitati in undas, pauci integri: magna pars poſt horam diei tertiam uulneribus confecti,* Alexio *iubente, inde ſe ſubducunt.* Eo *prælio* Antonius *ipſe* Dambußij *frater, unà cũ ipſo* Dambußio *interfuit.* Octingenti Turcæ *necati ſunt, uulnerati mille: præter eos qui in undas excußi iacuere, quorum*

maior numerus, certò tamen iniri non potuit. Ipſe Dambußius, excuſſa lapide caßide territis aliis, pileo ſumpto nihil remiſit de priſtina diligentia, quin ſuis ſemper præſto adeſſet. Sagittam quoque in femur impactã, clypeo diuertit: & Fabritio Carreto oranti ſubduceret ſe periculo, cum illi proximus Benedictus Aguius à manu ſeruus cecidiſſet, Tibi (inquit) tuique ſimilibus labores hi mei ſudant. præſagiens & uaticinans Carreto ſummam Rhodij imperij poteſtatem, qua & poſtea potitus eſt. Ipſe quoque Antonius Dambußius prægrauante Turcarum multitudine, ingenti arca è ſatus longinquo loco humeris uecta, ingenti ſtrage protecta ea multos eliſit & oppreßit. Sequenti die ad claſſicum paludatus Dambußius, & comitatus equitibus ornatißimis, qui phaleras equorum, & arma auro & argẽto polierant, Rhodum rediit. Vbi ei concurſus priuatorum Rhodiorúmque omnium, mirabilem in modum incredibili multitudine præſto fuit. Nihil exoptatius aduentu illius, nihil charius. Plebs Dambußium ad cælum tollere, réſque illius geſtas ſummorum imperatorum uictoriis anteponere. Fortunam eius qua paulò duriore conflictari uideatur, fortunæ qua reliqui reges florentißima utebantur, præferre: ſupplicationes ob res proſpere geſtas decretæ. Antonius Fradinus ſacro die concionatus populum edocuit, uni CHRISTO OPTIMO MAXIMO tantæ uictoriæ fructum acceptum ferendum. Votique reus Dambußius in ſacratum fanum diuæ Virgini profectus eſt: quo damnatus ſpectante omni populo, & Deum & ſacram Virginẽ obteſtatus eſt, auerterent iram à Rhodiis, & in uilißima Turcarum capita transfunderent. Palæologus ea ſpe excidens, admotis rurſus machinis quatiebat mœnia, parans aditũ quà ſui irrumperent. Sed & acriter Turcæ urbem oppugnabant, erectis propugnaculis è regione montis qui uergit

ad Septentrionem, eo loco quo ſupplicium de ſontibus ſumi ſolet. Loco excelſo machinas admouent, quibus & mœnia & domos Rhodiorum concutiebant. Nec id fefellit Dambuſſium: itaque Iudæorum hortos, domóſque ibi adiunctas ipſe diruendas curauit. Ibi foſſa & uallo locum ambiẽtes, erecto etiam muro ſecũdum foſſam, ne eò peruaderet hoſtis effectum eſt. Nemo ab eo immunis opere fuit, uel omnibus paſſim ad tam utile opus operam ſanè quàm lubenter deferentibus, uel motis ipſius Dambuſſij labore, qui lapides, terram, calcem, arenam ſuis ipſe humeris aueheb at. Huius exemplo & exteri negotiatores, & Iudæi ipſi, cum Gallicos equites tam cupidos uiderent loci muniendi, operas quoque ſuas in id opus contulere. Frãciſcani quoque quidã è Gallia unà cũ Fradino, qui Gallia exulabat, quòd liberius aulica uitia Oliuerio Dano præſente accuſaſſet, ipſi quoque plauſtris ſubuectabant ſabulum: totáque ea oppugnatione armati negotia attributa ſtrenuè curabant, ut eo maximè motus Dambuſſius uictor, cœnobium diuo Franciſco ædificãdum magnis ſumptibus curarit. Horum commotæ exemplo & mulieres ipſæ Rhodiæ, & quæ Deo addictæ erãt, dum alij incumbunt operibus, cibos occupatis præparant. Ipſæ quoque ſi quæ uirili corpore apparuere, cætratæ armatæque uiſæ in tranſuectione publica, quò hoſti è monte ſpectanti maior numerus uideatur tuẽtium urbem. Sed tamen hoſtis machinarum aſſiduo impetu ita profecit, ut ſterneret partem muri: nocte quoque ſaxa uoluentes multos è Rhodiis opprimebant. Ita Dambuſſius collapſa celeriter reficere, intus nouas foſſas erigere, has leuiter arena ligno ſuperiniecto tegere, proximè picatum apparatum ſulphureúmque admouere, ut ſi eà hoſtis irrumperet, facile opprimeretur: quod Palæologus per exploratores intelligens, irrumpendi conſilium diſtulit. Georgius transfuga futura

 ea prædi-

ea prædixerat Rhodiis,*uel uerè ita ſentiēs,uel aucupaturus eo nomine apud eos fidei opinionem*. Cum *autem eorum ſaxorum impetu, quæ ingentia in oppidanos uoluebantur uariè omnes afficerentur,pueros & mulieres quæ bello inutiles erant,in hortum concluſit* Dambuſsius,*annona affatim illata:eum tabulato ita contexit,illæſi omnes ut fuerint.* No*ctu plerique in cellis uinariis,antris & ſpelúculis,concauiſque locis & tectis firmo opere deſidebant., facilius ducitantes ſaxa:multi quoque in ædes ſacras ſe abdebant.* Ita *cum omnes latibulum & perfugium noctu quærerēt, nihil hoſtis ea oppugnatione profecit*. Neque *tamen* Palæologi *animus minuebatur : at quotidie plura agitare, machinas rurſus opportunis locis admouere.* Vbi *multa agitanti nihil procedit, per transfugas aliquot, qui nondum indicto bello ſubdolè* Rhodum *ſpeculatu* Dambuſsij *conſilia ierant, parat ueneno* Dambuſsiū *tollere.* Rumor *interea diſsipatus eſt, auctus* Calibaſſæ *iuntoris uanis impoſturis, qui à* Mahomete *in caſtra miſſus fuerat, adfuturum mox* Mahometem *ipſum cum centum hominum millibus, & machinis mille quingētis inſignibus.* Eo *rumore ita* Itali *aliquot,* Hiſpani *quoque &* Nauarri *conſternati ſunt,ut conuenticulis actis quærerent,ſaluū ne eſſet* Rhodium *imperiū*. Ipſe Dābuſsius *non minuendo neque negādo rem, at prætere augendo addendóq; confirmabat:uocatis iis qui ſeditiosè iam miſsionē flagitabant,aphractis ſe quas in terras uellent auehendos curaturum ait, lubentérque ſe eos ex manipulis expuncturum, modò deſinant quærere quantæ eſſent hoſtium copiæ.* At *ſi odioſi eſſe pergant,inferias ſe* Murato *daturum, iugulatis omnibus:* Rhodúmq; Gallis *ſolis iuuantibus &* Rhodiis,*cū* Veronenſium *cohortibus, quas lectiſsimas* Benedictus Scaliger *adduxerat,defenſurum ſe edixit.* At *hi ad frugem redeuntes pœnam ultro in ſe depopoſceriīt: ut obli-*

terata ſeditionis infamia, cùm tumultuoſiſsimè adeſſe hoſtes dicerentur, proriperent ſe, nec redirent, niſi multis capitibus conto elatis. Sequentibus quoque oppugnationibus maximo uſui fuerunt, perforatis aliquot hoſtium tormentis, repentina eruptione. Nec tamen erumpere eos ſinebat Dambuſsius, niſi attributis Aruernis equitibus, ut Palæologus rem eſſe ſibi dixerit cum bellicoſo Cantabro, Quiriniq́ue & Magni Caroli uetere progenie, & Hiſpano indomito: nouerat enim per transfugas à quibus ea eruptio fuiſſet tentata. Interea Ianus Dalmata transfuga in urbe diſquirebat, quo pacto ueneno Dambuſsium aggrederetur. Denique omnia tentando ſocium ſibi adiungit Pythium Epirotam: erat is Mario Philelpho familiariſsimus, qui erat Dãbuſsio à ſecretis. Eum uerò & patris Franciſci nomine, cuius nomẽ celebre erat, & quòd eius opera crebrò uteretur in præſcribẽdis epiſtolis & Græcis & Latinis, & quòd humanitate eius in conſuetudine quotidiana magnopere delectabatur, liberaliſsimè fouerat Dambuſsius: recenti tamẽ ſeditione cui is hæſerat, excidiſſe uidebatur amicitia: ut tamen remiſsione uſus leuata & diſſuta magis quàm extincta uideretur amicitia. Hunc Pythius anxium aggreditur, hortatúrque pœnas petat uiolatæ amicitiæ. Id adeò mature poſſe euenire, ſi ueneno parent Dambuſsium tollere: eſſe id ei facillimũ cui cum cocis, pincerniſque Dambuſsianis familiaritas ſit. Sed ille cùm ſimulaſſet ſeſe ea curaturum, quæ maneãt præmia exquirit. Ille Palæologi literas oſtendit, quibus rem acceleret monebatur, quácunque participibus facinoris fidem dediſſet, ſe præſtaturum, nec tamen (ne res deprehenderetur) ſubſcriptæ erant: tantùm prima literarum nomina latius à tergo ſcripta uiſebantur. Marius uti & ingenio: & optimis ſtudiis, quibus erat deditus, æquum fuerat, cùm recepiſſet ſe curaturum quæ in rem uidebantur, cognitis inſi-

diis ad Dambuſſium pergit: & rem omnem uti acta erat, enarrat. Deprehendi mox ille iubet & Ianum, & Pythiũ. Pythius interrogatus de inſidiis, quid egiſſet cum Mario, quid paraſſet, principiò negare, deinde diſſimulare: pòſt ubi tormenta admoueri uidet, omnia uti parata erant aperit: docétque magnis ſe præmiis ſolicitatum, ut Dambuſſium ueneno tolleret. Igitur Pythio gula laqueo fracta eſt, Iano caput truncatum. Conſcij duo tanti facinoris nominati, cognito indicio mox urbe profugerant. Marium deinceps ardentius complexus eſt Dambuſſius, à quo nulla ſimulatione antea ſe cultum aut obſeruatum cauſa temporis, ſed ueriſſimo mutuóque amore intelligebat: præſertim qui in eo lumen inſigne probitatis, & fidei indicio hoc delato perſpexiſſet. Palæologus diu in incerto habuit, quidnam conſilij caperet, detectis domeſticis inſidiis. Rediit autem rurſus ad Nicoleam turrim: prius tamen parat comminuere eas munitiones quas Rhodij circa littus maris erexerant. Antonius Dambuſſij fratre animaduerſo eorum conſilio, quinquaginta ex Italica ſtatione delectis, exitu clanculum ſubtus terram parato, ſummo eos ſilentio emiſit, circa locũ quo incipiebant hoſtes ea moliri: ſublatíſque repentè ſcalis, telis, gladiis, lapidibus, in fugam Turcas uertère, diſſipato eorum apparatu: decem ex his necatis, quorum capita haſtis uictores extulere. Eos palàm laudatos, multis præmiis Dambuſſius donauit: ac tanti eis honores habiti, ut in honoribus decernendis quaſi nimius & prodigus reprehenderetur. Iam Turcæ machinationes ſuas ſumma induſtria turri admouent, ſperantes ſeſe munitiones Latinorum fracturos: ſed quæ hi diruebant, mox multitudine operum & militũ reficiebantur. Ineunt autem nouam de integro rationem, ut ponte conſtrato ex tranſuerſo, prodirent ex fano Antoniano uſque ad turrim. Pons ex uariis lignis conſtratus eſt, cui

inerant aditus deſuper, ingẽtes porrò claui ſuffixi: ita latus, ut exciperet ſex homines armatos prodeuntes. Hunc per *mare funibus oblongis & grauibus obſtrictum transferre parabant.* Geruaſius Rogerius è Britannia minore, *rei nauticæ peritiſſimus, noctu indicans ſuis magnũ neſcio quid ſe moliri, in mare inſiliit: ſummáque celeritate uſus funes quibus pons illigatus erat incidit: deinde ordine rem uti erat geſta, in urbem rediens enarrat* Dambuſſio. *Huic ille ſummos honores habuit, donauitque ducentis nummis aureis, pro concione etiam publicè laudatum.* Hæc *ubi fruſtra fuere, parant hoſtes pontem ſubductis pluribus nauiculis, in turrim educere: ſimul etiam faſelos alios & pontones miræ magnitudinis, quibus abundabant, ſubducunt, onerántque eos tormentis bellicis: ut & uno eodémq; tempore alij* Latinos, *qui præſidio turri relicti erant, infeſtarent, alij aſcenſum pararent, alij machinis eos terrerent.* Dambuſſio *cum eſſet nunciatum faſelos hoſtium circunduci, eóſque claſſem inſtructam & paratã in aqua habere, nouo præſidio mille delectis equitibus locum auxerat, intúſq; omnibus paſſim intentus nouas munitiones pararat.* Repentè *nocte ſigno dato* Latini *inuaduntur, ſed ſagittis globíſque æneis pelluntur hoſtes.* Magna *rerum hominúmque ſtrages, nocturno fragore ululatúque circunſonante, cymbis tranſuehitur pons: ſed machinas aliquot bellicas* Dambuſſius *ita aptè direxerat, ut hæ & pontem & reliquum apparatum cõminuerint: & quatuor myoparones & põtones aliquot onuſtos bellicis tormẽtis perfoſſos diſſiparint: ubi multi quoque ex hoſtibus ſubmerſi ſunt.* Nec *tamen remittebant hi aliquid de priſtina oppugnatione:* Nanq; *multitudine tormentorum bellicorum abundantes, uariè* Rhodios *infeſtabãt, qui & ipſi aliis tormẽtis tormẽta hoſtilia ſubuertebãt.* Protracta *eſt ea oppugnatio ex hora noctis tertia, uſque ad*

horam diei ſequentis decimam. Palæologus ubi uidet ſuorũ minui numerum, receptui canit, & ardens ira in caſtra redit. Fluitantia hoſtium corpora diebus ſequentibus ripæ appulſa ſunt, & ſpolia à Rhodiis lecta. Duo hominum millia & quingenti deſiderati. Eadem nocte duo è Creta ſtipendiarij, qui tranſitum ad hoſtes parabant, intercepti ceruice luerunt. Circa eam muri partem ubi Iudæi & Itali excubabant, rurſus incumbunt hoſtes: ac die quidem non deſinunt mœnia obruere, nocte uerò actis cuniculis, muro quammaximè inſtant: foſſas quoque perfodiunt, eáſque ne uideantur, obtegunt arboribus. Munitiones nouas erigunt, eáſque uiburnis tegunt, ut inde commodius machinas æneas admoueant. Erat ingens uel foſſa uel hiatus haud longe à muro, quem illi multa arena multiſq; ſaxis illatis peræquare inſtituebant, ut inde ueluti dorſo parato, commodius in murum ſcandere eis liceat. Conſulit Dambuſſius quid agendum, quo pacto diſturbandæ hoſtiles munitiones. Placuit Liguris equitis Caroli (quem quidam aiunt è familia Aruenſium Sixtíque Pontificis fuiſſe) conſilium, qui machinam ligneam die quidem ſtruendam, nocte uerò altius promouendam docuit, qua ingentia ſaxa in hoſtilia opera laceranda emitterentur. Nec ſpem Dambuſſij ille fefellit: ita ingentia ſaxa nocte emittebantur altius promota machina, ut munitiones eorum comminuerentur. Placuerat eodem authore, ut uacuaretur foſſa ea quam exæquarant hoſtes. Ita nocte cuniculis actis eò multi concurrere, ut magna parte hiatum uti antea uacuum reddiderint. Palæologus tot ſe repentè circunuallatum anguſtiis fatebatur, unde nunquam emergeret: Calibaſſæ tamen conſilio nõ deſinit quatere mœnia. Dambuſſius cum fratre ſanctioréque conſilio ex Aruernis equitibus & Liguribus, & Veronenſibus diſquirit, quo pacto ſe hac expediat turba tanta,

iam ruentibus muris qua Iudæi & Itali excubias agebāt: Decretum eſt iuxta hortum uicinum extruendum alterum murum, denſatum latitudine geminarum palmarum commodum eſſe: mox figere ima terra paxillos è ligno tenaciſſimo: diffundi deinde diſpergíque uiſci copiam, diu multúmque commixtam aqua & irrigatam, intra arborum ramos, quæ mox comprimatur. ut conſtitutum erat, mox opus procedebat: nec id Calibaſſem latuit, Dat igitur operam, ut impediat opus Latinorum, adhibito plurimo igne artificioſe admoto: hic magna induſtria inferebatur doliolis plenis pice & ſulphure, aptiſſimus incendio mouendo. Accedebant loculi, & ſacculi oppleti alij lana & canabi ferro intermixto: alij ramento, ſcoria & ferri excremento, quibus ille exiſtimabat ſe munitiones deleturum. Sed accidit ut auſtro reflāte, uel quod uerius eſt, imperitia eius qui machinis iis erat præpoſitus, uanus is eſſet conatus, multóſque ex hoſtibus abſumeret. Ipſe quoque Dambuſſius quid hoſtes machinarentur per transfugas intelligens, breuibus illatis machinis multos proſternebat: unde Rhodii Latiníſq; aucti animi. Georgius transfuga prius in eum locum perductus fuerat, uti conſuleret, qua arte eludendi eſſent hoſtes. Isque cum perfunctoriè agere uideretur, ad extremum conſuluit, ut noua eáque altiuſcula erigeretur machina, unde impeterentur Turcæ. Hæc dum pararentur, machinis hoſtilibus uexati ſunt Latini acerrime: ita diffidere omnes illius conſilio, ut transfugam fallaciſſimum ad ſupplicium raperent. Sunt qui inuito Dambuſſio diſcerptū à furibunda plebe ſcribant. Sunt qui acerrimis hominibus datum ad quæſtionem, ordine retexuiſſe narrent, quo dolo in urbem tranſierit, quibus artibus Rhodum Mahometi daturum ſe pollicitus eſſet: quibus ſimulationibus alias quoque urbes, aut pellexerit ad deditionē, aut inuitas diripiendas, eluſis ciui-

bus,ei tradiderit ita laqueo illi gulā publice fractā. Eius ſup plicio acciſas ſpes aiunt Palæologi, qui etſi omnibus modis inſidias parabat Dambuſſio, intelligebat tamen neque illi ad cauendum prudentiam aut aſtutias deeſſe. Poſtquam uidet uim fruſtra eſſe, neque inſidias quas Dambuſſio faciebat proſperè cedere, quando quæ ut tentarat, aſpera fœdáque acciderant, conſtituit aliis aſtutiis Latinos opprimere. Scribūtur literæ à Palæologo Græcis & Rhodiis, quibus narrat bellū hoc à Mahomete ſuſceptū, ut eos æquitate & fide tueretur, oppreſſos iam Latinorum ſeruitute. Principiò eos uirtutis, continentiæ, beneuolentiæ, libertatiſque Rhodiorum propagandæ uiſos ſtudioſos: ſenſim hanc conſuetudinem & diſciplinam amiſſam: deſitum in eos reliquáque Græciæ lumina uideri quicquam iniquum, ut iam commoti eorum cotumeliis multi patria fortuniſque carere maluerint: id eſſe clariſſimum & Antonij Meligali, & plurimū
„ aliorū exemplo. Tandem aliquando miſeræ patriæ conſu-
„ lant: libertatis legúmque præſidium, quod improbitas La-
„ tinorum eripuit, reſtituant: ne eos patiantur licentia ra-
„ pinarum quaſi rabie, ad ſingulos integróſque procedere.
„ Dambuſſium ne audiant, qui angatur ac laceretur ani-
„ mi cupidine, & noxarum metu inquies, abutatúrque
„ eorum facilitate: ſibiipſis conſilium ſalutare capiant, ante-
„ quam copiis rurſus admotis ferro atque flamma Rhodum
„ ſubuertant. His literis publicè lectis, Rhodij Dambuſſio
„ reſpondere: Pollicitationibus pleniſſimis inſidiarū ſe nihil
„ moueri: à Græcis uerò, ſibi, Latinóq; omni nomini paratiſ-
„ ſima eſſe omnia conſideret. Iuberet demum quæ ad Rhodū
„ tuendam pertinere arbitraretur, omnia ſe diligenter ſtu-
„ dioſéque curaturos, profuſo etiam ſane quàm libenter ſuo,
„ liberorum, uxorúmq; ſanguine: quæ cum facerēt, amorem
„ erga ſe Dambuſſij Latinorúmque imitaturos, merita non

aſſecuturos. Rurſus è Græcis transfugis mittuntur legati ad Dambuſſiũ, qui intromiſſi uariè eum ad deditionẽ Mahometis, etiã oſtentatis præmiis, accẽdebant. Monuerũt uideret etiam atq; etiã quò progrederetur proclinata iam re: nõ eandem illi ſemper occaſionem in conditionibus æquis ferendis & impetrandis futuram: cogitaret, ne ſe Latinóſq; omnes funditus euerteret: nec ſe prudens, ſciénſq; eò demitteret, unde exitum uideret nullum eſſe. His reſpondet Dãbuſſius, conſiliis ſe hoſtium libenter minimè uti integris rebus: afflictis uerò conſtanter ſe uitã quã DEO OPTIMO MAXIMO debeat redditurũ: idq; potius quàm ad ullas deditionis etiã honoratiſſimæ & utiliſſimæ leges ueniat. Cum legati præſtito aliquo obſequio Mahometi nõ ad deditionem, ſed ad ſocietatem ſe eum hortari dicerent, tum Antonius Dambuſſij frater, Tu quidem, ait, frater uerbo ad ſocietatem, re quidem certè ad prædam certam peteris. Ita uitatis inſidiis legati digrediuntur. At Palæologus ubi nullis conditionibus bellum componi poſſe uidet, noua rurſus conſilia capeſſit. Parari itaque iubet omnia tormenta, & trigeſimo die poſt uanam oppugnationem Nicoleæ turris, & die & nocte ita pergit ſternere mœnia, leuioráq; alia tormenta in urbem altius emittere, ut quatuor diebus integris atratum cælum, & fulgura emittentem condenſatum aërem ſtridore, & fumo ſulphureo omnes dicerent: & erant aliquot turres altiſſimæ, iámque parte una muri ita proſtrati, ut ad irruptionẽ hoſti locus datus uideretur. Quinto calend. Auguſt. inuadunt urbem, multitudinéque prægrauante, muro potiuntur: ibi figunt uexilla. Idem faciunt circa turrim Italicam: ſed à læua & ſiniſtra accurrentibus Italis & Cantabris, quibus & ſubſidio uenit Antonius Dambuſſius cum nobilitate Aruernorum, pellũtur hoſtes: & mutilatis corporibus, alij cadunt, alij præci-

pitantur. Qua in re Caroli Montlij Aruerni equitis nobilitata eſt uirtus. Erant quatuor ſcalæ quibus aſcenſus & deſcenſus patebat in uicum Iudæorum, quo loco fuit ea irruptio. At cùm animaduertiſſet Dambuſsius una Turcas in urbem deſcendere, comminuta ea, qui temere irruperat diſcerpti ſunt. Altera ſcala cum iam inſtarent hoſtes, ipſe Dambuſsius conſcendens impetu facto ſæpe hoſtem ferire, ſtrenui militis & acris officia exequi, temere inuectos diſturbare: alios quoque equites Rhodióſque inducit, qui hoſtes perturbatos loco depellunt. Multi cum cecidiſſent, rediere tandem hoſtes in caſtra. Eo prælio plagas accepit Dambuſsius quinque: harum unam circa mamillam dextram, letalem medici dicebant: Dei tamen ope emerſit ille ex incõmoda ualetudine. Cæſa Turcarum tria millia: addunt alij quingẽtos & trecentos, qui conciſi ſunt in uico Iudæorum: addunt & perterritos hoſtes & deſtitiſſe oppugnatione, inſpecta in aere cruce inſigni, & uirgine fulgente, quæ manu ſcutum & haſtam geſtabat: aſtitiſſe huic ſynthesi hominem indutũ, ſtipatum inſigni nobilium comitatu, quaſi pararet obſeſsis ferre opem. Iacobus Sadoletus ſcribit fulgore inſolito cælitus ad confirmandos noſtros apparente, pleroſque Turcarum in acie ſine uulnere, ſine ſanguine, ſine ulla aperta ui cecidiſſe. At Palæologus cum ſuorum numerum imminutum uideret (cæſorum enim numerum ad octo millia, ſauciorum ad quindecim millia multi protrahunt) anxius trahere cum animo ſuo, omitteretne Rhodi oppugnationem, quæ fruſtra hactenus fuiſſet, an fortunam opperiretur, qua ſæpe proſperè uſum ſe meminerat. Hæc cum plures dies noctéſque æſtuans agitaſſet, deſperans uictoriam, tandem deliberat ſuos inde educere. Accelerauit conſilium profectionis fama, quæ ante paucos dies percrebruerat Latinorum auxilia è Gallia, Neapoli, & Roma

aduentare. Ferdinandus Neapolis Rex, ſubſidio Rhodi iꝗ mittebat naues duas duce Ioanne Poo, refertas militibus, commeatu, machinis. Hæ portum inſpectantibus Turcis ingreſſæ ſunt: emiſere tamen hi in eas machinas bellicas, quarum impetu malus unius diruptus eſt. Harum una cũ deerraſſet paululum, Palæologus miſsis uiginti myoparonibus, eam inuadit. Effuſi erant omnes in hoc ſpectaculum. Tribus horis integris pugna protracta eſt, dum hoſtes circumuenire nauim parant: ſed ea talibus erat machinis munita, ut reſpirandi hoſti nullus locus daretur, tametſi agitatione maris parum abfuit, ne obrueretur. At ſedatis iam fluctibus, & tempeſtate commutata, elapſa eadem tribus depreſsis myoparonibus, ad Rhodios ſe recepit. Erat in naui ea Neapolitana Franciſcus Auerſanus à Sixto pontifice literas afferens, ante decimum quintum diem, niſi interea ſolutam obſidionem Dambuſsius nunciet, ſe ingentem nauium, faſelorum, hominúmque multitudinem miſſurum: libentérque omne ærarium pontificium in tam ſanctam expeditionem exhauſturum. Hæ literæ publicè cum eſſent recitatæ, recreati ſunt omnium animi, gratiáque habita Põtifici. At Turcæ ſuccisis prius arboribus & uineis, abactóq; pecore quantum licuit, inde ſeſe proripuere. Poſteriore ea oppugnatione ſunt qui ita Turcas ſibi certam urbis direptionem adfuturam crediderint, ut octo millia palorum adduxerint, quibus publicè denũciarint, ſe palis prædicti impactis fixúros totidem Latini nominis: repertique ſunt circa zonas cæſorum funes, quos in Latinos, ut nõ dubio euẽtu, portauerant. Tribus integris menſibus obſidionem tulere Latini, magna animi cõſtantia: aut ut alij malũt, octoginta diebus. Chriſtophorus Richerius cœptam obſidionem ad undecimum Calend. Iul. ſolutam, ad ſextum decimum Calend. Septemb. ait. Hæc habui quæ de Rhodijs

priore oppugnatione ſcriberem, ut obliteratam penè Dambußij memoriam ab obliuione hominum, atque à ſilentio uindicarem: qui cùm bello aſperrimo premeretur, armis, machinis, militibus multis ſpoliatus, occupata etiam murorum parte, nunquam defeſſus ſit, uel uitæ iactura de ſacroſanctæ noſtræ perſuaſionis honore, Rhodique ſaluti pugnare. Nõ doli, non inſidiæ, non multitudo Turcarum, nõ aduerſa aſperáque res ingentem eius animum ſubegit, quin quem uirtute adeptus erat principatum, ſimul cum anima retineret. Quæ multis bellis militans uiderat, quæque ab adoleſcẽtia à prudentiſſimis uiris tradita, memoria & ſciẽtia comprehenderat, his aduerſis rebus uſus eſt. atque ita ſemper inſtructus fuit, nõ modo tranquilliora ut lætè ferret, ſed omnia turbidiſſima etiã ſi eſſent, tamen ex conſcientia & factorum & conſiliorũ probatiſſimorum, quæcunque acciderent, fortiſſimo & maximo animo ferre paratiſſimus eſſet. Atque his quidem magis prudentibus conſiliis, ut qui ſeſe antea aduerſus tantam potentiam munierat, & ſincero cultu diuini numinis, quàm magnitudine uirium ferociſſimos hoſtes depulit. Cuius utinã exemplo Pontifices maximos, Cæſares, Reges, Regulos, liberos populos ea cupido exerceat, ut quàm primùm labantem rempublicam Chriſtianam fulciãt: labefactatóque Turcarũ imperio decora Chriſtiani nominis priuatis commodis potiora habeant: neque ſacroſanctum CHRISTI *nomen apud Afros, Aegyptios, Iudæos, Aſianos, Græcos, Macedonas, Illyrios, Theſſalos, Hõgaros tabeſcere uetuſtate, ac per ſummam ſocordiam dilabi patiantur. Eniterentur porrò & cõtenderent, ut longi temporis uſuram, qua caruit Chriſtiana reſpublica intermiſſo officiorum debito, & induſtria, & fortibus conſiliis, & magnitudine cõpiarum ſarcirent: tantúmque ſtudij, operæ, laboris, pecuniæ, ad cõficiendum bel-*

lum conferrent, quantum maiores ſuos, quorum pietatę aucta habent quanta quanta ſunt aut imperia, aut regna, contuliſſe exploratum eſt. Ac niſi ſui ipſi moroſi æſtimatores, fructus quos uetus inertia deſidiáq; Chriſto ſubtraxit, omnes à ſeipſis exegiſſent, hac amplitudine imperij, hac maieſtate regnorum, hoc ſplendore dignitatis, non ſe ſatis
» *dignos iudicarēt. At enim quouſque tandem illi deſinent*
» *in mutua corruere uulnera? quouſque deſinent multiplici-*
» *ter animos curis atque uigiliis fatigare, uicinos ut propin-*
» *quos, affines, fœderatos reges regnis ſpolient? quem ad fi-*
» *nem ſeſe efferet præceps hac & inquies ambitio? Quid ex-*
» *pectant niſi ut Græcorum & Aegyptiorum exemplo, antè*
» *opprimantur quàm anhelantem Chriſtianorum omnium*
» *perniciem Turcam, debacchantem inaudita crudelitate, ſi-*
» *tientem Chriſtiani cruoris, depellere poſſint? An nō, obſecro,*
» *intuentur quid Trapezuntus Byzantiúſque, quid Myce-*
» *nis, Andronopoli, Spartæ, Mothoni tam immani ſeruitute*
» *oppreſſis acciderit? En uidemus lugere Græciam, Macedo-*
» *niam plangere, eiulare Cyclades, Cariam dolere, Phry-*
» *giam ingemiſcere, Dalmatiam queri, Theſſaliam mœrere,*
» *triſtari Bœotiam: ſuperata ſeptem oſtia Nili, Alexandriam*
» *omnémque Aegyptum domitam, occupatam nuper ma-*
» *iorem Vngariæ partem: fugiſſe Arabes, Hieroſolymam*
» *iugum ferre coactam, formidare Caras, metuere Perſas,*
» *expaueſcere Aſſyriam: & interim ſemper putamus nos ab*
» *iſto periculo uacuos futuros? Vſque eò ſumus eneruati, ut*
» *ruinam proximam longè malimus ſpectare & otio tabe-*
» *ſcere, quàm in uenientem procellam diuertendam incum-*
» *bere? Profectò niſi tandem nobis conſulimus, qui hactenus*
» *tantos terrores iecerit atque denūciarit, malum dabit Chri-*
» *ſtiano nomini. Eruptura ſunt peſſima conſilia in capita ma*
» *gnatum, neque ſinent ætatem noſtram quantumcunque*

» diuturnis laboribus deuexam, ad otium domeſticarum
» curarum ſpectare. Si decoris cauſa bella ſuſcipimus, quæ
» cauſa belli præclarior? Si opes quærimus, omni tot regum
» gaza, tot Cæſarum, quæ fuit maxima potiuntur Bar-
» bari. Hic pecunia, diuitiæ, fructus congeſta ſpolia mul-
» torum annorum. Expergiſcantur itaque tandem Reges,
» Pontifices, Cæſares. Si ſtant, ingrediantur: ſi ingreßi ſint,
» currant: ſi currere cœperint, aduolent, ut flagitioſam, im-
» piam, ſacrilegam Turcarum uim Chriſtianæ exiſtima-
» tioni petulantius illudentem oppugnent, lacerent, con-
» tundant, deleant. Excutiant ſe ipſos aliquando, magni-
» tudinem animi excitent, ad pulcherrimum opus conten-
» to curſu nitantur. Impertiantur Chriſtianum nomen hoc
» beneficio, ut tot gentes laboribus eorum conſeruatæ, liber-
» tatem & ſalutem gloriæ fortitudinique eorum acceptam
» referant. Sed reprimam iam me, nec inſequar hæc lon-
» gius. Quæ quoniam in hunc locum ſemel incidiſſem, ad-
» monendos eos putaui, ne per uniuerſum orbem terrarum,
» uaſtitatem, bella, cædes Chriſtianorum, oppreſſorum in-
» digna ſeruitute gemitus paßim exaudirentur. Cæterùm
» CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM
» precor, ut quocunque modo agent, ea eis res, reíque publi-
» cæ Chriſtianæ proſperè ueniat. Ac de priore quidem Rho-
» di oppugnatione hæc dicta ſint. Reliquum eſt ad poſte-
riorem expugnationem ueniamus, in qua conſultò breuiores erimus, cùm & extent Gallicè ſcripti commentarij eius hiſtoriæ locupletißimi à F. Macedonio, Gallo eodem equitéque Rhodio, qui huic bello interfuit: & Latini multi, ita tamen ſcripti, ut alij ab aliis multis locis diſſentiant, qui & in linguam Italicam uerſi ſunt. At hoc non ſcriptorum eſſe uitium arguere debemus: quippe eodem loco dum diuerſis locis urbs oppugnatur, omnes nõ poßũt intereſſe:

quos conſecuti multi ſunt, in eodem hiſtoriæ genere uerſati. Cum Fabritius Carretanus Rhodiorũ imperatorè uita emigraſſet, comitiis habitis de nouo imperatore deligẽdo, accidit ut Philippus Villarius Liladamus Gallus, & Thomas Docrans Britannus æquales calculos ferrent, nulla habita ratione Antonij Moralij Luſitani, cuius præproperam prenſationem omnes repudiarunt. Vbi æqualia ſunt ſuffragia, uetere Rhodiorum more, eſt in poteſtate primi maximique equitis, qui ad ea comitia delectus ſit, renunciare utrum malit. Is igitur Philippum Liladamum cum renunciaſſet, è Gallia ille ſalutato prius Franciſco rege, uocatus tandem Rhodum peruenit. Ex eo tempore Moralius, qui nullum calculum tuliſſet, mirandum in modũ fuit abalienato animo, non à Villario ſolùm, ſed à Rhodiorum omnium libertate. Eo odio percitum atque actum precipitem, non dubitaſſe multi ſcribunt, & in ſe & in Rhodios peſsimè conſulere: & nouandis rebus ſtudentem communicaſſe clanculum cum Solymano, quibus artibus Rhodo potiretur. Et iam diſsipatis rumoribus, cum parare diceretur claſſem, arma, milites, Solymanus ad Rhodum oppugnandam, mittit Villarius Ioannem Lupum Aruernum circa uicinum mare, ad exploranda hoſtium cõſilia. Atque his faſelo ſuo, comitatus aliquot aphractis, intercepta naui Turcarum eam Rhodum perduxit. ex captiuis notiſsima fuere Rhodiis hoſtium conſilia. Diſpari euentu Alphonſus Trotus & Iacobus Xaicus alter à piratis, alter fide ab hoſtibus data dum in colloquium uenit, intercepti & abducti ſunt ad Solymanũ: qui cùm Xaicum uerborũ contumeliis infeſto ore laceraſſet, tormentis queſtionẽ habuit de conſiliis & apparatu Rhodiorũ: ac tam fuit immemor humanitatis, quam interdum oſtentare ſolet, ut ſuam inſatiabilẽ crudelitatem in hominẽ fide publica abductum exercuerit.

cuerit. Menetonus eques Gallicus uitatis inſidiis, ſubduxit ſe huic procellæ. Annona deinde & molis ligneis, reliquoq; apparatu ad obſidionem tolerandam neceſſario, purgatis etiã ſordibus urbis & murorũ: propugnaculiſque luſtratis & inſtauratis, ubi opus eſſet, muniit Rhodum Villarius: uocatóſque Rhodios equites acriter accendit ad obſidionis incommoda toleranda: eademq; eiſdem & Rhodiis alio tempore, cùm appropinquare Turcarum aduentus putaretur, per Leonardum Baleſtrinum Genuenſem põtificem Latinorũ apud eos, & Rhodiis per clementẽ epiſcopum Græcorum proponi iuſsit. Baleſtrinus ex ſodali Franciſcano ad pontificatum peruenerat: cuius toto hoc bello, & beneuolentiam erga ſe, & fidem expertus eſt Villarius. Clemens ea erat opinionis ſanctitate & probitate, ut uetere Græcia digniſsimus paſsim haberetur. Miſit interea ad Carolũ Cæſarem Villarius, ad Franciſcum Galliarum regem, ad Henricũ Britãniæ, Rhodios aliquot equites, cùm fruſtra auxilium ab Adriano pontifice & Leone expectaſſet: qui eos hortarentur ſuam quoque rem agi, auxilium Rhodiis ferrent aduerſus eos hoſtes, quibus tandem obuiam niſi uentum ſit, annorum aliquot proceſſu in eorum fines irrupturi ſint: eóſq; aut poſteros eorum, fœdũ in modum habituri, & in graue & gloriæ & ſalutis amittendæ adducturi diſcrimen. Suſciperent uero communem religionis cauſam, maiorúmq; ueſtigiis conſectãdis, hæreditatem eorum nõ minus laudis, quàm regnorum cernerent. Ita ſibi perſuaderẽt inſitas inimicitias huic eſſe genti cũ Latino nomine, ut oppreſſum uelit: ac tum demum tale quid quod operæpretiũ ſit, feciſſe ſibi uideatur, ſi obterere & cõtundere Latina decora poſsit, ac nobis negotiũ faceſsitũ intelligat. Sed hæc occupatis eis diſtractiſq; Belgico Italicóque bello, fruſtra fuere.

Incidit poſterior hæc oppugnatio Rhodi in annum

M. D. XXIII. VI. *Cal.Iul.certior factus eſt* Villarius, *qui paulò antea ne prædæ eſſent hoſti hortos, uicináſque regiones imminentes uaſtauerat, adeſſe* Turcarũ *naues cum* Mahomete Carra. *Cœpit claßis periculoſo aditu ſub* Rhodiorum *conſpectum ferri, ſed machinis à* Rhodiis *emißis mox inde abacta eſt, ſeceßitque in* Boium *promontorium, quod alij* Parobolinum *uocant.* Sed *cùm rurſus machinis emißis uariè illi uexarentur, in terram paulò poſt ſubducti ſunt.* Hieronymus Bartolutius Florentinus *communicato cum nauticæ rei peritißimis aliquot conſilio, hanc inibat rationem incendendarum nauium hoſtilium, ut myoparonibus lectißimis & leuißimis, quaſi eliceret hoſtes ad pugnam, his occurreret, miráque arte factitium ignem qui uaſculis concludebatur, nauibus hoſtium aliquot locis inferret.* Sed *cùm magni ſumptus fieri deberent in eam rem, & res periculi plena uideretur, repudiatum eſt id conſilium..* Interea *copiæ in inſulam perueniunt: explorántque qua parte commodius urbs oppugnari poßit.* Placuit *occupare eum collem, qui fano ædificato ſacer erat* Coſmæ & Damiano, *ſpectans in* Britannicam *ſtationem.* Tricoplerus *cum delecta* Britannorum *multitudine eam tuebatur.* Moſtaphes *cœpit eum locum adhibitis emißiſque machinis uariè quatere,* Pyrrus Apocletus Italicam *ſtationem ſimul terrere cœpit.* At *cùm loci depreßione fruſtra hic eſſet labor, cœpere aggere proiecto, foßis loca aliquot urbis circundare: nanque* Turcæ *calonũ multitudine abundabant, ut eis ad ea opera tum perficienda* I. Fontanus *quinquaginta hominũ millia, alij ſexaginta adfuiſſe prodiderint: exciſáſque ab his rupes durißimi ſilicis, & cãpos montibus aggere æquatos, & cõplanata foſſuris montium iuga.* Conſtabant *hi maximè ex* Aſapis. *eſt id apud* Turcas *genus militũ, quos* Turcicæ *urbes mittunt, exhibito*

 in ſin-

in ſingulos menſes trium nummum aureorũ ſtipendio, quos Solymanus aut remigum loco, aut operarũ interdum habet. Achimetus interea ſtationem Hiſpanicam, & Caſſius Antoniam portam uicináque loca uariè tormentis emiſſis quatiebãt. At Villarius in eos qui opera hoſtium accelerabant, cuniculiſque agendis intenti erant, ſuos erumpere iterum atque iterum ex urbe iuſſit: ſimul aptiſſimè monet ubi elicuerint hoſtes, recipiant ſe: nam machinis ſe ingentem ſtragem facturũ. Erumpunt Rhodij equites, proſternũt innumerã calonum multitudinem. Moſtaphes id intuitus, ſuos properè caſtris educit: illi infeſti adeſſe, inſtare. Hos ludificati Rhodij, nunc leuitate equorũ impetum eorũ declinabant, nunc quaſi cõſerendi manum cupidi, urgere. Poſtremò quaſi cedentes citato curſu, uariis locis diſperſi, ad ſuos ſe recipiũt: cum interea in Turcas proximos emiſſa tormenta infinitam eorum multitudinem proſtrarũt. Id Moſtaphes & Achimetus intuiti, pluteos quibus cõtegerentur qui operi inſtabant, erexere. Pyrrus machinas opponi etiã iuſſit quæ mox in erumpentes emitterẽtur: noctuque opera promoueri iubebat, die facilè innumera multitudine Turcarum opera tuente. Interea Baſilius, quem alij Rhodium, alij Cretenſem fuiſſe aiunt, ſimulato mercatoris officio dum cibos uicino littori quaſi uenales oſtentat, interceptos aliquot Turcas faſelo impoſitos Rhodum perduxit. Qui cum principiò rogati de conſiliis hoſtium uarias nectere uiderentur captiones, tandem metu tormentorum omnia ordine enarrant, ut illi Solymani aduentum expectent, interea parum in officio miles contineatur: eius aduentu futurum, ut ſtrato muro peruadere in urbem illi modis omnibus enitantur. Quo die illi adfuturum Solymanum prædixerant, qui fuit VI. Calendas Septemb. eo is adfuit: aduentúmque eius Rhodij perſpexere, emiſſo in-

genti undique machinarum fragore, & cum eò uenientibus quindecim bellatorum millibus. Is ubi aduenit, ut ſe acrem & ſeuerum imperatorem oſtenderet, multos, quos Pyrrus ut ſeditioſos criminabatur, cum ignominia dimiſit: in exercitu recenſendo multorum increpita inertia, acerbior uiſus eſt. Turris Phari faſtigia, eo adueniente, cum ut è præalta explorarentur à Rhodiis multa, diruère hoſtes. Admotis itaque machinis rurſus uexare urbem conſtituit. Proiiciebantur & magno conatu globi ſaxei, quibus parum abfuit quin ipſe Villarius opprimeretur. Immiſsi quoque ſunt paſsim cupro contecti, inſtar pilarum paſtilli bituminati, refertiſsimi pice & ſulphure. Rurſus eiuſdem apparatus alij globuli contecti intortis reſtibus, quibus ferrei aculei hærebant: qui tetrum in modum odoriferi, cum eſſent acuminati, ubi hærebant uariè quos impetebant lacerabant. Sed maiorem in modum obſeſsi fatigabantur, & terrèbantur aſsidua conquaſſatione torment̄orum ingentium. Horum duodecim Baſilicos, quindecim Salamandras, tredecim quorum magnitudo alios ſuperabat, Crocodilos uocabant illi, prædam aduectam direpta Aegypto: quorum perpetuo impetu factum, ita ut comminuerentur mœnia, duriorem ut conditionem impendère ſibi Rhodij iam uererentur. Turcæ ut tormenta ſua ſarta tecta ſeruarent à Rhodiorum impetu, hanc ineunt rationem, ut aſſeres contignatione proxima coniunctos ſupponerent, hique medio loco introrſum ab axibus ſuſtentarentur, prominentiorique loco reſtibus ad machinarum extrema diducto, in altitudinem ingentem rem euexere, ut tormentorum os apertum uideretur: inde inducto ad foramen igne mœnia quatiebant. Diu cum laboraſſent Latini in diſturbãdis his operibus, tandem rem illi ad exitum perduxere, non ſuppetente noſtris apparatu pul-

ueris. Itaque in hunc celeriter conficiendũ ſuos ipſe equos maiores & delectos ex ſua cohorte fideliſſimos quoſque Villarius præpoſuit, in quibus fuere Belgæ aliquot. Solymanus interea increpita eorum ſegnitia, qui uanè tandiu tempus tererent, nouo conſilio ad turrim Nicoleam occupandam incubuit. Sepſerat eam Villarius præſidio delecto ex Gallicis equitibus & Cantabris fortiſſimo, quibus præfecerat Guydum Raguſum Gallum. Admotis tormentis cùm ſperarent hoſtes ſe loco potituros, rurſus proiectis ex ea aliis tormentis Raguſus ita Turcas infeſtabat, ut tormentarios eorum plures, & tormenta ipſa laceraret. Ita factum ut omiſſa diurna oppugnatione, nocte tormenta rurſus illi promouerent, nihilominus nocturna quam diurna oppugnatione promouentes. Namque Raguſus qua parte nocte ueriſimile erat emiſſuros hoſtes tormenta, ita ſua quoque collocata diſplodebat, ut iurarent hoſtes patefacta ei prius omnia conſilia. Suffodiẽdis itaq; rurſus cuniculis Pyrrus incubuit circa Rhodum, Villariuſque his auertendis, ut utrinque multi deſiderati ſint: Britannicum tamen propugnaculum magna ex parte ab hoſtibus proſtratum eſt, Britannis multis oppreſſis. Etiam ea parte tumultuosè nũciatum eſt Villario inſtare hoſtem, & muro potiri, cùm ille cum cohorte prætoria adcurrens, multis necatis loco deturbat. At Moſtaphes ſuos reuocans, & feſſis recentes ſubmittens, prælium acrius renouabat. Rhodij, Galli, Hiſpani equites pilis plumbeis emiſſis, ſimul aduectis breuiuſculis tormentis, ita lacerabãt hoſtes, ut nihil niſi de fuga conſulerent. Tracti itaque & debilitati pedem referũt: ac multis cæſis ex Hiſpanis & Gallicis Britannicíſq; equitibus, quorum, ut & Italorum quorundam, animi magnitudinem eo congreſſu omnes extollunt, qui huius temporis res geſtas conſcripſere: ex Turcis

mille cæſos, alij duo millia addunt, alij mille quingentos: illud quoque prodidere, ex Britannica ſtatione machina emiſſa necatum tormentorũ magiſtrum, qui ob ſingularem induſtriã charus erat Solymano: & ex Gallis XX deſideratos, ex Hiſpanis XVII, ex Italis XIII aiunt prorſus oſtentantes magna ſe incuria ſcripſiſſe hiſtoriam, cum oppugnationi interfuerint, ac nomina ſilẽtio obruerint fortiſſimorum uirorũ & immortalitate ſcriptorũ digniſſimorũ. Recenſent tamen inter cæſos Philippum Lõmelinum Genuenſem, Petrum Melã Senenſem, & Michaëlem Dargelinuntium inter ſaucios & Baptiſtam Romanũ, & Franciſcum Telum Luſitanum, & Henricum Manſelleum: quin & Gallicus ſcriptor quatuor addit ſauciatas Rhodias mulieres, quæ uaſcula plena pice, ſulphure & igne immittẽtes, uirilibus ipſæ officiis in patria tuẽda utebantur. Omnes cõſentiunt, dũ ignis in cuniculos ab hoſtibus immittitur, intremuiſſe urbem eo pacto, ut ruinam omnes uererentur. Addunt & ea ſtrage mœnia ita procidiſſe, facilis ut eſſet hoſti irruptio, ſed anxios metu ui tũc abſtinuiſſe. Ita acriter irrupiſſe eos, ut aliquot uexilla fixerint in faſtigiis propugnaculorũ & murorum: & per ruinas aditum ſibi facile eſſent paraturi, niſi erectis à Villario prius munitionibus ex aſſeribus & trabibus, ab ipſis Rhodiis loco deiecti eſſent: & ex noſtris tantùm tredecim deſideratos uolunt. Quinto die poſt id prælium rurſus Moſtaphis hortationibus, inuadendum id ſibi Britannicum propugnaculum Solymanus credidit: & iam penetrarant per loca prius diruta Turcæ, Britannóſque loco depulerant. At Villarius cum equitibus lectiſſimis occurrens, rurſus excitat Latinos. Inſtauratur prælium quantum unquam antea: iam qui potiebantur propugnaculo, præcipitati temeritatis pœnas luebant. Pyrrus & Moſtaphes compeſcunt fugam ſuorum: ita rurſus

redintegratur oppugnatio, quæ eò durior erat, quòd globis æneis, & telis longe emiſsis Latini ſauciabantur. Sed cùm ſuis laborantibus Aruernos equites plures ſubmiſiſſet Villarius, tum uerè fuga facta, receptui quoque Moſtaphe canente ob cædes purpuratorum aliquot, qui apud Solymanū gratia atque authoritate ualebant. Hos alij fuiſſe aiunt ex eo ordine qui apud Turcas honoratiſsimus eſt, quem alij Spacum Oglanum, alij Spahiglanum uocant: qui eo loco quem Turcæ uocant Clauſuram, liberaliter inſtituti, ſeriis honorificiſque negotiis præficiuntur, quibúſque & mulieres educatæ apud eandem Clauſuram, & ſorores & filiæ nubere ſolent ipſius tyranni. Fatentur omnes incredibilem ea pugna fuiſſe animi magnitudinem Emerici Ruiauli Aruerni, qui propè amiſſum uexillum Rhodiæ, militiæ multis cæſis hoſti feroci extorſerit. Pyrrus non ſuccedente hac parte, ui propugnaculum Italicum ſummo impetu paucis poſtea diebus adoritur, admotis tormentis quibuſque eximiis: eodémque impetu ſtationem Narbonenſem ſuffoſsis cuniculis inuadit Caſsius. At Gabriel Chierus Narbonenſis contrà actis cuniculis, compreſsit eius conatus, ut & Gregorius Morgutus Pyrri. Emericus Amboſius ſummus olim Rhodiæ militiæ princeps, ingentem aggerem ſtruendū curarat, proximum Italico propugnaculo. Pyrrus cum eum locum altero die cum Syro milite inuaſiſſet, necatis qui cuſtodiæ præpoſiti erant, loco iam potiebatur. Vndique ſtrepitus quaſi capta urbe, Rhodij ciues permixti equitibus, & multi è Fráciſcanorum ſodalitio, & Aethiopes ſerui aduolantes pellunt Turcas. Pyrrus Turcas integros ſauciis ſubmittens, rurſus aggere potiebatur. Noſtri rurſus inſtare lapidibus ferreiſque ſudibus, & haſtis & uerubus impellere Turcas. Tardatus eſt hoſtium impetus induſtria Fernandi Gentilis, qui ex uicino propugnaculo

in latus irrumpentium multis emiſsis machinis, & conglobatos diſsipabat, & diſperſos aliis facilius detrudendos proponebat. Clamor permiſtus hortatione, acclamatione, fremitu, gemitu cæſorum ad cælum ferebatur. Pyrrus ubi conſilia ſua ſecus procedere, neque quod intenderat effici poſſe uidet, anxius immitteret ne ſuos, rurſus deliberat. Sed cum tribus integris horis pugnatum eſſet, & nunciata cæde purpurati alterius, indignatus Solymanus, ſuos reuocaret iubet: paruit ille, ſuóſque in caſtra reduxit trahens ſauciorum ingentem multitudinem. Moſtaphes qui apud Solymanum ſe uileſcere ſentiebat, ob fruſtra iam bis Anglicam ſtationem tentatam, rurſus eò contendit, altera quoque parte Achimeto Hiſpanicam impetẽte. Moſtaphes ſuos hortando ad uirtutem arrigere prorſus intentus, ſummo impetu fertur in Latinos: illi hoſtem infeſtum uidẽtes, ac recordati omnia ſua decora in extremo ſita eſſe, mœnibus hoſtem prohibent, eóque acrius inſtant ac fundunt. Cum labare Britanni dicerentur prægrauante Turcarum multitudine, eò Villarius mittit Ioannem Buochum Britannum, cum delecta Italorum Cretenſiũmque ala: qui ſuperuenientes detruſerunt animoſe hoſtes. Multi fortiter pugnantes è Britannis deſiderati, quos rurſus huius hiſtoriæ ſcriptores ſilentio obruẽre, excepto Ioanne Buocho Preianus Aquitanus eo die cùm aliorum fortitudinem uiciſcet, ſeipſum uicit, ne circa gulam quidem plaga accepta impeditus, quo minus pleroſque ex hoſtibus inſtar pecorum mactaret: fuit & toto eo prælio eius induſtria apud Villarium Rhodióſque celebris. Maiori impetu Hiſpanos fatigabat Achimetus, ut iam in faſtigia muri uexilla Turcarum fixa eſſent. Sed Hiſpani equites tanta ui occurrebant, ut niſi ſaucij magna ex parte omnes paululum remiſiſſent de priore impetu, ſoli facilè innumeros hoſtes fugaſſent.

gaſſent. Sauciis Villarius mox adfuit cum Aruerno equite & Germano: quo factum eſt, ut qui loco iam potiri ſe exiſtimabant, magna clade depulſi, ſenſim ſe ad ſuos reciperēt. Crediderat Achimetus initiò ſe loco hac arte potiturum, cùm prius ſubter effoſſos cuniculos igne immiſſo ingentem mœnium partem fregiſſet, puluere ingenti ſimul Latinis obiecto, & ipſe quidem quæ parauerat induſtriè executus eſt. Sed cùm per alios ſubter cuniculos Latini impetum in hoſtes feciſſent, admotiſq; aliquot machinis nihil tale metuẽtes oppreßißēt, ualde debilitati ſunt: qua in re Chriſtophori Vualderici Germani uirtus non immerito celebratur, qui memor generis & Germanici decoris, in confertißimos hoſtes incurrens, duobus eorum uexillis potitus eſt. Nec tamen Achimetus abſiſtebat oppugnatione, ſed maximo clamore, infeſtis ſignis, rurſus recentes ſubmittit: hi uerò miſerè atterebantur & lacerabantur emißis machinis ex propugnaculo uicino à Ioanne Maupaſo læuo latere: & rurſus aliis emißis dextro latere à Franciſco Gienraucio: aliis quoque emißis ex tectis domuum proximarum, quas ſolerter ubi inſtare uidet periculum, eò aduexerat Gabriel Martiningus Brixienſis. Itaque cùm uim fruſtra parari uideret, è proximo loco Achimetus ita ſuos reuocat, ut tamen non deſineret ſtrata iam mœnia undique tormentis quatere: & quidẽ plus eo pacto Rhodo nocuit, quàm ſi ui aperta ut cœperat, irrupiſſet. Villarius tamen, diruta quoad eius fieri poterat inſtaurabat. Sed ea multitudine machinarum hoſtes abundabant, ut iam in quartum menſem protracta obſidione, omnia Latinis aſperiora: Turcis in quorum exercitu adfuiſſe conſtat pluſquam cētum hominũ millia, proſperiora uiderentur. At Caierbeius in eam muri partem inuectus eſt, quæ ab Aruernis equitibus defendebatur. His Raimundus Rogerius, quem Gallum aut Rhodi patre Gallo ortum ſcri-

bunt, præerat. Falſi ſunt tamen Turcæ qui ſperabant artificio cuniculi lapſurum murum, & qui incautius eò properarũt, necati ſunt. At Caierbeius modo huc modò illuc cum globo Turcarum adcurrere, pro fatigatis ualidos ſufficere: neque uero Aruerni, neque Turcæ pedem referre, pugnare utrinque ſumma ui: undique bellantium clamor, occumbentium planctus exaudiri primis cōfoßis per eorum ſtrata cadauera reliqui congredi: & iam qui ſcalis mœnia conſcēderant, deiecti ſunt. At Caierbeio urgente, uociferante, iterum irrũpere, iteru aditum ad mœnia conari, iterum Aruernos in extremam belli aleā deducere. Tandē Aruernorũ uirtute Turcæ fatigati potius quàm uicti, à mœnium oppugnatione abſtinuere. Caierbeius ſubducta ratione ignis, tanto impetu in cuniculum immißi, fragoréque emiſſo, etſi apertè uis non appareret, intus tamen uitium accepiſſe murum non temerè coniectura augurabatur. Ita factum ut eius conſilio, magno tormentorum numero murum integra nocte diéque ſequenti quatiendum illi ſibi deſumpſerint. Id cum eſſet factum impigrè (abundabat enim Solymanus omni apparatu, artificúmque induſtria, haud temerè à ſcopo pilæ aberrabant) murus ſtratus eſt: neque uerò tam facilè erat Villario excitare nouas introrſum munitiones, quàm hoſti & ueteres diruere, & nouas impedire. Ea oppugnatione maximum laudis cumulum tulere, Rogerius is cuius ſuprà meminimus, & Fornouius Aruernus. Caierbeius paucis antè diebus lectißima ſecum ducens Solymano auxilia equitum & peditum ex Alexãdria uenerat: ut & Pharates ex Anatolia, multa & ipſe ducēs peditum millia. Solymanus Moſtaphis conſilio, quando abundabat multis hominum millibus, pluribus locis ſimul Rhodios oppugnare ſtatuit. Decem hominum millia deliguntur ad propugnaculum murúmque Britannicum, decem millia ad

Hiſpanicum, decem millia ad Italicum, decem millia ad Narbonenſem, decem millia ad Aruernorum: his multi alij qui fatigatorum uicem ſuppleant, uelut optiones deliguntur Turcæ inuehuntur acriter multis locis in murum: occurrunt & Rhodij animosè: eóque loco unus ex iis deſideratus eſt qui Ianizariis præerat magna apud ſuos fortitudinis opinione. Vndique diuerſis locis pellebantur hoſtes, & Gallis, & Hiſpanis, & Britannis, & Italis ſuo fungẽtibus munere, Rhodiiſque mulieribus & ſodalibus Franciſcanis picatos igneóſque orbes in Turcas uoluentibus. Villarius cum cohorte prætoria prius Italicam ſtationem, quæ opprimebatur hoſtium multitudine liberauit; mox ad Britannicum propugnaculum cùm iam uexilla hoſtilia apparerent, occurrit ſed cum uix dimidia cohorte: reliquam partem Antonius Mõterollus Gallus, eius iuſſu hortabatur ad ſubeunda ſtrenuè pericula. Paululum reſederant impetus Turcarum aduueniente Villario: nam his ſtipatus fortiſſimorum equitum ueteranorúmque robore, quacũque incedebat, hoſtes deturbabat, cùm repentè exclamant alij Hiſpanicam munitionem ab hoſte iam occupatam. Itaque ex ſuis acrem hominem Emericum Gombautum relinquens, àdcurrit cũ robore ſuæ cohortis. Ex Turcis aliquot qui machinarum uitabant impetum, turpi deſidia circa molem lapidum deiectorum hæſerant. Turcæ interea parte alia iminiſſis machinis, uariè Hiſpanos fatigabãt dextro latere, ubi quò ſuis opem ferrent, & fatigatis ſuccederent fortiſſimi quique ex Hiſpanis occurrebant, nullo iam ipſum propugnaculũ oppugnante. Tandem hi quos ſcripſimus deſidia circa ſaxa hæſiſſe, cum ſtrepitum nullum audirẽt, rati id quod erat, locũ propugnatore uacuũ, uerſuri deſidiã in robur & fraudem, cliuo reptãtes deſerto loco potiti ſunt, caſis paucis quibuſdã à tergo, uexilliſque deiectis. Reliqui hæc intuẽtes, in cælum

horum robur tollentes, increpita ſua ignauia, incitato media foſſa curſu, ſuis ſe parabant adiungere. In hac tanta rerum perturbatione occurrit Villarius, ac primùm iubet tormenta aptè emitti, ne ſimul hoſtes coniungantur: & ſimul ui murus conſcendatur, & deturbentur hoſtes imperat. Et machinæ quidem ne illi iungerentur effecere, multis cæſis: qui autem iam propugnaculum conſcenderant, ſaxa uoluentes aſcenſum impediebant. Interea tamē unus ex his qui Vluſagis præerat (eſt id apud Turcas equitum honoratiſsimorum nomen) cùm duodecim aliis ſtrenuis, in mœnia Hiſpanorum conſcendit. At Villarius & ipſe cum ſuis iam propugnaculo Turcas deturbarat, & miſſo Burdigalēſi Ioāne Maquenao, uno ex ſuis induſtrio homine, ad Guydum Raguſum qui turri Nicoleæ præerat, iubet retentis ſolùm qui paucarum horarum hoſtilem impetum ſuſtinere poſsint, reliquos omnes ad ſe emittat. Paruit ille: móxque cum Alioro Hiſpano equite lectiſsima auxilia aduentare uiſa ſunt, quibus & Latinis Rhodiiſque animi aucti, & Turcis fracti ſunt. Et iam parte alia Menotius Gallus, & Hugo Caponus Hiſpanus, cùm Cretenſium cohortibus aliquot, per portam erumpentes multos ex hoſtibus trucidarunt, celeritérque ad ſuos ſe receperunt. Interea hoſtes qui ſe nihil ui proficere uiderent, iuſſu Solymani in caſtra rediere, multis cæſis, ac tantis quidem, ut eorum numerum alij ad uiginti millia protrahant, alij ad decem. Commendant omnes hoc prælio Villarij ipſius militarem gloriam, & Georgij Faucelli Lugdunenſis, & Tori Hiſpani, & Ioannis Antonij Franciſcani. At nobis omnes quidem certe qui tanto impetu potentiſsimo hoſti obſtiterint, laude digniſsimi uidentur. Multi tamen & ex Gallis & Hiſpanis, & Italis deſiderati ſunt: quorum nomina qui ſe ſcribit ſilere, quaſi id eſſet hiſtoria indignum, parum uidetur ueterum ſcriptorum di-

ligentiam hac in re æmulatus. Solymanus *ita exarſit huius oppugnationis fruſtra tẽtatæ cauſa, parum ut abfuerit quin* Moſtaphem,*quem architectum uocabat totius huius belli, ſupplicio palã afficeret: & uix animaduerſionem & ſupplicium quo in eum erat uſurus,* Pyrro *intercedente remitteret & condonaret.* Interea Solymanus *in cacumine* Phileremi *montis arcem ædificari iuſsit, mole inſigni: & iam aſpera hyeme multos abſumente, reficiebat ſuos.* Accidit *dũ hyeme prædura minus timetur hoſtium impetus, ut promurum qui* Aruerno *muro proximus eſt,* Achimetus *occuparet: & qui occuparant tandiu ſe, obſiſtentibus quantumlibet* Latinis,*loco continuerunt, donec auxilia maiora adeſſent, quæ eo adcurrerũt per pluteos antea paratos: ſimul etiã ingeſta humus altiſsimè, uſum machinarum iis qui propugnaculo* Aruerno *præerant, adimebat.* Latebant *&* Turcæ *alij intra aggeres, qui & ipſis ſuis tormentis, ne* Latini *è muro* Turcas *tormẽtis arcerent, curabant: ex eo loco* Achimetus *ima murorum dolabris uectibúſque ferreis euerſurũ ſe, aut perforaturum credebat, ſed* Preianus *uariè eos opprimebat.* Aſaporum *ingẽs multitudo huic operi incumbebat: horum ſalutem* Solymanus *multis expeditionibus, ꝗ hácque* Rhodia,*eo loco habuit, ut excauandis implendiſque foſsis eos præficeret, eáſque interdum eorum corporibus impleret, quò commodius aditum* Ianizaris *ad loca expugnãda pararet.* Hi *igitur urgente* Achimeto,*concauata propè fundamenta mœnia ingentibus ſtipitibus ſepiebant: deinde impactis malleis ignéque diruebant.* Apparebat *uano eos labore operam conſumere: ineunt itaque aliam rationem, ut murum hamis ferreis, funibúſque in terram impellant.* Eo *tamen loco cùm muro propius ſuccederẽt, machinæ ex* Aruernica *munitione emiſſæ, diruêre omnia ea opera hoſtium, multóſque ex* Aſapis *necarunt.* Martiningi *conſilio locus*

lum conferrent, quantum maiores ſuos, quorum pietatę aucta habent quanta quanta ſunt aut imperia, aut regna, contuliſſe exploratum eſt. Ac niſi ſui ipſi moroſi æſtimatores, fructus quos uetus inertia deſidiáq; Chriſto ſubtraxit, omnes à ſeipſis exegiſſent, hac amplitudine imperij, hac maieſtate regnorum, hoc ſplendore dignitatis, non ſe ſatis
» *dignos iudicarēt. At enim quouſque tandem illi deſinent*
» *in mutua corruere uulnera? quouſque deſinent multipliciter*
» *ter animos curis atque uigiliis fatigare, uicinos ut propin-*
» *quos, affines, fœderatos reges regnis ſpolient? quem ad fi-*
» *nem ſeſe efferet præceps hæc & inquies ambitio? Quid ex-*
» *pectant niſi ut Græcorum & Aegyptiorum exemplo, antè*
» *opprimantur quàm anhelantem Chriſtianorum omnium*
» *perniciem Turcam, debacchantem inaudita crudelitate, ſi-*
» *tientem Chriſtiani cruoris, depellere poſſint? An nō, obſecro,*
» *intuentur quid Trapezuntius Byzantiíſque, quid Myce-*
» *nis, Andronopoli, Spartæ, Mothoni tam immani ſeruitute*
» *oppreſſis acciderit? En uidemus lugere Græciam, Macedo-*
» *niam plangere, eiulare Cyclades, Cariam dolere, Phry-*
» *giam ingemiſcere, Dalmatiam queri, Theſſaliam mœrere,*
» *triſtari Bœotiam: ſuperata ſeptem oſtia Nili, Alexandriam*
» *omnémque Aegyptum domitam, occupatam nuper ma-*
» *iorem Vngariæ partem: fugiſſe Arabes, Hieroſolymam*
» *iugum ferre coactam, formidare Caras, metuere Perſas,*
» *expaueſcere Aſſyriam: & interim ſemper putamus nos ab*
» *iſto periculo uacuos futuros? Vſque eò ſumus eneruati, ut*
» *ruinam proximam longè malimus ſpectare & otio tabe-*
» *ſcere, quàm in uenientem procellam diuertendam incum-*
» *bere? Profectò niſi tandem nobis conſulimus, qui hactenus*
» *tantos terrores iecerit atque denūciarit, malum dabit Chri-*
» *ſtiano nomini. Eruptura ſunt peſſima conſilia in capita ma*
» *gnatum, neque ſinent ætatem noſtram quantumcunque*

" diuturnis laboribus deuexam, ad otium domeſticarum
" curarum ſpectare. Si decoris cauſa bella ſuſcipimus, quæ
" cauſa belli præclarior? Si opes quærimus, omni tot regum
" gaza, tot Cæſarum, quæ fuit maxima potiuntur Bar-
" bari. Hic pecunia, diuitiæ, fructus congeſta ſpolia mul-
" torum annorum. Expergiſcantur itaque tandem Reges,
" Pontifices, Cæſares. Si ſtant, ingrediantur: ſi ingreßi ſint,
" currant: ſi currere cœperint, aduolent, ut flagitioſam, im-
" piam, ſacrilegam Turcarum uim Chriſtianæ exiſtima-
" tioni petulantius illudentem oppugnent, lacerent, con-
" tundant, deleant. Excutiant ſe ipſos aliquando, magni-
" tudinem animi excitent, ad pulcherrimum opus conten-
" to curſu nitantur. Impertiantur Chriſtianum nomen hoc
" beneficio, ut tot gentes laboribus eorum conſeruatæ, liber-
" tatem & ſalutem gloriæ fortitudinique eorum acceptam
" referant. Sed reprimam iam me, nec inſequar hæc lon-
" gius. Quæ quoniam in hunc locum ſemel incidiſſem, ad-
" monendos eos putaui, ne per uniuerſum orbem terrarum,
" uaſtitatem, bella, cædes Chriſtianorum, oppreſſorum in-
" digna ſeruitute gemitus paßim exaudirentur. Cæterùm
" CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM
" precor, ut quocunque modo agent, ea eis res, reique publi-
" cæ Chriſtianæ proſperè ueniat. Ac de priore quidem Rho-
" di oppugnatione hæc dicta ſint. Reliquum eſt ad poſte-
riorem expugnationem ueniamus, in qua conſultò breuio-
res erimus, cùm & extent Gallicè ſcripti commentarij
eius hiſtoriæ locupletißimi à F. Macedonio, Gallo eodem
equitéque Rhodio, qui huic bello interfuit: & Latini mul-
ti, ita tamen ſcripti, ut alij ab aliis multis locis diſſentiant,
qui & in linguam Italicam uerſi ſunt. At hoc non ſcripto-
rum eſſe uitium arguere debemus: quippe eodem loco dum
diuerſis locis urbs oppugnatur, omnes nõ poßũt intereſſe:

quos conſecuti multi ſunt, in eodem hiſtoriæ genere uerſati. Cum Fabritius Carretanus Rhodiorũ imperatorè uita emigraſſet, comitiis habitis de nouo imperatore deligẽdo, accidit ut Philippus Villarius Liladamus Gallus, & Thomas Docrans Britannus æquales calculos ferrent, nulla habita ratione Antonij Moralij Luſitani, cuius præproperam prenſationem omnes repudiarunt. Vbi æqualia ſunt ſuffragia, uetere Rhodiorum more, eſt in poteſtate primi maximique equitis, qui ad ea comitia delectus ſit, renunciare utrum malit. Is igitur Philippum Liladamum cum renunciaſſet, è Gallia ille ſalutato prius Franciſco rege, uocatus tandem Rhodum peruenit. Ex eo tempore Moralius, qui nullum calculum tuliſſet, mirandum in modũ fuit abalienato animo, non à Villario ſolùm, ſed à Rhodiorum omnium libertate. Eo odio percitum atque actum precipitem, non dubitaſſe multi ſcribunt, & in ſe & in Rhodios peſſimè conſulere: & nouandis rebus ſtudentem communicaſſe clanculum cum Solymano, quibus artibus Rhodo potiretur. Et iam diſsipatis rumoribus, cum parare diceretur claſſem, arma, milites, Solymanus ad Rhodum oppugnandam, mittit Villarius Ioannem Lupum Aruernum circa uicinum mare, ad exploranda hoſtium cõſilia. Atque his faſelo ſuo, comitatus aliquot aphractis, intercepta naui Turcarum eam Rhodum perduxit. ex captiuis notiſsima fuere Rhodiis hoſtium conſilia. Diſpari euentu Alphonſus Trotus & Iacobus Xaicus alter à piratis, alter fide ab hoſtibus data dum in colloquium uenit, intercepti & abducti ſunt ad Solymanũ: qui cùm Xaicum uerborũ contumeliis infeſto ore laceraſſet, tormentis queſtionẽ habuit de conſiliis & apparatu Rhodiorũ: ac tam fuit immemor humanitatis, quam interdum oſtentare ſolet, ut ſuam inſatiabilẽ crudelitatem in hominẽ fide publica abductum exercuerit.

*cuerit. Menetonus eques Gallicus uitatis inſidiis, ſubduxit
ſe huic procellæ. Annona deinde & molis ligneis, reliquoq;
apparatu ad obſidionem tolerandam neceſſario, purgatis
etiã ſordibus urbis & murorũ: propugnaculiſque luſtratis
& inſtauratis, ubi opus eſſet, muniit Rhodum Villarius:
uocatóſque Rhodios equites acriter accendit ad obſidionis
incommoda toleranda: eademq; eiſdem & Rhodiis alio
tempore, cùm appropinquare Turcarum aduentus putare-
tur, per Leonardum Baleſtrinum Genuenſem põtificem La-
tinorũ apud eos, & Rhodiis per clementẽ epiſcopum Græ-
corum proponi iuſſit. Baleſtrinus ex ſodali Franciſcano ad
pontificatum peruenerat: cuius toto hoc bello, & beneuo-
lentiam erga ſe, & fidem expertus eſt Villarius. Clemens
ea erat opinionis ſanctitate & probitate, ut uetere Græcia
digniſſimus paſſim haberetur. Miſit interea ad Carolũ Cæ
ſarem Villarius, ad Franciſcum Galliarum regem, ad Hen-
ricũ Britãniæ, Rhodios aliquot equites, cùm fruſtra auxi-
» lium ab Adriano pontifice & Leone expectaſſet: qui eos
» hortarentur ſuam quoque rem agi, auxilium Rhodiis fer-
» rent aduerſus eos hoſtes, quibus tandem obuiam niſi uen-
» tum ſit, annorum aliquot proceſſu in eorum fines irrupturi
» ſint: eóſq; aut poſteros eorum, fœdũ in modum habituri, &
» in graue & gloriæ & ſalutis amittendæ adducturi diſcri-
» men. Suſciperent uero communem religionis cauſam, ma-
» iorúmq; ueſtigiis conſectãdis, hæreditatem eorum nõ mi-
» nus laudis, quàm regnorum cernerent. Ita ſibi perſuaderẽt
» inſitas inimicitias huic eſſe genti cũ Latino nomine, ut op-
» preſſum uelit: ac tum demum tale quid quod operæpretiũ
» ſit, feciſſe ſibi uideatur, ſi obterere & cõtundere Latina de-
» cora poſſit, ac nobis negotiũ faceſſitũ intelligat. Sed hæc occu
patis eis diſtractiſq; Belgico Italicóque bello, fruſtra fuere.
Incidit poſterior hæc oppugnatio Rhodi in annum*

M. D. XXIII. VI. Cal. Iul. certior factus eſt Villarius, qui paulò antea ne prædæ eſſent hoſti hortos, uicináſque regiones imminentes uaſtauerat, adeſſe Turcarũ naues cum Mahomete Carra. Cœpit claßis periculoſo aditu ſub Rhodiorum conſpectum ferri, ſed machinis à Rhodiis emißis mox inde abacta eſt, ſeceßitque in Boium promontorium, quod alij Parobolinum uocant. Sed cùm rurſus machinis emißis uariè illi uexarentur, in terram paulò poſt ſubducti ſunt. Hieronymus Bartolutius Florentinus communicato cum nauticæ rei peritißimis aliquot conſilio, hanc inibat rationem incendendarum nauium hoſtilium, ut myoparonibus lectißimis & leuißimis, quaſi eliceret hoſtes ad pugnam, his occurreret, miráque arte factitium ignem qui uaſculis concludebatur, nauibus hoſtium aliquot locis inferret. Sed cùm magni ſumptus fieri deberent in eam rem, & res periculi plena uideretur, repudiatum eſt id conſilium.. Interea copiæ in inſulam perueniunt: explorántque qua parte commodius urbs oppugnari poßit. Placuit occupare eum collem, qui fano ædificato ſacer erat Coſmæ & Damiano, ſpectans in Britannicam ſtationem. Tricoplerus cum delecta Britannorum multitudine eam tuebatur. Moſtaphes cœpit eum locum adhibitis emißiſque machinis uariè quatere, Pyrrus Apocletus Italicam ſtationem ſimul terrere cœpit. At cùm loci depreßione fruſtra hic eſſet labor, cœpere aggere proiecto, foßis loca aliquot urbis circundare: nanque Turcæ calonũ multitudine abundabant, ut eis ad ea opera tum perficienda I. Fontanus quinquaginta hominũ millia, alij ſexaginta adfuiſſe prodiderint: exciſáſque ab his rupes durißimi ſilicis, & cãpos montibus aggere æquatos, & cõplanata foſſuris montium iuga. Conſtabant hi maximè ex Aſapis. eſt id apud Turcas genus militũ, quos Turcicæ urbes mittunt, exhibito

in ſingulos menſes trium nummum aureorũ ſtipendio, quos Solymanus aut remigum loco, aut operarũ interdum habet. Achimetus interea ſtationem Hiſpanicam, & Caſſius Antoniam portam uicináque loca uariè tormentis emiſſis quatiebãt. At Villarius in eos qui opera hoſtium accelerabant, cuniculiſque agendis intenti erant, ſuos erumpere iterum atque iterum ex urbe iuſſit; ſimul aptiſſimè monet ubi elicuerint hoſtes, recipiant ſe: nam machinis ſe ingentem ſtragem facturũ. Erumpunt Rhodij equites, proſternũt innumerã calonum multitudinem. Moſtaphes id intuitus, ſuos properè caſtris educit: illi infeſti adeſſe, inſtare Hos ludificati Rhodij, nunc leuitate equorũ impetum eorũ declinabant, nunc quaſi cõſerendi manum cupidi, urgere. Poſtremò quaſi cedentes citato curſu, uariis locis diſperſi, ad ſuos ſe recipiũt: cum interea in Turcas proximos emiſſa tormenta infinitam eorum multitudinem proſtrarũt. Id Moſtaphes & Achimetus intuiti, pluteos quibus cõtegerentur qui operi inſtabant, erexere. Pyrrus machinas opponi etiã iuſſit quæ mox in erumpentes emitterẽtur: noctuque opera promoueri iubebat, die facilè innumera multitudine Turcarum opera tuente. Interea Baſilius, quem alij Rhodium, alij Cretenſem fuiſſe aiunt, ſimulato mercatoris officio dum cibos uicino littori quaſi uenales oſtentat, interceptos aliquot Turcas faſelo impoſitos Rhodum perduxit. Qui cum principiò rogati de conſiliis hoſtium uarias nectere uiderentur captiones, tandem metu tormentorum omnia ordine enarrant, ut illi Solymani aduentum expectent, interea parum in officio miles contineatur: eius aduentu futurum, ut ſtrato muro peruadere in urbem illi modis omnibus enitantur. Quo die illi adfuturum Solymanum prædixerant, qui fuit VI. Calendas Septemb. eo ĩs adfuit: aduentúmque eius Rhodij perſpexere, emiſſo in-

genti undique machinarum fragore, & cum eò uenientibus quindecim bellatorum millibus. Is ubi aduenit, ut ſeacrem & ſeuerum imperatorem oſtenderet, multos, quos Pyrrus ut ſeditioſos criminabatur, cum ignominia dimiſit: in exercitu recenſendo multorum increpita inertia, acerbior uiſus eſt. Turris Phari faſtigia, eo adueniente, cum ut è prœalta explorarentur à Rhodiis multa, diruère hoſtes. Admotis itaque machinis rurſus uexare urbem conſtituit. Proiiciebantur & magno conatu globi ſaxei, quibus parum abfuit quin ipſe Villarius opprimeretur. Immiſſi quoque ſunt paſſim cupro contecti, inſtar pilarum paſtilli bituminati, refertiſſimi pice & ſulphure. Rurſus eiuſdem apparatus alij globuli contecti intortis reſtibus, quibus ferrei aculei hærebant: qui tetrum in modum odoriferi, cum eſſent acuminati, ubi hærebant uariè quos impetebant lacerabant. Sed maiorem in modum obſeſſi fatigabantur, & terrebantur aſſidua conquaſſatione tormẽtorum ingentium. Horum duodecim Baſilicos, quindecim Salamandras, tredecim quorum magnitudo alios ſuperabat, Crocodilos uocabant illi, prædam aduectam direpta Aegypto: quorum perpetuo impetu factum, ita ut comminuerentur mœnia, duriorem ut conditionem impendère ſibi Rhodij iam uererentur. Turcæ ut tormenta ſua ſarta tecta ſeruarent à Rhodiorum impetu, hanc ineunt rationem, ut aſſeres contignatione proxima coniunctos ſupponerent, hique medio loco introrſum ab axibus ſuſtentarentur, prominentiorique loco reſtibus ad machinarum extrema diducto, in altitudinem ingentem rem euexere, ut tormentorum os apertum uideretur: inde inducto ad foramen igne mœnia quatiebant. Diu cum laboraſſent Latini in diſturbãdis his operibus, tandem rem illi ad exitum perduxere, non ſuppetente noſtris apparatu pul-

ueris. Itaque in hunc celeriter conficiendũ ſuos ipſe equos maiores & delectos ex ſua cohorte fideliſſimos quoſque Villarius præpoſuit, in quibus fuere Belgæ aliquot. Solymanus interea increpita eorum ſegnitia, qui uanè tandiu tempus tererent, nouo conſilio ad turrim Nicoleam occupandam incubuit. Sepſerat eam Villarius præſidio delecto ex Galricis equitibus & Cantabris fortiſſimo, quibus præfecerat Guydum Raguſum Gallum. Admotis tormentis cùm ſperarent hoſtes ſe loco potituros, rurſus proiectis ex ea alijs tormentis Raguſus ita Turcas infeſtabat, ut tormentarios eorum plures, & tormenta ipſa laceraret. Ita factum ut omiſſa diurna oppugnatione, nocte tormenta rurſus illi promouerent, nihilominus nocturna quam diurna oppugnatione promouentes. Namque Raguſus qua parte nocte uериſimile erat emiſſuros hoſtes tormenta, ita ſua quoque collocata diſplodebat, ut iurarent hoſtes patefacta ei prius omnia conſilia. Suffodiẽdis itaq; rurſus cuniculis Pyrrus incubuit circa Rhodum, Villariuſque his auertendis, ut utrinque multi deſiderati ſint: Britannicum tamen propugnaculum magna ex parte ab hoſtibus proſtratum eſt, Britannis multis oppreſſis. Etiam ea parte tumultuosè nũciatum eſt Villario inſtare hoſtem, & muro potiri, cùm ille cum cohorte prætoria adcurrens, multis necatis loco deturbat. At Moſtaphes ſuos reuocans, & feſſis recentes ſubmittens, prælium acrius renouabat. Rhodij, Galli, Hiſpani equites pilis plumbeis emiſſis, ſimul aduectis breuiuſculis tormentis, ita lacerabãt hoſtes, ut nihil niſi de fuga conſulerent. Fracti itaque & debilitati pedem referũt: ac multis cæſis ex Hiſpanis & Gallicis Britannicíſq; equitibus, quorum, ut & Italorum quorundam, animi magnitudinem eo congreſſu omnes extollunt, qui huius temporis res geſtas conſcripſere: ex Turcis Geſtis Gallorum Lib. VI.

redintegratur oppugnatio, quæ eò durior erat, quòd globis æneis, & telis longe emiſſis Latini ſauciabantur. Sed cùm ſuis laborantibus Aruernos equites plures ſubmiſiſſet Villarius, tum uerè fuga facta, receptui quoque Moſtaphe canente ob cædes purpuratorum aliquot, qui apud Solymanũ gratia atque authoritate ualebant. Hos alij fuiſſe aiunt ex eo ordine qui apud Turcas honoratiſſimus eſt, quem alij Spacum Oglanum, alij Spahiglanum uocant: qui eo loco quem Turcæ uocant Clauſuram, liberaliter inſtituti, ſeriis honorificíſque negotiis præficiuntur, quibúſque & mulieres educatæ apud eandem Clauſuram, & ſorores & filiæ nubere ſolent ipſius tyranni. Fatentur omnes incredibilem ea pugna fuiſſe animi magnitudinem Emerici Ruiauli Aruerni, qui propè amiſſum uexillum Rhodiæ, militiæ multis cæſis hoſti feroci extorſerit. Pyrrus non ſuccedente hac parte, ui propugnaculum Italicum ſummo impetu paucis poſtea diebus adoritur, admotis tormentis quibuſque eximiis: eodémque impetu ſtationem Narbonenſem ſuffoſſis cuniculis inuadit Caſſius. At Gabriel Chierus Narbonenſis contrà actis cuniculis, compreſſit eius conatus, ut & Gregorius Morgutus Pyrri. Emericus Amboſius ſummus olim Rhodiæ militiæ princeps, ingentem aggerem ſtruendũ curarat, proximum Italico propugnaculo. Pyrrus cum eum locum altero die cum Syro milite inuaſiſſet, necatis qui cuſtodiæ præpoſiti erant, loco iam potiebatur. Vndique ſtrepitus quaſi capta urbe, Rhodij ciues permixti equitibus, & multi è Frãciſcanorum ſodalitio, & Aethiopes ſerui aduolantes pellunt Turcas. Pyrrus Turcas integros ſauciis ſubmittens, rurſus aggere potiebatur. Noſtri rurſus inſtare lapidibus ferreíſque ſudibus, & haſtis & uerubus impellere Turcas. Tardatus eſt hoſtium impetus induſtria Fernandi Gentilis, qui ex uicino propugnaculo

in latus irrumpentium multis emiſsis machinis, & conglobatos diſsipabat, & diſperſos aliis facilius detrudendos proponebat. Clamor permiſtus hortatione, acclamatione, fremitu, gemitu cæſorum ad cælum ferebatur. Pyrrus ubi conſilia ſua ſecus procedere, neque quod intenderat effici poſſe uidet, anxius immitteret ne ſuos, rurſus deliberat. Sed cum tribus integris horis pugnatum eſſet, & nunciata cæde purpurati alterius, indignatus Solymanus, ſuos reuocaret iubet: paruit ille, ſuóſque in caſtra reduxit trahens ſauciorum ingentem multitudinem. Moſtaphes qui apud Solymanum ſe uileſcere ſentiebat, ob fruſtra iam bis Anglicam ſtationem tentatam, rurſus eò contendit, altera quoque parte Achimeto Hiſpanicam impetēte. Moſtaphes ſuos hortando ad uirtutem arrigere prorſus intentus, ſummo impetu fertur in Latinos: illi hoſtem infeſtum uidētes, ac recordati omnia ſua decora in extremo ſita eſſe, mœnibus hoſtem prohibent, eóque acrius inſtant ac fundunt. Cum labare Britanni dicerentur prægrauante Turcarum multitudine, eò Villarius mittit Ioannem Buochum Britannum, cum delecta Italorum Cretenſiúmque ala: qui ſuperuenientes detruſerunt animoſe hoſtes. Multi fortiter pugnantes è Britannis deſiderati, quos rurſus huius hiſtoriæ ſcriptores ſilentio obruêre, excepto Ioanne Buocho Preianus Aquitanus eo die cùm aliorum fortitudinem uiciſcet, ſeipſum uicit, ne circa gulam quidem plaga accepta impeditus, quo minus pleroſque ex hoſtibus inſtar pecorum mactaret: fuit & toto eo prælio eius induſtria apud Villarium Rhodióſque celebris. Maiori impetu Hiſpanos fatigabat Achimetus, ut iam in faſtigia muri uexilla Turcarum fixa eſſent. Sed Hiſpani equites tanta ui occurrebant, ut niſi ſaucij magna ex parte omnes paululum remiſiſſent de priore impetu, ſoli facilè innumeros hoſtes fugaſſent.

gaſſent. Sauciis Villarius mox adfuit cum Aruerno equite & Germano: quo factum eſt, ut qui loco iam potiri ſe exiſtimabant, magna clade depulſi, ſenſim ſe ad ſuos reciperēt. Crediderat Achimetus initiò ſe loco hac arte potiturum, cùm prius ſubter effoſſos cuniculos igne immiſſo ingentem mœnium partem fregiſſet, puluere ingenti ſimul Latinis obiecto, & ipſe quidem quæ parauerat induſtriè executus eſt. Sed cùm per alios ſubter cuniculos Latini impetum in hoſtes feciſſent, admotíſq; aliquot machinis nihil tale metuētes oppreſſiſſēt, ualde debilitati ſunt: qua in re Chriſtophori Vualderici Germani uirtus non immerito celebratur, qui memor generis & Germanici decoris, in confertiſſimos hoſtes incurrens, duobus eorum uexillis potitus eſt. Nec tamen Achimetus abſiſtebat oppugnatione, ſed maximo clamore, infeſtis ſignis, rurſus recentes ſubmittit: hi uerò miſerè atterebantur & lacerabantur emiſſis machinis ex propugnaculo uicino à Ioanne Maupaſo læuo latere: & rurſus aliis emiſſis dextro latere à Franciſco Gienraucio: aliis quoque emiſſis ex tectis domuum proximarum, quas ſolerter ubi inſtare uidet periculum, eò aduexerat Gabriel Martiningus Brixienſis. Itaque cùm uim fruſtra parari uideret, è proximo loco Achimetus ita ſuos reuocat, ut tamen non deſineret ſtrata iam mœnia undique tormentis quatere: & quidē plus eo pacto Rhodo nocuit, quàm ſi ui aperta ut cœperat, irrupiſſet. Villarius tamen, diruta quoad eius fieri poterat inſtaurabat. Sed ea multitudine machinarum hoſtes abundabant, ut iam in quartum menſem protracta obſidione, omnia Latinis aſperiora: Turcis in quorum exercitu adfuiſſe conſtat pluſquam cētum hominū millia, proſperiora uiderentur. At Caierbeius in eam muri partem inuectus eſt, quæ ab Aruernis equitibus defendebatur. His Raimundus Rogerius, quem Gallum aut Rhodi patre Gallo ortum ſcri-

bunt, præerat. Falſi ſunt tamen Turcæ qui ſperabant artificio cuniculi lapſurum murum, & qui incautius eò properarũt, necati ſunt. At Caierbeius modo huc modò illuc cum globo Turcarum adcurrere, pro fatigatis ualidos ſufficere: neque uero Aruerni, neque Turcæ pedem referre, pugnare utrique ſumma ui: undique bellantium clamor, occumbentium planctus exaudiri primis cõfoßis per eorum ſtrata cadauera reliqui congredi: & iam qui ſcalis mœnia conſcẽderant, deiecti ſunt. At Caierbeio urgente, uociferante, iterum irrũpere, iteru aditum ad mœnia conari, iterum Aruernos in extremam belli aleã deducere. Tandẽ Aruernorũ uirtute Turcæ fatigati potius quàm uicti, à mœnium oppugnatione abſtinuere. Caierbeius ſubducta ratione ignis, tanto impetu in cuniculum immißi, fragoréque emiſſo, etſi apertè uis non appareret, intus tamen uitium accepiſſe murum non temerè coniectura augurabatur. Ita factum ut eius conſilio, magno tormentorum numero murum integra nocte diéque ſequenti quatiendum illi ſibi deſumpſerint. Id cum eſſet factum impigrè (abundabat enim Solymanus omni apparatu, artificúmque induſtria, haud temerè à ſcopo pilæ aberrabant) murus ſtratus eſt: neque uerò tam facilè erat Villario excitare uouas introrſum munitiones, quàm hoſti & ueteres diruere, & nouas impedire. Ea oppugnatione maximum laudis cumulum tulere, Rogerius is cuius ſuprà meminimus, & Fornouius Aruernus. Caierbeius paucis antè diebus lectißima ſecum ducens Solymano auxilia equitum & peditum ex Alexãdria uenerat: ut & Pharates ex Anatolia, multa & ipſe ducẽs peditum millia. Solymanus Moſtaphis conſilio, quando abundabat multis hominum millibus, pluribus locis ſimul Rhodios oppugnare ſtatuit. Decem hominum millia deliguntur ad propugnaculum murúmque Britannicum, decem millia ad

Hiſpanicum, decem millia ad Italicum, decem millia ad Narbonenſem, decem millia ad Aruernorum: his multi alij qui fatigatorum uicem ſuppleant, uelut optiones deliguntur. Turcæ inuehuntur acriter multis locis in murum: occurrunt & Rhodij animosè: eóque loco unus ex iis deſideratus eſt qui Ianizariis præerat magna apud ſuos fortitudinis opinione. Vndique diuerſis locis pellebantur hoſtes, & Gallus, & Hiſpanus, & Britannis, & Italus ſuo fungētibus munere, Rhodíiſque mulieribus & ſodalibus Franciſcanis picatos igneóſque orbes in Turcas uoluentibus. Villarius cum cohorte prætoria prius Italicam ſtationem, quæ opprimebatur hoſtium multitudine liberauit; mox ad Britannicum propugnaculum cùm iam uexilla hoſtilia apparerent, occurrit ſed cum uix dimidia cohorte: reliquam partem Antonius Mōterollus Gallus, eius iuſſu hortabatur ad ſubeunda ſtrenuè pericula. Paululum reſederant impetus Turcarum aduentente Villario: nam his ſtipatus fortiſſimorum equitum ueteranorúmque robore, quacũque incedebat, hoſtes deturbabat, cùm repentè exclamant alij Hiſpanicam munitionem ab hoſte iam occupatam. Itaque ex ſuis acrem hominem Emericum Combautum relinquens, adcurrit cũ robore ſuæ cohortis. Ex Turcis aliquot qui machinarum uitabant impetum, turpi deſidia circa molem lapidum deiectorum hæſerant. Turcæ interea parte alia imminiſſis machinis, uariè Hiſpanos fatigabãt dextro latere, ubi quò ſuis opem ferrent, & fatigatis ſuccederent fortiſſimi quique ex Hiſpanis occurrebant, nullo iam ipſum propugnaculũ oppugnante. Tandem hi quos ſcripſimus deſidia circa ſaxa hæſiſſe, cum ſtrepitum nullum audirēt, rati id quod erat, locũ propugnatore uacuũ, uerſuri deſidiã in robur & fraudem, cliuo reptãtes deſerto loco potiti ſunt, cæſis paucis quibuſdã à tergo, uexilliſque deiectis. Reliqui hæc intuētes, in cælum

horum robur tollentes, increpita ſua ignauia, incitato media foſſa curſu, ſuis ſe parabant adiungere. In *hac tanta rerum perturbatione occurrit* Villarius, *ac primùm iubet tormenta aptè emitti, ne ſimul hoſtes coniungantur: & ſimul ui murus conſcendatur, & deturbentur hoſtes imperat.* Et *machinæ quidem ne illi iungerentur effecere, multis cæſis: qui autem iam propugnaculum conſcenderant, ſaxa uoluentes aſcenſum impediebant.* Interea *tamẽ unus ex his qui* Vlu*fagis præerat (eſt id apud* Turcas *equitum honoratiſsimorum nomen) cùm duodecim alijs ſtrenuis, in mœnia* Hiſpa*norum conſcendit.* At Villarius *& ipſe cum ſuis iam propugnaculo* Turcas *deturbarat, & miſſo* Burdigalẽſi Ioãne Maquenao, *uno ex ſuis induſtrio homine, ad* Guydum Ra*guſum qui turri* Nicoleæ *præerat, iubet retentis ſolùm qui paucarum horarum hoſtilem impetum ſuſtinere poſsint, reliquos omnes ad ſe emittat.* Paruit *ille: móxque cum* Alioro Hiſpano *equite lectiſsima auxilia aduentare uiſa ſunt, quibus &* Latinis Rhodiiſque *animi aucti, &* Turcis *fracti ſunt.* Et *iam parte alia* Menotius Gallus, *&* Hugo Caponus Hiſpanus, *cùm* Cretenſium *cohortibus aliquot, per portam erumpentes multos ex hoſtibus trucidarunt, celeritérque ad ſuos ſe receperunt.* Interea *hoſtes qui ſe nihil ui proficere uiderent, iuſſu* Solymani *in caſtra rediere, multis cæſis, ac tantis quidem, ut eorum numerum alij ad uiginti millia protrahant, alij ad decem.* Commendant *omnes hoc prælio* Villarij *ipſius militarem gloriam, &* Georgij Faucelli Lugdunenſis, *&* Tori Hiſpani, *&* Ioannis Antonij Franciſcani. At *nobis omnes quidem certe qui tanto impetu potentiſsimo hoſti obſtiterint, laude digniſsimi uidentur.* Multi *tamen & ex* Gallis *&* Hiſpanis, *&* Italis *deſiderati ſunt: quorum nomina qui ſe ſcribit ſilere, quaſi id eſſet hiſtoria indignum, parum uidetur ueterum ſcriptorum di-*

ligentiam hac in re æmulatus. Solymanus ita exarſit huius oppugnationis fruſtra tẽtatæ cauſa, parum ut abfuerit quin Moſtaphem, quem architectum uocabat totius huius belli, ſupplicio palã afficeret: & uix animaduerſionem & ſupplicium quo in eum erat uſurus, Pyrro intercedente remitteret & condonaret. Interea Solymanus in cacumine Phileremi montis arcem ædificari iuſsit, mole inſigni: & iam aſpera hyeme multos abſumente, reficiebat ſuos. Accidit dũ hyeme prædura minus timetur hoſtium impetus, ut promurum qui Aruerno muro proximus eſt, Achimetus occuparet: & qui occuparant tandiu ſe, obſiſtentibus quantumlibet Latinis, loco continuerunt, donec auxilia maiora adeſſent, quæ eo adcurrerũt per pluteos antea paratos: ſimul etiã ingeſta humus altiſsimè, uſum machinarum iis qui propugnaculo Aruerno præerant, adimebat. Latebant & Turcæ alij intra aggeres, qui & ipſis ſuis tormentis, ne Latini è muro Turcas tormẽtis arcerent, curabant: ex eo loco Achimetus ima murorum dolabris uectibúſque ferreis euerſurũ ſe, aut perforaturum credebat, ſed Preianus uariè eos opprimebat. Aſaporum ingẽs multitudo huic operi incumbebat: horum ſalutem Solymanus multis expeditionibus, hácque Rhodia, eo loco habuit, ut excauandis implendiſque foſsis eos præficeret, eáſque interdum eorum corporibus impleret, quò commodius aditum Ianizaris ad loca expugnãda pararet. Hi igitur urgente Achimeto, concauata propè fundamenta mœnia ingentibus ſtipitibus ſepiebant: deinde impactis malleis ignéque diruebant. Apparebat uano eos labore operam conſumere: ineunt itaque aliam rationem, ut murum hamis ferreis, funibúſque in terram impellant. Eo tamen loco cùm muro propius ſuccederẽt, machinæ ex Aruernica munitione emiſſæ, diruêre omnia ea opera hoſtium, multóſque ex Aſapis necarunt. Martiningi conſilio locus

patefactus eſt intra murum, ut inde emiſſi Rhodij diſturbarent opera hoſtium, & permultarum machinarum hinc inde collocatarum impetu conculcarentur. Non deſinebant tamen illi murum perforare, & qua parte hiulcus erat murus, per fiſſuras eum tormentis quatiebant, uulneratis multis: ita factum ut iam ruinam murus apertam minaretur. His Villarius recentem oppoſuit murũ, magno labore Rhodiorum ædificatũ. Rurſus Achimetus urbis direptione uoluntate Solymani propoſita, accendit ſuos ad urbem occupandam, impetúmque facit in portam quam ab Amboſio Emerico ædificatam aiunt: ſimul etiam claſſem circunduci iubet, quaſi ad urbis oppugnationẽ. Trepidatur tota urbe, occurritur Turcis, ſternuntur undique multi. Ludouicus Tẽtauillius Gallus cùm uexillum in hoſtes immiſiſſet, languẽtes iam ſuos excitauit. Achimetus obuerſis in frontem cuneis, ſumma ui iam inuectus in Rhodios urbe potiebatur, ni qui extrema mœnium operibus celeriter erectis defendebat, dextra læuáque parte hoſtiũ latera laceraſſent emiſſis machinis. Ita accidit, ut ſuos Achimetus reuocaret, ſequẽtibus uerò diebus murum ſternendum curaret, igne eos qui recentes conſtruebantur corrumpens: ingentiáque ſaxa in urbem uoluebant hoſtes, quæ priuatorum domos & fortunas atterebãt. Et ſanè hac perpetua oppugnatione ita quaſſata ſunt mœnia ut multis locis aditus in urbem pateret: atque ita omnium animi Rhodiorum conſternati, extrema ut iam omnia metuerent, ſibique diffiderent. In tanto & tam repentino motu multi delati ſunt, quaſi Rhodi Turcis proditione dedendæ authores, quæ & animũ Villarij magnopere mouerunt. Dicebantur plerique infami ſimulatione quaſi in hoſtes ſagittas emitterent, aptatis literis ſagittæ, omnia cõſilia Solymano prodere. Ita factum ut edicto, præconis uoce, magno omnium concurſu, circa omnes urbis an-

gulos propugnaculáque omnia pronũciato, prohiberet Villarius, ne quis ſagittam in hoſtes emitteret. Lucius Caſtrophylacus Rhodius cùm aduerſus edictum emiſiſſet, mox in uincula coniectus eſt. Erat illius authoritas, ut clariſsimi & ſpectatiſsimi uiri, & grauiſsimis cauſis cogniti ſumma, atque imprimis hac poſteriore oppugnatione probatus fuerat: ſed aduerſus recens edictum, alieno & loco & tempore emiſſa ſagitta, ſuſpectum eum reddebat. Quo factum ut decreta quæſtione à Tribunis rerum capitalium, tormentis ad eliciendam rei ſeriem ſubiiceretur: à quo tamen pauca extorta ſunt. Paulò antea unus è Iudæis, qui in Chriſtianiſmum adſcriptus erat, deprehẽſus cùm eſſet, Moralium Luſitanum ſuſpectum reddiderat. Tandem cognitum eſt Moralium architectum totius doli, & epiſtolis telorum amẽtis illigatis, quo ſtatu res eſſent, ſolitum indicare. Atque is minimè tortus, quippe magna apud Rhodios & dignitate & authoritate, faſſus eſt odio repulſæ in id ſe erupiſſe: ſimul initurum gratiam apud hoſtem, quem ipſe Villarius Rhodiique omnes uident apertè, ſi uim paret admouere, urbe potiturum. Ea tamen palàm edixit, ut appareret deplorare eum tot annos quum fideliter Chriſto ſeruiſſet, ad extremum tam nefarium ſcelus cõcepiſſet. Ita ille ceruice luit, ac de multis indicio eius delatis ſupplicium ſumptum. Narrat Paulus Iouius in libro de rebus Turcicis, feruente bello Adrianum Pontificem Maximum, qui cum nonnullis nauibus ac triremibus, peditũmque circiter tribus millibus uenerat, rogatum à Iuliano Medice, aliisque purpuratis, ut eas naues ac pedites unà Rhodũ mitteret, id apertè detrectaſſe: futurum uerò omnes ſperaſſe, ut hæ naues ualidioribus uentis adiutæ, inuita etiam Turcica claſſe portum ingrederentur: præſertim cum quinquaginta Venetorum triremes in Creta tunc eſſent, quæ hac in re nonnihil auxilij, etiam

ſi ſolùm ſeſe hoſti oſtentaſſent, attuliſſent. Lilius Giraldus *addit in* Gallos *eos pedites mox ab* Adriano *miſſos, audi-táſque palàm infauſtas uoces,* Pontificis *non in eum uſum paratas ſibi copias, ut* Rhodiis *opem ferret, uertendum aliò impetum dictitantes.* Idque *magis mirandum in* Adriano, *quem & uirtus & eruditio, &* Dei *optimi beneficium, nouum hominem & terræ filium, in editiſsimo authorita-tis faſtigio collocarat.* Obſtrictum *uerò meminiſſe ſe potius debebat* Deo *quàm* Cæſari: *& hoſtes ſe eos relinquere, quorum potentiam creſcere iniquum ac peſtiferum eſſet, opprimere & ſanctum & neceſſarium.* Germani *ſcripto-res narrant illum ſophiſticis nugis occupatum, & poëtis* Roma *exigendis, quos perduellium loco habebat, quæ per-tinerent ad acquirendam ueram laudem, nec ſciſſe cogitare propter imprudentiam, nec exequi potuiſſe propter inertiã.* Erat *&* Bernardinus *ex* Rhodiorum *ſodalitio, non tamen equites inter adſcriptus, homo nauticæ rei peritiſsimus, & qui unico myoparone & faſelis aliquot mare redderet* Turcis *infeſtiſsimum.* Hic *quoniam illegitimis parentibus ortus equitum gradum, ordinémque aſſequi non potuerat, cum poſſet* Rhodiis *magno eſſe auxilio, repulſæ memor do-mi ſe continuit.* Iam *res* Rhodiorum *eò reciderant, ut* Villa-rius *diutius tantum exercitum* Solymani *ſuſtinere nõ poſ-ſet, neq; quo ſe pacto his expediret ærumnis reperiret.* Ma-*lè ipſi* Rhodij *omnes equites ciuéſque metuebant, ne malum aggraueſceret: omnes cogitationibus moleſtiſsimis pertur-babantur, pendebant animi, cruciabantur, angebantur: nec longius res aberat à ſeditione, profuſis lachrymis porre-ctiſque libellis more inueterato* Rhodiorum *undique* Villa-*rio, à* Græcis *orantibus ne ſe, pueros, uxores, urbem diripiẽ-dam* Turcis *præberet.* Nec *uerò* Villariũ *tam hæc mala an-gebant, quàm ſuſpicio inteſtini doli, domeſticarúmque in-*

ſidiarum: quanquam accito Preiano, Martiningo, & aliis, uidebat deploratam urbis ſalutem. Apud Solymanū quoque re ſæpe relata & grauiter acta, & planè perſpecta eius uoluntate, dum Achimetus diripiendā primo impetu Rhodum, Pyrrus ad deditionem hortandos nobiliſsimos equites & ciues, decretū eſt humanitate tentādos eorū animos. Miſſus eſt itaque Rhodum Genuenſis transfuga, qui cùm priuati alterius Genuenſis prius colloquium peteret, acturus poſtea maximis de rebus, à Gallico equite non ferente iam conditiones ut uictis dici, pulſus eſt. Refertur res ad Rhodiū conſilium à Villario, atque is prioribus belli calamitatibus breuiter enumeratis, ueniam petiit, dum ruinæ imminenti
„ conſilium quærit, ſi prius ipſe ſententiam dicat. Rogauit no-
„ biliſsimos equites, ne tantis plagis acceptis conciderent, ne
„ deficerent: uulnus quidem eſſe eiuſmodi, ut & pertimeſcen-
„ dum uideretur, nec diſsimulandum: At enim res à nobis
„ geſtæ id exigunt, libenter ut Deo acceptam uitam repetenti
„ referamus. Quis ſcit an interea noua auxilia ueniant? Quis
„ ſcit an nouo ſtupore perculſi, ut in bello paruæ res magni
„ momenti ſunt, illi cedant? Imitemur nos oportet, nobiſcum
„ ipſi certemus: ne licet quidem iam tantis rebus geſtis non
„ noſtri ſimiles eſſe. Quamobrem erigite animos, retinete pri-
„ ſtinam animi magnitudinem. Ego quidem primus libentiſ-
„ ſimè hoc pectore tela hoſtium excipiam. Vos uerò omnes
„ quantum periculorum ad uim hoſtium ferendam ſubieritis,
„ etiam ſi occiſione omnes occiſi cecideritis, tantundem uobis
„ ad aſſequendam immortalitatem loci apud Deum Opti-
„ mum Maximum comparabitis. Tum Raimundus Lupus Pacus Hiſpanus, homo & fortitudinis & prudentiæ opi-
„ nione apud omnes Rhodios clarus, hæc: Oratio tua Villari
„ etſi eſt nobis probatiſsima, quòd ab inſigni inuictóque pro-
„ dit pectore, tamē hoc nobis multò eſt iucundior & gratior,

» quòd tantis acceptis plagis te neque defatigari, neque angi,
» neque unquam antea uidimus, & hoc tempore conſtan-
» tiſsimum agnoſcimus. Sed quando potentiſsimo hoſti pares
» eſſe non poſſumus, quid tandem molimur morte noſtra ui-
» ctoriam eorum inſignire? Iam ciuibus famem, iam urbi ua-
» ſtitatem uides inferri: urbem & decus Latini nominis ſer-
» uandum, quantum in nobis fuit, ſemper putauimus. Sexto
» iam menſe miſeri obſidemur, auxilia aut nulla aut ea ſu-
» peruenere, quæ uel leuiſsimo cõgreſſu impetúque hoſtiũ pu-
» gnando mox concident, cedendo duriorem noſtram condi-
» tionem facient. Quin te ipſum Villari uideo, quaſi exitium
» adſit, nos hortari: cæterum noſtrá ne ſponte an Turcarum
» ui pereamus, id modò agitari: iã omnibus rebus urgemur,
» quas ſuſtinere nullo modo poſſumus: una erit leuatio, ſi Rho
» dum relinquimus. Obſecro te, obſecro omnes nobiliſsimos
» equites, eſt ne ulla nobis uia? ſupereſt ne aut ars aut dolus
» aut conſilium quo hoſti æquales eſſe poſsimus? Si quis id a-
» gnoſcit, expromat, me quidem ipſum authorem habiturus,
» me priore loco in uulnera ruiturum uidebit. Si qua modò
» ſpes reliqua eſt, ſi reſtantem fortunam, ſi uaſtitatem ur-
» bi proximam declinare poſſumus: ſi nihil ſupereſt, ſi hu-
» manas omnes ſpes conſumptas agonſcimus, cur non qua-
» les quales conditiones dedendæ urbis potius proponi-
» mus, alio fortè tempore dolorem uindicaturi, quàm te-
» meraria morte hoſti immaniſsimo nos obiciamus? Neceſsi-
» tati parere ſemper eſt ſapiẽtis habitum. Caput illud eſt: etſi
» iſta mors laudatior eſſe uideatur, cogitandum tamen ſit, ne
» Chriſtiano nomini Rhodióque ordini incommodior ſit. Ita-
» que cenſeo conſulamus tẽporibus, mittamus ad Solymanũ
» legatos, qui tentent an æquis conditionibus hoc nos loco e-
» miſſurus ſit. Villarius ſeruato antiquo more, exquiſitis om-
nium ſententiis, ubi uidet in Lupi raptim currere omnes

 ſententiam,

ſententiam, iubet nominari qui ad Solymanum mittantur. Delecti ſunt Robertus Peruſius, Raimundus Marchetus, & is ipſe Lupus deditionis author, & Groleus: rurſus & alij miſsi. Pactum eſt Villario, equitibus, Rhodijſque qui uellent, abire auehereque quæcunque poſſent, annonámq; & naues, liceret: machinas bellicas quas uellent nauibus inferre: templa Turcæ ne pollueרent: nulli qui Chriſtianam fidē ſequeretur fraudi eſſet, ac nemo in Turcarum ſacra inuitus adſciſceretur. Variæ verò ſunt ſententiæ ſcriptorū huius temporis quàm fideliſsime ea Solymanus executus ſit. Iacobus Fōtanus qui eo tempore ius Rhodiis dicebat, narrat porta Coſquin ui effracta inſolentem eum in urbem introiiſſe, polluta templa, dicata quædā Mahometi, Chriſtianis cæſis uice iumentorū uſos: CHRISTI OPTIMI MAXIMI ſtatuas luto conſperſas: in foro aut loco publico neminem expertem fuiſſe contumeliæ. At qui nuper ſcripſit Italica lingua Solymani res geſtas, pactū ait demptis æreis machinis res Latinis proprias liceret auehere: cōuentionéſque Solymanū humaniſsimè ac religioſiſsimè ſeruaſſe: præterea res ſacras D. Ioanni ne attigiſſe quidem: ſeque audiiſſe de Villario, cum Solymanus Rhodum triginta hominum millibus ſtipatus eſſet ingreſſus, ne unum quidem uerbum petulans ex alicuius ore emiſſum: cúmque ſecundo Solymanum Villarius inuiſiſſet, ut abeundi copiam impetraret, conuerſum eum ad Habraimum Baſſam hæc dixiſſe, Equidem haud poſſum non dolere, qui infelicem hunc ſenem, propriis laribus pulſum, mœſtum hinc abire uideam. Villarius tandem poſt uarias fluctuationes Melita à Cæſare conceſſa, eò fixit ſedem equitum Rhodiorū. Melita quidem ea lege à Cæſare donata eſt, ut Tripolim ſuis ſumptibus Rhodij tuerentur. Multum uerò eo tempore ſimulatio Adriani Pontificis eluſa eſt à prudentibus: qui cum

omnes palàm uiderent ad bellum eius uti conſilio dignitate, gratia, ope, hoſtes, ut ſumptibus bellicis exhauriretur ærariū omne pontificium, tamen nullam ſe partem belli ſuſcipere Franciſco Regi ſcriberet, hortaretúrque eum obliteratis ſimultatibus ad bellum Turcis inferēdum. Hic ſi in ſuis maximis curis aliquid impertiiſſet temporis huic quoque cogitationi, ut Gallorum Cæſariſque controuerſias componeret, pij tum Pōtificis nomen famámque retuliſſet. Pertinebat hoc ad pontificium officium, ut pacis utriuſque & communis concordiæ cupidiſſimus haberetur. Nec tamen tot iniuriis irritatus Rex humanus, & religionis amātiſſimus adduci potuit, quin ſui ſemper ſimilis eſſet in pontificia maieſtate obſeruanda. Narrat Iacobus Sadoletus huius Regis pietate factum, ne in tam diffuſo regno uſquam ſectarum labes exiſteret, aut non ſubitò exorta uindicaretur. Eundem in maxima fame aliquando, cùm ſterilitate & inopia frugum laboraret Frācia, patefeciſſe fontes liberalitatis Regiæ, permultáque hominum millia aluiſſe cōplures menſes, quoad nouis frugibus uberior annus copiam paſſim frumenti ſuppeditaret. Quo uerò tempore Turcarum Rex Syriam atque Aegyptum occupaſſet, Romæ hortante Leone initum id conſiliū, ut in quinquēnium fœdus Chriſtianis Regibus indiceretur: Dictā eſſe ſententiā ab Antonio Mōtio. At cùm Bernardus Diuitius Biebenna legatus Pōtificius de his induciis Regem admonuiſſet, ſacróque bello capeſſendo, diem ſibi eum ſumpſiſſe ad deliberādum: Quæ cùm ueniſſet dies, eſſētque frequens ornatiſſimorum uirorum cōcilium, Regem commemoratis maximis beneficiis, quæ ſibi diuinitus eſſent collata, ad extremum pollicitum, ſi cæteri principes induciis eſſent aſſenſi, cauſamque Dei priuatis diſſenſionibus præuertendam eſſe cōſtituiſſent, ſeſe cum quadraginta millibus peditum, duobus millibus cataphractorum equitum,

in bellum atque in expeditionem in Turcam iturum: neque antè finem facturum, quàm profligato bello atque cõfecto, aut uitam ſuam quam deuoueret Deo, aut ueteres prouincias, quas impiè hoſtes eripuiſſent, Deo reſtituiſſent. Ipſi quidem Pontifices, ſi bellum non aluiſſent, ſuſcipere debebãt curam digniſſimam tantæ maieſtatis, ut Carolum & Frãciſcum maleuolorum ſuſurris diſtractos, rurſus in priſtinam concordiam reducerent.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. VII.

ALIQVOT *iam menſes tranſierant, & æſtas præcipitauerat, neque auxilia ulla Leſcuno ueniebant, Ioannéſque Medices & Veneti dilapſi erant: Mediolanenſes qui iugum Gallicum ſe exuiſſe exiſtimarant, in compedes ſe Hiſpanorum duriores, ſerius quàm uellent incidiſſe agnoſcebãt, ut nihil uulgatius tota ea prouincia fuerit trito hoc multorum ſermone prouerbio, A Gallo attrectatas clàm Mediolanenſium uxores, ab Hiſpano & uiolatas palàm, & inſuper bona direpta. Cum neq; à Sfortia ad tãtas alendas copias ſuppeditarentur pecuniæ, neque à Cæſare, exhauſtum cùm eſſet iam ærarium pontificium, Proſper & Daualus deductis militibus in locupletiſsimas Mediolanenſium domos, has interdum diripiendas eis dabant. Interim imperabantur tota urbe pecuniæ, maioréque acerbitate exigebantur, mutui ac crediti nomine uelatis rapinis. In capita ſingulorum & famulorum & infantium indicebatur pecunia, nunc in ſtipendium militi, nunc in ue-*

ſtem, nunc in acetum & ius, nunc in ligna, nunc in arma detergenda, nunc in calonum expenſas, nunc in uias purgãdas. cuius modò rei nomen inueniri poterat, hoc ſatis ad argentum imperandum erat. Non ſolùm Mediolano, ſed uicis caſtelliſque uicinis Hiſpani milites publicanorũ officio functuri præponebantur. Eorum qui aliquid contumelioſiſsimè impudentiſsiméque feciſſet, is ut uerè Cæſarianus, & libertatis ſtudioſiſsimus commendabatur. Atque hi præter indictos nummos priuato ſuo compendio intenti erant: ut iam & Sfortiam ipſum & Hieronymum Moronum tæderet Cæſarianos accerſitos, non ad Sfortiæ aſſerendũ ſed ad diripiendum (ut aiebant) Mediolanenſem principatum, quanquam armis oppreſsi tegerent odium. Cùm uideret Proſper direptas iam Mediolanenſium afflictaſque res, ipſe Daualum ad Piſteonem oppugnandum mittit, cùm & annona deeſſet, neque ſatis eſſet præſidij ad uim arcendam; pacta Gallorum oppidanorũmque omnium incolumitate, à Bonauallio qui oppido præerat, atque ut datis uiæ ducibus Cremonam mitteretur, fit æquis conditionibus deditio. Vix deditio facta erat, cum Proſper iter in Cremonã parare incipit, literæque ab eo Daualo redduntur properaret ad ſe cũ expeditis Hiſpanorum cohortibus uenire, omniáque poſthaberet: tentanda enim ſibi Gallica omnia præſidia, longiúſque procedendum exiſtimabat. Valde Dauali uoluntas abhorrebat à Proſpero. Ipſe ut erat elato animo, indignũ putarat cui pareret: dedêre tamen operam communes amici, ut & ei quàm humaniſsimè ſcriberet, & ſe mox cum eo cõiungeret. Leſcuno in multis & uariis moleſtiis cogitationibúſque, cùm & deeſſet commeatus, & dilapſa undique auxilia, hæc una conſolatio occurrebat, quòd neque à laudatiore æquioréque quàm Proſpero quoquam oppugnari poſſet: neque is deditionis honeſta leges, ſi ita res urgeret,

memor caſuũ humanorũ repudiaturus eſſet: qui meminiſſe poſſet fieri poſſe, ut & ipſe in eaſdẽ anguſtias præcipitatus, eandẽ fortunã deprecaturus eſſet. Hanc ſpem cũ haberet de eius uoluntate, arcẽ muniit, præſidia in urbe diſpoſuit. Neq; uerò Proſper etſi innumeræ copiæ adeſſent, ui oppugnare urbem inſtituit: anguſtè Gallos cùm uideret uti re frumentaria, aſsidendo aditúſque intercipiendo, eos undique magna cura obſidebat. Itaque fœdus tandem ictum his legibus, ut Leſcunus intra quadrageſimum diẽ Cremonæ cum Gallicis copiis uerſaretur, remiſſa interea omni obſidione. Si interea Gallica, aut fœderatorũ adfuiſſent auxilia, quæ aut Padum inuitis Cæſarianis tranarent, aut urbem unam Cæſarianorum armis occupatam reciperent, infectæ eſſent cõditiones: ſin ſecus accideret, ipſe Cremona Proſpero cederet, ita tamen, ut Gallis ſibique è præſidio decedenti expanſis uexillis, tympanis perſonãtibus, incolumibus omnibus impedimentis, & ſaluis Cremonenſiũ fortunis: iumentis quoque præbitis, quibus & agri & impedimenta ueherentur, datis quoque uiæ ducibus in Galliam ire liceret: captiui utrinque reſtituerentur, reliqua loca quæ præſidiis Gallorum tenebantur eiuſdem eſſent iuris: caſtra tamen Mediolanẽſium, Nouarienſium & Cremonenſium quoad eius fieri poſſet ſeſe tueri poſſent, nec huic deditioni obnoxia eſſent. Dati ſunt obſides eo nomine à Leſcuno, in quibus fuere Frãciſcus Riberacus Daydius, alterius Riberaci qui ad Papiam ceciderat frater: Freiſsillius qui poſtea Daciorum rector fuit, & Bonauallius. His confectis, & ultra præſtitutum diem deditione facta, Proſper quàm potuit maximis itineribus cum ea copia quam Alarco comparauerat, & cum his militibus, quos Leua legerat circa Ligures, ad Genuam contẽdit, cùm ad eum Ottobonus Sinibaldus Fliſci pollicerentur uiſis Cæſarianis Ligurum ciuitates imperata facturas, aut

ui futurum ut extorquerentur Gallis. Erant Genuæ factiones plures: Fliſci ueteris homines potẽtiæ, & Adurnij Hieronymus & Antoniotus, & Auguſtinus Spinula Cæſarianos uocabant. Octauianus & Federicus Fulgoſij, Andreas & Philippus Doria, & Ligurũ reliqua nobilitas Adurniorũ exoſa imperia, Gallis fauebant. Itaque cùm ſpes eſſet adfutura mox Gallica auxilia, conſtituunt obſidionẽ ferre. Genua ipſa etſi ſua nobilitate omnibus notiſsima eſt, quò tamen huius obſidionis rationes apertius quiuis intelligat, pauca nobis de eius ſitu dicẽda ſunt. Eſt illi portus memorabilis ad Africum expãſus, urbẽ, quà patet ad Orientẽ, Feritor amnis præterfluit, quẽ & hodie Biſamnẽ uocãt, amnẽ è proximis montibus præcipitatũ, qui ſe Biſamni immiſcet, Ferixanum uocant: haud longe modici circa littus uici Neruiũ, Buliaſchũ, Saulũ, Rechum, Camuliũ. Poſt Camuliũ fanum Fructuoſi, & promontorium, quod & Caput mõtium appellant, ſaxoſum in mare excurrit, læuáque irrumpentes fluctus anguſtis faucibus excipit, Delphini portum efficiens, quem & portum Finum uocant: planis locis & littori proximis, paſsimque totis uallibus & collibus lautius uillæ ædificatæ ciuium ſpectantur: has uillas edicto, ne Cæſariani aut diruerent aut ſpoliarẽt, Proſper cauerat. Proſper cum Sfortianis & Germanis ad eam portam fixit caſtra, qua ad Feritorem amnem peruenitur. Claſsis Hiſpanica duce Ioanne Recaſentio ſeſe intra Delphini portũ continuit. Habebant Fulgoſij magnum Corſorum numerum: ſimul ex Liguribus plerique homines ruſticani atque montani exercitati in armis, in urbem ſe receperant. Andreas Doria & celeritate nauium, & ſciẽtia rei naualis ſuperior, uariè Recaſentium fatigabat, impetúmque in Cæſarianas naues faciebat, eáſque circunuenire, aut remos tranſcurrentes detergere ſi poſſet, laborabat. Ille quòd minus exercitus erat,

aſſuetúſque pugnæ nauali, tutiore cõſilio ſeſe poſthac è portu Fini non commouit, ut ne claſſem quidem mouerit ad apparatum ſulphureum Proſpero Daualóque perferẽdum: at hic iumentis fuerit ſummo noctis ſilentio efferendus. Interea Petrus Nauarrus cum duabus triremibus freto Genuenſi prouehitur, appulſiſque Genuam triremibus; uanè Genuenſes accendebat ad obſidionem perferẽdam. Proſper iubet denunciari Genuenſibus, niſi intra diem ſequentem ſaluis ciuium & immunitatibus & fortunis, liberóque diſceſſu Gallorum deditionẽ faciant, uim ſe allaturum. Octauianus Fulgoſus æger lectulo decumbebat, cum Nauarrus & reliqui omni machinarum copia abundantibus hoſtibus, parum eſſe tuta omnia referrent: uiſum è re Genuenſiũ fieri deditionem: ad leges conſcribendas miſſi ſunt Thomas Cataneus, & Paulus Bulgarus, Benedictus Viualdus. Dũ legati agunt cum Proſpero, Daualus interea Ioanne Vrbinó acri homine & ſummo apud Hiſpanos loco diſſentiẽte, & iniquum eſſe clamitante, ſumma Cæſaris ignominia, cum legati deditionem polliceantur, diripi urbem: ſéque ſubducente Hieronymo quoque Adurnio, & Franciſco & Hieronymo Moronis diſſuadentibus, machinas emitti iubet ex loco excelſo in eum locum, cui eſt Petræ Paruæ nomen: accẽſo ad prædam Hiſpano Italóque pedite, Nauarrus celeriter iubet emitti minores aliquot machinas, quibus ex Hiſpanis quidam diſcerpti ſunt. Tandem fruſtra Genuenſibus repugnantibus, cùm undique tormenta uoluerentur, & omnes ad urbis opulentæ direptionem properarẽt, multis prætereà qui in urbe Adurniis optimè cupiebant adiuuantibus, Cæſariani urbe potiti ſunt. Octauianus Fulgoſus æger, cum ſe Dauali fidei commiſiſſet, ſoluto redemptionis pretio ſemel emiſſus: deinde ex Auerſa in quam perductus fuerat reuocatus, effecit, ut in Cæſare aut Cæſarianis probus quiſque

ſidem deſideraret. Petrus Nauarrus oblato ingenti pretio, tametſi Daualus liberatum cuperet, cùm & Cæſar ei eſſet iratior, qui cauſa ſua relicta Gallicam tutatus eſſet, aut diutius uellet eos habere ſolicitos, à quibus ſe exiſtimaret diuturnioribus moleſtiis eſſe conflictatum, uix poſt aliquot menſes capto Rege liberatus eſt. Federicus Fulgoſus Pontifex Salernitanus nauicula conſcenſa cum multis, magno uitæ periculo Maßiliam perfugit, multis ex eadem factione occultè in aliquas onerarias corrependum fuit. Narrat Iacobus Sadoletus, eo tempore quo Octauianus & Federicus Fulgoſij fratres, regiis auſpiciis regerent Genuam patriam, nunquam florentiorem fuiſſe Genuam: cùm illi nihil præter æquum & bonum permitterent cuiquam, nec in ſtudiis & diſſentionibus partium, quæ in illa republica aßiduè uigebant, potentiores & gratioſi homines plus poſſent per iniuriam & gratiam, quàm aduerſarij eorum per ius & iudicium. Federicum conceßiſſe in Galliam, cœnobio opulentißimo donatum à Rege, atque ibi cum fratribus piis nonnullis, nocturnam diurnámque operam ſacris literis impendiſſe: conciones ſæpe ad fratres hortandi, docendi, monendi, conſolandíque cauſa more maiorum habuiſſe: rediiſſe in Italiam, & in Eugubinorum ciuitatem quam habebat ſedem ſacerdotij ſui, domicilium omnium ſuarum rerum curarúmque fixiſſe. Ibi intra aliquot annos magna caritate frumenti & graui fame exorta, fructus ſuos omnes eccleſiaſticos in egenos effudiſſe, etſi omni etiam tempore egenorum curam ſuſtineret. Ita factum, ut à Paulo Pontifice Maximo ignarus & abſens in purpuratorum ordinem cogeretur. Cæſar etſi Genuæ receptione lætatus eſt, tamen direptionem urbis à Daualo per ſpeciem colloquij cum legatis factam, moleſtè tuliſſe uiſus eſt: durior tamen in Octauiano Fulgoſo & Petro Nauarro iudicatus. Franciſcus planè Rex

& Carolus Cæſar, cùm æquali haberentur potentia, diuerſis ferebantur conſiliis. Cæſar callidior & occultior: Franciſcus apertior & elatior. In Rege clemens & mitis natura: in Cæſare durior & minus remiſsior. Cæſar ualde acutus & prouidens: Rex ſtrenuus & magnanimus habebatur. Cæſar quò aſtu inſidiisq́ue falleret: Rex ut pugna aperta uinceret, laborabat. Cæſar militares homines & callidos complectebatur: Rex mirificè ingeniis excellētibus delectabatur. In Cæſare maiorem fidem: in Rege interdum maiorem cautionem deſiderares. In Cæſare orationis breuitatē, in Rege copiam efferebant. Erant apud Cæſarem induſtriæ quidam ſtimuli ac laboris: flagrabant ornamēta fortitudinis, comitatis, humanitatis apud Regem. Cæſarem parcum nec illiberalem tamen, diceres: Rege in largitione nemo effuſior habebatur. Cæſar ſeruire temporibus, regere ad tempus ſuam naturam, huc atque illuc torquere & flectere didicerat: Rex conſtantiam ſermonum re exequebatur, eáque palàm ſentiebat, quæ inuictum eius animum facilè oſtenderent. Cæſar cum callidis acutè, cum ſuis grauiter uerſabatur: Rex cum aulicis iucundè, cùm proceribus humaniter uiuebat. Conferres Regem Carolo Burgundioni Cæſaris auo, niſi quòd & fide & comitate, ditione, eruditione fuit maiore Rex: Cæſar Ludouico undecimo Gallorum Regi ſimillimus. In Rege uariam eruditionem memoriámque propè diuinam: in Cæſare uarium & ad omnia uerſatile ingenium non deſiderares. Cæſar repræſentabat umbram humanitatis, & clementiæ: in Rege non adumbrata ſimulachra, ſed totam effigiem harum uirtutum agnoſceres. Rex manu fortior: Cæſar cautior ferebatur. Cæſarem niſi ſe ambitu commaculaſſet uerè pij nomen relaturum: Regem niſi delitiis aulicis implicitus fuiſſet, omnium Regū triumphes ſuperaturum, detrectatores tantarum uirtutum, & quaſi

Momi Veneris ſandalium carpentes, aiebant. Sed Regum eſt cùm benefecerint, malè interdum audire. Naturâ enim cùm eſſet comis, facilis, benignus, diſertus, conciliarat ſibi omnium principio regni amorem. Rythmos quidem Gallicos ea cõcinnitate Rex edebat, ut nec fluere rotundius, nec cadere numeroſius, nec cohærere aptius ullo pacto poſſent: dubitaréntque qui eo in genere uerſati ſunt, an res uerbis, an uerba ſententiis magis illuſtrarentur. Atque ita amatoriis luſibus philoſophorum ſeueritatem permiſcebat, ut & illi hinc authoritatem, & hæc illinc hilaritatem precario accepiſſe uideri poſſent: totúmque Franciſci Petrarchæ myrothecion, ac nonnihil etiam Dantis Aligerij pigmenta conſumpſiſſe uiderentur, tametſi obſcuritatem in his Critici interdum reprehenderint. Vidimus ipſi ſi quid plebi Gallica lingua ſuaderet, præcipites ferri impetu animos audientiũ, quocunque eos ei impellere libuiſſet, tanta copia orationis, tantum flumen lectiſsimorum florum, id põdus grauiſsimarum ſententiarum ex eius ore manabat. Eo ferè tempore Suſanna Borbonia Caroli Borbonij magiſtri equitum uxor emigrauit è uita. Erat Borbonius homo & gnauus & induſtrius, experientiſsimúſque in re militari. Defuncta uxore cùm ad fanum Germani Layci Regem inuiſiſſet, pulláſque ueſtes ponere iuſſus eſſet, animúmque oblectare, uultu ipſo ingentem animo premere dolorẽ uidebatur, moleſtiſsimíſque cogitationibus moleſtiam quam contraxerat teſtari, ut ad blanditias aulicas undique ſubringentem, conſtaret nondum illum ad priſtinam ſuam alacritatem rediiſſe. Gulielmus Gounfierius tribunus maritimorum ita Regi familiaris erat, nihil ut poſſet eſſe coniunctius. Eo tantum potẽte, cùm & rem & exiſtimationem, & authoritatem ſuã tueri ſe nõ poſſe putaret, illúmque ſibi præferri grauiter ferret, commotum putant: præſertim cùm olim apud Regem

dignitate & gratia plurimum ipſe ualuiſſet, eo tẽpore parum poſſet. Ludouica Regis mater Borbonium in ius uocauit ad Boiorum aliquot oppida, quæ ſibi ut proximiori ab inteſtato delata eſſe contendebat, quæ ab uxore ille relicta poßidebat. Ille irarum plenus qui paterna auitáque oppida in iudicium nolebat deduci, apertè frendebat iniquum eſſe ſibi ea adimi à quibus data oportuit. Ita factum ut ea iniret malo exemplo conſilia, quibus & regiam dignitatem & uniuerſam Galliam concuteret: rempublicam Gallicanam ad exitium & uaſtitatem uocaret: ac iam odio æſtuãs, iracundia ardens in patriam præceps ferebatur: atque ita obfirmato animo obduruerat, ut nullum laborem recuſaret, nullum periculum defugeret, quò uel perturbata uel oppreſſa Gallia, iniurias ut aiebat ulciſceretur. Rex ut erat humanißimus Molinij inuiſens Borbonium, uerſatus apud eũ humanißimè fuerat: uidebatúrque quæ eum ob litem motam offenderant, quǽque acrius in animo eius inſederant, & ſuauitate orationis deleuiſſe, & uultu illo familiari ſuſtuliſſe. At is paulò antea oblitus patriæ, miſſo ex ſuis fidelißimo miniſtro ad Cæſarem & Henricum Britanniæ Regem, cum eis pactus fuerat de Rege regno depellendo, Gallia ſibi adſciſcenda, parte tamen Cæſari, parte alia Britanno tradenda: Italiæ imperio Cæſari aſſerendo, Helionora ſorore Cæſaris in matrimonium ducenda. Quidam ad id impulſum uolunt Borbonium ob ueteres ſimultates quas cum Rege geſſerat: quippe priuatus Rex ob quædã ad Ludouicum ab eo delata, ad certamen eum prouocarat palàm è Borboniana domo, quæ Lutetiæ circa Luparam arcem ſita eſt. Harum ſimultatum tantum aberat, ut regnum ille adeptus meminiſſet, ut ultro magiſtrum eum equitum deſignaret. Alij putant Borboniũ, cùm delectaretur magnificis apparatibus, uitæque cultu cum elegantia & copia,

omnéſque paſsim domo menſaque exciperet, nec res fami-
liaris etſi ampliſsima, tantis ſumptibus par eſſet, turbare o-
mnia ac permiſcere uoluiſſe: captúmque regni libidine, ex-
cuſsis tot ſuis clientelis atque amicis, iniiſſe conſilia rapiendi
» regni quod ſemper concupierat. Docent uerò ſapientiſsimi
» homines in maximis animis, ſplendidiſsimiſq; ingeniis ple-
» runque exiſtere honoris, imperij, gloriæ, potentiæ cupidita-
» tes: nec tamen ullum adduci debere, ut eum iuſtitiæ patriæ-
» que capiat obliuio, cùm in imperiorum honorúmue cupidi-
» tatem inciderit. Borbonius non ſolum perturbatione indi-
gnationéque animi, ſed conſultò & cogitatò hæc molitus
fuerat. Narrât enim auditum, cum diceret ſe poſt tam acres
aculeos infixos, aulicis uerborum mulſulis, blanditiarúmue
lenociniis flecti non poſſe. Laudabat idem & in ore habe-
bat Aquitani eius ſcitum reſponſum, qui rogatus à Carolo
ſeptimo quo tandem præmio impelli poſſet, ut fidem ſibi tot
» magnis rebus perſpectam falleret, Non tuo (inquit) here re-
» gno, non orbis imperio adduci poſsim, non omnium theſau-
» ris, contumelia tamen & ſtomachoſa iniuria poſsim. Ma-
nauerat interea rumor in aula neſcio quid illum moliri, at-
que is ab uno authore ad plures peruenerat, aliúſque alij
tradiderat. Quibus permotus Rex Borbonium euocarat:
atque is uacua lectica uno die elata, quaſi æger conſpectum
hominum uitaret, noctu Molinum egreſſus. Poſteaquam
in arce, cui nomen Chanteneria & alia Carlaca perno-
ctaſſet cum Pomperano, in Burgundiam uicinam quæ Cæ-
ſaris imperio obnoxia eſt perfugerat: miſsámque ualidam
manum, rumore certiore ad ſe comprehendendum fruſtra-
tus eſt. Borbonium ſecuti Emarius Prius, Lurſius, Tanſa-
neus, Ioannes Beumontius, Pomperanus, Peluſius Motta,
Ioannes Hoſpitalis medicus, illuſtri ingenio & induſtria:
indices autem extitere tantæ coniurationis, Arguſius &

Martignonus Normani. Galeatius Capella Borboniũ abiiſſe ait ob litem quam ei Ludouica intẽderat. Adrianus Barlandus narrat curaſſe Regem uti Borbonius Ludouicæ matri nuberet, eum nuptias repudiaſſe: ueritum tamen ne cogeretur, abeundi conſilium ſumpſiſſe. Id ille unde expiſcatus ſit, incertum: nunquam in Gallia auditum: maioréque ueriſimile eſt Ludouicam modeſtia, & Regem humanitate maiore fuiſſe, quàm ut inuito obtruderent nuptias: ætáſque illius deuexa à nuptiis abhorrere uidebatur. Ac ſæpe & multum admiratus ſum exteros ſcriptores illarum nuptiarum meminiſſe: atque eam à Borbonio cauillo impeti ſolitã ut ambitioſam, quaſi ea eſſet quæ arbitrio ſuo, non ratione & conſilio uteretur. Prudentiſſimè uerò eruditiſſimi homi-
" nes ſenſiſſe mihi uiſi ſunt, qui ſcripſere, Sciẽtiam eſſe eorum
" quæ ſic comprehenduntur, ut conuelli ratione non poſſint:
" ſin aliter, inſcientiam uocari: ex qua exiſtit opinio, quæ eſt
" imbecilla & cum falſo incognitóque communis. Atqui ipſi de Frãciſco Borbonio ſani Paulini Comite audiuimus, miſſum ſe à Ludouica paucis autè menſibus ad Carolum Borbonium: eius nomine egiſſe cum eo accuratè ne angeretur ob litem eam intentatam: ſi liberos ipſe quacunque uellet, uxore ſibi adiuncta ſuſciperet, iure quo optimo maximo ius ſe daturam, ceſſuram eorúmque poſteris omnia ea oppida, quæ in controuerſiam deducta erant: ſin cælebs maneret, uſufructu ſe ceſſuram quandiu ſuperſtes eſſet: impetraturã etiam à Rege, ut quem uellet ex agnatis ad eam hæreditatẽ cernendam, liberè uocare poſſet: interea moleſtè ne ferret iudicio patrum Pariſienſium rem decerni: nulla ſe regia poteſtate eo in iudicio uſuram: neminem miſſurum, qui ſuo nomine patres prenſaret: permittere Borbonio quos uellet ex cohorte iudicum reiiceret. Pariſienſis ſenatus ſi diſpliceret, quem uellet ipſe deligeret, aut Tholoſanum, aut Burdi-

galenſem,aut Rothomagenſem,*aut* Diuionenſem,*aut* Gratianopolitanum *, aut* Aquenſem. Ad *ea illum reſpondiſſe,* Feruntur *mihi hæ conditiones quas ego accipere lubentiſsimè debueram: at ſatius controuerſiam in iudicium delatam patrum iudicio ſopiri, ipſa dabit dies conſilium.* Addebat *idem cum* Borbonio *ſibi ſæpe multum fuiſſe de* Ludouica *ſermonem, qui ſibi uiſus eſſet nunquam, niſi reuerentiſsimè de ea & ſentire & loqui: unde cum placatiorem crediderit futurum, niſi* Pomperanus*,* Peluſius*, & quidam alij, quibus mendaciis, multiplicando uerbis* Cæſaris *uim & liberalitatem, erexerant eius animum, iiſdem ſpem eius inflaſſent, quaſi mox ſummo omnium uoto ad* Gallica *regna uocaretur, & undique cõcurſus ad eum futurus eſſet, ubi* Cæſaris *exercitum cõſpexiſſent: præſertim cũ hinc* Cæſar *haud dubie uocaret eum ad regnum* Gallicum*, illinc* Britannus *Gallicis cladibus lætus, ſtimularet.* Antea Guillotus Maclous Lutetiæ *abſciſſa prius dextra capite luerat, ob uicos aliquot direptos, quos cũ turmis militaribus circuibat, metatoréſque ſuos præmittebat, qui ſibi ut* Regi *hoſpitiũ pararent.* Miſſus *deinde caduceator ab* Henrico Britãniæ Rege,*bellum* Regi *ſuperbiſsimè indixit.* Hunc Rex Lugduni *audiit, placidáque oratione placatum dimiſit.* Ipſi *interea in* Galliæ *fines irrupere: iis* P. Borbonius Vindocinenſium *dux unà cum* Carolo Tremolio *occurrit: miſsique ſunt mox* Thomas Fuxeus*,* Leſcunus*,* Anna Mommorãtius*,* Federicus Bozulus*,* Renatus Maſerianus *cum multis equitum alis: quæ cauſa fuit, ut mox illi ne tentato quidem prælio redirẽt, fruſtra per multos dies arce* Hiſdinenſi *obſeſſa.* Annus *agebatur milleſimus quingenteſimus uiceſimus tertius, cùm rurſus* Angli *ſtipati longo agmine* Burgundionum*, maioribus contractis copiis in eam partem* Galliæ*, quæ* Picardiæ *nomine notior eſt, peruenère: & petente ipſo* Vin-

docinenſium duce, præpoſitus eſt uniuerſæ illi prouinciæ idẽ Tremolius. Is in Sanctoquintinum peruenit, inde Boloniã muniit urbem maritimam: deinde Monſtrolio urbe ſe parũ munita continuit, munitionibus celeriter constitutis. Suffortius unà ingens agmen Anglorum trahens, cum Diſtano Burgundicis copiis præfecto adcurrit: uidebantur lectiſſimæ copiæ. Conſtat in armis fuiſſe peditum triginta millia, equitum ſex millia, tormenta bellica & multa, & inuſitatæ magnitudinis. Hi Bononiam cùm obſidere uellent, certiores facti prius munitam, incenſis direptíſque caſtris aliquot, abiere in Tarauannam Morinorum: & quanuis conſumpſiſſent quatuor integrós dies aſſidendo, dum exquirunt qua parte facilius urbem obſideant, territi undique emiſſis machinis, ea quoque abſtinuere. Petrus Pontius qui urbi præerat, cum Gallicis equitibus abeuntium agmen carpẽs, multis cæſis in urbem rediit. Suffortius deinde mouit ad Dorlanum: fruſtráque conſumptis quatuordecim diebus inde quoque ceſſit. Nanque Pontiremius prope urbem, propugnaculum humo undique congeſta, in caſtelli arciúmq; ſpeciem erexerat, unde emiſſis machinis uariè eos infeſtabat. Huic ſubſidio duæ alæ equitum miſſæ, quæ expanſis uexillis, inſpectantéque hoſte urbem introiere. Valde laborandum fuit Tremolio & Vindocinenſi ob copiolarum paucitatem, ut cùm hoſtis è loco uno ſeſe commouiſſet, ſenſim ex eo eductis copiis hæ in proximum, in quem ueriſimile erat eum uenturum, ſubmitterentur. Mox hoſtes oram legẽtes Somonæ, Brayam uenère: eáque præſidio nullo munita potiti, amnem tranſmisère. Inde quoque & Royam & Mondiderium deſertas ab oppidanis urbes diripuere. Boiagnum idem prius receperant, & præſidio ſepſerant. Tremolius & Vindocinenſis ubi Britannos & Burgundiones uident Somonam tranſmiſiſſe, Dammartinum mit-

tunt ad Nouiodunum *tuendum cum ala equitum lectiſsima*. Atque *is collectus è uicinis locis militibus, ciuibúſque uocatis ad arma, breui quantum loci opportunitas, bellíque ratio poſtulabat, urbem muniit*. Idem *fecere* Mommorus *&* Humerius, *qui ad* Peronam *miſsi ſunt*. Luxemburgus Brienneus *&* Brenneus *ad* Guyſiam: *ad* Corberiam Pontiremius, Franciſcus Regulus Turenenſium, *&* Hector Borbonius Lauedanus: *ad* Sanctoquintinum Iacobus Albonius Sãctoandreanus: *ita hoſtes circunuallare ea loca prohibiti*. Scripſit *ad* Senatum *&* Decuriones Pariſienſes Tremolius, *quos iam angi ob aduẽtum hoſtiũ uidebat, & delectum* Lutetiæ *habere: ſoluto eſſent animo, & per* Matronam *machinas bellicas, ſulphureúmque apparatum mitterent*. Ipſe *in omnes intentus occaſiones, annonam undique quà uenturum uidebat hoſtem, corrumpebat*. Quo *factum ut illi mole ſua ruentes, clàm ſe è* Gallia *proriperent infeliciter ſuccedentibus rebus*. Hos *ſecutus* Tremolius *ueſtigia eorum undique ita premebat, ut inſpectantibus eis, cæſis qui in præſidio ad* Boiagnum *relicti fuerant, locum reciperet: darétque operam ne ullo loco ad obſidendam ullam urbem conſiſterent*. Ita *re infecta pars ea* Galliæ *metu, periculóque liberata eſt*. Atque *eo tempore & prioribus annis ad tanta belli impendia perferenda, uariis indictionibus urbes* Gallicæ *oneratæ ſunt: noui magiſtratus deſignati, hique uenales propoſiti: in fœneratores iudicia ſeuerè multa facta datis ſelectis iudicibus, ſubmotáque prouocatione, qui paſsim ubi minus pretium à uenditore datum conſtiterat: uſuræ prætextu temere initos contractus reſcindebant, adiecta mulcta fiſco maiore interdum quàm res eſſet empta*. Imperatæ *quoque decumæ nationi ſacerdotum*. Interea *ne ſeneſcerent conſilia belli* Mediolanenſis, Rex *undique copias ſcribebat*. Eodem *quoque tempore multi abſentes poſtulati maieſta-*

tis, qui Borbonium *ſecuti fuerant: in quibus fuit* Pōtieurius *è* Britannia *minore,* Ioannes Huraltus Eduenſium Pōtifex, *qui poſtea captus eſt,* Carolus Motta, Pomperanus, Peluſius, Sanctouincentianus, *& plures alij.* Capti *& in carcerem coniecti* Ioannes Troius Pictonicus, *qui &* Sanctoualeriani *nomen retinebat: &* Ioannes Eſcartius *ſuppræfectus* Boiorū, *qui* Lauaugioni *cognomine notior eſt.* Ac *multò poſt tempore* Valerianus *maieſtatis damnatus,* Regia *humanitate liberatus eſt.* Nam *qui conſanguinitate illi erāt proximi, orabant* Regem *ne extingui pateretur, extinctum poſt patris ærumnoſiſsimi mortem, ni filiæ mortem uidere uellet: daret illi quæ ab ineunte adoleſcentia &* Claudiæ Reginæ, *&* Ludouicæ *matri præſtò ſemper fuiſſet ad aulica miniſteria, patrem in falſa inuidia, periculiſque uerſatum: leuaret hunc aliquando ſupplicem, quem ſeruatum plurimi uolunt, ſeruare ipſe unus poſsit: ne permitteret in tot bellis periculiſque perſpectum uagari flammam aliorum facto & cupiditate excitatam: orabant* Regem *& obſecrabant, ne infeliciſsimæ filiæ uota, ne preces repudiaret, aliter poſt funus paternum filiæ funus, propinquorúmq; expectaret: quódnam ob facinus? quid ipſi tantum ſceleris admiſiſſent?* Rex *ut tam in breui ſpatio omnem eieciſſet animum, preces ut miſerorum nihil apud eum poſſent?* Ita *flexere illi animum humani benignique* Regis. Nanque *ætatis noſtræ* Reges, Cæſares, Pontifices, *aliis fortè in rebus æquales* Franciſco *aut ſuperiores fuere: humanitate, clementia, pietate omnes ille uicit.* Excubabant *illi pro ſalute rei: ita curarunt mox diploma regium obſignari quo crimen obliterabatur, idque curſu* Pegaſario *celerrimè, quocunque ſtatu res eſſent, perferri curarunt.* Ita *factum ut deſperata iam propè ſalute, in carcerem reduceretur, beneficióque* Regiæ *clementiæ frueretur.* Eſcartius *abſente* Rege, *ueritus ne falſi crimi-*

nis inuidia opprimeretur, dum fugam parat cuſtode carcerum ita alligato, ut neque uerbo neque facto fugam impedire poſſet, acclamantibus aliis captiuis, proruentéque plebe, cauſam iterum fugæ dicere coactus, cùm patribus innocentiam ſuam probaſſet, abſolutus eſt, multique alij aut abſoluti ſunt, aut humanitate Regis reſtituti. Aequius enim uidebatur ei liberare etiam ſuſpectos, quàm oblatus criminibus inſectari, aut capitis arceſſere. Maximè uerò Gallia omnis perturbata eſt incendiariorum iniecto metu: quos paßim ſubmiſſos à Cæſarianis, ut in uicos urbéſque ignes immitterent, plebs ſuſpicata eſt. Trecenſium ciuitas maiore ex parte ea lue polluta eſt: nec tamen unquam exploratum eſſe potuit, unde ea incendij cauſa orta, tantum in Cæſarianos cauſa tranſlata uulgi rumoribus. Ac rurſus ob metum Cæſarianum Tarauanna Morinorum ſcripto exercitu cõmeatu inſtructa eſt. Caroli Borbonij bona fiſco addicta, exceptis iis de quibus contendebat cũ Ludouica, quæ decreto ſenatus poſt aliquot annos ei ceſſere. Hactenus res Gallorũ eo ſtatu fuerant, ut de Mediolano recipiendo nondum ſpes abiecta eſſet. Amiſſa autem Cremona, expugnata Genua, arce Mediolanenſi reddita, morbo & fame tabéque conſumptis qui in eam introierant, in quibus fuit Gratianus Garrus, Venetis in Cæſaris partes uenientibus, Carolo Borbonio rei militaris peritißimo, cui conſilia omnia Gallica notißima erant, adiuncto Adriano Pontifice Maximo Cæſaris ſtudioſißimo pecunias exercitúmque ſuppeditante, accitis etiam ad partes Florentinis, Senenſibus, Lucenſibus, reguliſque Italiæ: Ioanne etiam Medice (iterum repudiata Gallorum amicitia opera Iulij Medicei Cardinalis) cum equitibus leuis armaturæ trecentis, grauis quinquaginta, quinque peditum cohortibus ad Cæſarianos tranſeunte, uerſa eſt belli alea: & ſtudioſi Gallicarũ partium uim hoſtilem

ſtilē ueriti, Italia excedere coacti. cū Romæ Vulteranus unus è purpuratis pōtificiis Gallicarū partiū inuidia, in uincula eſſet coniectus ab Adriano Pontifice. Nec licuit Regi, ut conſtituerat Mediolanum pergere, ob patefactam Borbonij coniurationem: terebatúrque interea tempus, bellíque apparatus refrigeſcebat. Ac tandem ſumma imperij traditur Gulielmo Gounficrio Bonìueto tribuno maritimorum: cum eo fuere Vaudemontius Lotharingus, Palicius, Vandeneſius, Baiardus, & plures alij. Erat ille quidē Borbonio inimiciſſimus, cúmque ille oderat æquè atque illos ipſos qui Regis animum à ſe auerterant: multáque antequam Gallia excederet acciderant, in quibus & ſimultates illius, & odium experiretur. Huic adfuere triginta peditum millia, equitum quatuor. Proſper Columna illi ad Ticinum occurrit, ripa munita tranſitu eum prohibiturus, ſperans futurum ut turbatis ordinibus Gallos interciperet. At illi munitionibus præruptis, interceptis etiam aliquot machinis, Proſperum mox Mediolanum redire coëgerunt, Baiardo primo cum ſuis Ticinum intrepide tranſeunte. Omnes qui huic bello interfuere, ipſéque Baiardus & Vandeneſius, culpam hanc adſcribebant Bonìueto, quòd perterritos hoſtes non ſecutus, ſpatium eis dederit Mediolani muniendi. Id & in eo Galeatius Capella deſiderat: multíque ſuſpicati ſunt ſpe pecuniæ ingentis ab oppidanis exigendæ dilatam oppugnationem, quòd ab eius uiri uirtute abhorret. Natura uerò id inſitum, ut conſilia euentis ponderemus: ac cui fauſtè quid contigerit, prudentiſſimè illum prouidiſſe, cui infeliciter, male ſenſiſſe iudicemus. Ipſe aiebat ſequi ſe confeſtim nō potuiſſe, nondum equitibus, ſarcinis, machinis traiectis: deterritúmque à Galeatio Vicecomite, quem parum fidū Regi ſerò ſenſiſſet. Interea Proſper eadem ratione qua prius Mediolanum muniit. Eo ferè tempore Adrianus Pontifex

Maximus conceſsit fato: & poſt uarias diſceptationes ſuffectus in locum illius Iulius Medices,*qui ſe* Clementē VII *uocari uoluit.* Proſper *cum extrema ualetudine conflictaretur, abſente* Daualo,*qui ob ſimultates aberat,* Ferdinandū Alarconem *docebat quid agi uellet:*Gounfierius *caſtra fixit ad* Ticinenſem *portam.Serò autem* Baiardi Vandeneſiique *conſilium ſe non ſecutum, qui perterritis mox inſtandum ſuaſerant, agnouit.* Interea Carolus Laurius & Ferdinādus Daualus *è* Neapoli Papiam *peruenere cum recentibus copiis: &* Borbonius *è* Germania *acceptis à* Ferdinando Cæſaris *fratre ſeptem* Germanorum *millibus,* Mediolanū *quoque perueniebat. Mutata belli ratione* Gounfierius *ipſe cum parte copiarum* Mediolanum *obſidebat:* Baiardum *miſit cum ſeptem peditum millibus, equitibus ducentis, &* Federicum Bozulum *ad* Laudē Pompeiam *oppugnandā.* Laudi *præerat* Federicus Mātuanorum *regulus, qui ſe imparem* Gallicis *uiribus agnoſcens, tentatis per* Bozulum *honeſtis conditionibus deditionem fecit. Alios deinde præfectos cum quatuor peditum millibus leuique armatura* Moguntiam *mittit, quam & ille profugientibus* Cæſarianis *occupauit: fruſtra tamen* Cremona *tentata eſt. Itaque rediere rurſus coniunctis uiribus ad* Mediolanum *omnes. Summa tamen annonæ inopia, aſsiduiſque imbribus fatigabantur* Galli. *Fama eſt, cùm* Boniueto *promeretur frumētum à ruſtico, acclamaſſe hominem,* Edite *triticum conditū ante ſexaginta annos: idque minimè inſuaue uiſum. Sunt autem ut his qui uicini ſunt* Tholoſatibus *accidit, qui granaria habeant ſub terris, uti ſpelūcas, quas uocant* Syros, *ut in* Cappadocia. *Horum ſolum, ut ait* M. Varro, *paleis ſubſternunt, & curant ne humor aut aër tangere poſsit, niſi cū promitur ad uſum: ſic conditum, ait, triticū manet uel annos quinquaginta, milium uerò plus annos cētum: & quò ſpi-*

ritus non peruenit, ibi non oritur curculio. Ad hæc Federicus Gonzaga Mantuanus, & Medices Ioannes, frumentatores Gallicos uariè concidebant: & maturius ſoluiſſet ille obſidionem, niſi per Carolum Murgantē Parmenſem in ſpē ueniſſet clàm potiundi Mediolani: nanque is ponte ſublicio occupato quò extra munitiones ad urbem aditus patebat, Gallos erat introducturus. At dum incautius conſilia ſua communicat cum Ioanne Ferrario, detecta ab eo coniuratione pœnas dedit. Proſpero interea mortuo ſumma imperij redierat ad Carolū Lanoium. Peruenit & Borbonius Mediolanum cum Germanorum copiis, cui unà cum Lanoio totius imperij cura à Cæſare commiſſa, uicario etiam imperij, ut uolunt multi, deſignato. Iam autumnus in exitu erat, Baiardóque & Rentio Cerro in uicina loca dilapſis, ſedulóque adnitentibus, ne quid commeatus in urbem inferretur: molis quoque dirutis fame prius cœperant Mediolanēſes urgeri. Tantis copiis hoſtibus auctis, coactus eſt Gounfierius & Baiardum & Cerrum ad ſe reuocare: horum diſceſſu recreati Mediolanenſes minus anguſtè re frumentaria uſi ſunt. Prius quoque de induciis actum fuerat, quas cū Proſper & Alarco duorum menſium ſe dare recepiſſent, Hieronymi Moroni opera præciſa eſt eorum ſpes. Fuerat is Moronus Gallis olim amiciſſimus, at ſe totum eo tempore à Gallorum amicitia auerterat: initióque huius belli nō ſenſim atque moderatè ad Sfortiæ amicitiam arrepſerat, ſed breui tempore totum hominem difficillimis adhibitus cōſiliis, mirúſque artifex in pecuniis undique auertendis, poſſederat: eadem ratione non ingratus Proſpero & Daualo, cùm & Cæſari optimè ſe cupere iactitaret, ac neq; hac neque illa parte fidem habens, omnia perdita ob prædā cupiebat: ardebat ſtudio præproperè adipiſcēdarū præfecturarum ſacrarū: ſedatíſque tandē bellis, neque Cæſari, neque

ipſi Sfortiæ parum fidelis uiſus. Ac principio quidē ſic progreſſus eſt, ut maximis in rebus pacis & belli conſiliis adhiberetur intimis. Poſteaquam uero ambitio praua, uirtutis imitatrix, ſine ulla ratione officij ſubdolo freta ingenio, cōcutere nouum hominem & ambitioſum principatus, & labefactare fidem ciuium & præfectorum impulit, ſuis ipſe captus artibus parum abfuit quin perfidiæ daret pœnas. Huius igitur conſilio ſublatis induciis, Gounfierius Abdiatum ſe recepit, Rentium Cerrum Aronam mittit, qui fruſtra arcem oppugnauit. Gaudentius Merula ſcribit Aronam à Gounfierio claſſe etiam quam ad hoc opus præpararat, & terra infeliciter oppugnatam. Hæc ante Borbonij Lanoiiq; aduentum geſta. Borbonius quartana fatigatus, Germanos ad iter longum promiſſo tantū ſtipendio pellexerat. Efflagitabant illi ſtipendia ab eo, minitabanturque futurum ut ad Gallos tranſirent, niſi fidem ſuam liberaret. Adriano Pontifice extincto, cùm pecunia deeſſet, à Clemente Pontifice, Senenſibus & Sfortia undique corradens nummos, tantum pecuniæ ſumpſit, ut multorum menſium ſtipendia militi perſolueret. Veneti quoque miſſo Franciſco Maria, Cæſarianis ſe coniunxere: quorum opera cùm toto ſuperiori bello minus aut proſpera aut fideli Galli uſi eſſent, ueluti ſuperis in eorum perniciem coniurantibus, Cæſariani & ſecunda & fideliſſima deinceps uſuri ſunt. Miſerat Gounfierius Baiardum ad Robechum oppidum tuendum, haud ſatis opportunum ad uim hoſtilem arcendam, haud longe ab Abdiato, cum equitibus leuis armaturæ quadringentis, cataphractis centum, & peditum quatuor cohortibus. Daualus re cum Lanoio & Ioanne Medice cōmunicata, nocte intempeſta raptiſsimè eductis quatuor Hiſpanorū militibus, induſiis albis quò facilius fallerēt ſuperinductis, Robechum peruenit. Erat ei notiſsimū quid ageretur in caſtris

Gallicis: nihil Galli tentabant, nihil moliebantur, nihil deliberabant quod ille aut non reſciret, aut nõ ſentiret per Genuenſem quendam transfugam. Itaque intelligens leuem armaturam maximè ex Italico equite conſtare, ſumma ui multis locis circunuallato oppido irrumpit: ut in re inexpectata undiq; ſtrepitus & terror. Pauci, in quibus Baiardus *& Egidius* Cortonenſis *memore priſtinæ uirtutis, hoſti occurrere, multos deiecere, reliqui fuga ſibi conſulere: ita factũ, ut multis cæſis* Robecho *hoſtes potirentur.* Terralius *qui ſe unum peti non ignorabat, cum duodecim equitibus ferro uia aperta, uiam ſibi fecit, & ad* Gounſieriũ *peruenit. Qui res geſtas* Baiardi *ſcripſere, narrant cùm loco diffideret ille, ſæpe agitaſſe cum* Gounſierio *de præſidio inde educendo:* Gounſierium *illi recepiſſe, futurum ut iuſtas copias mitteret, nec tamen miſiſſe, idq́ue illi à* Baiardo *exprobratum: noctéque eadem cum alis aliquot equitum ab eo acceptis, in alã* Mediceã *impetu facto multis necatis, enſe iam ita ſanguinolento, ut inutilis eſſet deinceps futurus, ad ſuos reduiſſe.* Exteri *ſcriptores negligentius uigilias egiſſe* Baiardum *&* Gallos *aiunt, eũmque diſcinctum uix inde ſeſe proripuiſſe.* Cæſariani *interea deliberant, quo pacto* Gallos *perſequantur,* Borboniíque *authoritate permoti, præſidia uicinis locis undique conſtituta, inuadenda cenſuere. Hæc ille ſuadebat, quòd anguſta re frumentaria uterentur, quódque* Gounſierius *multitudine equitum ualebat, ut minore periculo undique commeatum ſuis curaret: ſimul uti pabulatione* Gallicum *equitatum prohibens, ad rem gerendam inutilem redderet. Mittit itaque* Franciſcum Mariam *ad* Garlaſcum *oppugnandum cum* Ioanne Medice, Venetorũmq; *copiis:* Garlaſco *præerat* Baptiſta Leca Ligur. *Abundabant* Veneti *machinis multis bellicis, quo factum eſt, ut obrueretur mox murus multis locis. At* Leca *intus nouis munitio-*

nibus celeriter excitatis, ſibi non deerat. Fit *impetus in urbem: promptiſsimus quiſque ex* Venetis, *dũ incautius progreditur cæſus eſt, ut iam de fuga cogitarent, ni* Maria *recentes undique ſubmittens ita ſuos hortatus eſſet, ut perrũpentes tranſilientéſque foſſas aqua refertas, loco tandẽ potiti ſint: direpta urbe, præda undique abacta, multi cæſi.* Plures *ita prodidere, ex hoſtibus ducentos, ex* Gallis *quadringentos deſideratos.* Cæſi *ſunt ex hoſtibus notiſsimæ uirtutis,* Hieronymus Angelus Patauinus, Carolus Eugubius, Scipio Palauicinus. Gounſierius, *ne authoritatem, qua maximè* Gallicus *equitatus apud exteras gentes niti uidebatur, minueret, ſi fama percrebreſceret ſe ſuis ſubſidia nulla ſubmittere, neque audere prælio dimicare,* Vigleuenum *motis caſtris properabat: poſteróque die ante frontem caſtrorũ hoſtilium, qui eodem cum* Borbonio, Lanoio, Daualo, Maria, Medice *peruenerant, copias ſtruit.* Borbonius *an productis copiis prælio decertaret dubitabat: nam etſi numero abundaret, cataphractorum, tamen equitum robur metuebat: & ſtudium alacritatémque pugnandi cognoſcens, ſperabat futurum ut cùm reſediſſet ea alacritas, hyemiſque ſæuitia conſumpti eſſent* Gallici *equi, ad prælium minus apti eſſent: ſimul auertendo annonam & ſingulatim præſidia eorum expugnando, incruentam ſibi pollicebatur uictoriã.* Cùm *omnes in eius ſententiam tranſiiſſent, caſtris ſe continuere* Cæſariani, *tametſi triduo pugnandi copiam faceret* Gounſierius. Mittit *uerò* Borbonius *ad* Vigleuenum *oppugnandum* Daualum *cum tribus* Hiſpanorum *millibus, atque is celeriter concuſſo muro, fruſtra præfecto adnitente cùm ſui undique fugerent, oppido arcéque potitus eſt.* Ioannes *quoque* Medices *ad* Mortarium *miſſus: is quandiu* Gounſierius *proximus fuit, quaſi alia tentaret, in alia loca iter ſimulabat: eo abeũte productis copiis, circũuallato op-*

pido proſtratóque muro, dum Ioannes Biragus agit de deditione, irrumpentibus ſuis loco potitus eſt, capto eodem Birago & multis aliis. Sic & Ioannes Vrbinus capto Hugone Pepulo, Sartirano oppido ſito circa citeriorem ripam Padi expugnato, rediit ad Borbonium. Iam Gounfierius Nouariam peruenerat, expectans equitum noua auxilia, quæ à Rotelino adducebantur: expectans quoque Heluetiorum nouas copias, quas iam ſciebat ad Gattinariũ perueniſſe: ſimul ſperans futurum, ut Rentius Cerrus qui ab eo accepta pecunia ad Rhetorum ingẽtem numerum conſcribendum miſſus fuerat, & Federicus Bozulus ut inter eos conuenerat, Mediolanum obſidentes, Borbonium Cæſarianóſque eò reuocarent: ipſe mox adeſſet cum recentibus lectiſſimíſque copiis ultro hoſtes ad pugnam prouocaturus. Excidit ille utraque ſpe: neque enim Rotelinus in tempore adfuit, neque Cerrus ut receperat, potuit Rhetorum auxilium Laudem perducere ad Bozulum, ut inde Mediolanum inuaderent. Cùm per Ioannem Medicem illi Sfortiano auro corrupti, legatis ultro ad Sfortiam miſſis fœdus cum eo pepigiſſent, relinquebatur Gounfierio, ut ſe cum Heluetiis cõiungeret: nam illi aliter reditum ad ſuos minabantur, cùm equitatus hoſtilis uim ſoli ſuſtinere non poſſent: & Borbonius fixis inter Nouariam & Vercellas caſtris, commeatus intercipiebat. Quin & per Hieronymum Pectiũ à Vercellenſibus aut potius per Sabaudiani uxorem, ipſumque Sabaudiæ Ducem Carolum impetrarat, ut neque à Taurinis, Gallis, neque è uicinis ullis locis annona deferretur, affatim uerò in Cæſarianorũ caſtra inferretur. Acceſſit aliud incommodum ex Abdiati occupatione. Franciſcus enim Sfortia cum multis equitum peditúmque millibus, unà cum Ioanne Medice Mediolano egreſſus, occupato prius ponte Ticini quem Galli retinebant, Abdiatum peruenit: atque

ex antelucano tempore uſque ad horam primam poſt meridiem machinis muros concuſſit. Huic præerat Federicus *Carafa cum ualido quidem præſidio: ſed peſtis iam in pleroſque ita graſſabatur, ut inutiles eſſent ad uim depellendam.* Impetu *itaque ab hoſtibus facto potiuntur* Abdiato, *abducta ingenti præda & multis cæſis: nec tamen præda illis diuturnum gaudium attulit, contagione mox morbi in eos qui eam attrectarant ſerpente,* Carafa *captus eſt.* Gounſierius *harum rerum commutatione territus, longe aliud ſibi capiendum conſilium uidebat, ſolicitus erat de* Gallia *repetenda: itaque cùm* Heluetij *ad* Eporediam *perueniſſent, iis ſe adiungere parabat.* Ad Padi *ripam ubi* Sicida *fluuius oſtia habet,* Bremide *oppidum: & ad fluuij dextram* Paleſtrum, *ſuperiúſque eſt* Romagnum. Superius *ad ſiniſtram* Sicidæ, Burgus: *deinceps ad* Padum *eſt* Triduum, *& prope cœnobium cui* Lucedo *nomen,* Duria Baltea *amnis apud* Haſtubiam *ex alpibus oriens, cui inferius adhæret* Creſcētinum, *ſuperius* Salugiæ, *& paulò ſuprà* Eporedia. Borbonius *per exploratores certior factus* Gounſierium *in* Galliā *reditum parare, ut inclinari eum uidet, timore ſic impulit, omni ut diligentia uteretur ad eius exitium, abeuntémque premeret. At ille pro certo habens id quod erat, ſi quid de celeritate remitteret, eripi ſe non poſſe* Borbonio, *tranſuerſis itineribus* Romagnum *peruenit, oppidum difficili aſcenſu atque arduo, nocte intempeſta è* Nouaria *eductis copiis.* Mox *diuerſis itineribus ad inſequendos* Gallos *præmiſſi* Daualus, *qui ſerò circa* Romagni *uicinos uicos peruenit, &* Vaſtius, *qui fruſtra* Fontanettum *perrexerat: miſſis tamen cum* Mercado *peditibus* Hiſpanis, *qui colles eos conſcenderent.* Galli *conferti in eos impetum fecerunt, illíque in fugā coniecti ſunt.* Sed Daualus Ioannem Vrbinū *mox his ſubmiſit, qui & ipſe multis cæſis irruente* Baiardo *pulſus eſt.*

cùm prius uulnus accepiſſet pila ænea impetitus. Itaque *cũ robore peditatus & equitum leui armatura* Daualus & Vaſtius *progreßi in pugnam: cùm & his &* Vandeneſius & *ipſe* Gounfierius *ſtrenuè occurrerent, ſenſim ſuos recipere, & in caſtra ad* Gemium *uicum reducere eos coacti ſunt.* Ex Hiſpanis *octoginta, ex* Gallis *uiginti eo prælio, quod fuit inſtar decurſionis, uulnerati ſunt.* Nocte *quæ ſecuta eſt, colles uicinos* Daualus *occupauit: nec* Heluetij *qui ad* Gattinarium *erant, ullis precibus adduci potuere ut flumen tranſirent, ita neceſſariò fuit* Gounfierio *ad eos tranſeundum.* Borbonius *perculſis inſtandum, ut &* Daualus, & Franciſcus Maria & Vaſtius *aiebat:* Lanoius *abeuntes fauſtis ominibus excipiendos: nõ eſſe uſqueadeò acciſas res* Gallicas, *atque ut ſint acciſæ, præciſa ſalutis ſpe in deſperationem uerſos, cladem fortè illaturos.* In ea Cæſarianorum *altercatione* Gounfierius *nocte eductis* Gallis, *iam uenientibus ad ulteriorem ripam* Sicidæ Heluetiis, *qui* Eporedia *uenerant, uado fluuium tranſiit.* Borbonius *celeriter ſummo diluculo è caſtris cum* Daualo & Vaſtio *profectus, paucos lixas & calones & ſaucios: qui nondum flumen tranſierant, impeditos & inopinantes aggreſſus, concîdit: móxque aduentantibus integris copiis in alteram ripam reperto uado trãſiit cum equitibus mille, peditibus totidem, qui in equorum dorſum ſublati ſunt, omnes peritiſsimi globorum æneorum emittendorum.* Non *dubitarat* Gounfierius *quin ille omnia moliretur, quibus iter ſuum auerteret: itaque leuibus aliquot machinis in ripa adhibitis,* Italorúmque & Narbonenſium *peditum, quos* Prouinciales *uocãt, cum* Caſſeo Triſtanóque *relicto præſidio, ipſe aciem inſtruebat.* Hi *cum à* Daualo *pulſi eſſent, uident futurum ut temerè progreſſus turpẽ haberet exitum, ſi hoſtes machinis bellicis potirentur, dandam eſſe ait operam, ut acceptum damnum uirtute ſarcire-*

tur:uocatiſque Vandeneſio & Baiardo præſtare aiebat per uirtutem in pugna belli fortunam experiri, quàm per ſummam infamiam ſinere hoſtes machinis potiri. Illi cum ſe ultro prælio offerrent, in Cæſarianos impetu facto machinas quidem maiores omnes abduxere, ſeptem tantùm leuibus deſideratis, quæ antea in aduerſam ripam ab hoſte celeriter tranſuectæ fuerant. Pedites tamen Hiſpani ſuccincti machinis leuioribus dum modò inſtarēt, modò ſenſim ſe reciperēt, in gyrúmque uoluerentur, uitato impetu Gallicorum equitum, plures uulnerauere: in quibus Gounfierius necatis tribus Hiſpanis, qui maius tormentum abducere parabant, ſiniſtro brachio glande ænea ictus uulneratus eſt: Vandeneſius quoque circa humerum grauioris pilæ uulnere accepto, poſt paucos dies animam exhalauit. Philippus Cerbelio & Paulus Luzaſcus Hiſpani leuiores machinas abduxere, eóque prælio ſpecimen dedêre fortitudinis. Ea pugna Heluetij cum dicerent ad ſuos ſe recipiendos, non certamen ueniſſe, adduci non potuere ut Gallos in hoſtem ruentes ſequerētur. Hiſpani rurſus flumine traiecto ad ſuos ſe recepere. Iam Gounfierius integra nocte longum iter emēſus erat, cùm Borbonius, Lanoius, Daualus, Franciſcus Maria media nocte eos conſecuti ſunt. Heluetij iam equites Gallicos & machinas in medium receperant agmen. Tyrones præcedebant: uetus eques Gallicus, ut quiſque plura ſtipendia meruerat, aut ſpectata eius eſſet fortitudo, à tergo ſequebatur; nullo fragore, nulla perturbatione audita: ſenſim ita incedebant, ut neque ullus ordine ſe ſuo commoueret, neque celerius progrederetur: neq; ullis procurſationibus hoſtium terreri potuere, quin aut ſomnū caperent horis duabus, aut quæ pertinerent ad iter commodius explicarent. Iam inſtabat, cùm ſe illi ad iter accingerēt, cum robore exercitus Borbonius. Nam ante huius aduentum miratus Daualus or-

dinem conſtantiámque, copias ſuas exiguas noluerat obiicere. At Gounſierius qui imperatoris officia, oppreſſus acerbitate uulneris, minus commodè implebat, accerſito Baiar-
" do: Vides, inquit, quo ſtatu ſint res: opinio magni mali im-
" pendentis uincenda conſtantia. Borbonius quos perſequa-
" tur immemor, quaſi quaſdam immittat in nos atque incitet
" furias, omnibus uiribus in perniciem noſtram incumbit. Si
" uolumus quod reliquum eſt uitæ ſine infamia traducere, o-
" mni nobis cōtentione, uelis remisq́ue fugiendum, ne potia-
" tur machinis bellicis. Me uerò uulneris magnitudo munus
" officij mei exequi & tueri uetat: interea principē te tantis
" copiis nominaui, & ad omnia te alterū me fore dixi: ita-
" que per ſacra omnia illum animum adhibe quæſo, quem
" fortem ſemper habuiſti. Erat Baiardus naturâ dicax: atque
" eo tempore Gounſierio reſpondit, Magnificentius id ſibi ceſ-
" ſurum, ſi tantum decus imperiúmque proſperis rebus im-
" pertiiſſet: ſe tamen rebus afflictis & difficillimis ſic adfutu-
" rum, ut & præſtaturus ſit quod debeat, & quodcunq; ſibi
" acciderit, moderatè laturus. Borbonius Daualúſque Gallis inſtantes cum quatuor Hiſpanorum millibus, pilis plūbeis emiſſis, uariè equites Gallicos, extremúmque agmen carpebant: nec tamen ordines ſenſim incedentes perturbabant. Baiardus ut cohiberet hoſtes, cum lectiſſimis equitibus, ut interea præcedendi ſpatium pediti daretur, in confertos eos ſeſe effudit. Hiſpani leuisq́ue omnis armatura repentè expanſa, impetum Gallorum fugiebant: rurſus hortante Borbonio ſenſim ad iactum globi ænei pedem conferētes, multos uulnerabant: cōculcati ſunt tamen prius aliquot ex hoſtibus. Baiardus dum equitum alas, ad ſuos ſe recipiat, uolubilis circumagit ſe, ſub latere dextro glāde plumbea ictus corruit: ac ſeſe circa uicinam quercum proſternēs, CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM obteſtatus

eſt, ſe circundaret, ſe complecteretur, ſe tueretur. purgatáque præteritorum memoria animam ad ſe euntem exciperet, ablueret ſua humanitate & gratia ſordes, parceret miſero, uultu placido intueretur, ſeu ſeruum, ſeu reum mallet: gratia ſe filium adoptatum ab eo, culpa reum factum, uinceret gratia culpam: ut diuina clementia maiore in ſcelere creſceret, malè quidem tot annis numen diuinum cognitum, parũ abeſſe quin humanitas ſuperaretur ſceleribus: ſe tamen excuſſo dæmonum iugo, nihil nõ beneficio ſanguinis effuſi, patrociniόque CHRISTI OPTIMI MAXIMI *ſperare*. Semianimiſque *adhuc uenienti* Borbonio *eúmque conſolanti, nihil aliud reſpõdit quàm,* SERO ET VBINAM FIDES, HERE? Caſus & Beuuoſius *ex* Belnenſi *nobilitate* Aurelius *proximus.* Conſtat *curaſſe* Borbonium *ut ſacro prius libamine ſumpto decederet, quẽ & in huius funere multum profudiſſe lachrymarum certum eſt.* Symphorianus Campegius *narrat illum percuſſum, morientem hæc dixiſſe,* Mortem *ſe non ægrè ferre: etenim ueniſſe domo ut* Regi *uitam debitam tribueret: eo uerò nomine angi, quãdo manu minimè uſus moreretur.* Nicolaus Quercetus *eius opera ſaluas rediiſſe ait* Gallicas *copias, magnúmque ab eo ſtrenuis uiris exemplum præbitum, quanto potior eſſe debeat probis dignitas ſine uita, quàm uita ſine dignitate.* Galli *tandem incolumes, paucis quibuſdam* Heluetiis, *qui longius in hoſtes excurrerant deſideratis,* Eporediam *uenêre.* Hic *finem factum ſequendi* Gallici *ſcriptores aiunt, diſſentiente* Hiſpano *ſcriptore, qui* Celando *oppido multas machinas bellicas relictas, à* Gallis *per* Fernandum Alarconem *abductas ait.* Laudem *deinde* Pompeiam *hoſtes recepere,* Federico Bozulo *qui urbem tuebatur, æquis conditionibus unà cum omni præſidio, ſaluis rebus omnibus emiſſo.* Rex *etſi belli aleam male ceſſiſſe uidebat, exte-*

nuarique ſpes ſuas & euaneſcere, incolumẽ tamen exercitum, incolumémque Gounſierium rediiſſe lætabatur: atque ita res eius geſtas commẽdabat, ut laudabilem eius ex Italia ceſsionem, quam hoſtes fugam uocabant, ceſsioni illi nobiliſsimæ Græcorum, qui Cyro iuniori militarant aduerſus Perſas, Xenophontéque imperatore non ſine laude ad ſuos redierant, multis ſuperatis hoſtium & uiribus & inſidiis, conferret. Deſideraſſe uiſi ſunt Borbonius & Daualus in Franciſco Maria toto hoc bello celeritatem, qui tamen unus noſtra ætate exacuiſſe dicitur illam ingenij aciẽ, ad captandas rerum occaſiones fortunæque proſpero curſu diutius uſus: aliud accidit Guydo Vbaldo, cui is ſucceſſerat, cuius & eruditio & ſumma animi magnitudo conſtricta uinculis, labefactatáque aduerſo exitu cõſiliorum prudentiſsimorũ, ius tamen ſuum retinuit. Et iam aderat annus milleſimus quingenteſimus uigeſimus quartus, cùm menſe Iulio Bleſis Claudia Valeſia Regina migrauit ad ſuperos. Hanc lichenes morbo, aut non ita diſsimili impetigine fama eſt occubuiſſe, imperitia medici: qui cum morbum erumpentem curare debuiſſet, abigere pharmacis adhibitis & aluo ſubductiurum ſe receperat. Fuit ea ſtata quidem forma & liberali, ſed ſumma integritate pudicitiáque. Abundabat illa innocentia, pietate, religione, obſequio in uirum, diligentia in familiares: nunquam inſolens elatáque uiſa, eundem uultũ eodem tenore referebat, grata ciuibus, iucunda plebi, nobilitati optabilis: ut in aduerſis rebus conſtantiam, ita moderationem in ſecundis retinebat. Familiare illi nihil niſi de diuinis cæleſtibúſque promiſsis, cretionéque diuinæ hæreditatis dies & noctes cogitare. Placabilis erat in eos à quibus eſſet offenſa, afflictis multa condonabat, probis piiſque uiris multa elargiebatur. Nemo eam ulla lucra ligurientem, nemo ad rem attentiorem, nemo ullis deprauatam cupidi-

tatibus,aut uidit,aut audiuit. Ita *ſapienter,ita ſcitè, ita eleganter, caſtum ſincerúmque animi motũ ſingulæ eius ſententiæ olere uidebantur,omnibus ut abundare ornamentorum generibus, omnibus uirtutibus quaſi fontibus ſcaturire uideretur.* Interea Borbonius Daualum *mittit ad* Alexandriam *oppugnandam, daturus operam ne uſquã ſubſiſterent* Galli. Claudius Boiſius Gounfierij *nepos* Alexandriæ *præerat, & quamuis urbs ſatis munita uideretur ad pellendum hoſtilem impetum,ueritus tamen* Dauali *ueterani imperatoris aſtutias, nec uidens in quem uſum amiſsis aliis urbibus retenta* Regi Alexandria *prodeſſet, deditionẽ facit,ea lege ut ſaluis rebus omnibus emitteretur: atque ita in* Galliam *cum* Federico Bozulo *rediit. Ante aliquot mẽſes fruſtra* Vitellius Romanus, Hieronymúſque Adurnius, *etſi ſtipati ingenti* Corſorum *multitudine, urbem ei eripere tẽtarãt.* At Borbonius *uel ueteribus ſtimulatus ſimultatibus, atque ex fœdere* Galliam *recepturus, uel* Cæſaris *iuſſu, ne tot copiæ diſſoluerentur,cùm ſciret* Regem *expeditionẽ nouam in* Mediolanenſes *paraturum, ut eum ad ſua tuenda reuocaret,prætexens etiam eam* Gallicam *præfecturam,cui uetus* Prouinciæ *nomen manſit,* Cæſarum *uetus eſſe beneficium, ſimul* Mediolanenſem *agrum militum rapinis liberaturus, in* Galliam *cum ualidiſsimis inſtructiſsimiſque copiis progreditur, unà cum* Daualo & Ioanne Vrbino & Philippo Cerbellione, Italiciſque *multis proceribus.* Carolus Lanoius *qui ad* Aſtam *ſedebat, mille ſe equites grauis armaturæ ſubmiſſurum receperat.* Cæſar *quoque pollicebatur occupata reliqua* Narbonenſi *prouincia, qua ex* Perpẽniano *aditus patet, uires ſe ſuas ei coniuncturum,* Henrico *interea* Britãniæ Rege *cum* Burgundionibus *ad* Pariſios *penetraturo.* Ricardus Pacæus, *qui ab* Henrico *legatus ad* Borbonium Cæſarianóſque *uenerat, maximè eum ad belliũ*

acuebat: neruóſque belli pecuniam ingentem afferens, author fuit itineris accelerandi. Borbonius primùm ignobilia aliquot caſtella, deinde etiam Aquenſem urbem, cui Aquarum Sextiarum uetus nomen multi tribuunt, uacuam nactus (prius enim iubente Rege, fortunis quantum licuit ſublatis, ſeceſſerant ciues) occupat: deinde crebris literis Lanoium admonebat, grauis armaturæ equites mitteret, non ignarus his detractis rebus ſuis quantum mali conſtitueretur. Ille cum rem extraxiſſet uariis ſimulationibus, ad extremum totum illius poſtulatum cauſamque negligere ſe oſtendit. Cupiebat Borbonius Auenionem, Carpentoractũ, Cabelionem, Arelatem, uicináque alia loca inuadere. Non ita uiſum Cæſarianis, Maßiliam malebant oppugnari, quæ ſemel occupata retineri facilè poſſet, magnóque uſui Cæſari futura eſſet ad Galliam edomandam. Hoſtes hortante Borbonio Tholonienſem arcem aggreßi, multis admotis machinis ea ſunt potiti: Hugone Moncata, qui è Genua cum aliquot militaribus nauibus uenerat, mari uim admouente. Hũc poſtea Andreas Doria adortus in fugam uertit, interceptis tribus nauibus, quarum unam abduxit, anchorariis funibus à Iona nauarcho Gallico iam præciſis: ſuperuenit Daualus, qui reliquas ne prædæ eſſent Gallis, incendi iußit. Pergit deinde expoſitis à Moncata Borbonius machinis ad Maßiliam oppugnandam. Huius ſitus ex ueterum commentariis notißimus, ipſóque Iulio Cæſare, à quo aut eius præfectis urbs oppugnata eſt: at pleraque hodie munitiora, Quin poſt Borbonianam oppugnationem nouæ excitatæ munitiones. Erat portus ferreis cathenis pilis duabus medio mari collocatis obſeptus, hæ etiam alligatæ ſunt turri, quam Santoioannam uocant. Extra mare fanum Victorianum, quod ualido præſidio munitum fuit: inde hortus regius, inde locus quem Canalem uocant, ubi ædificantur, or-

nantur, reficiuntúrque claſſes. Et minus commodè tentaturus uidebatur obſidionem, qui fanum Virginis cuſtodiæ dicatum, ſitum loco excelſo, præſidio ſuo muniendum non curarat. Ibi nunc arx munitiſsima, eo enim occupato ciues facilè perterruiſſet. Relinquebatur ut ad portã, quæ ad Lazari templum ſpectat, cùm ea parte mœnia parum firma uiderentur, urbs quateretur. Miſerat Rex ad urbem tuendam Philippum Chabotium Brionum unum ex Aquitanis proceribus, cuius humanitate & prudentia in conſuetudine quotidiana magnopere delectabatur. Ille & fani, cuius ſuprà meminimus muniendi author, & ſubſtruxerat aliud munimen eo loco ubi erant molæ frumentariæ, ſito excelſa parte urbis & media, machiniſque bellicis diſpoſitus uariè Cæſarianos infeſtabat. Hũc locum hodie Galli ualidius cõmunierunt. Superuenit deinde æquali cum imperio à Rege miſſus Rentius Cerrus, cum bellico multo apparatu delectiſque Italorum turmis. Fama eſt miſſum à Borbonio ad urbem caduceatorem, qui Gallos ad colloquium euocaret. Hi cùm non detrectarent colloquium, ſperantes futurum ut ille ſolueret obſidionem, prohibitos à Cerro, qui diceret urbem obſeſſam quæ per colloquia ad hoſtem tentetur, iam pro dedita haberi: proinde ſi quis egrederetur ad colloquiũ, futurum ut redeundi iter præcluderet. Brionus dum animaduertit ſubuehi hoſtium machinas, ad portam minore præſidio quàm deceat miſſo Iona, cum Maſsilienſibus aliquot Gallicíſque peditibus, uariè hoſtes fatigauit. Nanque illi è portu conſcenſis onerãriis nauibus, in alteram ripam euaſerant, hiſque cæſis qui tormentis uehẽdis occupati erãt, reliquos in fugam uertunt, tormenta quoque iam abducebant. Id Borbonius intuitus, Daualo & Cerbellione repentè uocatis, cum delectis Hiſpanorum cohortibus adcurrit. Galli numero inferiores ceſſere: ita tormenta recepta: quidã

tamen feruefcente acrius intumeſcentéque mari abſorpti ſunt:reliqui unà cum Iona *fauſtis acclamationibus excepti.* Aegrè *ab hoſte admouebantur urbi tormenta, cum terra prædura & petroſa perfodi uix poſſet ad excitanda opera.* Ad *hæc ipſe* Doria & Ionas *circumactis undique myoparonibus, uariè eos, & oppidani quoq; fortuitò emiſſis tormentis infeſtabant.* Antonius Rupifocaldius *quem uulgatiore cognomine* Barbeſium *ab oppido in* Xātonenſiū *præfectura ſito, uocāt, admonet* Brionum & Cerrum, *ſibi ſi ducenti milites dentur, futurum ut hoſtes opere prohibeat.* His *attributis munitiones acerrimè impediebat: multiſque cæſis reliquos in fuga ſolum ſpem habere compulit: audaciúſque eos premere & inſtare cœperat, ni ueritus ne à multitudine circunueniretur, aliquot captiuis abductis ſpoliíſque hoſtium in urbem rediiſſet.* Ille *eo nomine deinceps innoteſcere cœpit, a* Briono Cerróque *palàm commendatus.* Borbonius *deinceps cautior futurus eſt ad eas eruptiones coercendas.* Vincentius Tibaldus Romanus, *gentilitate proximus* Cerro, *non quò aliquid delibaret de laude* Rupifocaldij, *at incenſus animi magnitudine, acceptis* Italicis *aliquot cohortibus, porta quam* Regiam *uocant, diſſentiente* Cerro *ipſe quoque perrumpere hoſtiles munitiones conſtituit: rémque feliciter exorſus, ancipiti prælio hoſtes diſtinebat, cùm in inſidias quas* Borbonij *iuſſu* Daualus *miſſo* Alphonſo Vaſtio *parauerat, præcipitatus eſſet adoleſcens omnibus rebus ornatus, fortiſſimè pugnans, occubuit: fugientes alios cùm hoſtes effuſè uſque ad mœnia ſequerētur, inde abacti ſunt machinis bellicis: quidam etiam circa portam cæſi, in quibus fuit* Rodoricus Corius *ſignifer* Vrbini: *repreſſæ ſatis uidebantur* Gallicæ *eruptiones.* Borbonius *cōtinua munimenta ad mare circunduxit, turriculíſque excitatis effecerat diſpoſitis militibus, ne opera illi turbarent,*

néue impedirent impetum machinarum:ea enim opera uix quadraginta paſſus à muro aberant: & iam ita ſtrauerat mœnia, ut irrumpẽdum ſibi uideretur in urbem. Ita enim collocarat machinas, ut plures ſimul uno eodémque puncto uoluerentur, ſtragémque afferrent ſtrepitu quodam & fremitu ingenti & horribili: & miles Gallicus, cui nulla dabantur interualla requietis, ſuccumbere laboribus uidebatur. At Brionus & Cerrus intus pro dirutis reficiebant muros: ac tametſi multis urgebantur anguſtiis, tamen nulla eos res magis quàm uigiliæ aſſiduæ fatigabant. Interea è ſuperioribus colliculis ex urbe emiſſis tormentis, uariè tentoria Cæſarianorum lacerabantur. Accidit ut quodam die in ipſum tentorium Dauali ingens emiſſus globus, ſterneret unum ex eius familiaribus, qui uix ſex paſſibus ab eo aberat. Itaque Daualus accito puero tolli ab eo mox globum iuſſit, ad Borboniúmque perferri, rogãte puero & ſciſcitante Dauali nomine, eſſentne hæ claues Maſſiliæ? id ille rogare puerum iuſſerat, cauillo impetens Borbonium, qui prædixerat futurum ubi ad portas Maſſiliæ proceſſiſſet, ut ſibi ciues cum clauibus urbis occurrerent. Eſt uerò Daualus omnibus, propter ſummam uirtutem ſummámque nobilitatem, maximè propter Regis captiuitatem, atque egregiã operam totis his prælus Cæſari depenſam, notiſſimus. Multi uerò machinis magni apud hoſtes nominis conciſi ſunt, in quibus fuere Franciſcus Guſmanus & Ludouicus Calecus Hiſpani, Franciſcus Cantelmus, & Titus Fanfulla Parmenſis, & plures alij. Cùm iam ſtrata ſatis uiderentur mœnia, Borbonius, Motta, Pomperanus, Peluſius, reliquiq; Galli qui Borbonium ſecuti fuerant, ſignum inuadendæ urbis proponendum putabant. Hæc cùm etiam ipſi ueterani Hiſpani milites ſentirent, & cùm in eam ſententiam incitati prædæ ſpe loquerentur, unus erat Daualus qui diſſen-

tiret: futurum enim coniectura augurabatur, intus nouo refecto muro ingenti ut ſtrage depellerentur, præſertim Briono *&* Cerro *ita uigilantibus, ut decem iam noctes ipſi ad mœnia excubarint, ut conſtabat per* Corſum *exploratorem, qui infeſta omnia futura* Cæſarianis *palàm iactitabat.* Tum *multi concùrrunt, orant* Daualum *educat omnes ad oppugnationem: alioqui futurum, ut* Borbonio *hortãte ad quem ſumma imperij pertineat, ipſi ultro urbem ſint inuaſuri.* Ibi Daualus *uerò æſtuare dubitatione, uerſaréque ſe in utranque partem.* Tum *uerò ſimulans ſe uictum eorum rationibus, id impetrauit, ut uelociſsimi aliquot ex* Hiſpanis *mittantur qui impetu facto excutiant ſaluíſne rebus urbs poſſet oppugnari.* Hi *cùm irruiſſent per deiecta mœnia, quibuſdam cæſis, omnibus uulneratis, renunciant obſeptum undique dirutum locum nouis munitionibus, ingentes ſpecus concauatos, hos picato apparatu aptiſsimo ad incendium excitandum refertos: ita futurum, ut priuſquam ad teli iactum uentum ſit, alij incendio flagraturi, alij ſemiuſtulati in hoſtium poteſtatem uenturi ſint.* Borbonius *uerebatur, ne per* Hiſpanos *pedites fucum ſibi feciſſet* Daualus*: itaque in uetere permanebat ſententia urbis oppugnandæ.* Rex Maſſiliæ *obſidionem grauiter ferens, contracto ingenti peditatu ex* Heluetiis, *equitatúque* Gallico *inſtructiſsimo, cui* Iacobum Palicium Chabaneum *præfecit,* Palicium *præmiſit ad* Auenionem, *ne fortè hoſtes qui uicini erant* Aquis Sextiis, *conſilia inirent de urbe ea intercipienda.* Is Auenionẽ *profectus, urbe quidem minimè excluſus eſt à* Franciſco Claromontano Legato *põtificio homine* Gallo*: cum tamẽ urbs pontificiæ eſſet ditionis, claues urbis penes eum ad quẽ ſumma imperij pertinebat, manere æquum aiebat.* Rex *conſternatus ea altercatione raptiſsimè* Tremolium, Maſerianum, Aubignium *ad eum miſit, qui reciperent futurum ſalua*

omnia Pontifici futura: aut ultro temeritatem coercerent pupurati pontificij, cuius fratres cùm honorificis functionibus in Regia fungerentur, unus etiam Narbonenſi prouinciæ præpoſitus eſſet, mirabatur hunc immutatum, qui ſplē-didiſſimis ſacerdotiis, Auxitanenſique præfectura maxima (quæ multo omnium opulentiſſima eſt apud Gallos) frueretur. Tremolius mox admiſſus cum eſſet, hominē placauit ut ille ultro omni abdicato imperio, omnia regiæ potentiæ, & fidei traditis omnibus portarum clauibus permiſerit: Aubignio cum ueteranis aliis equitum cuſtodia urbis data. Palicius & Tremolius properabant ad obſidionem Maſſiliæ ſoluendam. Horum aduentu & fama uenientis Regis territus Borbonius, qui nullo pacto commouere ſe obſidione urbis uolebat: ſimul etiam ueritus, quod & aiebat Daualus, ne Mediolanenſem agrum milite uacuum nacti Galli, facilè Cæſarianos pellerent, mutato conſilio tranſiit in Dauali ſententiam: ſoluta urbis obſidione poſt quadrageſimum diem, Rex Aquas Sextias cùm exceſſiſſent hoſtes, mox quoque recepit. Ibi deliberatum eſt an ipſe Mediolanum proficiſceretur, an imperium alicui ex proceribus decerneret. Tremolius, Palicius, Aubignius, Leſcunus, cùm iā in exitu æſtas eſſet, differenda belli conſilia in uer proximum aiebant: præſertim cùm robur exercitus exteris conſtaret, qui ægrè retinerentur ſine nummis. Gounſierius, Sā-marſallus, Ioannes Barra, Philippus Chabotius Brionus minimè differendum bellum, inſtandum hoſti perterrito cenſebant: ueterani proceres ut maximè hoſti ſit inſtandū, præſentem Regem reuocabant à bello: uulgus Gallicum, ut ex ueritate pauca æſtimat, authorem fuiſſe Ludouicam Regis matrem huius profectionis credidit. Id tantum abeſt à uero, ut ille matrem, cui nihil non deferebat, abiens ſalutare minimè auſus ſit: pro certo habens futurum, ut illa profe-

ctionē remoraretur. Indicarat enim ea per literas eſſe quædam quibus angatur & ſolicitetur magni momenti, quibúſque uerendum ſit ne ipſe premeretur: quæ non audeat committere epiſtolæ, ea mutui ſermonis communicatione egere: aculeos quoſdam & ſcrupulos ſolicitudinum inſidere atque urgere, qui mutuo congreſſu exhauriri poßint: adfuturam ſe intra paucos dies. Ille hæc ueritus mox ſeſe proripuit: abiens tamen illi adminiſtrationem omnem regni reliquit. Aßidebat uerò Ludouicæ Antonius Pratianus iuriſpræfectus, abſentéque Rege omnia illi exequebātur, in ſpeciem uocatis aliquot proceribus. Sic & ante multos annos matri curam regni in Heluetios Sfortiámque Maximilianum moturus, delegarat, aßidente tum ei in locum Pratiani iuriſpræfecti, qui cum eo proficiſcebatur, Mondoto Martonio præſide Pariſienſi. Hunc Rex mox regnum adeptus, cùm Pratianum iuriſpræfectum deſignaſſet, in locum Pratiani ex Burdigalenſi præſide Pariſienſem renunciauit liberalitate eius cognita cùm ad Cantabros recipiendos adoleſcens profectus eſſet, eiúſque induſtria factum, ut & Rex Martonios alios complecteretur, & Robertum Martoniū, quem Bouenſem uocabant, multis obeundis legationibus præficeret, in quo ille dexteritate ingenij multum ualere uidebatur. Itaque cùm Carolus Geldriæ Dux cum multis copiis Hollandiā ingreſſus, cæde, incendiis, ruinis omnia ſtrauiſſet, Medelbicum diripuiſſet, Alcmariam ſpoliaſſet, Sparandanum incendiſſet, Aſpera capta in oppidanos ita ſæuiiſſet, ut & pueros in gymnaſiis inuentos trucidaret, miſerriméque ſæuiſſet in uagientes infantulos ad cunas repertos, manente tamen prius pace inter Cæſarem & Regem, miſſo Rex Roberto Martonio Bouenſi cùm fruſtra id alij tētaſſent, per eum conciliauit Geldrum Cæſari. Iam Borbonius & Daualus maturabant fugam, ita tamen inſtructa

acie,ut laceſſiti facilè uim depellerent. Annáque Mommorantius, Bozulus, Marchianus, Aubignius, & plures alij tardius inſecuti hoſtes erant proximè, cum Borbonius pugnæ ciendæ auidiſſimus, qui & antea Egulium ſupp ræfectum Ruthenorũ temerè inuectum repreſſerat, ſiſtere ſuos iubebat: monitus tamen à Daualo quantum cladis infamiæque inſtaret, iter ita accelerauit, ut & mediocres duas machinas relinqueret, cum maiores nauibus impoſuiſſet, minores uerò minutim ſcidiſſet, eáſque iumentis impoſuiſſet,ut ex eodem ære cùm Mediolanum ueniſſet,reficerentur. Rex per Coctias Alpes celeriter uolens Cæſarianos anteuertere, Mediolanum properabat: idque ratus Borbonius continuatis nocte diéque itineribus ſuos urgebat, effecitque ut prius Papiàm perueniret quàm Galli. Ibi Cæſariani deliberaturi acceſſebant Franciſcum Sfortiã, qui ueritus Gallicas copias cùm diceret non eſſe ſe auem,ut cauea includatur,adduci non potuit,ut ſe Mediolano ab obſidionem perferendam teneret: uitatóque Cæſarianorum colloquio ſuſpectus eis fuit. Iam Borbonius, Lanoius, Daualus, Antonium Læuam cum ſex Germanorum millibus, Hiſpaniſque octingentis,cum machinis multis bellicis apparatúque machinario maximo, Italorúmque cohortibus aliquot Papiæ præfecerant: uidentes futurum Regem, ut erat magni animi,ægrè poſt ſe Papiam relicturum. Atque ille urbem propugnaculis nouóque opere cõmunierat, magnam uim frumẽti coëgerat:recenſuerat oppidanos omnes qui arma ferre poſſent,tormenta aptis locis locarat, ſingula loca ſuis cuſtodibus firmarat,molas manuarias multas parauerat, nihilq; ſibi reliqui ad moleſtam longámque obſidionẽ tolerandã fecerat. Erat Papiæ cum Læua Garcia Mauricus impiger, reique militaris peritiſſimus, cuius & in ea oppugnatione uirtus cognita eſt. Rex miſſo Michaële Salutiano cum alis

aliquot equitum, ſubmiſſóque mox cum maioribus copiis Iacobo P*alicio, &* Ioanne Al*banio, repentè* M*ediolanum occupat: ea quidem celeritate, ut cùm* Borbonius, Lanoius, D*aualus diffiſi uiribus cederent, abiréntque* Romana *porta,* Galli T*icinenſi &* V*ercellenſi urbem occuparẽt.* Galea*tius* C*apella ait, ſi eo die* G*alli* C*æſarianos ſecuti fuiſſent, nemini dubium fuiſſe, quin eo die debellatum fuiſset.* S*ed perſequẽtibus* G*allis, cùm temerè qui inuecti repreſſi eſſent, rediiſſent, fruſtra id fuiſſet.* N*am* D*aualus uariis locis cõſtitutis* H*iſpanis, qui pilas plumbeas in* Gallos *ruentes emitterent, facilem fugam ſuis efficiebat: authorémque ſcribunt, qui* T*remolij res geſtas ſcripſere, illum fuiſſe* R*egi, ut properè hoſtes inſequerẽtur, quocunque illi ſe reciperent: nec tempus tereret in urbium oppugnationibus, ubi* G*allicus ardor flueret, remiſſúſque parum poſſet: id illius conſilium repudiatum.* M*iſit deinde* R*ex* T*remolium, qui* P*roregis nomine* M*ediolano præeſſet: huicque poſtea ſi quid hoſtes mouerent, ſubſidio miſit* F*rãciſcum* Borbonium *ſani* P*aulini* C*omitem,* V*audemontium* L*otharingum,* T*homam* F*uxeum,* L*eſcunum,* T*heodorum* T*riuultium.* C*irca finem* O*ctobris menſis, deliberante* R*ege ſatiùs ne eſſet aut* C*omum aut* L*audem aggredi, an uerò potius* P*apiam, cum ueterani omnes proceres, in quibus erat* L*udouicus* D*arſius, qui pedibus æger lectica aduectus fuerat, cenſerent aut* C*omo aut* L*audi admouendas copias.* G*ounfierius cui* S*ammarſallus quoque hærebat, à regia maieſtate oſtendit alienum eſſe, relicto proximo hoſte longinquum conſectari.* H*uius ſententia tantum ualuit apud* R*egem, ut medio ex itinere* A*lbanius, qui iam* L*audem à* T*remolio præmiſſus fuerat, reuocaretur.* D*aualus ubi uidet* R*egem ad* P*apiam contendere, qui* L*audem relicturus erat, conſilia de ea retinenda non abiecit.* B*orbonius autem in* G*ermaniam tranſiit noua* G*er-*

manorum auxilia coacturus. Lanoius ita conſternatus fuit Gallorum aduentu, ſaluas ut ſibi res futuras deſperarit, donec trans Abduam ſe reciperet: ex quo apparuit poſtea malo omine ad Papiam peruentum. Rex caſtra poſuit inter ædem ſacram Seruatoris, quam uulgò Saluatorem uocãt, & Lanfrãchi ædem, uia militari qua ad Laudem itur. I. Chabancus Palicius ſubſtitit cum prima acie: Anna Mommorantius à Gounſierio cui familiariſsimus erat, in inſulã miſſus, ut impediret exitum hoſtium. In hunc Læuæ iuſſu cum paucis Germanis, pluribus uerò Hiſpanis, Garſia Mauricus urbe erupit, & quibuſdam utrinque cæſis, arcus pontis poſtremus concameratus inciſus eſt. Vtrinque deinde & à Læua & à Mommorantio munimentis perductis, poſtridie occupato ſuburbio, Mommorantius molas, quæ ſecundum Ticinũ ſitæ erant, partim ui admota, partim tormentis emiſsis comminuit. Eo factum cùm putaret ut illi fame eſſent laboraturi, ſpe lapſus eſſet, cùm truſatiles molas, prius id præuidens Læua, paraſſet. Has interdum homines, interdum aſini & equi in gyrum adigentes, ne quid deſideraretur effecere: hæ uerſabantur & quibuſdam locis publicis & ſacellis, & in ipſa academia ciuilis pontificiique iuris. Ita pinſorum uoces inconditæ nobiliſsimo loco ſtrepebãt, ubi paucis antè annis Iaſonis, Deciorum, Curſiorum, Picorum, cum admiratione acuminis auditæ fuerant. Erãt turricula in ripa Ticini haud longè à muro lateritia, obſeptáque erat præſidio Hiſpanico: hanc Mommorantius adcurrente quoque Claudio Longauillano cæſis Hiſpanis recepit. Barlandus narrat Hiſpanos pactos corporum ſalutem, à uictoribus Gallis ſuſpendio uiolata fide necatos. Alij cùm per præconẽ ſæpe moniti, deditionis omnes leges repudiaſſent, ui expugnatos aiunt cõciſos: cõſtratóq; põte ad mutua auxilia ſubmittenda facilior locus uidebatur. Ex ea turri-

cula pilis emiſſis ita perterrebant Galli oppidanos, conſiliū ut ineundum Læuæ fuerit de ea diruēda. Itaque multis, iiſque ingentibus admotis machinis, celeriter diruta eſt quibuſdam oppreſſis. Pergit Rex urbem oppugnare, quaſſatiſque mœnibus, & à ſe & Palicio ad propugnaculū Aquitanos cum Sanctoſtephano & Ambleuillano mittit: atque hi munitionibus præruptis, ſi recentes alij ſubmiſſi fuiſſent, poterant loco potiri. Sed Ambleuillano necato, dum nemo fert auxilium, multis uulneribus confecti rediere. Et ſanè ſperabat Rex futurū, idque malebat, ut afflictis rebus hoſtes agerent de deditione. Ipſe cum alueo ueteri uult Ticinū deflectere: impenſis factis grauiſſimis, fruſtratus eſt: addunt & alij multis de cælo aquis decidentibus impetu aquarum opera corruiſſe. Cúmq; Ticinū poſtea Rex diuertiſſet, foſſis & uallo à Læua excitato impeditum ne uim admoueret: quod ſanè diſſidet ab his qui omiſſas munitiones ſcripſere. Eo quoq; tēpore poſtulatus unus è Cæſarianis maieſtatis, quaſi Regi per literas indicaſſet laborare obſeſſos ſulphurei apparatus inopia, cùm tormentis facta infectáque efferre cogeretur, damnatus eſt. Raptus ad ſupplicium ſaniorem mentem Læuæ imprecatus eſt, qui crudelitatem exerceret in ſe innocentem, ut eo exemplo deterreret Germanos ne ſe commouerent. Reſupinato & diſtricto carnifex pectus aperuit gladio, manu ſanguinolenta, cor, hepar, præcordia abſtraxit, minutímque in fruſta reliquas partes corporis diſſecuit, improba ſimulatione tegente hoſte crudelitatem: omnéſque Nerones & Phalaridas, Domitianóſque uincēte exemplo propoſito animi parum memoris humanæ ſocietatis. Claudius Longauillanus dum incautius munitiones ſpectat, glande plumbea ictus, magnum ſui deſiderium reliquit. Interea per Albertum Pium Carporum Comitem, clandeſtina inita fœdera inter Clementem Pontificem Ma-

ximum, Regem & Venetos: miſſóque I. Matthæo Giberto Veronenſi pontifice, hortabatur Cæſarianos Põtifex ad inducias, donec conueniſſet inter Regem & Cæſarianos. Eóq; uentum eſt, ut principio ferrentur hæ leges Cæſarianis, donec agitur de fœderibus utrique quas urbes occuparent, retinerent: id ſi diſpliceret, penes Pontificem quaſi ſequeſtrum interea Mediolanũ maneret: Ipſe cùm ſe fœdere Adriani nõ teneri diceret, ne Florentini, Senenſes, Lucenſes pactã prius pecuniam numerarent, effecerat. Rex ſublata induciarum ſpe, I. Stuardum Albaniæ regulum & Rentium Cerrum, attributis eis decem peditum millibus, ſexcentis equitibus, ad Neapolim recipiendam mittit, conſilio maximè Pontificis ad quem miſerat Ioannem Lãgiachum, & Venetorum: ut reuocaret Cæſarianos ad ſua tuenda, diſſuadentibus multis qui copias diſtrahi nolebant: deſideraturus eſt Rex eas poſtea copias. Ille in Senenſium fines profectus, adiuuante etiam Fabio Petrucio, qui Senenſibus mutata reipublicæ forma præerat, ab eis & tormenta bellica, & pecunias ad bellum palàm ſumpſit. Clemens tamen cùm ſpe Albanium lactando, remoraretur eius iter, uel pacis ſequeſter eſſe uult, utrique & Cæſari & Regi ex æquo defert, & Cæſarianis & Gallis æquè ſuſpectus. Ac poſtea parum abfuit rumore pugnæ aduerſo intellecto, quin Albanius Romæ ab Hiſpanis interciperetur, ni Rentius auxilio ei fuiſſet, libero aditu in Galliam dato. Ea expeditio eius fuit momenti, ut Carolus Lanoius, ni Daualus multis precibus diſſuaſiſſet, & in aduentum Borbonij differentur ut ea conſilia impetraſſet, ad Neapolim tuendam redire uoluerit. Interea à Germanis cum inopia ac fames timeretur, concurſus eſt ad Læuam factus: Azornio quoque magnæ apud eos nobilitatis & authoritatis ſeditionis ſtimulatore & concitatore, à quo & diſſipatos ferunt ſermones de Papia Regi dedenda. Itaque

ualde fuit prouidendum Læuæ, ne in hanc tantam materiem ſeditionis ea funeſta fax adhæreſceret, & undique à ciuibus magna acerbitate exactis pecuniis, ſumptíſque pānis quibus illis ueſtes confectæ ſunt militares, ſolutóque ſtipendio ſedauit ſeditionem: iußitque uaſa ſua omnia argentea liquefacta, & inde pecunia conflata, in eos erogari: palàm quoque ſumptis donariis, ſtatuis, calicibus, patellis, thuribulis, pollubris, phyalis, capedunculis è ſacris omnibus locis. A Læua quoque Azornius ad cœnam uocatus, ueneno ſublatus eſt: neque expertem Læuam fuiſſe huius conſilij palàm omnes prædicabant. Sæuiente uero hyeme cùm ligna ad obſonium parandum deeſſent, Germani lautißimè ædificatas ædes Papienſium, aſſeribus contignationibúſque direptis, nudabant, eíſque pro lignis utebantur. Scio ita rumoribus uulgi exagitatum, & à quibuſdā pro re ſeria ſcriptum, miſſum fuiſſe clàm à Rege ad Læuam ſodalitij Frāciſcani hominem, qui Læuæ fuerat olim à ſacris confeßionibus, ut per eum oblata ingenti pecunia ſolicitaret eum ad Papiam dedendam. Huic ob uitæ morúmque ſanctimoniā, & opinionem quam olim de eo conceperat, illum pepercißſe, cùm prius laqueum interminatus eſſet: admonuißéque operam potius dependeret ſacris uoluendis, quàm acuendis hominibus ad uiolandam fidem: id ipſi etiam Cæſariani & Læuæ familiares falſum fatentur. In caſtris regiis iactatum, obſeſſos ad eam caritatem rerum penuriámque ueniſſe, ut conſumptis equinis aſininíſq; carnibus, uix hæ reperirentur, cùm gallina nummo aureo Gallico ueniret. Cùm tamen conſtet cōuiuia eos profuſißimè iniiſſe, quaſi in ſumma omnium rerum copia. Curſitabāt è Papia in caſtra Gallica Hiſpanorum exploratores, & ad Daualū & Lanoiū, quorum dubia fide Rex utebatur. Daualus certior factus ob ſtipendia non ſoluta periculum eſſe ne tumultuentur

Germani ueteranos duos ſubornat ſpecie mercatorum, qui prætextu uini in caſtra regia deferendi, fixis tabernaculis ubi primùm licuit ancipiti prælio occupatis Gallis, Papiam ſe proripuere, triáque nummûm aureorũ millia Lauæ reddiderunt, affirmantes paratam quidem reliquam eſſe pecuniam, fieri uerò non poſſe hoc tempore circunſidentibus Gallis itinera omnia, tutò ut in urbem inferri poßit. Ita illis ad tempus placatis, admonitóque Laua de toto Borbonij Daualíque conſilio, qui regia caſtra inuaſuri eſſent, utrique ſe ad belli præmia ubi debellatum eſſet accingebãt. Sed & per Hiſpanos qui conſcientia ſceleris patrati, in Gallica caſtra transfugerant, rurſus eis ſolicitatis à Daualo, expiatione omnis ſceleris condonationéque propoſita, pecunia allata Lauæ. Interea per Alphonſum Ferrarienſium regulum curatus ingens apparatus ſulphurei pulueris in caſtra perductus eſt: Ioannéſque Medices oblatis à Rege ſummis ſtipendiis cum multis cohortibus equitatúque lectißimo, relictis Cæſarianis in caſtra Gallica uenit pridie nonas Decembres. Huius aduentu territi obſeßi, cùm candida uexilla quindecim haud longe à mœnibus oſtentata fuiſſent: conatíque ſunt Medicei pedites admotis ſcalis ſubire muros, uano conatu, cùm Germani irruentes omnes deieciſſent. Cùm Germani quererentur integra ſtipendia non ſoluta, Laua intelligens flaminibus templi quod Maius uocant, pecuniã eſſe reconditam, omnes accepit: argenteóſque baculos, qui inſtar faſcium & inſignium Ticinenſis gymnaſij præfecto præeuntibus apparitoribus circunferri ſolent, in uſus ſuos conuertit. Nonis Ianuarij Rex imperat turrim mœnibus ſitam machinis quati, tẽtaturus hac parte irruptionem. Hæc biduo quaſſata uel ita corruit, ut ruina muri aditum difficilem Gallis præberet, uel ut alij aiunt, ex parte tantùm conciſa irruptionem diſtulit. Carolus Borbonius qui ad Ferdinandum

dinandum Cæſaris fratrem, ad noua auxilia Germanorum paranda peruenerat, etſi pauca pecunia accepta cùm accendiſſet ſpe prædæ pollicitationibúſque Germanos, ſex peditũ millia, duo equitum contraxit. Venêre cum Borbonio Georgius Franiſpergus, quem alij Fronſpergum uocant, Marcus Pſittacus Empſus, quem & Sithium uocãt, & qui equitatui præerat Nicolaus Salmus. Hos Germani ſcriptores magis Borbonij uel amicitia uel pollicitationibus (unus enim omnium optimè comprehẽdere Germanos, quos olim multis rebus in Gallia detinuerat amicitia, tueri obſequio, cum iis communicare quod habebat didicerat) pellectos ſcribũt ad iter, quàm Ferdinandi hortationibus. Borbonius cum his Germanorum auxiliis ſexto Calendas Februarias uiſus in agro Laudenſi: is ſe deinde cum Lanoio Daualóque coniungit ad Laudem. Huius Daualique conſilio ad Papiam contendunt: quippe cùm dubio prælio ex urbe irrumpentibus Læuianis pugnari poſſet, & foris multæ peditũ equitumq; copiæ adeſſent, Regẽ ſeſe intercepturos non deſperabant: quem affirmabat Borbonius nunquam ſe è Papia, niſi aut uictorem aut uictum, commoturum: ita ei eſſe conſtituta conſilia, etiam accifis rebus, ut magis pœniteret eum " cœpiſſe, quàm liceret deſiſtere: Qui ſtrages tantas iam præ- " lia iactando ciet, quid non aduẽtu noſtro auſurus? Mox rui- " turum in pugnam ſcio ferocem: ita futurum ut Ticino no- " bilior Gallicis cladibus locus non relinquatur. Rex nũciato Borbonij, Lanoij, Daualique aduentu, ex Rhetis & Sedunis noua accerſiit auxilia: Ludouicúmque Palauicinum Manfredi fratrem Guydonem & Fanciſcum Rangonios cum aliquot peditum equitúmque turmis, oblato ſtipendio ad ſe inuitat. Accidit autem ut Palauicinus annonam, quæ in caſtra hoſtium inferretur, attributis ſibi peditibus mille quingentis, & quadringẽtis equitibus impediret, nactúſq;

Cæſarianos interciperet, & iam Sfortiæ qui Cremone ſubſtiterat terrori eſſet, dum Caſale maius muniſſet. Miſſus eſt ad eum reprimendum à Sfortia Alexander Bentiuolus Bononienſis. Admonuerat Franciſcus Rangonius Palauicinum per literas, ſe intra paucos dies cum delectis equitibus peditibúſque uenturum. At Palauicinus contemptis Sfortianis, ne participem adſciſcere uideretur laudis Rangoniū, occurrit mox Bentiuolo: pugnatum eſt utrinq; ſumma alacritate. Bentiuolus prætoriam cohortem Sfortiæ, quam ab eo acceperat (conſtabat ea ueterano milite) cùm immiſiſſet in Palauicianos, perturbauit ordines, mox & diſsipauit. Palauicinus equo excuſſus, cùm ſuos ad pugnam reuocaret, captus eſt: reliqui fuga ſibi conſuluere multis & captis & cæſis. Eodem tempore Michaël Salutianus Genuenſes Sauonenſesque obſidebat: Andreáſque Doria pro Gallis, & Hugo Moncata pro Cæſarianis claſſe inſtructa aderant. Defertur ad Moncatam Gallicos pedites ad Veragrium ſedere oſcitantes, uino, luxu, epuliſque diffluentes. Is claſſi impoſitis peditibus ad eos opprimendos contendit. Pombrianus & Sanctochemantius è Lemouicenſium nobilitate, cum Simone Tibaldo Romano & Gigantio Corſo, Gallicis Italicíſque cohortibus præerat: & tametſi ægrè in officio militem continerent, ipſi tamen cum paucis aliis excubabant, uigiliáſque agebant. His cùm eſſet nunciatum adeſſe hoſtes cum paucis cohortibus, in eos erumpunt uocatis omnibus ad arma. Moncata qui fucum ſibi factum uideret, & ad ſuos ſe in claſſem recipere uellet, claſſem reflantibus aduerſis uentis ſoluiſſe uidet: ſuos tamen expediens ad pugnam paululum reſtitit, donec undique ſuis fugiētibus capitur. Rex omiſſa Genuæ obſidione, ad ſe euocat mille pedites Italos. Hi Tibaldo & Gigantio ducibus ad iter ſe accinxerant, peruenerántque nullo ordine in agrum Alexandrinum.

num. Præerat Alexandriæ Gaſpar Maynus, *is certior factus palantes eos uagari, alios ſtertere, cum octingentis peditibus centúmque equitibus* Alexandria *egreſſus, in eos impetum facit: faciléque oppreſsis multis, reliquos in fugã uertit.* Multi *tamen in* Caſtellatium *oppidum perfugêre, quos & ille obſeſſos ea conditione recepit, ut armis equíſque acceptis ſaluos emitteret.* Tibaldus *&* Gigantius *antea* Sauonam *ad* Salutianum *redierant.* Rex *concuſſus* Borbonij, Lanoÿ, Daualique *aduentu,* Tremolium, Franciſcum Borbonium, Leſcunun *qui* mediolani *erant, ad ſe euocat, cura* Mediolani *mandata* Theodoro Triuultio, *quid agat*
» *conſulit.* Tum Tremolius *ſenior,* Papiæ *oppugnationem tã-*
» *tiſper differendam ait, donec traducto in tutiora loca exer-*
» *citu, trans* Ticinum *nouum belli ineant cõſilium, aut ad* Bi-
» *naſcũ motis caſtris: uetera illa militarium hominũ iactitas,*
» Citius *uenire periculũ cùm contemnitur, contemníque eſſe*
» *leuius quàm percuti: eripienda eſſe tela irato* Borbonio, *nõ*
» *danda: uenire iratũ, uenire uitæ ſuæ prodigũ, uenire cum le-*
» *ctiſsimis* Germanorum *copiis: adeſſe* Lanoium *&* Daua-
» *lum cum* Hiſpano *pedite ueterano, qui mori ſibi tutum pu-*
» *tet, adeò præmiis prædáque accenſus ruiturus ſit: qui mor-*
» *tem ſic negligat, metuendum.* Honeſtum *laudabiléque eſſe*
» *ſeruire tempori, cedere fortunæ ad tempus.* Erumpentibus
» Læuianis *ex urbe, urgentibus* Cæſarianis *alia parte, facilè*
» *futurum ut* Rex *facilius obſideatur, quàm obſederit* Pa-
» *pienſes.* Magna *ſpe obſeſſam* Papiam, *nunc aduentantibus*
» *hoſtium uiribus, fortunæ uim temporúmque rationem in*
» *conſilium admitti debere.* Adhidendam *eam cautionẽ qua*
» *non ſolum glorioſis conſiliis utamur, at paulò etiã ſalubrio-*
» *ribus: fortiſsimos &* Reges *&* Imperatores *aduentanti-*
» *bus hoſtibus ſoluiſſe olim obſidionem, ne duplici hoſte op-*
» *preſsi ſuos perderent:* Ticinenſes *&* Læuam, *qui ſoli robur*

Gallicum ſuſtinuerint, quanto audaciores factos Cæſaris lectiſsimis copiis aduentantibus? Sic inſtare futura mala, ut tamen uitari poſsint prudentia. Tranſiere in Tremolij ſententiam Palicius, Leſcunus, Franciſcus Borbonius, Suffortius, Sanſeuerinus. At Goüfierius ita caſtra munita aiebat, ut uis hoſtium metui non debeat. Proinde ita quidem agẽdum, ut niſi potioribus oblatis conditionibus prælio non decernatur, ita dilapſuras hoſtiles copias quibus nulla ſtipendia perſoluantur: ut potiamur commodis, ferenda incommoda. Fraudes ſe Borbonij & Dauali ſemper ueritum, nunc minus eſſe noxias cùm ſint apertæ: miſerum eſſe angi metu mali, quod nondum impendeat: raro periculum ſine periculo uinci: alios Regem uidiſſe uentos, alias proſpexiſſe animo procellas: aliis impendentibus tempeſtatibus non ceſsiſſe, aliis turbinibus ac fluctibus regni nauem ſaluam in portu collocaſſe. In rebus dubiis plurimum ualere animi magnitudinem. In eas plagas iam irretitum Borbonium transfugam & exulem, unde ſe explicare uix poſsit: huius belli conficiendi multo ſe maximam ſpem in erecto Gallorũ animo poſuiſſe. Incumbendum eſſe omnibus, ut in alieno ſolo ad bellum laboréſque aſſuefacti, de retinenda priſtina gloria ſoliciti ſint. Itaque æquum eſſe expergefieri & accẽdi, & ad præliũ (ſi res exigat) nunc maximè gerendũ, animum adiicere: nec patiendum talem occaſionem diuinitus oblatam elabi, nec committendum ut fraudi ſit cunctatio: dandam potius operam, ut illata plurima incommoda nũc uindicentur. Papienſibus ut primæ oppugnationis exitus animos dare, ita dirutos paſsim muros, ſummámque rerum omnium penuriam ſolicitos habere. Neque enim facilem refectionem deficiente materia, & multis iam aut belli impetu, aut inedia extinctis, maiore multitudine opus eſſe ad tuendam urbem. In Gounfierij ſententiam trãſiere multi

ex nobilitate Gallica, quos ætas immatura feroces, & ad omnes caſus promptiſsimos reddiderat. Rex *eam ſententiã quæ ultimo loco dicta eſt approbabat, hortante maximè* Sammarſallo, *qui Cæſarianorum uires eleuans, blanda pro ueris ſolitus ingerere, opinione prudentiæ ſibi conciliata fallebat: magniſque additis munitionibus & foſsis à tergo, à fronte, & ſiniſtra firmarat caſtra, antea ſepti etiam* Papienſis *mœnibus ea obtexerat.* Borbonius *patriæ immemor, cui unà cum* Lanoio *decretum erat ſupremum imperium, priuſquam è* Laude Cæſariani *mouerent in* Regem, *milites hac ſibi oratione uocatos, excitandos putauit:* Tan-
„ *dem aliquando commilitones lætor illuxiſſe diem, quo po-*
„ *teſtas uobis daretur, ut quantum animi, quantum roboris,*
„ *quãtum fidei uobis ineſſet, & Cæſari de uobis optimè me-*
„ *rito, & ciuibus* Papienſibus, Antonio Læuæ, *fideliſsimiſq;*
„ *ſociis Germanis oſtendẽdi daretur occaſio.* Me *quidẽ ipſum*
„ *nihil æquè ac pulcherrimæ uictoriæ adipiſcendæ cupido ſo-*
„ *licitabat: ita diurnis nocturniſque horis agitabam, ſi quà*
„ *poſſem pulcherrimorum facinorum patrãdorum uobis au-*
„ *thor eſſe: uoto enim meo abundè id ſufficere arbitrabar.* Id
„ *uerò ſupra uotum, uictores nos uolitare per ora hominum*
„ *ſeruitute depulſa à fideliſsimis ſociis, ſuóque decori priſtinæ-*
„ *que maieſtati reſtituto imperio.* Ac *mihi quidem quandiu*
„ *in* Gallia *olim uel leuiſsimam ſpem uidi ab eo quo oppri-*
„ *mebar onere reſpirandi, & ſorbenda multa & concoquẽ-*
„ *da rebar.* Poſteaquam *ueterem me ferẽdo iniuriam inuita-*
„ *re nouam uidi, nectique mihi grauiores laqueos, ſtatui me-*
„ *cum inſignem eſſe materiam oblatam inſectandi* Regis:
„ *miſeros uos ſocios uindicandi: in proferendo* Cæſaris *impe-*
„ *rio omnem ei meam operam ſtudiũmque deferendi.* Muta-
„ *ta eſt mihi fides quæ irritata fuerat iniuria: & quando fa-*
„ *cta uerbis potiora ſunt, ſcitote de ſententia ducum mouenda*

» *caſtra, mox hoſtem oppugnandum.* Ego *ſi ſolus eam ſentẽtiam dicerem, qua regia caſtra inuadenda eſſent, certè ignoſceretis, ueniam ueteribus ſimultatibus quereliſque præberetis.* Nunc *ea demum ſumma uoluptas eſt, uel quòd id* Papienſibus, Lauæ, Germaniſque *prodeſt quarto iam menſe obſeſsis, ut ira noſtra nihil à commodo publico differat: uel quòd authores habeo* Daualum *uirum & prudentiſsimum & fortiſsimum, &* Lanoium *cautiſsimum.* Qui *ſi propter inſigne odium in me* Gallicum, *caſtra omni impetu putant oppugnanda, quónam me animo eſſe oportet, qui uindicãdæ contumeliæ occaſionem hactenus terra, maríque tot exantlatis laboribus quæſierim?* Iamdudum *parauimus omnia, quæ pertineant ad hoſtium oppugnationem: conſpirantem* Italiam, *coniunctam* Germaniam, *paratas copias, expeditos duces uidetis.* Retinenda *eſt uobis, commilitones, priſtina animi magnitudo: repetenda uetus illa alacritas, inuadẽdi ſunt hoſtes: quod diu quidem distulimus, ſed erat tunc occaſio numero illis ſuperioribus dura illa quidem, ſed tamen iuſta, nunc quidem nulla: æqualis aut maior numerus.* Ad *hæc, fatigatis hyberna oppugnatione, eruptionibúſque crebris* Papienſium, *ipſi recentes occurrimus: nunc ui occupanda ſunt, quæ ui ab eo extorta ſunt: uenit tempus ſerius omnino quàm* Cæſare *nobíſque dignum ſit, ſed tamẽ ita maturum, differendi ut nulla expectãdíque ſuperſit ratio.* Fuit *tempus quo inſultantibus illis minus commodè obuiam iremus, id quoquo modo tulimus: nunc ſi quis erit caſus, iure ille nobis adſcribetur.* Ego *quidem commilitones, conſilio quantum potero, labore plus penè quàm potero, excubabo, ſedulóque dabo operam, ut quam minimo uobis negotio confodiendos, ſpoliandóſque locupletiſsimos hoſtes exhibeam.* Ardet *animus contundendæ reprimendæque* Gallicæ *audaciæ.* Mihi *conſtat nec meas ferre iniu-*

» *rias,nec deſerere Antonium Læuam fideliſſimum ſocium,*
» *nec Ticinẽſes pati ad cruciatum rapi. Res intra paucos dies*
» *ad extremum diſcrimen deductas uiſuri ſumus:nolite com-*
» *mittere, ut uos à maiorum priſtináque animi magnitudi-*
» *ne deſciuiſſe quis opinetur. Simul illud ante oculos ueſtros*
» *proponite, Primum ſuperatis Gallis opulentiſſima præda,*
» *opimisque uos ſpoliis potituros:deinde Italiam omnem ar-*
» *rectam ad ſpem libertatis recepturos:tum etiam fideliſſimos*
» *ſocios Ticinenſes, Hiſpanum Germanúmque commilitonem*
» *ſubleuaturos. Poſtremò id fixum in animis reponite, capto*
» *ſuperatóque nobiliſſimo potentiſſimóque Rege, immortale*
» *uos decus adſecuturos. Quando uerò res eò perducta eſt, ut*
» *aut ille pœnas luat audaciæ, aut nos perpetuò ſeruiamus,*
» *priſtinũ animũ uirtutémq; recipite: ut aut recuperemus li-*
» *bertatẽ, aut mortem captiuitati præferamus. Hæc ille cum*
dixiſſet, conclamatum eſt, duceret quò uellet, militem ſuo of-
ficio non defuturum. Ita educti milites, cùm ſimulaſſent ſe
Mediolanum pergere, exploraturi an Galli metu urbe cede-
rent, nihil eis perterritis, Papiam contendunt. Hanc Borbo-
nij concionem unus ex hoſtibus magni nominis excipiens,
Præclarã aiebat, ſi pro patria magnificè ille peroraſſet: quid
autem in patriam præclarum? Eſt oppidum quod fanum
Angeli uocant, medium fere inter Laudem & Papiã. Rex
qui non dubitaret hoſtes oppido omnibus rebus munito
inſultaturos, prius eò miſerat Palicium & Federicum Bo-
zulum, qui explorarent, ſatis ne ad uim hoſtilem depellen-
dam munitum eſſet. Oppido præerat Pyrrus, Gonzaga, Bo-
zulus: hique renunciarant parata omnia ad uim arcẽdam.
Iam Borbonius caſtra fixerat, Daualúmque præmiſerat ad
machinas commodo loco admouendas. Quibus ille celeri-
ter confectis, primo diluculo admotas machinas in turrim
quadratã emittit, multisque horis quaſſatam tandem con-

cuſſit: Antonio tamen Capuano dum incautius cum Daualo ſitum oppidi explorat, globo ex urbe emiſſo necato. Foſſis mox aggeſtis uirgultis complanatis, irrumpũt in oppidum. Itali qui cum paucis Gallis in præſidio erant, multos pilis plumbeis ſternunt: in quibus Antonius Capecius Neapolitanus in ipſo iuuentæ flore præreptus eſt: ipſe Daualus bis pila ænea decuſſa, ne occumberet parum abfuit, turri tamen potitur. Seceſſerant Itali, qui in præſidio erant in ſecundam munitionem, uariè tamen impetebantur pilis à Cæſarianis, nec loci iniquitate poterant uim arcere. Itaque cum Pyrro omnes ſe in arcem recipiunt. Daualus multis precibus cùm ægrè impetraſſet à Caſada Centurione Hiſpano, ut per ſpeculas turris in murum deſiliret, cognouit id quod ſibi perſuaſerat, ab hoſte munitiones deſertas. Nanque ille & pileo rubro haſta elato, & puero mox in murum ſublato, indicauit nihil hoſtile ſubeſſe. Daualus celeriter cum Vaſtio Hiſpanóque milite in murũ euadit, & porta obſepta aperta, aditum ſuis aperuit. Pyrrus mox cũ ſuis deditionem fecit, equi armáque militibus captis adempta, Imperatum ut trans Abduam tranſirent, neue ante menſem in Cæſarianos arma ferrent: ſumma præda in arce inuenta hoſtes potiti. Non deſunt qui Pyrri fidem in dubium reuocent, qui affinitate iunctus cùm eſſet Daualo, ante tẽpus oppido relicto in arcem confugerit cum ſuis omnibus. Iam caſtra caſtris collata uidebantur, ac ſæpiſſimè nunc Borbonius, nunc Daualus, nunc Alphonſius Vaſtius, nunc Alphonſus Caruailus occultè Gallicas copias inuadentes aſsiduis incurſionibus fatigabant, nunc hac, nunc illa parte inclinante uictoria. Quodam die parum abfuit, cum Borbonius & Daualus in pecora Gallica, quæ extra uallũ paulò longius proceſſerant, Hiſpanis irruẽtibus fugatiſque cum robore exercitus auxilium tuliſſent, parte alia Gounferius,

Leſcunus, Antonius Cuſanus, Ioannes Medices cum equitibus Gallicis Italicisque, adiuncto etiam ex Heluetiis & Aquitanis peditatu adcurriſſent, quin iuſta pugna certaretur. Iam enim Rex accingebat quoq; ſuos ad certamen: ſed hoſtes cùm impetum Gallicum non ſuſtinent, receptui canunt: multis tamen deſideratis, in quibus fuit Alphonſus Caruailus. Alio die Daualus ita inuectus eſt in Gallorum munitiones, ut parũ abfuerit, quin tormenta clauis configeret: ſed urgentibus Gallis ſeceßit. Læua quoque urbe erumpens cohortes aliquot Ioannis Medicei dißipauit, abſente tum Medice, qui intra paucos dies Læuiarios ad eruptionẽ inuitans, quibuſdam quoque cæſis ultus uidebatur priorem cladem: niſi accepto uulnere pila plumbea iuxta pedis talũ; poſt pugnam dum ſtratorum hoſtium cadauera Gallis oſtẽdit, maximè commouiſſet Gallos. Nanque ille intra paucos dies uulneris acerbitate urgente, coactus eſt Placẽtiam naue deferendum ſe præbere. Atque hunc non ferentem magnitudinem doloris, ſunt qui putent pede amputato nõ diu ſuperuixiſſe. Et ſanè habebatur is rei militaris non imperitus, multum in eo audaciæ ad pericula ſubeunda, multum induſtriæ inter ipſa pericula, ni tantas uirtutes ingentia uitia fœdaſſent: quippe & inaudito iureiurando uariè Deum diuóſque laceſſebat, & fœdis puerorum amoribus deditus cùm eſſet, flagrare uitia libidinis apud eum uidebãtur. Quin à diuinæ maieſtatis contemptore auditas has uoces ferunt, Florentinis ſe uelle imperare, ſed tamen inuitis diis: ſi uellẽt dij, nolle imperare: quæ uaniſsimè dißipata in uulgus ab iis quibus ei magnum odium, cum crudeli dißidio extitiſſet, multi imprimis authores prodidere: conferentes Medicem aut Themiſtocli, aut Iaſoni Theſſalo illi commẽdato à Xenophonte. Accidit autem poſtea cæſo Alexandro Medice Florentiæ principe, factione Laurentij Medicis, ut Coſmus

Medices aliquot pòſt annis adnitente maximè Innocentio Ciboo uno è purpuratis pontificiis, & Alexandro Vitellio, dux Florentinus deſignaretur. Erat ille Ioannis Medicei filius, à quo optimè conſtitutam rempublicam Florentinam eruditi homines paßim fatentur. Et quaſi quotidie eſſet deterior poſterior dies, acceßit aliud Regi incommodum. I. Iacobus Medices Mediolanenſis, qui arci Mußi præerat prope Larium lacum, Thecano, qui cum ſex peditum Rhetorũ millibus apud Regem militabat, pollicitus ſex nummûm aureorum millia, per eum efficiebat ut Rheti è Gallico exercitu abducerentur. Velare ille ſpecie aliqua perfidiam uolebat: itaque arce Clauennæ de induſtria poſitis inſidiis à Medice occupata, id effectum eſt, ut Rheti inſolito perculſi metu, quaſi bellũ pro aris & focis inſtaret, omnes qui apud Regem militarent proſcriptionem minitantes, domum reuocarent. Rex multis precibus obteſtabatur, ne prælium cũ inſtaret deſereretur, maiora ultro deferens ſtipendia, traducturus confecto bello copias ad Medicem debellandum. Et quanquam Tremolius & Gounfierius multa in eam ſententiam cum Thecano egiſſent, ingenium aduerſum uti flecterent, aut ad operam Regi nauandam accederent, à Rege eum plura commoda accepturum, quàm incommoda perpeti poßit ab hoſte reciperent, tamen nunquam flecti potuit. Itaque factum, ut corruptum auro abire multi ſuſpicarẽtur: Leſcunúſque contumeliæ impatiens probris omnibus conſcindẽs Thecanum, ultro eum ad ſingulare certamen prouocaret. Ille uerò ſibi conſcius fidem qui perdit nihil admodum poſſe perdere, etſi haberent aculeum eius contumeliæ quem pati uir fortis & probus non poſſet, qui tamen pretio fidem addixiſſet, ne tantulum quidem cõmotus eſt. Frãciſcus Lotharingus ita in eum incenſus eſt, uix ut contineri potuerit quin perfidum hominem mactaret: feruidúſque iu-

nenta Regem regióſq; omnes proceres obteſtabatur, ut Gallicas omnes copias in medios Rhetos induceret, eóſque circunuentos obtrucari iuberet. Erat id conſilium periculi plenum: nam ſi illis reſiſtentibus Cæſariani tumultu audito impetum in Gallos feciſſent, inteſtinus hoſtis non minus damni intuliſſet, quàm externus. Abieréque Rheti abductis etiam Heluetiorum aliquot cohortibus, atque horum diſceſſu Albanij copiæ maximè, ſerò tamen, deſideratæ ſunt, quæ quoad fuere cum Rege perbono loco res erat, ubi ab hoſtibus Rex premi cœptus in perditis & deſperatis haberi cœpta ea obſidio. Borbonius & Daualus tentandum exiſtimabant quidnam Rex propoſiti haberet ad dimicandũ? ſæpéque quaſi inſtructa acie Gallos uelitaribus pugnis fatigabant: quæ res quotidie confirmatiorem eorum equitatũ faciebat, cùm Galli eo uincere uiderentur. Inſtitutúmque id ſeruabat Borbonius, ut quoniã uereretur ne par eſſet equitatu, ex peditibus Hiſpanis & Italis delectos dorſo equitũ impoſitos, ſclopo ferire equites edoceret. His erat effectum, ut equites pauci Cæſarianorum apertioribus etiam locis, multorum equitum Gallicorum impetum, cùm eſſet uſus, ſuſtinere auderent. Quin & partitis diligenter excubiis per uiginti ſingulos dies caſtra Gallica nocte infeſtaret: quæ res affecta uigiliis corpora Gallorũ extenuarat, ut iam ſæuitia etiam hyemis & imbrium ſtrigoſiores equi apparerent. Borbonius, Daualus & Lanoius deliberant caſtra regia inuadere. Eſt locus quem Mirabellum uocant, uel palatij nomine olim inſignitus, uel lauta domo, qua Medioclanenſium principes olim dum uenationi impliciti ſunt, diuertere ſoliti ſunt. Eſt is medio ferè in ſepto: hoc potiti ſi eſſent, neceſſe erat aut liberari Læuam obſidione, aut Regem in Mediolanum cogi, aut pugnandi copiam eductis è caſtrorum munitione copiis, facere. Ferunt ſuperiori nocte qua com-

miſſum eſt prælium, ueniſſe ad Borbonium exploratorẽ narrantem quid apud Regem ageretur: dum Rex uentrem exonerat audita quædam afferentem, quaſi minimè Rex eſſet prælium detrectaturus. Adhibitis militibus fabriſque proſtrata eſt muri pars, qua cingebantur regia caſtra, nec quicquam exaudientibus Gallis, uel quòd alia parte eodem tẽpore infeſtaſſent hoſtes caſtra, uel ut alij prodidere arietibus malleiſque lana oblitis, quæ Cremonæ Borbonius in eum uſum pararat, uel oſcitantibus uel deceptis uigilibus, admonetur Læua, eruptionem faciat è Papia, cùm impetum duarum ingentium machinarum audierit. Miſſus a Borbonio Dauulóque Alphonſus Vaſtius qui Mirabellum occuparet: is multis oppreſsis iam loco potiebatur. Etiam Rex uidẽs hoſtes ſeptum ingreſsos ad ſe properare, Heluetiis & Germanis eductis, quos hinc machinæ bellicæ, hinc equites æquis frontibus æquabant, ſuos ad pugnam hortabãtur, & Heluetios quidem Germanorum copiis opponebat: Hiſpanis uerò Germanos, quos Nigros uocabant Galli: Italorũ autem multas cohortes aptis locis collocat ad eruptiones Antonij Læuæ compeſcendas: Buſsium uerò Amboſianum caſtris cum Gallico pedite reliquit tuendis. Aliquot hoſtiũ cohortes, cùm longius ſeptum ingreſſæ à ſuis diſiunctæ eſſent, miſſo Philippo Chabotio Briono, & Federico Gõzaga Bozulo qui eas machinis deducendis implicitas nacti erant, miſerè diſcerptæ ſunt: neque in uicinum nemus elapſæ iram uictorum uitauere, quin Gallis ſequentibus protererentur. Cæſariani equites leuis armaturæ in Gallicos qui ſubſidio erant Germanis inuecti, repellebantur: & in uallem proximam cogebantur. Nam Ienolacus Galeatius tormentorum magiſter, raptatis aptiſsimè tormentis quà neceſſe erat, uariè afficiebat hoſtes. Palicius quoque Chabaneus cum primo agmine cũ Borbonij Lanoiique equitatu congreſſus, iã

cedentibus illis ſuperior uidebatur. Rex qui inſtãdum perterritis putabat, à dextro cornu cum robore equitatus ita ſe rebatur in hoſtes, nihil ut propius fuerit, quàm ut uerè illi fugientes uictoriam ei relinquerent. At Borbonius miſit ad Daualum Carolum Mottam, qui docere deplorata omnia, niſi mox pedites ſuccinctos globis plumbeis ut conuenerat, mittat: miſſis ab eo octingentis in dorſa equitum collocatis, uerſa eſt belli alea. Nãque hi à tergo, à latere, globis aſſiduè emiſſis ſtragem ingẽtem equitum equorúmque edidere, & eam quidẽ, ut hoc maximè nomine uictoria illi potiti ſint. Fortiſſimus quiſq; paſſim ſternebatur: conglobati Gallici equites acrius urgebãtur pilis: expanſi & diſſoluti & petebãtur, & inutiles erãt ad uim arcendã. Tremolius, Leſcunus & Sanſeuerinus, dũ conferti coactis ſuis inuehũtur in eos, in gyrũ eis ſenſimq; dilabẽtibus, nihil impediuere quin maior ſtrages ederetur, cũ hoſtes emiſſis ſemel leuibus machinis, & rurſus adimpletis diſplodendi finem nullum facerent: cùm interim Gallicæ machinæ inutiles eſſent, nec emitti in hoſtes, niſi prius in Gallos emitterentur, poſſent: qua parte inſigniter peccatum eſt. Rex hortando ſuos, periculáque intrepidè obeundo, languentem pugnam multis locis reſtituebat, concitatóque equo in confertos hoſtes, multis cæſis, fortitudine aduerſas res uincere uidebatur. Ille Ferdinandum Caſtriotam Theſſalorum Regum ſanguine ortum, ille alios pleroſque manu ſua confodit: & tametſi ex immenſo campo, in exiguum ſanè gyrum compulſos uidebat Gallicos equites, internecione multos liberauit, ſe ſubinde interponens ferociſſimis hoſtibus. Erat ei in animo rectà ſe inferre in confertiſſimos hoſtes. Et quanuis undique ſe ſuóſque profligante fortuna, omnibus uiribus connixus ſubſtitit in acie, ſtrenui equitis intrepidíque munia omnia ſumma alacritate, inuictóq; animo obiẽs: equóque cæſo ite-

rum cum eſſet ſublatus in alium, acrius in hoſtes ferebatur: eo quoque ſuffoſſo, pedeſtre certamen intrepidè iniit. Parte alia Daualus cum Germanis in Gallicos, Germanos, Nigros inuehitur. Is cùm eſſet leuiter uulneratus, monuit Frōſpergum & Marcum Pſittacum Germanorum duces, ut expanſa acie circuirent hoſtes acriter reſiſtentes: quo factū eſt ut circundati ad unum trucidarentur. Ibi fortiſsimè dimicantes periere Suffortius Britannus notiſsimæ uirtutis, Franciſcus Lotharingus, Longamantius Vindelicus Auguſtanus, multiq́ue è Germania proceres, multis tamen ex hoſtibus & cæſis & uulneratis. Alio loco Alphonſus Vaſtius Dauali iuſſu à dextro cornu in Annam Mommorantium fertur iiq́ue ambo pugnantes uiſi, cùm & Hiſpani ingentem ſtragem ederent Gallicorum equitum: quò factum uulnerato equo ut excidens Mommorantius ab Hiſpano pedite caperetur. Iam Hiſpani cum Daualo in omnes partes ſe circumagente, & Vaſtio in Heluetios impetum faciebant. Marchianus quem ab oppido Cedano ſito in Belgica Gallia Cedanum uocabant, ægrè tametſi in prima acie pedes uerſaretur impetrauit, ut primum hoſtium impetum ferrent. Tum demum Deſpacho ſummæ apud eos nobilitatis procere cæſo, in fugam uerſi: qui ſi uires ipſi ſuas metiri uoluiſſent, æquales ſanè erant hoſti. Altera eorū acies multis cæſis fortiter impetum hoſtium ſuſtinebat: at intellecta Gallicorum equitum conſternatione, mox quoque in fugam uerſa eſt. Narrāt Germani ſcriptores, & Heluetij, dum præceps Rex ruit in initio in pugnam, & Nigris nudatis equitum præſidio & machinarum uſu, ſimul inſtar procellæ emiſsis ab hoſte globis, neceſſe fuiſſe hoſti cedere. Leſcunus quidem à Rege miſſus fugam eorum ſiſtere nunquam potuit. Non conſtant ſibi ſcriptores neque Gallici, neque Italici, neque Hiſpanici, neque Germanici in huius pugnæ nar-

ratione: ut qui dixit, tot pugnæ narrari formas, quot ſunt authores, uerè dixiſſe uideatur. Partim uolunt, cùm ad uoces tumultuoſorum nunciorum ad arma conclamatum eſſet, ut hoſtis occurrebat, ſine imperio, ſine ſigno, incompoſitos inordinatóſque qui Gallis aderant, in prælium ruiſſe. Partim aiunt, in ſeptum progreſſos hoſtes, Gallos adcurrentes pulſos: his ſubſidio ueniſſe Heluetios cũ equitatu Gallico à latere, à quibus pulſi ſint Hiſpani: inuectos deinde Franſpergum cum Germanis in cuneatam frontem, prorigentes aciẽ Heluetios poſt longam dimicationem concidiſſe. Partim uolunt Gounfierium nondum omnino acciſis rebus, ita perterritum uiſum, quem intrepidum ſemper agnouerant, ut mentem ei à diis ademptam quiuis diceret. Ille captus animi, non manu, non lingua pollere, neque aliorum monita exaudire, neque ſua expedire, huc illuc circumagi. Denique cùm haud dubia fortuna hoſtium eſſet, ne ſuperſtes tantis copiis, quæ ſuo conſilio præliũ iniiſſent, eſſet, concitato equo in confertos hoſtes ſe immiſit, pugnánſque occubuit: exiſtimans captum ſe Borbonio eripi non poſſe, cuius in ſe implacabile odium multis rebus accenderat. Regem iam ſtipatoribus ſuis cæſis, uix tandem aiunt Leſcuni, multorúmque hortatu in proximum pontem ſe recepiſſe, ibíque obrutum hoſtium ſubſequente multitudine, qui armis inſignem uiderant, rogantibus multis dederet ſe Borbonio, etſi undique enſes pugionéſque admouerentur, tacuiſſe. Deinde adcurrente Pomperano, agnitum, qui mox Lanoium proximum euocarit, cui ille deditionem fecerit: aliis arma, alius calcaria, aliis annulos diripientibus, dum omnes capti Regis decus penes ſe eſſe uolunt, diſcerptíſque ornamentis militaribus, uitæ adiit, irruente in eum turba, non leuius periculum. Tũ demum multi capti, fuga apertè facta, multi fugientes gurgitibus abſumpti Ticini, quorum pauci in terrã enauerint,

fluitantia corpora undæ per multos dies fœdiſsimè uiſa. Cæſariani ſcripſere Regis feruore, qui abducto ſecum robore equitum inuectus eſſet in eos, & machinarum bellicarum uſum ſuis ademiſſet, partam uictoriam. Galeatius Capella *narrat* Ioannem Alenconium *ſororium* Regis, *cui poſtrema equitum acies attributa fuerat, ſtatim conſerta manu cũ tota acie, prælio ſe ſubtraxiſſe.* Adrianus Barlandus, *illum ſuorum ſtragem uidentem, quadringentis cum equitibus* Galliam *quàm maximè citato curſu contendiſſe: unique huic, qui ſuo equitatu integro* Heluetios *tueri potuit,* Heluetij *ipſi fugæ ſuæ cauſam cùm deſerti ab eo eſſent, adſcribũt.* Vnus *demum è uulgaribus* Gallicis *ſcriptoribus narrat* Alẽconium *in pugna captum, mox à* Tiercelino *legato alæ ſuæ ereptum hoſti, cuius ſe conſilio receperit* Mediolanum, *comitante* Aureliano & Forgeo: *ipſum* Tiercelinum, *qui hoſti* Alenconium *eripuiſſet, captum fuiſſe.* Ludouicus Tremolius *facie uulnus excepit haud lõgè ab oculo, equo uulnerato, cùm obuius fuiſſet* Ludouico Bonnio Cluſeo, Iacobo Broſsio, *domeſticis ſuis,* Iacobo Borgeto, *qui ſub eo olim militarat.* Tum Broſsius *qui apud eum puer educatus fuerat, equo ſuo integro illum intulit:* Broſsius *pedes ad* Heluetios *ſe recepit.* Tremolius *iterum ſe* Regi *adiũgit, acriter dimicans glande plumbea ictus corruit. Cæſi quoque ſunt ex eius ala nobiliſsimi equites, in quibus* Ioannes Iancurtius Villarnous *alæ eius ſignifer,* Iacobus Salezardus, Ioannes Ioſſerandus, Layreus, Marconus Britannus, Arraſius, Ioannes Poixus, Villemorus, Carolus Cazeratus, Adamus Rauenellus, Riuerius, Ludouicus Poixus, Forgeus: *uulneratus grauiſsimè* Claudius Crauantius. Bonnius *autem, cuius ſuprà memini, &* Georgius Chargius, & Ronceus *iunior capti, liberatique à* Borbonio *corpus heri in* Galliã *aduexere. Sunt uerò hi quorum meminimus maiore parte è*

Arnol. Ferroni *de rebus* Pictonica

Pictonica nobilitate. Thomas Fuxeus Leſcunus Lautreci frater eo prælio memorabilis fuit: ſæpius audaciſſimè qua parte premi Regem uidebat, concurrit, eo iubente nunc hos nunc illos capeſſentes fugam, priſtini decoris admonebat: coxáque cùm eſſet globo ictus, uulnus præ calore non ſentiens, nulla non ſtrenui equitis munia obibat. Captus cum Rege, & Borbonij ſedulitate Dualiq; humanitate omnibus adhibitis rebus, quibus uulnus curari poſſet, cùm tardius plaga curata eſſet, intra decimum diem deſideratus eſt. Rex primis literis quas captiuus ad matrem ſcripſit, iubebat erogata quantum hoſtes peterent pecunia regia, mox ille liberaretur. Cæſi quoque Palicius Chabaneus Tribunus militaris, Galeatius Sanſeuerinus, Buſſius Chaumontius, Buſſius Amboſianus, Franciſcus Duratius, Caianus, Marraſinuus Tonorreus, Moretta, Franciſcus Beumontius Xantoniẽſis, Iuſtus Turnonius, Hector Borbonius, cui Lauedano cognomen, Deybaldus, Petrus Rohānus, Daſmõtus, Andoinus, Catargus, Merlinus Sanctogelaſianus cùm equo admiſſo exiiſſet, nuſquam poſtea à ſuis uiſus: Galiotus Ienolacus captus ab uno ex hoſtibus magni nominis, quẽ ipſe olim ceperat bello Neapolitano: liberarátque quaſi in tempore perſoluente eo mercedem & pretium beneficij, liberatus eſt & in pacata loca perductus. Renatus Sabaudianus poſt octauum diem captus, ex uulnere moritur. Paris legatus alæ Brioni cæſus, & plures alij illuſtres. Capti Henricus Nauarrorum Rex, Franciſcus Borbonius ſani Paulini Comes, Ioannes Montferratus, Claudius Boyſius, Boneuallius, Philippus Brionus, Anna Mommorantius, Antonius Rupifocaldus, Barbeſius, Franciſcus Sammarſallus, Ludouicus Cliuenſis, Carolus Tiercelinus, Marchianus Riuenſis, Lorgius, Monchenus, Monteianus, Lumeus, Boutierius, Cardilacus Mompezatij cognomine notior, Ga-

leatius Vicecomes: *innumeriq; alij nobilitate & rerum geſtarum magnitudine inſignes*. Borbonius *uariè eluſit* San-*marſallum quaſi architectũ totius in ſe conſpirationis*. Ca-*ſtra direpta: ubi inuenta ea omnia quæ delicati homines deſiderare ſolent*. Nec *deſunt qui narrent admonitum* Regem *per* Gounſierium *nihil eſſe ſalui,ſibi ipſi conſuleret: ſed ſpe renouandi prælij id non exauditum*. Alenconium & Carolum Claromontanum *cum multis* Mediolanum *properaſſe: deinde unà cum* Theodoro Triuultio & Chan-*dio,diſsimulato caſu pugnæ aduerſæ,ſeſe in* Galliam *proripuiſſe*. Satis *conſtat* Palicio,Tremolio. Leſcuno, Suffortio, Sanſeuerino *funus apparatiſsimum à* Borbonio *factum, cui & ipſe atratus interfuerit*. Rex Piſleonum *in cuſtodiam ductus eſt: cuſtodia eius attributa* Ferdinando Alarconi. Borbonius *cùm eum ſalutaſſet,humaniter exceptus eſt*. Scio *tamen iactitatum,ad* Regem *ut ueniſſet,collachrymanti ſimilem* Regẽ *dixiſſe*: Egregiam *uerò laudem* Borboni, *egregia uerò ſpolia refers,tuis oppreſsis,uictis, diſsipatis*. Illum *hæc reſpondiſſe*, Ego *quidem,here, ſi nemo me coëgiſſet ad ea molienda,libenter ſuperſediſſem*. Deinde *illos ſemiſultos proximæ feneſtræ, multis uerbis ultro citróque habitis, dimidium horæ conſumpſiſſe*. Pomperanus *quidem* Borbonij *comes & dux itineris, ita officioſus tota hac captiuitate in* Regem *fuit, in* Galliam *ut mox condonatione impetrata aditus illi patuerit, poſteáque alæ equitum præpoſitus ſit*. Rex Piſleonum *ingreſſus, uiſus eſt quiddam efflagitare à* Borbonio & Lanoio: *recipientibúſque illis futurum ut acciperet,alia cum expectarent, petiit ne pueros* Gallicos,*qui capti erant,*Italicus *miles attrectaret*. Si *quos cepiſſet*, Hiſpano *redderet permutatis captiuis: atque id petiit pudicitiæ eorum conſulens*. Id *libentiſsimè* Borbonius Lanoiúſque *conceſſere*. Mox *totis caſtris per tubicines edicto propoſito*.

pluſquam ſexcenti adoleſcentes liberali, egregiáque forma Hiſpanis reddiui: quorum pudicitiam deploratam, ſi apud Italos manſiſſent, omnes fatebantur. Cœna apparata accubuere cum Rege Borbonius, Lanoius, & Alphonſus Vaſtius, cùm diu fruſtra deprecati eſſent ne accumberent. Lanoius argenteam lancem lauanti Regi ſuſtentabat: Vaſtius hydria argentea aquam infundebat: Borbonius ad manus abluendas mantile obtulit: idem honos, idem cultus, eadem in captum obſeruantia quæ fuiſſet florentibus rebus, captis magnitudine animi facundiáque hoſtibus. Poſt cœnam uenit ad Regem ſalutandum Ferdinandus Daualus Piſcarianus: cum quo in multam noctem Rex protraxit ſermones grauiſſimis de rebus, captiuus planè mirabiliter homines mouebat. Nunciata clade Ticinenſi, Gallia maximè conſternata eſt: ipſáque Ludouica Regis mater perterrita. At ſenatores Gallici, qui Lutetiæ, Tholoſæ, Burdigalæ, Rothomagi, Diuione, Gratianopoli, ex ueteri inſtituto iuri dicendo præerant, populum paſſim admonuerunt, ne animũ demitteret, ſeſe colligeret potius. Decurionibus urbium negotium dederunt, ut urbes paſſim circuirent, uigilias agerent, mœſtitiæ publicæ ſpeciem demerent, omnibúſque excitandis & confirmandis & intererant ipſi priores, & præerãt. Horum exemplum ſecuta Ludouica, conſilium habuit procerum, conſolatáque & hortata eſt eos, ne ad tantas calamitates animos ſubmitterent. Lautrecus cum Baionæ curã Grandimontanis delegaſſet, Narbonam, qua fama erat uẽturos Cæſarianos, adcurrit. Huic multis uerbis laudato cõſilio eius, Ludouica ſcripſit uideret, ageret, ne quid Gallia detrimenti caperet. Si Baionenſium res curaſſet, Narbona ne ſe commoueret: quid peditum, equitúmque ad prouinciæ fines tuendos ſatis eſſet, ſcriberet. Ad hæc literis humaniſſi-
„ *mè ad ciuitates ſcriptis, ſingulos conſolabatur. Abfuiſſe ſi-*

» *lium Regem tantum à culpa in bello gerẽdo, ut etiam pru-*
» *dentiſſimè omnia diſpoſita habuerit: euentúſque magis cõ-*
» *ſilij, quã conſiliũ reprehendi poſſit: quando præſtiterit quod*
» *debuit, moderatè quod euenit ferendum: futurum mox ut*
» *armis aut conditione poſitis, aut defatigatione abiectis, aut*
» *hac ipſa uictoria detractis, Gallia omnis reſpiret, & digni-*
» *tate ſua frui Regi & populi beneuolentia liceret. Rex etſi*
» *cum maxima moleſtia deſideretur, nullã tamen abſente eo*
» *futuram rerum perturbationem, hinc Vindocinenſium Du-*
» *ce Belgicæ Galliæ incubante, hinc Lautreco Aquitaniæ pro-*
» *ſpiciẽte: dediſſe ſe operam, ſuum ut ſtatum omnia tenerent,*
» *nec melius ſi ille adeſſet tenerent, nec eſſe ullo in proprio pe-*
» *riculo: pollicebatur quoque futurum filio liberato, ſi quid in*
» *eo deſideratum eſſet, ne poſthac deſideraretur: neque futurũ*
» *quod multi grauiter tuliſſent, ut rebus ſemel iudicatis recu-*
» *peratores ulli, nec delecti amplius iudices, ſubmota ſua cui-*
» *que iuriſdictione, darentur.*

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. VIII.

IN *hanc dimicationem duorum maximorum potentiſſimorúmque Regum, omnes Italiæ principes Venetique animos intenderant, inter quos Clemens Pontifex, eo magis quo propiores Mediolano urbes habebat. Is ubi primùm audiit uictum Regẽ, utrius mallet uictoriam dubiis adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat. Poſtea captiuitate illius nunciata ad fortunam inclinauit, legatóſque ad Borbonium & Lanoium miſit, centum quo-*

que nummûm aureorum millibus, quos uocant ducatos, ut inde ſtipendia perſoluerentur militibus, miſſus: pactóq; fœdere conuenit, ut Cæſariani è finibus pontificiarum urbium educerentur, conditione adiecta, ſi de fœderis ineundi cum Cæſare legibus illi non conueniret, pecuniæ redderentur. Sperabat autem futurum, ut Regio Lepidi & Ruberia Ferrarienſi exorta Cæſarianorum copiis, potiretur: qua ſpe deiectus, uariiſque procraſtinationibus à Cæſarianis eluſus, totum ſe ab eorum amicitia auertit, & ad Regem liberandum animum cum reliquis Italiæ regulis ſerò adiecit. Nondum clade ad Ticinum accepta, Hiſpani cum ualidis copiis Baionam peruenerunt: & antea prope portam Leonis cõſpecti ſunt, quàm reſciret Lautrecus ullum eorum apparatum. Mox tamen ab exploratoribus certior factus, ueniſſe eos ſpe demum furtim ciuitatis intercipiendæ, nullo conſilio urbis diutius oppugnandæ: & ciues qui uetere inſtituto ad impetus hoſtium excipiendos paratiſsimi ſemper ſunt, & ſacerdotes & ſodales Dominicanos & Franciſcanos, & reliquos omnes qui arma ferre poſſent, recenſens quaſi milites, qua parte maximè hoſtibus terrori eſſe poſſet, circunduxit, ac per tres dies ita fruſtratus eſt, donec Ioannes Grãdimontanus & Aſprimontanus Ortenſis, & Caunaus cum expeditis militibus urbem per fanum Spiritus ingreſsi ſunt: hoſtéſque uel ſpe fruſtrati, qui auxilia nulla uentura crediderant, uel audacia ciuium oppidanorúmque perterriti, qui quotidie ex urbe erumpebant, ad ſuos ſe obſidione ſoluta receperunt. At claſsis hoſtium pontem, quem media in urbe mare alluit, deiicere parabant. At celeriter & ob maris anguſtias & ſolertia oppidanorum in fugam uerſa eſt, uno etiam faſelo tormento ex urbe emiſſo, eliſo. Compoſitis Baionenſium rebus Lautrecus Narbonam peruenit, inibátque rationem unde pararet copias quæ tanto bello ſuffice-

rent, ſi res interea minimè componerentur. Lanoius *cum* Rege *agit captiuo (multa enim iam inſcio* Borbonio *&* Da*ualo moliebatur) ut fide publica data ex* Gallia *in* Hiſpa*niam ultro citróque pegaſariis curſoribus iter pateat, &* Philippum Chalonium Aurengiorum *principem, &* Hugonem Moncadam *captos antea à* Gallis *in libertatem reſtituat: pro quibus &* Petrus Nauarrus, *& quidam alij redderentur.* Anna *quidem* Mommorantius *liberatus nihil non tentabat ſummis uigiliis, induſtriáque ad* Regem *liberandum: patuitque ad* Cæſarem *per* Galliā *aditus, quando reciperet* Lanoius *futurū, uti facillimè induceretur* Cæſar *remiſſo* Mediolanenſi *principatu iuréque regni* Neapolitani, *ad liberandum* Regem. Rex *ſcriptis ad matrem literis id petiit: miſſúſque eſt in* Galliam Peluſius Gallus *unus ex his qui* Borbonium *ſecuti fuerant.* Is *cum* Ludouica *collocutus, facilè* Hugonis Moncadæ *libertatem impetrauit,* Chalonio *in aliud tempus dilato.* Ac *celeriter ad* Cæſarem *tranſiturus, cùm* Narbonam *perueniſſet, ueritus ne ſi abiret* Lautreco *inſalutato ex itinere retraheretur, cum petaſatis comitibus petaſatus ipſe, quaſi mox equos admiſſurus,* Lautrecum *inuiſit.* Ille *nobilium aliquot cateruis, qui ultro nomina dederant armatis corpus circumſepſit: urbémque cuſtodia acri firmauit: armorum ſplendore apparatúque*
» *collucebāt omnia, ille admiſſus in craſtinū diem.* Cum *ad-*
» *miſſo multa* Lautrecus *diſſeruit de ſua cum* Borbonio *ami-*
» *citia: at nihil tanti fuiſſe quo frangeret fidem, uideri ſibi* Bor-
» *bonium capto* Rege *egregiū facinus conſciuiſſe: at ſibi prius*
» *quigentiſque aliis potentioribus omnia diuos ad empturos,*
» *quàm ut concedāt* Galliæ *res diutius periclitari.* Scire *ſe qui*
» *furore iráque deprauati, hoſtes patriæ ſemel eſſe cœperint,*
» *eos cùm à reipublicæ pernicie repulſi ſint, neque ui coerceri,*
» *neque beneficio placari poſſe: ſibi cum talibus ſempiternum*

» *bellum ſuſceptum:hoc ſcelere expiando ſeueritate animad-*
» *uerſionis nimis uehementem neminem eſſe poſſe: ſi ſuo de-*
» *mum arbitrio res agatur, exempla ſe ea editurum, quorum*
» *poſteritas meminiſſet.* Hæc dicens diducta manu quaſi ſecaturus aliquid eſſet, uiſum illum exanguem & æſtuantẽ ferunt, tremuláque uoce reſpondentem. Lautrecus quidem uiſus eſt eo ſplendore militarique apparatu inſtructus, regia ut illi caſtra regiúmque ſplendorem ſibi uiſum putarent: multúmque remitterent de ſpe Galliæ à Cæſare inuadendæ, qui in uno Lautreco tantũ roboris, tantũ maieſtatis agnouiſſent. Peluſio ad Cæſarem proficiſcenti, Ludouica literas
» dedit ad Cæſarem in hanc ſententiam. LVDOVICA
» CAROLO FILIO CAESARI S. D. Equi-
» dem ut audita filij captiuitate indolui, ita non leuiter recrea-
» ta ſum, cùm tui eum iuris factum agnoui: cuius ego huma-
» nitatem multis rebus perſpectam, perſpexi. Quò fit ut con-
» iectura augurer, facilẽ te ei præbiturũ. Id ſi accidit, & rei-
» publicæ Chriſtianæ, & populorum ueſtrorum tranquilli-
» tati filij mei calamitas proderit. A te uerò poſtulo, animum
» tandem ad eum liberandum adducias, petóque donec conue-
» niunt inter uos conditiones, abſentis filij deſiderium crebri-
» tate literarum leniri patiare. Ego quidem ea proponam cõ-
» ſilia, quæ ſi ſecutus fueris, magnificentius te uictoria uſum,
» quàm uiciſſe omnes exiſtimaturi ſunt. Interea & neceſſi-
» tudinis ueſtræ iura proxima, & tua humanitas, & illius
» dignitas, liberali ut cuſtodia aſſeruetur exigere uidentur. Id
» ſi feceris, erit mihi uehementiſſimè gratum. Vale. Cæſar audita tanta uictoria, ſupplicationibus paſſim decretis uetuit ignes accendi, cæteráque uictoriæ encomia & triumphi prænuncia adhiberi: palámque populo ad ſacram concionem uocato edici iuſſit, uictoriam uni Deo Optimo Maximo referendam: nihil nec ſibi nec ſuis eo nomine blandiẽ-

dum:literiſque Ludouicæ lectis, flecti cœpit, memor caſuum humanorum. Scripſit uerò & ad Ludouicam has literas.
» CAROLVS CAESAR LVDOVICAE MATRI S. D. *Ego quàm pacis antea cupidus fuerim, & tu ipſa ſcis, & filium tuum teſtem adhibere potes. Repudiaſtis uerò pacis omnes conditiones etiam æquiſſimas. At præteritorum quæ magis reprehendi quàm corrigi poſſunt oblitus, non faciam ut inſultem aduerſis rebus ueſtris. Scito idem pacis ſtudium, eandem ſemper retinere uoluntatem, hærere in eadem, commorarique ſententia: eóque mitto ad te, filiúmque tuum Regem, qui uos nomine meo ad quas ego pacis uenturus ſim conditiones edocebit, Rutium. Ac uos quidem tandem aliquando remittere aliquid ex priſtina elatione æquius fuerit. Neq; planè uelim eadem uti auſteritate non ſolùm in filium tuum, at ne in procerem ullum tenuiorem ex ueſtra nobilitate, qua uos uſi eſtis in Philippū Aurengiorum principem conſanguineum noſtrum: quē obſecro uel aliorum captiuorum permutatione, uel ſoluto redemptionis pretio, curabis mihi liberandū. Id ſi feceris, quæ te uelle, quæque pertinere æqua arbitrabor ad diſcordias haſce pacandas, diligentius ſtudioſiúſque curabo. Vale.*
Lanoius interea ſimulans ſe Regem abducturum Neapolim cum Borbonio & Daualo, Regi curam iniiciebat: & quaſi illi in Galliam arma mouere uellent, paciſque turbare conſilia, conſuluit ei claſſe ut ſua Hiſpaniam ad Cæſarē perduci ſe pateretur, obliteratis ſimultatibus, futurum maiore ut comitate liberaretur & exciperetur, quàm olim Alphōſus Aragonius à Philippo Mediolanenſium Duce exceptus liberatúſque eſſet. Non ignoro iactatum, dum in ſenatu Lutetiæ agitur de Rege liberando, quoſdam ita ſententiā dixiſſe, quaſi leuibus tantum conditionibus liberandus eſſet: quod falſum eſt. Tantum conſtat, dum uerborum conten-

tionibus impliciti quidam, ob fœdus Britannicum ineundũ cum Henrico Britanniæ Rege, *qui ſeſe* Franciæ Regem *dicere ſolitus eſt, hiſq; fœderibus dicebat, multi id fœdus auerſarentur, parum abfuiſſe quin ſaluberrimæ cum eo pacis cõſilia abrumperentur: unde male in eos* Regem *animatum fuiſſe, ut & in patronum magni nominis. Quæ cauſa fuit, ut & quidam diutius poſtea arce* Luparæ *aſſeruarentur. Conſtátque eodem tempore diem dictam* Antonio Pratiano *iuriſpræfecto, cui præſens ipſe adeſſe iubebatur, ob cœnobij cuiuſdam poſſeßionem immißis militibus occupatã. Is cum* Ludouica Lugduni *moderabatur conſilia liberandi* Regis, *unà cum* Ioanne Rupibelcurtio, *qui ualde* Ludouicã *obſeruabat: ob quæ poſtea reuerſo* Rege *edicto caueri impetrauit, ne ulla decuria ſenatuum* Gallicorum *in iuriſpræfectos quæſtionem decernere poſſet.* Idem *è ſenatibus præfecturarum eccleſiaſticarum iura cõtrouerſa cognitione aulico conſilio demãdata attribui uoluit: eóque tempore cùm aulicum conſilium decretum aliquot patrum* Pariſienſium *infirmaſſet inter priuatos quoſdam ob uindicias ſacerdotij ſecundum poſſeſſorem datas, oblato libello ab eo qui cauſà ceciderat contrario; inductóque iudicio aulico, à patribus* Pariſienſibus *id ſublatum eſt.* Ludouica *lectis* Cæſaris *literis, poſt aliquod tempus recepto* Petro Nauarro Lautreci *admonitione, liberauit* Aurengium, *qui conſilium fugæ iã pridem deprehenſus inierat, eóque acriori cuſtodia aſſeruabatur.* At Clemens Pontifex & Veneti *ueriti ne* Cæſar *occupato* Mediolano, *quod eſſet reliquum* Italiæ *inuaderet, cũ* Ludouica Henricóque Britanniæ Rege *agere cœpere de* Rege *liberando,* Cæſaréque Italia *pellendo.* Henricus *his bellis ea fuit ſimulatione, ut inferiori innixus bellum aleret: ita qui uires* Cæſaris *augeri nollet, fœdus percutit cũ* Ludouica *multis magniſque de rebus, quod à ſenatibus* Gallicis

comprobari uoluit ſibi conſulens. His *fœderibus paciſcendis præfuere adhibiti à* Ludouica, Ioãnes Brino *Præſes* Rothomagenſis. *&* Ioannes Ioachimus Paſſanus, *ab* Henrico Gulielmus Cantuarienſis Pontifex, *Thomas dux* Morforclius, *&* Thomas Morus, *& quidam alij: cautúmque ut quæ deprædati eſſent* Galli *ſuperiore bello, reſtituerẽtur, & ob* Tornacum, *aliáſue pactiones contractum æs alienũ diſſolueretur, ageretúrque de bello* Turcis *&* Lutheranis *inferendo*. Serius *omnino quàm utilitas* Galliæ *poſtularet, aliquando tamen* Cæſaris *uires* Galli *antea ſæpe contemptas uereri cœperunt*. Ludouica *etſi tantum eſſe conſenſum omnium uidebat, ut ad authoritatem dignitatémque regiã defendendam conſpiraſſe omnes uiderentur, externis tamẽ auxiliis freta, multum captiuo filio ad liberationem à* Cæſare *impetrandam conferebat*. Rutius *à* Cæſare *ad* Regem *miſſus, duriores conditiones retulerat: ſimul admonuerat* Carolum Lanoium, *ſimularet ſibi iuſſum à* Cæſare Regem Neapolim *abduceret, ita futurum ut longinqua captiuitate depulſa, ad quaſuis pacis eſſet uenturus conditiones*. Is *cùm uideret iniquius id* Regem *ferre, &* Pontificis, Venetorum, *aliorúmque fœderatorum coniurationes uereretur, ei perſuadere cœpit, ſi in* Hiſpaniam *ad* Cæſarem *pergeret, futurum uti æquioribus conditionibus liberatus, in regnũ mox rediret*: Lanoius *id quoque recipiebat*. Id *eius conſiliũ maluit* Rex *ſequi, quàm periculoſa aliorum conſilia tentare*. Genuam *tamen profectus, cùm undique occurriſſet multitudo, petulantique aliquorum riſu irritatus eſſet, pœnitere eum cœpit conſilij, minúſque æquus ſemper poſtea* Genuẽſibus *fuiſſe uiſus eſt*. Scriptores Gallici *aiunt ita pacto conuentum inter* Regem *&* Lanoium, *niſi eum æquis conditionibus* Cæſar *liberaret, ut eum in* Italiam *reduceret*. Cæſariani *uaniſſimè ea confingi, quæſitúmque colorem fran-*

gẽdæ & uiolãdæ fidei. Borbornius etiam poſtea in Hiſpaniam claſſe uectus ad Cæſarem peruenit. Cui Cæſari multis paſſuum millibus extra urbem Toletanam obuiam iit, cum toto comitatu aulico: ingentique pecunia donauit, quæ mox ut erat ille profuſus, paßimque omnes domo excipiẽs, menſæque adhibens (quod rarißimum eſt apud Hiſpanos) conſumpta eſt. Vnde poſtea & ab Henrico Nanſou mutuò decem aureorum nummûm millia, & à Laurentio Gonomodio uẽdita Calmontij Montealtique ditione uiginti nũmûm aureorum millia accipiens, omnia mox conſumpſit. Henricus Nauarrorum Rex, cui inuito regnum iampridem Cæſar ſeruabat, etſi pactus erat de redemptionis pretio cum Daualo quod mox adfuturum erat, iuſſu Cæſaris diligentius in Papienſi arce aſſeruabatur. Id Franciſcus Rupifortius cubicularius eius intuens, qui ultro citróque in urbem curſitare ſolitus erat, acri homo ingenio & ſolerti, paulatim duos è cuſtodibus præcipuos in eam adduxit ſententiã, uti conſilium eius liberandi caperent. Solicitatos urget cuſtodes: deligitur nox proxima rei parandæ. Interea funes comparantur oblongi: hi nocte intempeſta ſanè quàm ſolerter aptantur à cuſtodibus, ut his innixus foſſas arcis trãſiliret. Ille admonitus ubi tranſiliendum fuit, animo conſternatus uel periculo ne in foſſas decideret, uel acriori cuſtodia, ſi minus res ex animi ſentẽtia ſuccederet, parum abfuit quin improbato ſuorum conſilio in cubiculum rediens, prudens conſilium eluderet. At cubicularius ut erat naturâ ferox, & qui heri audaciam noſſet, quaſi tamen ignauia ei exprobrata, reſipiſcendi nullũ locũ rebus iam paratis ait. Quis enim nõ damnet ignauiã tuã here? Vin' liberari? Vin' redire in Galliã? Vin' diſtractionem bonorum fugere, quæ iam agitatur ob redemptionis tibi pretium afferendum? Et uelle quidem te uideo. Addo etiam uelle te Cæſaris iram

uitare, qui redemptione perſoluta regni æmulum, quod iampridem occupatum poßidet, fortè ſublaturus eſt. Ea omnia cùm uelis, tuum eſſe in experiendo periculum non uis: haud ſtultè ſapis, ſiquidem id ſapere intelligis, te regnúmque tuũ funditus perire. Aut abeundi periculum tibi hodie ſuſcipiẽdum, aut ſpes opéſque omnes regni & uitæ amittendæ: harum cõditionum utram malis diſpicito. Parata uides omnia tutißimè: ſine metu abeundi facultatem uides. At nos in tua uita laudem quærimus? ubi ſi paululũ modò quid nos præterierit, abeundíque conſilium Cæſariani reſcierint, ipſe perieris? Immo uerò nullo abeundi conſilio animaduerſo, ut regni æmulum tollendum te deliberarunt: ut non deliberarint, an putes minus meam rem agi quàm tuam? Hic enim ſi quid nobis aduerſi (quod dij auertant) euenerit, ego perierim: tibi ſalua omnia. Tibi quidem à Cæſarianis paululum diligentior cuſtodia, & uerba: mihi & compedes & uerbera, ad extremum ceruice id mihi luendum uideo. Quin age & te & nos metu omni libera. Ea cùm audiiſſet Rex Henricus, iactámque iam aleam uideret, redeundi conſiliũ omiſit. Nec tamen, funes illos ueritus, prius ſibi tranſiliendos putauit, quin prius unà à puero aulico qui ei perpetuus comes fuerat, tentarentur. Miſſo igitur puero, & tranſiliente eo, enſis pueri in foſſas deſiliens, ſtridulúmque ſonũ emittens, maiorem ei incußit timorem. At cubicularij excitatus ſermonibus nomine compellare cœpit puerum. Is ſtrenuè tranſilierat, exauditúſque à Regulo cùm ſe tranſiliiſſe ſine periculo diceret, tãtum enſem decidiſſe: proinde ne quid uereretur, pacata eſſe omnia, eum mouit ad tranſiliendum. Itaque Rex tranſgreſſus, cubiculario & cuſtodibus ſequẽtibus ex arce egreditur: ſeruilique ueſte ſumpta, celerique curſu uectus, in Galliam rediit. Cuſtodes ingentibus uectigalibus annuis donauit. Interea quò res eſſet occultior, nec

fugientes Cæſariani aſſequi poſſent, iuſſerat Rex occupationes prætexens, alterum ex pueris ſuis lectulo ſuo decumbere. Is ignarus horum conſiliorum creditus eſt. Ac reliquis cuſtodibus prima luce uenientibus in cubiculum, cùm Regem obdormire de more ſummo iam die uiderent, nihil admirabantur. At ubi ad undecimam iam horam mirantur hominem ſtertere, lectulo puerum extrudunt, dolique ignarum nacti, ſerò ſequi abeuntem nequicquam pergunt. Acciderat paulò antea parua quidem res, ſed quæ in extremum penè diſcrimen conditiones liberandi Regis adduceret. Nã Rutio, quem à Cæſare ad Ludouicam miſſum diximus, per Narbonam proficiſcenti, Lautrecus comitem dederat Carbonem Saiſaſum hominem rei militaris peritiſſimum, qui iter eius obſeruaret, ſecretáque colloquia inhiberet. Is ubi Monſpeſſulum peruenit, nactus hominem exterum cum Rutio colloquentem de conditionibus Regis liberãdi, Galliæque ſtatu, maléque in Gallos animatum, edixit ei faceſſeret ex eo loco, alioqui futurum ut uinctum ad Lautrecum perduceret. Ille qui ſe iam deſignatum uideret, grauioráque uereretur, proficiſcentes ſequitur, tacitè obſeruans, ſi quo tãdem pacto rationem inire poſſet Carbonis intercipiendi, nactúſque occaſionem cùm de uia deflexiſſet Carbo uentrem exoneraturus, concitato calcaribus equo in ipſum infeſtus dirigit, ualidóque ictu transfixum obtruncat. Rutius qui Carbonem miraretur tandiu iter differre, ubi ad eum properans obtruncatum agnouit, obeuntem inſidiatorem ſequutus, accitis uicinis hominibus perſequitur: nactúſque palude deliteſcentem uinctum ad Lautrecum perducit, rem quo erat ordine geſta exponens. Videbat enim ſi aliter accideret, futurum ut ex itinere à Lautreco reuocatus, eum in ſe accenderet. Non uidebatur ueriſimile ei, ignarum Rutiũ ſceleris. Reus tortus & adductus ſatis hominẽ purgabat:

tandem Cæſaris Ludouicæque literis acceptis, eum dimiſit, de inſidiatore ſupplicium ſumpſit. Interea Clemens Pontifex cum Venetis, Sfortia, Ludouica, aliíſque fœderatis occulta inibat cōſilia, quibus ex Italia & Neapoli pelleret Cæſarem. Cùm autem uideret fieri uix poſſe, ut tantæ Cæſaris copiæ delerentur, niſi adiuncto aliquo è Cæſarianis, tentauit in eandem factionem perducere Ferdinandum Daualum, oblato regni Neapolitani titulo. Hieronymus Moronus ſolicitandi Dauali negotium receperat. At is quo ſagacius hoſtium conſilia uiréſque exploraret, finxit ſe libenter huic prouinciæ præfuturum: occultè autem literis ad Cæſarem ſcriptis eum certiorem tota de re facit: admonuit tamē, diſsimularet quæ tentarentur. Iam conueniebant fœderati cum Dualo, ut is mox cum parte copiarum quantam poſſet contrahere, ad eos transfugeret, Neapolim inuaderet: eo regno Pontifex ritè Cæſarem rebus iudicatis Pontificique rebellem priuatum declararet. Cùm tranſiturum eum expectaret, petiit ut in quindecim proximos dies res differretur, quibus interea reſponſis peritorum ſcire poſſet, an hæc faciens in maieſtatis crimen incideret. Re autem uera interea totum rei exitum Cæſari patefecit. Iuriſperiti Romani cùm reſpondiſſent poſſe eum iuſſu Pontificis arma in Cæſarē ferre, Cæſarque eodem tempore quid moliretur non ignoraret, uana ſpes fuit fœderatorum. Riſit autem Cæſar Pontificis calliditatem, qui cùm totius eſſet coniurationis architectus, Cæſarem tamen ſcriptis literis admonuerat rebus ſuis ſibi caueret, ducéſque ſuos fidelius ſibi deuinciret. Rex in Hiſpaniam profectus ubique honorificè iuſſu Cæſaris exceptus fuiſſet, niſi fortunæ ſuæ eos honores non conuenire dixiſſet. In Hiſpania quoque cùm ægros ſanaret, ſtrumis ſcrophuliſque mederetur: (quod ei ſingulari ueluti prærogatiua à DEO OPTIMO MAXIMO *conceſſum, uetus eſt opinio.)*

opinio) cùm in corporis cuſtodes liberalitate incredibili uteretur, paßim à plebe Hiſpanica laudatus eſt. Inde Margareta Valeſia Regis ſoror cum Frãciſco Turnonio Biturigum pontifice, Ioanne Selua Pariſienſi præſide, Philippo Cauotio, Galioto Ienolaco ad pacis conditiones tentandas mißa eſt. Cæſar qui Rege in Italia agente ad æquas pacis conditiones ſe uenturum oſtenderat, repentè immutatus eſt. Nam Burgundiam omnem ſibi prius reddi poſtulabat, Mercurini iuriſpræfecti conſilio uſus: & Margaretam Regis ſororẽ Borbonio iungi connubio, reliqua temperari poterant. Selua reſpondit de Burgundia reſtituenda nihil ſibi imperatum: Margareta quiduis potius ſe paſſuram, quàm Borbonium maritum. Sunt qui ſcribant Regem apertè conteſtatum, ſi ad duriores pacis conditiones cogeretur, futurum ut in Galliã reuerſus pacta uiolaret. Irritatus Cæſar qui Regem diceret Hugoni Moncadæ ea omnia pollicitum, exceptis pauculis aliquot conditionibus, miſſos ait oratores ad pacis perturbandas rationes: ſimul illud ſimulans, inita conſilia inter Regem & ſororem, quibus is in Galliam fugeret. Itaque & Regem arctius quàm antea cuſtodiri iußit, & longum ei carcerem per ſuos minitatus eſt. Inde Rex in grauißimum morbum incidit, uel tædio longæ cuſtodiæ, uel animi conſternatione, cùm liberandi ſui conſilia non procederent. Id ubi reſciit Cæſar, qui antea Regem non uiderat, pergit ad eum conſolandum: nam & facilè medici morbum auctum ex animi conſternatione, renouata ſpe depelli poſſe aiebãt. Et is nihil ſe eius morte uidebat conſecuturum: angebatúrque animo tantum bolum ſibi ereptum auſteritate ſua. Itaque ad eum profectus, initio orationis ualetudinem tãtum diligenter curaret admonuit: adfuturam mox ei certam liberationem: multa ſe remißurum æquis ut conditionibus liberari poſſet. Rege conualeſcente in Mantuano conuentu,

quod recentiore nomine Madricenſe uocatum eſt, conditiones Regis liberandi acceptæ ſunt, Turnonio Selua & Sauotio pro Rege ſpondentibus: pro Cæſare Hugone Moncada & Ioanne Alemanno. Conuenit uti Burgundiæ ducatũ Cæſar reciperet: remitteret Rex iura Mediolani, Genuæ, Haſtæ, Tornaci, & Attrebatenſium: abdicaret à ſe ſuprema dominia Flandriæ, Attrebatenſium, aliorúmque uicinorum, cederétque prouocationibus. Henricus Nauarræ Rex cederet iuri, quo regnum Nauarræ ſibi maioribúſque ſuis delatum contendit: ei Rex ulla ne auxilia ferret: Cæſari ad inſulas imperij ſuſcipiendas Rex tredecim naues paratas daret: ad hæc ingentem pecuniam. Donec quæ pacti ſint, impleuerint Franci, obſides manerent Frãciſcus & Henricus Regij liberi: aut ſi liberos dare nollet, Vindocinenſis, Ioãnes Scotus, Lautrecus, Michaël Salutianus, Aubignius, Laualllus Riuenſis, Sauotius, Mommorantius: Eleonoram ſororem Cæſaris Rex uxorem duceret: Borbonio aliíſque qui ad Cæſarem transfugerant bona redderentur. Pluráque alia diſertè adiecta ſunt, quæ omnia ſancita ſunt Patrum Gallicorum decretis, quæ nos omittimus cùm uideamus paucis poſtea menſibus irrita fuiſſe. His conditionibus Rex liberatus eſt, datis obſidibus duobus liberis: pactus ni pacta impleret, futurum ut ad Cæſarem rediret. Carolus Lanoius cum eo profectus ad Burgundiam recipiẽdam. Miſerum ſpectaculum: non longe à Fonte Rapido, una naui pater redibat: altera liberi eadem uia in ſeruitutem abducebantur. Rex in Galliam reuerſus ſolito triſtior uiſus eſt. Ad Montem Marſanum diuerſatus, ad priſtinam hilaritatem redire cœpit. Burdigalæ magnificè exceptus, ibi dies aliquot conſumpſit: nactúſque cum Ludouica matre Annam Piſſeleuam, quæ poſtea Pontieuria à mariti nomine uocitata eſt, uel Eſtampea ab oppido eiuſdem nominis, ut uidit liberali facie puellam,

lam, delectatus eſt eius comitate & ſuauitate. Inde in Angoliſmēſium urbem diuerſatus, Cognacum etiam adiit, ubi multos dies conſumpſit: ex eo enim loco ortus cùm eſſet, ſuadebant medici uti leniret curas captiuitatis diuturnæ. At dum auidius ceruum uenationi deditus ſequitur, ex equo prolapſus, magnum adiit uitæ diſcrimen. Ibi magno principum, procerum, pontificúmque coacto concilio, palàm expreßit cum Cæſare inita fœdera, obſecrans deliberarent, ſuaderéntque quid in rem eſſet & ſuam & ſuorum: affirmans nihil ſibi eſſe antiquius, quàm fœderibus ſeruandis operam ſuam omnem deferre, perpetuáque pace cum Cæſare frui. Illi re deliberata, iniquißima eſſe aiunt fœdera: neque uerò à capto homine ui, dolóque extorta ſeruanda, metu carceris perpetui pollicita irrita eſſe: ut autem maximè ea Rex uelit ſeruare, non ſitum in ſua unius poteſtate: ſolutum cùm non peteret à Pontifice ultro legibus, & iure quidem: neque enim uanis illis pollicitationibus diſtrahi, alienaríque potuiſſe Gallici regni uerum patrimonium, ab ipſo ut non partum, ita poſteris ſeruandum: cùm nulla populi uoluntas adfuerit, irrita eſſe omnia. Ac poſt lōgum tempus uocatis Burgundiæ proceribus, cū inſtaret Lanoius de ea recipiēda: longa Rex ab eis oratione petere cœpit, fidem ſuam apud Cæſarem liberarent, libentes ad eum trāſirent. Hi negarunt ſe unquam in Cæſaris uenturos poteſtatem. Quòd ſi pergat Rex ui eos cogere, futurū ut & ipſi uim ui depellentes, ſolutiq; dominio omni & à Rege & Cæſare, ſeruitutis iugū depellant. Lanoius etſi omnia perbelle inſtructa compoſitáque uidebat: quippe quem præſentem Rex his cōſiliis adhibuerat, rogare cœpit Regem, uti arces quas præſidio munitas poßidebat, redderet. Vt uerò nec hoc impetrauit, quid gereretur ſenſit: precibúſque Regis adductus ad Cæſarem ſcripſit, ſuadens ut pecunia accepta Burgundiā

remitteret. Ille reſcripſit nihil eſſe quòd Rex culpam in ſuos uertat, pactis eum ſatisfacturum ſi in Hiſpaniam rediret, réque infecta ad Cæſarem rediit Lanoius. Nec tamen protinus ad arma uentum eſt: at miſſo à Cæſare ad Regem Nicolao Perenotto Grauillano utrinque de fœderibus actum eſt. Dum hæc geruntur, non ceſſabat Clemens Pontifex clãdeſtinis legationibus Regem ſolicitare, cuius mentem nondum à ſuperiori bello reſediſſe uidebat, ac tandem nouum fœdus initum eſt inter Regem, Clementem Pontificem Maximum, Venetos & Franciſcum Sfortiam. His cautum eſt amicitiam inter eos perpetuò futuram. Si quis his, uní ue horum hoſtis ſit, hoſtem omnibus futurum. Poſſe Cæſarem participem huius fœderis fieri, ſi prius Regios liberos æquo ſoluto redemptionis pretio reddiderit, Mediolanúmque Sfortiæ, neque Italiam adeat ad inſulas imperij recipiendas, niſi eo comitatu, qui arbitrio relinquetur Pontificis & Venetorum: ſolueritq; Anglorum Regi debitam pecuniam. Parabuntur autem à fœderatis ſumptibus communibus copiæ triginta millium peditum, quingentorum equitum cataphractorum, triúmque millium leuis armaturæ, unà cum machinis tormentiſque bellicis neceſſariis. Manebit is exercitus donec bellum confectum ſit, debellatique qui Italiæ quietem perturbant. Conducentur ad bellum Heluetij: dabitúrque opera à Rege qui multum apud eos authoritate poteſt, ut honeſtis conditionibus ad bellum accedant. Admonebitur Cæſar de reſtituendis Regiis liberis: Ni faxit, confecto hoc bello fœderatus quiſque Franco ad bellũ Cæſari inferendum auxilia ſuppeditato: omnes uerò decem millium peditum, mille cataphractorum, & quingentorum equitum leuis armaturæ numerum, aut eorum loco pecunias ad eum numerum militum cogendum. Parato claſſem ad id bellum uiginti octo triremium, nauiúmque one-

" *rariarum ad eum uſque numerum qui fœderatis placebit.*
" *Permittito Francus Sfortiam iure quo optimo maximo uti*
" *frui Mediolanenſi principatu, ſoluta tamen quotannis pen-*
" *ſione annua, quæ Pontifici Venetíſque æqua uidebitur: mo-*
" *dò tamen ne ſit minor quinquaginta millium nummûm*
" *aureorum. Pro his ſoluendis prædes ſponſoréſque aſſiduos*
" *eo nomine dato. Hos ſi non inuenerit, Pontifex eius nomi-*
" *ne ſpondeto: Veneti cōſponſores accedunto. Perſoluito Sfor-*
" *tia Maximiliano Sfortiæ fratri annuam pēſionem æquam*
" *pro dignitate familiæ. Liberato Regem ea penſione quam*
" *ex fœdere pendit Maximiliano. Amicis fœderatorum reſti-*
" *tuunto bona: his liber in patriā reditus eſto: præcipuè qui-*
" *dem Alberto Pio Carporum Comiti. Penſiones quas Gallus*
" *Heluetiis perſoluebat, has illis Sfortia perſoluito, adiunctis*
" *ſibi eis eo fœdere, quos ſibi Rex adiunxerat ob Mediolani*
" *defenſionem. Vxorem Sfortiæ Rex dato Pontificis arbitrio,*
" *regio ortam ſanguine. Interea ſi quid acciderit Franciſco*
" *Sfortiæ, eadem hæc Rex in Maximilianum conferto. Red-*
" *dunto fœderati Regi Aſtenſem comitatum, Genuenſium*
" *quoque ſupremum dominium: relicto tamen Antonio A-*
" *durno Duce, ſi is fœderis uelit particeps fieri. Parta Italiæ*
" *quiete, ſi moretur Cæſar in reddendis Regiis liberis: fœde-*
" *rati iiſdem copiis Regem iuuanto. Neapolitanum regnum*
" *ubi debellatum fuerit, Pontificis eſto: perſoluta tamē æqua*
" *quotannis penſione Regi, modò tamen minor ne ſit ſeptua-*
" *ginta quinque nummûm millium aureorum. Dato Ponti-*
" *fex eo nomine coacto ritè purpuratorum concilio, eorúmq;*
" *conſenſu ſponſores Regi. Ni faxit, redito Rex ad priſtina*
" *iura. Hactenus capita aliquot fœderum adſcripſimus, ple-*
raque autem omiſimus aliò ſpectantia. Actum & antea fuerat inter Cæſarem & Pontificem, dum prius nunciaſſent medici, Sfortiam parum eſſe firma ualetudine, ut abdi-

caret à ſe Cæſar, Ferdinandóque fratre Mediolanenſem eũ principatum. Et *iam fingebat ſe Cæſar acquieſcere poſtulationibus Pontificis, nominaratque uel Carolum Borboniũ, uel Georgium Auſtriacum ſpurium Maximiliani Cæſaris. Repudiato Georgio uterque Borbonium præferebat, ni fidẽ Cæſaris ſuſpectam habens Clemens, ad fœdus Gallicum animum adieciſſet, ita ſubitò bellum exarſit, quod Cæſariani prius audierunt geri quàm parari: quiduis prius futurũ rati, quàm ut hunc fœderatorum conſenſum conſpirantem, atque ita conflatum uiderent. Tanta Italiæ coniuratione territus Cæſar, eò remittit Carolum Borbonium attributis copiis: eodem peruenit Georgius Fronſpergus cum multis Germanorum millibus, fruſtra Franciſco Vrbinate iter impediente. Rex quoque Michaëlem Antonium Salutianum cum quatuor Aquitanicorum peditum millibus multiſque equitibus in Italiam mittit: qui expugnatis aliquot oppidis, cùm uidet latius uagari Cæſarianos, qui Mediolanum præſidio tenebant, imparatos adortus, Mediolanum redire coëgit. Quo factum eſt, ut parum abfuerit, quin orta grauiſsima ſeditione res Cæſari infeliciſsimè cederent, nullo toto biennio militi ſoluto ſtipendio. At Borbonius uariè mitigans militum animos, corraſiſque à priuatis & ſacris locis ingenti pecunia, ſeditionem iam gliſcentem compeſcuit. Submiſerat Cæſar Hugonem Moncadam Romæ ad perturbandos Pontificis conatus. Is etſi Cæſari fauentes Colũnenſes prius placarat, quippe cùm Veſpaſiano Columna redierat in gratiam, Pompeium tamen Columnam unum è purpuratis pontificiis ad inſidias Pontifici tẽdendas impellit. Ingreſsi coniurati Romam, direpta pontificia ſupellectili, ſecurum ſibique nihil ab his timentem adorti in Vaticanũ cogunt: nec prius dimittunt, quàm pactus in quatuor menſes induciis: recipit etiam quos cis Padum haberet milites*

reducturum ſe, Præerat Borbonius *cum magnis copiis* Mediolano:*pontificiúmque & Venetum exercitum adeò contemnebat, ut ultro Placentiam oppugnandam ſibi ſuſceperit. Cuius oppugnationem dum uidet tardiorem, tardéque militibus à Cæſare ſtipendia ſuppeditari, re cum Antonio Læua, Alphonſo Vaſtio, Georgio Frõſpergo, Philippo Chalonio Aurengio deliberata, conſulit unde egeno militi ſuccurri poßit. Placuit, quoniam rumor increbuerat lectißimas duce Laureco Gallorum Heluetiorúmq; copias parari, quæ Neapoli Cæſarianos pellerent, eò traduci copias. Sed interea dum eò peruenitur, magnoperè uſui futurum ad ſubleuandam rerum inopiam omnium potiri Florentia, urbe plena atque opulenta, & quæ hactenus Cæſarianis iniquior fuerit.* Borbonius *uſus ſingulari militum ſtudio, Florentiam aduolat. Florentini conſilio* Borbonij *cognito, iam fœderatorum copias & Salutianum, Federicũ Boium, Pomperanum cum turmis equitum lectißimis præſidio ſibi prius uocarant. Ita facilè impetrarunt, eam ut tanti exercitus procellam à ſe depelleret, alióque copias transferret: præſertim cùm dubia eſſet futura urbis nobilißimæ oppugnatio: Frãciſco Vrbinate ſenſim Cæſarianos ſequente. Itaque mutato conſilio, Romam properare, eóque omnem belli apparatum conferre decreuit. Nihil minus uerebatur tunc Pontifex ob pactas nuper cum Columnenſibus, Moncada, & Carolo Lanoio inducias. Nec uir aſtutus ſentiebat ſe in eadem eßſe naui poſitum, in qua alij ſæuientibus procellis multos iam dies periclitabantur: ac ſanè quàm libentißimè incitatus ueteribus odiis, cupiebat Florentinorum naufragia ex terra intueri. Vbi autem audiit iam inſtare urbi* Borbonium, *ita perterritus eſt, diris ut tantùm pontificiis fugaturum ſe hoſtes putaret. Romani interim muros armatis complent: frequentes conſidunt ad ſe defendendum: at ut in populo belli*

imperito, undiq; res trepidæ, timor inſolitus, malum improuiſum : Heluetiis *tamen qui ſtipatores erant* Pontifici, *reliquiſque paucis ſtrenue dimicantibus, æneiſque machinis facilè hoſtes pellentibus.* Borbonius *qui intueretur ſi protraheretur urbis obſidio, futurum ut neque militem retinere, neque alere poſſet ob commeatus inopiam, pridie* Nonas Maias *pergit ad urbem oppugnandam.* Hiſpani *&* Germani *bis mœnia ſcalis ſcandentes pulſi ſunt: eo die nebula craßior urbi inſidens põtificiis oberat.* Pergit, *dolẽs ſuos pulſos* Borbonius, *celeriter allatis ſcalis ipſe ſcandere: cum eo certatim aduolat* Germanus Hiſpanúſque *miles.* Emiſſo *autem ex* Ianiculo *temerè ex æneo tormento globo, qui in crus ſiniſtrum deuolutus eſt, inde repentè ſublatus eſt.* Nec *minus tamen ceſſauit oppugnatio* Philippo Aurengio *uulneratum tantùm dicente: proinde ulciſcerentur uulnus imperatoris ſui.* Itaque *illi acrius inſtare, auidi prædæ murum aſcendere: nec niſi urbe capta ceſſare.* Pontifex *in* Adriani *molem prius ſeceſſerat: capti ciues, direptæ domus, & ſacra loca: uiolatæ mulieres & uirgines, etiam ſacris addictæ.* Põtifices *minores purpuratíque paßim in ſeruitutem abducti, qui ſe pecunia redemerant, iterum in captiuitatem ab aliis abducebantur: nihil ſancti, nihil ſacri prorſus intactum, neque modum, neque modeſtiã uictores habuere, fœda facinora in* Romanos *patrauere.* Borbonium *adhuc ſpirantem,* Romæ *expiraſſe creditum eſt.* Is *ita ab excercitu toto deploratus eſt, ut* Germanus *miles tumulo eius titulum hunc adſcripſerit:* AVCTO IMPERIO, SVPERATA ITALIA, DEVICTO GALLO, PONTIFICE OBSESSO, ROMA CAPTA, CAROLI BORBONII HOC MARMOR CINERES CONTINET. *Delatus eſt iam mortuus in prætorium* Auguſtini Guyſi: *non defuere qui ador-*

natam hanc expeditionem à Borbonio *ſibi perſuaderent uoluntate* Pontificis. *Clemens quidē audita* Borbonij *morte, tum demum conſternatus, in Adriani molem ſe recepit.* Tandem *exacta à* Pontifice *poſt aliquot dies ingenti pecunia, abactáque undique præda, Neapolim Aurengius cum Cæſarianis profectus eſt.* Interea *fœdus* Rex *arctiſſimum cum* Henrico Britannorum Rege *prius contractum renouauit: ambóque reges fœciales ſuos ad Cæſarem miſère, qui & bellum indicerent, & indignam* Pontificis *captiuitatē ei exprobrarent.* Fœcialibus *Cæſar reſpondit, indici bellum à captiuo ſuíque iuris homine non poſſe:* Gallum *iure captū belli, ſeruum factum: liberatum datis filiis obſidibus, iureiurando ſacratiſſimo pepigiſſe ni pacta ſeruaret, ſeruaré ue per ſuos non poſſet, futurum uti in captiuitatē rediret. Quid interea contra ius gentium, neque religione ſolutus iuriſiurandi, bellum indicit?* Si *pactorum pœnitet, redeat in meam poteſtatem captiuus: conuentiones irritæ ſint: quicquid habuere* Galli *ante receptas pactiones recipiant: tum bellum & audaces prouocationes placeant. tum ſponſio & iuſiurandum repudietur.* Expoſtulaſtis Pontificem *captum, quaſi is me ignorante non captus ſit: captiuúmque adhuc liberari uultis, qui multos iam menſes iuſſu imperióque meo liberatus eſt.* Hæc *ubi Cæſar dixit, ſeparatim rogato* Guyeneo *fœciale regio, petiit ab eo ecquid* Rex *intellexiſſet de* Ioanne Caluimontano Burdigalenſium *præſide, regióque apud ſe legato, quod illi denunciarat.* Caluimontano *autem Cæſar multis antè menſibus dixerat, niſi pacta* Rex *ſeruaret, futurum uti inter profligatæ famæ, uiléſque homines eū deinceps haberet.* Ea *ubi* Rex *reſciit, per fœcialem Cæſarem ad ſingulare certamen prouocauit.* Addunt *alij* Regis *nomine mendacium Cæſari exprobratum, quod genus contumeliæ multo maximum eſt apud proceres: Cæſar ad* Regē

& ipſe fœcialem ſuum miſit. Hunc excepit Rex *in* Palatio Lutetiæ, *uocatis magno apparatu legatis* Pontificis, Venetorum, Florentinorum: *nobilitate omni* Gallica, Cardinalibus, Epiſcopis, *iuriſpræfecto* Antonio Pratiano *aßidēte unà cum* Senatu Pariſienſi, *theatro etiam in eam rem parato, uti res populo notior eſſet.* His *ita paratis, admiſſus eſt fœcialis.* Admiſſum *rogauit* Rex, *afferrét ne à* Cæſare *duelli locū.* At *ille* Rege *orato ut audiretur, iterum atque iterum ferociſsimè à* Rege *rogatus eſt, ecquid afferret locum duelli? nihil opus uerbis, proinde afferrét ne duelli locum?* Ille *cum ſe id afferre diceret, quod* Regi *ſatis eſſe deberet: proinde prius ſibi diſerte imperatū à* Cæſare *eſſe, uti quædā* Regi *referret, quæ paratus erat referre, non eſt exauditus.* Ita *cōuentus eſt diſſolutus, cū prius* Rex *de multis* Cæſaris *in ſe iniuriis expoſtulaſſet, ſpectantibus audientibúſque legatis.* Interea Oddo Lautrecus *contractis multis equitum peditúmque millibus,* Haſtam *peruenerat: ubi* Heluetiorum *ſeptem millia expectans, ne quid interea hoſtes molirentur, (certior factus* Ludouicum Lodronij Comitem Boſchum *perueniſſe, urbem* Alexandrinorum *ſatis munitam, cum quinque millibus* Germanorum, *quos* Alexandriam *traducturus erat) conſtituit intercipere* Lodronium *unà cum* Germanis: *celeritérque properare iußis militibus unà cum* Heluetiorum *cohortibus, quæ recentes peruenerant ad eum,* Boſchū *cœpit oppugnare: miſſo* Ioanne Mompezatio Carbone *ſuppræfecto* Vaſatium, *qui urbem cingēs* Germanos *exitu arcebat.* Lautrecus *paucos poſt dies cum robore exercitus ſequutus, cùm & oppidani* Germani *acriter urbis defenſioni incumberent, admotis grauibus machinis ſtratíſque muris, ſigno ſuis dato, prædáque conceſſa militibus, eorum uſus opera mox expugnat* Boſchum, *direptáque urbe prædam militi concedit.* Sunt *qui* Lodronium, *dum* Boſchum *obſide-*

tur,iam Alexandriam perueniſſe ſcribant:uxore apud Boſchum relicta, quæ & ipſa in poteſtatem Lautreci peruenit. At ita humaniter tractata eſt, ut & pudicitia ſalua non ipſius tantùm,ſed comitum omnium fuerit: & ſupellex ei, omnia uaſaque aurea & argentea, quæ diripuerat miles, conquiſita & reddita. Iam prius attributa parte copiarũ Carolum Lotharingum Vaudemontium Alexandriã Lautrecus miſerat: in qua Baptiſta Lodronius & Albericus Barbianus cum ualido præſidio erant Germanorum. Barbianus per colliculos Alexandriæ uicinos inuito Vaudemontio ingreſſus fuerat. Celeriter admotis machinis ueriti oppidani Boſchi caſum, ad deditionem cogunt Lodronium & Barbianum:his quidem conditionibus,Germani,ut qui uellent, redirent in Germaniam, Barbianus intra ſextum menſem arma ne in Gallos ferret. Venit interea ad Lautrecum Cæſar Fulgoſus, indicans facilè eſſe Genuam recipere. Si partem copiarum ſibi is attribuat, ita res ſe Genuenſium attriturum, ſequente ut Lautreco ad deditionem cogi facilè poſſint. Viſa res Lautreco non indigna regio nomine. Itaque attributis aliquot cohortibus Fulgoſum emittit: eodémque tempore ab Andrea Doria Genuenſi, quem Rex nauibus ſuis nauticiſque copiis præfecerat, ita ora Ligurum omnis infeſtabatur,ut ad portum Delphini perueniens,naues obſideret Genuenſium. Non longe à Genua promontorium eſt, quod ſaxoſum in mare excurrens, ſiniſtróque latere exundantes undas anguſtis faucibus excipiens, Finum portum efficit,quem ueteres Delphini uidentur nomine decoraſſe. In eum locum Genuenſes in Doriam nauéſq; Gallicas progreſſi,uſi uentorum auxilio,& obſeſſas naues liberãt,& Doriam capto etiam Philippino Doria nepote Andreæ, uſque Saonam perſequuntur, ferocioréſque facti in Fulgoſum progrediuntur, Gabriele Martinengo duce. Ful-

goſus fugam ſimulans, capto prius Martinengo, alio itinere in urbem peruenit: nactúſque uacuam milite commeatúſque inopia laborantem, cum iam Lautrecus proximus eſſet, urbem recepit. Antonius Adurnus cùm Cæſarianis in arcẽ ſe recepit: inuitatúſque à Lautreco honeſtis pactionibus deditione facta arcem reddidit. Ita Liguriam omnem mox Lautrecus recepit. Hinc Lautrecus in ditionem Mediolanenſem peruenit. Cúmque Mediolano proximus eſſet, Ludouicúmque Barbianum ab Antonio Læua ſciret Papiã miſſum cum præſidio ualido peditum, uel quod nollet Sforſtiam Mediolano potiri, cui captum mox reddendum erat, uel quòd Papienſium inſolentia commotus eſt, qui ſe Regũ domitores prædicabãt ob captiuitatem Regis, ſummo uſus Aquitanorum ſtudio Papiam contendit. Quatuor diebus admotis machinis mœnia proſtrata ſunt. Papienſibus & Barbiano non indiligenter urbem tuentibus: quinto die expugnata eſt ciuitas, incenſæ domus, expilata templa, direpta bona, uiolatæ mulieres. Et iam parabant Aquitani ita urbem diruere, nunquam ut refici poſſet: ni Lautrecus poſt aliquot dies edicto uetuiſſet, ne quid in ciues oppidanóſque miles moliretur: utque Venetus miles qui expugnata urbe aduenerat, paßimque omnia poſtica libidine polluebat, deinceps ullos ne attrectaret. Barbianus captus eſt: Aquitani pedites præda ditati, plerique inſcio Lautreco in Galliam rediere: quos omnes edicto regio conquiri, ultimóque ſupplicio in eos animaduerti iußit Lautrecus, ob deſertam militiam. Fama eſt capta urbe poſt aliquot dies deprehenſas aliquot hoſtiles cohortes, ſubterraneo loco collocatas, fusáſque ac miſerè conciſas ab Aquitano milite, quem eo quidem bello ferociorem crudeliorémque pluſquam res exigeret paßim fuiſſe aiunt. Quod & ipſi Lautreco non ſatis probabatur: qui ut erat clementißimus, ſi quis ad æquas condi-

tiones rediret, ita impatiens contumeliæ, ſi quem nactus erat à quo ſe contemni putaret, uelut accidit ad Viglebanum. Nam præfecto arcis cùm per caduceatorem iuſsiſſet, arce Regi cederet, isque ſuperbiſsimè caduceatorem abegiſſet, remiſſo ad præfectum caduceatore, eò ſe uenturum cum totius exercitus robore denunciauit: ubi machinæ eſſent admotæ, nullum precibus locum futurum. At is ſuperbius abegit caduceatorem, multa in Lautrecum Gallicúmque nomen conuicia effundẽs. Itaque admotis machinis cùm præfectus deditionem feciſſet, iure militari uſus, cùm exercitũ regium luſiſſet, in præfectum animaduerti iuſsit, reliquis omnibus illæſis: & tamen admonentibus rogantibúſque aliquot Italicis proceribus, animaduerſionem ſuam in eum remiſerat, niſi momento prius temporis hi quibus imperatum fuerat antè mandatum executi fuiſſent, quod grauiter ipſum Lautrecum tuliſſe fama eſt. Interea cùm Antonius Pratianus Pratiani iuriſpræfecti filius in Galliam uoluntate Lautreci rediens, (reditum tamen breuem pollicitus, quippe eum Lautrecus quòd tardius antea ſubminiſtrabantur pecuniæ regiæ ſecum abduxerat, patrémque ideo, cui ærarij cura incumbebat, faciliorem putabat futurum ad pecunias ſuppeditandas) nunciaſſet Regi Papiæ expugnationem, rumórq; tota Gallia diſsipatus eſſet, plebs Lautrecum ad cælum tollere, ueluti macula priori ſublata melius ſperare. Nanque alia egregia belli facinora peperiſſe quidem Gallis laudem: Papiā autem expugnatam, in cuius oppugnatione priori Rex hæſiſſet, reſtituiſſe ueterem omnem Gallicam gloriam, prioriſque captiuitatis famam obliteraturam. Clemens interea Pontifex etſi captiuitate liberatus, uel ſpe ut conuenerat Neapolitani regni recuperandi, uel quò Cæſarianos à quibus uexatus fuerat ulciſceretur, ſperans etiam futurum uti Lautrecum in Florentinos malè ſibi pacatos

immitteret, non ceſſabat Lautrecum *ad* Neapolim *uocare: atque ita effecit apud* Regem,*ut is* Lautreco *imperarit, expeditionem* Neapolitanam *ſequeretur*. Non *ſatis id placebat* Lautreco*: imperia tamen regia ſecutus, accinxit ſe ad expeditionem.* Vix *tum abierat cum* Antonius Læua, *qui antea in oppidis coarctatus fuerat*, Mediolano *cum Cæſarianis egreſſus*, Sfortianos Abdiato *ſpoliat.* Huius *rei admonitus* Lautrecus *à* Sfortia, Petrum Nauarrum *cum tribus* Aquitanicorũ *peditum millibus ſubſidio* Sfortianis *miſit: qui mox fuſis fugatiſque* Cæſarianis Abdiatum *recepit*. Iá Lautrecus *longius cum exercitu progreſſus, præmiſerat* Petrum Nauarrum *ad* Aquilam *tentandam*. Aquilani *etſi* Cæſarianorum *aduentum expectabant, deditionem tamen fecere.* Inde Troiam Galli *peruenerunt*. Ibi Cæſariani Gallos *expectabant:* Philibertúſque Chalonius Aurengius *ſatius exiſtimabat prælio decerni, antequam res* Neapolitanorum *tentarentur*. Erat *uallis inter duas acies non ſanè arduo deſcenſu: eò* Aurengius *equitatum omnem & leuem armaturam ex urbe emiſit, qui* Gallicos *equites laceſſerent, in eos* Lautrecus *equitatus partẽ mittit.* Diu *cum eſſet pugnatum, & multi è* Cæſarianis *qui longius procurrerant circunuenti, in urbem redierunt*. Erant *hoſtiũ copiæ ut numero, ita robore ueteranorum militum non inferiores* Gallicis. Hi *ueriti ne eo loco impetum* Gallorum *ſuſtinere poſſent, ut maximè poßint, periculum eſſe ne* Neapoli *excludantur, concilio conuocato optimum eſſe ſtatuunt*, Troia *relicta* Neapolim *redire*. Itaque Aurengius *prima caſtrenſi uigilia è* Troia *copias ſubduxit, crebris ignibus ſpem prælij faciens: non tamen ita occultè egreſſus eſt, quin ex fremitu abitum eorum* Lautrecus *ſenſerit.* Agitatum *eſt apud* Lautrecum *ſequendi ne eſſent hoſtes, ſequendos plerique ſuadebant, præcipuè* Michaël Saluianus*: perculſas acies ac*

perterritas facilè diſsipari poſſe. Diſſentiebat Petrus Nauarrus: *neque enim in certius exitium properare hoſtes poſſe, quàm ad* Neapolim *confugientes uaſtam urbem, & quæ diutius tantas copias alere non poſſet.* Quid *ſi eos ſequi uelint* Galli*? quid impediat quo minus illis & numero & robore non inferioribus, belli alea feliciter cadat?* Emenſos *iam tota nocte longa itinera aſſequi quis poſsit?* Quæ *tandẽ res cogeret* Gallos *ſe fortunæ committere aduerſus hoſtem, quem tempus mox deteriorem & locus ipſe redderet, ſine ſtabili munimento degentem?* Placuit Nauarri *hominis rei militaris peritiſsimi ſententia* Lautreco. Itaque *hoſtium ſequendorum conſilium omittens,* Troiam *recepit.* Troiam *urbem aliĳ à ueteribus* Aeculanum *uocatam, aliĳ per caſtra* Annibalis *ab aliis deſignatam contendunt.* Lautreco *culpam paſsim omnes adſcribunt qui hoſtes perſecutus non ſit: rei militaris periti homines culpa cum quidem liberãt: cùm* Melphi *retro relicta, periculum urgeret non leuius.* Gallicæ *copiæ occupatæ fuere circa* Melphim *quatuor integros dies: intereáque colligendi ſeſe ſpatium hoſtis ad* Neapolim *habuit* Ludouico Lotharingo, *cui cognomen* Vaudemontio, *ægrè id ferente.* Apud Troiam *propè olineta urbi proxima defixerat* Lautrecus *bellica tormenta, unde hoſtibus ingens periculum & terror.* Id Aurengius *intuitus, pugnam* Lautreco *denunciarat.* Intempeſtáque *nocte multum itineris emenſus erat, pugnæ tamẽ ſpeciem relictis aliquot uelitibus præbuerat: quo factũ eſt, ut de hoſtibus ſequẽdis conſilium tardius initũ ſit.* Ergo Melphim *cum robore exercitus proceſsit* Lautrecus*: ibi ruſtici & reliqui uicini quòd non putarent eò* Gallos *peruenturos ob loci ſitum, fortunas ſuas collocarãt: &* Ianus Caraciolus Melphitanorum *princeps cum quatuor peditum millibus urbi ſuæ præſidio relictus fuerat.* Vbi *tormentorum impetu proſtrata ſunt mœnia, cũ*

nõdum ſatis proſtrata eſſent, Italicus miles ſpe prædæ ſumma ui capere urbem intendit. At cum locus quò euadendũ erat, anguſtior eſſet quàm deceret, fruſtra illi conatus procedebat: hoſtes igni, machinis, lapidibus optimum quemque cædere: eo die in caſtra rediit Lautrecus. Sequenti die admotis iterum machinis, cùm mœnia grauius eſſent proſtrata, impetum in urbem facit. Aquitani diu multúmque fatigati, tandem in urbem perueniunt. Tum uerò cæſi fugatíq; hoſtes: urbs direpta, præda ingens militi parta. Caraciolus in arcem ſe receperat: ibique à Grandimontano captus eſt: pugnans & reluctans excelſa ipſa arcis parte armis excuſſis; parúmque abfuit quin ab irato milite cæderetur, ni Grãdimontanus cohibuiſſet militarem audaciam. Is poſtea in Galliam partes Regis ſequutus peruenit: neque huic Cæſar Melphim recepto Neapolitano regno reddidit, dominio eius Aurẽgio attributo. Sibi enim Cæſar perſuaſerat Caraciolum libenter partes Regis ſequutũ. Quod ut ille facilius & nulla ſua nota faceret, captiuus petiit à Cæſare, quando Galli urbeis omnes fortunáſque ſuas occupaſſent, ipſe eum pecunia attributa è captiuitate liberaret. Id cùm peteret, negarít ne Cæſar quòd tranſiturum eum ad hoſtes uideret, an alia ex cauſa incertum. Captiuus planè obſecrauit Cæſarem liberaretur, nec niſi ſacramẽto ſolutus ab ipſo Cæſare, in uerba unquam Regis iurare uoluit. Iam Trecarienſes, Rapolani, Monſpiloſi per legatos deditionem fecerant. Capua etiam recepta eſt, & Samnium totum cum parte Calabriæ: Campania tota, eo tractu quo agrum Leborinum ſitum aiunt, quem hodie Terram Laboris uocant, uſque ad Neapolim parebat Lautreco: Capuæ præpoſitus Daguerrus Cantaber. Reſtabat Neapolis urbs antiqua, & pro arce regni habita: qua recepta confectum erat bellum. Eò Aurẽgius cum quatuordecim ueteranorum militum millibus,

magnis itineribus Lautrecum urbibus interea aliis recipiẽdis occupatum, anteuerterat: abundè commeatum in urbẽ introduxerat, urbem munierat. Lautrecus pro tempore atque loco paratis rebus mœnia exercitu circunuenit. Auerſa urbs nonnihil uiſa eſt uelle Gallis aduerſari: eo loco Atellam ueterem ciuitatem ſtetiſſe paſſim proditũ. At tutius ſequuta conſilium, mœnibus excepit Lautrecum: is eo loco plures dies res componens diuerſatus eſt. Circa maris littus poſt Vulturnum ſequitur Clauius, apud Sueſſulam, medio tractu intèr Capuam & Nolam in montibus oriens, Auerſanum agrum multis inundans locis: ita ut ponticulis multis inter Auerſam & Capuã fluuium oporteat iungi, ad quos põticulos multæ ſunt molæ paſſim ædificatæ: eas cùm diſieciſſet Lautrecus, ita Capuanos perturbauit, deditionem ut ſponte fecerint, & urbibus præſidium impoſitum, & ciuiũ mutabiles animi & ad potentiorum excipiendas res prõptiores, Gallos ad Neapolim recipiendam acrius incitabãt. In quam Lautrecus totus & animo & corpore incumbebat, recepta ea bellum profligatum agnoſcens. Cæterùm dũ ea res agitur, Andreas Doria qui claſſi Gallicæ præfectus fuerat è Genua ſoluens, uariè Neapolitanorum res affligebat. Id Hugo Moncada intuitus Gallicæ claſſi obuiam pergit, ex inſula quam uulgus Iſclam uocat, Aenariáque, atq; ut conſtantius illi occurreret, fortiſſimum quemque ex urbe deligit, claſſique imponit. Philippus Doria cùm tota de re admonuiſſet Lautrecum, ex Gallicis etiam copiis impigris hominibus delectis, in quibus fuit Crocus Aruernus eques ſtrenuus, Moncadæ occurrit. Videbantur Galli fugam parare: prætoria hoſtium nauis id intuita, longius euecta, recedeunte Gallica claſſe æneisque tormẽtis emiſſis depreſſa eſt: at non niſi poſt longum certamen, reliquæ uariè circunuentæ, partim captæ, partim depreſſæ ſunt. Hugo Mõcada for-

titer pugnans interiit. Crocus, qui prior in prætoriam illius nauem inuaſerat, poſt aliquot dies uulneratus cùm eſſet grauiſſimè, occubuit. Alphonſus Vaſtius & Aſcanius Columna, aliique plures è primoribus Hiſpanorum & Neapolitanorum capti. Multi putauere potuiſſe Neapolitanam claſſem Gallorum impetum euadere: ſed dum nauarchos qui priores redierant, ob fugam Fernandus Gonzaga occidi iubet, reliquos metu perterritos, ultro deditionem feciſſe. Satis conſtat Andream Doriam nauali prælio non interfuiſſe, atque eius animum iamdudum abhorrere à Gallis multi ſuſpicabantur: qua maximè ex cauſa, incertum. Alij ita prodidere: Cùm in Sardiniam paulò antè cum myoparonibus ſuis & Gallicis perueniſſet, ſeditione leui ex cauſa inter ſuos & Gallos orta, repentè conclamatum ad arma fuiſſe: Doriæque nomen inclamatum, cæſo etiam Langio cũ uiciſſim Galli Franciam acclamaſſent. Viſum id & Samplancardo: & Rẽtio Cerro iniquius, atque illos in eum ſtimulandi Regis authores fuiſſe, ut abrogato maris imperio, Antonium Rupiſocaldium Barbeſium præficeret: qua ex re eum indignatum ad Cæſarem tranſiſſe. In hoc ulcere ueluti unguem fuiſſe Daualum & Columnam alióſque captiuos, quos Rex quaſi ſuos repetebat. Ille à Philippo nepote captos, ſuos eſſe contendebat. Atque is Saonam Genuenſibus attribui uoluerat, quod cũ nõ impetraſſet, deſperãs ſe eorũ principem futurum, quod iampridem concupierat, magis irritatus eſt. Itaq; Daualum & alios captiuos qui in Galliam proficiſcebantur, ſui iuris fecerat à Philippo nepote miſſos: Vaſtiúmque ut erat uario atque acri ingenio, authorem Doriæ fuiſſe ut relicto Rege ſequeretur Cæſarem. Alij ita prodidere, Vaſtum hominis animum altáque cupiẽtem, cùm maxima eum libido inuaſiſſet ſeſe principem conſtituendi imperij maritimi, neque id quibus modis adſequeretur, in

retur,in Gallia uideret, eò eum impuliſſe. Cùm tranſiturus eſſet ad Cæſarem,tranſeundi occaſionem quæſiiſſe: utcunq; quæſitam arripuiſſe. Nanque Lautrecus id ſentiens, miſerat ad eum colloquij cauſa familiarem quendam ſuum:pollicebatúrque daturum ſe operam uti maritimum ei imperium decerneretur, pretiúmque pro captiuis ipſe ſe redditurum ſponſoribus datis receperat: capitáque aliquot fœderũ ambo ſignis ſuis admiſerant, quibus ipſe confiſus de Doriæ fide minimè dubitabat. Ille uerò & decem millia nummûm aureorum, quæ ex reliquiis ſtipendiorum debita contendebat, petebat, & Saonam:reſcripſeratque Rex Lautreco,hoc puncto temporis hæc ſe præſtare uix poſſe, curaturum autẽ poſtea ut Doria & liberaliſſimè & honorificentiſſimè ſeſe tractatum intelligat. Ad Cæſarem tranſiens & captiuos reddidit,& Genuam Gallo parentem ad ſeditionem pulſis Gallis concitauit. Paulò antè decreto à Rege maritimo imperio, circa littus Neapolitanũ peruenerat Rupiſocaldius. Interim Lautrecus qui porta Capuana Neapolim oppugnare uolebat,cùm muri & opere & natura muniti eſſent, ratus id quod erat,nulla ui oppugnari poſſe urbem, tentabat ſi quo tandem pacto fame eos ad deditionem cogeret. Prope Neapolim paulò ſuprà Palæpolis eſt,Herculis nomẽ retinens. Ad uetera quoque mœnia Nolanámque portam, ſacellum Seruatoris: & in eadem regione, Mariæ eccleſia. Poſt Palæpolim ubi hodie noua eſt arx cum hortis,póſtque montem qui Palæpoli imminet,promontorium protenditur in meridiem Pauſilipum: è regione aliud promontorium: quæ loca uariè hoſtes munierant, Aurengio diutino morbo, quem ex ſcabie Neapolitana contraxerat, fatigato. Dum ad Neapolim ſic ſedetur, Ioannis Vrbinatis conſilio Aurengius ex improuiſo caſtra Gallica cum magna manu inuadit. Circa fanum Antonio ſacrum, & circa Sebethi amnis

erectas ab hoſte foſſas, & ad Pauſilipi fauces, egreßi hoſtes cæſis multis equitibus, relatiſque à Frãco ſignis aliquot militaribus trepidantes in urbem compulſi ſunt. Quodam tamen die Horatius Ballio cum delecta manu Italorũ, eorúmque cohortium quas à colore Nigras uocabant, repentè perculſus eſt, mox reliqui ſibi quiſque conſulere: alij fugere, alij prælium parare, multa impedimenta direpta. Lautrecus qui clamorem hoſtilem à tergo accepiſſet, equitatus partem ſubſidio ſuis miſit: hoſtes perturbati in urbem rediere. At Galli immodicis caloribus cælique inclementia iam ſegniores fiebãt. Ad extremum & febribus & peſte (quas ortas multi uolunt hoſtium opera) exagitati uariè terebantur. Quod Veneti Italíque alij intuentes, iamdudum dilabebãtur. Accidit ut quo die multi Gallici proceres cum Rupiſocaldio & Carolo Nauarro reguli Nauarrorum fratre, poſt nauigationem longam in caſtra regia concederent, ratus id quod erat Lautrecus, hoſtes adfuturos, robore exercitus collecto eis obuiam prodiret. At illi ubi extremum agmen Lautreci redire uident, porta Brutia egreßi, paulatim procedere: mox ſigno dato Gallos inuadunt, multi modò eminus uulnerabantur, modò locorum imperitia intercipiebãtur: pars cedere, pars ſequi. Lautrecus ubi uidet hoſtes acrius inſtare, Ioãne Candalio Fuxeo admonito, adiuncto, etiam Lupeo Armeniaco ſignifero ſuo, iubet ut in unum cõductis militibus impetum faciat in hoſtes. Ille uti imperatum erat, immißis militibus loco depulit hoſtes. At dum audacius fugientes ſequitur uulneratus eſt, ac paucas poſt horas deſideratus. Vulnerati & notißimæ uirtutis equites, in quibus Grimo Andronus, cui & Mauriano cognomen, Burdigalenſis, & Petrus Daydius, cui Ognao cognomen. Eo die parum abfuit, quin totis copiis certaretur. At illi magni intereſſe ſua uidẽtes, in urbem rediere, fortißimo quoq;

 ex ueteranis

ex ueteranis aut cæſo aut uulnerato: cùm interea haud pauciores è Gallis deſiderati eſſent. Multi eo prælio negant Lautrecum interfuiſſe, at miſiſſe tantum Cādalium. Ex eius diei pugna, ob Fuxei mortem Lautrecus fatigatus in febrim incidit: uigintiq́ue dies ita iacuit, pro mortuo ut haberetur. At dum conualeſceret, uiderétque caſtra circumiens ſuos uariis morbis afflictos, pleroſque hac atque illac præter militarem diſciplinam diſperſos, ita acclamauit, ut renouato dolore in febrim incidens, paucos poſt dies extremum uitæ ſpiritum ediderit. Et ſanè cum Rupifocaldius cū myoparonibus Gallicis tardius auxilium ferret, Doriáque iam Gallis apertus eſſet hoſtis, facile fuit hoſtibus Gallorum impetum ſuſtinere. Sunt qui ſcribant, dum putat Lautrecus ruptis Neapolitanorum aquæductibus ſe ciues ad deditionem coëgiſſe, ex graui intra aquas reſtagnatione aquæ fœtorem excitatum: unde Gallicus exercitus peſte poſtea laborarit. Alij uocatum in caſtra ſeplaſiarium Italum, peſtis morbiq́ue authorem fuiſſe prodidere. Gulielmus Bellaius id accidiſſe prodidit ex caſtrorum ſordibus, parúmque purgato ambitu caſtrorum: adeò maximis in rebus minuſcula neglecta nocent. Venere Franci deinde Auerſam cum Michaële Salutiano, caſtráque mouere media nocte, eóq; peruenere ſummo diluculo. Obſidebātur interea ab hoſte Frācicis ipſis tormentis, acciditq́ue ut nocte una & prima aurora, temerè irruentes hoſtes coercerētur. Id illi intuiti, agere cœpere de conditionibus quæ ita latæ ſunt, Vt eques uno equo relicto abiret, haud tamen militari: pedites abirent, album bacillum manu efferentes. Id cùm expreßiſſet neceßitas, uictores ea fuere inſolentia, pacta ut uiolarent: multi ex equitibus tranſportari iis myoparonibus uolebant, quos Barbeſius habebat. Ille multos excluſit, multi Plumbinum, Liburnum, & Genuam peruenere: multi Romam

profecti,ſtipe emendicata in Franciã rediere. Michaël Angelus ex uulnere æger, Neapolim perductus : multi morbo extincti ,ut Ludouicus Vaudemõtius, Molcacius, Põperanus, Viuonius, Antonius & Ioãnes Turnonij, Ioãnes Carleus, Petrus Nauarrus, Grandimontanus, Carolus Fuxeus frater Hẽrici Regis Nauarrorũ æger Neapolim perductus, uel ui morbi, uel propinata potione extinctus, dum conſilium fugæ init. Deceßit & Ioannes Carbonerius unus è Petrocoriorum nobilitate, Iacobus Lanus cui Rochchaleo cognomen. Et poterat tota ea Lautreci expeditio feliciorem exitum nanciſci, ſi Clemens Pontifex, Veneti, aliìque fœderati ſtipendia pacta perſoluiſſent. Veneti receptis aliquot urbibus cùm eſſent languidiores, cùm Clemens exitum rei expectaret, nec Rex interea Gallis ſubſidia pecuniámque mitteret, parta propè uictoria elapſa eſt: lue præſertim morbíſque & ducem exercitus & militem inuadentibus. Nec uerò feliciore fato circa Genuam & Mediolanum Gallicæ res tractabantur. Doria qui urbe Genua Gallos expulerat, arcem etiam à Theodoro Triuultio per deditionem recepit: cùm Franciſcus Borbonius Paulinus Comes, obſeßis (ut putabatur) auxilium non tuliſſet. Rangonius hyeme ſequenti aliquot oppida Appuliæ retinuit, donec deſperatis rebus pace poſtea parta, iuſſu Regis cedendum ſibi uidit. Rex primùm eo conſilio Paulinum miſerat, uti Lautreco ſubueniret: deinde Genuenſium res eum tentare uolebat: poſtremò Sfortianis & Venetis iunctũ res Italicas curare. Ac multa quidẽ quæ è re eſſent ſuorum iubebat: cæterùm ex diſtantibus interuallis mandata poſt res afferebantur. Sequenti æſtate quæſitum quæ ſedes bello legeretur. Papia cùm eſſet nuper recepta ab Antonio Læua, uiſa potior: ſimul urbem nobilem ad quam olim Galli diutius ſteterant, auferre Cæſari, in rem famámque uidebatur. Erãt Itali mille, Germani

trecenti relicti præſidio: ſed ita acriter oppugnata eſt urbs à Gallis, ut poſt quaſſata mœnia, cæſis hoſtibus, recepta direptáque ſit. Sed & Mortariũ & Nouariam Galli recepere, multáque alia oppida: pellíque Mediolano Læuam ſperari poterat, ni iuſſu Regis Paulinus ad Genuenſium res tentãdas maluiſſet redire, uulgato Gallorum conſilio. Dum Landrianum Paulinus ueniſſet, tormẽtáque & primum agmẽ præmiſiſſet, negligentiúſque ſuos reficeret, Antonius Læua Mediolano egreſſus, repentè imparatos adoritur: priúſque adfuit quàm Galli de eius aduẽtu cognouiſſent, exercitumue inſtruere, aut ſarcinas colligere poſſent. Itaque Hiſpani cateruatim uti quoſque caſus conglobarat, in eos concurrũt. Galli aliquot uirtutis memores, & Germani arma capere, Italos ad pugnam hortari, ſine ordinibus eques pedéſque permixtus necare quoſdá, quoſdã conculcare, alios in fugã uertere. At Italus palàm in fugam uerſus eſt, ex quo præcipuus numerus cõſtabat: Hiſpani nihil remittere, acrius inſtare: ita ſenſim & à Gallis & Germanis fuga facta. Paulinus ſibi conſulens, dum deſperatis rebus nequicquam foſſas ingentes equo parat tranſire, captus eſt: multi ſimul capti, impedimenta direpta, reliqui diſsipati. Exteri ſcriptores prorſus quod attinet ad Papiæ expugnationem, maximè commeatu & apparatu bellico adiutos aiunt Gallos & Lautrecum à Venetis: ibíque Ioannem Paulum Manfronium, dum tacitus ſpectat uim Gallorum, qua ſternebant propugnacula Papienſium, pila plumbea ictum corruiſſe. Petrum Longhenam cuſtodiæ urbis à Lautreco præpoſitum. Hunc poſtea dum parum ſuo fungitur munere, urbem amiſiſſe, interceptum à Læua: præpoſitos Cæſaris nomine Papiæ Aponteſium Hiſpanum, Ludouicum Belzoioſum, & Petrum Biragam. Narrant iidem pluribus uerbis, Gallicæ & Venetæ claßis apparatum maritimum unà cum Doria

in Siciliam, cuius intercipiēdæ ſpes affulſerat: utque & Ioannes Morus Venetorum nomine, & Rentius Cerrus qui Regi militabat, ipſeque Doria cum Gallis loca aliquot Sardiniæ expilarint: aliquot etiam uoluntaria deditione receperint, dum qui Cæſaris nomine præeſſent, parum locis fidentes, ſeſe ex uno loco in alium proripiunt, quæ tandem omnia relicta ſint. Narrāt iidem Comitis Aquilani ope, multa acceſsiſſe Lautreco. Circa Troiam uariis certatum utrinque proluſionibus. Alarconem tādem cum Cæſarianis nocte Neapolim contendiſſe. Miſſum Petrum Nauarrum cum Aquitanico peditatu à Lautreco, Melphim capto Caraciolo expugnaſſe: omnes Appuliæ urbes obuiam claues urbium miſiſſe Lautreco: Manfredonios Cæſarianis fidos fuiſſe: dū Manfredoniam urbem in fide Cæſaris malunt permanere: Cæſarianos uariis munitionibus erectis Neapolim muniiſſe: ſupra Martinianum montem erectam munitionem inſignem, multis machinis adhibitis, cui tuendæ præpoſitus ſit Fabritius Maramus. Fuiſſe Neapoli acres homines, & uigilantes Hugonem Moncadam, Philibertum Chalonium, Aurengium, Alarconem, Moronum Cremonenſem, Alphōſum Vaſtium, Ioannem Durbinum Hiſpanum, Salernitanum, Ludouicum Icartum: Maritimis copiis præfuiſſe Icardum Vaurium. Multi mercatores merces ſupellectilémque omnem in caſtra abduxere: ubi tanta fuit abundātia annonæ, ut in biennium parata uideretur: tantáque fuit uini etiā delicati copia, ut milites non contenti ſeſe eo ingurgitare, pedes equorū eo abluerent. Vnde accidit ut ex ea copia, inopia mox accederet: flagitarétque Italus & Germanus miles uinum ſeditioſè, irrumperétque in Capuanam arcem prætextu uini inquirendi: ubi uix à Ferdinando Alarcone manus abſtinuerit, qui è feneſtra præceps in alium ſeſe locum eiudit, cæſis pluribus ex ea cohorte. Ferunt Auren-

gium commotum ea ſeditione, turbulentiſſimis aliquot arreptis, ſtipatum Vrbini Hiſpani, quem & Durbinum uocant, fideliſſimo comitatu, ita ſeditioſos increpuiſſe, ut iuberet aperta porta ad Gallos tranſire. Huic Vrbino pinguiſſimus aqualiculus, iſque propenſo ſeſquipede extabat. Cæterùm compenſabat eam corporis intemperiem inſigni animi magnitudine: cohortem habebat circa ſe fortiſſimorum Hiſpanorum: ipſe ut ad fugam inutilis erat mole corporis, uaſtitatéque præpingui, ita ſi quem fugam molientem uiderat, huic certa nex parata erat. Lautrecus quando uideret ſedendo & fatigando coërcendos Neapolitanos, Rẽtium in Brutios miſit: ad Bituntum, Ioannem Clementem Stangam, quem Bario præfecerat: in Manfredoniam, Camillum Vrſinum: Salernum, Horatium Ballionem: in Calabros, Menaldum Daurum cui Aſteo cognomen, cuius liberi in nomen familiámque Grandimontanorum ſucceſſere & Symonem Romanum, & Federicum Caraffam: Monopolim, Dominicum Bolanum Venetum patricium cum Pomperano Gallo. Hi uaria loca receperunt, expilarunt, uaſtarunt, cæſis Cæſarianis: oppida præſidiis munierunt. Sed Aſteus & Pomperanus receptis oppidis ad Lautrecum rediere. Camillus Vrſinus circa Sipontum, dum ab Hiſpanis qui arci munitiſſimæ in præſidio erant, eos qui aquatum in uicina loca eunt, opprimi uidet, accerſito Georgio quodam ſummo ingenio homine, cuniculis actis turrim deiecit, oppreſſis & Hiſpanis, & quibuſdam cuniculorum miniſtris. Ad Neapolim ingraueſcente annona, multæ ad Lautrecum fiebant trãſitiones: Hiſpani tamen undique excurrentes inopiam ſubleuabant. Hos etiam in Appuliam excurriſſe aiunt: eoſdem Põtificis Melphitani ſupellectilem, & mercatorum quorundam qui ad Gallos tranſibant: & ad Auelinum procurrentes Pontificem eiuſdem loci, direptis

aue Iiſque rebus multis, cum multis hominibus captiuum abduxiſſe ferunt. Eſt locus quem uulgo Podium Regale incolæ uocant, quem ſepſerant Galli, dum ſcalis multis allatis eum ſe intercepturos Hiſpani ex urbe progreßi exiſtimant, pluſquam ducentis cæſis, multis uulneratis, magna clade accepta in urbem compulſi ſunt. Nec longè Gallicæ aberant copiæ, eo fiebat ut uariis quotidianíſq; decurſionibus utrinque certaretur. Erant molæ circa Magdalenæ locum, quæ una die quinquies nunc ab Hiſpanis, nunc à Gallis occupatæ tandem Gallis ceſſere. Duo faſeli quibus ſtipendia Gallis aduehebantur, parum abfuit quin adcurrente hoſte interciperentur: ſed Italo ſerius occurrente bolus is ereptus ex hoſtium faucibus. Calendis ſextilibus, dum temerè hoſtes irriſa Gallorum ſocordia, in uineas proximas dilabuntur, adcurrentibus Gallis multi fatigati, pauci capti: ſed fugientibus ſuis Hiſpani opem ferentes fugam cohibuerunt. Addũt alij decẽ Gallicos equites captos: ita permutatione inita captiuos utrinque receptos. Impleuit Chaloniũ ſuſpicione eques unus Italicus captus, qui Fabritium Maramũ affirmabat Lautreco recepiſſe liberum introitum ea parte quam præſidio ſeruabat. Cùm appareret indicium falſum eſſe, Fabritius qui captus fuerat liberatus eſt, uerè an falſo accuſatus incertum. Camillus fruſtra per dies aliquot Manfredoniam oppugnauit, Petro Aluigo Farneſeo cum Cæſarianis acriter urbem tuente. Referunt quoque exteri ſcriptores pluribus uerbis claßis Neapolitanæ direptionem, cuius ſuprà meminimus: & Doriæ ad Cæſarem tranſitũ, cuius trãſitum uelant, & ob Sauonæ libertatem in Genuẽſium damnum tributam: & ob alij præfecturam maris à Ludouica deſtinatã, & ob illuſtres homines captiuos à Rege, à Philippo Doria repetitos: interim tamẽ fatẽtes Alphõſi, Vaſtij, Dauali, & Aſcanij Columnæ captiuorum ſuſurris

& pollicitationibus pellectum Doriam in Cæſarianorum partes. Narrant iidem, cum Lautreco, fœtore & corruptione aquarũ orta peſte, occubuiſſe Michaëlẽ Angelum Salutianum, & Aluigum Piſanum, qui Venetorum copiis præpoſitus erat. Egreſſum è Neapoli Fabritium Maramum: à quo multæ urbes à Gallis captæ, receptæ ſint. Poſt cladem Gallorum, Bernardinus Baleritanus celeriter adcurrit ad Clementem Stãgam, qui Regis nomine toti huic præfecturæ à Lautreco præpoſitus fuerat. Is è Beronte (quod & Bituntum uocant) mouens, diſsimulata clade quaſi Lautrecus Neapoli recepta potiretur, uana ſpe omnes implebat: Bariletóq; munito ſe cõtinebat, (id alij paſsim Barolũ uocãt) certiorémq; clàm facit Camillum Vrſinũ Manfredonia abſtineat, eóque ad ſe contendebat. In Calabria Comes Burellus Cæſarianis uariè collectis occurrit Simoni Romano: cõgreſsúſque tumultuaria pugna hominem fugat. Huic occurrêre auxilium laturi cum Gallorum Venetorúmque turmis aliquot Boutierus & Federicus Caraffa: hi quoque incolumes diſsimulata clade Bariletum contendebant. At rumor uires die acquirens, peruaſerat in oppidanorum aures cladis acceptæ: ita illi introitu urbis excluſi. Hos Stanga inſimulabat quaſi parum conſtantes, ſparſos ab hoſte rumores dictitans: mox ſibi diffidens arce ſe continebat. Eandem aluerat diſsimulationem Vrſinus Camillus, & Tranium peruenerat. At Stanga irritatus Bariletanorum cõtumacia, clandeſtina porta reliquos excipiens è caſtro impetum in oppidanos facit: direptiſque rebus omnibus & captiuis abductis, ingenti præda ſuos pauit. At Boutierus Cruceus & Federicus Caraffa, captiuos remiſſo pretio liberos reddi iuſſerunt. Cùm miles Italus nõ pareret, Gallicus cum Boutiero Italiſque proceribus multos obtruncauit. Interea Stãga, Boutierus, Caraffa, Simon Romanus, Morettus, Calau-

reſus, Angelus Calaureſus, Nicoletus Corſus, Iacobus Boſus Corſus, Carbo Aquitanus Vaſſariorum ſuppræfectus de ſumma rei deliberant: conſtituuntque quando difficile eſſet cum his copiolis hoſti occurrere, direptis fanis & aliis locis, præda abacta inde ſeſe clàm proripere. Multa fana expilata: ab Antonij fano temperatum, quaſi is igne tutus ſeſe uindicaturus eſſet. Interea Borellus auctus Cæſarianorum copiis è Calabria mouit, & Rubos & Quadratam peruenit. Rentius Gallorum collectis reliquiis Bariletũ peruenit ad Stangam: locóque munito quiduis paſſurus uidebatur antequam deditionem faceret, cò ex Andria peruenerat Borellus. Is dum incautius equo uectus, intuitus qua parte commodius urbs obſideri poſſet, machina ex urbe emiſſa occubuit: relatúſque eſt Andriam magno Cæſarianorum deſiderio. Alarco interea in Borelli locum peruenit, Barilctum obſeſſurus. At Caraciolus, Caraffa, Simon Romanus, & plerique alij in Canuſium procurrẽtes, pecore multo abducto urbem laborantem, cõmeatu ſubleuarũt: Quadratámque idem Simon obſidere cœperat, ni paratiores Cæſarianos nactus, ſoluere obſidionem coactus eſſet. Interea Veneti claſſe instructa, Gallis qui ad Barilctum cum Rentio ſedebant, auxilium tulere. Erat cum Veneta claſſe Ionas Nauarchus Gallus: cui ipſi uni, tot nobiles eruptiones, dum obſidet Maßiliam Borbonius, quas alij Stiſaco, alij Barbeſiano adſcribunt, acceptas Maßilienſes ferunt: huius hortatu ſoluit Veneta claßis è Barileto: ubi & Dominicus Bembus adfuit, aut certè claßis eius. Hi Molfetam oppidum maritimum progreßi, móxque irruentes in muros, erectis ſignis Gallicis oppidanos perterritos fudere: partáque præda & multis captiuis abductis potiti ſunt. Deceßit tamen ea in oppugnatione Federicus Caraffa: uulneratus alter quoque magni nominis Ionæ Comes, quem à patria & corporis

exiguitate Vaſconem paruum uocabant. Regreſsi deinde Bariletum iidem Nardi nomine loca inſignita depopulati ſunt: atque ibi claſsis Gallica cum auxiliis Gallicis præſtò fuit: quo factum eſt ut uicina loca undique in Gallorum uenerint ditionem. Id intuitus Alarco, conſcriptis copiis mouit ex Andria circa Tranium. Ioannes Conradus Vrſinus & Simon Romanus Brunduſium claſſe obſidebant: urbéq; potiti direptis paſsim omnium fortunis ſunt. Arx munitior uidebatur, nec priore alteró ue impetu expugnari potuit. Id intuitus Simon Romanus, pergit ad locum contemplandũ. Dum incautius diſquirit qua parte collocari aptius poſsint machinæ bellicæ, breui machina emiſsa proſtratus eſt: immatura morte à Gallis iuxta ac Venetis deploratus. Intereà Orengius mittit cum ualidiſsimis copiis Ferdinandũ Gonzagam: hic è Quadrata uariis excurſionibus Gallos & Italos qui ad Bariletum & Tranium ſedebant, fatigabat. Eò tandem contendit ipſe Orengius cum Alphõſo Vaſtio, Daualo, Fabritio Maramo. Rentius & Galli urbẽ acrius munierunt. Id illi intuiti oppugnatione abſtinuere. Erant Barileti multæ Gallicæ & Aquitanicæ cohortes, ſed longis uigiliis attenuatæ, & ad paucitatem redactæ. Corſi, Veneti multi, cum Rentio Cerro, Ioanne Veturio, Stanga, Caraciolo, Camillo Conrado Vrſino, hoſtes in Grauinã & Matteram ſeſe recepere: uidebantúrque Galli duce Cerro latiùs euagari, ni Venetorum ſocietate amiſſa, qui cum Cæſare redierant in gratiam, acceptis maritimis aliquot oppidis rurſus compulſi eſſent Bariletum. Ibi exagitatus eſt Corſorum ſeditione Rentius, cum ſtipendiorum ſolutionem tumultuoſiſsime efflagitarent: ut iam in ſeditioſos machinas aliquot emitti Rentius iuberet, ni prudenti cunctatione eius qui tormentis præpoſitus erat, dilata re, tandem iræ ſedatæ eſſent. Fuitque Rentij laudata conſtantia, qui urbem pulſis

undique Cæſarianis eò uſque tutatus ſit, donec iuſſu Franciſci Regis literis acceptis de pace inita cũ Cæſarianis certior fieret. Hæc ab exteris ſcripta referre libuit, quando quibuſdam noſtratia omnino ſordeſcunt. Addunt iidem, dum Nauarrorum Regis frater cum Rupifocaldio claſſe uectus eſſet in caſtra Gallica ad Lautrecum, ſalutatione utrinque reddita ingemuiſſe Lautrecum: rogaßéque adoleſcentem, quis eum laniſta ad talem lanienam emiſiſſet. At quo tempore pugnatum eſt ad Landrianum, Itali ſcriptores initiũ fugæ à Germanis & Gallis ortum uolunt: culpa planè liberare Paulinum, qui parum ſolicitus fuerit de hoſtium aduentu, nemo poſſet. Sed Galliæ omnia in deterius audita, Regem angebant: & liberorum captiuitas & belli tædium utrunque principem ad mitiora inclinabant. Feruente adhuc bello, nobiles aliquot aulicos, qui formandæ pueritiæ liberorum regiorum dati erant, procul ab his Cæſar amãdauit, pleroſque ferreis uinctos compedibus in triremiũ ſuarum dedidit remigia: ex quibus quidam, captis his triremibus à Mauris, Tunete oppido à Cæſare recepto, ſtipem mendicantes in Galliam rediere. Cauſam prætexuit Cæſar, quòd didiciſſet Iacobi Belliuultij coniuratione tentata redeundi in Galliam conſilia. Ea indignitate motus Rex, captos aliquot ex Hiſpanis, triremibus quoque ſuis addixit: nec uerò prius liberauit quàm liberata parte ſuorum qui manus Maurorum euaſerant. Abhorrebat Cæſar à pacis conſiliis, Burgundiam ſemper petens. At Mercurinus Cattinarius, unus è purpuratis pontificiis libero homo ingenio, Sequanorúmque expoſtulationibus admonitus, qui belli calamitate oppreßi uidebantur, hac oratione Cæſarem ad
» pacem accendit benignißimè auditus. Ego niſi ſcirem quali
» modeſtia Cæſarem admonendum ſuſcepi, non hoc uterer
» dicendi genere, quod neque tua, neque mea modeſtia ſatis

» *dignum eſſe uidebatur.* Me tu *perlongo interuallo propè*
» *memoriæ, primum hominem nouum iuriſpræfectum, quiq;*
» *ſacro illo tuo ſcrinio praeeſſet deſignaſti: atque ita deſignaſti,*
» *ut tantus honos, uirtute potius oblatus, quàm ullis precibus*
» *efflagitatus uideatur:* Id *ego tam illuſtre tuum beneficium*
» Cæſar, *cum ad ingenij mei tranquillitatem duxi ſemper eſ-*
» *ſe permagnum, tum ad curam diligentiámque multo ma-*
» *ius.* V*erſantur enim* Cæſar *in animo meo multæ & graues*
» *cogitationes, quæ mihi nullam partem, neque diurnæ, neque*
» *nocturnæ quietis impartiunt, & tuendæ tantæ dignitatis*
» *& officij decoriſque tanta dignitate digni conſeruandi.* Ac
» *cætera neglecta tueri poßim, caſum, imprudentiam, neceßi-*
» *tatem afferre: fidele cõſilium niſi dederim, & te ipſum* Cæ-
» *ſar decipio, & meipſum indignum tali magiſtratu aſtrin-*
» *gam notæ ſempiternæ.* V*ideo te abhorrere à pace.* At Se-
» *quani tui iam queruntur exhauſtos ſeſe tributis:* Hiſpani
» *ingemiſcunt ad collationem:* I*talia propè direpta.* Hybreas
» *olim,* Aſiæ *cum* M. Antonius *duplicaret tributa,* Si *potes ait,*
» M. Antoni, *duplex tributum uno anno exigere, id quoque*
» *æquißimum fuerit te poſſe: ac ſi poßis,* Aſiæ *impertiri, dupli-*
» *ces ut uno anno æſtates, duplices quoque autumnos illa ha-*
» *beat:* T*alentûm multa millia* Aſia *pependit.* Quæ *ſi nõ ac-*
» *cepiſti, exigito à quæſtoribus tuis qui acceperunt: ſin cùm*
» *expenſa tibi fuerint, iam profuſa euolarint, ecquid cauſæ eſt*
» *quin tot pecuniis exhauſti perierimus?* V*alentinianum* Cæ-
» *ſarem narrat* Ambroſius *ſacer author, ſi quid hoc ad rem*
» *pertinet, cum admoneretur, noua indiceret uectigalia pro-*
» *uinciis, hæc reſpondiſſe:* Præterita *nequeunt ſoluere, noua*
» *quo pacto ſuſtinebunt?* A*n tantum honoris mihi ideo dela-*
» *tum, ut quo iure, qua iniuria, unus ego fiſco tuo locupletan-*
» *do ſtuderem?* V*nus ego diripiendos tibi* Sequanos *tuos, ue-*
» *xandas omnium fortunas conſulerem?* Certè *iam expilati*

„ *ſunt: iam negant fortunas ſuas talibus támque crebris in-*
„ *dictionibus ſatis eſſe.* Ne here, *ne* Cæſar *committe, ut quem*
„ *patrem illi aſciuerunt, quem principem, ipſi expilatorem*
„ *ſentiant, & quiduis potius quàm cuſtodem.* Summa *illa*
„ *fuerit:* Locupletes Sequanos *cum habueris, ſatis ipſe locu-*
„ *ples eris: ſin exhauris illos, periculum eſſe ne* Gallicum *illi*
„ *dominatum, quo tot annis carent, ultro optent.* Liberalitate
„ *illi proauorum tuorum recreati, ſi iam à te uexantur, milite,*
„ *exercitúque fretus, coercere potes corpora, ingenia non po-*
„ *tes:* Itaque *ſi me audis, uel minus iuſtam pacem æquiſſimo*
„ *bello præferes.* Exhauſti *cum eſſent ambo pecuniis, ad pa-*
cis conditiones reditum eſt: ea compoſita eſt ſoluto ingenti pretio pro liberorum redemptione. Remiſſáque *à* Cæſare Burgundiæ *petitione,* Cameracique *ſancita, eò conuenientibus* Margareta Cæſaris *amita, &* Ludouica Regia *matre.* Poſt *multum tempus procraſtinantibus* Cæſarianis *redditi* Regij *liberi pecunia illis* Baionæ *appenſa.* Regij *liberi cum prope* Fontem Rapidum *ueniſſent, inde retro perducti ſunt, ita iubente* Velaſco *magiſtro equitum* Caſtulonenſi *ut multum* Annæ Mommorantio *laborandum fuerit in his celeriter recipiendis, cauſante* Hiſpano *uel nummos minus fideliter appenſos, uel retractum ex itinere* Hiſpanum *fæcialem ad* Regem *miſſum.* Ducta *in* Galliam Eleonora Cæſaris *ſoror, abſenti* Regi *dederat prius* Cæſar *ſpõſalia, miſſo in* Hiſpaniam *legato* Regio Franciſco Turreo *Regulo* Turenẽſium Rex Burdigalæ *diutius cùm liberorum reditum expectaſſet, ægre tulit* Cæſarianorum *procraſtinationes.* Vbi *audiit* Baionam *appuliſſe, obuiam profectus, non longe à* Mõte Marſano Aquitaniæ *oppido, apud* Verienſe *cœnobium* Veſtalium, *quas à diuæ* Claræ *ſacris uocant* Clareas, *uxorem nocte celebratis nuptiis duxit.* Bononiã *cum eſſet profectus* Cæſar *ad inſulas imperij accipiendas,* Gallicum *fœ-*

dus iterum renouatum eſt: aliquótque annis Galliam pace frui contigit, quibus nihil admodum memorabile geſtum eſt: niſi quòd interea adnitente Gabriele Grandimontano cardinale Clemens Pontifex Maſſiliam magno comitatu ad Regem peruenit. Ibi multa inter Pontificem & Regem agitata dicuntur. Nupſit tandem Catharina Medicea ſummæ indolis puella Henrico Aureliorum Duci, uni è Regiis liberis. Regnum is poſtea feliciſſime eſt moderaturus & humaniſſime. Rex præter cœnobia aliquot pontificiis attributa, annuas quoque pẽſiones conſtituit: & gemmam nobilem quæ prætium omne ſuperabat, quæ Tholoſæ in eccleſia diuo Saturnino ſacra aſſeruabatur, Pontifici petenti dedit. Põtifex in eius gratiam Claudium Giurium & Stuardi fratrem Scotum, & Oddonem Collignium Caſtellioneũ adoleſcentem ornatiſſimum, deditum optimis ſtudiis, & Ioannem Venatorem Lexouiorum antiſtitem, ſumma hominem innocentia & pietate, cui & commiſſa eſt Regiæ munificentiæ, & in egenos erogationis diſpenſatio, purpuratorum cardinaliúmque numero adſcripſit. Romam reuerſus Pontifex liberam donationem epiſcopatuum, cœnobiorum, aliarúmque præfecturarum eccleſiaſticarum Regi, ſublatis electionum priuilegiis, prærogatiuíſque conceſſit. Lutetiæq; multi interea uiolatæ perſuaſionis damnati ſunt, uiuique exuſti: Cæſarque per ſuos apud Germanos inuidiã conflans Regi, diſſiparat in multos è Germania animaduerſum: contenderéque cœperat, ne Gallica legatio Germanico conuentui intereſſet. Itaque ſcriptis literis Rex ſuſpiciones diluens, neque in Germanum ullum animaduerſum, neque obtrectatoribus ſuis fidem habendam oſtendebat. Interea Clemente pontifice non ſine ueneni ſuſpicione extincto, Alexander Farneſius, qui ſe Paulum tertium dici uoluit, Pontifex deſignatus eſt. Atque is Rodolpho Pio ad Regẽ,

& Gaſpare Contareno cardinale in Germaniam ſæpiſsime miſſo fidem faciebat futurum, uti mox concilium ſacroſanctum toties à Germanis petitum indiceretur. Indixitque primùm ad Mantuam, inde ad Veronam, poſtremò multos poſt annos ad Tridentum. Sed uel Regibus, Cæſaréque ipſo, uel ipſomet Pontifice, purpuratíſque diſsimulantibus, hactenus irrita omnia fuere. Atque is ab omni diſſenſione cū ſemper abhorruiſſet, Columnenſes tamen tot bellis attriuit, auitis ut caſtris oppidíſque eis cedendum fuerit. Idem in Peruſinos ſeuerus & acer, edoctus tenere ſuſpenſos legatos principum, abundans uerbis, ſui negotij bene gerens. Reliqua quæ pertinent ad Pontificatum, prudenter adminiſtrās: ſedulúſque, ſi quis unquam, in principum diſsidiis componēdis. Paulò antea fato functa eſt Ludouica Sabaudia mater regia, ex morbo qui multos annos eam torſerat. Accidit uerò ut Ludouica ſpei plena eſſet ob pollicitationes Braillo- ni medici magni nominis: itaque etſi graui morbo, æſtu, febríque iactaretur, minus intenta uidebatur ad ſuprema munera exequenda. Margarita Valeſia filia, hanc admonuit ſpem aliò collocaret: illa Braillono inclamato & aliis qui Regem à ſe abduxerant, animum ab omni alia cogitatione ad Deum placandum traduxit. Et poſt aliquot annos Antonius Pratianus iuriſpræfectus, uel cancroſo ulcere, uel igne ſacro deceſsit, cui nondum animam agenti pecuniam ſupellectilémque omnem auream atque argenteam Rex aſſeruari iuſsit. conceſsit tamen Pratiani liberis oppidorum aliquot fructus maximos & opimos, donec quicquid id eſſet æris alieni, diſſolutum eſſet. Anno quoq; milleſimo quingenteſimo triceſimoquinto, Lugduni plebs ad ſeditionem proruit. Iubebat Rex uti propugnacula urbis munirentur. Quærebatur ratio qua ad nummos peruenirent. Exquiſitis multorum ſententiis placuit eorum conſilium, qui in ſingula

uini dolia tres nummos Gallicos imponendos ſuadebant, in certum uſque tempus. Plebs percita annonæ caritate, irruit primum in Campegij domum: direptáque ea in Marini & Gimbri mercatorum opulentorum. Pomponius Triuultius cũ magiſtratibus iram plebis permulſit, comitem ſe eis profeſſus futurũ ad undique eruendũ triticũ: circunductus is à plebe in ſacra loca, & priuatorũ domos, ubi fœde quædam patrata. Interea clam decreta quæſtio in ſeditioſos. Admonitus Rex tota de re Boutierum eò miſit, qui de ſeditioſis ſupplicium ſumpſit. Franciſcus Sfortia Carolũ Meruelium regium apud ſe legatum comiter admiſſum, tandem occidi indicta cauſa iuſsit, agitata conſilia in ſe proponens. Quo ſcelere Rex & indignitate contumeliæ percitus, diu hac de re apud Cæſarem expoſtulauit. Henricúſque Angliæ Rex, ob diuortium cum Catharina uxore à Pontifice negatum, illi apertus eſſe hoſtis cœpit, palámque inſtituta maiorúmque ſanctiones reiicere, Thoma Moro & Ioanne Roffenſi qui decretis eius æquum eſſe negabãt obtemperari, necatis. Atque is eo tempore male apud ſuos acceptus cum eſſet, gliſcerétque iam popularium ſeditio, popularium motus ſedauit. Parabat interea Cæſar claſsem & robore copiarum & omni apparatus genere inſtructiſsimam: nec regiis legatis unquam aperire uoluerat, quò proficiſceretur. Quæ cauſa fuit uti Rex conſilia agitata crederet de Maſsilia intercipienda Barcinone diu in anchoris cum ſtetiſſet, mox cum ingenti apparatu ſoluit: rogauitque Regis legatum, admoneret Regẽ ut abſenti ſibi fides eius & amicitia perinde ut præſenti conſtaret: nec quicquam rerum interea in Italia moliretur. Cæſar cum tantis copiis primùm in Baleares inſulas, inde Leonis Giro ſuperato Sardiniam peruenit. Ex ea profectus ad portum Phari, quem Farium uocant, appulit: mox in Goulletam locum munitiſsimum: quem lo-

cum tribus locis quadraginta continuos dies oppugnauit, uix & ſuis & hoſtibus reſpirandi ſpatio tributo. Nam Itali parte una, parte alia Hiſpani, mari autem Andreas Doria cum claßis robore & tormentis emißis, & omni oppugnationis genere obſeſſos terrebant: tãdémque poſt quadrageſimum diem ui perrumpentes munitiones, ſimulatione extractis è propugnaculo barbaris, locum cæſis eis occuparunt: ibi octo dies cum refeciſſet exercitum, Tunetum peruenire parat: id nouem millibus à Goulleta abeſt. Qua ad urbem peruenitur, hinc ſtagna & aquæ: inde olueta: medio itinere inter olueta & aquas pergũt Cæſariani. Ariadenus Aenobardus qui regnum ſuperioribus annis inuaſerat, ad aduentum Cæſarianorũ copias contraxerat, ut multitudine, ita robore Cæſarianis impares: ratus tamẽ ſiti Cæſarianos fatigatos, medio ſe in itinere intercepturũ, ad eum locum quo putei aliquot ſiti ſunt, illis occurrit. At illi ordine pergentes, nihil aduentu hoſtium perterriti ſunt. Numidæ nunc cedere, nunc aduerſis equis congredi, implicare & perturbare Cæſarianos parant: illi ex oliuetis machinis leuibus emißis fortißimum quemque è barbaris proſternere. Ita hoſtes poſt breue certamen in loca ſe munita recipiunt. Cæſar circa puteos hos pernoctauit. Sequenti die inſtructis copiis Tunetum proficiſcitur. Erat ipſe in prima acie cũ quatuor millibus Hiſpanorum ueteranorum, cum totidem Italorum ueteranorum millibus, equeſtribúſque copiis è ſua familia comitatúque. Media acies è quatuordecim millibus Germanorum cõſtabat: qui & ipſi calones, lixas, reliquáq; caſtrorũ impedimenta aſſeruabant. Extremam aciem cum ſexdecim Hiſpanorũ, quorũ maior pars è tyronibus conſtabat, ducebat Fernandus Daluadus Toletanus Dux Albæ, cũ duobus millibus equitũ, quibus Regulus Bondegarus è familia Mendoſarum præpoſitus erat. Erátque dies ſacer

Magdalenæ, cum repentè obuiam ciuibus uenientibus, intellexit Cæſar Aenobardum fuga ſibi conſuluiſſe: caſtrum à Chriſtianis qui captiui aſſeruabantur teneri. Itaque in urbem peruenit, & Altzachenum Tuneſem Regem, quem & Muleaſemum uocant admonuit, nihil eſſe quòd urbem diripiendam militi daret: ſe curaturum ut aliquot ſtipendiis ſolutis ſalua urbe illi eſſet conſultum. At ille uel ſuorum rebellionem ulturus: uel per ſpeciem belli potentiorum opes directurus, orare cœpit Cæſarem, urbem militi prædæ daret. Ita immiſſi Cæſariani oppidanos cædere, prædam undique auertere: ſi qui in manus uenerant, obtruncare: direptáque urbe arcem recepere. Altzachenum in regnum Cæſar reſtituit. Inde Goulletam rediens quam ſibi uolente eo retinuit, præſidióque firmauit, uictor in Siciliam appulit. Ex eo prælio, & quòd ſuperioribus annis ad Viennam profectus erat, Solymanúmque obſidionem ſoluere coëgerat, cæſis etiã multis ex eius exercitu, magna gloria apud omnes fuit. Cũ interea Cæſariani Regem apud exteros traducerent, quòd Solymani legatos liberaliter honorificéque excepiſſet: ipſeq; uiciſſim ad eum legationem miſiſſet: quódque cum eo fœdus ſanciiſſet. Ad quæ Rex reſpondebat, accepiſſe item & miſiſſe legatos ad Turcam & Cæſarem & Ferdinandum: ut mirum ſit quod ſibi licere putant, cur in ſe uelint reprehẽdi. Cum uideret Cæſarem id agere ut fortunis omnibus eũ euerteret: cũ uideret ſe à Solymano ita urgeri, ut differre nõ poſſet, quin uel ſe illi pacatum fore promitteret, uel hoſtem experiretur, adactum eſſe neceſſitate cum Solymano placabiliore hoſte depaciſci inducias. Verum iſtas inducias ea ratione ſe depactum, ut quoad eius fieri potuit, Chriſtianis in uniuerſum conſuleretur. Sed magis antea irritatus Cæſar putabatur, quòd Ferdinando Cæſaris nomine bellũ in Huldaricum Vuirtembergæ Ducem gerente, Huldaricum pecu-

niis Rex iuuiſſet: nam aureis nummis Gallicis militi ab Huldarico perſoluta ſtipendia didicerat. Quæ ipſe ita refellebat, quaſi emiſſet ab Huldarico Montis Pellicardi comitatum fiduciaria uēditione. Quem porrò in uſum uerteret nummos, ſua nihil interfuiſſe: & antiquo fœdere quod cum Germanis intercedat, ſi ſpoliato homini ſuccurriſſet, non protinus uiolata cum Cæſare poſtea inita fœdera. At Rex interea ſeptem legiones in Gallia conſcripſit: quibus luſtratis belli iā conſilia agitare cœpit. Et plane male ſimulatam amicitiam diſſui aperte æquius fuerat, erumperéque concoctas diutius odij inter utrumque faces: dum cōtinuum inter æquales diſcordia malum utrunque ad ueteres ſimulationes reuocat. Sed occultiora Cæſaris odia & conſilia: Gallica conſilia priuſquam res adornatæ eſſent, ipſi Cæſari notiſſima. Arx eſt Lumea quæ nō longe abeſt à Maſeriis & Cedano. Lumeus olim Gallo amicus ad Cæſarianos tranſierat. Rex iubet obſideri arcem, accitis etiam machinis è Remis: At Lumeus Marchiani opera, reconciliata cum Rege gratia, Cedanum uenit ad eum ſalutandum, poſtea tamen irritatus poſterioribus bellis aperte Cæſari fauit. Mortuo interim Franciſco Sfortia, in Carolum Sabaudianum belli procella uerſa eſt: quem ſoror conſanguinitate mutua Gallo, uxor Cæſari affinitate deuinxerat. Atque, ut interim uxorū moribus deditiſunt uiri, totum ſe à Galli amicitia iampridem auerterat Sabaudianus, Cæſarem ſequutus, uicarius imperij deſignatus fuerat: ipſéque Cæſaris amicitia cùm fœderibus omnibus ſibi cautum eſſet, ſeſe ſecurum putabat. Eius belli hæ cauſæ relatæ ſunt. Fuiſſe Amædeum primum Ducē Sabaudiæ: huic Ludouicū, Ludouico Amædeum alterū, Amædeo huic Philippum ſucceſſiſſe: nupſiſſe Philippo Margaretam Ducis Borboniorum filiam, ea lege matrimonio adiecta, ut qui ex eo naſcerentur, ſi contingeret Amædeum

Philippo ſuperſtitem eſſe, hi Philippi patris loco Amædeo auo ad eas ditiones réſque peruenirẽt, ad quas Philippus ſi uixiſſet, ſucceſſurus erat: ex Philippo natos Philibertum, qui ſine liberis deceßit, Carolum qui eo tempore Sabaudiæ imperabat: Ludouicam Franciſci Regis matrem, quæ Margaritæ matris una hæres ex lege matrimonio adiecta, Philippi patris loco Amædeo auo ſuccedere debeat, in omnia quæ cenſeantur eo iure ut diuidi poßint inter hæredes, & cadere poßint in fœminas: quæ omnia cum uindicarit Carolus, iure matris iuſte repetiiſſe Regem. Ad hæc: Niceam & Villãfrancam & Taurinorum oppida in fide Comitum prouinciæ fuiſſe: quæ omnia Sabaudiani occuparint: ut & arces & uicos complures ex Salaßiorum principatu, qui Delphinatus Viennenſis eſt in cliẽtela. Eam Rex ſibi fuiſſe belli cauſam proponebat. Sunt qui putent quo tempore Clemens Pontifex Maßiliam uenit, uoluiſſe Regem cum eo ad Niceam conuenire: ſed recuſante Sabaudiano, dilatum conuentum, tranſlatúmque in Maßiliam: unde Rex exarſerit iracundia auerſißimóque ſemper poſtea ab eo animo fuerit. Narrant & Pium II, Pontificem Romanum longo antea tempore diris execrationibúſq; obſtrinxiſſe Sabaudiani familiam, quo ex tempore peſſum pedetentim ierint res eorum. Id ut uano rumore dißipatũ eſt, ita ut fama eſt interdum ueri nuntia, originem ſumpſiſſe potuit ex eiuſdem Pij ſcriptis: Is enim ſcriptum reliquit, cum apud Mãtuam conuentum ageret, Regéſque hortaretur ad bellum Turcis indicendum, Sabaudianum Ducem, qui multa promiſerat, inter primos repertum fuiſſe, qui ſpem auxilij præcideret. Eius filium adoleſcentem Ludouicum ea arrogantia uſum, cum eſſet Mantuæ proximus, ut nollet inuiſere Pontificem, ita à ſe prædictũ, ut & ille regnũ Cypri dotale amitteret (quod & paucis poſtea menſibus accidit) & fruſtra quoque pul-

ſus opem ab aliis peteret, quam pater Reipublicæ Chriſtianæ negaſſet. Alÿ, quòd ſe Carolus Sabaudianus totum ab eius amicitia ad Cæſarem tranſiens auerterat: accidebátque ſæpe ut Gallis è Mediolano redeuntibus iniuria inferretur, potiorem eam cauſam belli referũt. At Cæſar eo animo & conſilio Regem in Sabaudianum mouiſſe aiebat, ut hoc adumbrato, maiora conſequentis belli momenta tegeret: & Allobrogum & Taurinorum agros, Inſubrium finibus cõiungeret: commodiorémque & ad inuadendos Inſubres expeditionem, & ad receptos tuendos facilius præſidium haberet. Rex Diuione agens, poſtea quàm morbo graui liberatus eſt, huius belli conſilia Philippo Chabotio tribuno maritimorum impellente iniit: Heluetiorum etiam opera uſus, qui Geneuates male Sabaudiano placatos, ad ſe iam pelliciebant. Miſſus eſt ad Sabaudianum Gulielmus Poietus eo tempore præſes ſenatus Pariſienſis, qui res maternas, Niciã, aliáq; oppida repeteret. Atq; is feroci oratione uſus, cũ Sabaudianus negaret ſeſe rebus à maioribus ſuis lõgiſſimo tempore poſſeſſis ceſſurum, nec eſſe cur Rex iudicẽ, ſibi aut recuperatorem ferret, apud quem ſecum interdicto contenderet, nec ex iure manu conſertum uocaret, ſibi mox ferro res repetens ueterem amicitiam renuntiaret, potius uero arbitrum æquum ex amicorum albo ferret: proinde libenter compromiſſo ſe curaturum in Pontificem aut alium quemuis minime ſuſpectũ, uti Regi ſalua eſſent ſua iura, maxime Sabaudianum turbauit. Eo enim digreſſo mox Chabotius cum multis equitum peditúmque millibus adeſſe nunciatur, uix ut Sabaudiano fugiendi locus, indéque ſeſe proripiendi daretur. Is itaque & Cambrienſes, & Sabaudianos reliquos ubique præſidiis impoſitis recepit. Mox in Taurinos profectus, Thurinum, Foſſanum, ac pleraque alia oppida ditione tenuit: Pedemontanámque omnem regionem,

quæ Sabaudiano parebat exceptis Vercellis. At Antonius Læua, qui Cæſaris iuſſu Mediolano præerat, dum hæc parari uidet, repentè Vercellis leue imponit præſidium, Cæſarem tota de re admonens: proinde pacis conſilia ſimularet, donec contractæ eſſent copiæ. Contractis copiis & Vercellas & Mediolani principatum ſartum ſe illi tectúmque præſtaturum. Cæſar ad Paulum Pontificem ſcribens, arbitrio ſe eius pacis cum Rege de Mediolano reddendo initurum cōditiones recepit. Proinde mitteret è ſuis fideliſsimum unum aliquem: interea ne quid miles in ullas Mediolanenſis agri urbes graſſaretur. Ea cùm celeriter ad Regem eſſent perlata, miſit ille Ioannem Lotharingum Cardinalem ad pacis conditiones recipiēdas. Interea Chabotius copias Vercellis admouebat. In eius caſtra miſit Læua qui denuntiarent ei, Vercellas antiquum eſſe patrimonium Mediolanenſium principum: dum ineuntur pacis cōditiones, iniquum eſſe in agrum Mediolanenſem impetum fieri. Ita Lotharingi conſilio factum, uti à Vercellis copiæ Regis reuocarentur. Nam is interdictum à Rege aiebat, ne quid Galli quod in re aut poſſeſsione eſſet, Cæſaris attingerent. Alij aiunt Chabotium ſuopte uſum conſilio, copias à Vercellis reuocaſſe: ob quæ poſtea in odium Regis grauiſsimum incurrerit. Nam Vercellis receptis (quod alij ei facile, alij difficile tunc uolunt) ad Mediolanum recipiendum facilior patebat uia. Heluetij etiam perculſo Sabaudiano ad eius ſpolia detrahenda aduolauerunt: Geneuatéſque in libertatem factionéſque ſuas aſſeruerunt. At Cæſar de Mediolano reddendo conſilia cum regiis legatis iniens, nunc uni ex liberis Regis eo ſe ceſſurum aiebat. Nominatóq; à Rege Hērico Aureliorum tunc principe, uſumfructum eius principatus cedi ſibi à Rege uolebat: ac ne quidem ſibi, at ei ex liberis cui daretur. Quæ cum Rex reciperet, cōtractis iam à Læua copiis, cùm admonitus

eſſet nihil inſtare periculi, totus repentè auerſus eſt à pacis tandiu ſimulatæ conditionibus. Ipſe etiam Læua Franciſcũ Salaßiorum *principem, quem fama erat ad* Regem *proficiſci, uti poſtea* Taurino *præficeretur, in ſuas iam partes pellexerat.* Atque is Lugdunum *poſtea profectus, redeunte iam* Chabotio *cum imperio, circa* Foſſanum *miſſus: ſed adiunctis aliis multis æquali cum imperio.* Cæſar *è* Neapoli Romam *profectus magnifice excipitur, diúq; concoctum odiũ male dißimulans tandem effudit.* Nam cum Pontifex *& reliqui omnes patres exiſtimarent eum à pacis non abhorrere conditionibus, repentè nihil niſi prælia ſeſe meditari oſtendit.* Conuocatiſque *patribus & legatis principum & populorum ſi qui adfuerunt* Romæ, *acerba hac oratione & fucata in* Regem, *qui iam ſpe in* Mediolanum *peruenerat,*
» *uſus eſt.* Cum pleraque, Pontifex Maxime, Patres *conſcri-*
» *pti, à maioribus noſtris prudenter decreta ſint, tum nihil*
» *laudabilius, quã quod uos ipſos & ſacris* DEI OPTI-
» MI MAXIMI, & Romanæ *quoque urbis moderato-*
» *res eſſe uoluerunt: ut nobilißimi & integerrimi uiri ſacra*
» *pie ſanctéque tractando, & rempublicam hanc optime ge-*
» *rendo, imperij decus honorémque tuerentur.* Ac *maiores*
» *quidem noſtri, rationes ſemper coniunctas cum uobis ha-*
» *buerunt: ſibi id perſuadentes, quantuſcunque eſſet imperij*
» *decor, per uos magnificentiorem reddi: uóſque ad parem*
» *curam imperij tuendi & augendi hortantes.* Quod *ſi ullo*
» *tempore factum eſt, hoc quidem certe faciundum fuit.* Sci-
» *tote enim hodierno die ſtatuendum uobis eſſe, utrum poſt-*
» *hac uiolentos alienorúmque principatuum inuaſores hor-*
» *tari ipſi debeatis, ad uiolenter occupatas reſtituendas res,*
» *an etiam ſacrorum iſtorum ueſtrorum authoritate tueri*
» *malitis.* Etenim *ſi illi funeſta illa ſua arma, propagando-*
» *rúmque finium immenſam cupiditatem, quam legibus no-*

» *ſtris defendere non poſſunt, ſacroſancta iſta ueſtra authori-*
» *tate tueantur, alij ritus, alij Pontifices, alia ſacra quærenda:*
» *ad quæ confugientibus ne quiritandi quidem locus ſit reli-*
» *ctus. Sin autem pro ueſtra dignitate & prudentia ea quæ*
» *ab aliis occupata ſunt reddi æquum cenſeatis, erit ratio cur*
» *decreta uetera patrum noſtrorum in ornatiſsimis homini-*
» *bus, & ſanctiſsimis, ad pontificatum ſacráſque dignitates*
» *præficiendis, iure & tueri & laudare debeamus. Atque e-*
» *quidem ſi eſt fortis Imperatoris, cùm omnia auxilia labefa-*
» *ctari conuelliq́ue uideat, ferre opem reipublicæ, oppreſſos*
» *recipere, conſulere publicæ tranquillitati: eſt etiam ſanctiſsi-*
» *morum atque integerrimorum patrum, quales uos omni tē-*
» *pore extitiſtis, intercludere omnes uiolentiarum uias: tollere*
» *faces ſeditionum & ſimultatum: hos, qui ſecus faxint atq;*
» *legibus ueſtris in rite rebus repetendis ſtatutum eſt, uobis*
» *hoſtes decernere. Qua in re quem non moueat Caroli Sa-*
» *baudiani exilium? qui ferro & armis & exercitus robore*
» *tot urbibus, tot caſtris, laribus etiam patriis cedere coactus*
» *eſt? Quare labor in hoc uindicando ac tuendo ſit ille quidē*
» *meus: ſtudiū uerò in homine nobiliſsimo reſtituēdo cōmune*
» *mihi uobiſcum eſſe debet. Ita enim conſtituere debetis Pa-*
» *tres conſcripti, hactenus cauſam nullam neque grauiorem,*
» *neque magis afflictam potiúſque à uobis ſuſcipiendam, ne-*
» *que ab Imperatore uindicandam ad uos eſſe delatam. Agi-*
» *tur uerò nihil aliud in reſtitutione Sabaudiani, Pontifex*
» *Maxime, quàm ut nulla ſit poſthac in imperio dignitas: in*
» *uobis nobíſque præſidium cōtra arma funeſta: nullum per-*
» *fugium, miſeris à potētioribus expilatis, pulſis, uexatis. Sed*
» *quando Franciſcum Galliarum Regem audio ſperare ali-*
» *quem ſe aditum ad aures ueſtras eſſe habiturum: & quoſ-*
» *dam queri dum affinem unum ex meis tueor, potentiſsimū*
» *me Regem eundémque affinem in me prouocare ruptis fœ-*

» *deris legibus, uiolatáque affinitate: reſpondebo non illius*
» *quidem uerbis, quibus ille nullis uſus eſt, ſed uiolentiæ, fa-*
ctiſque Rege *indigniſsimis*: Cuius *equidem uiolentiæ ex-*
ercitationem cum incredibili audacia, tum etiam perpetua
ſecuritate muniuit: docebóq; ſemper ab hoc uno ruptas &
fœderum & amicitiæ leges, à me uerò perſancte hactenus
cultas & conſtantiſsime retentas. Atq; *ut incipiã ab initio,*
& extrema prioribus cõferam: (omittam etiã quo aſtu in
clientelam Ludouicus Rex *à* Maximiliano *auo meo rece-*
ptus ſit Mediolanenſis *principatus, iniecta ſpe certiſsima*
matrimonij noſtri cum Claudia *filia.) quis apud ueſtri or-*
dinis homines de Franciſci Regis *authoritate induſtrius:*
quis apud exteros ſæpius egit? quæ tanta contentio? quæ cũ
proximis ſimultas, quam ego non pro noſtra amicitia ſuſce-
» *perim? ſuſceptam reclamante etiam* Maximiliano *auo ad*
» *extremum perduxerim?* Quis *uerò ignorat, dum* Heluetiorũ
bello ille implicaretur, & contenderet Maximilianus Cæ-
ſar *auus re ipſa, dilectione pater, uti aliò per* Galliæ *fines*
exercitum in eum mouerem, conſtantiſsime id me renuiſſe?
Neque *uerò is ipſe negabit, quin audita eius* Mediolanenſi
uictoria, profligatiſque Heluetiis *gratulatus ei ſim de tanta*
uictoria: ut mirarẽtur familiares noſtri quid accepto uicto-
riæ nuntio tantopere lætarer, Henrico *etiam* Nãſonenſi Co-
mite ad eum miſſo. Nec *uerò temporaria fuit ea gratulatio:*
fœdera inuicem pepigimus arctiſsima, quibus ego filiam
eius ſanè quàm libenter uxorem accipiebam. Atqui *hanc*
totam coniunctionem conſpirationémque noſtram certi ho-
mines calumniis confictiſque uanis rumoribus diremerunt:
hortantes eum ad infulas imperij Maximiliano *defuncto*
nobis præripiendas, quas tamen Germanorum *ope ad me*
» *deferri uidebat.* Ita *multis ad deprauandum paratis, ſplen-*
» *dore honoris obiecto ſuſpicionibus, eorundem & confictis*

» ſermonibus exacerbatus ille, totum ſe ab amicitia noſtra
» auertit. Iámque ab eo tempore quo uterque imperium am-
» biremus, inter nos obtrectatio quædam nata eſt: etſi legato
» apud me ſuo interea hanc honoris petitionem ſaluis fœde-
» ribus amicitiáque noſtra futuram receperat. Videte ut fa-
» cta uerbis reſponderint. Vbi uidet me cunctis ſuffragiis Cæ-
» ſarem renunciatum, obſides à me flagitat pecuniæ nomine,
» quam curatores mei rectoréſque adoleſcentiæ pacti fue-
» rant regni Neapolitani ergò. Ac mox defuncta filiola, cum
» qua mecum matrimonium pactum fuerat; iniecit nouam
» mentionem de Renata uxoris ſuæ ſorore ducenda. Expe-
» ctabam quorſum ea obſidum efflagitatio tenderet. His në
» putatis eum contentum? Imò uerò legatis miſſis in Germa-
» niam illos quidem in me acuebat: illos ad libertatem uoca-
» bat: prorſus ut nouarum rerum initium mihi expectandũ
» fuerit, ni gliſcentem iam ſeditionem compeſcuiſſem. Quin
» & Robertum Marchianum eodem tempore in fines meos,
» & Henricum Alebreti principem, ſubmiſſis ualidis equitũ
» peditúmque copiis, in Nauarrorum regnum immiſit: coa-
» ctus ſum tandem ab inſtituta mea cum eo amicitia deſili-
» re, & cum Leone Pontifice agere de meis finibus tuendis,
» ueterique imperij patrimonio recipiendo. Ita expulſis Gal-
» lis è Mediolano, cum ille ipſe cui tantos ſpiritus adeſſe uide-
» tis, captiuitate mei iuris eſſet factus, nihil durius in hominẽ
» bello captum cogitaui: at potius quo pacto reconciliata in-
» ter nos amicitia perpetua eſſet: captiuum in Galliam remiſi;
» pacta ei ſorore in matrimonium. Et fuerãt quidem indica-
» tum nobis antequam ipſe dimitteretur, prædixiſſe eum, ubi
» liber ad ſuos rediſſet, nequaquam ſe fœderis leges ſeruatu-
» rum. Ita mox reuerſus, fœdera Madrilienſia fregit: authór-
» que fuit fœderum Italicorum quæ ad me Italia pellendum
» ipſe ille primus cum Pontifice Clemente, Franciſco Sfortia,

» Venetis, Hērico Britanniæ Rege iniit:contractiſque quantũ
» nunquam antea copiis, Lautrecum in Italiam miſit:qui &
pleraque Mediolanenſis principatus loca recepit, & Ge-
nuenſes ſubegit, ſpéque iam deuorans Neapolitanum re-
gnum, uirum fortiſſimum Neapolim miſit : ubi quæ ſtrages
Gallorum fuerit, ipſi recordamini. Admonitus tandem &
bello feſſus, fiſcique inopia coactus reſipiſcens, rurſus noua
fœdera propoſuit : quæ & ipſa à me recepta ſunt Samaro-
brinenſi conuentu. Reſtitutique ei liberi obſides: quibus re-
ceptis renouatiſque fœderibus apud Bononiam, cum Ga-
briele Grandimontano eius apud me legato. Cùm Viennã
Solymanus obſideret, ego autem in communem hoſtem no-
ſtræ perſuaſionis expeditionem pararem, pro ueteri reconci-
liatáque noſtra amicitia petij, iuuaret me nummorum par-
» te qua poſſet: quod ille tam præciſe negauit, prorſus ut exul-
» ceratum eius animum agnoſcerem. Neque uerò clanculum
à rebus nouis abſtinuit. Scitis enim ipſi Marauillium lega-
tum eius, quòd nouis rebus ſtuderet, Mediolani cæſum : to-
táque Germania ſubmiſſos qui uarie in me homines exti-
mularent. Nam bellũ quidẽ Vuirtẽbergicũ ſuo ære geſtum,
ne ipſe quidem negare ſolitus ſit, Hactenus audiiſtis ab illo
in pace bellum, in bello pacem quæſitam : uidiſtis hominẽ,
in uado ſolicitum, in rebus lætis obnunciatorẽ, & qui quã-
libet ratum auſpicium omine incommodo dirimere ſolitus
ſit. Præterea quod grauiter me tuliſſe non inficior, aliquot ex
meis bello captos, triremibus addixit, nec prius ſoluit quàm
ego multos liberarem, quos ipſe querebatur remigiis meis
addictos. Per Dinteuillanum quoque Italicos aliquot prin-
cipes ſolicitauit: nihil opinor aliud captans, quàm ut uos li-
bertate per me parta priuaret. Iam uerò quid commemorẽ
» Sabaudianum affinem meum, propinquum eius, in mei cõ-
» tumeliam fortunis omnibus ſpoliatum, nullo iudicio, non

" ritè repetitis rebus? Cum tamen eum ipſum non ignoraret
" fœdere Samarobrinenſi adſcriptum. Ferebam ego te iandu-
" dum Franciſce Rex, ferebam: aliquando animum commo-
" tum ad ulciſcendas tuas iniurias reuocabam ipſe & refle-
" ctebam. Cedebam amicitiæ: dabā multa affinitati: tribue-
" bam omnia publicæ tranquillitati: diſtrahi me nolebam à
" bello Turcis inferendo. At ubi uideo nullum tibi te ſtatuere
" modum, urgeri me ſentio ad conatus tuos comprimendos.
" Sabaudiani iſthæc principatus occupatio, quorſum tendat
" agnoſco, ut facilior uia pateat ad Mediolanum recipiendū.
" Quid ille ſperet, & quò animum intendat aperte intueor,
" diffluentem copia rerum omnium, & ſeſe ignorantem, ut
" retunderem iandudum admonitus ſum. Sabaudiani di-
" tionem occupauit, ut ad Mediolani principatum inter nos
" controuerſum hoc corollarium adderetur. Verùm hoc quod
" iandudum factum decuit, certis de cauſis ut facerem adduci
" non potui. Nunc denique obuiam tibi eundum eſt, cum tan-
" dem neminem eſſe uideam quin agnoſcat fœdera omnia à
" te uiolata, iniuſte affinem meū tot urbibus oppidiſque ſpo-
" liatum. Atque ego quidem ita exiſtimo, patres conſcripti, ſi
" de pacis conditionibus inter nos non cōueniat, è re eſſe Chri-
" ſtianæ reipublicæ, noſtras ut lites controuerſiáſque ſingulari
" ipſi certamine dirimamus. Nec tamen in eam partem hæc
" accipi uelim, quaſi nulla ſit ſpes inter nos concordiæ. Ego
" quidem contendam atque enitar, ne quis publicæ paci de-
" fuiſſe me queratur. Nam Regem ipſum expletum Sabau-
" diani miſeriis, ad æquas fortè uenturū pacis conditiones nō
" deſpero. Quòd ſi neglexerit, cum & uetera & noua omnia
" fœdera ruperit, cùm nullo iure Sabaudianum inuaſerit, cū
" iudicio animi certo perpetuum ſe hoſtem imperij declararit,
" ſpero futurum uti repreſſos eius conatus audiatis. Vos qui-
" dem facta noſtra comprobare æquum fuerit: reuocare ho-

minem ab inſtituto ueteri aliorum opprimendorum. Ego quantum cura, diligentia, uiribus contendere potero, enitar ut libertatem ueſtram tuear: afflictámque fortunam affinis mei uindicem. Hæc ille cum dixiſſet, Pontifex hortatus eſt eum ad pacis conditiones ineundas: ſibi perſuaſum dictitās eſſe futurum ut iæquis cōditionibus acceptis, ab armis Rex diſcederet. Cæſar præcidit omnem ſpem pacis, ni Allobrogica oppida & Subalpina nuper occupata, Sabaudiano redderentur. Eam Cæſaris in ſe orationem cum intellexiſſet Rex, longo poſtea interuallo miſsis ad Pontificem legatis, has literas dedit quibus ſeſe purgabat illi, Cæſariſque orationi reſponderet. Eas cum ſciam à Rege ipſo dictatas, malui hiſtoriæ ueritatem ſecutus huc adſcribere, quàm nouas ipſe rationes orationéſue comminiſci. Sunt autem hæ Regis literæ. FRANCISCVS GALLIARVM REX PAVLO PONTIFICI MAXIMO, CARDINALIBVS, LEGATIS, SENATVIQVE ROMANO. S. Maximè uellem, beatiſsime Pater, ampliſsimi Cardinales, & diuerſarum gentium clariſsimi Legati, tum præſenti mihi adeſſe contigiſſet, quum iſtic Carolus Cæſar, ea quæ illi mecum interceſſerunt, longa oratione uobis commemorauit. Commodius enim ad ſingula capita reſpondiſſem, neque ſuſpenſa nunc iudicia ueſtra tenerentur, oratione tantum alterius percepta. Sed quoniā id mihi non licuit, exiſtimaui mihi eſſe ſcripto ſatisfaciendum; ad ea duntaxat, in quibus non tam res mea, quàm honos agitur: quò uos rei ueritate ante oculos propoſita, facilius in quo totum contineatur iudicium, intelligatis. Quāquam id ipſum quoque, quàm mihi ſit futurum difficile, nō ambigo: quòd quum neq; Cæſar legatis apud ſe meis, illius ſuæ orationis exemplum tradere, neque legatus eius, quæ de ſcripto mihi recitauit, eorum mihi deſcribendorum copiam

" *facere uoluerit: ego ad ea tantum reſpondere poſſum, quæ*
" *uel ipſe memoriæ utcunque commendaui, uel meorum ad*
" *me literis ſunt perſcripta. Sed me in iis difficultatibus, tuæ*
" *me, beatiſſime Pater, æquitatis, rectiſſimique iudicij perſua-*
" *ſio, & quam de illo ueſtro ampliſſimo conſeſſu opinionem*
" *concepi, plane recreant ac reficiunt: magna ut me ſpes te-*
" *neat fore, ut nudæ ueritatis cauſa, etſi ob has difficultates*
" *iniquo imprimis loco conſtituta, tamen aditum ad omnium*
" *& ſingulorum aures omnium affectuum uacuas inueniat.*
" *Ac ne diutius expectatione uos teneam: Sanè Cæſar, dum*
" *quæ à ſe faciunt, amplificare oratione: contrà quæ à nobis,*
" *aut ſubterfugere reticendo, aut obſcurare dicendo uoluit: mi-*
" *hi eius quam texendam ſuſcepit hiſtoriæ dimidiam tantũ*
" *partem attigiſſe uiſus eſt, atque ex tota cauſa, id quod ſibi*
" *commodum eſſe iudicauit, elegiſſe. Veluti (nam & ego o-*
" *mittam uanam ſpem nuptiarum cum Claudia iniectam,*
" *quam & ille ſibi omittendam putauit) dum ab eo exordi-*
" *tur loco: quòd quum ego primũ ad regni hæreditatem ſum*
" *uocatus, illuſtriſſimum uirum Anaxonenſem Comitem ad*
" *me miſerit, retinendæ firmandæque inter nos amicitiæ gra-*
" *tia, ſimul meminiſſe debuit, ſe à nobis reiectum eo tempore*
" *non fuiſſe, quo potiſſimum hæc amicitiæ inter nos concilia-*
" *tio, magno ſibi futura erat (uti certe fuit) præſidio: ut ſcilicet*
" *(quod maxime omnium rerũ cupiebat) è manibus ſe ſub-*
" *duceret Margaritæ amitæ ſuæ, & ab aui Maximiliani (qui*
" *tũ eius tutela ingrati & inuiti adminiſtrabat) poteſtate at-*
" *que imperio ereptum aſſereret. Atque dum adiicit (id quod*
" *ego etiam tum ex legati apud ſe meis literis intellexeram)*
" *ſe acceptis de uictoria mea, déque receptione Inſubrum nũ-*
" *ciis, non minorem cepiſſe animo uoluptatem, atque ex alia*
" *quacunque re fuerit accepturus: cur me ſperare non debuit,*
" *ſi par illi ſucceſſus contigiſſet, eodem in ſe beneuolo futurum*

» *animo? qui quàm illi eius rei memoria obſtrictum eſſe me*
» *ſentirem, nunquam præ me diſsimulanter tuli? Sed hoc meo*
» *iudicio ſubiicere non debuit, ſe tum auo Maximiliano mo-*
» *rem non geßiſſe, à quo ſcilicet, ut dum ego eo bello implici-*
» *tus eſſem, aliunde mihi bellum inferret, urgeretur. Nanque*
» *ut hoc ne aggrederetur, obligatum ſe iuriſiurãdi atque exi-*
» *ſtimationis periculo intelligebat. Adde, quòd eodem ipſo*
» *illo tempore, ego egregiam illi, & ex animo nauabam ope-*
» *ram: neque mihi antea eſſe conquieſcendum putaui, quàm*
» *ut ille Hiſpanias omneis (quæ non adeò lubentes illum Re-*
» *gem accipiebant) dicto ſibi audientes habuerit. Nec cuiuſ-*
» *quam ego quã ipſius ſtare uelim teſtimonio, quid tum ego,*
» *quid legatus meus à me ita iuſſus, ex ipſius commodo uti-*
» *litatéque ſuſceperit atque perfecerit: fauórque meus & au-*
» *thoritas quantum rebus ipſius opis atque incrementi attu-*
» *lerit. Addit ſubinde, pacti ſibi cum altera filiarum mearum*
» *matrimonij mentionem. Ego uerò perſancte me aſſeuero,*
» *quum ad me de obitu earum allatum eſt, non maiorem ex*
» *patrio ſenſu dolorem cepiſſe, quàm quòd ereptam mihi hác*
» *uidebam arctioris cum illo amicitiæ conciliationem. At*
» *quum ſubdit, eo tempore quo ego & illi ad imperij digni-*
» *tatem unà uterque aſpiraremus, ſubortam primùm inter*
» *nos fuiſſe quandam ueluti obtrectationem, & ſimultates*
» *ſubinde natas: quanquam ego tamen eius apud me legatos*
» *ſæpenumero profeſſus erã, me perinde hác honorum peti-*
» *tionem exiſtimare, atque ſi eandem uterque puellam am-*
» *biremus: méque adeò (utcunque res caſura eſſet) in eadem*
» *uelle cum ipſo amicitia integra inuiolatáq; permanere. Ego*
» *proculdubio iis me uerbis apud eius legatum uſum eſſe non*
» *negabo, neque non orationi meæ uoluntas conſentiebat.*
» *Quod uerò quæritur, ubi Cæſar fuit renunciatus, me obſi-*
» *des ab eo flagitaſſe, non contentum ad amicitiæ noſtræ fir-*

» mamentum ſuperioribus fœderum uinculis: ad hæc nouam
» illi matrimonij mentionem cum Renata meæ uxoris ſoro-
» re inieciſſe: nihil diſsimulanter fateor, à me omnes eſſe initas
» rationes, ut hæc nobis amicitia ſancta eſſe poſſet atque ſem-
» piterna. Atque adeò, ſi cùm filiarum mearum natu maior
» mihi fato erepta eſſet, altera tam tenera ætate, ut nuptiarũ
» expectatio diuturnior eſſet futura, ego nihil mihi humana-
» rum rerum prius agendum eſſe iudicaui, quàm de renouã-
» da (nam ea res noua non erat) cum Renata matrimonij mẽ-
» tione: perſpicuúm ne hoc facere Carolo potuit, me quacun-
» que poſſet fieri ratione, retinendæ eius amicitiæ ſtudioſiſsi-
» mum fuiſſe? Nec aliò ſpectant, quam hic ipſe obiectat, obſi-
» dum efflagitatio. Etenim quòd annua centena nummûm
» aureorum millia, quæ mihi ex fœdere Neapolitani regni
» ergò pactus erat, diutius quàm par erat debebantur: Ego,
» ne concidente fide ob dilatam multorum annorum penſio-
» nem, amicitiæ quicquam decederet, obſides aut potius præ-
» des eſſe mihi flagitandos duxi: quos utique petiturus non
» eram, ſi ad conſtitutam diem mihi Carolus nomẽ diſſoluiſ-
» ſet, poterat enim id nomen expunctum eſſe multorum fide,
» qui expromiſsores ſe offerebant ultro quò fidem eius libera-
» rent. Cuius procraſtinatio tametſi paulo mihi diuturnior
» uiſa eſt, non adeò tamen ex ea commotus ſum, ut (quod ip-
» ſe quiritat) ego uel in Germania quicquam aduerſus eum
» per legatum meum ſolicitauerim, uel Robertum Marchia-
» num ulla ratione in eum concitauerim. Mandaueram equi-
» dem legato meo, ubi ſacri Romani imperij ordines, quibus
» cum me tum peruetus amicitia, tum principatus Mediola-
» ni ratio ſociarat, per occaſionem mihi ſalutaret: méque oſtẽ-
» deret non ignarum eſſe, quænam mea eſſe deberet, & cum
» illis ſocietas, & erga illud ipſum ſacroſanctum Romanum
» imperium obſeruantia. Et legatus quidem ille meus in co-

» mitatu etiamnum agens meo, ſanctiſſimè deierat, ſe præte-
» rea nihil quicquam in Germania molitū eſſe. Quòd ſi aliàs
» feciſſe conuincatur, proculdubio nec uolente, nec ſciente me,
» nec impune laturus, id fecerit. In Robertum autem, ego Ca-
» roli oratori etiam auxilium ſi rogarer ex fœdere, me laturū
» obtuli: & militem quem Robertus in regno meo inſciente
» me conſcripſerat, ſtatim ubi ad aures meas permanauit, gra
» uiſſimis edictis reuocaui, nec id ſine magno Roberti incom-
» modo, qui præter ſpem ab eo milite nudatus, haud ignobi-
» les arces non ita multo pòſt ui ac deditione captas amiſit.
» Nauarrorum autem Regi Henrico quòd tulerim auxilium,
» mihi hoc criminoſum eſſe minime poteſt. Etenim iis fœde-
» ribus, quæ Carolo mecum intercedebant, diſerte hoc exce-
» ptum erat, niſi certo præfinitóque tempore illi cum eodem
» Rege conueniret, ego quæ alio ex fœdere Henrico debebam
» auxilia, rogatus ferre poſſem: idque etiam fide in Carolum
» integra & inuiolatis quæ inter nos icta eſſent fœderibus.
» Itaque auxilia Henrico tuli, ſed Carolo præmonito: atque
» ita tuli, magis ut mihi uerendum ſit, ne Henrici conqueſtio,
» quòd ſerius, quàm Caroli accuſatio, quòd tulerim, improbi-
» tatis ſit maculam allatura. Cùm tot fuerint cauſæ quæ me
» ſaluis etiam cum Cæſare fœderibus, ut ei opem ferrem im-
» pellere & potuerunt, & uerò debuerūt. Quibus ex rebus,
» beatiſſime Pater, uóſque ampliſſimi Cardinales & clariſſi-
» mi legati, ſatis (mea quidem ſententia) intelligitis, nullius
» nos culpæ ex hoc priore bello affines dici aut haberi poſſe.
» De fœdere autem Madrilienſi, quod uocant, apud Mantuā
» Carpetanorum icto, iam toties ac tam abundè à nobis di-
» ctum eſt, ut tam ſæpe dictum dicere, mihi eſſe ſuperfluum
» uideatur. Tantùm hæc conſtanter affirmabo, uirum bello
» captum (id quod apud omnes conſtat) ſi poſtea quàm de re-
» demptione pepigit, adhibita cuſtodia obſeruatur, liberādæ

fidei reum non eſſe. Ego uerò non modò toto itinere, ex quo id fœdus ictum fuit, ſed etiam ad Fontem *rapidum, quo primùm ex loco ſum liber dimiſſus, etiam maiore quā dum eſſem* Mantuæ, *præſidio ac diligentia obſeruabar: adeò ut obſtrictam illis fidem habuiſſe, qui diligentiæ ſuæ potius quàm fidei meæ confidebāt, nullo iure condemnari poßim: imò liber & cum libertate fidei, atque ſine ulla obligatione, me ad meos receperim: multum me iis debere arbitratus, qui plurimū operæ ſtudiíque ad conficiendum reditū meū contuliſſent. Quare quod addit* Cæſar, *fuiſſe ſibi antequam ego dimitterer, indicatum, ex me pleroſque audiuiſſe non ſeruatū iri eius pacis & fœderis cōditiones: ego id me dixiſſe nō dißimulabo: uidebam enim eiuſmodi eſſe conditiones, quas ſeruare neque ſi poterā, debuiſſem, neque ut uellē, potuiſſem. At fœderis* Italici *ſocietas, à qua ſibi ut liberos mihi meos reſtitueret, denunciatum fuiſſe inquit, eò cōtracta fuerat, ut per eam* Cæſar *ad æquiores adduceretur conditiones, & redemptionis meæ pretio contentus eſſe uellet.* Lautrecanam *uerò expeditionem, ſicut omni aſſeueratione confirmo ad liberandum captiuitate* Pontificem *initio ſuſceptam fuiſſe, ad quod maiorum meorum exempla me inuitabant: ita fateor me liberato eo, &* Cæſare *ita pertinaciter omnes recuſante cōditiones, omnis ut ſpes pacis iā ſublata eſſet, opportunitatē hanc, ex adornati iam exercitus occaſione, amplexum fuiſſe. In quo bello, ſi quod obiectat* Cæſar, *occubuit* Lautrecus *dux fortißimus, imò (quod dißimulare nequeam) bona pars exercitus fœdè periit: tamen negare non poterit, quin ſi* Deo Optimo Maximo *uiſum fuiſſet, ita meū exercitum à peſtilenti clade, ſicut ab hoſtium ui adhuc fecerat, defendere, aliò atque inclinauerit, rem omnino inclinaturam fuiſſe. Porrò* Samarobrinenſis *conuentus indictus quum fuiſſet, ad ea mitiganda, quæ in* Madrilienſi *pactione*

» *iniqua nimis, neque tolerabilia uiderentur, non modò nihil*
» *mitigatum eſt, ſed adiectæ aliæ præterea non minus iniquæ*
» *conditiones: quas ego tamen accipere ſum coactus, quòd me*
» *tæderet indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorũ*
» *calamitas ex dulciſsima commendatione naturæ, mea mihi*
» *calamitas eſſe uidebatur. Quod uerò me ille facit in uado*
» *ſolicitum, & ueluti dirarum obnuntiatorem: Vtinam uero*
» *accidat reſipiſcerent, ut tandem quibus ego obnuntio eò co-*
» *natus eius ſpectare, ut libertate omnium conculcata, domi-*
» *nationem ſibi ille immenſam per aliorum ruinas comparet,*
» *cuius rei iam ab adoleſcentia dedit ille documenta maxi-*
» *ma, eruptura aliquando in perniciem eorum, quorum ille*
» *uiribus aduerſus nos abutitur. At mihi prius omnia Deus*
» *Optimus Maximus eripuerit, quàm illud iudicium quod*
» *non modo Cæſari conceſſerim, ut Regia aliquid maieſtate*
» *indignum patrans, faſces illi ſubmiſiſſe uidear: at ne patri*
» *quidem meo, ſi reuiuiſcat, ut patiẽte me Gallicã maieſtatem*
» *minuat. Ego quidem is ſum qui contumeliam tam grauiter*
» *feram, quàm diligenter caueo iniuriam ne cui faciam. Quæ*
» *igitur præclarus ille uindex libertatis, ſeruitutem omnium*
» *expectans hactenus molitus eſt, in eam partem accepi, ut*
» *mirabiliter offenderer. Auxit dolorem fœdus clandeſtinum*
» *cum multis Italiæ Regulis ipſóque Sabaudiano, qui uicinũ*
» *mihi mallet Cæſarem quàm ſe ipſum propinquum meum.*
» *Inſtabat ille acrius, perfecitque ut niſi de uetere mea ſentẽ-*
» *tia depelli mallem, & exiſtimationis meæ, & ſalutis curã*
» *abieciſſe uiderer. Saluti meæ conſului. Vicinum inimicum,*
» *delicias Cæſaris, ad Cæſarem compuli. Incluſum illud odiũ*
» *multarum in me contumeliarum effudi. Miſſus eſt contu-*
» *meliæ ſanguis: nihil poſtea reſiduum apparebit. Ac quan-*
» *quam multis artibus ita eum conualuiſſe uidebam, ut nunc*
» *Reſpublica ad reſiſtendum imbecilla eſſet, ferebam tamen.*

" *Quæ cum ita ſint, nunquam uel in maximis rei gerẽdæ op-*
" *portunitatibus, ut à pactione diſcederem, aut in eam quicquam offenderem, adductus ſum.* Imò uerò, quo tempore Turcarum exercitus bellum in Auſtriam circuntulit, (ad cuius me rei mentionem Cæſar reuocat) ego Balanſono, qui ab eo miſſus, cataphractos equites & pecuniariũ à me flagitabat ſubſidium, quanquam de pecuniis quidem non aſſenſi, quòd nummularius non ſim, à quo pecunias flagitare Cæſar debeat, cui tum ſatis eſſe oportuit, quòd uicies centena millia nummûm aureorum à me recens accepiſſet, tamen obtuli liberaliter. Quod maiores mei, quibus nihil unquam eſt præſcriptum, ubi de ſuo aduerſus hoſtem religionis ageretur officio, præſtare ſunt ſoliti, id me perlubentem
" eſſe Chriſtianæ reip. præſtaturum: ut copias ſcilicet meas
" omnes (etſi multæ mihi tum proponebantur à bello quieſcẽdi occaſiones) tamen ipſe præſens uel ad tuendam Italiam, cui tum etiam Turca imminebat, uel aliò quouis, & quacunque rei poſtularet neceſſitas educerem: ita tamẽ, ut Cæſari nihilominus principem, ea in expeditione locum non grauarer ex officio cedere: ac ne ſuſpectæ cuiquam eſſent uires meæ, potiorem exercitus mei numerum ex milite Germanico conſcribere. Quòd ſi eò uocatus fuiſſem, eo proculdubio deſcenſurus eram apparatu, bonam ut partem eo ex bello accepturus fuerim uel gloriæ uel periculi. Iam quod attinet ad Bononienſe fœdus, atque Marauillij cædem, mei apud Franciſcum Sfortiam legati, non uideo quare Cæſar horum mentionem facere hoc loco uoluerit. Nam Bononiẽſe quidem fœdus quem ad finem ictum fuerit, planè omnes recordamini. At Marauilij cædes, etiam ut ille quicquam aliter molitus ſit, atque illum decuerit, (id quod minimè mi-
" hi perſuadeo, certè nullum à me huiuſmodi habuiſſe man-
" datum ſcio) tam indigna tamen fuit, tam ſceleris & nefan-

di flagitij plena, ut antea nunquam exiſtimauerim Franciſci factum à Cæſare probatum iri: qui quo amplius atque latè patens habet imperium, eo plurium legatorum opera, atque apud plures ut indigeat, neceſſe eſt. Quanquam (ut uerum ingenuè fatear) ubi me intellexi de tã immani ſcelere, apud ipſum Cæſarem, affinem ac fœderatum meũ, Franciſci uerò dominum, à quo tam atrocem acceperam iniuriã, fruſtra querimoniam detuliſſe, commotus ſum ſanè: neque diſsimulabo, nihil quicquam unquam mihi accidiſſe tam improuiſum ac inopinatum, quàm hoc turpiſsimum Sfortiæ facinus laudatorem Cæſarem habuiſſe. Quod ſubinde Cæſar obiectat, à me præter Samarobrinenſe fœdus, quædam aduerſus eum in Germania eſſe conſtituta, atque inita conſilia, maximéque bellum Vuirtembergicum meo ære fuiſſe geſtum: Primùm hoc iterum profiteor atque agnoſco, me in Germaniam legatos ſæpenumero miſiſſe. Nam & ego, & maiores mei, coniunctas ſemper habere uoluimus cum Germanis principibus & ciuitatibus rationes. Etiam noſtra memoria uiſum eſt, quamuis inter ſe Cæſares & Galliarũ Reges bello contenderent, Germanicæ tamen & Gallicæ nationum amicitiam, ac ſocietatem non ideo fuiſſe diſſolutam. Tum à me pecunias eſſe Vuirtembergæ Duci numeratas, nunquam inficiatus ſum. Ex eo enim Montis Pellicardi oppidum emeram, quod is tamen anno uertente (ut inter nos conuenerat) refuſa pecunia redemit atque recepit: me non perlubente profectò, qui oppidum illud quàm pecuniam mihi maluiſſem: in quos autem uſus ille pecuniam eſſet cõuerſurus, nunquam ad me pertinere arbitratus ſum. At hoc magis miror, non fuiſſe hoc loco à Cæſare prætermiſſum, de quo ego quàm honeſtè queri poſsit non uideo: aliquot uidelicet ditioni eius ſubditos homines, bello à meis captos, diutius fuiſſe in triremibus aſſeruatos. Simul enim

" *meminiſſe illum oportuit, quàm indignè meos triremium* " *ſuarum addixiſſet remigiis, præter æquum & honeſtum, ac per ſummam iniuriam, à liberorum meorum obſidum famulatu comitatúque ui abſtractos. Simul ſuos cùm fateatur ſtatim meis ab ſe miſſis, per me quoque fuiſſe liberatos, ignorare non potuit, à ſe ipſo moram fuiſſe, quo minus ipſe ſuos quoq; maturius ex me reciperet. Quod adiicit in ſe quoſdã ex Italia principes uiros, à me fuiſſe per Dinteuillanũ ſolicitatos: Ego id mihi certè nõ facilè perſuadeã, cũ ꝙ nullum à me Dinteuillanus mandatum ea de re acceperit, tum quòd nullum mihi cum Cæſare bellum intercederet. Quòd ſi mihi aliquot inſignes ex Italica nobilitate uiri mereant, haud uideo quemadmodum Cæſar initorum in ſe* " *conſiliorum, aut uiolatorum fœderum inſimulare me hoc* " *prætextu poſſit. Qui ſi uoluerit, dum tam creber eſt in commemoranda libertate Italiæ per ſe reſtituta, hoc interim Italicæ nobilitati iugũ imponere, ut ab eo cũ receſſerint, mortalium nulli dare nomen audeant: hoc certè fuerit libertatẽ eorum ſimulatione propugnationis expugnare, ac re ipſa ſeruitutem, mentito nomine libertatis imponere. Atque ut iam ad Mediolani principatũ ueniamus: ſæpe mihi Cæſar per legatos ad me ſuos ſignificauerat, niſi fidem ipſe Frãciſco Sfortiæ iam obſtrictam habuiſſet, eum ſe principatum mihi omnino traditurum fuiſſe. Itaque mortuo Franciſco, ſublatóque eo excuſationis prætextu, quum ueniſſe tempus uiderem, deeſſe mihi ea in occaſione nolui. Miſi, qui cum principatum mihi à Cæſare repeterent. Significauit ille, ſeſe uni ex filiis meis æquiore animo traditurum. Aureliorum ducem nominaui, in quem ut ego potius quàm in aliorum quemuis hunc trãsferri principatum cuperem, multæ me* " *& magnæ rationes inuitabant: quas quoniam ego non ad* " *regni mei pacificationem tantummodo, ſed ad totius etiam*

» *Chriſtianæ reipublicæ pacem, ocium & quietem pertinere*
» *maximè arbitrabar, Cæſari explicandas & commemorā-*
» *das curaui: etiam atque etiam rogans & obſecrans, ut quæ*
» *ſua eſſet ea de re mēs, animiſ[illegible]us, & cogitatio, mihi aper-*
» *tè & ingenuè indicare uellet: quemadmodum & ego mea*
» *omnia conſilia candidiſsime, citráque omnem diſsimula-*
» *tionem eius oratori expoſueram. Tandem poſt multas ul-*
» *tro citróque nuntiorum & literarum miſsitationes, orator*
» *eius acceptis (ut aiebat) ea de re mandatis, Cæſarem mihi*
» *aſſeuerauit poſtulatis meis aſſenſiſſe, tantùm ut principatus*
» *eius uſufructu cederem, quem deberi mihi contendebam.*
» *Nolui hanc unam reliquam uſusfructus controuerſiam re-*
» *tinendæ inter nos amicitiæ moram ullam afferre. Ceſsi, re-*
» *nunciaui, Cæſarem animi ac ſenſus mei certiorem feci, plane*
» *ut iam nihil uideam, quod pacem inter nos & amicitiam*
» *impedire poſsit, modò quæ legatus eius eſt pollicitus, ea dū-*
» *taxat præſtare Cæſar, & caueri ſibi æquis tantùm & ho-*
» *neſtis conditionibus uelit, quemadmodum eo ipſo tempo-*
» *re, quo hæc inter nos tractabantur, ſe facturum affirmabat:*
» *atque ſi alias proponeret, ſatis ſigni ſe daturum, ſe nolle o-*
» *mnino ut inter nos conueniat. Igitur dici non poteſt, à me*
» *ſtare quominus pax inter nos fiat, quum in eaſdem ipſas*
» *conditiones, quæ mihi ſunt ab eius legato propoſitæ deſcē-*
» *derim: à quibus ipſe ſi deceſſerit, omnis in eum neglectæ*
» *pacis culpa, nulla in me reſidebit. Ego enim retinendæ pacis*
» *tam ſum & fui ſtudioſus, ut etiam ſuperiori tempore, quo*
» *nec mihi Cæſar, nec liberis meis Mediolani principatum re-*
» *ſtituit, nihil aduerſus eum molitus ſim. Imò quo tempore*
» *Turcicus exercitus in Auſtriam mouit, non modò à bello*
» *quieui, ſed copias etiam meas (ut nunc dicebam) obtuli. Et*
» *cùm Cæſar expeditionem adornaret in Africā, ego (ut ipſe*
» *uoluit) cum omnibus pacem colui: & quod facere tum po-*

» *terram minore (quàm nunc obtinente Italiam Cæſare) im-*
» *pendio meo & periculo, à repetendis & recuperandis meis*
» *abſtinui, nec conuellere ea uolui, quæ tum facilè potuere cõ-*
» *moueri, cum multi ex Italiæ proceribus oppreſsi illius iu-*
» *go iam extollere caput, & aliquando iniecta ſpe aduentus*
» *noſtri recreati ſe erigere inciperent. Contudi hac parte ani-*
» *mum & fortaſſe uici, ſi per Cæſarem liceat. Qua in re tuam*
» *in primis conſcientiam Paule Pont. Max. implorare mihi*
» *libet. In cæteris uerò omnibus, quæ ad Chriſtianæ reipubli-*
» *cæ quietem & commoda pertinent, nulli concedere uelim*
» *Chriſtianorum principũ, ut ea maiore quàm ego, perſequa-*
» *tur affectu ac ſtudio, cuius mei inſtituti eſſe poſſunt indicia;*
» *ſolida ſatis & expreſſa, Gallorum meorum mores ac diſci-*
» *plina. Quamobrẽ, beatiſsime Pater, uóſque ampliſsimi Car-*
» *dinales, & clariſsimi Legati, ea ſatis omnibus nota patien-*
» *tia, qua mihi factas iniurias hucuſque tuli: hæreditaria mea*
» *filiorúmque iura, iam tandiu per alios me ferente occupata:*
» *interdictum, ne quid mei, quod in re aut poſſeſsione Cæſaris*
» *eſſet, attingerent: copiarum mearum à Vercellis de medio*
» *quaſi iam deſponſæ ac deſtinatæ uictoriæ curſu reuocatio,*
» *& ſtatiuis in caſtris, ne quid tumultus excitaretur, colloca-*
» *tio: conſtituendæ pacis ampliſsima & libera facultas Car-*
» *dinali Lotharingo permiſsa: uſusfructus, de quo memini ceſ-*
» *ſio, ſatis omnia declarant, pacẽ ne an bello iura mea obti-*
» *nere maluerim. Neque uerò ſanctitati tuæ mirum hoc loco*
» *uideri debet, ſi quod ſentio liberius profiteor. Nam ſi occu-*
» *pator alieni, quiritari audet interim ac dolere: ego quid fa-*
» *cere debeam, qui tam ampla patrimonia uideam mihi ac*
» *liberis meis per iniuriam auferri, & noſtra cum ignominia*
» *retineri? Quod uerò ad Sabaudiæ Ducem pertinet, non ui-*
» *deo qua ille ſe tueri aut defendere ratione poſsit, apud quẽ*
» *toties expoſtulatum ſit, à quo toties flagitatum rationem ut*

» inire mecum uellet de iis rebus, & quas à maioribus ſuis » nullo iure occupatas, meo damno poßidebat, & quas hæ- » reditario iure pertinere ad matrem meam, ambigere nō po- » terat: quas quum ipſa dum uiueret, ſæpe ad eum certos uiros » repetitum miſerit, cum mandatis (ut ſororem decebat) hu- » manißimis. Ego item ab eius morte, uiros meorum iurium » peritißimos, quique iis diſceptatoribus qui ſunt illi à conſi- » lio, ea ſingulatim exponerent, ſæpe miſi. In quo ego quum » tandiu nihil profecerim, neceſſariò mihi ueniendum ad ar- » ma fuit. Qua in re uerò nihil à me peccatum eſt in ea fœ- » dera, quæ cum Cæſare mihi intercedunt: quibus etſi prohi- » berer, ut ne cum ullo Italico principe aduerſus illum conſi- » lia communicem, non uideo qua ratione bellum iſtud Allo- » brogicum ad ſe ſpectare Cæſar arbitretur, uel ad eam cau- » ſam ullo modo pertinere: quum interim exercitus meus (uti » nunc dicebam) nihil earum rerum ne attigerit quidem, quæ » ab eo reſciuerint quo iure quá ue iniuria poßideri: atque ut » ne id facerent, diſertè à me fuerit omnibus interdictum. Ne- » que enim ſi fœdere Samarobrinenſi Sabaudiæ Ducis men- » tio inter Cæſaris fœderatos iniecta eſt, ideo tamen earum » rerum quas is ad me pertinentes occuparet, ius in eum eſſe » tranſlatum intelligo. Nam neque is eo in fœdere, uelut qui » cum iniretur, intercedit: neque uox de rebus meis quæ ab » illo tenerentur ulla eo in conuentu miſſa eſt. Itaque ex ui » eius fœderis, neque cedi, neque renunciari potuerūt. Atqui » ego & antea ſperaui ſemper, & nunc etiam ſpero fore, ut » Carolus pro neceßitudine affinitatéque noſtra, meam po- » tius iure ac legibus nitentem, quàm iniquam Sabaudienſis » cauſam ſibi eſſe ſuſcipiendam ducat. Quanquam hoc ego » tamen uideo (quod ſatis mirari non poſſum) cæterorum, qui » & ipſi armis in Sabaudienſis bona inuaſerint, factum à » Cæſare non reprehendi, duntaxat reprehendi meum, qui cū

» *illo ſim maximis uinculis & propinquitatis & neceßitu-*
» *dinis coniunctus, & ea tantum recuperare uelim, in quibus*
» *luce clarius ius habeam, & non niſi ritè repetitus rebus ar-*
» *ma ceperim. Atque adeò beatißime Pater, paratus ſum ſan-*
» *ctitati tuæ, ſi hoc ita libuerit, iura mea omnia ex tabulis au-*
» *thẽticis explicare: ut quæ dico nihil penitus à uero diſcrepa-*
» *re intelligat. Quòd ſi ille in animũ induxerit ſuũ, quæ mea*
» *ſunt, mihi reddere, ego uiciſsim ſi quid à meis præterea occu-*
» *patum eſt, non grauabor illi reſtituere. Quare deſinat ali-*
» *quando Cæſar nobis præſcribere quid moliri audeamus:*
» *deſinat noſtra fœdera cum Sabaudiano communicare: de-*
» *ſinat ſi quæ ab illo occupata ſunt repetimus, de ſuo aliquid*
» *detractum opinari. Deſinat ſperare nos Mediolanum reve-*
» *tẽtes à progreſſu arcere, à reditu refrenare, occupatis Salaſ-*
» *ſiorum ipſiuſque Sabaudiani oppidis, & arcibus, quas iã*
» *ſpe hauſerat. Non ſuccumbam eius conatibus, experiárque*
» *& tentabo omnia, neque deſiſtam abſtrahere à ſeruitio Cæ*
» *ſaris regnum noſtrum. Eſt mihi tanti huius inuidiæ falſæ*
» *tempeſtatem ſubire, dum modò à Francis meis huius nefa-*
» *riæ ſeruitutis periculum depellatur. Iam quod Cæſar inquit,*
» *ſi de pacis inter nos retinendæ conditionibus non poßimus*
» *conuenire, è re atque commodo fore Chriſtianæ reipublicæ,*
» *noſtras ut controuerſias ſingulari certamine dirimamus:*
» *Ego quum hactenus, ſi quis uitæ meæ ſplendori notam ul-*
» *lam allinere tentauerit, abundè mihi ſatisfeciſſe uidear: &*
» *quum hæc duelli à Cæſare commemoratio, uoluntatis tan-*
» *tùm declaratio, non etiam prouocatio eſſe uideatur, aut de-*
» *coris atque honeſtatis noſtræ oppugnatio: Ego, inquam,*
» *breuiores eſſe noſtros enſes exiſtimo, quàm ut congredi tã-*
» *to interuallo diſiuncti poßimus. Quòd ſi nos propius occa-*
» *ſio aliqua ſtiterit (id quod credibile eſt omnino futurum, ſi*
» *res ad arma redierit: egóque ut ita accidat ſanè quàm lu-*

„ *benter dabo operam) atque ſi tum* Cæſar *eandem retineat,*
„ *quam nunc ſe habere oſtendit decertandi mecum uoluntatem, méque tum ad certamẽ prouocauerit, non recuſo, quin ſi exiſtimationis meæ defenſioni defuero, probi me atque graues uiri, inter profligatæ famæ homines repudient: id quod mihi acerbius futurum eſſet, quàm certamen ipſum formidoloſum:* A *qua ſententia ſi me abduci uideat* Cæſar, *ab eo ſponſione me laceßi non inuitus audiam, iuſto eum ſacramento mecum eo nomine contendere, manúmque ex iure conſerere tabellis obſignatis uolo, eique hic uadimoniũ polliceor, quod lubentißimè obibo.* Sed *quod ſubinde* Cæſar *declarauit nihil accuſandi, aut ſuggillandi mei cauſa ſe dixiſſe: neque dicta ſua ita uelle à quoquam accipi, quaſi omni pacis ſpe ſublata, iam claßicum ueluti cecinerit:* Ego *uerò non minimam ea ex re uoluptatem me cepiſſe profiteor.* Porro *hæc ſunt, beatißime* Pater, *amplißimi* Cardinales, & *clarißimi* Legati, *quæ apud uos commemorari uolui, non accuſatoriè, aut lædẽdi cuiuſpiam animo, ſed purgandi mei cauſa: utque omnes intelligant, quàm ego in publicæ pacis ſtudia, commoda reipublicæ, propenſißima ſim uoluntate, atque omnem ad arma cum* Cæſare *deueniendi culpam à me ſemper abfuturam, ſicut adhuc abfuiſſe perſpiciant: id quod omnes ſine ulla dubitatione iudicaturos ſpero & cõfido, quicunque ſecum diligenter reputauerint, ad quas ego me continendæ pacis ſtudio demiſerim conditiones.* Ferunt Ioannem *Bellaium legatum* Regium, *cùm exprobraret* Cæſar Regi *fœdera cum* Solimano *inita, multis uerbis liberè ei reſpondiſſe, fregiſſéque ſummo* Purpuratorum *ſilentio* Cæſaris *faſtum.* Illuſit *deinceps nimia imperij propagandi cupiditas* Carolo Cæſari. Exceptus Neapoli & Romæ *magnificè, incitatúſque* Italorum *uocibus, iam ſpe* Galliã *hauſerat: triumphos* Iulij Cæſaris *meditabatur.* Augebant *ſpẽ*

undique plaudentes Italiæ urbes Nanque è Roma *decedẽtem* Senen*ſes omni honorum genere profuſo exceperunt:atque eo loco obuium habuit* Ioannem Lotharingum *cardinalem,qui ad ſedandás controuerſias ad* Pontificem *mittebatur,atque is cum* Cæſare *collocutus , non alienum à pacis conditionibus putabat : præſertim qui non ut purpuratum unum è multis,ſed ut* Regem *ab eo ſe exceptum uideret.* Inde Florentiam Cæſar *perueniens ab* Alexãdro Medice Florentinorum Duce , Florentináque *omni nobilitate hilariter exceptus*, Lucam *peruenit . Vbi iterum è* Roma *redeuntem* Lotharingum*(quippe mutatis ſæpe iumentis redierat) obuium habuit .* Cæſar Forum Nouum *, ille claſſe in* Galliam *rediit.* Ex Foro Nouo *accito iam* Germano *milite,*Hiſpanóq; *inſtructo exercitu pergere cœpit :* Placentiam *peruenit , obuiáſque habuit* Sabaudiani *&* Sforti*æ nuper fato functi uxores .* Sabaudiana *mariti exilio ſuóque mota , uariè in* Gallum *accendit* Cæſarem. Inde Mediolanum *perueniens conſilia omnia belli iniit , miſſo* Antonio Læua , *qui* Foſſanum *urbem occupatam ualido* Gallorum *præſidio oppugnaret.* Ipſe *interea* Aſtæ *commoratus,oppugnationis euẽtum expectabat.* Antonius Pratius Cardilacus , *cui* Mompeſatio *cognomen ,* Foſſanum *præſidio ſepſerat.* Læua,*immiſsis militibus,emiſsis ex urbe æneis tormentis,oppugnationem eo deſerere die coactus eſt:admotis machinis ſequẽti die , cùm ſtrata muri parte facilem aditum ſuis putaret, maiore ui opus uidens,diſtulit oppugnationem:interea tamen per ſtrages iacentium,urbem ſeſe introiturum iactitás.* Sunt *qui addant (ſed incerto authore) cùm iterum refectà mœnia ſtrauiſſet, ac ingenti multitudine lignorum faſciúmque è uirgultis contracta , foſſas repleuiſſet ,* Gallos *ex urbe pice ſulphureóque igni uirgultorum faſcibus immiſſo luſiſſe eam oppugnationem : ſimul* Mompeſatius *ad omnia*

intentus, globis æneis uariè Cæſarianos infeſtabat. Læua ubi uidet uim fruſtra eſſe, ad pactiones uenit: liberum exitũ pactus cum omnibus ſarcinis prædáque: quod Mompeſatio non placebat. Sed multi ſpe prædæ conſeruãdæ, ad hæc nobiliſſimus quiſque ſibi ob ignauiam metuens, recipiebat eas conditiones. Et iam his conditionibus urbem Cæſariani recipiebant, niſi Sabaudiani uxor, quæ gratia apud Cæſarem multum ualebat, parentandum ſuis cæde Gallorum uoluiſſet. Quid enim ſi alieni principatus inuaſores, qui primi oppugnati ſunt, præda onuſti in Galliam redeant, non auſuros eos in poſterum? ita iuſſus iterum Læua urbem oppugnare. Etiam annona urbẽ deficiebat: & ſulphurei pulueris copia. Sed cum edicto Mompeſatij ingens pretium addictum eſſet eis qui ſulphureum puluerem in urbem inferrent, repentè illatus in urbem ingens numerus. Quo factum eſt, ut Læua oppugnationem non tentarit: ad Cæſarem ſcripſerit, niſi his conditionibus urbem reciperet, futurum uti nunquam ea potiretur. Nam Capillatus quidam natus ex urbe, cui Villario nomen Tholoſæ proxima, ueluti transfuga exceptus, penuria annonæ non ſe quidem transfugiſſe, (nam ea abũdare Gallos ſimulabat) ſed ob patratum facinus in Galliis ſimularat, quæ cauſa fuiſſe uiſa eſt multis, uti mox Cæſar deditionis leges acciperet. Miſſo à Mompeſatio ad Læuam Ioanne Santiaſterio, cui cognomen Sanctimartino, qui & ipſe perbelle ſimularet ad Franciſcum ſe miſſum Salaſſiorum principem, ſciſcitatum uerè ne ad Cæſarem transfugiſſet: quæ enim cauſa tot rebus Foſſano inſtructo? Vnde factum eſt, ut Læua ante Cæſaris aduentum cupidus urbis recipiendæ, pacis æquas conditiones propoſuerit, receptis tantùm equis maioribus, qui ipſi ut deditionis lex ſeruaretur menſi ſunt, intra octauum diem. Sed Læua in Mompeſatium & Gallicos multos proceres ea humanitate uſus eſt, equos ut

his etiam maiores ſeruaret. Multi intra octo dies tritico frumentóque equos maiores affatim pauerunt, detracto potu aliquot dierum. Cæſariani ignari doli, cum equis receptis potu eos ſatiari non uiderent, primùm admirati ſunt: mox fœda ſtrage multis potu nimio necatis, dolos ſenſere. Ad Cæſarem quidam profecti ſpirantem Galliæ excidium nacti ſunt, quippe aut ſeſe unum è Germanis miſerrimum, aut Franciſcum Regem unum è Gallis infimum futurum iratus dixerat. Suadebat Læua Cæſari, Taurinos oppugnaret. At Cæſar iam Galliam ſpe uorans, ſciens urbem munitam, neque Gallo paratas adhuc copias, in prouinciam Narbonenſem per Niceã ſibi properandum putauit. Ita pergit ualido inſtructóq; exercitu qui ex Germanis, Hiſpanis, Italiſq; cõſtabat: nihil ut neque ualidius, neque inſtructius noſtra ætate uiſum periti rerum æſtimatores contendant. Primam aciem ducebat Fernandus Toletanus Dux Albæ: ea robore Germanorum & Hiſpanorum conſtabat. Mediæ aciei præfectus fuerat Alphonſius Daualus. Equites cum flore nobilitatis ſequebantur duce Antonio Pymentelo proximo Cæſare. Extremũ agmẽ ducebat Ioannes Fernandus Mauricus: uelites excurſoréſque attributi Ferdinando Gonzagæ, qui magna celeritate copias prætergreſſus, infeſta omnia iam Gallis reddebat. His tantiſque Cæſaris copiis ſeſe adiunxit Andreas Doria, cùm ueteranis Italis aliquot militibus, è Genua profectus, unà cum Salernitano: hi Antipoli urbe prouinciæ expilata, Maßilienſem oram infeſtabant. Ferunt Hiſpanos ceu ad certam prædam cõtendentes, Galliam ingreſſos, obuolutos genibus Cæſaris, proſtratóſque inuicem gratulantes uiſos Cæſari, qui agros Galliæ feraciſſimos uberrimóſque eis attribueret. Quaſi ſummo in imperio id eſſet æquius quod potentius. Et quò certior eſſet Galliæ inuaſio paratiórque Cæſari: uno eodémque tempore ea dum

à Cæſare parantur, actis raptim multis Burgundionũ Germanorúmque millibus, Henricus Nanſous in Galliæ Belgicæ parte, quæ Cæſaris imperio parebat, Peronam urbem inuadere cœpit: ea capta Lutetiæ admoturum ſe copias iactitans, uel ſolùm cum uictore exercitu, uel adiuncto Cæſare: cui uictori adiuncturum ſeſe copias palàm ferebat. Simul eodem tempore cum Franciſcum. Salaßiorum principem ad Cæſarem transfugiſſe hoſtes uideret, nihil niſi Galliæ excidium expectabant. Cæſar inſtructo exercitu properans obuiam neminem habuit, donec peruenit ad turrim cui Dominæ cognomen. Ibi caduceatore præmiſſo qui denuntiaret, ni ſe dederent extrema paſſuros, id tantùm audiit, deditionem ne expectaret: denique, pro fide ſe ruituros. Itaque admotis machinis peditéque Hiſpano, qui turris occupandæ curam receperat, toto die continuata oppugnatione, multis Hiſpanis cæſis, in quibus fuit Garſilaſſus Larzegus, homo rei militaris peritißimus, tandem arx ui recipitur. Qui in præſidio relicti erant, ferè omnes in oppugnatione necati, pauci atque hi ſaucij ſupplicio affecti. Inde uẽtum ad Aquas Sextias, eum locum attribuunt multi Aquẽſi ciuitati, quam deſtitutam à Gallis Cæſar ingreſſus eſt. Rex apud Viennam conſilio de ſumma rei habito, ſalutaria eorum audiens conſilia, qui expectandos Heluetios & peditem Aquitanicum aiebant: ad quem ſcribendum Henricus Rex Nauarræ iampridem miſſus fuerat. Dum parãtur copiæ, trahendi belli conſilia probauit: atque ut à tergo tuta omnia relinqueret, Franciſcum Marchianum, & Philippum Dammartinum Comitem præfecit Peronæ, excepturos Nãſoum. Cæterum imminens ei cura de Cæſare erat, quem nõdum Auenionẽ Druentiámque trãſiiſſe ſciebat. Anna Mõmorantius ſummæ rei præficitur. Ioannes Paulus Rentius Cabellionem mittitur, cum delecta equitum peditúmque

manu. (hunc locum Cabelliorum coloniam ueteribus fuiſſe prodidere.) Ianus Caraciolus Melphitanus princeps, & Ioannes Boneuallius Arelatum: Antonius Pratius Mompeſatius, & Antonius Rupifocaldius, cui Barbeſi cognomen, Maſsiliam. Caſtra non longe ab Auenione poſita: ubi & Heluetiorum & Germanorum & Aquitanorum cum Franciſco Calmontio Lauſuno, Narbonenſium Gallorúmque plus quàm triginta peditum millia, equitū lectiſsimus numerus appulit: Summo ordine à Mommorantio locatæ copiæ. Caſtris locus is delectus, quem neque Cæſar ui expugnare, & ſitus munitione & militum robore deterritus, neque eo à tergo relicto latius uagari audebat. Igne ferroq; prouincia uaſtata à Mommorantio: ſi quid uſui hoſti eſſe poſſet, corruptum: ſterile ac inops ſolum & uacuum relictū: ficus & uineas aiunt ſummo conſilio minimè corruptas, famelico & egenti hoſti, ut ad cibum in præſens collaturas, ita expleto ac ſub dio recumbenti parum ſalubres. Quòd ſi Cæſar nondum accitis à Gallo auxiliis Auenionem occupaſſet, multo omnia Gallis duriora futura creditum eſt. Accidit ut Monteianus & Boyſius & Ioannes Boneuallius, qui paulò antea miſsi erant ad ludificandos hoſtes, uariè Cæſarianos exciperent. Ferdinandus Gonzaga cum mille quingentis leuibus equitibus Tranſium arcem occupans, cum Monteianum & Boyſium uico quodam proximo excubare audiret, eò mox aduolans, & Boyſium & Monteianum multis necatis captos abduxit. Boneuallius uicum ſciens parum aptum ad hoſtem repellendum, eadem nocte longius ſeceſſerat. Interea Cæſar ad aquas Sextias rationem inibat, ſi quo tandem pacto pontem ædificans Druentiam tranaret. Sed cum obnoxium ſe Gallorum incurſionibus uideret, conſilium abiecit. Et paucis poſt diebus, cum molas circa Druentiam ædificaſſet, ob tantas copias alendas, Pau-

lus Rentius *è* Cabelione *cum delecta* Gallorum *manu prodiens, molas deiecit: iámque aduentante* Gallico *equitatu, prodeũtibúſque* Hiſpanis, *aliquot horis uariis excurſionibus decertatum eſt, non ſine hoſtiũ cæde, multis etiam* Hiſpanis *captis.* Ante *aliquot dies* Turnone *occubuit* Franciſcus Valeſius *unus è* Regiis *liberis, maximus natu, regno ſucceſſurus.* Veneno *ſublatum multi credidere, idq́ue paßim tota* Gallia *uulgatum.* Rex *ipſe literis ad* Germanos *ſcriptis, tam execrandi facinoris adminiſtrum fuiſſe* Sebaſtianũ Monticuculanum Comitẽ *ſcripſit.* De *eo ſupplicium apud* Lugdunum *ſumptum eſt: iſque ab aulico concilio damnatus eſt.* Hunc *prodidere in ipſo articulo ſupplicij, & priuatim & publicè profeſſum, authores ſibi fuiſſe patrandi huius facinoris* Antonium Læuam & Ferdinandum Gonzagam: *ſeq́ue primùm à* Ferdinando *multis oneratum promißis, quò tollendos uiros aliquot primarios ſuſciperet, ad* Cæſarem *eſſe intromiſſum: à* Cæſare *eſſe rogatum de regij cibi & potus ratione: ad* Antonium Læuam, *ut quæ ille imperaret exequeretur, miſſum:* Læuam *ut* Regem *primũ, & ex ſuis aliquot ueneno tolleret mandaſſe.* Cæterum Cæſarem *nihil grauius toto eo bello accepiſſe aiunt, quã huius facinoris in ſe relationem: palámque conteſtatum, maluiſſe ſe toto prius priuari imperio, quàm uel leuißimam rationẽ talis ueneficij adornandi inire.* Franciſco *adoleſcenti tollendo ecquid ueneno opus fuiſſe, qui grauißima æſtate è* Turnone *longißimè uagatus, æſtu ſitique exagitatus, medióque in itinere identidem hauſtu aquæ refrigeratus fuerit, qui & aulicarum amore arderet: alioqui magnæ indolis, ingeniique ad rem militarem paratißimi.* Cæſar *interea* Arelatum *obſidere parabat: ſed diſſuadente* Læua *dilata oppugnatio.* Ibi *inter oppidanos & milites ingens orta ſeditio, quam multi à* Ioanne Arſaco Aquitano *excitatam uo-*

 lunt-

» *lunt,ob coniectos in carcerem aliquot gregarios milites,qui*
» *Italos aliquot Regi militantes obtruncarant: uix ut à Io-*
» *anne Carmalio, cui Fuxeo cognomen, Aquitanorum pe-*
» *ditum præcipuo ductore milites temperarint. Vincti impetu*
» *facto liberati ſunt: ob quæ parum abfuit, quin de milite ſe-*
» *ditioſo ſupplicium ſumeretur. Arſacus & plerique alij ni*
» *fuga ſibi conſuluiſſent, malè mulctati fuiſſent. Eodem loco*
» *idem Fuxeus igne ex ſulphureo apparatu temerè concepto*
» *peruſtus, magnum adiit periculum: uixque tandem obie-*
» *cta chlamide, beneficio militis ſeruatus eſt. Iam Cæſaria-*
» *nos annona deficiebat, fœda lues ſtragéſque hominum &*
» *equorum: id Cæſar intuitus Maßiliā obſidere cœpit. Egreſ-*
» *ſo è caſtris Cæſare obuiam undique Gallici equites excur-*
» *rentes, acriter cum Cæſarianis pugnam inierunt. Sed acci-*
» *derat priori die, ut egreßi aliquot Gallici equites, in qui-*
» *bus fuere Gaſpar Polignacus Regius, Philippus Lanus*
» *Roccechalius, Gaſto Riuerius Aquitani, excepti ab equi-*
» *tatu Cæſaris circuirentur. Itaque uulnerato Philippo La-*
no, dum ſeſe noſtri recipiunt, mixti hoſtes in urbem fere-bantur, ni & Galli portis excluſi fuiſſent. Lanus paucos poſt dies ex uulnere obiit. Sed Cæſar qui ad Fanum Lazari properabat, cùm emiſſa ex urbe machina proſtratum unū è pueris ſuis aulicis uideret, ne uiſa quidem urbe, obſidionis conſilium ſepoſuit. Interea & Margareta Valeſia Regina Nauarræ, & Rex in caſtra peruenere, acclamante milite educeretur in hoſtem. Et planè conſtat non alias inſtructio-res uiſas copias, non paratiores ad dimicandum. Tot exteræ nationes ea concordia fuere, nihil ut auditum ſit quod ul-lum commoueret: niſi quòd inter Aquitanos & Heluetio: ob uina intercepta leue certamē, ſed prudentia ducū mox ſ: pitum. Veritus Cæſar ne inſtante iam hyeme opprimere tur: ad hæc conſternatus Antonij Læuæ morte, admonit.:

raptim milite, uaſis minimè conclamatis, præmiſsis antea machinis bellicis maioribus, inde ſeſe per Niceam *&* Villamfrancam *proripuit. Ipſe è* Villafranca Genuam *conten-dit. At* Ioannes Carbo,*cui* Mompeſatio *cognomen, &* Ioannes Paulus *delecto equitum robore extremum agmen carpebant.* Multi *quos metus fugientes morabatur, necati, excepti multi uiarum ignari, ſauciorum multi à ruſticis ipſis obtruncati: maior tamen pars exercitus ſalua rediit.* Ex *eo tempore* Mommorantius *ſumma gratia apud* Regē *flagrare cœpit: aliquot poſt menſes* Magiſter *equitum à* Rege *renunciatus.* Quò Cæſar *celerius abiret, factum eſt etiā* Regis *prudentia.* Nam *is ad* Cæſarem Fulgoſum *ſcripſerat, daret operam collecta quāta poſſet militum manu, res* Genuenſium *tentaret: ita apud* Mirandulam *à* Guidone Rangonio *collectus hominum octo millibus, quibus adiuncti ſunt* Canis Gonzaga, Federici Boij Gonzagæ *nepos, &* Fulgoſus, *latè agros* Cæſarianorum *populati, non longe ab* Alexandria *illi perueniunt.* Ergo *fugam meditans* Cæſar, *ad* Fulgoſum *opprimendum præuerti commodius ratus, leuem armaturam præmiſit, naualéſque copias* Doriæ, *ut improuiſæ hoſti ſuperuenirent.* Iam Fulgoſus Genuam *oppugnabat, iam uexilla* Gallica *fixerat mœnibus ferè occupatis, cum repentè aduentu* Doriæ *&* Cæſarianorum, *partam ferè urbem deſerere coactus eſt: admonitus etiam à* Gallis *inſtare* Cæſarem *cum totis copiis.* Ita *&* Canis Gōzaga *&* Fulgoſus *cum* Rangonio *obſidionem ſoluerunt.* Cæteri *proximos montes occupauere, nequicquam ſequentibus* Cæſarianis. In *multos* Genuenſes, *qui conſcij putabātur urbis* Fulgoſo *regio nomine tradendæ, uariè quæſitum: multi damnati, multorum bona publicata.* Sed *&* Fulgoſij *&* Canis, *aliorúmque diſcordia, magno impedimento fuit ad res accelerandas.* De Franciſco Salaſsiorum *principe,*

qui hoc bello pro trãſfuga à Gallis traductus eſt, uariè proditum eſt: at duces Gallici initio ſuſpectam eius fidem habuere: & Michaël Antonius Salaßiorum princeps, fratris iunioris animum à Gallo auerſum ſæpe conqueſtus eſt. Is Cæſare in Gallos aduentante cum Ioanne Villebono, Mõpeſatio, Tiercelino, Ioanne Sanctiaſterio deliberat, aduenientе Antonio Læua, commodiùs ne ſit, uel Ceuilanum, uel Conium, uel Foſſanum præſidio immiſſo tueri: quippe diſtrahi copias inutile uidebatur. Placuit deligi Foſſanum: nã & arx urbem munitiorem reddebat, & propugnacula quædam. Decretum eſt uti Mompeſatius Villebonus, Frãciſcus Salaßiorum princeps, in urbem introeant. Sequenti die cùm hi introïiſſent, excepto Franciſco de quo iam illi dubitabant, miſſus eſt ad eum Ioannes Sanctiaſterius, is cuius ſuprà meminimus, cui Sanctimartino cognomen. Hic ad eum perueniens, meditantem altáque ſuſpiria trahentem nactus, ſe miſſum ait à Mompeſatio ecquid placeret Foſſanum, uti decretum erat, tueri, paratos reliquos, multum ſpei
in eius aduentu conſtitutum. Ille attonito ſimilis, Mihi uerò
ait commodius, ſi Conium tueamur. Sed hæc præſens mox
docebo: Nec plura locutus, ſequenti die ad Cæſare ſe proripuit. Ab Antonio Læua ad quẽ poſtea dũ Foſſanũ obſidetur, Sanctiaſterius miſſus eſt, apertè ſibi renuntiatũ aiebat, toto prius biennio quæſiiſſe Salaßiorum principem occaſiones ad Cæſarem tranſeundi. Alij indignatum, quòd proregis nomine abrogato, Cabotio parêre cogeretur: ſimul ſeductum à Læua, qui ei nuptias conciliabat, per quas Monferratenſem principatum Cæſar ei redderet, ad Cæſarem aiunt tranſiiſſe. Quo tempore Cæſar relicto Thurino per Niceam in Galliam inuaſit, Thurino præerat Claudius Ennebaldus prælatus à Philippo Cabotio, Monteiano, qui & ipſe urbis cuſtodiam affectarat: prudenſque fuit conſilium

Cabotij, qui ubi Lotharingum ad Cæſarem proficiſci uidit, ad pacis tentandas conditiones, mox Thurino muniendo quà propugnaculis extruendis, quà foßis, quà aggeribus totus incubuit. Ibi Liſtenaius uulnere accepto, & brachio comminuto in excurſione militari, poſt aliquot dies deceßit, qui magnam ſui concitarat opinionem. Cæſare Genuam reuerſo, tentatæ ſunt pacis conditiones, at fruſtra. Is deinde in Hiſpaniam rediit, relicto Alphonſo Daualo Mediolani. Is mox collectis Hiſpanorum Italorúmque copiis, nouas res moliri cœpit. Principio Quierſium urbem oppugnare fruſtra cœpit: mox auctis copiis rediens, urbem deditione facta recepit: inde Daluã peruenit, quam & recepit. Id Galli intuiti, parte alia aliquot & urbes & caſtra expugnauere. At Daualus ſuos hortatus Queraſum obſedit: præerat oppido Cæſar Fulgoſus. Poſt aliquot dierum oppugnationem, multis cæſis, in quibus fuit Liuianus Bartholomæi Aluiani filius, Fulgoſo inde cum ſuis omnibus ſaluo emiſſo, urbs ab hoſte recepta eſt. Nec ceſſabat interea Salaßiorum princeps Franciſcus, qui nuper ad Cæſarem trãsfugerat: iſque Quarayum interea Gallis extorſerat: atquè ita utrinque accenſi ſunt, ut media hyeme acrius bello urbibúſque oppugnãdis incumberent. At ea æſtate qua Cæſar in Galliam peruenerat, in Belgica Gallia minus ei ex animi ſententia res cecidere. Nanque Henricus Nanſous, quem Anaxonenſem Comitem uocabant, cum uiginti quinque hominum millibus, ſex equitum millibus, qui ex Menapiis ac Cliuenſibus contracti erant, cum Cæſari uictori circa Lutetiam occurrere ſe putaret, falſus eſt. Id Regis induſtria factum, qui antequam Cæſari occurreret, ualidis præſidiis omnia loca ſepſit, adhibitis ubicunque ſtrenuis hominibus. Circa Morinos Bernulienſem Canaplium è Crequiorum familia: ad Montrolium ipſum Crequium: ad Dompierrum Mihernã:

ad Dourlanum Bouchanneum,conſtituerat:Borbonio Vindocinenſi, & Claudio Lotharingo Guyſio ſumma imperij tradita:uiderent, agerent,ne quid toto eo tractu, cui Picardiæ & Campaniæ nomẽ inditum eſt,hoſtes nocerent. Sed hi cum exiguis copiis occurrere hoſti non poterant, tantum extremũ agmen carpentes uariè eos infeſtabant. Nanſous inſtructo exercitu gradiens ubique prædam abigebat: incendiis omnia fœdabat: Tupignium arcem cæſis qui in præſidio erant,recepit. Arcis cuſtodem (quando locum extra militarem diſciplinam aſſeruarat,nam ita militari diſciplina uolunt cautum, quaſi cæteræ res parum gratæ in bellis ſint aut piæ)ad portam arcis necauit. Ad Guyſiam mox urbem perrexit, (ea eſt hodie munitior) deſertã urbem occupauere expilatis omnibus, ut & Ribemontium. Mox ad Fanum Quintini peruenit:(id alij Sanctoquintinũ uocant) nactuſque ſitum urbis & audaces oppidanos, & qui intus in præſidio erant ad Peronã perrexit. Lacus parte una ingens urbem alluit:urbs modica,arx paruula,turris potius quã caſtri nomẽ retinens: ſed cincta mœnibus ſatis ualidis, quæ foſſis quas aquæ alluũt,cinguntur. Expugnata Perona nõ difficilis uia ad Lutetiã patebat:idq; Rex intelligẽs, Marchianũ & Philippũ Bolãuillierium,cui Dãmartini comitis nomẽ paſsim inditum, homines probatæ fidei & rei militaris peritos urbi præpoſuerat, cũ duobus peditũ millibus, quibus Sarcuſus & Saiſſeuallus præerãt. Sæpe hoſtes poſt quaſſata mœnia in urbẽ irruerunt.ſemper pulſi:ut pluribus locis cũ impetũ facerẽt,multũ laborandũ fuerit ducibus, ne quid urbi accideret. At oppidani ipſæq; mulieres ultrò militũ munere fungebãtur,murus deiectus: latè multi tormẽtorũ impetu diſcerpti,ut accidit Taſteo Burdigalenſi. Nanſous ubi uim malè uidet ſuccedere,cuniculis caſtrum tentat adoriri. Sed ea in re contrariis actis cuniculis opera & in-

duſtria Dammartini, inanis eius fuit conatus: exitioſaque nimia induſtria & cura Dammartino, qui intra ipſos cuniculos proruens, magnum ſui deſiderium reliquit. Ita poſt longum tempus ſoluta obſidio eſt. Ciues ob ſtrenuam operam, tributis in aliquot annos à Rege liberati. Laudatur ea in obſidione uirtus & ſcribæ Peronenſis, & lanij cuiuſdã; qui Cæſarianorum impetum ſoli ſuſtinuerunt aduerſus innumeros, dum interea Gallici milites imparati adcurrunt. Sed & commendatur Claudius Lotharingus Guyſius, qui cùm omnes aditus armati hoſtes obſediſſent, trecentis militibus immiſsis obſtupefactos ac perterritos Peronenſes recrearit: equites quidem Franciſci, ſtrato muro corpora negauere ſeſe obiecturos hoſti: Itaque ciuibus ipſis hæ partes ſuſcipiendæ fuere. Eodem tempore Domirius unus è Cæſarianis, ex multis copiis quæ Hiſdini erant, apud Cæſarianos lecto fortiſsimo quoque Fanum Requierij uicinum intercipere conatus eſt. Intromiſsi mox ibi centum pedites: ſed hoſtis recens parum aberat quin ui perrumperet. At mulieres ipſæ pice aquiſque calidis & feruentibus admotis, mœnia ſcandentes uiris admixtæ, ita uirorum officio functæ ſunt, ut re infecta multis cæſis redire coacti ſint. Sed & à mulieribus uirili habitu dimicantibus, extorta hoſti duo uexilla. Alter ex Cæſarianis Regnauillus, cùm in Bononienſem agrum uicinum incurriſſet, Deſuernenſem uicũ cum caſtro expugnauit At Odoardus Bieſius qui Bononiæ præerat, acceleratis nocte itineribus, cum lectiſsimis copiis aduentans, ſepſit recumbentem cum ſuis Regnauillanum. Itaque cùm locus eſſet inutilis ad uim experiendum, admouerentùrque machinæ, qui ſe uictorem crediderat uictus eſt: ipſeque captiuus cum ſuis omnibus Bononiam abductus eſt. Cognita hoc bello Bieſij uirtus, quem & Rex prius in conſilium uocarat, deliberaturus quo pacto Cæſari occur-

reret, atque is poſt aliquod tempus tribunus militum deſignatus eſt. Eadem *hyeme, qua ſuprà* Daualum *multa moliri docuimus,* Iacobus Scotorum Rex *in* Galliam *ueniens, magnificè exceptus eſt. Data eſt ei in matrimonium* Margareta Regis *filia: quæ poſt aliquot menſes in* Scotiam *perueniens, inſigni mulier uirtute, extincta eſt.* Nuptiæ Lutetiæ *ea pompa celebratæ, quaſi una ea cura* Regem *maneret, cùm interim in* Pedemontanorum *finibus* Daualo *occurrendum potius fuiſſet.* Sunt *tamen circa id tempus* Centrones, *quos* Tarantaſios *uocant, à* Franciſco Borbonio Paulino Comite, *&* Gulielmo Fuſtembergo *ui expugnati, prædáq; ingens abacta: ubi etiam* Federicus Fuxeus Candalius Comes *adfuit.* Fuerant *autem* Gallici *equites ab iis ſæpe direpti, in quibus & aliquot ex aliis* Maugironi. Conflanum *eorum oppidum tum miſerè incenſum.* Sunt *& apud eoſdẽ duo fana,* Fanum Petri Moſterij, Fanum Iacobi Montani. Poſterius *hoc fanum, quod & oppidi nomen retinet, munitum poſtea eſt à* Gallis: *quo & lacus uicinus & amnis præterfluit.* Conflanenſes *in* Maugironi *militum ferociam, quaſi fuiſſent omni diritate teterrimi, multa poſtea effudere.* In *eius loci oppugnatione laudata eſt ſolertia* Zachariæ Caſtetiaci, *qui in lacum mento tenus progreſſus, hoſtes globulis fiſtula ferrea emiſſis feriebat.* Carolus Conſius Aquitanus *ex* Santonum *nobili familia, tum* Thurino *præerat: huic* Burio *uulgarius cognomen eſt.* Certior *factus* Caſale *minus diligẽter aſſeruari, incitatúſque ciuium aliquot promiſſis, qui ægrè* Mantuanum *in urbem tum aduentantem excipiebant, frequentes milites ſilentio noctis educit.* Galli *ſigno dato celeriter occupant urbem: ut* Hiſpani *cuſtodes qui caſtrum munitiſſimum præſidio tenebãt, uix ſe è* Gallorum *manibus eriperent.* Salui *tamen caſtrum, quod ab urbe ſeparatum eſt, urbéque ualidius, ingreſſi, per* Mantua-

num, Daualum, qui tum Aſtæ militem reficiebat, certiorem de urbe capta faciunt. Is integra nocte cum ſeptem aut octo hominum millibus, nec uentis nec imbribus deterritus, eò mox aduolat: ſenſere Galli hoſtium aduentum, ex urbe ne prodirent deliberatum eſt: nam auxilium expectare ſe Burius aiebat ab Guydone Rangonio, qui author urbis intercipiendæ fuerat. Committitur tota urbe prælium ipſo Burio acriter dimicante, leuibúſque aggeribus ut tempus poſtulabat diductis. Poſt longum certamen uicti Galli, multi capti, ex captis multos aiunt liberaliter dimiſſos. Ipſe Burius captus, eo prælio fortitudinem militis, & prudentiam ducis oſtentans. Nam ſi perculſis Gallis Daualus inſtitiſſet, haud dubiè Thurinum in ſummum uertebatur diſcrimen. Diuerſo euentu à Cæſarianis parte alia pugnatum. Nam cum Franciſcus Salaſſiorum princeps Carmagnolam urbem intercipere pararet: etſi numero Cæſariani ſuperiores erant, loco tamen freti Galli, irruentes multis cæſis depulere: Rauellum quoque tentantes, pleriſque deſideratis inde ſeſe proripuere. Ea urbs ſita eſt loco plano: arx eo tempore non admodum munita: ipſe cum duabus machinis qua parte ſitæ ſunt arcis portæ, cum murum ſterneret, & minus aptè uideret tormentorum magiſtrum ictum dirigere, tormẽtum ipſe ſuo loco diduxit, directurus ictum quà commodius uidebatur. Dum hæc tentat pila plumbea circa humeri partẽ ſuperiorem ictus concidit, haud ita longe à materna domo. Annus agebatur milleſimus quingenteſimus triceſimus ſextus, cùm ad Ambianum contractis lectiſsimis copiis, ubi cum decem Germanorum millibus Gulielmus Fuſtembergus Comes adfuit, & Anna Mommorantius: deliberauit Rex in Belgicam Galliam progredi: adfuerunt pluſquàm triginta peditum milia, equitum ſeptem. Cum his copiis Rex progreſſus, Auchium mox expugnauit, deditione uo-

 luntaria

luntaria loco recepto. Inde Hiſdinum contendit. Vrbs mox impetu facto, cum Cæſariani deditionem recuſarent, expugnata eſt & direpta. Cæſus tamen in oppugnatione Dunchius, & Helius uulneratus, ambo rei militaris habiti non imperiti. Cæſariani ſeſe in arcem uicinam recepere ſanè quã munitiſsimam. Admotæ machinæ nihil proficiebant: rari inueniebantur, qui ſe ad eam inuadendam accingerent, ob perpetuum ſtrepitum hoſtilium machinarũ, a quibus multi paſsim proſternebantur. Vnus tamen inuentus Brondaſius Cauderoto uico Aquitanico in Vaſatium præfectura natus, qui conſtantiſsimè murum ſubiens, impetitus pluſquàm mille leuibus machinis ſaluus redierit, & ui expugnari poſſe locum docuerit: ob quæ à Rege multis mox ſit donatus muneribus. Circa prata uicina erat turris ingens arci imminens. Iam multos dies fruſtra Rex conſumpſerat: aderántque à Britanniæ Rege legati qui eum admonerent, locum eſſe naturâ inexpugnabilem, ob quæ iam rumor percrebruerat totis caſtris ſoluturum Regem obſidionem. Redibat tum è captiuitate Cæſarianorum Carolus Conſius, cui Burio cognomen: atque is à Petro Nauarro edoctus, in cuniculis agendis multum ſolertiæ comparaſſe uidebatur. Huius conſilio, ea turris quam diximus cuniculis actis, proſtrata eſt aliqua ex parte. Simul per biduum admotæ machinæ ad aliam turrim, quæ diui Chriſtophori nomẽ retinet. Quæ dum Cæſariani uident, ac iam apertum ad irruptionem locum, diffidere ſibi cœperunt. Caſtrenſis qui à Rutio miſſus loco præerat, ad Regẽ de deditione acturus uenit cum aliis Cæſarianis. Conuenit uti ſaluis omnibus & rebus & impedimentis illi abirent. Ita locus receptus munitiſsimus: quẽ quidam ui expugnari primùm potuiſſe, alij, niſi ſibi hoſtes diffiſi uoluntariã deditionem feciſſent, inexpugnabilem uolunt. Receptus autem eſt menſe Aprili milleſimo quingen-

teſimo trigeſimo ſeptimo. Rex *arci* Sarcuſum *præfecit*, & Pienneum *attributis ei duobus peditum millibus* & *aliquot equitibus*. Comes Sanxerrius *iunior in eius oppugnatione cæſus eſt*, & Pombrianus Spurius. Inde *ignobilibus aliquot locis receptis*, Fanum Pauli *ab hoſte relictum* Rex *munire cœpit: id paßim* Sanctopaulinum *uocatur: loco munito* Ioannem Toteuillanum, *cui* Villebono *cognomen, cum* Moyencurtio *præfecit: his attribuit peditum duo millia, eorum qui militabant ſub* Martino Diuetotio, Renato Sanctiaubino, & Salleo. His *ita conſtitutis, cum* Bethuni *oppugnatio, uicinarúmque aliarum urbium difficillima uideretur*, Rex *in* Galliam *diſſoluto exercitu rediit*. Interea Cæſariani *instructo exercitu* (*cui* Comes Bureus, Darſcotus, Aurengius *filius* Anaxonenſis Comitis, Deſpinogus, Rentius *interfuere*) *cum triginta peditum, ſex equitũ millibus paſſim uaſtare* Galliæ *fines cœpere*: & *uidentes* Fanum Pauli *parum munitum, eò mox adcurrerunt, toto triduo admotis machinis quaſſatæ ſunt munitiones: impetus ſæpe in urbem factus*. Gallici *duces occurrêre, modò hoſtem pellere, modò tanta multitudine fatigati, loco parum fidere*. Tertio *die eo impetu hoſtes in urbem irruere, ut poſt aliquot horas ui loco potiti ſint*. Moyencurtius *cum diutius impetũ eorum ſuſtinuiſſet, unà cum fratre multiſque aliis cæſus eſt*: Salleus *ita uulneratus, ut poſt paucos dies occubuerit*: Villebonus *captus eſt*. Hoſtes Fano pauli *direpto* Hiſdinũ *ueniunt, ueriti tamen loci munitionem*, Montrolium *contendunt*. Canaplius *è* Crequiorum *familia maior natu, eò mox miſſus eſt cum aliquot equitibus*, & *ſexcentis peditibus*: *urbs uaſta maiorem numerum deſiderabat*. Illi *inſtare, admouere machinas, excidium urbi minitari*. Itaque *deditione facta, conuentum uti ſaluis omnibus urbs dederetur*. Leges *fœderis hoſtes uiolantes*, & *expilarũt* Gallicos *milites*, &

urbem diripuere: nec contenti, urbem igne paſsim tectis immiſſo delere uoluere. Ita urbs fœdo incẽdio conſumpta. Tẽtauere hoſtes Dampierreum *arcem, cui* Miherueus *præerat expugnare: at fruſtra multis amiſsis rediere, uico prius expilato.* Rex *interea ad nouas ſcribendas copias* Henricum *filium, & Annam Mommorantium* Ambianum *miſit: ubi quotidie nouæ copiæ conueniebant.* At *Cæſariani* Morinorum *urbem* Tarauennam *adorti, ualde in expugnanda laborabant.* Præerat Morinis Bernulienſis Crequius *è* Canapliorum *familia: iam quaſſata parte mœnium irruptionem minabantur.* At Crequius *ubique occurrere, lapſa reficere, aperta aggeribus factis admotiſque uirgultorum faſciculis, & ſulphureo puluere, ita hoſti obſtare, nihil ut minus quàm de irruptione cogitarẽt: & machinæ bellicæ ita emittebantur ex urbe, ut ſtrages hoſtium non leuis fieret.* Et *iam obſeſsi integrum menſem obſidionis incommoda pertulerunt, nihilominus fatigati: tantum* Bernulienſis Delphinum *qui apud* Ambianos *erat, admonuit, ſulphureum puluerem omnem iam conſumptum: daret operam ut in urbem intromitteretur, alioqui periculum eſſe ne hoſtes ui loco potiantur.* Diu *deliberatum eſt quid agendum eſſet.* De *conſilij ſententia* Claudius Ennebaldus *cum lectiſsimis equitũ turmis, peditibus trecentis, quibus* Brandaſius *præerat, curã ſibi ſumpſit cum ſacculis breuibus ſulphureo puluere onuſtis, quos ſinguli & equites & pedites ferrent, in urbem introeundi.* Nec *mora, ut deliberatum eſt, fruſtra hoſte iter impediente, in urbem peruenit.* Recreati *eius aduentu oppidani, præſertim cùm à* Delphino *maximus quotidie ſcribi copias oſtenderet, quæ ſoluere hoſtes obſidionem cogerent.* Brandaſius *cum ſuis in urbe relictus eſt.* Hoſtes *ignari eiuſce expeditionis, arbitrati id quod erat futurum, ut redirent in caſtra* Gallica, *qui eò contenderant, diligentius*

uias ſepſere: quod in tanta multitudine non difficile illis fuit. Itaque redeuntem Ennebaldum cum ſuis intercepere, captiuúmque abduxere, cum Honorato Sabaudiano, Pienneo, Hugeuilleo, Ludouico Præpoſito, cui Senſaco cognomẽ, & multis aliis. Interea cum Delphinus cum lectiſsimis copiis adeſſet, actum de concordia. Ea ad Bomium inita eſt, uſque ad decimum menſem, non tamen ut commearent utrinque mercatores: tantùm ut utrinque interea bello abſtinerẽt. Ita è Morino illi abiere. Ennebaldus deinceps gratia apud Regem multum ualuit: deſignatúſque tribunus militum, liberatúſque è captiuitate. Hunc ſaluum redire potuiſſe alij aiunt, cùm è Morino profectus eſſet, niſi adoleſcentes aliquot rei militaris ignari, ultro hoſtes excitaſſent, occaſionémque ſequendi dediſſent. Ioannes Bertrandus præſes Pariſienſis, cum prius in Germaniam miſſus eſſet, tunc in urbes Allobrogum ſeditionum incẽdiis flagrãtes, Regio nomine ueniens, humanitate ſua flexit, reuocauítque ad officium ruentes Sic enim imperium temperabat, humanitatem grauitati miſcens, ut illis non ingratus dominatus Francicus uideretur. Hæc ideo adſcripſi, quando ſemper illud M. Catonis probaui, qui præclarius ſcripſit manſuetudine & innocentia imperatoris, quàm ui militũ prouinciam conſeruari. Paulò antea in aulam perferebantur quotidie triſtiores rumores de Francis pulſis: qui quanquam ſine authore eſſent, non deerant tamen qui mox eos exciperent, & ſcriptis ex aula literis undique diſsiparent. Id edicto coercitum, latiúſque Rex fuerat prohibiturus, ni à Petro Caſtellano ueteris hiſtoriæ fuiſſet admonitus, quà id prohibentes Amyclæ ſilentio ferũtur periiſſe. Ipſum Bertrandum eodem tempore factione quorundam ad Cambrcium Allobrogum urbem narrant ab hoſte unà cum urbe interceptum. Sed cum aduentare copiæ Regis narrarentur,

tur, placatis etiam & emißis hoſtibus, induſtria illius & liberalitate, ſeruatam urbem. Circa ea tempora Humerius *Albam in ditione* Monteferratenſi *hoſti ademit, &* Cheraſcum. *A* Buſco *oppido ſubmotus eſt, ita repentè ut panico terrore oppreſſum multi crediderint: alij id in* Conij *oppugnatione accidiſſe aiunt.* At Alphonſus Vaſtius, *quem & uocant ab auunculo* Daualum, *interea in* Pedemontanorum *finibus, poſt* Quierſium *expugnatum, multáque alia loca ut ſuprà oſtendimus, paßim agros populari cœpit: unde annonæ inopia laborare* Gallos *erat neceſſe.* Et *quando* Humerium, *qui è* Thurino *in* Galliam *peruenerat, redire cum expeditis copiis fama erat, itinera ita ſepſit, aditu ut urbis prohiberetur.* Id Boutierius *intuitus, cùm progredi arduum, & tueri urbem ſalutare uideret* Galliæ, *priuato cõſilio cum delecta militum manu* Thurinum *ingreſſus eſt: ciuiúmque animos ob annonæ inopiam territos, ſolatus eſt.* Irritus *erat* Dauali *labor in oppugnando* Thurino, & Pignerolo: *itaque tentabat fame ad deditionem urgere.* Rex *à ſuis admonitus quo ſtatu res eſſent, contracto ingenti exercitu, præmiſſo prius* Henrico Delphino & Anna Mommorãtio, *expeditioni ſe adcinxit.* Hoſtes *eius aduentũ ueriti,* Suſam *mox urbem reliquere, quam occupabat* Cæſar Neapolitanus. Vaſtius *inde* Moncalerium *peruenit, deliberãs eo loco* Regem *expectare.* Rex Taurinũ *(quod uulgò uocant* Thurinum) *profectus, magnificè excipitur.* Caſtrum *quoq;* Vilanum, *quod ingenti præſidio* Cæſariani *munierant, ui expugnatum eſt: multis cæſis, dum* Burius *agit cum præfecto de deditione, parte alia irruente à* Gallo *receptum.* Inde Rex Moncalerium *pergit: eius aduentu non expectato, urbe hoſtis ceßit, omni re inſtructa: ac urbes finitimas præſidiis muniit.* Dum Quierſium *ſe recepit* Vaſtius, *ſequentibus* Gallis *ita dimicatum eſt, ut* Rex *pugnam expectarit.*

Sequenti die actum de induciis: hæ à Rege in tres menſes conceſſæ: inſtante hyeme, cùm ſciret & Quierſium & uicina alia loca egregiè munita. Vaſtius pactis induciis, ad Regem ſalutandum profectus, amiciſsimè excipitur: eique omnẽ ſuam operam detulit, in perpetuæ pacis conditionibus cum Cæſare ineundis: quæ iam apertè utrinque tractabantur. Hyeme quæ ſecuta eſt, conuenere Regum oratores ad Leucatam: nec tamen pacis conditiones utrinque placuere. Tantum dilatæ ſunt in æſtatem proximam, cùm Põtifex Niceam uenturus eſſet. Menſe itaque Iunio, anno milleſimo quingenteſimo trigeſimo octauo, cùm Cæſar non lõgè à Villafranca ueniſſet, Pontifex autem Paulus cum cœtu purpuratorum Niceam, Rex ad Pontificem uiſendum profectus, benigniſsimè excipitur parata extructáque temporaria domo, quæ in ſpeciem caſtri nobiliſsimi eſſe poſſet. Eò Rex cum Pontifice uenit, comitatus aulicorum turba, & Gulielmi Fuſtembergi militaribus Germanicis turmis: iterũ ad Pontificem atque iterum etiam profectus. Ad Cæſarem, qui intra myoparones ſuos bellicos, ripæ proximos deſidebat, Eleonora Regina ſoror, cum turba aulicarum profecta, põticulo fracto riſum mouit Cæſarianis, qui aulicas aliquot repentè conſternatas ipſi aquis circunfuſi metu liberarunt. Hoc eodem anno menſe Nouembri annonæ caritate uexata Aquitania, & grauius propoſito edicto Regio, quo genus id nummi, quo Aquitania abundabat, uelut parũ iuſti ponderis ſublatum eſt: uulgus id genus nummi uocabat Vaccas Biarnenſes: percutiebatur enim ad Morlanum oppidum, & aliis Biarnenſis præfecturæ locis. Inſigne huius nummi Vacca, gentilitia inſignia Biarnenſium & Fuxeorum procerum, qui tum illis imperabant. Multi qui ſinceros nummos è Burdigala, totáque ipſa Gallia exportabant, inde quæſtum ingentem nacti, relatis nummis minus probis

iudicio ſenatus damnati: & coacti ſincera, iuſtique ponderis pecunia enumerata plebeculæ, quæ hiſce Vaccis *abundabat, nummos alios permutare.* Tot *propoſitis edictis* Regiis, *nummaria res nunquam conſtitui potuit, ut nobis quidem* Francis Mario Gratidiano *opus ſit, quem* C. Plinius Romæ *inſtituiſſe ſcholam probandi nomiſmatis ait, ut ægrè fallere poſſent adulteratores nummi: tam iucunda plebi lege, uti* Mario *uicatim ſtatuas dicarit: quanquam ſunt apud nos & collegia huiuſce rei, & iudices innumeri.* Principio *huius belli cum* Georgius Monlucus *ſcripſiſſet, pedites educturus eos in hoſtes, fratrique educendos commiſiſſet, ij in oppidum* Albigiorum, *cui inſula nomen, peruenientes, cum moleſte ferrent aditu ſe oppidi à ciuibus arceri, in oppidum peruenere:* Libidine *matronas uirginéſque polluêre.* Vnde *proſcripti omnes poſtea à* Rege, *cum & iunioris* Monluci *precibus nullis adduci potuiſſent, quin ſecus atque in hoſtico prædarentur.* Sic *exitu poſterioris belli à* Bernardo Deueſo *conſcripti pedites, ad* Mõrauellum *uicum* Petrocoriorũ, *in ruſticos graſſati ſunt: palámque acta omnia & quæſtiones in reos decretas exuſſere, uexaueréque ſuos hoſtili ferocia.* Hæc *ut geſta eſſe narrant* Gallici *annales, bona fide appẽdimus.* Cæterùm *exteri fere ſcriptores in rebus præſertim* Subalpinis, *eadem & preßius & diligentius & fidelius quoque multis retuliſſe uidentur: quæ nos quoque operæpretium facturi uidemur, ſi ut ſimpliciter prodita ſunt, ſcripſerimus.* Ordiuntur *illi à* Cæſaris *in* Narbonenſem *prouinciam irruptione, qui* Andreæ Doriæ *maritimum omne imperium,* Subalpinum Salutiano *decreuerit,* Salmonem *peditatui præfecerit,* Cæſarem *claſſe uectum, ſtipatum cœtu nobiliſsimo, &* Tuſcorum *cohortibus appuliſſe* Veizuinũ: *ubi conuenerant terreſtres copiæ omnes duce* Læua, & Vaſtio Daualo, & Ferdinando Gonzaga. Proceſſerat *tamẽ*

longius cum leui equitatu Gonzaga, circa caſtrum duobus miliaribus proximum Verſui. Ibi pluſculos dies cum ſediſſet Cæſar, conſilio de ſumma belli habito, mox Gonzaga imperat Ioanni Chiaciaro, præpoſito aliis leuium equitum, exploret quid moliantur Galli, longéque procurrat. Is diligenter mandata curans, cum quinquaginta equitibus, nactus eſt Monteianum & Boyſium. Ducebant hi cẽtum cataphractos equites, octingentos pedites, qui iam agros urebant, ne prædæ eſſent Cæſari. Hæc ille Gonzagæ renunciat. Ille ſummo diluculo pergit Gallos inſequi, eductis ſecũ duobus Germanorum millibus, mille Italis, cum infinito numero leuis equitatus. Fixit caſtra in oppidulum uicinum, quod tribus miliaribus diſtabat à Gallis, excitatíſque ſuis prima luce, & inſtructis relicto peditatu, educit ſexcentos equites, & in Gallos contendit. Medio itinere erãt qui ſuaderent ne iter acceleraret, accerſeret robur peditum. Alij diſſuadebant, interpoſita mora elapſuros Gallos dicentes. Viſum eſt commodius futurum, ſi ad extremum locum prope Breignollum oppidulum ſitum inter duos monticulos ſeſe collocarent, aut longe ab hoſtibus, & reuocarent eo loco pedites. Sequenti die Chiaciarus & Paulus Luzáſcus, uixdũ illuceſcente aurora, acrius præcurrerunt cum leui equitatu. Repentéque ſuperuenerunt excubiis Gallorum matutinis imparatis: tumultúmque miſcentes, effecere ut apud Gallos tumultuoſe ad arma conclamaretur. Nec deſunt qui prandentes interceptos putent: alij malũt ſtertentes adhuc. Multi oppido egreſſi, celeriter in aduerſos hoſtes incurrunt. Illi Gallicum impetum non tulere: celeriter ad ſuos ſe recipiũt. In Gallos longius progreſſos inuectus eſt mox Gonzaga cum omni equitatu, incitatus maxime oratione Chiaciari, & Valerij Vrſini, cum multi expectandum peditẽ cenſerent. Pugnatur utrinque acerrime: æqualique marte dimi-

catum eſt aliquot horis. Multi ex hoſtibus cæſi, in quibus fuere Stephanus Dapnius Parmenſis, & Polecanus Bononienſis. Procedente pugna, cum ferre ultrà noſtri tantam uim hoſtium non poſſent, qui imparati cum paratiſsimis congreßi erant, cedebant Galli, inſtabant Hiſpani cum leui equitatu. Ita undique cæſis Gallis multi ſeſe proripuere. Monteianus & Boyſius capti. Sequẽti die Læua ſe cõiungit cum Gonzaga: deinde cum robore copiarũ Cæſar, à quo comiter capti excepti ſunt. Inde peruenit Cæſar ad Fanũ Magdalenæ, tandémque ad Aquas Sextias peruenit, caſtris in planicie fixis: ibíque duos menſes deſedit, captans aliunde occaſiones commodiores, quibus Gallia potiretur, quam iam ſpe hauſerat. Iunio peruenerat ad Aquas Sextias. Mẽſe Auguſto cupido eum inceßit Maßiliæ uidendæ. Vbi erumpentibus Gallis uariæ uelitationes factæ, cum uideret fruſtra à ſe urbem tentari, uaſtatis omnibus agris, uſque ad foſſas Marianas & Arelatẽſes: claſſe (ut ſuprà proditũ eſt) cum prius ad Aquas Sextias rediiſſet, ſubduxit, cũ undiq; rumor percrebruiſſet aduentare Regem cum florẽtibus copiis. Eodem tẽpore quo Cæſar erat in Gallia, parte alia Taurini oppugnari cœpti à Medehino regulo Muſo, quẽ & Muſonium uocant. Is cum duodecim hominũ millibus, urbe ſe potiturum ſperabat. Ei aderant Scalengus, Cæſar Neapolitanus, Petrus Comes Belioſus. Præerat Taurino Regis nomine Claudius Ennebaldus, cui aderat Carolus Conſius Burius Aquitanus, Marcus Antonius Cuſanus, Ludouicus Biragus, Lælius Marinus, & plures alij è nobilitate Gallica & Italica. Vrbs obſidebatur: utrinque erũpentibus Gallis magnis animis certabatur. Interea Thomas Picus Mirádulanus, cũ duobus Germanorũ millibus, & quingẽtis Italis, uaſtatis agris Mirandulanorũ, copias ſuas Muſonio iungit. Galli nihil eius aduẽtu cõmoti, crebris eruptionibus caſtra

hoſtium infeſtabant. Cuſanus decoris auidus impetrat ab Ennebaldo ut ſibi liceat cum ſuis Læliiq; turmis urbe egredi, futurum ut Seuilanum locum munitiſsimum imparato hoſti extorqueat. Probatur conſilium. Egreſſus urbe cum mille quingentis militibus, dum Seuilanum tentat, paratiora omnia quàm putarat nactus eſt. Fortiter impetum illi ſuſtinuere. Is ſe deiectum ſpe uidés, populatus agros, in eccleſiam uicinam, ubi Cæſariani telorum armorúmque ingentem multitudinem congeſſerant, ignem immittit, qui ſecundo uix die extinctus eſt. Non latuit Muſonium Cuſani audacia, ſuſpicionéque aſſecutus, infectis rebus inde moturum, Scalengo imperat eductis duobus peditum millibus (quorum maior pars è ſclopetariis conſtabat) locum deligeret medium inter Taurinum & Seuilanum: unde in inſidiis ſuos locans, in regredientem Cuſanum impetum faceret, ac intercluſos Gallos Italóſque exciperet. Redeunt Cuſaniani, ſed maiore ordine quàm Scalengus putarat: nec tamen uanus omnino hoſtium conatus. Vbi proximi fuere hoſtibus, Scalengus emiſsis leuioribus machinis cædem edere incipit. Res eo erat durior, quòd illi rurſus in nemora ſe proripiebant. At ubi pedi pes utrinque collatus, ancipiti certamine acriter dimicatum eſt. Sed Scalengus procedente pugna inferior, antequam maior clades acciperetur, refugiebat ad caſtra: dum inſtat acrius Cuſanus, cōfoſſus uulneribus corruit. Birago tamen urgente, paſsim hoſtes aut cæſi aut diſsipati, in ſua caſtra perfugere. Cæſi ex hoſtibus ducenti, ex Gallis Italiſque centum & quatuor. Biragus & Lælius, Cuſani corpus pompa Taurinum retulerunt. Ennebaldus illius morte commotus eſt, cum & ſumma prudentia eſſet, & intrepidus ad obeunda pericula. Interea Muſonius certior factus, obſeſsis iam ad inopiā uenientibus, ſubſidio mox affuturum Guydonem Rango-

 nium

nium cum lectiſsimis copiis, ſoluta obſidione peruenit Carignanum*; inde in* Aſtenſem *agrum profectus. Quo hæc agebantur tempore, parte alia* Guydo Rangonius *Cæſari infeſtior: quòd neque* Froſpero*, neque* Fernãdo Daualo*, aut* Carolo Lanoio *mortuo præfecturam ullam accepiſſet, qua digniſsimus habebatur ob multa fortiter geſta, operámque Cæſari ſuperioribus bellis datam.* E Venetis *profectus* Mirandulam *contendit, literis regiis inuitatus ad* Italicarum *copiarum ingentem numerum conſcribendũ.* Ioannes Teus *cum ſexcentis* Gallicis *equitibus eò quoque uenerat, atque unà cum* Galeoto Pico Mirandulano *facilè* Thomam Picũ Mirandulanum *&* Tamiſum*, qui* Cæſaris *nomine deliberabant de* Mirandula *intercipienda expulere. Illi (ut oſtendimus) uaſtatis agris ad* Muſonium *peruenere. Excitati multi ex* Italica *nobilitate* Gallico *nomine, certatim nomina dabant militaturi ſub* Rangonio *ueterano duce. Superuenere codicilli regij cum legato regio, qui ſummã imperij detulerat* Rangonio*. Hunc ſequebantur* Galeotus Picus*,* Teus Sanctocelſus*,* Ioannes Thurinus Sanſepulchrus*,* Rauelus Concordienſis*,* Caninus Gonzaga*,* Annibal Comes Nuuolarus*,* Cæſar Fulgoſus*,* Petrus Stroſius*.* Comes Berlingerius*,* Caldora Reamus *ad decẽ peditũ millia cõtraxere equitũ duo millia, at nõ* Gallico *numero inſtructorũ. Luſtrato exercitu qui armis uariéq; contextis ſplendebat, peruenere* Carpũ*: inde* Rezũ*. Inde emenſi agrũ* Parmẽſem *&* Placẽtinũ*,* Stradellam*, mox* Vogheram*, &* Tortonã*, tandem &* Genuam *hortante maximè* Fulgoſo*. Miſſus caduceator qui ciuibus denuntiaret, redirent ad officium, ueterem* Regem *mitiſsimum, atque* Gallicum *dominatum reciperent.* Reſponſum *eſt non defuturos qui* Cæſaris *nomine urbẽ tueãtur.* Rangonius *ſequenti die* Canino Gonzagæ*,* Berlingerio*,* Ioanni Thurino *imperat, parata omnia ad obſidendum*

urbem habeant: parantur omnia: hinc Galli, hinc Itali urgent: admouentur uariis locis ſcalæ. Cæſariani machinis, telis, haſtis multos iam conſcendentes deturbant. Binis horis anceps fuit certamen Baptiſta Farina qui urbi tum præerat, adeſſe ſuis, inſtare quà premi eos uidet, cum prætoria cohorte adcurrere: dum incautius ſe exponit, necatus corruit. Hector Neapolitanus eo cæſo dum fortiter ſuos excitat, ipſe quoque occubuit. Cùm parte alia nuntiatum eſſet, Auguſtinum Spinulam cum ſeptem hominum millibus ſubſidio Genuenſibus uenire, remiſſa eſt oppugnatio: Cæſarianis animi aucti. Ex Gallis eo die centum partim cæſi, partim uulnerati ſunt: ex Cæſarianis quindecim cæſi, triginta uulnerati. Cæſar, qui Rangonium non dubitaret Genuam oppugnaturum, prudenter eò præmiſerat Spinulam cum ualidis copiis. Eius aduentu, & quòd nihil mouebantur Genuenſes, cum ille motũ aliquem ex tam uaria ciuitate ſperaſſet, obſidionem quibuſdam diſſentientibus ſoluit: abactáque ex agris ingenti præda, incenſiſque arcibus aliquot, mouere copias in agrum Aſtenſem. Cúmque Aſtam uacuam uideret milite, inde panis cibarij ingentem numerũ lucanicorúmque abduxere, parte ſuis diuiſa, parte diuendita. Rangonius deinde Carignanum admouet copias: cingit locum obſidione, munitum illum quidem, at non talibus munitionibus quæ hodie excitatæ ſunt. Cæſariani cum ſe tantis copiis impares uiderent, extremáque omnia ſemel oppugnato Carignano paſſuros, deditionem fecere. Ibi cum ingentem ſimilæ copiam nacti eſſent, partem curarant Taurinis aduehendam, qui iam penuria tritici fatigabantur. E Carignano deinde Carmagnolam contendit, quam Salaßiorum reguli nomine tuebantur Cæſariani: ſed & ea intra paucos dies recepta eſt præſidióque Gallico firmata. Hæc circa finẽ Septembris geſta ſunt anno M. D. XXXVI. Venit ille

deinde Pinarolum accerſito Canino, Annibale Nuuolaro, Acciolo Romano, Antonio Maria Aueroldo: in hyberna eos cum ſuorum alis mittit ad Quierſium. Hi antea ea fuere arrogantia, ut neque Gallos neque Cæſarianos exciperent, tum libenter iugum ferre uiſi. Mittit deinde Cæſarem Fulgoſum cum mille peditibus & ducentis equitibus ad oppugnandam arcem munitam Raconam, ibi præſidio relictus fuerat cum ſex Italorum ſignis Annibal Brancaccius Neapolitanus, & Alexander Cribellus Mediolanẽſis. Prima luce Fulgoſus ſubmiſsis ſuis acriter inſtabat, adcurrentibus undique Gallis Italiſque ſi quà irrumpere poſsint, aſsidue aliis ſuper alios irrumpentibus. Annibal & Cribellus & ipſi cum ſuis forti animo pro munitionibus pugnabant. At dum undique premuntur, antequam omnes opprimerentur, multi erumpentes fugere, multi cæſi, multi capti unà cum Annibale & Cribello: ingens præda parta. Eodẽ terrore qui Seuilano præerant perculſi, deditionem fecere. Arcis cuſtodia donec Ennebaldus prorex conſultus eſſet, Lælio & Berlingerio commiſſa: eo conſulto, Petro Corſo & Ioanni Thurino. In hiſce excurſionibus laudatur ſolertia eius militis qui plures ex hoſtibus baliſta feriebat quã multi qui leuioribus in machinis emittendis ſolertiſsimi uidebantur. Iam Ennebaldus in Galliam redierat. Thurini cuſtodia commiſſa eſt Carolo Burio, à quo menſe Nouembri ſequenti Caſale oppugnatum eſt, ut antea ſcripſimus, eique poſtea extortum. Tantum addunt exteri ſcriptores Ioannẽ Gulielmum Bandram authorem fuiſſe Burio urbis intercipiendæ, cum iam præmiſsi in urbem eſſent à Mantuano, cui eum principatum Cæſar addixerat, qui ea curarent quæ ad eum magnifice excipiendum pertinerent. Addunt ſuperuẽtu hoſtium cæſum Chriſtophorum Aquitanici peditatus ductorem ſtrenuum. Iam inſtabant hyberni dies. mẽſe Ia-

Ianuar. anni M.D.XXXVII, *hyems erat ſumma, tempeſtas perfrigida, imber frequentiſsimus.* Reliqui *omnes tectus ſe continebant, quibus frigorum uim pellerent, aut lenirent curas & animos oblitos laborum.* At non Rangonius, Teus, Boutierius *Gallicarum copiarum ductores remittebant animos à curis bellicis.* Idem *accidebat* Alphonſo Vaſtio, Daualo, Franciſco Salutiano, Pyrro Columnæ, *qui* Cæſarianis *præerant.* Sedebat Vaſtius *ad* Pinerolum, *ſubmittebat undique exploratores.* Mittit Rangonius *ad* Rupem Caraiam Torteſanum Antonium *cum duobus peditum millibus, & tredecim ſignis, qui locum hoſti extorqueant.* Nec *latuit id* Vaſtium: *ſubmittit ſuis auxilio cum ualidis copiis* Franciſcum Salutianũ: *atque is celeritate uſus eodem tẽpore obſeſsis adfuit, quo aderat* Torteſanus. Diu *ſe utrinque globulis plumbeis emiſsis fatigauere, ubi multi & cæſi, & uulnerati.* Oppidani *loco egreſsi acerbo ululatu* Imperium *identidem acclamãtes (quæ uox* Cæſaris *imperij cupidos eos oſtendebat) unà cum* Salutianis *in* Torteſanũ *irruere, ut cedere ille coactus fuerit: ita tamen, nihil ut fugæ ſimile uideretur.* Id Salutianus *intuitus, urget cedentes acrius: tum demum uera fuga facta, multi necati, multi diſſipati: ipſe* Torteſanus *cũ paucis elapſus, ægre ad ſuos peruenit: multi capti, inter quos* Colla Squartus *nobilis centurio,* Zacharias Ariminenſis *cæſus, quem &* Zagecheſſam *uocant.* Salutianus *ad* Vaſtium *rediit cum opimis ſpoliis: ſummóque omnium plauſu exceptus eſt.* Hoſtes *autem incredibili celeritate uſi, parum abfuere quin* Taurinos *interciperent: prodierat enim ex* Volpiano Ruffus Mõtanus, *cum ſeptem peditum millibus nocte obſcura.* Iámque *illi propugnaculum, cui nomen* Daugeum, *occupabant, ni ex uigilibus unus inſidias breui emiſſa machina detexiſſet.* Tũ *demum conclamatum undique ad arma.* Ipſe Boutierius

cum paucis ſtipatoribus iam propugnaculo hoſtes potitos inuenit. Illi dum tardius ſuos in ordinem cogunt, ex turri proxima ſummo artificio dilapſa machina effectum, ut ſimul occurrentibus undique Frãcis, pellerentur hoſtes propugnaculo: quo in periculo Taurinenſium ciues magis de Francis quàm de ſe ſoliciti uiſi ſunt. Vltro omnia ad pellendos hoſtes offerentes, ſed hæc poſtea accidere. Acceßit Gallis altera clades menſe Februario. Cupiebat Rangonius à Cæſarianis Bargoſtum munitum pulſis illis uindicare. Annibal Brancaccius, quem ſuprà captum oſtendimus, elapſus è cuſtodia peruenerat ad Vaſtium: iſque cum trecentis peditibus Corſis, Sardis, Neapolitanis huic præpoſitus fuerat. Mißi ſunt ad eam oppugnationem Cæſar Fulgoſus, Galeotus Malateſta, Petrus Stroſius, Annibal Nunolarus, Ioãnes Thurinus, digni omnes qui imperiis ſummis præeſſent. Caſtra Bargeſò collata. Impediti Galli Italique munitionibus, multi pulſi uulneratique ſunt. Brancaccius ſuos hortabatur memores priſtinæ uirtutis pugnarent: ita factum, ut multis deſideratis ſatius uideretur ſuperſedere oppugnatione. Cæſus eſt ex iis qui Regi militabant, Thomas Roncus uicarius alæ attributæ Nunolaro. Torteſanus angebatur atque ardebat dolore uindicandæ cladis acceptæ ad Caraium. Re cum Bouticrio communicata obſeruabat momenta omnia temporum, ſi quo tandem pacto ulciſceretur iniurias ſuas. Tandem cum obſeruaſſet præter centum Hiſpanos pedites nullum ineſſe præſidium, Aquitanis, quos ei Boutierius cũ Zacharia Caſtetiaco attribuerat, Italiſque eductis, ſummo diluculo ſumma ui infert ſuos in eum locum: ab hiſque & oppidanis celeriter concurſum eſt, certatúmque ab Hiſpanis ita acriter, ut à uiris fortibus in extrema ſpe ſalutis certari debuit. Tandem refractis portis, atque intromißis Aquitanis atque Italis, ingens cædes facta. Hiſpani omnes conciſi;

oppidani necati, ager eorum flamma omniq́ue contumeliarum genere uexatus, identidem acclamante Torteſano *Italicæ cladis ſuperioris ſe ultorem: irent nunc oppidani, & imperij inſulas proferrent: inſultãs miſeris, qui ſuperiori bello ſuperiores, pulſo eo imperij nomen acclamarant.* Salutianus *interea ardebat cupiditate ſuorum oppidorum recipiẽdorum.* Iam Monteianus, *qui perſoluto* Cæſarianis *precio, parum firma ualetudine redierat in* Taurinos, *urbi præerat.* Hic Carmagnolæ *præfecerat cum cohortibus aliquot* Italicis Stephanum Balium. *Accidit ad* Taurinos, *ut quem uis hoſtilis ſæpe erumpentem nunquam potuerat intercipere, quiq́ue quam expectationem ſui concitarat ob robur ſingulare, eam ſuſtinere ac tueri poſſe uidebatur,* Caſtelperſius Aquitanus *ſeditione inteſtina nonnullorum occumberet, haſta ab uno perfidiſſime uulneratus: cuius morte ita* Aquitani *commoti ſunt, ut niſi* Monteianus *de reis ſupplicium ſumpſiſſet, res parum abfutura uideretur à ſeditione.* Interea Vaſtius Salutiano *robore copiarum attributo, cum* Cæſare Neapolitano & Brunoro Comite *permittit oppida eũ ſua recipere, pollicitus, ubi accerſeretur, cum omni reliquo & peditatu & equitatu ſeſe adfuturum.* Inſtabat tum Martij *menſis exitus: dúmque* Salutianus *machinas dirigit, quibus arx* Carmagnolæ *cõmodius euertatur, machina ex arce emiſſa necatus eſt.* Hæc *exteri prodidere ſcriptores:* Nos *certiora ſupra ſcripſimus* Nec *minus tamen* Cæſariani *commoti, dum acriter caſtrum oppugnant, loco necatis multis potiũtur.* Stephano Balio *iuſſu* Vaſtij *gula fracta eſt, reliqui captiui remis addicti: menſeq́ue* Aprili *ſequenti à* Comite Diepæ Normano *interceptæ naues aliquot* Cæſarianæ, *ex* Indica *nauigatione redeuntes, refertæ mercibus laudatiſſimis.* Menſe *eodem miſſi ſunt à* Rangonio Baptiſta Legus & Vincentius Stroſius *cum ualidis copiis, duabuſq;*

ac tribus machinis maioribus ad caſtrum cui Brachiraſco *nomen, oppugnandum*. Hiſpani *cum diu impetum eorum ſuſtinuiſſent, & iàm multis cæſis periclitarētur, arbitrio uictorum res ſuas uitámque commiſere: quo factū eſt ut multi à* Rangonio Maſsiliam *mitterentur ad remos addicti, quaſi ulciſceretur contumeliam acceptam ad* Carmagnolam. *Interea* Cæſar Fulgoſus & Ioannes Paulus Cerus *in aulam profecti, à* Rege *humaniſsimè excepti ſunt: móxque mutatis ſæpe equis celeri curſu ad* Rangonium *rediere*. Hos *ille mox cum* Boutierio *lectiſsimiſque copiis mittit cum* Lælio Marino, Vincentio Stroſio, Baptiſta Lego, Galeoto Malateſta *ad* Bargelum *arcem*. Sedebat *idem* Annibal Brancaccius *ad uim depellendam promptus, ad* Gallos Italóſque *pellendos expeditus: ſed is fuit impetus* Gallici Italicique *militis, qui ſe indignabatur pulſum ſuperioribus menſibus, ut quanquam hoſtibus fortiter dimicantibus, multis tamen cæſis locum expugnarent, ipſe* Annibal Brancaccius *fortiſsime dimicans captus eſt: ingens præda parta*. Lælius *pila plumbea ſiniſtra ictus, poſt paucos dies occubuit*. Giraldus *quoque* Camerinus, *qui* Regi *militabat, circa caput altera pila impetitus, necatus eſt*. Rangonius *parum abfuit quin iuberet* Brancaccio *gulam frangi, quaſi eius cæde parentādum uideretur manibus* Stephani Balij & Lælij: *ſed* Boutierij *aliorúmque precibus reuocatus, incolumem ſeruauit*. Bargelum Gallico *præſidio munitum eſt: inde in* Boneſum *mouere* Galli Italique: *memoréſque commilitonum ſæpe interceptorūm, in multos acrius ſæuiere*. Confecto *bello, pacatiſque his locis* Regi, Rangonius *in aulam ad* Regem *ſalutandum peruenit: à quo cultus eſt, ut eo ſplendore, dignitate, fortitudine ueteranum ducem decebat, diutiúſque de rebus* Italicis *collocuti cum eſſent, rumor percrebruit quantum conniti animo poſſet, quantum labore contendere, tan-*

tum facturum Rangonium, ut Cæſariani Italia pellerẽtur. Ille ex Gallia in Venetiam regreſſus cum eſſet, factum eſt ut immaturo eius interitu ea conſilia perturbarentur: Eodem anno menſe Iunio cum multis equitum peditúmque millibus miſſus eſt Prætor regio nomine Humerius, quem & Dumerium uocant, cui ſe coniunxere Ioannes Paulus, Cæſar Fulgoſus, reliquíque proceres Italici & Gallici, ad Puerinum. Ex eo loco infeſtis copiis in Vaſtium progreditur, pugnandi copiam facturum arbitratus. Ille imparem ſe ſentiens, retro in Italiam peruenit: quo factum eſt, ut nemine obuio ingenti Galli præda potiti, arma undique circuntulerint: pellíque undique potuere hoſtes, ni Germani quos Humerius adduxerat, ad ſuum arbitrium omnia reuocantes, minus Humerij imperio paruiſſent: quo factum eſt, ut & illum in extremum pene diſcrimen inſolentia ſua perduxerint. Miſſi ſunt Centallus & Comes Berlingerius ad Buſchum oppugnandum, ubi præſidium inerant ſexaginta ueteranorum Hiſpanorum cum triginta ueteranis Italis. Et quanquam acriter Galli inſtarent, obſeſſorum tamẽ robore & conſtantia cedere coacti ſunt, cæſo etiam Marco Aſcocolo ueterano. Peruenit deinde Humerius in Fanum Damiani, & ex eo in Albam urbem, quæ reguli erat Monferratenſis. Qui abſumpta annona cum diffiderent munitionibus, deditionem fecere. Menſe Auguſto mittit Humerius Cæſarem Fulgoſum & Boutierium ad Cheraſcum oppugnãdum: Septuaginta Itali, Hiſpaníque totidem in præſidio erant. Cúmque à Gallis ſummo ardore oppugnaretur, qui in præſidio erant, contrà telis, ſagittis ſubeuntes impigre arcebant. Leuiorum tamẽ machinarum multitudine quæ à Gallis emittebantur, factum eſt, ut qui ſe conſpiciendũ præberet, uulnere mox accepto excederet: ita exteriorem Cheraſci murum Galli ſubeuntes, loco potiuntur, multis cæſis.

Rurſus Humerius mittit qui Buſchum oppugnarent: ſed obſeſſi magno fortique animo temere ſubeuntes depulere, multis etiam cæſis: in quibus fuere Annibal Nunolarus, & Gulielmus Finalis. Apparebat Humerium non tam quid expediret cogitare, quàm frendentem indignabundúmque ad ultionem accingi, cum mox allatum eſt adeſſe Daualum Vaſtium cum lectiſſimis copiis ad decem hominum millia, præter recentes Germanorum copias, quorum non minor erat numerus. Ita mox diſpoſitis præſidiis uelut rumore pánico conſternati Galli, ſe in loca munita recepere. Aderant cum Vaſtio Antonius Rangonius caſtrorum magiſter, Cæſar Neapolitanus, Brunorus Brixianus, & alter Vincẽtinus. Exitu Auguſti ad Quierſiũ caſtra ab hoſte fixa. Erant in præſidio Acciolus cum aliquot Italis, & Raymundus Bigorrus Aquitanus: ſtratique cum diutius eſſent muri, ut tandem hoſtes perrupere, multiſque cæſis Acciolum & Raymũdum captiuos abduxere. Vrbs ea ſita erat loco opportuno, faciléque muniri poterat. Sed Rex adduci nõ potuit, ut impenſam in rem utilem faceret: hoſtes itaq; muniere, deinceps ut Gallis deſperandum ſit eam ſe recepturos, niſi occaſione oblata intercipere poſsint. Vaſtius cum abũdaret copiis, ita milites partitus eſt, ut partem ad Moncalerium mitteret, partem ad Pinarolum: ipſe cum robore ſtaret ad Cheraſcum oppugnandum. Qui ad Moncalerium miſsi erant, admotis machinis quatiunt muros, irruptionéque facta oppido potiuntur, non magna tamen ſtrage facta: idque accidit circa initium Septembris menſis. Vaſtius ad Cheraſcum exercitu circundato, ſumma ui irrumpere nititur, maxime ſperans primo ſe acrique ſuorum impetu caſum uictoriæ inuenturum. Cheraſco præerant Liuius Vrſinus Bartholomæi Daluiani filius, & Cæſar Fulgoſus. Cum ſtrata eſſet pars muri, ſigno dato undique con-

curritur, ingens clamor exoritur: alij ſuccedere, alij ſclopis Gallos impetere, pars eminus omni telorum genere pugnare. Contra ea Liuius & Fulgoſus, & Galli qui in præſidio erant, ſubeuntes temere depellere, aquam feruentem, picem uoluere: nec minor erat alacritas obſeſſorum, quàm impetus obſidentium. Eo die re infecta Vaſtius multis cæſis in caſtra reuertitur. Sequenti die ſtrato quoque muro, Cæſariani parant irrumpere. Galli obuiam ire: undique clamor, uulnera, neces. Liuius dum incautius ſe hoſti exhibet, circa pectus pila plumbea ictus, corruit. At pro diruto muro undique Fulgoſus nouum refecerat: quo factum eſt ut uanæ hoſtium uires, uanus Dauali Vaſtij eſſet conatus. Sequenti die quingentos paſſus retrocedit Vaſtius: ſtat tamen ſententia, donec loco potitus ſit, nunquam ceſſurum. Fulgoſus, ſi annona illata in tempore fuiſſet, facilè impetus hoſtiles tuliſſet. Id reſcierat Vaſtius: itaque urgebat hominem: miſſus eſt Ludouicus Gonzaga Rodulphi filius in oppidum: cum honeſtæ conditiones proponerentur, uiſum eſt è re Gallica futurum, ſi loco cedant. Pactiones hæ initæ, abirent obſeſſi ſaluis omnibus impedimẽtis, equis, armis. Ipſe Fulgoſus cũ ſuis Pinarolum ire permitteretur. Si Rex eò perueniret intra decimumquintum diem, machinæ bellicæ omnes redderẽtur, ſin minus, Cæſari cederent. His pactis, ille cum ſuis Pinarolum uenit, quo amiſſo maius damnum paſſuri Galli uidebantur. Miſit deinde Vaſtius qui Albam oppugnarẽt. Præpoſiti erant urbi Iulius Vrſinus, Vincentius Strozzius, Carolus Artigadius Aquitanus cum quingẽtis peditibus: unicuique tantundem fuiſſe alij uolunt peditum. Hi uel uim hoſtium metuentes, uel ſe impares tãtis copiis agnoſcentes, ſaluis rebus omnibus & ciuium fortunis, deditionem fecere. Vaſtius celeriter copias Thurino & Pinarolo admouet. Nec loca ea munita ſatis commeatu fuere inſtructa. Tandẽ

Henricus Delphinus cum lectiſſimis copiis ſubſidio obſeſſis aduenit, qui ad eam inopiam uenerant, ut equorum carnibus non abſtinerent. Huius uirtute pulſi hoſtes Alba, Quierſio & Aſta munita oppidis ſe continuere, auidiſſimo Hẽrico pugnæ ciendæ. Tandem pactæ ſunt induciæ in decimũ annum: interea bello capta uterque tueretur: niſi quod Sanctopaulinum Cæſar cum quibuſdam aliis reddere debebat. De Mirandula diu diſceptatum cum eſſet inter Galiotum & Thomam Mirandulanum, conuenit iudicium Rex inter eos reddi pateretur. Interea Mirandula quo tunc erat ſtatu, eodem eſſet. Cum ea ita pacti eſſent Reges, neque tam proximi unquam collocuti eſſent, mirari homines, male ominari de pace, ea in deterius rapere. At Cæſar cum in Hiſpaniam rediret, uel fiduciam oſtentans liberali Rege non indignam: uel (ut alij uolũt) metu aduerſæ tempeſtatis motus, ultro ad Regem, qui ſedebat ad Aquas mortuas, quas & foſſas Marianas dicunt, miſit, uenire ſe ad colloquium, paratum dare fidem & accipere, non niſi datis dextris è re utriuſque ſibi uiſum ne abiret. Exceptus eſt itaque à Rege humaniſſime, ſic ut cum paucis aulicis obuiam ei ueniens, in eius ſe Rex myoparonem coniecerit, abeuntem eodem pacto proſecutus ſit. Anno ſequenti defuncto Antonio Burgo ſummo iuriſpræfecto, deſignatus in eius locum iuriſpræfectus Gulielmus Poietus. Hic mox regio nomine conſtitutiones plurimas edidit ad componendas lites non inutiles, ſi nihil præterea molitus eſſet. Cæterùm dum fiſco augẽdo quo iure, qua iniuria attentus, omnium hominum ordines nouis edictis, auitis, ueteribúſque prærogatiuis ſpoliat: dum ſalinarium uectigal inſulis Santonum, Oloronenſibus, Arueto, Bruoagio, Aquitaniáque imponere: dum regio nomine ſenatus omnes Gallicos traducere, in ordinémque cogere uult, flagrare inuidia apud omnes cœpit. Exciderat iam è

Regis amicitia Philippus Cabotius tribunus maritimorū, Anna Mommorantio magiſtro equitum omnia admini-ſtrante. Sed Regij liberi & Anna Piſſeleua hominem foue-bant. Tandem delecti iudices è ſenatibus Gallicis dati ſunt Cabotio, qui poſt uarias relatas quæſtiones in eum more maiorum ſtatuerent. Volebat ille è iudicum numero reiicere Gulielmum Poietum iuriſpræfectum: idque poterat ob ſi-multates ueteres. At is peruerſo exemplo, dum hunc ruentē uidet, & iam excluſum amicitia Regis: alterum uerò Mō-morantium iiſdem ſe cauſis ſperat poſſe in eundem ſcopu-lum impingere, fronte ſimulans ſeſe maxime afflictis re-bus Cabotij fauere, idque recipit Piſſeleuæ, id molitus eſt ut ſuffragia in reum periculoſa ferrentur: ægre ut tandem fa-ctum ſit, ne capite mulctatus uitæ periculum ſubiret. Cæ-terū grauiſſime mulctatus eſt, uix ut opes omnes ſatis eſſent mulctæ fiſco inferendæ. Acciditque, ut erat Rex clementia diuina, uti remiſſis mulctis exauthorationéque omni, & reſtitutis bonis, quæ ita fiſco addicta fuerant, nunquam ut inde auelli poſſent, rediret is in Regis gratiam, nec minus quàm antea gratia apud Regem ualeret: & aliquot poſt menſes coactus rurſus patribus decerni iuſſerit, non ſe mul-ctatum aut damnatum ob ullum aut perfidiæ in Regē, aut maieſtatis crimen. Eo igitur in aulam reuerſo, Poieti res la-bare cœperunt. Nam Mommorantius, cautius & pruden-tius aulicis ſeſe rebus inuoluerat. Scio à Poieti aſſentatori-bus temere uulgatum, quaſi is à Rege condonationem o-mnium rerum impetraſſet, plura etiam adiiciens quibus ſi-bi conſcius non eſſet, nequando negotium ſibi eo nomine inuidi faceſſerent. Quos in eādem rē codicillos Poietum, dū ſigillo regio muniuntur, inſpectantibus omnibus palàm le-gi iuſſiſſe, in odium Mommorantij. Sed hæc paulò pòſt confi-cta apparuit, cum ille Poieto undique quærente abſtinentiā

ſuam probaſſet. Bohemi genus hominum uaga uolubiliq́ue uita: ac potius fæx hominum Bohemorum nomen ementita, & Aegyptiorum furaces, & qui tenuiorum domos, & apothecas furaciſsimè ſcrutarentur, coniectorum nomine abutentes, coacti ex omnium nequam hominum colluuie, Gallia abire iuſsi: ni parerent, aqua & igni eis eſt interdictum. Agebatur annus milleſimus quingenteſimus triceſimus nonus, cum Gandauenſes queſti tributorum grauitatem, uinóque uendendo indictam collationem, ad ſeditionẽ omnia uertunt, parati etiam ſeſe Regi iungere. At is cauſatus pactas nuper cum Cæſare inducias, eorum fœdere abſtinuit. Cæſar qui certior fiebat quotidie ſeditioſorum conatus augeri, periculúmque eſſe ne quid illi molirentur, in poſterum conſtituit eò ex Hiſpania proficiſci: breuior & facilior uia per Galliam patebat. Erat Regis nomine legatus apud Cæſarem Antonius Caſtrinouanus Tarbellorũ Pontifex: per hunc Mommorantium certiorem facit, ecquid placeret Regi, ſi per Galliam Gandauum peteret. Simul agit cũ Caſtrinouano, uti à Rege oretur, ne alia uia quàm per Galliam eò contendat. Mommorantius ſperans congreſſum Regum toti Galliæ non inutilem, id perſuadet Regi. Ita ſcriptis literis & à Rege & liberis Regiis, proceribúſque Gallicis, oratur Cæſar uti in Galliam ueniat. Rex tum ad Lochias æger ſedebat, peſſimo ulcere admodum intempeſtiuè uexatus: uerùm eo tandem aperto, medicorum eorum qui manu curant chirurgiæ opera conualeſcere incipiebat. Cæſari ad Baionam occurrere Henricus & Carolus Regij liberi: parati obſides manere, ſi quid ille dubitaret, aut alios ex nobilitate Gallica quæ frequens obuiam ierat, dare. Occurrit & Mommorantius. Cæſar obſidibus recuſatis unà cum eis Burdigalam uenit, magnifice ubique exceptus. Dũ illi occurrunt Cæſari, multum ubique fuit querelarum: nam

paſsim priuatorum equos ſumentes aulici inuitis dominis, ſtomachum multis mouerunt: atque ut in aula nihil non petulantiæ adeſt, iis quidem qui minus liberaliter inſtituti ſunt, multi abeuntes equos abduxerunt nihil de pretio pacti. Cum Cæſaris *uxor nuper fato functa eſſet, existimabāt multi affinitatem inter* Reges *nouam futurā.* At *illum alij antequam* Galliam *ingrederetur diſerte cauiſſe aiunt, ne quid ſibi dum eſſet in* Gallia, *aut de matrimonio nouo, aut de nouo ullo fœdere proponeretur.* Rex *cum ad* Lochias Cæſari *occurriſſet, ubique gratulationes, ſupplicationes, pōpæ.* Accidit Ambaſiæ *ut artifex quidam* Cæſaris *cubiculū, igne per aliquot loca immiſſo, odoribus uariis implere uellet, gratiúſque reddere: at fumus immiſſus in cubiculum errore artificis, ni ei reliqui occurriſſent, nocere potuiſſet* Cæſari: *qui eo ſane nomine perturbatus eſt.* Rex *tota de re admonitus ſeſe* Cæſari *purgans, miſerum artificem rapi ad ſupplicium iubet.* Cæſar *artificis errore cognito, ueniam ei multis precibus petiit, ut de reo liberando uarie illi contenderent: niſi* Rex Cæſaris *motus precibus. qui ſe non ueniſſe aiebat ad ſupplicia repræſentanda, ſupplicium ei remiſiſſet.* Lutetiæ *quoque exceptus magnifice, nihil ut pompæ in eo excipiendo omiſſum ſit.* Alter *caſus* Lutetiæ *excepit* Cæſarem: *nam* Poietus *ſtipatus aulico conſilio, cum ad eum iſſet ſalutandum, & ob ueſtis longitudinem feciſſet uti tabula lignea quæ parata erat ob ignem excipiendum, caſu in* Cæſaris *caput impingeret, non leuiter omnes territi ſunt, attonito ob ictus grauitatem* Cæſare, *qui tamen mox diſsimulans continuato prandio, ſeſe poſtea ſecedens in cubiculum medico inſpiciendum dedit.* Abeuntem Regij *liberi ad* Valétianum *proſecuti ſunt, quos & ille magnificè eo loco excepit.* De Gandauis *quæſtione habita, multis proſcriptis, ſupplicium ſumpſit, caſtro etiam eorum ſumptibus ædificato.*

cato. Tentatæ ſunt interea pacis conditiones per legatos. Cæſar ex Zelandia & Hollandia regno conſtituto, Mediolanum ſimulabat ſe Carolo Aureliorum Duci, Regis filio redditurum, uſufructu tamen retento, ſi filiam ſuã uxorẽ acciperet: eáque omnia liberis, ſi qui ex eo matrimonio ſupereſſent, addici uolebat: ſi liberi non ſupereſſent, ad ſuos redire. Ita Rex fruſtratus eſt ſpe Mediolani recipiendi dum hæ conditiones per Peloſium à Cæſare miſſum non placerent. Iámque is male conſultum uolebat, qui ſibi authores fuiſſent eius in Galliam recipiendi: qua cauſa abfuiſſe aula diutius Mommorantium ſuſpicati ſunt. Media in pace potentiores aulici alij aliis inſidiari cœpere, & iam Cabotius Poietum iuriſpræfectum Regi ſuſpectum reddiderat: ut ille ſibi metuens, cum nihil minus homines expectarent, ſacris initiatus ſit. In Germaniam Cæſar ueniens, Sabaudiæ Duci legatis Regis accuſandi ob res ſibi ablatas, poteſtatem dedit. At Regius legatus Petrus Raymundus diſerte reſpondens benigne auditus. Paulò antea quàm Mommorantius aula excederet, celebratæ ſunt ſimulatæ illæ nuptiæ ad Caſtrum Heraldi, quod & Caſtrum Lerum uocant. Pictonum urbem inter Gulielmum Cliuenſium Ducem, & Ioannam Henrici Regis Nauarrorum, & Margaretæ Valeſiæ Reginæ Nauarræ regiæq́ue ſororis filiam, non ſatis ex animi ſententia & patris & matris, qui alias iampridem conditiones filiæ quærebant. Delira fuit fabula, exagitata tamen: inſcio Rege ab his actum cum Cæſare de ea paciſcenda Philippo Cæſaris filio: interceptum tabellarium à Carolo Grãdimontano pontifice Burdigalenſium, opera ea in re utente Ioannis Tardi, qui arci Mauleacenſi præerat: miſsóſque faſciculos epiſtolarum ad Regem, unde illi in eum male ſemper animati ſint, etſi amicitiam congreſſu & uultu ſimulãtes. Cum enim eſſet Grandimontanus regio nomine uica-

rius Regis Nauarrorum, cui Aquitanica prouincia data erat regenda, intra paucos pòſt menſes dederunt operam, uti in eius locum Carolus Conſius Burius ſubſtitueretur. Abhorret hoc à fide Regis Nauarræ in Regem, pietate ſororis in fratrem, beneuolentia eorum in Grandimontanum. Pergunt tamen illi narrare, quaſi cauſati ob ſacerdotium minus ei licere quæ ad bellum pertinebāt curare, tametſi ille aptiſſimus omnium ad eam eſſet prouinciam, uel ob familiæ ſplēdorem, ingeniiq; huiuſcemodi in rebus acumen: uel ob multas cum Hiſpanis, qui male in Cæſarem animati erant affinitates: quibus efficiebatur omnium ut mox certior fieret, ſi
" *quid Cæſariani molirētur. At rectè ſapientiſſimi homines*
" *prodidere, Deum magna exempla in caput inuenientium*
" *regerere: ut iuſtiſſima patiendi uice quod quiſque excogita-*
" *rit alieno malo, ſæpe excipiat ſuo. Nam Margareta Valeſia Regina Nauarræ, etſi ingenij omnibus dotibus quæ Regina dignæ erant, abundaret, pudicitiæ laude imprimis excelleret, nihil illi maius, nihil antiquius diuino amore eſſet, ea haberetur probitate, diſcordiarum ut & controuerſiarū, inimicitiarúmque ea iudice omnes uterentur: diuinarúmq; literarum pio ſtudio flagraret: caſta mens, pius animus, pudor, religio ſemper cū illa eſſet: nihil ſibi ipſa cōcederet, quod quidem cum omnes leges, tum certe homines non conceſſiſſent: nihil proprium putaret Reginæ præter uirtutem & humanitatem: aliis duceret ſe natam plus quàm ſibi: cultu literarum clara præſtantiáque ingenia ſecum haberet: male tamen eo nomine audiebat, uano quorūdam rumore, quòd locupletes filias patrum locupletum hæredes, inuitis interdum parentibus, regio diplomate impetrato, quibus uellet, aut his qui è ſua eſſent familia, aut alienis nubere iuberet. Id illi eo tempore à diis repoſitum eſſe parum æqui rerum æſtimatores aiebant. Sed cuius non Regis, quantumuis inno-*

 centis,

centis, uita obnoxia eſt obtrectationibus hiſce ignarorum & ipſa maleuolentia ieiunorum? Illa quidem certe, etſi homo nata erat, idq; una omnium optime meminiſſet, ita uirtute præluxit reliquis Heroinis, exemplar ut habituræ ſint, ad quod ſanctos mores componant. Fama eſt inuitam filiã his nuptiis conſenſiſſe: impetraſſeque matrem ob teneram ætatem & ualetudinem filiæ, uti Cliuenſis horis aliquot tantùm recumbenti ſimilis lectulo aſsideret, nec tamen attentaret illius pudicitiam. Quæ cauſa fuit, ut ruptis poſtea cum eo fœderibus, matrimonij fœdera, ſi quæ fuerint, rupta irritáque fuerint: conteſtationibus etiã prolatis, quibus metus clare detegeretur. Quædã interea immutata Poieti conſilio. Datus aulico conſilio Præſes Vidus, Bræleus, cum uetere inſtituto præeſſent Libellorũ magiſtri. Sed poſtea Poieto poſt aliquot annos damnato, Libellorum magiſtri in ueterem poſſeſsionem reſtituti. Prudenter & illud ſancitum, ne quis bona ullius antequam fiſco eſſent addicta, dono à Rege peteret. Si quis petiſſet, is indignus liberalitate omni Regia haberetur, priuaretúrque rebus omnibus quocunque pacto donatis: Ne iuriſpræfectus ſigillo Regio ea dona obſignaret. Huic donationi uelut contra bonos mores factæ, cognitor publicus interceſſor eſſet. Dum hæc in Gallia geruntur, ne reliquæ quidẽ orbis partes in trãquillo fuere. Nã Solymanus Turca ægre ferẽs Caſtellumnouũ (quæ eſt Dalmatiæ ciuitas) ſibi non ita pridem à Carolo Romanorum imperatore ui ereptum eſſe: ſecúmque reputans quanto ſuo cum periculo eiuſmodi hoſtem in ſuos fines irrepere, ac pedẽ figere pateretur: quantum uerò è re ſua foret ſi pulſo ab imperij ſui terminis hoſte urbem recepiſſet: his rebus uehementer commotus, nihil ſibi antiquius eſſe duxit, quàm in eam expeditionem omnes ſuas uires, omnem induſtriam, omnéſque animi neruos intendere. Quæ quidem cogitatio

cum altius animo inſediſſet, Viſiris ſuis conſiliū omne aperit. Illi cognita eius animi ægritudine, memorata interim iniuria quæ ei à Cæſare fieret, munitiſsimum locum occupante, ut quem nuper magna ui conſtruendum muniendúmque curauerat, quémque munitiſsimū totius regni propugnaculum eſſe uolebat, nonnihil etiam eius rationibus permoti, magnas terra maríque comparandas eſſe copias ſuadent. Itaque Ariademum Aenobarbum ipſe copiis maritimis præfecit: qui quidem breui oblata nauigandi occaſione, rebus omnibus recte conſtitutis, ſecundis uentis tandiu prouectus eſt, donec Cifutes, homo rei naualis peritiſsimus, primo eius agmini (quod fere nauium uiginti ſeptem numero conſtabat) præpoſitus, Caſtellumnouū attigit, anno Chriſti milleſimo quingenteſimo trigeſimo nono, ad tertium idus Quintiles. Vbi dum Aenobarbum opperitur tardius inſequentem, quædam Turcarū cohors aquandi cauſa ſe in continentem proripit. oppidani per exploratores admoniti hoſtes ad fontem (qui ab oppido mille paſſus abeſt) inermes conſtitiſſe, portis egrediuntur, eóſque nec opinantes adorti ad quingentos trucidant, reliquis fuſis fugatíſque. Cuius cladis certior factus Aenobarbus, quā maximis poteſt itineribus ad Caſtellūnouum, centū & nonaginta nauium claſſem ducit. Quò ut uenit; omnes ſuas uires omnéſq; copias ad obſidionē cōparat. Oppidani eius aduentu nihilo commoti, mœnia conſcendere, uallum ac propugnacula tueri, ſe ad ciuitatem armis defendendā paratos oſtendere, ac hoſtem è ſuperiori loco facilè oppreſſuros non dubitare. At Aenobarbus ex ipſa claſſe tormentis machiníſq; depugnabat: cuius impetum oppidani parui pendere, ſi ſibi res cū eo in mari tantùm eſſet. Sed per idem fortè tempus eodem cōtenderūt Ballibeches, Ollābas, & Muſtaphas Sanguiachi, quos Byzantio abiens Aenobarbus terreſtribus copiis per

Boſſynam ductandis præfecerat: ac ſingulos quindenis Ianizarorum millibus duces conſtituerat. Ad hæc acceſſerunt Molarcharum & Marthelotarum triginta quinque millia, quos ſuis ipſe nauibus uexerat. Quæ omnis multitudo octoginta millibus armatorum conſtabat. Caſtra ad radices urbis facta, uallo & aggere munita: circunſepta exercitu mœnia. Cúmque rari hoſtes apparerent, Turcis ſignũ prælij quotidie dari placebat. Aenobarbus tamẽ (quòd niſi uirorum fortium morte parari uictoria non poterat) dandum non cenſebat: ſed quonam modo in ſuã poteſtatẽ uenire poſſet oppidum, doloque aut pollicitationibus ciues capi, tacitus animo uoluebat. Cum uerò hac ratione confici res non poſſet, fœcialem cum his mandatis ad Franciſcum Sarmientanum Caroli legatum mittit: Aenobarbum, ſi oppido per eum potiatur, ſingulos oppidanos cum denis aureis incolumes dimiſſurum: ſin autem uictoriam ſuam expectet, omnia extrema paſſuros. Sarmientanus ad hæc reſpondit, facere munifici imperatoris liberalitatem, ſibi ſuiſque auro opus ne ſit. Enimuero fidem dediſſe ſe, nemini in deditionem uenturum oppidum, niſi Carolo Imperatori, qui id iure belli poſsideret: qui ſi dedendum mandet, deditutum: ſin minus, omnes hoſtium impetus in defendendo perlaturum. Quod ideo reſpondit audacius, Lazaro Albano expeditorum equitum magiſtro, Ioanne Boſchayno, Marchino Monghiano, Roſcio, Sanza Friano, Oliuerio Burgundione, Mandoza, Lodoico Sandalio, Ariano & Maſcheſſa hominibus perſpecta uirtute & ſpectata fretus, quos Carolus ex omnibus Hiſpanis atque Germanis potiſsimum elegerat, qui ſingulis ueteranorum cohortibus præeſſent, urbémque omni obſidione liberarent. Atque his quidem Sarmientiani reſponſis commotus Aenobarbus, in continentem deſcendit locum urbis expugnandæ commo-

diſſimum, turribúſque ac caſtellis, in quibus tormēta collo-centur conſtruendis aptiſſimum explorat, omniáq; aduer-ſa molitur, quibus oppidanos in ſuam poteſtatem cogat. His *ita conſtitutis, machinas murales claſſe educit ac mœnibus admouet, obſidionem inſtruit, oppidúmque omni ex parte oppugnare cœpit.* Interea *ipſe animum ſuis addit, ac propo-ſitis ſignis ad omnia feliciter auſpicāda adhortatur.* Et *mo-dò mœnia obequitare, exercitum obire ac luſtrare, quenque nomine compellare, ad uirtutem propoſita utilitate incita-re: denique omnia boni imperatoris munera exequi.* Quod Sanguiachi *cum uiderent, tantis eum ſe periculis obiicere, ſibi ut ſuæque ſaluti parceret enixius rogabant.* Ille *nihilo-minus à laboribus ac periculis deterrebatur, ſed magis ma-giſq; oppugnationē ex omnibus urbis partibus moliebatur.* At *oppidani* Turcas *aſcēſu lapidibus ac lignis prohibebāt.* Nunc *facibus pice ac ſulphure illitis, conſertiſſimas hoſtiū turmas diſturbabant: omnéſque pariter inſtruendis firmā-diſque turribus & apparando aggeri incumbebant: ſed eorum uirtus hoſtium multitudine deprimebatur.* Crebris *etiam eruptionibus machinarúmque furioſo impetu rare-ſcebant.* Cum *uerò in iſtis rerum anguſtiis uerſarentur, ca-lendis* Sextilibus *duæ onerariæ naues quæ ad* Caſtellum-nouum *ementitis aquilæ ſignis aduentarunt, oppidanos in falſam magni gaudij ſpem coniecerunt.* Cum *enim ſibi au-xilio uenire crederent, hoſtibus commeatum munitionibúſ-que faciendis materiam ex* Epidauro *deportabant.* Octauo *dein calendarum* Sextilium *die, oppidani multo maiores* Turcarum *uires, quàm antea, ac crebris machinarum in-ſultibus, crudeliores terra marique impetus in ea oppu-gnatione experti ſunt: nec eius tātæ crudelitatis ulius prius quàm iduum* Sextilium *octauus dies finem fecit.* Sarmiē-*tanus inſolita rei nouitate, ſimúlque tam crebra machinarū*

ferocitate, multisque ſuorum cladibus perculſus, ubi nihil aliud urbis ſaluti relictum uidet, ſupplicationem Deo Opti*mo* Maximo *decernit, ſuóſque urbem luſtrare iubet: ac propoſita hoſtibus* Chriſti *cruce, inuocatóque eius auxilio, mœnia confidenter tueri ac defendere.* Quod *oppidani cum rite egiſſent, eo ipſo die ueluti pro ſacris aris oppetituri portis omnibus erumpunt, hoſtéſque tanta ferocitate, tantáque animi alacritate adoriuntur, ut perturbatis eorum ſignis cõfuſiſque omnium animis, ad quatuor millia trucidarint: ipſi paucis ſuorum deperditis, in urbem ſe incolumes receperint.* Iduum *ſexto, cum creſcentes* Turcarum *copiæ paulatim oppidanorum uires frangerent ac debilitarent,* Aenobarbus *ex duobus transfugis quo in loco res oppidi eſſent cognoſcit: armatos ex acri illa oppugnatione pauciſsimos ſupereſſe: præſidium ſuperius de ſeptingẽtorum decem propugnatorum numero nunc tantũ à triginta defendi.* Quibus *quidem cognitis perſpectiſque rebus,* Aenobarbus *oppugnationi rurſus uehementiſsime inſtare, & iam ſuum eſſe oppidum credere.* Ac *ſtatim quidem ſuis mœnia conſcendere, urbémque perturbare; denique omnes nunc uires effundere imperat.* Vſusque *tormentis multis, multis ſagittariis magno labore ſuo, magna moleſtia ſumptúque ſociorum; cedentibus undique tantæ multitudini oppidanis; urbem in ſuam poteſtatẽ recipit.* Quod *oppidani animaduertentes, eius exercitum muro undique circunfundi, uallo deſiliunt, forúmque præſidij cauſa occupant, ubi omnibus hoſtium telis ſubditi, miſerè uulneribus conficiebantur.* At Sarmientanus *ubi fugæ nullum locum relictum eſſe uidet; unà cum* Lazaro & Maſcheſſa; & Ioanne Boſchaino, *in propugnaculum inferius confugit.* Quem *gregarij quidam tantæ cladi ſuperſtites inſequuti, & barbaris obuiam facti, omnes ad unum trucidantur.* Ipſe *uerò cum iis præfectis &*

oppidanis modò trecẽtis, munitionem eam incolumis occupat. Sed ubi de ſe ſuíſque actum uidet, barbaróſque acerrimè inſtare, ueritus ne quid in ſe grauius ſtatuerent, in Aenobarbi ſe poteſtatem dedit, eius ut ferunt, miſericordia fretus. Ianizari & Molarchæ quò melius ſuorum manibus parentaretur, omnes hoſtium reliquias extinguẽdas, ac radicitus extirpandas cenſebant. Verùm Aenobarbus, quòd remiges deerant, deditítios in triremes ſuas miſerè enecãdos coniecit. Sarmientanum autem unà cum paucis præfectis, uinctum ad Solymanum abſtrahi iubet. Interea uictores prædæ inſtare, omnes ædium fores effringere, ſacra profanare, omnia diuina humanáque permiſcere. Denique nemo non eorum omni prædæ genere onuſtus, in patriam reuerſus eſt. Sic florentiſſimum oppidum paucis pòſt diebus, quàm à Cæſare, Venetis adiuuantibus, occupatum fuerat, à barbaris receptum direptúmque eſt. Et iam ſerebat belli ſemina inter Cæſarem & Franciſcum diſcordia: quæ maximè creuerunt, ob Cæſarem Fulgoſum & Antonium Rinconum, ab Alphonſo Daualo circa Padum interceptos. Et hos fama eſt à Rege ad Solymanum miſſos, priuatorũ habitu clanculum progredientes agnitos, mox captos, ſeueriſſimáque prius quæſtione habita excruciatos, ac deinde necatos. Manſit id odium repoſitum altius apud Regem quã credi poſſet. Expoſtulauit cum Cæſare eo rem ad Daualum reiiciente. Daualus ad ſingulare certamen prouocare ſe ſimulabat omnes, ſiqui eſſent qui taciti eum facinoris arguerent. Et plane incertus adhuc erat tanti ſceleris author, ni Gulielmus Bellaius Langæus certiſſimis probationibus in Daualum rem omnem reieciſſet. Non tamen rupta ſunt fœdera, Cæſare ad Argieram proficiſcente: cuius conatus & bellici apparatus quorſum tenderent, diu incertũ fuit. Miſſo tamen ad Regem Philippo Mauro cum pontifice Aurẽgio,

expeditionem eam Regi ſignificauit, intereáque eum ad pacem hortatus eſt. Eius autem expeditionis hæc fuit occaſio. In Germania Cæſar, cum inter Ferdinandum fratrem, & Ioannis filium qui Pannoniam proxime rexerat, contẽtionem de iure regni exortam eſſe comperiſſet: & hũc Turcas in auxilium ſuum adſciuiſſe, Ferdinando fratri exercitus ſui partem mittit, quo hoſtes ingreſſu prohiberet. Interim ipſe ne Chriſtiana reſpublica ab eiuſmodi hoſtibus ſibi quicquam metueret, de bello in Turcicos fines transferendo cogitauit. Quod antequam ſuſciperet, tenendam ſibi neceſſariò Africam exiſtimauit, ne Turciam petens, infeſtũ hoſtem perpetuúmque, Hiſpanis terrorem poſt tergum relinqueret. Igitur in eam expeditionem animum appulit, magnúmque nauium numerum comparat, quibus exercitum in Africam traducat. Coacto exercitu, dum res frumentaria expeditur, Cæſar Lucæ cum ſummo Pontifice conſilia belli communicat. Vbi dum eſſet, ad eum Rex legatos miſit, daret operam Fulgoſi & Rinconi ſibi nomine ſatisfieret: id ni faceret, ſuo ſe iure ſuas iniurias uindicaturũ. Cæſar quaſi ignarus, ea ſibi curæ futura reſpondit. His ita geſtis rebus, ipſe nactus idoneam ad nauigandum tempeſtatem, ſuos ſoluere, ac in Baleares inſulas progredi, ſéque ibi operiri iubet. Ipſe deinde inſtructa nauium ſex & triginta longarũ claſſe, ex Aphrodiſio ſoluit, ut in Corſicam trãſmittat. Quæ cum appropinquaret inſulæ, tanta tempeſtas ſubitò coorta eſt, ut nulla earum curſum tenere poſſet: ſed aliæ eodem unde erant profectæ referrentur, aliæ in aliam partem inſulæ magno ſui cum periculo deiicerentur. Itaque remis contendit, ac cum aliis ſeptem nauibus inſulæ partem tenuit eam quæ in Italiam uergit. Quò cum reliquæ ſedato mari appuliſſent, Bonifacium Cæſar petit oppidum & natura loci & opere inſtructum. Nam qua parte id non interluit mare,

clauditur muro, duabúſque turribus munitum eſt, quæ oppidum, ab externa ui defendant. Cæſar ex eo poſt biduum ſoluit, & in Minoricam contendit, quam altero biduo attigit: ac deinde in Mahonem portum prouectus eſt. Atque hic quidem cum claſsis bidui tempeſtate detenta eſſet, tamen ſecundo dein uento Maioricam facilè tenuit. Quò cum ueniſſet, centum & quinquaginta onerarias naues ab Italia miſsas comperit: eodémque Fernandum Gonzagã Siciliæ proregẽ triremes ſeptem adduxiſſe. Ac Cæſar quidẽ quindecim longas ex Hiſpania & alias quamplurimas expectabat, quas tamen in Africam iam perueniſſe ei nunciatũ eſt. Quo audito ipſe eodem contendit, & ad Argieram, urbem Africæ maritimam peruenit: ubi naues comperit aduentum ſuum anteuertiſſe, ac eam continentis partem tenuiſſe, quæ eſt propius ſolis occaſum, procul ab urbe decem fere millibus paſſuum. Ipſe autem paulo longius progreſſus duodecim naues præmiſit, quæ tutiorem à tempeſtate receptum explorarent. Quem quidem nactus, in eum ſe locum recepit, ex quo totum urbis ſitum facilè poſſet intueri. Poſtero die cum æſtus maritimi ingraueſcerent, ſoluit inde, locúmque tenuit qui uẽtis minus eſſet obnoxius. Quò dum pergitur, duæ naues Turcicæ, quæ (ut ex captiuis poſtea cõpertum eſt) explorand: exercitus apparatúſque bellici cauſa miſſæ fuerant, in Cæſarianos fortè, nec opinãtes inciderũt: quarum altera depreſſa eſt, altera ad terram euaſit. Dum hæc ita geruntur, Cæſar Fernando Gonzagæ & Iacobo Boſſo præcipit, littus ut nauicula prælerlegant, ac ſibi renũtient quà ſit exercitui optimus in terram egreſſus. Quod cũ feciſſent, Cæſar nullis reſiſtentibus loco opportuniſsimo milites expoſuit. Exercitus autem qui nauibus egreſſus eſt, hic erat numerus: Peditum uiginti duo millia ex Hiſpania, Sicilia, Neapoli, Germania, Italiáque omni coacta: præter Cæ-

ſaris domeſticos, & eos quos equites Rhodij nauibus ſuis ſuſtulerāt numero quadringētos. Equites præterea Cæſaris quadringenti, ac ſeptingenti ex Hiſpania euocati. Pedites ut primùm continentem petiuerunt, ſeſe ſumma animi alacritate expediunt ad excipiendos hoſtes, qui crebras in eos excurſiones faciebant. At Cæſariani machinis ita eos repellebant, ut in proximos montes coëgerint. Inde ad urbē progrediuntur copiæ. Cúmque Hiſpani qui à Fernando Gonzaga ducebantur, in acie prima collocati eſſent, mediam Cæſar dirigebat, in qua Germani conſtituti fuerant. Italis autem & equitibus ſimul Rhodiis præerat Camillus Columna. Inter hæc Numidæ Cæſaris ſigna telis infeſtabant, ad quos ipſe repellendos tres Hiſpanorum turmas miſit. Quod cum cernerent hoſtes occupatis montium iugis, eos aſcenſu detrudère conabantur: ſed ipſi ſuo loco depulſi ac breui cedere coacti ſunt. Cæſariani, dū pari certamine res geri potuit, magnum hoſtium numerum pauci ſuſtinuere. Sed ubi ſigna legionum appropinquare cœperunt, quæ his auxilio ueniebant, paucis amicis ſe in proxima caſtra contulerunt. Quibus receptis, Cæſar exercitum propius urbem mouet. Ac quoniam Numidæ eius copias ex ſuperiore loco ſine magno ſuo periculo facilè premebāt, percommodum uiſum eſt eos è montibus depellere, quòd locus eſſet conſtituendo primo agmini ualde opportunus. Quibus occupatis, Cæſar poſtea exercitum omnem in trianguli formam redegit, ac urbi circundedit. Ipſe autem locus magnum afferebat ſuis ad ſalutēm momentum: ſi enim ab hoſtibus fortè inceſſebantur, illos facilè in urbem repellebant. Inter hæc cum omnia à Cæſare rectè procurata prouiſáque eſſent, tāta ſubitò ac tam repentina imbrium ac uentorum uis totam illam noctē exagitauit, ut militibus qui ſine impedimentis nauibus egreſſi erant, uires atque animum penè ademerit. Eoá ē

tempore, & longas naues quibus Cæſar exercitum tranſportãdum curauerat, quáſque in aridum ſubduxerat, æſtus complebat, & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempeſtas afflictabat. Quod cùm animaduertiſſent hoſtes, impetu facto uigilias Cæſaris opprimunt, alij in munitiones tela coniiciunt. At Cæſariani quanquam uentis admodum aduerſantibus, tamen hoſtes repulerunt: qui quidem paulò longius regreſſi ſunt, ut illos in inſidias apto loco factas perducerent: nec ſpe falſi ſunt, in eas enim illi incidere. Barbari à ſuperiore loco Cæſaris exercitum omni telorum genere inceſſebant, atque aſcenſu prohibebant. Non tamen frequẽtes irruebant, ſed rari equis circuncurrebant, ut eius ordines perturbarent, quo facto plures paucos circunſiſtunt ac interficiunt. Eo die magnus peditum equitúmque barbarorũ numerus urbe egreſſus eſt: quem cum Cæſariani ad portas uſque oppidi conſequuti eſſent, tormentis machiníſq; bellicis nõ ſine magna ſua clade ac detrimẽto excepti ſunt. Itali uerò Cæſarianis immixti ſeſe fugæ mandãt, equitibus Rhodiis ad portas urbis relictis, paucis cum Italiæ proceribus, qui fugam à uirtute ſua abhorrere exiſtimabant. Ii igitur ubi ſe ita afflictatos uident, ab urbe recedũt, ac in anguſtiorem ſe locum recipiunt, unde plurimorum impetum pauci propulſare poſſent. Quod cùm uidiſſent hoſtes, in tumulos, qui eo loco imminebant, pedites immiſere, qui illos lapidibus & telis laceſſerent. Et magnum quidem illorum numerum (eos præcipuè quibus arma deerant) confoderunt. Reliqui tamen tam fortiter reſtitere, ut hoſtes indignati tã paucos tantam eorum multitudinem ſuſtinere, rem cominus gerere, ac quos ſingulares conſpexerant, incitatis equis impeditos adoriri cœperint. Sed alij à Cæſare auxilium expectantes, forti animo illorum incurſus ferebant: longiúſq; haſtilibus facilè quamplurimos confodiebant, quòd nudi

in acie uerſaretur. Qua re perſpecta, Barbari ab latere aperto in uniuerſos tela coniicere, multiſque grauiſsimè ſauciatis omnes ordines perturbare. Interim Cæſar tempore opportuniſsimo cum omni Germanorum manu ſuis auxilium tulit: quod conſpicati hoſtes in eius agmen machinas coniecerunt, quarum impetu & ipſe penè extinctus eſt. His ita factis, cùm laborantibus ſuis ſubſidia ſummiſiſſet, ſe ſuóſq; in caſtra recipit. Deſiderati ſunt eo die equites Rhodij octo, Germanorum atque Italorum non magnus numerus. Dũ res Cæſaris ita duriter terra maríque exagitantur, Numidæ opprimendi eius occaſionem nacti, magna cum manu eam littoris partem occupant, qua Cæſaris militibus in terram eſſet egreſſus. Cuius rei certior factus Cæſar, duo Hiſpanorum millia egredientibus auxilio miſit: quæ res deferendarum nauium cauſa fuit. Itaque fluctibus abſorptæ ſunt centum & triginta. Quibus fractis, reliquæ cùm eſſent funibus, anchoris, reliquíſque armamentis amiſsis ad nauigandum inutiles, magna (id quod neceſſe erat accidere) totius exercitus perturbatio facta eſt. Neque enim naues erãt aliæ, niſi paucæ, quibus reportari poſſent: & omnia deerãt quæ ad reficiendas naues erant uſui: & quod præterea omnibus conſtabat, res quibus ali exercitum neceſſe eſt omnes periiſſe: omniáque peditum impedimenta deſiderari, quibus corpus tegi, & ab iniuria temporis defendi poſſet. Ad hoc accedebat, quòd ingraueſcens in dies maris impetus, maximum equorum numerum, magnam rei frumẽtariæ copiam, eáque tormenta quæ ad nauium defenſionẽ urbiúmque oppugnationem comparata ſunt, omnia deniq; quibus inſtructus debet eſſe exercitus, abſorpſerat. Quibus acceptis incommodis, Cæſar cùm frumento, commeatúque omni ſe undique prohiberi uidet, equis quos è nauibus eduxerat, milites triduo refecit, ac præſentem inopiam

quibus potuit ſubſidiis tutatus eſt. Verùm ubi militum uires cibariorum inopia diminui, atque incommoda in dies augeri, ac ita fortunam inclinari uidet, ut ſui magna neceſſariarum rerum penuria conflictentur, eam urbis Argieræ oppugnationem in proximam æſtatem contulit. Itaque milites reducere inſtituit. Ac dum Itali Germanique in naues imponuntur, ipſe Hiſpanos (quorum fidei & uirtuti multum tribuebat) in armis conſiſtere iubet, ac prima oblata nauigandi occaſione naues conſcendere. Quorum qui primi ſoluerunt, longius à periculo abfuere, reliquis tempeſtate detentis. Interim Cæſar naues Rhodias ſequutus, Burgiam appulit. Poſtero die quã illud peruenerat, certior factus eſt per triremes, quæ ad Argieram cum quibuſdam nauibus relictæ erant, eas fluctibus ad littus eiectas, ac labefactatas, milites autem qui continentem tenere potuerant, cùm ſe in hoſtium poteſtatem deſperatione adducti dare uellent, à Numidis interceptos, atque omnes ad unum necatos fuiſſe. Delira fuit fabula, exagitata tamen uulgi rumore, & immodicos imbres, & maris procellas magicis carminibus Mauri cuiuſdam harum præſtigiarum non ignari, accidiſſe. Barbari quidem diis ſuis tantam uictoriam acceptam referebant. Sic olim narrat Dion Marco Antonio Cæſare bellũ in Quados gerente, Arnuphim magum Aegyptium, qui unà cum Marco erat, Mercurio dæmonibúſque inuocatis per eos pluuiam extorſiſſe, ſi cui libet fabulis fidem adhibere. Nam CHRISTIANORVM oratione id impetratum alij authores prodidere. In procinctu horum bellorum Ioannes Danguo, qui Vicecomitis Diepenſis nomine notior eſt, ornata claſſe latius uagatus, uariè Cæſarianas naues ex Indica nauigatione redeũtes intercipiebat. Ille quidem aut qui pro eo excubabant ſuperioribus bellis, naui inſigni quã Sacram uocabant uſi, innumeras laureas uictoriáſque na-

uales retulere, quæ ad extremum ſuccedentibus parum rebus, Angonis familiæ utilitatis nihil, decoris, cuius auida ſunt magna ingenia, plurimum attulere.

ARNOLDI FERRONI RERVM GALLICARVM LIB. IX.

HAVD *ita multò pòſt turbari cœpta fœdera inter Cæſarem & Franciſcum Regẽ cœpere: alter enim alterius potentiam ſuſpectam habebat. Et Cæſaris conſilia ut callidiora, & occaſionem commodioris belli expectantia erant: ita ob res Africano bello acciſas, quietiora eo fuere tempore. Rex eo tẽpore bellum orſus eſt, quo neque ſatis à re nummaria paratus erat: & ſi induciarum tempus expectaſſet, Gallis maximo uſui fuiſſet. Quippe eo tempore abundabat Gallia frumentis, uinis, pecoribus: hoſtes eorum inopia premebantur, qui ſi bellum dilatũ eſſet, ingẽtem pecuniarum numerum in Gallia reliquiſſent. Sed dolor quem rex conceperat ob Antonium Rinconum, & Cæſarem Fulgoſum cæſos, maximè eum ad belli conſilia acceleranda ſtimulabat. Simul Philippus Cabotius, & alij aulici ea potentiam Gallicam uerbis augentes accelerarunt. Margareta Valeſia, & Henricus Nauarrorum Rex ubi tacitum Regem belli cõſilia agitare uident, inſtare apud Regem, uti bellum ad Nauarrorum regnum recipiendum transferretur. Idque cùm ſe illi impetraſſe putarent, accidit ut Rex Ioannem Mompeſatium Carbonem, uicarium copiarum Regis Nauarræ rogaret, ecquid ſentiret de bello, & Pompeluna recipienda. Ille ſi belli conſilia eò uertantur, in-*

ſtructiſsimis eſſe copiis, & magno apparatu opus reſpondit, ne idē accideret quod Andreæ Fuxeo paucis antea annis: non enim eſſe ſine ualidis copiis intra alterius munita præſidia ueniendum. At Rex qui decem tantum millia peditum cum turmis aliquot equitum ab aliis ſufficere credidiſſet, cum Carbonis conſilium eis non imprudens oſtendiſſet, mutato conſilio aliò bellum tranſtulit. Ob quæ & Margareta Valeſia & Rex Nauarræ in Carbonem malè animati ſunt: adhuc tamē bello ad Perpenianum moto, ſperantes partem copiarum regiarum ad ſua recipienda uenturam. Rex iam ob aduerſam ualetudinem moroſior euaſerat, longéque à priſtina comitate abierat: ut eo tēpore captanda fuerint tempora iis, qui ab eo aliquid uellent impetrare: & minus libēter facetias & ſcōmata ferebat. Interea fuit hoc ueluti belli præludium, cū Rex ad Mariam Cæſaris ſororem, quæ Burgundico regno præerat, per legatos peteret, Sanctopaulinum oppidum uti induciarum tempore conuenerat, reddi: cum Morinorum Pontificis iuriſdictionē, quam Cæſariani interuerterant, pontifici ſuo reſtitui uellet. Maria iam bellum parari ſentiens, quæ ſit Cæſaris de Sanctopaulino uoluntas, ignorare ſe aiebat: petendum id eſſe à Cæſaris legato, qui in aula regia eſſet. Non poſſe ſe Morinēſem iuriſdictionem hoc momento temporis reddere inconſulto Cæſare, cum à Pontifice Romano tota ea controuerſia nuper miſſo ad Cæſarem diplomate, ſopita ſit. Et intenta mulier ad arma repellenda, eodem tempore edicto ſanxit, ut qui Cæſaris parteis non ſequerentur, aut Burgundia uiciniſque prouinciis excederent, aut uitæ & bonorum iacturam paterentur. Hoc tempore ferunt uitulum bina capita geſtantem prodiiſſe, & antea puellam bina quoque capita efferentem. Id prodigij eſſe ſimile, & uero prodigium dirū eſſe profeſsi ſunt, quo ſignificaretur rerum omnium perturbatio,

batio, imperaturúmque principem latius, quaſi duobus regnis coniunctis. Qua in re euentus deceptos oſtendit inanes hoſce augures. Aderat iam anni milleſimi quingenteſimi quadrageſimi ſecundi menſis Iunius, cùm iam omnia bello feruere cœperunt. Bellum paßim conclamatum ob Cæſarem Fulgoſum & Rinconum cæſos. Atque horum quidẽ mortis cauſam Alphonſus Daualus ſuſtinebat: re quidem uera nemo dubitabat, quin iuſſu Cæſaris cæſi eſſent: eóque Valentinũ antiſtitem ad Cæſarem pergentẽ Lugduni Rex interceperat, quem aliquot poſt menſes liberum emiſit. Cõſilium Regis fuit, ut uariis è locis Cæſarianos pelleret, dubitantéſque ubi moles belli uerteretur, fatigaret. Ita Carolum Aureliorum principẽ in Leucorum fines cum copiis raptim coactis immiſit, Claudio Lotharingo Guyſio comite, qui iuuentutem ardentiorem ſi opus eſſet, moderatione ſua leniret. Ille Danuillum oppidulũ adoritur. Oppidani & Gallos ridebant, & irruentes acriter depellebant. Sequenti die admotis omnibus copiis, oppidum expugnatum eſt: præda militi conceſſa, ob Gallicos milites publicè ab hoſte ſupplicio affectos. Aurelius oppidanos qui ad aras confugerant, ſeruari incolumes iußit. Inde in Iuorium contẽdit. Erat locus munitißimus: tuebatur locum ualido Cæſarianorum præſidio Gillius Deluentius. Admotis machinis pars muri deiicitur. Hoſtiles machinæ ita ex Iuorio aßiduè emittebãtur, ut parum abfuerit quin Aurelius dum incautius locum explorat, harum impetu caderet, cæſo milite cui proximus erat. Itaque acrius Galli oppugnationi intendere: hoſtes ubi Gallorum impetum uident, deditione facta, loco Aurelio ceſſere. Ita Iuorium receptũ, quod ualido præſidio Galli nequicquam Cæſarianis oppugnantibus, toto hoc bello retinuere. Qui ex præſidio emißi erant, excepti poſtea à Longouallio cæſi. Fuit Iuorium olim uicus potius quàm oppi-

dum: at cùm Marca uexaret oppidanos, cœptum eſt agi de muniendo loco & cingẽdo propugnaculis. Viretonũ quoque & Arlelonum receptum eſt. Accidit tamen ut dũ Gallicæ copiæ ad Arlelonum ſeſe reficiunt, pars urbis magna ex parte conflagraret: quod Aurelius moleſte tulit, procacitate & temeritate militari id accidiſſe queſtus. Indignúmque eſſe dictitans, qui Regio ære mererent, ſpe prædæ ac rapinarum ſpurciſsimè ad paſtum mendicitatis ſuæ, urbes ſpolient. Itaque mox eductis militibus Luxemburgum uaſtam urbem oppugnare incipit. Eò ad eum perueniunt Germanorum copiæ, quas Longouallius ex Cliuenſibus, & tota Germania unà cum Martino Roſſenio tribuno Geldrenſi eduxerat: hi ex Raueſteno egreßi, inuitis Cæſarianis per eorum loca tranſiere. Senſere id Cæſariani: itaque raptim coactis equitibus, & peditum numero illis obuiam uenêre ad uicum Hochſtrateum, Renato Chalonio Nanſio ſuos ad certam prædam hortante. Ex puluere uterque ſenſit hoſtilem aduentũ. Pugnatur aliquantulũ acritèr, donec Flãdrorũ, ex quibus maior pars hoſtiũ conſtabat, uires labare cœperunt. Tũ demũ urgere Longouallius, inſtare Germani: ita illi fugati, ingens præda abacta. Captus eo prælio uicarius copiarum Nanſij: relata ſex uexilla, mille quadringenti capti. In iis equites centum quadraginta, cum aliquot tormentis bellicis: Aurengius fugiens, Antuerpiam contendit: Longouallius cum Germanicis copiis aduolat Antuerpiam, tẽtans ſi quo tandem pacto urbe opulentiſsima potiri poßit. Oppidanorum ingens fuit terror, ut in urbe opulenta, neq; bellorum ſtrepitum experta: parare tamen cœperunt quæ ſpectarent ad tuitionem. Quod Galli & Germani intuiti, qui & tormentis & reliquo apparatu ad urbis oppugnationem neceſſario carebant, incenſis ſuburbiis, prædáque ingenti recepta, abierunt. Suadebat Longouallius uti celeriter

ad Louanium, urbem nobilem & potentiſſimam, ſed præſidio uacuam properarent. Sed dum prædæ intenti Cliuẽſes uicis expilandis occupantur, urbis potiundæ occaſio ſublata eſt. Prodiere ex urbe aliquot diſſerendi cum Longouallio cauſa, atque inter ſe colloquendi. At cùm ex urbe Frãci globis emiſſis uulnerati eſſent, qui colloquij gratia prodierant, in Galliam captiui ſunt abducti. Itaque poſt longa itinera emenſa, Maſerias peruenere. Inde Longouallius cum iis copiis ad Aurelium, qui iam Luxemburgum oppugnabat, peruenit. Oppidani partim urbe egreſſi, partim ſubterraneis locis latitantes, urbem uacuam milite, Gallis reliquere. Ibi militi ingẽs præda parta. Rumor iam manabat ad Antuerpiam aut Louanium aduolaturum Aurelium: ſed neq; paludes, quibus hi loci referti ſunt, id ſinebant: atque ut maximè ſinerent, Rex filium iam ipſe è Luxemburgo reuocabat cum parte Germanicarum copiarum: quem tamẽ multi putabant, ſi copiis maioribus à Rege auctum accepiſſet exercitum, eas res geſturum quæ Galliæ utiliores eſſent: utiliúſque fuiſſe uno loco acerrimè hoſtes impeti, quàm copias uariis locis diſtrahi. Ad Tionuillum oppidũ munitiſſimum miſſi qui deditionẽ ſuaderent: faceſſere iuſſi: cùm appareret locum arte & ſitu inexpugnabilẽ. Non eſt uiſa ratio Aurelio, cur eo loco implicarentur Gallicæ copiæ. Interea iuſſu Mariæ Auſtriæ, quæ fratris Cæſaris nomine Burgundiæ imperabat, Burgundionum copiæ mox & uiribus & numero præſtantes, poſt Aurelij diſceſſum ad Iuorium oppugnandum pergunt. Sed admotis machinis & tentata oppugnatione, cùm uanos ſuos conatus uiderẽt, inde ſeſe proripiunt. Claudius Lotharingus ueritus ne annonæ inopia Galli, qui Iuorio in præſidio erant, ad deditionem ſi quando iterum urgerent hoſtes, cogerentur, commeatum affatim in eum locum induxit, recentéſque milites ex Menapiis: parte

alia in Belgica Gallia *menſe* Auguſto Antonius Borbonius Vindocinenſis, *attributo ei à* Rege *certo peditum equitúmque numero, circa fanum* Omeri, *ignobilia aliquot caſtra diripuit.* Et *quando uidebat ex arce* Tornehana *uarias eruptiones fieri (nam locum munitum præſidio* Cæſariani *tenebant) eò copias admouit.* Cæſariani *ueriti* Gallicum *impetum, iam de deditione paciſci incipiunt.* Petunt *autem à* Vindocinenſi *tria,* Primùm *ne receptum* Tornehanum *demoliatur:* Deinde *uti tormenta eis bellica educere ſalua liceat:* Tum *ut qui in præſidio erant, cum armis, impedimentis, ſarciniſque omnibus, inde incolumes emittantur.* Ille *rem ad conſilium refert.* Tandem *hoſtes ita reſponſo dato admonet, licere eis loco cedere, atque inde abire incolumibus unà cum armis: nullas ſe alias leges deditioni adiecturum.* Hoſtes *recepta lege ea deditionis,* Tornehano *cedunt: eóque* Galli *potiti, ſummum rerum apparatum inuenere.* Inde *certior factus, uicinam arcem* Montoyreum *ualido præſidio* Cæſarianorum *teneri, nec longe cum expedita militum manu adeſſe* Rutium, *eò contendit.* Cæſariani Montoyreo Gallis *mox ceſſere.* Ibi *tres aut quatuor dies* Vindocinenſis *ſuos refecit.* Rutius *nondum ſuos ad bellum paratos uidens ſeſe in tutiora loca recipiebat.* Ad *eum* Vindocinenſis Helyum, Blaiſencurtum, Scitimum *cum turmis aliquot ſuorum miſit: qui* Cæſarianos *ex improuiſo adorti, uariè eos diſsipauere, multos captiuos abduxere.* Rutius *fuga ſibi conſuluit: ille* Tornehanum *aliáque loca recepta, ſolo æquauit.* Eadem *æſtate* Gulielmus Bellaius Langæus, *qui* Legatus Regius Taurinis *præerat, ſuos in prælium educẽs,* Queraſum *oppidum in* Pedemontanorum *finibus, quod ſuperiori bello* Cæſariani Gallis *extorſerant, recepit.* Et *planè etiam pacis tempore ſemper ea loca bello infeſta fuere, nunc* Alphonſo Dàualo, *nunc* Cæſare Neapolitano, *qui*

Volpiano præerat, nunc Sabaudiano ipſo nouos dolos quibus urbe potiretur parante: ut non minus induciarum tempore quàm belli, copiæ Regi alendæ fuerint: cum hoſtes nunc inſtructo exercitu, nunc prædatoriis copiis inſtructi, Taurinis imminerent. Accidit quodam die, ut rhedis quas fœno onuſtas in urbem introducebant, laterent armati homines, ut occupato ponte & aliquot locis, Cæſarianis qui in inſidiis locati erant, irrumpendi in urbem eſſet facultas: & ſuccedebat dolus. Cùm unus è militibus circa pontem miratus tot rhedas fœno onuſtas, lancea cœpit pertentare ſi quid fraudis ineſſet: móxque fragore armorum audito, ad arma conclamaret. Alij uolunt laxata cathena qua pons ſuſtinebatur, rhedas deiectas. Ita fraude detecta, armati miſerrimè necati ſunt, doliquе pœnas luêre: reliqui detectum dolum uidentes, inde ſeſe proripuere. Alio tempore Cæſar Neapolitanus, continuatis nocte diéq; itineribus, prima aurora parum abfuit, quin propugnaculum unum urbis occuparet: ſed uigilum induſtria excitatis Gallis, emiſſis tormentis bellicis fugatus eſt. Denique multos ciues pecunia hoſtes ſæpe ſolicitauere: quoſdam etiam ex Gallicis militibus uti occultè in urbem aditum ſibi præberent: quorum ſemper inſidiæ detectæ ſunt, ac de improbis ſupplicium ſumptum. In huiuſce belli procinctu Gulielmus Poietus apud Gallos iuriſpræfectus, in carcerem coniicitur: hac quidem ex cauſa, aut occaſione hac arrepta, qua iam aulicis exoſus aula excluderetur. Anna, quæ Stampea dicebatur & Pontieuria, ut ingratum Poietum oderat. Erat illi inimiciſſimus Philippus Cabotius tribunus maritimorum, ob iudicium in ſe nuper latum. Eius gratia ſuperbiáque commoti homines, & Regij liberi & Rex Nauarræ, regináque & potentiores alij aulici, illi apertè inimici erãt. Accidit ut Ioãnes Renaldius unus è Petragorica nobilitate,

litem haberet ſanè quàm moleſtiſsimam cum Ioanne Tilio ſcriba regio apud Lutetiam. Ea lis (ut eo tempore, qui apud aulicos gratia ualebant, facilè impetrabant) diuerſis in ſenatibus Gallicis agitata. In aulico etiam conſilio è Lutetiæ etiam ſenatu diplomate regio extracta eſt, & ad Diuionēſem tandem ſenatum reiecta. Cúmque diploma quoddam obſignandum eſſet, idque Rex imperaſſet, & à Giliberto Baiardo, qui à ſecretis eſſet Regi, Poieto eſſet allatum, iuſsit Poietus quædam mutari. Id grauiter ferens Renaldius, ad Pontieuriam detulit: quæ Renaldium Regi eo die poſt cœnam offerens, neglectum ait imperium Regis, nec potuiſſe impetrari à Poieto quod Rex iuſſerat. Vnde iratus Rex iuſſerit primum ſcrinia & ſigilla Poieto auferri: mox frigidā ſuffundentibus aulicis, abduci captiuum. Accidit & aliud: Cùm Renaldius per Pontieuriam impetraſſet literas à Rege ad Poietum, quæ acerbius urgerent eum ad obſignationem diplomatis, eas literas cum ille accepiſſet, caſu accidit, ut eodem die ſalutatum iret Margaretam Valeſiam Nauarræ Reginam: cui frendens eas oſtendit literas, indignatúſque hæc addidit, At uos quidem mulieres omnia miſcetis: Regina, quid ſalui eſſe poteſt, ubi mulierum conſilio omnia geruntur? At Valeſia cùm mulierum conſilium tutū eſſe Poieto reſpondiſset, & quædam alia acerbius, digreſſa eſt ab eo. Re denique cum aulicis aliis potentioribus communicata, non putauit prætermittendam hanc Poieti ſuperbi, uanique hominis, opprimendi occaſionem. Circa ueſperam cum circunfuſi eſſent circa Regem aulici, refertur ad Regem quid Poietus oblocutus ſit in eum. Conclamant aulici ferocitatem uiri ulciſcendam. Rex, qui malè antea in eum animatus eſſet, primùm quidem abigi iubet Poietum, auláque ei interdici: ſed cùm Henricus Rex Nauarræ, & reliqui aulici qui reconciliari poſſe Regem uidebāt alio tēpore Poieto;

parum aiunt tutum eſſe aula eum exigi, qui tot tabulas ad regni utilitatem pertinentes, ſua ipſe in poteſtate habeat. Proinde cautius eſſe, ſi periculoſo hoc tẽpore, conſiliorum omniũ bellicorũ particeps, tuto loco aſſeruetur. Iuſſu Rex *uti captus in* Bituricenſem *arcẽ abduceretur, data eius capiẽdi mox & abducẽdi cura* Ludouico Neuerſio *: qui lectulo decumbentem excitans, perturbatis omnium domeſticorum animis, mox in* Biturigas *abducit.* Is *mox ad* Regem & Philippum *tribunum maritimorum &* Franciſcum Turnonium *literas dedit; querelarum & miſerationis plenas: quibus id tantùm deprecabatur, uti moleſtia carceris liberaretur, nec tamen impetrauit.* In *eius locum ſuffectus mox* Franciſcus Monthelonus, *præſes* Pariſiẽſis. Poietus *per aliquot annos carceri incluſus uixit, ægrè tandem impetrauit, ut more maiorum è ſenatibus delecti patres cogerentur, per quos iudiciũ ſtatueretur: qui tamen ipſi nominati ſunt minimè in* Poieti *gratiam: diúque poſtea* Petro Raimundo *præſidi* Rothomagenſi *homini graui & probato, negotiũ datum, uti in* Poietum *quæreret.* Huicq; *demum anno milleſimo quingenteſimo quadrageſimo quinto ſententia patrum, ob peculatus crimen, diuenditóſque & uenundatos regios magiſtratus, & multa ad ſuum quæſtum nundinationémque fœde patrata, mulcta grauiſſima, at pecuniaria tantùm irrogata eſt: niſi quòd aperto capite adeſſe iuſſus eſt, dum ſententia in eum lata recitatur.* Cuius *iudicij exitum* Rex *acerbiſſimè tulit, & in eos qui ad eum miſſi erant ad iudicium ei aperiendum (nanque ita illi decreuerant, ne quid prius proferretur, quàm* Rex *eſſet certior factus) effudit multa in iudiciorum corruptelam, in iudicij huiuſce cõtumeliam.* Et *parum ſanè abſuit, quin eo iudicio ille capite lueret, ægréque aulici ferebant elapſum hominem, qui tamen perpetuo carceri eadem patrum ſententia addictus*

erat, tametſi ea pœna illi remiſſa eſt. Atque hæc quæ multis pòſt annis accidère, in hunc locum referre placuit, quando ſemel in Poieti mentionem incideramus. Principio huius belli, Rex exercitum ad Perpenianum urbem, quam Cæſar iam pridem occupabat, inſtituit ducere, cõſilio Antonij Pratij Mompeſaci. Sed cùm tardius coactæ eſſent copiæ, neque maturius propter itinerum difficultatem urbẽ obſediſſent, inanis fuit oppugnatio. Et ſunt qui tardius ab Henrico Regis filio eductas copias uolunt. Sed eum cum copiolis inermibus proficiſci, & feſtinare indecorum inutiléque fuiſſet. Maturius, exercitu nondum contracto, uenire non potuit, pugnæ ſemper cupidiſsimus. Sunt qui ea parte urbem oppugnatam, qua Mompeſacus diſſuadebat, Claudio Ennebaldo authore uolunt: quem, cùm huius oppugnationis munus ſuum eſſe uellet, parum fuiſſe uolunt æquum aliorum conſiliis: & Mompeſacum aiunt uaniſsimè ſuaſiſſe Regi, antequàm robur exercitus cogeretur, utile futurum ſi ipſe cum delecta equitum, peditúmq; manu prius locum obſideret, itinera intercluderet: neglexiſſe id Regem. Oppidani cùm ſpatium habuiſſent ſeſe colligendi, milites inſtruebant, delectum cogebant, arma expediebant. Ioannes Congeus & Ioannes Ceruillio, qui urbi præſidio relicti erant, parata omnia ad obſidionem tolerandam habuere. Eſt Perpenianum mediocris ciuitas: loco ſuperiori eminet Caſtellum Maius: (ita loco nomen.) Inde muri pars, claudens parte una urbem: eſt & Caſtellum alterius munitionis nomen, Caſtello Maiori minus. Ex ea muri parte inferiore quæ attingit Caſtellum Maius, eſt propugnaculũ paruum & depreſſum, per quod tueri poſſunt mœnia. Ceruillionis conſilio diruta eſt ea pars muri ex urbe: medióque ferè itinere extructum eſt aliud propugnaculum terreum. A tergo erat Fanum, quod & illi munierãt inſtar propugnaculi:

culi:ex quo loco uariè Galli afficiebantur. Nec longe ab urbe aliam munitionem extruxerant terream, quam nequicquam Galli fruſtra diruere conati ſunt. Italicus eques latè uicinas regiones populatus eſt. Hiſpani ex urbe frequenter erumpebant. Leuia utrinque ſæpe certamina, ut quodam die urbe egreſsi, machinas Gallicas aut abducere, aut obturare omnes tentarint, ni Briſſacus cum delecta equitum manu ſuperueniens, hoſtes in urbem coëgiſſet. Ibi ex noſtris uulneratus Roquenius glande quidem ænea ab hoſte circa brachium, at uariis aliis locis haſtâ, uel à Triſtano Moneio uno ex noſtris, dum irruit uelut in hoſtem, ut quidam uoluere, uel ut nocte intempeſta accidit, ab alio quodã. Et paucis antè diebus Cappuſius, qui Galiotum Ienolacum manu ſuſtentabat, tormento ictus necatus eſt: & uulneratus Ioannes Salignacus Burdigalenſis: cum poſtea ſemper incommoda ualetudo, qua iam emerſiſſe uidebatur, oppreſsiſſet eum: & ipſe quoque deſideratus, Ienolaco prono in humũ ruente illæſo, ut & Daciero, qui & ipſe parum abfuit, ne alio tormento emiſſo opprimeretur: alio die ingens equitum certamen, ut multi utrinque deſiderati ſint. Captus unus è Cardurcorum nobilitate Antonius Cardilacus Bieulius: qui captum abduxerant, dum contendunt de captiuo, ad certamen ipſi uenerunt: id alter intuitus Cardilacum nequicquam ſibi metuentem gladio transfigit. Henricus Delphinus cùm apud Congeum & Ceruillionem expoſtulaſſet per tubicinem de ferocitate militum, uinctos reos illi parati fuerunt dedere, refutante Delphino de his ſupplicium Hiſpani ſumpſere: noui etiã milites in urbem immiſsi ſunt, & Cæſar cum robore exercitus aduentare dicebatur. Interea Aureliorum Dux Carolus, ad fratrem è Leucis reuocatus peruenit. Rex toto obſidionis tempore, Salleis ſe non commouit. Cùm fruſtra eſſet obſidio, placuit diſſolui copias:

aduentante iam hyeme, uicina aliquot oppida à Iacobo Perucio Eſcartio, & Ioanne Sanctiaſterio direpta ſunt. Itali & Aquitani ſeditione facta uix pugna aperta abſtinuere, ægréque pulſatis Aquitanis ſedata ſeditio. Narbonenſis prouincia à militibus Gallicis eo tempore uaſtabatur, uel multitudine ipſa militũ, uel procacitate ipſa, ut oliueta paſſim etiam excinderentur magno hominũ dolore. Rex Mõſpeſſulum, inde Tholoſam, è Tholoſa inuiſit Margaretam Reginam Nauarræ, ſororem Neraci degentem, quam fama erat grauidam eſſe, & iam ad pariendum uicinam. Sed accidit poſtea, ut ea pareret quod molã uocant. Mox Burdigalam, è Burdigala Angoliſmam & Cognacum peruenit. Cæſariani Luxemburgum recepere: & iam inſtructis copiis Pedemontanorum urbes uariè afficiebant. Eò miſſi à Rege, qui Cæſarianos ad ſua tutanda reuocarent: quædam etiam eorum oppida oppugnarent, perterritóſque in ſua cogerent. E Perpeniano in Subalpinum agrum tranſiere Regiæ copiæ, miſſo Ennebaldo: & circa finem Nouembris mẽſis cõuenere ad Carignanum. Ibi ad ſexdecim inuenta hominum millia fuere. Ac ne tempus fruſtra tererent, properant ad Cunicum oppidum (quod & Conium uocant) oppugnandum. Huic præerat cũ ualido præſidio Petrus Portius Vicentinus. Et quanuis acriter per ſingulos tres dies tentaſſent Galli Italíque irruptionem, fruſtra tamen fuit omnis conatus, impigrè obſiſtentibus Hiſpanis. Itaque rediere Carignanum, ubi ſeptem peditũ millia exauthorata ſunt, quòd rapinis infeſtaſſent agros. Ibi cùm Ennebaldus muri parte diruta, modicè iuberet Oſſunum cum ſuis peruadere, ille autem comatulos & delicatos iocans depoſceret, parum abſuit res à diſſidio acri, inter Oſſunũ & Thermum amiciſſimos: qui fruſtra proceribus adnixis ut in gratiam redirent, inter ſe cùm contuliſſent familiari colloquio quæ utrũ-

que angebāt, tandem in gratiā rediere. Eſt & fruſtra Quierſium tentatum, multiq́ue ex peditibus, machinis emiſſis cõciſi: inter quos Petrus Faugierus Burdigalenſis, cui Gorſio cognomen. Itali qui in patriam reditum parabant, cùm inſtare uiderent Cæſarianos, deligunt certos ſibi uelut itinerũ duces. In his fuere Regulus Malaſpinus, Iacobus Sanius Vicentinus, Aldrigus Venetus, Straſmus. Placentinus, Ioannes Andreas, Marinus Brixienſis, Franciſcus Pacius Venetus, Aemylius Bolognetus, Giraldus Fraſcherus Alexandrinus: Carrerus & Fraſcherus cum ſeptingentis peditibus noctu occuparunt Abruzum oppidum, haud longe ab Alexandria: nec diuturna ea fuit eis hæc ſedes. Nanque Vaſtius Daualus intentus, in omnes occaſiones, arceſſiuit mox lectiſſima Cæſarianorum auxilia. Hi cum ſexdecim hominum millibus, & ſeptem tormentis maioribus mox adfuere. Daualus quaſſatis muris ſummo impetu irruit in oppidum. Et quanquam ſtrenuè ſe tuentibus illis, dum recentes undique hoſtes ſubmittuntur, potitur oppido: ubi multi cæſi, multi capti. Fraſcherus iubente Vaſtio, capite diminutus eſt: cæſus quoque eſt Pacius. Reliqui Itali cum diu hac illac uagarentur, à Boutiero in arces uicinas aliquot, numerato ſtipendio diſtributi ſunt At Vaſtius & Pyrrus Columna, cum ſeptem peditum millibus, eductis quoque maioribus tormentis, multa caſtella ignobilia, partim ui, partim uolũtaria deditione recepere. Rediit deinde Aſtam Vaſtius. Galli Italiq́ue, duce Petro Mario, Sanctoſecundano rurſus cõuenientes, cæſis Cæſarianis rurſus ea recepere: eáque & Carignanum muniere, annona copioſiſſime illata. Ex eo tempore bellum trahebatur occupatione caſtellorum, munitionéque. Accidit ut Chinciarius præfectus equitùm alis leuibus Cæſarianis, ad Veroã negligentius ſederet. Id Boutierius ſentiẽs, mittit Ludouicũ

Biragum cum aliquot alis equitum, & Antonium Francũ cum trecentis peditibus, qui imparatum opprimãt. Hi ſumma celeritate uſi, Veroa occupata, ita oppreſſere Chinciarium & Cæſarianos, ut impedimentis, armis, equis relictis, effuſa fuga omnes ſibi conſulere coacti ſint. Multi capti, plures uulnerati, præda opima parta. Acciderat uerò antea, ut Gallis pulſis è loco cui Cana nomen, mitteretur ab hoſtibus Aldrigus Venetus cum trecentis peditibus, ad Marſalium arcem præſidio firmandam. Id oppidani intuentes, admonere Gallos, ſimul partem in oppidum excurrere iubent: partem aliam ipſi per ſubterraneum locum perducunt ad Marſalium. Aldricus cum ingreßi Galli, Galliam undique acclamarent, multóſque ſternerent, parte alia ab aliis oppugnaretur, perterritus fugam adornabat: ſed multis cæſis captus eſt per Fantonem, ac deinde Carolo Drotio traditus, ex cuius cuſtodia elapſus ad Vaſtium confugit. Nec multò pòſt adcurrens Vaſtius, oppidanorum agris uaſtatis omnes crudeliter necauit: tantùm duos, quos perfidiæ prioris inſimulabat, uinctos excelſo loco pedibus ſuſpendit, pilarúmque ferrearum innumeris ictibus pendentes, à milite necari iußit. Mittit deinde Pyrrum Columnam ad Mondeuium oppugnandum. Inſtructißima acie gradientem cũ multis Hiſpanorum, Italorum, Germanorum millibus. Illi ad Agnellum conſilio habito, prima luce uicos occupauere: ubi Galli in præſidio erant cum Ioanne Andrea, & Iulio Landriano. Landrianus captus eſt, reliqui Mondeuium peruenere. Carolus Drotius, quem & Droſſum uocant, præerat Mondeuio cum Heluetiorum aliquot Aquitanorúmque cohortibus, Italicóque peditatu, cum Fãtone, Paulo Miglio, Naldo, Bonio, Ioanne Regio Turcheto, Ioanne Andrea Marino: qui omnes Italici peditatus erant ductores. Aquitanici uerò ductor erat Brianſonetus. Columna

admonet Daualum, quibus copiis intellexerit Mondeuium munitum, maioribus uiribus opus eſſe. Ille mox eò aduolat cum lectiſſimis copiis, & decem & octo machinis maioribus. Ac primùm quaſſantur multis locis mœnia, quippe tribus locis hoſtes machinas aptiſſimè collocarant. At erumpentes Galli Italique, multis utrinque deſideratis rediere, è Gallis Brianſoneto cæſo. Sequentibus diebus ſtrato muro hoſtes irruêre: ſed à Gallis pulſi, multis deſideratis, frẽdente Vaſtio, eo die reditum eſt in caſtra. Iam acrius quaſſata erant mœnia: idque intuẽs Drotius quibuſdam diſſentientibus deditionem facit ſaluis omnibus rebus. Hæc incidêre in tertium diem Nouẽbris, anno M. D. XXXVII. Vaſtius Mondeuium muniit, & cum ualido præſidio imponit Ioannem Matthæum Longum. Vicina omnia caſtella, quorum uſque ad octoginta multi numerum transferunt, ab eo quoque recepta, & præſidiis firmata. Pergit Vaſtius ad Carignanum. Præerat Carignano Petrus Oſſunus Gallus & Acciolus: aderant & Franciſcus Bernardinus, & Accoltius. Hi impares ſe agnoſcentes tantis copiis (neque enim iis munitionibus quibus hodie, ſeptum erat Carignanum) loco relicto conſtituere uariis excurſionibus fatigare Cæſarianos. Dum abeuntes proſequitur Vaſtius, & Oſſunus acriter dimicat, homo uetere Aquitanica, nobilitatéque ornatiſſimus, captus eſt. Culpam ipſe retulit in Bernardinum, qui ut conuenerat, aut noluerit adeſſe, aut terrore impeditus fuerit: eóque nomine ad ſingulare certamen hominem prouocauit. Sed Rex duelli author eſſe noluit. Captus eſt & Magrinus. Vaſtius Pyrrum Columnam & Felicem Arcium Germanum, & Sanctomichaëlem Hiſpanum præpoſuit Carignano, idque communiit. Franciſcus Rex per Boutierium certior factus nouis copiis opus eſſe, ex Heluetiis & Aquitanis collectum pe-

ditatum ſubſidio ſuis miſit: & ad XV hominum millia unà cum Italis habuit. Nec Vaſtius quæ pararentur ſentiens, diſtulit accerſere copias: octóque Germanorum millia è Germania exciuit. Interea menſe Decembri accidit, ut Petrus Portius Vicentinus, dum cum Gallis congreditur uariis excurſionibus, caperet eum qui Bargeſio præpoſitus erat: nomen multi ſiluere, parcentes familiæ: Italum fuiſſe aiunt. Is captiuum poſteaquam de pretio ingenti redemptionis conuênit Portio, pollicitus eſt daturum ſe Cæſari aut Portio Bargeſum arcem: in eam rem obſides daturum filium & uxorem. Hæc pacta rata habuit Vaſtius: his ille conditionibus ſolutus eſt. Euocatus Portius pergit ad Bargeſum recipiendum cum ducentis peditibus, quinquaginta equitibus: admonétque alterum pactorum: ille præmittat uiginti pedites prius, conſulit, his ſe arcem traditurum. Tum demũ uenturum Portium exploratis omnibus, nihil ſibi ſanctius eſſe fide, quam conſtrictam liberare uelit. Hoc ille maximè fidem fecit, quaſi Portij utilitati conſuleret. Præmittuntur uigintiquinq; milites ſpectatæ uirtutis: hi omnes Bargeſum aduenientes conciſi ſunt exceptis duobus. His duobus cum ferrum, ignem, acerba omnia ſupplicia minitaretur, tandem factum eſt, ut ſpe ſalutis conſequendæ reciperent, ſe quæ ille iuberet aut ſcripturos, aut elocuturos. Collocat eos in turriculam altiuſculam: euocantur Portiani ad colloquium. His illi renunciant ſalua eſſe omnia, ne dubitarent arcem ingredi. Suadebat iterum Portio ingrederetur cum uigintiquinque equitibus, alij deinde admitterentur. Ipſe interea ſuos, qui pilarum emittendarum peritiſſimi erant, in armis paratos eſſe iubet. Introducitur Portius, ut uidebatur, nec tamen introductus eſt, ſed ab aliis qui exituri erant prope Bargeſium ſtantibus honorificè exceptus, mox emiſſis pilis impetitus eſt. Nemo è Portianis fuit qui non aut occũberet,

aut uulneraretur: ipſe ita uulneratus eſt, ut mox exanguis deſiderium ſui relinqueret. Hic finis Portij, *cuius fortitudo concitarat magnam opinionem apud* Cæſarianos. *Interea* Galli *receperant ea caſtella, quæ prius occuparat* Vaſtius. *Iam circumagebatur initium anni* M. D. XLIIII, *tum* Bouticrius, Teus, Maurus Gabriel Mauri *frater*, Biragus, Carlous *cum multis equitum, peditúmque millibus in agrũ* Creſcentinum *peruenere.* Huic *loco præerat* Canus *cum trecentis peditibus, ducentis equitibus* Cæſarianis: *atque is admotis machinis ſaluis rebus omnibus deditionem fecit.* Properat Boutierius *ad* Liuornum, *quod & receptum eſt uoluntaria deditione.* Tandem *admouit copias ad fanum* Germani, *ubi* Caranius *cum* Andrea *tribuno*, Petro Gaſino, *& multis aliis, firmóque equitatu & peditatu relictus fuerat: qui cùm robori ſuorum confideret, deditionẽ diſtulit: ubi ſenſit labare animos, deditione facta emiſſus eſt: idq́ue accidit menſe* Februario. Horum *omnium bellorum apud* Gallicos *ſcriptores ſummum ſilentium.* Exteri *quædã prodidere: obruêre tamen ſilentio multorum res fortiſsimè geſtas: ut iis accidit, qui* Gulielmi Bellai Langæi *non meminere: in quo ea adfuere ornamenta, quæ* M. Tullius *in* L. Lucullum *congerit, magnum optimarum artium ſtudium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina.* Tãtus *uerò fuit imperator in omni genere belli, prælijs, oppugnationibus, totiúſque belli inſtrumentis, & apparatu, ut ille* Alphonſus Vaſtius Daualus *poſt* Ferdinandum Daualum *acutiſsimus omnium imperatorũ, hunc à ſe maiorem ducem cognitum quàm quenquam eorum quos uidiſſet, fateretur,* Carolus *uerò* Cæſar *plus ſe ab eo unius illius eloquentia, dum apud exteros legati officio fungitur pro* Rege *debilitatum fateretur, quam multorum robore, & animi magnitudine. Sed nec aut* Dacierij, *aut* Terridi,

aut Alegrei, aut Thernij, aut Sanctoiuliani, aut Petri Oſſuni, Monluci, Montigrundi, niſi rariſsimè meminere, quos omnes clariſsimos ipſi ſciunt fuiſſe toto hoc bello Subalpino. Nec hæc eo ſcribo, quaſi fidem abrogari uelim exteris ſcriptoribus: diligentiam illi maiorem plane quàm Gallici attulere: ſed qui Gallicos exteris cõtulerit, meliora optimis, ingens operæpretium facturus uideretur: obiiciũt nobis exteri temeritatem, quam & Gallis Iulius Cæſar maximè innatam ait, ut leuem auditionem habeant pro comperta. Obiiciunt iracundiam, aulæ immodicos faſtus. Obiiciunt delicias: obiiciunt cunctationis impatiẽtes animos, falli que eos docent, exiſtimantes fortitudinem pugna tantùm aperta inclareſcere: cum cunctationem maturam, inſignem maioremq́ue partem eſſe diſciplinæ militaris ueteres prodiderint. Obiiciunt omnibus bellis loca ad limites ſita, aut annona, aut ſulphureo apparatu ſumma eorum qui præerant incuria caruiſſe. Obiiciunt cauſarum forenſium immortalitatem, exordia cauſarum & præludia longiora apud nos eſſe, quàm apud alios exitus, ipſóſque etiam uictores è foro non niſi loculis exhauſtis diſcedere. Iuſtitiæ interdum quaſi uirginis elegantis, uenuſtæ & concinnæ lenocinium fieri ab iis, qui eius decus, aut potentiæ, aut gratiæ, aut opulentiæ proſtituunt. Ab his aliiſque in nos magna cenſura ſcriptis ſi abſumus, uana ſunt eorum conuitia. Si more humani ingenij interdum ad ea offendimus, enitendum ut quæ prodidere ſapientiſsimi homines, præcepta de utilitate capienda ab hoſtibus, ea hac parte exerceamus & conſumamus. Nec uerò ſilentio obruenda eſt mors Alexandri Tortij: is ciſternam Regis imperio, cùm ſæpe à Cæſarianorum inſidiis liberaſſet, Fanum Damiani intercipere parabat. Oppidani partim deditionem faciebant, partim deditionis conſilia ſimulabant. Sic reuocato eo ex itinere, quaſi ad oppidum

recipiendum, machinis emiſſis uulneratus ac deinde deſideratus. Ioannes Nourriſierius Bicus, *parum abfuit ne cum* Tortio *opprimeretur. Ita* Tortio *ad ſummam gloriam rei militaris floreſcenti, fraude hoſtium uita erepta eſt.* Eo *anno ſenatus* Gallici *(quod ſæpe fit, ubi nouorum bellorum tumultus audiuntur) iuſſu* Regis *prorogati ſunt in totum annum, cum alioqui feriæ illis uſque ad* Martinalia *ſtato tempore concedi ſoleant.* Et Carolus Burius Baionam *iuſſu regio miſſus, uiſus eſt neſcio quid occultè tractare de* Fano Sebaſtiani *urbe uicina, quæ* Cæſaris *imperio paret, intercipienda: ſed uulgato mox conſilio uani fuere conatus, & de* Aquitania *inuadenda moliri inſidias* Britannus *iactabatur, cum tamen pacata omnia fuerint.* Eodémque *anno nomine mutui exacta eſt paſſim ingens uis pecuniæ. Quinque* Germanorum *millia per* Aquitaniam *progrediuntur, ſummo hominum terrore, minore tamen diſpendio, niſi quòd inſigniter dolia uini ſiccabant.* Sanctones & Rupellani *ob ſalinarium uectigal nuper à* Rege *conſtitutum, neque ſolutum aut admiſſum, hos in ſe mitti uerebantur: & erat* Rex Rupellanis *infenſior, ob controuerſiam quam ſemper ſtomachoſè perſecuti erant in* Cabotium Iarnacum *rectorem urbis.* Multi *uincti, aliquot in carcerem coniecti.* Sed *ita res compoſita, uti ueluti theatro conſtituto* Rex *ſederet cum aulicorum purpuratorumque comitatu, illi miſeri ueniam deprecarentur.* Rex *delicta omnia remiſit: ac ne cui in poſterũ fraudi eſſet, ſanciit, ob ea quæ prius molitus erat.* Eo *anno* Burdigalæ *multi perſuaſionis uiolatæ nomine rei peracti ſunt.* Nam Poietus *cùm adhuc eſſet iuriſpræfectus, diplomate regio miſſo, certos è ſenatu ipſo delectos, acres huic uni rei præpoſuerat: quæ res multorum odiorum ſemina alebat.* Itaque Margaretæ Valeſiæ Reginæ *inſigni pietate opera, diplomatis huius ui ſublata, rediit ad uniuerſum*

ſenatum ſua cognitio. Iuſſuque ipſo Regis mitigata paulu-lum reis pœna: niſi qui inuenti eſſent, qui Sacroſancti diuini corporis ſacra illa myſteria conuellerent. Cæſariani quoque eadem hyeme in Gulielmi Cliuenſium Ducis ditionem irruentes, loca aliquot expugnarunt: & Cliuenſis ſæpe cum Cæſarianis congreſſus, uictor rediit: nec tamen Hensbergum oppidum ab his occupatum recipere potuit: & ad Nurembergum coactis proceribus Germanicis, cùm legati Cliuenſis præter eius mandatum inducias accepiſſent, repentè in Regis gratiam ab his fœderibus diſceſſum eſt, irritato præter modum Cæſare. Duo ex purpuratorum cœtu utrinque ad Cæſarem & Regem à Paulo Pontifice miſſi. Fruſtra utrunque ad pacem hortati ſunt. Inſtabat iam annus milleſimus quingēteſimus quadrageſimus tertius, cùm Rex uias omnes exhauſto fiſco quærens, quibus tantas aleret copias, nouam iudicum decuriam ſenatibus Gallicis adiecit, acceptis ab unoquoque nummûm aureorum duobus millibus, urbibus omnibus Gallicis nomine mutui ad alendas quinquaginta millium peditum copias, noua pecunia indicta eſt, exactaque. Narbonenſes áduētantibus Cæſarianis magno in periculo ſe eſſe uerebantur: ſed mox dilapſis illis, uanus fuit timor. Baionenſes ſimili metu conſternati ſunt, & ſuſpectos habuere multos, quaſi de urbe Cæſarianis prodenda. Cùm enim illi repentè aduenıſſent, ubique ad arma conclamatum eſt, iam direpto Fano Ioannis Lucenſis. Satis conſtat uiſos multos pluſquam uiginti ſcalas aliáque ferentes, quibus urbs interciperetur. Copiæ ut ex inermibus coactæ, ita niſi maior uis occurriſſet, ſatis paratæ. Auxit terrorem Caroli Burij, qui regio nomine urbi præerat, abſentia. Is hoſtium aduentu cognito, mox equorum celeri curſu arrepto, in urbem properauit, & aduenit inclinato iam die. Eò etiam aduenerunt nocte intempeſta

ductores peditũ, cum turmis aliquot militaribus: inter quos Alſatus, Allocus, Stephanus, quos oppidani ea nocte grauiora ueriti urbe excluſerunt, inuito ipſo Burio. Porta urbis prope quam commeatus à Rege in urbem introducti erant, ea nocte aperta inuenta, ſocordia, ut putatur, ciuis Baionenſis, cuius curæ mandata erat. Oppidani ignibus tota nocte accenſis circa muros pernoctauere. Emiſſis ex urbe machinis bellicis, cùm Cæſariani intercipiendæ urbis conſilium parum ſuccedere uiderent, mox aliò dilapſi ſunt. Eo anno Naium oppidulum in Bernẽſibus finibus, igne cœleſti immiſſo, maiori ex parte flagrauit. Henricus Nauarrorum Rex non ſolùm Aquitaniæ, ſed & Narbonenſi prouinciæ, & eius tractus totius, qui adhuc prouinciæ nomen retinet, Prætor deſignatus. Nouos paſſim magiſtratus, nouas præfecturas Rex deſignabat, deſignatas rurſum mox reuocabat. In Narbonenſes cum Cæſariani iterum duce Franciſco Bemuntio incurſiones facerent, Mompeſacus eduxit uiros acres: hos in inſidiis collocans, multos palantes necauit. Bemuntium cum reliquis uſque ad Perpenianum fugiẽtes ſecutus, deliberans etiam de urbe obſidenda, ni pecuniæ inopia deterritus eſſet. Principio huius belli Anglorum fides ſuſpecta erat Regi: nam illi Cæſarianos tacitè iuuabant. Quæ eò cauſa Anglorum Regem Henricum uiolatis prioribus fœderibus impulerit, dubitatum eſt: niſi quòd prudentes rerum æſtimatores ſemper uident illum inferiori ſeſe callidiſſimè adiunxiſſe, uti ſemper ambos committeret, & Gallum & Cæſarem: & nihil prætermiſiſſe, quantum facere atque eniti potuit, quin Gallum ſuperiori bello à Cæſaris amicitia auocaret. Ipſe interea augendo fiſco intentus, expectaret occaſionem opportuniorem Gallo nocendi. Anglorum naues aliquot Hiſpanicis adiunctæ ad Fontem Rapidum in Gallos graſſabãtur, nec tamen agnitæ ſunt, donec Aquitani nauem Hi-

ſpanicam ſe intercepiſſe rati, Britannicam agnouere. Ea cùm Baionam perduci non potuiſſet ob fauces portus anguſtiores, ad Fanum Ioannis Lucenſis perducta eſt. Hunc locum ab Auſonio Lucanicum uocatum multi falſò putauere. Angli mox claſſe Hiſpanica inſtructi eò adueniunt, nauémque recipiunt: parati qui nauem intercepiſſent necare, ni Hiſpani qui ob uicinitatem multis huiuſce ſimilibus caſibus obnoxij ſunt, ex more uix tandem impetraſſent, uti inermes capti ad ſuos redirent. Erat eo tempore apud Anglum Regis nomine legatus Rogerius Aſprimontanus, quem Orteum à gentilitia domo uocabant. Cumque hic quereretur apud Henricum Regem infeſtari Britanniæ oram à ſuis, reſponſum accepit à Rege, omnia ſibi cognita, aperta, patefacta quæ inierint Galli cum Scotis cõſilia: daturum ſe operam, ne illi in Scotiam adeant: pollicitationes omnes ad ſe delatas: curaturum ſe ne quid illi in ſe molirentur, & paucos poſt dies remiſſo in Galliam Aſprimõtano, apertum ſeſe hoſtem declarabat: antè tamen, ne belli minus iuſtam occaſionem habuiſſe uideretur, per legatos petere cœpit annuã illam penſionem, quam Gallici Reges Britannicis ex pacto ob Aquitaniam pendebant. Rex quì uideret iam apertum hoſtem, etſi pecunia immenſa hoc tempore redderetur, ſua pecunia bellum ſibi maius acceſſurum, conſultò differebat ſolutionem. Ex eo tempore, & quòd cum Iacobo Scotorum rege congreſſi Britanni ſuperiores redierant, & Rex Scotorum poſt paucos dies deceſſerat, tunc ueluti metu ſublato apertus hoſtis, copiis in Flandriam traductis, Cæſarianis ſe adiunxit. Erat Iacobus Eſcartius Perucius apud Tarauannam Morinorum cum ſuis turmis militaribus. Hic cũ ſuis prædabundus ex urbe egreſſus, hoſtibus occurrit numero ſuperioribus, ad oppidum cui Hera nomen. Vt ex puluere utrinque hoſtes agniti, mox reuocati præcurſores. Erant ho-

ſtes numero ſuperiores: rati tamen maiores Gallicas copias adeſſe, taciti excepturi Gallos expectabant. Eſcartius conſertos ſuos in exanguem hoſtem proruí iubet. Ibi poſt leuem dimicationem illi terga uerterunt. Multi cæſi, centum ex equitibus cataphractis captiui abducti. Ibi Franciſcus Lotharingus, cui Aumallo cognomen, cui & huius uictoriæ laudem multi adſcripſere, adfuit, territóſque hoſtes apparuit turmis Gallicis undique uariíſque è locis, ut paßim quique excitati fuerant aduentantibus, cùm tamen pauci adeſſent. Diuerſo exitu eandem laureolam quærens Sanſacus è Maſcriis egreſſus, ab hoſte multis captis in urbem coactus eſt. Captiui utrinque liberaliter habiti, & æquo pretio liberati. Vindocinenſis Bapalmium oppugnaturus copias adduxit. Ibi Ocimons Cæſaris nomine arci præerat, in arcem ſeſe recepit. At Gallo aduentante ita ex arce emißis machinis Gallos concidit, quo ut loco conſiſterent, prorſus non haberent. Itaque inde effuſi ſeſe recipiebant: cùm & Cæſariani arce egreßi Gallos infeſtarēt, ac niſi Gallici equitatus robore Galli ſubleuati eſſent, res prorſus infelicius ceſſura fuiſſet. Interea Rex lectißimis copiis contractis, in Marolienſe cœnobium caſtra defixit. Ex eo loco uariè hoſtes Gallos infeſtare ſoliti erant: & direptis uicinis aliquot arcibus & oppidulis, incenſiſque & corruptis hoſtium ſegetibus, quas tempeſtiuè eis demetere non licuerat, ad Landriſium oppidum pergit. Oppidani quaſi Gallos excepturi, primum impetum acriter ſuſtinuere, & tota nocte emißis tormentis uariè Gallica caſtra infeſtabant. Sed ſummo diluculo urbe egreßi, corruptis machinis, incenſa etiam urbe, in uicinum nemus perueniunt, Cæſarianíſque ſe adiunxere. Rex ad urbem uiſendam profectus, præter ducum ſententiam muniendum locum curauit: celeritérque munito oppido præfecit Landam rei militaris peritißimum, &

Andream Montelambertium, quem Decium aut Panuillierium notiori nomine uocabant, cùm lectiſsimis cohortibus, uti eo loco Cæſari exultanti tanquam frenos iniiceret. Accidit ut quodam die, cum circa uicinum nemus cum aulicis aliquot obequitaret Rex, repentinæ hoſtium copiæ uiderentur, quaſi ad intercipiendum eum paratæ. Itaque mox ad arma conclamatum eſt: & Rex in tutiora loca in caſtra ſe recepit. Delphinus cùm Balneēſes uicinos intercepturum ſe putaret, eò raptim peruenit. Illi ita acriter impetum uimque depulere, ut illi mox inde abeundum fuerit, multis deſideratis, in quibus fuiſſe narratur Alegreus. Rex in Franciam latè agris hoſtium populatis, rediit, munito Landriſio. Ipſe eo tempore Claudio Ennebaldo (qui in locum Cabotij defuncti tribunus maritimorum deſignatus fuerat) utebatur familiariſsime: ita prorſus ut aulici ordinis nullo familiarius, ut quæ ad bellicos apparatus pertinerent, illius opera expedirētur. Cæſariani interea tacite in cœnobio Guyſiæ, urbis uicino, caſtra defixerant: rati ſe adiunctis Anglis, Guyſiam intercepturos, in quam Neuertius à Rege cum aliquot turmis prius immiſſus fuerat. Interea ex hoſtium copiis fortiſsimi quique ad Guyſiam excurrebant, & urbis potiundæ ſpe oblata, frequentiores è caſtris ad urbem oppugnandam perueniebant. Galli qui urbi præerant, emiſsis tormentis bellicis Cæſarianos infeſtabant. At Iacobus Eſcarrius uel admonitus à Neuertio, uel ſuos mittens ad agros hoſtiū populandos, tormentorum ſonitu motus, eos ad urbem tutandam emiſit. Cæſariani cùm leuis tantum equitatus adeſſet, cùm ipſi imparati adueniſſent, rati iuſtas Gallorum copias adeſſe, ſenſim in caſtra ſuorum uicina confugiebāt, quæ ubi locata erant, Eſcartiani ignorabant: fugientibus inſtant Gallici equites, multis cæſis, multis captis, finem ſequendi nullum faciunt, donec in caſtra hoſtium uentum eſt. Ibi

mox ad arma cum eſſet conclamatum, Franciſcus Eſtenſis Herculis Ferrarienſis principis frater, admiſſo equo ad ſuos tutandos egreſſus eſt: at mox ſuis fugientibus immixtus; cũ Galli receptui cecinißent, inter reliquos captiuos abdu-ctus eſt. Petrus Strozius captum apud Guyſiam agnouit, captiuumque ſui iuris effecit. Interea à Ferdinando Gonzaga tubicines uenere, rogantes, ſaluúm ne Galli Eſtenſem recepiſſent. Ita ille agnitus in Galliam perductus eſt: liberatus tamen poſt aliquot menſes, reddito pro eo à Cæſarianis Gabriele Salutianorum principe: cuius captiuitatis caſum mox expediam. Has uictorias auſpiciis Lotharingorũ partas aliĩ prodidere, ac de Franciſco Aumallo Lotharingo narrant: hunc cum fortè ex oppido uno rediret, & incidiſſet in equitatum omnem Cæſaris, conglobatis ſuis paucis catáphractis equitibus, peruaſiſſe per medios hoſtes fortißime: eodémque tempore Iacobus Albonius Sanctoandreanus cum hoſtium equitibus, leuibus prælιis aliquot congreſſus, multis cæſis, uexilla quoque inde militaria aliquot retulit, ut & Renatus Carnutenſium Regulus. Eodémque anno Rex ad ſe reuocatis copiis Luxemburgum, ſuos properare iubet: urbs obſeſſa ab Henrico filio magna diligentia. Cæſariani uériti ne quid durius accideret, urbe ei ditionéque ceſſerunt. Ibi Franciſcum Aumallum Lotharingum circa inferioris partem pedis, dum foſſas explorat hoſtium, uulneratũ prodidere: adfuiſſeque cum lectißimis Italorum cohortibus Petrum Strozium, in quibus & fuerit Fabianus nepos Mariæ Montĳ purpurati pontificĳ: Strozium cum ſuis & Gallica nobilitate inſtar plutei fixiſſe munitiones deiectis Germanis, ultro equitibus peditum munera ſuſtinentibus: Cæſar in Gulielmum Cliuenſium principem progreſſus eſt. Ille quibuſdam expugnatis oppidis, ſuorum uſus conſiliis, quaſi uictus fidei ſe illius commiſit, mulctatúſque, & priuatuſ

Geldrenſi principatu, uictoris leges genibus illius aduolutus, quas uoluit accepit. Is aliquot ante dies quàm deditionem Cæſari faceret, quaſi armis ſeſe tutaturus, acceperat quinquaginta nummûm aureorum millia à Rege: ei quoq; toto hoc bello à Rege in ſingulos menſes, ad alendas copias ſuppeditata ſunt uiginti quinque nummûm aureorũ millia. Regem multi ſcribũt ad Luxemburgum exercitum eo animo traduxiſſe, uti procurata re frumẽtaria, quàm poſſet maximis itineribus ad obſeſſum liberandum perueniret. Sed cum de eius deditione auditum eſſet, in Franciam mœſtum rediſſe: arcem cui nomen Mons Ioannis, iiſdem in finibus Rex muniendam curauit. Parte alia in Salaſſariorum finibus, Ludouicus Salutianus qui Cæſari militabat, in ſpem ueniens occupandi paterni principatus, quem præſidio Regis Gabriel Salutianus alter ex fratribus, relicto Adurenſi pontificatu poſsidebat, ad Rauellum raptiſsime contractis copiis ſubſtitit. Vnus ex oppidanis, quo ille utebatur familiariſsime, inuitato ad cœnam Salutiano, cum in multam noctem cœna extracta eſſet, conſulto facilè ei perſuaſit, ne ea nocte in arcem munitiſsimam rediret: domi ſuæ pernoctaret. Primo diluculo adſunt Cæſariani cum Salutiani fratre: oppidóque potiti, uinctum Salutianum alterum abduxere: cum eodem exitu arce ſeſe potituros crederent, repentè Gallici cuſtodes emiſsis machinis, inde eos eiiciunt. Ita Salutianus captiuus abductus eſt, oppidum mox receptum. Is poſteà in gratiam Ennebaldi tribuni maritimorum, qui pacis & concordiæ inter Reges author fuit, reddito Eſtenſi liberatus eſt, nam & Ennebaldi filiam uxorem duxit, prius ſibi deſponſam. Eodem anno Michaël, quem uulgo Michelotum uocabant, unus ex his qui nauticis myoparonibus præerant, in ſpem uenit pecunia arcis Nicea multo omnium munitiſsimæ potiũdæ. Nam cum Caſtellano depactus fuerat

rat, uti arx ſibi traderetur: ille à Rege *quatuor nummûm aureorum millia & opima uectigalia annua reciperet.* Is *igitur* Michael *quaſi re explorata ad* Regem *ultro contendit: indicat quæ pactus eſſet.* Ea *cum* Regi *placuiſſent, ne res longius efferretur, dat literas* Michaeli *ad præfectos rei nauticæ, ut quod is imperaret, quà ue myoparones bellicos mitti iuberet, eò contenderent.* Cũ *his literis pergit ad* Magdalonum Ornezanum & Bernardum Ornezanum*, cui* Samblachardo *cognomen,* Magdaloni *nepotem.* Magdalonus *lectis* Regiis *literis deliberat cum nepote.* Ille *ut erat adoleſcens, & qui* Michaëlem *ſub patre ſuo diu meruiſſe ſciret, indignari cœpit: rem indignam, & ea re fœdam dictitare, cum puppim ſibi clauumq́ue ſuperbè is uindicet, cui ne in ſentina quidem inuito patre antea locus relictus erat: ignoto homini parendum, & ita parendum, ignari ut ipſi eſſent conſilij.* Magdalonus *laudato nepotis ingenio, iuſsit pareret, & dicto audiens eſſet.* Sic *enim obtemperari* Regi *ita iubenti, non* Michaëli*: adornaret præſidiis claſſem, futurum uti in tempore eum accerſeret.* Ita *cum* Michaële *instructis quatuor bellicis myoparonibus proficiſcitur.* Diuerſari *cœpere tacitè circa eum locum, cui* Cannarum *nomen, non longe à* Nicea. Ibi *certior factus à* Michaele*, de tota re admonere hominem cœpit, uideret quid ageret: quem in locum res* Gallicas *protraheret: nihil ſe ſatis arcis* Niceæ *præfecto fidere: miſſa autem ſcapha ad præfectum* Nicenſem*, ille accepta parte pecuniæ certiorem iam facit* Andræam Doriã*, qui paratus circa ea loca cũ quadraginta nauibus agebat.* Ergo *communicato conſilio, quò magis* Galli *fallerentur, prædaq́ue locupletiori ipſi potirentur, mittit præfectus alteram ſcapham ad* Michaelem & Magdalonum*, oſtẽdens certam eſſe deditionem.* Cæterùm *uereri ſe ne ipſi ſatis ſint ad cuſtodes arcis exigendos, arcemq́ue tuendam: proinde*

accerſendas eſſe bellicas alias naues milite inſtructißimas. Michaël præfecti fidem laudare: Magdalonus dolum ſuſpicari. Remex unus de claſſe Michaëlis, orabat opinionem hanc falſam de Nicea dedenda remitteret, omnia ſe uidere ad perniciem profligata atque perdita. Vicit Michaëlis ſententia, uti ſcapham mittat ad Franciſcum Borbonium Anguianum, qui ad Maßiliam ſummæ rei nauticæ præfectus erat, uti mox nocte adeſſet cũ lectißimis & myoparonibus & militibus. Anguianus literis lectis, re cum amicis deliberata, cùm duodecim nauibus magno noctis ſilentio ſoluit. Interea Doria ueritus ne Galli dolum ſentirent, pergit ad Magdaloni naues intercipiendas. Ille cum Anguianum ſibi ſubſidio ueniſſe putaret, remißius parare quæ pertinerẽt ad claßis defenſionem. Ita magno impetu & celeritate machinæ bellicæ in Gallicas emiſſæ, imparatas oppreſſere. Magdalonus ipſe circa coxam tormenti impetu acerrime uulneratus, quando tantæ hoſtium claßi ſeſe imparem agnoſcit, remiges mox ſolui iubet, unumquemque ſibi conſulere: ipſe malum nauis, uulneris oppreſſus dolore, amplecti. Vincti ſoluti, pars ab hoſtibus oppreßi, pars in mare deſilientes fuga ſibi cõſulere. Ipſe Michaël cùm armis exuiſſet ſeſe, & nauigando iam littus attingeret, ab adoleſcente quodam Aurelio, qui nauigationis expers erat, prehẽſus, cùm eſſet obeſo corpore, mox cum eo depreſſus, & poſtea ſubmerſus inuẽtus eſt. Doria ubi inſiluit in myoparones Gallicos, agnito Magdalono (quippe cũ Regi militaret, familiaris ei fuerat, illiúſque opera non leuiter uſus) fratrem ſalutauit: lachrymantique ſimilis deplorarè cœpit uicem ſuam: quippe ſane quàm lubentißime amicißimo homini ſe conſulturum: exiſtimaſſe uerò futurum uti aut Leonẽ Strozium Capuanum flaminem, aut Vrſinum Anguillarium Comitem opprimeret: ægrum mox Genuam perduci iubet, & humanißime

accerſitis medicis, nihil ſibi antiquius eſſe oſtendit, quàm ut ualetudinem amiciſſimi uiri fideliter curaret: nec uerò ad oblectãdum hominem aliquid prætermiſit. At cum uulnus lethale eſſet, illéque obeſo corpore, & parum ſobrius, factũ eſt uti poſt quintum diem de euentu belli cum Doria *diſputãs, expiraret.* Ille *curato funere magnificè, corpus cũ myoparonibus ſex,* Magdaloni *familiaribus ad* Tholonũ *perferendum ſummo ſplendore curauit.* Interea *oppreſſo* Magdalono, *quò facilius* Anguianus *interciperetur,* Doria *prima luce nauibus ſuis inſignia detrahi iubet.* Anguianus *prima luce iuſſerat adoleſcentem in antennarum molem ſubſilire.* Is *cum ingẽtem uim nauium ſe uidiſſe renuntiaſſet, detecto hoſtium dolo propere* Maſſiliam *redire cœpit.* Vento *etiam adiutus* Doria, *ubi dolus nõ ſuccedit, uim parat:* Mox Anguianum *inſequitur, & uſque ad* Tholonum *perſecutum, emiſſis aliquot machinis uariè terruit: donec fruſtra uim ſe parare uidens, redire cœpit* Hi *qui miſſi erãt ad* Doriam *ad* Magdaloni *corpus repetendum, in itinere obuium habuere* Ariadenum Aenobardum, *à* Solymano *cum inſtructiſſimis nauibus ad* Regẽ *miſſum.* Ille *morte illius audita, accuſare cœpit* Rhegienſes, *quorum opera factum eſſet ne in tempore illi occurreret.* Nam *cum* Rhegienſes *illius claſſem inſectarentur, ipſe quaſi abiret, claſſem parauit: mox nocte intempeſta rediens, prima luce expoſitis omnibus machinis bellicis, & urbem diripuit & incendit: captiuorúmque ingenti numero abducto, in* Galliam *uenit, paſſim diuenditis captiuis* Chriſtianæ *perſuaſionis.* Antonius Eſtallinus Eſmarus, *quem uulgo* Polinum *uocabant, unà cum eo in* Galliam *rediit. cum eſſet in locum* Fulgoſi & Rinconi *ad* Solymanum *à* Rege *miſſus.* Exequar *deinceps perpetuo ordine quæ anno hoc ab* Aenobardo *unà cum* Gallis *geſta ſunt.* In *hunc* Rex & *milites* Turcas *ſingulis menſibus multa nũ-*

mũm aureorum millia erogabat. Conueniunt cum eo duces Galliæ, in quibus Franciſcus Anguianus, Grinianus & plerique alij fuere. Erant Gallis ſeptem peditum millia, nec tantundem quidem, tametſi Rex ad octo peditum millia cõſcripſiſſet: equites aliquot ex turmis Anguiani & Griniani. Viſum eſt omnibus è re Galliæ futurum, ſi Aenobardi aduentu conſternatis hoſtibus arcem Niceæ, alioqui inexpugnabilem, hoſti extorqueant. Itaque Galli cum Aenobardo Villamfrancam pergunt: nacti urbem uacuam (quippe iam oppidani inde ſeſe proripuerant) ſi quid prædæ nacti ſunt, prorſus diripiunt. Inde ad urbem Niceam contendunt, quæ non longe ab arce abeſt. Caſtris inter uineas uicinas locatis, acrius urbem incipiunt oppugnare. Eduxerat ex ſuis Aenobardus nauibus, ad quindecim hominum millia. Oppidani procellam iandudũ præuidentes, parauerant omnia ad longam obſidionem. Ita per uiginti dies fruſtra ab Aenobardo & Anguiano urbs oppugnata: præſertim cum tormẽtis bellicis nihil hoſti noceretur. Aenobardus iubet octo machinas ex nauibus, quæ ingentis erant magnitudinis, in caſtra aduehi: ut multa in Turcis deſiderares, ita ad imperia quæcunque ducis capeſſenda promptiſſimos agnouiſſes. Non ætas, nõ nobilitas, nõ militaris ulla dignitas, quin uiliſſimi calonis operarij, baiuli ue munere omnes fungerentur: ſi quando res exigebat, ullum excuſabat. Admotis machinis quaſſari cœpta ſunt ualidius mœnia. Labefactato muro cum Turcæ in urbem irrumperent, acriter ab oppidanis excepti pulſique ſunt. Inde ſequentibus diebus admotis Gallicis machinis, maiore ui ſtrata mœnia: ut tum demum oppidani deſerendæ urbis conſilium inierint. Nec tamen impelli unquam potuere, uti deditionem Aenobardo facerent. In caſtra Gallica miſſis legatis in Gallorum ſe uenturos poteſtatem recepere, ita tamen uti in craſtinum diem

facultatem haberent, ſua omnia oppidani uel in arcem, uel alia uicina loca auehendi: mox urbs recepta eſt. Interea Cæſariani certiores facti, periculum eſſe ne Galli arce quoque potiantur ob annonæ penuriam, (nãque ingens multitudo ex urbe in arcem confugerat, & ſepoſita & recõdita cibaria conſumere incipiebat.) Nicolaum Doriam cum myoparonibus aliquot bellicis ſummo ſilentio in arcem introduxerunt, qui celeriter allatis cibariis multorum menſium, eos qui arci præſidio relicti fuerant, & refecit & confirmauit. Hunc obſeruans dum rediret claſſis Turcica, fruſtra perſecuta eſt, ſubmerſis tamen quatuor eius myoparonibus. Interea Turcæ Gallis admixti, accingunt ſe ad arcis oppugnationem. Et iam paratis ad omnia imperia, quantumuis duriſſima militibus, uidebatur ſuccedere arcis oppugnatio: cũ repentè rumor totis caſtris manare cœpit, adfuturum mox cum lectiſſimis copiis Sabaudianum adoleſcentem. Huic adiunctum Vaſtium cum robore Germanici Hiſpanicique exercitus. Is rumor unde ortum habuerit, incertum: & ſunt qui ab Aenobardo ipſo manaſſe uelint. Coguntur duces Gallici cum eo: de ſumma rei deliberant. Aenobardus ſuas eſſe partes ait maris ab excurſionibus hoſtium tuendi. In Regis gratiam expoſitas in Niceam copias, urbe recepta non difficilem eſſe arcis oppugnationem. Si arce potiatur ſuorũ tantùm auxilio, æquum eſſe uti & eam ſuorum præſidio teneat: eligant Galli utrum malint, an quandiu in arcis ipſe occupatus ſit obſidione, maritima loca interim ipſi tueri: aut id ſi nolint, ipſi obſidionis cum Gallis munus recipiant: ſe illis interea maris periculum præſtaturum: nihil ſe Cæſarianos uereri, ſi ad arcis obſidiõnẽ relinquatur. At Grinianus & reliqui Gallici proceres, cum neque ſe alienæ claſſi uellent committere, neque ſatis ſibi eſſe uirium uiderent ad Cæſarianos excipiendos, & arcem oppugnandam: ad hæc

periculum eſſe,ſi ille arce Nicea cum ſuis potiatur,propugna culo Liguſtici maris munitiſsimo,conſultius eſſe aiunt oppugnatione arcis relicta,inde abire:ita arcis obſidio ſoluta eſt. Turcæ cum ex Nicea quoque urbe abeundum ſibi uiderent, uiolatis deditionis legibus,in miſeros ciues graſſari cœpere, captiuos abducere,ignem tectis immittere: latiuſque furor eorum uagatus eſſet,niſi Grinianus quiritans, uiolari iura gentium diceret. Ita uix tandem à rapinis temperatum eſt: illud certum, Aenobardum cum robore Turcarum multis precibus contendiſſe ab Anguiano,urbis oppugnandæ cura ſuis permitteretur, quando ciues portis apertis hoſtilem uim expectarent. Turcas ſummo impetu deuolutos in urbẽ, ſed fractos,conciſos,pulſos ſeceßiſſe. Id intuitum Anguianũ ſeſe cum equitum flore effudiſſe, ac ui perrupiſſe in urbem. At Cæſar Cliuenſi deuicto, cum nihil admodum toto hoc bello ſibi ademptum uideret,niſi quòd Landriſium oppidulum Galli præſidio ſepſerant, uariéque ex eo loco ſuos infeſtabant, coacta ingenti manu Anglorum, Germanorum, Burgundionum,quoquo modo conſtituit Gallos Landriſio eiicere. Iam duobus menſibus fruſtra obſederant Cæſariani Landriſium,quod alij Landericum uocant. Nanque Landa & Decius & Capella,qui oppido præerant,ita ad omnia intenti erant,quotidie ut ultro ipſi intra uallum & foſſam Cæſarianos cogerent, nec temere eos ad oppidi oppugnationem prodire paterẽtur. Accidit ut quodam die audacius Galli in hoſtes progreßi,in urbem redirent. Landa fugæ ſimulatæ ſuorum quaſi occurreret,cum lectiſsimis turmis oppido egreſſus eſt:ferociſsime Cæſarianis inſtantibus, mox illis loco cederet effuſiorem fugam ſimulans. Cæſariani futurum rati uti Gallis permixti oppido potirentur,acrius inſtare. At à Landa,ſigno ut conuenerat ſuis dato, ubi proximus oppido fuit, diuiſis ſuis propere alia parte, hi quidem

dextra,alij ſiniſtra per alia loca à ſuis excepti ſunt,Cæſarianis circa urbis portas relictis,in quos mox ex oppido machinæ bellicæ emiſſæ,magnã eorum ſtragem edidere.Ita factũ eſt ut Ferdinandus Gonzaga qui Cæſarianis præerat,ſuos intra uallum contineret. Commentitiæ ſunt fabulæ eorum qui ſcripſerũt,uti etiam Landa in caſtra eorum perueniens, machinam unam bellicam ex leuioribus abduxerit, abductam in eoſmet emiſerit & in oppidum traxerit. Cæſar circa Caſtelletum diuerſans, auxilia maiora, iuſtumque iam exercitum expectãs,commeatu omni Gallos priuabat. Inſtabat iam hyems:& neceſſe erat aut Galli in oppidum inferrent commeatum,aut oppido hoſtes potirentur. Ad hæc Cæſar ipſe in caſtra perueniens, uariè obſeſſos perterrebat: & ex monte urbi uicino ita tormenta in oppidum emittebantur,uariè ut Gallos affici neceſſe eſſet, qui iam apparatum omnem ſulphureum conſumpſerant: ut multi quidem putent Landam niſi à Decio,Renatóque Capella & aliis prohibitus fuiſſet,deditionem facturum. Venit interea ad caſtra apud Sanctoquintinum explorator unus è Cæſarianis Franciſcani ſodalitij, qui & (ut exploratorum ſunt ingenia) pro exploratore Gallico habebatur. Hunc Rex aſtu adortus, rogatum quantæ eſſent Cæſaris copiæ, ut uidet ſuadentem Landriſii deditionem, perſancte iurat ſeſe cum robore equitatus & peditatus mox Landriſio adfuturum, integríſque copiis pugnandi copiam Cæſari facturum. Id ille quaſi exploratum ad Cæſarem retulit, donatus à Rege ducentis nummis aureis,uti tandem Cæſari ſuaderet in aciẽ cum Gallo deſcenderet:cum ſolo conſilio annonæ inferendæ Rex properaret.Rex à Landa & Decio certior factus,fieri non poſſe ut poſt duodecimum diem oppidum tueantur,ex fano Quintini ad ſuos tutandos profectus eſt.Erant in exercitu Regis peditum,qui ex Heluetiis conſtabat,duodecim

millia: Germanorum quinque millia: Belgarum & eorum qui ob clientelas nobiles, Regi milites præbere ſoliti ſunt, decem millia: equitum pluſquam ſex millia: ultra mille ducentos leuis armaturæ equites, & cohortem prætoriam Regis, & Delphini filij: præter eos qui uoluntariam militiam ſecuti erant, quorum maximus fuit numerus. Primam aciem ducebant Franciſcus Borbonius Paulini comitis nomine notior, & Claudius Ennebaldus tribunus militaris: ea conſtabat partim ex Germanis & Heluetiis, partim ex Heluetiis & Gallis qui Dacierio militabant. Mediam Rex ducebat, unà cum Henrico filio natu maiore, cum robore Heluetiorũ, cohortibus prætoriis, equitatúſque Gallici flore: quibus etiam Odoardus Bieus tribunus militaris, quem alij Bieſum uocant, adiunctus erat. Extremum agmen claudebat Antonius Borbonius Vindocinenſis, cum Claudio Guyſio. Leuis armaturæ equites nulli attributi ſunt alæ, propterea quòd quotidianis incurſionibus, hoſtibus proximi uarie eos afficiebant: ut hac quidem parte Caroli Briſſaci, Coſſei, & Eſcartij Petucij, ut & toto hoc bello opera & induſtria non temere ab omnibus prædicata ſit. Cum eo exercitu Rex Cambreſium oppidulum profectus eſt non longe ab hoſtibus. Gonzaga ubi Regem tam proximum uidet, qui ſuos antea ob pabuli inopiam diſperſerat, in unũ locum reuocat. Obſidebatur urbs ex loco cui Mormao nomen parte una, parte alia ex Falerio. Vterque Cæſaris exercitus dum ſe ueretur imparem Gallicis copiis, in unum coactus. Cæſar quoque ad Regis aduentum, ex Vanno ſe in caſtra contulit: atque ita proximæ fuere magnorum principũ copiæ, ut machinæ bellicæ ex unis caſtris in alia emitterentur. Cæſar qui locum idoneum caſtris elegerat, expectabat uti Rex in eum prorueret. Vbi eum ſe caſtris continere uidet, caſtra longius mouit. Interea Rex per tres dies nequic-

quam mouentibus Cæſarianis, commeatum omnem in urbem infert, ueſtes reliquáque neceſſaria ſulphureúmque omnem apparatum, feſſos milites qui diu obſidionis incommoda pertulerant reuocat, recentibus in eorum locum immiſsis: nobilitatis inſignibus omnibus, ſi qui eſſent plebei, imperitis: & condonatione omni delictorum, ſi quæ olim admiſerant, tradita. Interea *leuia aliquot certamina quotidie fiebant: ubi pauci è* Gallis *deſiderati, excepto* Ioanne Andoino Aquitano *ſtrenuo homine.* Laudata *etiam* Petri Strozij Florentini *magnitudo animi.* Amnis *medius paruulus* Gallica *&* Cæſaris *caſtra ſecabat.* Priori *die quàm* Galli *abirent, accidit ut aliquot equites progreſſi* Cæſarianos *ad pugnam elicerent: alij autem circa amnem cum leuibus aliquot machinis deliteſcerent.* Cæſariani *acriter pugnare, & iam alij aliis ſuccedebant: ita* Gallis *inſtare uti iã cedere eos cogerent.* Id *intuiti qui in inſidiis, ignaris aliis ſeſe locarant, progredientes* Cæſarianos *emiſsis leuioribus machinis, quæ circa cannas & iuncos deliteſcebant, partim necarunt, partim in fugam uerterunt.* At Cæſariani *detecto dolo, cum robore exercitus è caſtris progreſſi ſunt instructa acie, ut iam paſſim utrinque ad arma conclamaretur: niſi* Rex *ſuos imparatos uidens, repentè quatuor machinas bellicas ex maioribus, in hoſtes confertos emitti iuſſiſſet.* Harũ *aliquot ea arte emiſſæ ſunt, uti ſtragem eorum ederent non leuem, ordinéſque perturbare inciperent.* Ita *illi cum* Gallos *paratiores uiderent, in caſtra regreſſi eo die ſunt:* Galli *quaſi ad certum certamen in craſtinum diem arma parare, incitati magnifica* Regis *oratione.* Cæſar *quoque aucto exercitu ex* Britannorum *&* Germanorum *recentibus copiis, non detrectaturus erat certamen: ultro etiam fortè ad id* Gallos *coacturus.* Rex *qui* Landriſium *munitum ita uideret, ne nis ab hoſte* Gallis *eſſet metuenda, relicto in urbe* Iacobo

Veruino, non putauit eſſe neceſſe prælio contendere. Itaque circa crepuſculum ſarcinas præmittẽs, ignibus accenſis, oſtẽtata in craſtinum diem ſumma prælij fiducia, media nocte uaſis magno ſilentio conclamatis, inſtructa acie inde abiit. Cæſariani diſceſſu Regis cognito, cum eſſent locorum peritiſsimi, & Regi per uicinum nemus ſcirent transeundum, inſtructis copiis Regem perſecuti ſunt. Inita leuia utrinque certamina, in quibus è Cæſarianis multi deſiderati ſunt. Erant in prima acie Delphinus, Vindocinenſis, Paulinus, Ennebaldus. Hi prima luce data pugnandi copia, paucitate hoſtium contempta, ita in eos irruêre, ut qui Gallos perſequerentur, in fugam ipſi uerterentur, multi etiam necarentur: captique dicebantur Octauianus Fregoſus, Ludouicus Daruellus & Rutius: ſed inter tumultus bellicos dum fugientes Galli perſequuntur, elapſi. Sequebatur Rex cum robore exercitus primam aciem. Is ubi pontem tranſiit quo traiiciẽdæ erant copiæ, ſubſtitit, uerſuſque ad hoſtes, aliquot fruſtra eos horas expectauit, qui quo magis eum perſecuti erant, tanto maiorem his fruſtratio dolorem attulit: nanque illi in tuta loca iam traductis copiis uix eò perueniſſent. Id Regis conſilium Galli laudant: munito enim oppido quid aliud fuit neceſſe, quàm tot Cæſaris copias eludere? At Cæſar fugam uocabat, & pugnæ detrectationem, diſsimulans pugnæ ancipitem aleam, quam ſemper uerebatur. Multi tamen ex his equitibus, qui poſtremi exierant, ab hoſte impetiti. Captus Ioannes Loſſus ſignifer alæ Eſcartianæ. Ita Rex ſaluus cum incolumi exercitu in Franciam rediit. Nec uero idem hic annus minus domi quàm foris quibuſdam infeſtus fuit: à milite ipſo Gallico multas iniurias accipiebãt agricolæ. In hos iuſſu Regis Tribuni capitalium emiſsi ſunt, uarie coërcentes rapinas militum. Ob ſalinarium uectigal multi in iudicium uocati, multi damnati, qui inani

 teme-

temeritate improbe contemptis edictis, alios acuebant: mutui nomine urbibus indictæ pecuniæ, idque prudenter cùm tantis hoſtium copiis obuiam eundum eſſet. Denique prætorium Andegauenſe Lutetiæ conſtitutum eſt. Vbi Ioannes Bertrandus præſes Pariſienſis æquus & moderatus, cùm alius à Rege datis iudicibus ſolertibus interdum præfuit: qui quæreret in eas familias, ad quas ex his rebus, quæ fiſco Regi ue erant debitæ, aliquid improbe perueniſſet. Horum humanitate multa ſunt temperata, ut & Regis clementia. Feruntur Hanequini & Leporei ob id damnati. Ex his quidam cùm poſtea queſti exhauſtos ſe pecuniis, magna ui pecuniæ regio fiſco illata cum Rege tranſegiſſent, accidit ut aliquo poſtea tempore, Rex fiſci ſui nomine, ueluti minoris iure utens, in integrum reſtitui uellet, & ad reſtitutionis cognitionem iudicandam, noui rurſus iudices cogerentur: Sed Rex neque ut reſtitueretur admodum curauit, neque iudicio reſtitutus eſt. De Raynerio etiam Gentili, regio apud Lutetiam inquiſitionum præſide, palam ſumptum eſt ſupplicium, ſordium reo, & ob uarias alias res illi crimini datas. Vulgus credidit ob Poncherij regij quæſtoris pridem damnati interuerſas rationes & cautiones damnatum. Franciſco Alemano cum eſſet dica ſcripta, ille innocẽtia ſua probata, ſanctioris conſilij iudicio poſtea abſolutus. In locũ Franciſci Montelonij nuper defuncti deſignatus, qui uicem iuriſpræfecti obiret, Franciſcus Errantius Chemanæus, in gratiam Claudij Ennebaldi tribuni maritimorum. Noui magiſtratus palam deſignati: cũ quindecim ſenatores quibuſdam locis priori anno ſolùm eſſent deſignati, his quinq; alij adiuncti. Deſignatio facta eſt maiori ex parte ex adoleſcentibus aut locupletibus: in quibus deſignandis nõ mores, non anteactæ uitæ dignitas quæreretur. Mixti tamen ſunt multi reipublicæ non inutiles & eruditi: & cum uias

omnes quærendæ pecuniæ aulici quærerent, factum eſt ut Rothomagi, Burdigalæ, Tholoſæ, & paßim in aliis ſenatibus noua Decuria patrum conſtitueretur, inſtar eorum quæ Lutetiæ libellis præeſſe dicuntur. At exhauſto populo Burdigalæ, emptores deſiderati: quo factum uti eo loco minus res ſuccederet. At Rex eo erat in plebem animo, ut niſi adactus ad hæc non ueniſſet. Sed & prudentes rerum æſtimatores, minus plebem Gallicam lædi uidebant, cum tot alendæ eſſent copiæ, ſi eo pacto Rex ad nummos perueniret. Itaque cum neceßitas id extorqueret, æqui boniq; omnia conſulebant. Rex quoque interea multa prudẽter cõſtituebãt: Velut illud, quòd in hiſce hoſpitiis quæ ægris aut peregrinis dicata ſunt, quaſi hoſpitalitatis memoria renouata piorum hominum inſtituto. Hæc ipſe ad ueterem ritum uti in pios uſus opima ea ſacerdotia erogarẽtur, curabat: iterum atque iterum edictis uariis propoſitiſque ſublata multorum interceßione, Senatus Gallici admodum probabant. Sed is eſt Franciæ genius, ut pleraque ſanctè & prudenter ſanciantur: mox uerò ſtatuta nemo exequatur, actoribus interdum Regiis, interdum ipſis conſcriptis mollius indulgentiúſque res tractantibus. Atque in excitando atque acuendo Rege ad ſancta ea edicta reuocanda, hortatio plurimum ualuit Caroli Marillaci, hominis doctißimi atq; humanißimi. Cũ hæc eſſent ita eo tempore conſtituta, Cæſar interea in Germaniam ad conuentus peragendos Spiram profectus: ubi primùm actum eſt uariis ſimulationibus diſtracta oratione de confirmandis his dogmatibus quæ in controuerſiã iampridem uertebantur. Deinde cœpit auxilium in Regem Gallorum à Germanis petere ſubdola oratione: Quanquam (aiebat) non minus uobis ipſis, quàm mihi, quàm toti Germaniæ præſidium peto, aduerſus eum Regem, cui iampridem in mentem ueniſſet ideo regnum nobilißimum ſibi

 datum,

datum, ut eius potentia, omnia repagula iuris, pacis, amicitiæ, affinitatis perfringeret: ut uicinorum regum, principum, ſociorum, populorum prouincias, ſuam prædam putaret. Vaſtatas iam ſuas prouincias, Germaniæ proximas, quid ſupereſſe niſi ut in Germaniam contendat? In cauſa ſua periculum, quod in omnes uertitur, propulſandum. Ac ne uererentur delendi illius periculum eſſe, in tot laqueos iam irretitum Regem ſe tenere, quorum ex nullo unquam ſe expediret, niſi delcta Gallia: aut ita attrita, deinceps uti libentiſsime Germanorum iugum ferre diſceret. Germani proceres ſuadere Cæſari, Primùm ipſi ſuas controuerſias componerent: deinde ſi minus res ſuccederet, armis ipſi decernerent: ne miſcerentur Germani tantæ cõtrouerſiæ. Quod olim factitarunt, Regum ſtipendia ſequerentur, idq́ue ex fide: habere ſe quoſdam aditus amicitiæ ad Regem, quos cur uiolarent, cauſam nullam ſubeſſe. Nam & illum ita iampridem ſibi recepiſſe, daturum ſe operam uti hæ controuerſiæ, coacto patrum conſilio, iudicarentur. Regis imperia hactenus uiſa plena & æquitatis & humanitatis, eo ſe uicino uſos placido & beneuolo. Et aiunt nihil eo cœtu Cæſarem æqui relaturum fuiſſe, niſi literas oſtendiſſet à Rege ad ſe olim ſcriptas, quibus ſi ipſi inter ſe conueniſſet, eum admonebat arma Germanorũ ne uereretur: ea ſe auxilia equitum ei ad Germanos debellandos miſſurum, ut illi noua dogmata abiicere cogerentur. His literis permotos Germanos multi putarunt, ultro in Regem Cæſari in annum ſequentem auxilia quanta uellet decreuiſſe. Et ſanè Rex eam procellam quo pacto à ſe auerteret deliberabat. Itaque ad Cæſaris conatus elidendos miſerat Spiram Ioãnem Bellaium Cardinalem, Franciſcum Oliuarium præſidem Luteciæ, qui poſtea ſummus iuriſpræfectus deſignatus eſt: & Africanum Malcium diœcete Rothomagenſem, ſummo

ingenio homines. Hi *cœtu eo excluſi ſunt, admoniti per literas, ſibi redeuntes mox conſulerent: ita quod ſuperfuit, literis publice ſcriptis* Regem *purgauere, in* Cæſarem *belli occaſionem uertentes.* Narrabo *hoc loco quæ paulo antea eadem hyeme inciderũt.* Erat *locus ſatis munitus, cui* Marrano *nomen, unde facilis in* Græciam *traiectus.* Ex *eo cum* Galli *in* Græciam *aut ad* Solymanum *proficiſcentes ſæpe intercepti eſſent,* Rex *eum locum occuparat, nec* Cæſariani *recipiendi illius tum conſilium abiecerant.* Maranum *uero receptum eſt à* Gallis *hoc pacto circa annum* M. D. X L I I. *Bertrandus* Sacchias Vdinus, *familiaris ita erat ei qui* Ferdinandi Romanorum Regis *nomine præerat* Marano *loco munitiſſimo, nihil ut eſſet eorum familiaritate coniunctius: is ex ea familiaritate illius mores exiſtimans, occaſionem quærebat, qua in ditionem* Regis *redacto* Marano, *gratiam ab eo iniret.* Confert *ea de re cum legato* Gallico *apud* Venetos Ioanne Monluco *homine cùm ingenio, tum etiam eruditione excellenti.* Is *ſtimulat hominẽ ad patrandum facinus: præmia quæ à* Rege *maneant, oſtendit.* Accerſiit *Bertrandus in partem conſiliorum* Turchetũ Berſanum: *ſciebat is opus eſſe* Marano *frumento.* Confingit *Bertrandus ſeſe onerarias duas naues frumento onuſtas eò uelle inferre: hortatur præfectus id faciat.* Parantur *naues onuſtæ frumento in ſpeciem, latitantibus interea armatis.* Et *iam progreſſi erant aliquantulum, dum quoſdam pœnitere cœpit conatus audaciſſimi, niſi hi fuiſſent cõfirmati, & accenſi præmiis à* Ioanne Guercio Iſtro. Iam *adſunt naues proximæ, nunciat* Bertrandus *adeſſe frumentum.* Dum *intromittendo eo, porta aperitur, proſiliunt armati,* Galliæq; *nomine acclamato, multis cæſis, multis captis, præfectóque abducto, loco potiuntur.* Sed *qui eo potiti erant, ob paucitatem hominum quotidianis excubiis obeundis attenuabantur:*

tur: ſimul uicini Bertrandi perfidiam inſimulabant. Quin & Turchetus conſpirationis particeps, cum Demetrio Græco, Baptiſta Salo & Montano conſilium ineunt de opprimendo Bertrando. Nicolaus Torreus fruſtra conatus eſt Gallis locum eripere. Nam Sineo opem ferente & legato Regio, uani eius fuere conatus. Interea dū è Marano egreditur Bertrandus, porta illi occluſa eſt à Turcheto, eo nomine quaſi cum Cæſarianis noua iniret conſilia. Ferunt pilis plumbeis fiſtula ferrea emiſſis, cum impetitum uitaſſe periculum fuga. Is Venetias ad Regios profectus, humaniſſimè exceptus eſt. Cum Torreus inſtaret Gallicis, qui Marano præerant, legatus Regius egit cum Scipione Conſtantio, uti induſtrij homines mitterentur expenſis Regiis ad Maranum. Delecti ſunt Syluester Ronigus & Pamphilus Curinaldus. Sed iactati maris tempeſtate cum eſſent, noua eis ineunda fuere conſilia. Tandem induſtria legati & Antonij Pontiorum Reguli, & Eſchenai cui Vanleo cognomen, qui per ditionem Ferrarienſis collectos milites eò miſere: Torrei conatus uani fuere, introductis militibus & commeatu. Hilarius Sineus & Valdeus excitis nomine Gallico undique auxiliis, uicina aliquot loca diripuere. Anteus dum ſtrenue quidem & diligenter, ſed animoſius quàm cautius ex inſidiis proſiliens cædem edidit, Gallicorū glande ferrea ictus occubuit. Interea Venetorum aliquot myoparones, quorum præfecti erant Bernardus Sagreduſius, Philippus Bragadinus, & Thomas Venierus, & Iulius Motenechius, & commeatu & propugnaculis, ut inſtrueretur Maranum effecere, eóque Regis nomine Raymondus profectus eſt, & ad componendas diſcordias inter Bertrandum & Turchetum. Accerſitus eſt Turchetus à Regio legato, eiúſque hortatu alteri alter conciliatus eſt, tametſi uterque iactitaret haud immemorem ſe amico conciliato,

haudquaquam per omnia fidendum. Rex *poſtea* Maranum *Petro Strozio donauit: is id uendidit Venetis, Rege nõ ignorante, triginta millia nummûm aureorum, qui ducatorum nomine uulgo notiores ſunt: ſed & quinque millia pro machinis a Venetis tradita*. Rex Ferdinandus *in Cæſaris gratiam aut ſuam utilitatem, terra marique eum locum oppugnare cœpit*. Monlucius *qui apud Venetos Regis nomine legatus erat, à Venetis id impetrauit, ut eorum nauibus, nautis, commeatu ſubſidium obſeßis mitteret*. Naues *duæ commeatu onuſtæ in eum locum introductæ propugnaculum, quod ſibi hoſtes circa uicinam inſulam conſtituerant, direptum, ſoluta obſidio*. Cæſariani *media hyeme duce* Gulielmo *Fuſtembergo*, Arelonum & Montem Ioannis *diripuere*. Luxemburgum *ita obſedere, ut periculum eſſet, ne ui aut commeatus inopia Galli facerent deditionem*: Longouallius *urbi præerat* Celeriter *contractis copiis (quibus præfuere* Ioannes Melphitanus *princeps*, & Claudius Dampetrus*) eò concurſum eſt*. Commeatus *affatim in urbem introductus*. Fuſtembergus *cum ſuorum copiis cedere coactus*. Pauci Moratorum, *cum iam* Fuſtembergus *in tutiora loca ſe recepiſſet, necati: alio tempore* Petrus Strozius *eandem urbem ſeruauit commeatu immiſſo, erogatâq; propria pecunia in ſtipendia militum*. Natus *circa hæc tempora filius* Henrico Delphino, *cùm* Catharina Medicea *magni ingenij, magnæ uirtutis fœmina, eius uxor multo antè tempore nullos liberos cupienti marito procreaſſet*. Ea *nata patre* Laurentio Medice & *matre* Galla, *nobiliſsima orta* Bononienſi *familia, conſanguinitate proxima* Regiæ *familiæ*. Mater *illi extincta unà cum patre* Laurentio. Ante *finem anni uertentis, extremo ſpiritu exanguis & confecta, filiolam hanc peperit*. Ita *uiſum ſuperis, ſeruaretur ea ad* Franciæ *nobiliſsimam ſobolem propagandam*. Nato *filio*

patres luſtrici adhibiti Rex ipſe, Carolus Aureliorum Dux & Margareta, Regij liberi. Parte alia cum Daualus inſtructo exercitu, nullis imbribus deterritus, media hyeme Suſam aliáque loca occuparet, inſtaret iam Taurino Rex etiã collectis copiis, quibus Frãciſcum Borbonium Anguianum præfecit, eò miſit, qui Sabaudianos mox & Cæſarianos extortis his oppidulis quæ receperant, ad ſua reuocauit. Et ſane temporum iniuria minus utriſque licuit totis copiis pugnare: munitæ utrinque arces. Ac nihil quidem deliberatius fuit Cæſari ineunte uere, quàm Regnum Gallicum modis omnibus ſubuertere. Id quò maturius perficeret, Vaſtio ingentes è Germanis & Italis adiunxit copias, uti primo quoque die Taurino & Sabaudia Gallos pelleret, in Lugdunenſem etiam præfecturam inuaſurus, ſi res feliciter ſuccederet. Ipſe Cæſar parte alia inſtructiſſimo exercitu Galliã inuaderet: parte alia Henricus Britanniæ Rex, poſt expugnata alia oppida ſeſe Cæſari coniungeret ad Sueſſiones: ambo coniuncti Lutetiam expilarẽt, regnumq́ue Gallicum partirentur. Tantis Cæſaris conatibus quô obuiam iretur, conſtituerat Rex triplici inſtructo exercitu utriſque occurrere. Nec tamen id aulicis moderatoribus placuit, uel quòd minus inſtructa uiderent omnia ad tantas alendas copias: uel quòd ſatius eſſe putarunt, urbibus oppidiſque munitis tantas hoſtium diſtrahi copias. Cum tamen inſtaret Daualus, circa Taurinos Borbonio Anguiano raptim inſtructis copiis ei fuit occurrendum: & ſi altero, eóque iuſto exercitu, occurſum itidẽ fuiſſet Anglis, minus fortè eò perueniſſet belli alea quò peruenit. Sed cum illis numeroſæ eſſent copiæ, reliquum fuit in urbium oppidorumq́ue munitione ſpẽ reponere. Illæ quoque ingẽtes & inſtructiſſimæ copiæ, quæ circa Iallonum ut Cæſari occurreretur paratæ, tardius omnino contractæ ſunt. Inſtabat iam ſacer ille dies excitati

à mortuis CHRISTI OPTIMI MAXIMI, cum Anguianus Carignanum oppidũ à Cæſarianis munitum oppugnaret. At cum ille circa Carmagnolam diuerſaretur certior factus eſt adeſſe Cæſarianos cum Daualo. Erant in Cæſaris exercitu ad decem & octo peditum millia: ex his nouem millia Germanorum quos Cæſar recentes Daualo miſerat, duo millia ueteranorum Hiſpanorum, ſeptem Italorum millia: mille ducenti equites leuis armaturæ. Anguianus ſuas quoque mouere cœpit copias, ut Cæſarianis pugnandi poteſtatem faceret. Erant in eius exercitu quindecim peditum millia: equitum, ſed lectiſſimorum & ueteranorum, duo millia: reliqua pars exercitus circa uicinas urbes diſpoſita fuerat. Itali & Heluetiĩ proceres pugnandum non eſſe putabant. Gallici contrà: hique mouebantur & rerum omnium inopia & oratione Regis, qui denunciarat ſi redirent in Galliam, futurum uti omnes pro hoſtibus haberet. Deliberatum eſt an eo die fieret hoſti pugnandi copia. Aderant in cõſilio Boutierius, Teus, Paulus Thermus, Doſſunus, Langeius, Santalus, Droſius, Biragus, Eſcartius, Dãpetrus, Iammus Sanctoiulianus. Statutũ eſt eo die educendos tantùm equites, uti experirẽtur ecquid animi hoſtes ad prælium afferrent. Educti equites Cæſarianos offenderunt circa locum Syrezollas nomine. Iam inſtabant præcurſores. Reliqui ita utrinque congredi cœperunt, ut pœniteret Anguianum quòd non omne robur exercitus eduxiſſet: ſed hoſtes conſtituti locis infimis minus commode uidebant quales eſſent Gallicæ copiæ. Ita eo die poſt uaria equitum certamina, in caſtra reditum eſt. In ſequentem diem parata omnia utrinque totis caſtris, uelut ad certum certamen. Primo diluculo inſtructa acies Gallica. Prima acies commiſſa Boutierio cum equitibus, & Thermo cum ducentis equitibus leuis armaturæ, Mauro Monaldo cum ducentis aliis

equitibus. Ioanni Teo *attributi pedites* Gallici. *Ipſe* An*guianus mediæ aciei præerat, comitatus* Galioto Ienclaco, *quem* Dacierium *uocabant:*Cruſſolo, Oſſuno, Montreuillo, *equitibus ducentis leuis armaturæ,* Heluetus *ad quatuor hominum millia, unà cum machinis ſeptem bellicis eximiæ magnitudinis.* Extrema *acies cõmiſſa* Claudio Dãpetro & Carolo Drotio, *adiunctis etiam* Italis & Gruerienſibus(*hi ſunt fœderati* Gallo *non longe à* Geneuatibus & Heluetiis *diſtantes, quos alÿ* Veratris & Rhetis *adſcribunt) nec hoſtes detrectauere certamen, maiore ordine progreßi.* Certare *cœpere utrinque equites uariis excurſionibus æquo certamine.* Sed *dum emiſſæ è* Gallis *machinæ terrerent hoſtes, iubet* Daualus Germanicas *copias, ex quibus robur exercitus conſtabat, in* Galios *progredi.* Illi *ſtrenue mandata curantes ſummo impetu in* Gallos *inuecti ſunt, cæſis æquis & machinarum ductoribus: puluerem quoque machinarium incendère.* Itali & Gruerienſes, *ubi machinas uidẽt direptas, fuga ſibi conſulere coacti ſunt: ut iam de toto prælÿ exitu omnes dubitarent.* Id Boutierius & *alÿ intuiti, primæ aciei robur cum robore mediæ aciei miſcentes, magno impetu in* Germanos *feruntur.* Conſtabant Germanorum *primæ copiæ ex haſtatis:* Gallicæ *etiam ex haſtatis, iunctis his qui in leuioribus tormentis emittendis periti habebantur: hi in* Germanos *proruentes, tres eorũ gradus prorupere & dißipauere.* Ita *equites* Gallici *à latere progreßi, magnam eorũ ſtragem edidere.* Simul Heluetÿ *eo robore inuecti ſunt, perturbatiſque inſiitere, ut poſt unã aut alteram horam omnes dißiparentur.* Anguianus *incautius in hoſtes progreſſus, cedere coactus eſt: nactus autem equites* Cæſarianos *fuga ſibi conſulentes, & uicinum nemus occupare parantes, celeriter in perturbatos inuectus, magna ex parte eo concidit.* Sunt *qui putent* Boutieriũ, *cum ſe mediũ inter* Hiſpanos

& Italos qui Cæſarianis militabant oppoſuiſſet, Italóſque eo pacto pugna cohibuiſſet, multum momenti ad uictoriam attuliſſe, Hiſpanos à prima acie in extremam trãſiiſſe, cum tamen ſe exiſtimarent ueteranis Gallis occurſuros, Boutierij & aliorum prudentia ita eis occurſum, ut parata omnia inuenirent. Et ſane conſtat peditum Gallicorum uirtutem eo die magnopere cognitam. Ex Gallicis equitibus multos cæſis æquis, ſtrenuè peditum munere functos: inter quos numerantur Boniuetij tres fratres: horum maiorem natu, ſpecimen fortitudinis eximiæ, reliquóſque præbuiſſe conſtat. Sed & Italos & reliquos qui iam fugam captarãt, redintegrata pugna ad pugnam rediiſſe. Sed & longis Germanorum haſtis ita obuiam itum eſt, ut & breuioribus haſtis & gladiis accincti Galli primos eorum ordines diſsiparent. Conſtat & Daualum, Vaſtium, Cæſarem Neapolitanum, & Guoctum, cum nihil tentatis rebus omnibus haberent in quo acquieſcerent, ſuorum uiribus diffiſos in fugam apertam effuſos. Cæſa hoſtium ſeptem millia, capta duo millia: deſiderati quoque multi ex Gallicis equitibus, & peditum ductoribus. In iis Molla, qui eo die ſplendidis armis ornatus, magnam ſtragem edebat hoſtium, uiciſsim ab eis impetitus acriter, cum pro Teo eum haberẽt, qui eo die parum ſplendidè inſtructus in pugnam prodiit, his uſus armis quæ ueluti nigrum colorem referrent, cum ſuum unius caput peti haud ignoraret. Fuit is Molla ex uicinis locis eius præfecturæ Gallicæ quæ uetus prouinciæ nomen retinet. In primo ipſo agmine & ordine præfecti ipſi. Horum uicarij, ſigniferi, & qui recentes ex aula primi nominis uenerant, fortiſsimi quique & magni nominis collocati. Sanctoiulianus & Fourlius Heluetiis præerant. Dum à ſuis reuocatus redit Anguianus, Feruaſcus primus in Hiſpanos inuectus eſt, qui ſeſe proripiebant in cœnobium quod Caſenouum

uocatur. Itali & qui Cæſaris, & qui Gallorum ſtipendia ſecuti erant, effuſæ fugæ ſe dedere, hoſtes in Aſtam fugientes à Ciſternenſibus direpti. Cæſus eſt eo prælio Moncaldus ex Armeniacorum nobilitate, Paßinus, Deſcrotius, Chemantius, Doynus, Monſalleus ſignifer alæ Cruſſolli. Galiotus Dacierius acriter uulneratus eſt. Nam cum in peditatũ hoſtium ſatis leuiter armatus proruiſſet, qua parte leuiter armatus erat, circa axillas & poplites, haſtis impetitus corruit, & poſt aliquot dies deſideratus eſt. Adrianus quoque Luſtracus, quem Mottedantium uocabant, inter ſaucios pro mortuo relictus poſtea conualuit: ſed ita ut reſideret ſemper uis uulnerum. Pluſquam octingenti equites Gallici deſiderati: in quibus multi ex prætoria cohorte Anguiani. Vaſtius & Cæſar Neapolitanus altius in montes uicinos fugientes non ſequentibus Gallis, ſuorum parte amiſſa, & à uicinis intercepta, Aſtam peruenere. Thermus dum effuſius quàm decet, Vaſtium ſequitur, ſaucio equo ipſe captus eſt. Anguianus ad Carignanum progreſſus, opere munitiſſimum totum locum exercitu circunuenit. Et quando parta uictoria interceperat ingentes commeatus, quos Daualus in eum inferre uolebat, dat operam ne parte ulla cõmeatus inferatur. Praeerat Carignano Pirrus Columna, quorum maiores Cæſaris ditioni plurimum addiderant. Is etſi conſumpto omni commeatu, tres tamen menſes ea uſus eſt abſtinentia. Ad extremum per multos dies ea uſus patientia in fame toleranda, ut Anguianus multis diebus, & laboribus conſumptis, anxius dubitarit omitteret ne oppugnationem, quando fruſtra hactenus eſſet: an expectaret donec hoſtes compulſi fame, deditionem facerent. Per multos dies fame tolerata, cum etiam fruſtra locus morituris qui aſſeruarent, in Gallorum eſſet uenturus poteſtatem, deditio facta eſt his legibus, Vti abiret Pirrus Columna cum

ſuis, ſex complicatis uexillis, nec tympana pulſarētur donec ipſi Padum pertranſiiſſent: nec ullus ex toto eo numero ante quinque menſes in Regem arma ferret. Ita Carignanum in Gallorum uenit poteſtatem: quem locum Daualus uelut propugnaculum munitiſsimum futurum, in Gallos maximis impenſis munierat. Interea Strozius & Petilianus, & Palauicinus, qui è Mirandula contractas turmas aliquot ad Anguianum ducebant, intercepti, à Vaſtio diſsipati ſunt. Sed miſsis ab Anguiano mox rei militaris peritis hominibus, benigne curati, & recreati in caſtra perueniunt. Addūt alii cum Daualo congreſſos, cùm modo uictorem ſe putarent Daualo intercepto, modò equitum paucitate uictos, Daualum ipſum ad Mediolanenſem principatum tuendū reuocatum. Quo factum eſt ut Anguianus Monferratenſis principatus, Tei maxime uſus induſtria, etſi nullas bellicas machinas aduexiſſet, oppida aliquot arcéſque oppugnaret, & reciperet: & niſi ueteranis ad Regem miſsis ad Tallonū caſtra collocantem impeditus fuiſſet, tentaturus eſſet Mediolanum. Sedebat Anguianus caſtráque locarat non longè à Carignano, eo loco quem incolæ Poyrinum uocant: ubi tumultus ortus inter Heluetios & Italos, quæ fuit cauſa ut Italos unà cum Oſſuno ad alia loca tutanda Anguianus remitteret. Ipſe cum robore exercitus ad Querſiū peruenit: ubi obuiis & prodeuntibus hoſtibus leuiter certatū, donec hi in urbem ſunt reuocati. Ab oppidanis interea in Gallos multæ emiſſæ machinæ. Vnde Galli in uicinum fanum ſe recipiunt. Id ut expugnarent hoſtes, urbe egreſsi ſunt, Gallis iam dilapſis. Teius tamen cum Gallicis copiis expugnauit Sandanium, ægrè id ferente Vaſtio. At Cæſar collectis pluſquam octoginta hominum millibus, partem copiarum miſit ad Luxemburgum oppugnandum. Præerat Franciſcus Taugius Luxemburgo, atque is quidē uel quod deſperaret

auxilia, aliis bellis implicato Rege: uel quòd locum uaſtum multis incurſionibus patere uideret, ſuis fame iam laborãtibus, deditionem fecit. Vbi pluſquam quadraginta machinæ bellicæ ingentes ab hoſte receptæ ſunt. Franci iactitabãt commeatus inopia deditionem factam, pecunia Regia à Regiis quibuſdam præfectis auerſa, aut ab aliis. Inde Cæſar diu circa Metenſium fines uerſatus, infeſto exercitu in Commarſium progreditur: oppidulum erat ab ipſiſmet Gallis incenſum: arcem aiebant munitam à Carbone Italo, & Ranſa campano: ſed admotis machinis ui expugnatam arcem. Carbo & Itali qui in præſidio erant, necati: namque ei infenſius erat Cæſar, quòd Stenai muniendi Regi author fuiſſet. Inde Lignium (id alij Ligniacum uocant) admotæ copiæ. Eò Rex ubi ea uia graſſari uidet Cæſarianos, miſerat Eſchenaium: ſimul Brienneus Comes & Roſcidus fratres, Luxemburgorum auitum cognomẽ retinentes, qui Ligniaci domini erant, in urbem peruenerant, poſt arcis aliquot dierum oppugnationem, Cæſariani loco potiti ſunt. Vulgo ita iactitatum, cùm una parte alij arcem tuerentur, alia ab his intromiſſos Cæſarianos: ut tota Gallia Briẽneus & Roſcidus & Eſchenaius falſò pro transfugis habiti ſint. Alij ui putant receptum locum, quem in conualle montibus undique interclusſum facile expugnari potuiſſe: captiuos eos abductos, nec niſi pretio ingenti recepto dimiſſos. Et ſane illi reſtituti ſunt, culpa in alios tranſlata. Mox ad Sanctodiſerium properatum eſt. Vrbi præerant Landa & Sancerrius. Cæſariani in celeritate omnem ſpem reponẽtes, magno clamore Burgundione milite oppugnationem oppidi depoſcẽte, urbem circumſtant: ſumma alacritate mœnia inuadunt. Contrà ea Galli globis depellere irruentes, proximos necare, murum tentantes aliò deuoluere. Ferdinandus Gonzaga cũ acerrime rem geri à Burgundionibus uideret, Gulielmu: n

Fuſtembergum cum Germanorum cohortibus mittit, uti recentes oppugnationem redintegrarent. Landa cum ualida manu in confertiſſimos irruens, picem ſulphure tædáque mixtam emittens, multis necatis ab oppugnatione hoſtes ſubmouit, functus eo die fortis uiri munere. Gonzaga dum animaduertit, niſi expugnetur oppidum, multum apud exteros de Cæſaris magnitudine detractum iri, qui cum tanto exercitu hæſiſſet ad oppidulum nunquam antea munitum, tertiam parat oppugnationem, hinc Hiſpano, hinc Germano, hinc Burgundione milite fretus. Sed cum Galli magno impetu hoſtes excepiſſent, cum foſſas ita uirgultorum faſcibus, pice, ſulphure, tæda, ignéque ardenti complanaſſent, ut illi dolum non metuerent, ſumma ui irruentibus hoſtibus, factum eſt ut multi in foſſas irruẽtes miſere armati peruſti ſint: multi priorum calamitatis admoniti ceſſerint, irritáque omnis ea oppugnatio fuerit, Renato Aurengio pila ferrea icto & necato, cuius mortem acerbiſſime uiſus eſt ferre Cæſar. Eam oppugnationem dum adornant Cæſariani & Landa, qui toto die noctéque inſomnis manſerat excitatus arma induit, machina temerè ab hoſte emiſſa in faciem ictu cadente necatus eſt. Quo fit ut ad Ludouicum Sancerrium huius oppugnationis gloriam referant: qui & tota ea oppugnatione ſtrenui ducis munere functus ſit, ut retrocedere Cæſariani coacti ſint: interea tamen diligenter curantes ne quid uſquam commeatus in oppidum inferretur. Narrant Sancerrium, dum Cæſariani omnibus uiribus parant irruere in oppidum, delectos milites glandibus plũbeis emittendis aptiſſimos, ducentos delegiſſe. Hi in propugnaculum planum, quod alij Ienographum uocant, certo numero conſcendentes glandibus emiſſis uarie Cæſarianos occurrentes fatigabant: his alij integri atque alij ſuccedẽtes, dum identidem multos ex hoſtibus uulnerant, emittendi

in hoſtes finem nullum fecerunt, donec Cæſariani mediocribus machinis admotis, multis prius tamen deſideratis, eos arcuere. Huius propugnaculi altera pars demiſsior erat, atque ita depreſſa, ut hoſtium conſpectui haud eſſet obnoxia: ita qui integri ſuccedebant eo loco oneratis leuioribus tormentis, in alteram celeriter tranſibant. Exiſtimabat Rex eo loco implicitum Cæſarem ſatis eſſe: at mox poſt paucos dies ſulphurei pulueris inopia audiit aut deditionem faciendam, aut eò iuſtum exercitum mittendum. Senſit Gonzaga qua parte laborarent oppidani. Itaque dum acrius urbem oppugnatũ uenit, pactus eſt cum Sancerrio, Eſchenaio & Hieronymo Marmo intercedentibus, niſi intra diẽ octauum copiæ à Rege ueniſſent, quæ Cæſarianos cogerent quatuor milliaria retro cedere, ut Galli urbem dederent, unà cum machinis, exceptis duabus, totóque cõmeatu. Interea maneret unus è Cæſarianis cum Sancerrio, qui caueret ne quid à Gallis annonæ corrumperetur: Galli inſtructo exercitu, tubis occinentibus, cum omni ea ſupellectile quæ equo uehi poſſet, abirent, & perducerentur in tuta loca. Obſides darentur ſex è nobilitate Gallica: hæ conditiones referrentur ad Regem. Rex ægre audiit eas conditiones: certior tamen factus periculum eſſe ne his ſpretis duriores ferrentur, his ſubſcripſit: ita decimo ſeptimo die Auguſti è Sanctodiſerio abiit Sancerrius inſtructa acie: captiui utrinque ut & conuenerat, redditi. Sancerrium multi uolunt uiri ſtrenui munere, ſi quis unquam, in urbe tuenda functum, at commeatus ſulphureique pulueris inopia coactum, deditionem feciſſe. Ferdinandus admonitus Vitriaco Carolum Briſſacum Coſſeium cum alis aliquot equitum, minus hoſtilem impetum uerentem deſidere, nocte intẽpeſta delecto ex exercitu fortiſsimo quoque eò adcurrit: nactus Briſſacum cum ſuis imparatum, in eos irruit. Cum eſſet ad arma con-

clamatum,& multi ex Gallis cæſi, periculum etiam ne Briſſacus caperetur, Galli loco ceſſerunt. Ibi enituit uirtus Raffini Potoni, quem pater iampridem curarat ſacris addici: is multis cæſis, cum eſſent Galli numero ſuperiores, erat author uti uia alia recipienti ſe Ferdinando occurreretur: ſed perturbatis omnium animis de ſalute tantum cogitatum. Ferdinandus oppido incenſo & expilato eo ſuos refecit. Hæc quidem paßim ſcripta & iactata de Vitriaco: cæterum qui ipſi non ſolum interfuere, ſed & quadam ex parte præfuere, narrant Briſſacum non eo locum eum tuendum ſuſcepiſſe, ut obſidionem toleraret, aut uim hoſtium, potius ex loci opportunitate infeſta omnia Cæſarianis redderet. Cum eſt ad arma conclamatum, admonitum Briſſacum, ſatius eſſe loco cedere. Illum autem ſuos in armis expeditos uoluiſſe uim hoſtium depellere, cum non putaret Cæſarianos cum prima integra acie adeſſe: At Italos minus illius mandato paruiſſe, ſeſeque proripuiſſe, ponte etiam effracto, ut ſequēdi hoſtis finem faceret. Quin iubenti Briſſaco loco ne ſe mouerent, pilas uoluiſſe non ſecus atque in hoſtes: Gallos non auſos imperia illius negligere. Veniſſe mox Cæſarianos, qui fugientes Italos fruſtra ſecuti cum eſſent, in Gallos proruêre. Ibi acriter à Briſſaco, & ſuis dimicatum. At ubi uidet obrui ſe numero, inde ſeſe proripuiſſe, ſequentibúſque Cæſarianis in eos irruiſſe: captiuos etiam abduxiſſe. Hoſtes equitatu dißipato, adueniente Germanico peditatu, facilè pedites Gallicos intercepiſſe, multis prius necatis. Raffinum tametſi equô admiſſo, mixtus equitibus Gallicis, ſtrenui equitis operas præſtitiſſet, quia tamen peditibus præpoſitus fuiſſet, nihil extra militarem diſciplinam id feciſſe: quem tamen alij non niſi acciſis rebus exceßiſſe uolunt. Pedites Gallicos qui in templum uicinum confugerant, aduenientibus Germanis necatos, captiuis pluribus ab hoſte quoq;

Arnol. Ferroni de rebus abductis:

abductis:in quos hoſtes parũ memores caſuum humanorũ, inſolenter debacchati fuiſſent,ni præfectorũimperio prohibiti fuißẽt. Interea Cæſar copias nõ lõge à Chalonio(quod & alij Cauillunum uocant,alij Cathalanum)collocat circa fanum Virginis,cui à Spina nomen inditum eſt. Franciſcus Neuerſius ad eam urbem miſſus fuerat cum ualido præſidio. Intromiſſæ etiam hæ alæ equitum, quæ Ioachimo Chabaneo Curtono attributæ erant. Curtonus cum ſuis ex urbe progreſſus,uariè Cæſarianos infeſtabat, atque ita ut ſi quodam die frequentiores ex urbe prodiiſſent, male res Cæſari fuiſſet ſucceſſura. Proruentibus undique hoſtibus in urbem quidem rediit,uti acciſis ſuis copiis, ita Cæſarianis illius animum mirantibus: quos & ille perpetuis incurſionibus, ne locum excelſum uicinum urbi occuparent, acerrime urgebat. Cæſar hæc intuitus, ſimul auidus Lutetiæ diripiendæ, Cauilluno relicto, circa urbem progreſſus eſt. Hunc ſecuti Gallici equites extremum agmen laceſſentes, ubi multi utrinque deſiderati. Præcipue uerò Cæſariani pugnam ſimulantes,emiſſa breui machina,cui piſtoleo nomen, pleroſque cædebant, inde mox ſeſe proripientes. Ibi Franciſcus deſideratus Laſcous,cui Sauinaco cognomen,è Fano Emilij oppido uicino Liburnenſibus Aquitanis, & prius Bordeſius ex Bourdiloni familia,& antea quoque Eſcartius uulneratus.Rex ubi uidet eò uentum, uti aut Lutetia relinquenda, aut retinenda armis eſſet,neceſſariò copias ad Iallonum cõtrahit: eò mittit Henricum & Carolum liberos cum Claudio Ennebaldo. Simul adfuerunt equites Gallici & pedites,& Heluetij pedites ad uiginti hominum millia. Totus exercitus octoginta millium hominum fuiſſe dicitur.Eò cõfluxerũt ueterani è Taurino ab Anguiano miſsi,& qui obuiam Anglo parte alia ierant. Angebatur Cæſar Matronæ impedimento:nanque uadi tentandi, qua parte traducerẽ-

tur copiæ, pauci gnari erant. Gulielmus Fuſtembergus *prima uigilia ſuos ex uico educens, ſolus cum molitore uicino, aut ruſtico quodam homine quem excitarat, dicitur uadum pertentaſſe.* Dum *minus res ſuccedit, aiũt ab his militibus, qui circa ea loca ex* Ennebaldi *turmis præſidio locati erãt, excubias agentibus, ſuomet indicio proditum & captum.* Nam *cum rogaretur cuias eſſet, qui ex radiis lunæ, inſigne* Ennebaldi, *quod milites geſtare ſoliti erant, pro inſigni eodem quo* Cæſariani *utuntur acciperet, profeſſus eſt uelut indignans ſe* Gulielmum *eſſe* Fuſtembergum. Illi *quaſi ei gratulantes captum hominem, & deorum hominũmque fidem implorantem, ad* Delphinum *perducunt.* Alij *ſolum dum uadum pertentat, ſuamet uoce agnitum aiunt, dum teſſeræ militaris ſe ignarum oſtendit.* Is *ad* Delphinum *perductus, conſtanter aſſeuerabat futurum, ut eodem die* Cæſar *in* Gallos *irrueret: & erat uerisimile, ſi is uti conſtituerat,* Germanorum *turmas uado eduxiſſet, futurum uti parte una ille, alia* Cæſar *in* Gallicas *copias irruerent: totóque eodem die uiſæ ſunt* Cæſaris *copiæ, quaſi pugnandi poteſtatem* Gallis *facere uellent.* Cæſar *interea cum per plures dies caſtra uno & eodem loco fixiſſet, &* Galli *ad* Iallonum *ſtantes ignorarent quid moliretur. miſit interea* Delphinus *delectos ex ſuis impigros homines, & in his* Ioannem Sanctiaſterium, & Sanctimartino Linenſi *cognomen fuit, (erat is uicarius earum turmarum quæ attributæ fuerant* Eſcartio, *tum ex uulnere ægro) uti iter illius explorarent.* Illi *tota nocte profecti, obuios habuere* Cæſaris *exploratores, ſimul & ualidas copias.* Sed *dum maiorem numerũ ſuſpicantur, pugna abſtinuerunt, atque explorantes quo eſſent ſtatu res* Cæſaris, *abeuntem nacti ſunt, at ita abeuntẽ uti caſtra eodem ſtatu manerent: non tentoria euerſa, non carri abducti: arma etiam etſi igne corrupta, relicta.* Conie-

ƈtura augurabantur Galli, aut dolo ita inſtructa caſtra relicta, ut Gallis adcurrentibus & ignaris doli imponeretur: aut ita conſilia inſtituta Cæſaris, ut aut ad Rhemos, aut Pariſienſes oppugnandos, relictis aliis rebus omnibus, contẽderet. At Delphinus, ut erat magno fortique animo, totǽq; ipſæ Gallicæ copiæ, ſimul Heluetij ſtudio ardebant pugnæ cum Cæſarianis conſerendæ. Rex tamen literis ad Delphinum ſcriptis diſertè imperabat: ne ad belli aleam perduceret ſummam rerum, ſuam quoque rem agi, ad quem Regnũ mox ſit peruenturũ. Cæſare deuicto ſupereſſe integras Anglorum copias. Cæſarem Lutetiam contendentem ipſe tantum anteuerteret. Interea etiam Borbonius Rupiſorius è Maſeriis in caſtra ueniens, à Cæſarianis captus eſt, magno omnium dolore. Matrona fluit è uicina Campania in Briá, dum fluit: eſt pratum ingens ex Chalonio uſque ad caſtrum Tierrium (quod & caſtrum Theodorici uocant) atque ibi quidem parte una uidetur Haya, parte alia Eſparnayum: hac Galli ordine militari incedebant, illac Cæſariani. Matrona ipſa uelut curriculum inter tantas erat copias, & raræ utrinque fiebant excurſiones, niſi ſi qui leuioribus machinis emiſſis progredientes, mox ad ſuos ſe recipiebãt. Veriti Galli ne Eſparnayum urbem omnibus rebus inſtructã hoſtes occuparent, præmonitis duobus antea diebus oppidanis, urbem incenderunt. Illi ad caſtrum Tierrium contenderunt. Quod cum Galli ob breuitatem temporis munire non poſſent, à Cæſarianis direptum fuit. Inde uſque ad Meldenſes excurſiones fiebant ab hoſtibus quotidianæ. Sueſſiones quoque interea direpti. Contendebat Cæſar Lutetiam: anteuertebat iter atque obſeruabat Delphinus. Pariſienſes quaſi urbe iam capta, ſolum uertere, ſupellectilẽ omnem bonáque auehere: mulieres, adoleſcentes, artifices, quà cuiq; uiſum, ſe recipere: itinera omnia uehiculis onuſta.

Et iam peſtis graſſari incipiebat in oppidanos: iam graſſatores circa itinera nihil intactum relinquebant, plena omnia tumultus, qua uia Aurelia, qua maritimo curſu quo Rothomagum ibatur: nec ſulphureo ullo apparatu arces erant inſtructæ, niſi eo quē in ipſo belli procinctu ex Aquitania aduehebat Renatus Sanctomorius: in quo excipiendo multi, dum ratibus incautius ſe effundunt, præcipitati. Huius appulſu Rex fiduciam prælij oſtentare uiſus. Paulo antea Delphini filius, eductus è ſaltu Vicenenſi, donaria diuûm ex æde Dionyſiana, ex ſacro Lutetiæ ſacello etiam tranſlata. Omnino nihil uiſum unquam perturbatius. Eò Rex, miſſo prius Ioanne Melodunenſi Cardinale, & cum is parum eſſet plebi gratus, Claudio Lotharingo Guyſiano, ciues ad officium reuocabat: & circa Mommartrenſem locum ſatis excultum, ea iam opera inſtituebat, ut Cæſarianis occurreret. Ipſe etiam Lutetiam contendens, plebem cōſolatus eſt. Muniebat urbem, uti cum inſtructo alio exercitu, cui liberi eius præerant, ſimul Cæſari obuiam iretur. Iam pacis mentio iniecta inter Reges fuerat, Gabriele Coſmano Hiſpano, uno è ſodalium Dominicanorum cœtu, utrinque in caſtra uicina curſitante. Hunc Gallici ſcriptores putant in eam rem à Ferdinando Vngariæ Rege delegatum, alij à nepte Cæſaris, quæ Lotharingiæ principi nupſerat, ſimul ab aulicis aliquot potentioribus inſcio Rege miſſum, pacis putant authorem fuiſſe. Illum Galli pugnæ auidi, ægrè curſitātem intuebantur: uix ab eo manus temperaturi, ni Ennebaldus prohibuiſſet: qui & ipſe cum Franciſco Errautio Chemantio, iuriſpræfecti locum tenente, in caſtra hoſtium uenit. Tandémque inita eſt pax his conditionibus quæ diu latuerūt, donec Cæſar eas uoluit à ſenatibus Gallicis omnibus cōfirmari: inter cætera adiectum nuberet Carolus Aureliorum Dux, aut nepti Cæſaris filiæ Ferdinandi, aut filiæ

Cæſaris,idq́ue Cæſaris arbitrio. Eſſet in poteſtatem Cæſaris ſi filiam accepiſſet, Flandriam, & è Burgũdiæ domo quædam alia loca ei dare. Si neptem accepiſſet, Mediolanum ſibi haberet, retentis arcibus Mediolanenſi & Cremonenſi. Rex Sabaudiano loca bello occupata redderet, exceptis Mommelaino & Pignerolo, quæ retinere poſſet donec integra Mediolani poſſeſsio ad filium perueniſſet. Extremo hoc bello utrinque captæ arces oppidáque redderentur, captiui utrinque liberarentur. Carolus Nullius libellorũ magiſter, uocatus ad fœdera ſancienda ab Ennebaldo, diſſentientem Coſmanum quibuſdam in rebus acerbiſsimis uerbis fregit. Nimis iracundè hoc quidem & ualde acriter. Sũt
" *autem hæc fœderi adiecta. Pax æterna inter Cæſarem, Cæ-*
" *ſarianos, & Regem Franciæ, ac Regios eſto. Qui ſub eorũ*
" *imperio ſunt, liberè ſimul negotiantor. Quæ & à Cæſare*
" *& Rege occupata ſunt, poſt ad Niceam pactas inducias,*
" *utrinque reſtituunto. Sui eodem iure utuntor, ſiue ea occu-*
" *pata ſint cis alpes, ſiue trans alpes: loca occupata, arces, op-*
" *pida, quo nunc ſunt ſtatu, uterque reddito. Machinas ne*
" *abducito. Annonam recipito. Darſcotho Duci ſaluum ſuum*
" *ius maneto hiſce in rebus quas repetit ad Lignium: ut ei ius*
" *ex bono & æquo dicatur Rex iubeto. Vergiis hiſce in rebus*
" *quas repetunt ad Sanctodiſierum idem ius maneto. Sabau-*
" *diano & ſuis, quæ poſt inducias eaſdem ablata ſunt, eodem*
" *ſtatu quo nunc ſunt reſtituito. Viduæ Monferrati, Duciq́ue*
" *Mantuano quæ poſt eaſdem inducias erepta ſunt reddito,*
" *eáque omnia bona fide Rex curato: Stenaium Rex Lotha-*
" *ringo Duci eo onere clientelæ, quo pater poſsidebat, reſtitui-*
" *to. Si quid illi offenderint in iura clientelæ, de eo ſtatuendi*
" *ius Cæſari eſto. Rex munitiones ſi uolet demolitor, redigito*
" *tamen eo ſtatu quo erant ante pactiones de eo initas cum*
" *Duce Lotharingo. Rex iura omnia prærogatiuáſque, quæ*

habet in cœnobio dominióque Goſcenſi à ſe abdicato. Vt his pareat, Rex Cardinalem Melodunenſem, Ducem Guyſianum, Comitem Lauallum, Hunaudaium obſides dato. Obſidibus receptis Cæſar mox quæ ab eo reſtituenda ſunt, reſtitui iubeto. Comitatus Caroloſius uti à Cæſare poſsidebatur ante bellum affectum, Cæſaris eſto. Dabit uero operam Rex in communi hoſte & fraudando & fatigando. Iura omnia actionéſque, ſi quas habet hiſce in rebus quæ à Cæſare Cæſaris ue nomine poſsidentur, nominatim uerò in regno Terraconenſium & Neapolitanorum, penſiones, reliquiás ue eo nomine ſi quas debitas contendit, quocunque hæc titulo quibuſcunque pactionibus debeantur, à ſe abdicato. Rex Cæſari quæcunque obſequia debita, iurá ue patrocinij, profeſsiones, iuſiurandum fidei, omnéque ſupremũ dominium, fines ſummæ ditionis, poteſtatem ſummæ & ultimæ cognitionis, quam olim exercuit in iudiciis, imperiũ ſummum, & quæcunque iura ſupremi imperij, quæ olim exercuit in Flandros, Cæſari ſuíſque reddito. Idem in Inſula Donaya & Orcheio ſtatuito. Hæc Cæſar coniuncta Flandriæ poſsideto. Cõtractus pactionés ue circa ea aliter initæ, irritæ eſto. Rex quicquid ei iuris competit, ratione Tornaci & Tornacẽſis ditionis, Motaignij, Fani Amãdi, ſiue id alio iure ſupremo, ſiue his uiribus quæ Regalia uocant competat, in Cæſarem transferto, ſiue id competat in locis prophanis, uel ſacris. Hæc coniuncta Flandriæ, Cæſar poſsideto. Rex Cæſari omnia iura, actiones, cognitiones ſummi imperij, quæ olim in Atrebates exercuit, donato. Regia quoque iura, poteſtatem nominandi coaptandíque in locum uacui ſacerdotij Pontificatúſque, Cæſari dato. Quæ tamen loca ſacerdotiáue, ſita ſunt intra fines Francici imperij, ab hac ceſſione excipito: Qui in Cæſaris ditione ſunt eodẽ iure utũtor. Tarauanna Morinorũ, & quæ in regno Francico poſsidẽt

» Pontifices Cæſarianæ ditionis, Ligniũ, Morducheliũ, Bono-
» nienſium uici, Aleſteũ, Fanum Michaelis, Heliũ, Harguiũ,
» Ameneũ, Eſtrailliũ, Morleſum, Sempium, Roqueſum, Cle-
» cluium, Securũ, Thillerondium, Neufuillũ, Eſtreſum, eodem
» quo prius iure Rex poßideto. Ea ab hac conuentione exci-
» piũtor. Qui in Cæſaris ad Artheſiũ ditione ſunt, liberi ſunto
» dum negotiantur, exportántq; in Artheſium res in Frãcia
» emptas à iure dominij, his portorijs quæ extraneis imperã-
» tur, ſiue exitu regni, ſiue aliter: modo tamẽ uectigaliũ redẽ-
» ptoribus caueant, ad promiſſoréſque & conſpõſores eo no-
» mine dent, eas ſe merces erogaturos apud Artheſios, idque
» bona fide. Rex ſi quid iuris in principatu Geldrẽſi, & Zut-
» pheno obtendit, id Cæſari iure quo optimo tribuito. Cæſar
» quoque hiſce in rebus quas Rex Franciæ poßidet, ſi quid
» iuris obtendit, hoc Regi cedito: niſi hiſce in rebus quæ hiſce
» conuentionibus excipiuntur. Perona, Mondiderium, Roya,
» Bononia, Guynæ, Ponthienum oppida, & dominia ad So-
» monam undique ſita, eodem quo nunc iure Rex poßideto.
» Non tamen comprehenduntor hoc fœdere Tornehanum,
» Andrebuſum, Brenedaum, & quæ aut nunc Cæſar poßi-
» det, aut ante initia huiuſce belli poßidebat. Si quid coniun-
» ctum eſt Frãcis ſceptris, ſiue id lege Salica, ſeu alio iure, qua-
» tenus hoc fœdere id comprehenſum, leges abrogantor. Qui
» ſub Cæſaris imperio ſunt, ſeu ad Luxemburgũ, ſeu ad Lem-
» burgum, Artheſium, Hainaldum, Auſtrabanum, Namurũ,
» ſiue apud Flandros, Burgundiones, Geldrenſes, Iuptenſes,
» Friſios, Vtricteos, Salanos, Maluos: ij licet in Francia nati
» non ſunt, liberi parentibus ſuccedunto hiſce in rebus, quas
» in Francia poßidebant. Francis quoque idem ius ſucceden-
» di in rebus ſitis in Cæſaris ditione eſto. Si quid donatum
» eſt uel creditum utrinq;, ob fiſco bona addicta, ratione belli
» nuper moti, id neque datum neque creditum uterq; habeto:

„ *neque eo nomine in poſterum actionem dato. Si quid præ-*
„ *rogatiuæ nomine olim tributum eſt Franciæ populo in Cæ-*
„ *ſaris oppidis, id illis ſeruato. Hæc fœdera à Delphino, con-*
„ *uentibus Francicis, curia Pariſienſi, aliiſque curiis, Rex cõ-*
„ *firmari iubeto: eiuſcéque rei ergo cognitori publico Rex mã-*
„ *datum mittito. Idque in libris actorum tabuliſque curiæ*
„ *præſcribito. Eadem Cæſar apud ſupremos ſuos iudices per-*
„ *agito. Hæc uti fiant, Cæſar à ſe abdicato iura omnia, ſi quæ*
„ *ei competunt in Burgundiæ eam partem, quam Rex poßi-*
„ *det. Auſſonum, Fanum Laurentij, Auxerrenſis, Matiſconũ,*
„ *Barium ſitum ad Sequanam: eáque ut rata habeat Philip-*
„ *pus filius, facito. Quo uerò radices omnes diſcordiarũ euel-*
„ *lantur, diuturnáque pax ſit, pactum eſto matrimonium in-*
„ *ter Carolum Aureliorum ducem, Regis filium, & Mariam*
„ *Cæſaris filiam, aut filiam Ferdinandi Regis Romanorum:*
„ *idque arbitrio Cæſaris. Eámque is deduci iubeto, & tradi*
„ *intra quartum menſem, à die initi huiuſce fœderis. Recipito*
„ *autem in ſe, fidéque eſſe ſua iubeto Cæſar, quicquid fratris*
„ *nomine pollicetur. Quod attinet ad eius filiam, ſi nubat fi-*
„ *lia Cæſaris Aureliorum Duci, huic doti dicito Cæſar, datóq;*
„ *matrimonij nomine, principatus Brabantium, Geldrenſem,*
„ *Luxemburgenſem, Lemburgenſem, Flandrenſem, Hollan-*
„ *dum, Zelandum, Haynaudum, Artenſem, Namurum, Zut-*
„ *penſem, Friſium, Vtricheum, Vreſillum, Groemuhemum, ac*
„ *quæcunque alia hiſce in locis poßidet. Doti quoque dicito*
„ *Comitatus Burgundiæ, Carolum & quæ his iuncta nexá-*
„ *ue ſunt, quibus illa ſuo iure propriáque authoritate utitor*
„ *fruitor, iure quo optimo, eiúſque hæredes, ſi qui ex eo matri-*
„ *monio naſcantur. Poſt Cæſaris mortem, hæc ut rata habeat*
„ *Philippus filius, Cæſar ſpondeto: ob eáque à conuentibus*
„ *eiuſce loci iuſiurandum exhibere eis, eorúmque liberis, Cæ-*
„ *ſar iubeto: ac uterque ueteres patriæ prærogatiuas ſuis con-*

" ſeruare iurato: Rectores quoque ipſi conſtituentur à Cæſare
" interea, eáque adminiſtrabunt quæ pertinẽt ad ea loca, poſt
" initum matrimonium tali eis attributa mox poteſtate, quã
" è re patriæ uiſurus eſt futuram Cæſar. Hæc ut rata ſint, Rex
" & ſuo, & Delphini, & Margaretæ filiæ nomine, remittito
" Cæſari omnia iura actionéſque, quas obtendit ſibi compe-
" tere in Mediolani receptionem, & Mediolanenſem princi-
" patum. At ſi, quod Dij auertant, ea liberis nullis ſuſceptis ex
" hoc matrimonio decedat, tunc Aurelius quæ hoc matrimo-
" nio tributa ſunt, reſtituito: atque in hac ſpecie redito Rex ad
" ea iura quæ ſibi uult competere ratione repetendi Medio-
" lani. Cæſari quoque ſalua ſua iura manento hiſce in rebus,
" quæ ob imperij iura & alias conuentiones competere ſibi
" uult. Tunc quoque ad ea iura redito Cæſar, quæ ratione Bur
" gundiæ ei competunt, & ad ea quæ ob Auſſonam, Fanum
" Laurentij, Auxerrenſes, Matiſconenſes, Barium, obtendit.
" Quòd ſi Cæſar ſecundo loco natam filiam Ferdinandi fra-
" tris, nuptum det Aurelio, tũc dato Aurelio Mediolanenſem
" principatum: admittitóque eum Cæſar ut clientem, nomine
" eorum & maſculorum filiorum: liberatórque tum Ferdi-
" nandus onere dotandæ filiæ. Idque matrimonium ſi diſſol-
" uatur, maneto huic filiæ dos conſtituta centum millium nũ-
" mûm aureorum. Ac ſi ea ante Aurelium decedat nullis ſu-
" ſceptis liberis, aut quibus ille ſit ſuperſtes, ea in ſpecie pro-
" feſſio fiet Mediolani principatus. Ergo, pro Aurelio & libe-
" ris maſculis naturalibus & legitimis, quos poterit ſuſcipere
" ex alio matrimonio, modò tamen cum bona uenia Cæſaris
" uxorem accipiat: atque ex ea familia quæ Cæſari, aut ſi is
" deceſſerit, Ferdinando, aut Philippo Cæſaris filio, nõ ingra-
" ta ſit, implebitur id matrimonium. Cum filia Cæſaris, ſi ita
" uiſum ſit, Cæſari intra quatuor alios menſes, poſteaquam
" uoluntatem ſuam Cæſar patefecerit: ſi filiam Ferdinandi

elegerit, impletor intra octauum menſem, poſteaquam ita Cæſar ſtatuerit. Mediolaniq́ue imperium dator intra octauum menſem poſt eam electionem. Quo uero tempore dabitur Aurelio Mediolanum, is conſtituito in arcibus & propugnaculis præfectos, & cuſtodes non ingratos Cæſari, & quorum fidem ipſe ſuſpectam non habeat: iiq́ue iuſiurandum præſtanto, quo fidem ſuam obſtringent Cæſari. Huic poteſtas eſto ſi uolet, & quoad uolet retinendarum arcium Mediolanenſium & Cremonēſium. Túncque redditis arcibus, reddito unà Rex Mommelianum & Pignerollum. Cum utrauis harum contrahat matrimonium Aurelius: quæ hiſce in locis quæ doti dicta ſunt, Cæſar dederit, erogarit, uterque ſeruato: æs alienum horum gratia contractum diſſoluito. Teſtamentum Philippi Cæſaris patris, & quæ Cæſar in pia legata erogarit, impleto. Si filia Cæſaris Aurelio nubat, habeto Aurelius Aureliorum, Boiorum, Engoliſmenſium, Caſtri Heraldi principatum: utq́ue ex his uſque ad centum millia libellarum annui reditus deductis impenſis Aurelius percipiat, Rex curato. Ex his ſi tantum non poſsit exprimi Aurelio, his Alenconiorum principatum adiungito. Si liberos maſculos Aurelius non ſuſceperit, filiabus (idq́ue unicuique harum) dos centum millium nummū aureorum conſtituta eſto: donatio propter nuptias filiæ Cæſaris, ſi ea nubat Aurelio, & ſuperſtes ea huic mãſerit, quadraginta millia librarum eſto. Filiæ Ferdinandi ſi ea nubat, triginta millia librarum: eámque donationē hæ percipiunto in bonis datis Aurelio, deductis impenſis omnibus, ubi perfectum fuerit matrimonium cum filia Cæſaris, eáque uocata in adminiſtrationem, Rex reddito & reſtituito Sabaudiano Duci eodem tempore quæ ab eo occupauit, ante ad Niceam pactas inducias, ſiue Tranſalpes, ſiue Ciſalpes. Ne quid ex his Rex retineto. Demolitor ſi uolet propugnacula,

 cula,

» cula,ea tamẽ quo ſtatu erant antea reſtituito:ſi aliud ineatur
» matrimoniũ,eadẽ reſtituito. Quo tẽpore tradetur Mediola-
» nũ Aurelio, iiſdẽ quibus ſuprà conditionibus retineto. Rex
» ſi uolet Mõmelianum & Pignerollũ,ſi Cæſar arces Cremo-
» nenſem & Mediolanẽſem retineat. Ne rurſus Rex in Sa-
» baudianũ bellũ moueto,neq; oppida eius occupato ſub ſpe-
» cie iuris cõtrouerſi,donec de iure cognitũ ſit, rite agitata cõ-
» trouerſia, uel ſecundũ conuentiones initas inter Francos &
» Sabaudianos, uel ex bono & æquo, uel arbitrio lite dirẽ-
» pta. Hiſdinũ quo nunc eſt iure,eodem Rex poſsideto. Cæſa-
» riani tamẽ utũtor ueteri poſſeſsione, nec eos præſentes ullus
» in uerba Regis iurare cogito, ſempérq; eo in iureiurãdo fidẽ
» obſtrictã Cæſari excipito. Neq; his uetato ubicunq; uolent,
» fructus ex eo loco perceptos auehere. Rex Angliæ, ſi uolet,
» huius fœderis particeps eſto. Rex tabulas ueteres quæ per-
» tinent ad dirimẽdas cũ eo cõtrouerſias,& induſtrios homi-
» nes,per quos hæ ſopiantur controuerſiæ,ad Cæſarẽ mittito.
» Si cũ eo ſui prius nõ trãſegerint,Hẽrico Nauarrorũ regi bel-
» lum mouenti in Cæſarẽ,Rex ne auxiliũ ferto. Dotẽ & do-
» nationẽ propter nuptias conſtitutã Eleonoræ Reginæ, Del-
» phinus ratã habeto:ſiue ea in Francia degat,ſiue extra Frã-
» ciam. Rex ad Cæſarẽ mittito eam cõteſtationẽ, qua Ioanna
» Nauarri Regis filia,inuitã ſe pepigiſſe cõtendit matrimoniũ
» cum Cleuẽſi,uoluntatẽque eius & ſententiã apertã, ecquid
» ei placeat id matrimonium. Mittito uterq; ad limites Regni
» ſpectatæ fidei homines, qui dirimãt utrinq; eas cõtrouerſias
» quæ ſæpe occurrunt in limitibus. Hæc pacta ſancta ſunto:
» Francis & Cæſarianis perpetua manẽto. Hactenus adſcri-
pſimus capita aliquot præcipua fœderis. Triſtanus Mone-
ius miſſus à Rege in Subalpinã regionẽ qui ex fœdere nu-
per bello capta redderet: Quod factũ eſt ſummo omniũ &
dolore & fremitu. Fœderibus paciſcẽdis adhibiti à Cæſare

Ferdinãdus Gonzaga & Nicolaus Perrenotus Grauilla: à Rege autẽ Claudius Ennebaldus, Carolus Nullius, & Gilibertus Baiardus. Ipſe Aurelius cum Ennebaldo Cæſarem in pacata loca perduxit. Vulgus ut ex ratione pauca, multa ex opinione æſtimat, in multos quaſi huius pacis male cõciliatæ authores multa paßim dictitauit: in quos & Franciſcus Borbonius Paulini fani Comes æger morbo graui, acerbius inuectus eſt. Atqui recte à prudentibus dictum eſt, Nihil eſſe fœdius quàm cognitioni aſſertionem præcurrere. Cæſarem peditatu, Regem equitatu ſuperiorem fuiſſe credidere: nec tutũ putabat Rex media ipſa Gallia prælium committere. Vbi ſi quid paulo durius accidiſſet, direptioni hoſti Lutetia patebat. Et quo die captus eſt Fuſtembergus, non ita Galli abundabant equitatu, qui poſtea lectißimus ſuperuenit. Et planè neſcias eo bello an ab hoſtibus, an ipſiſmet militibus Gallicis acrius ſint agricolæ uexati. Cædebant utrique greges armentorum: quodcunque nacti erant milites epulabantur. Edebant ſtrages ubicunque ſiſtebant ueſtigia: uaſtabant agros, diripiebant uillas, matresfamilias, uirgines adoleſcentulas abripiebant: ne à pueris quidẽ Italo milite, qui Regi militabat, abſtinente. Ager ille Campanus & Belgicus, cui Picardiæ uulgatius nomen inditũ, qui ſolebat eſſe cultißimus, cuius antea ſpecies ea erat, ut dũ cultus uideretur, omnes oblectaret, ſic erat deformis atque horridus, ut uberrimus in prouinciis ubertas paßim deſideraretur. Ita euerſi funditus aratores, relicti agri, non modo ex agris aratores & ruſtici eiecti, ſed etiam ex ciuitatibus multi, ex ipſis prouinciis non ignobiles, bonis fortuniſque omnibus ereptis, in Galliam ipſam, mox extremam Aquitaniam ſublatis ſecum miſero ſpectaculo infantulis, mendicare coacti ſunt. Dum ita Cæſar in Galliam graſſatur, Henricus Angliæ Rex inſtructo exercitu, ubi pluſquam adfuere

triginta hominũ millia, parte alia in Belgica Gallia *nũc* Bononiã, *nũc* Montroliũ *urbes infeſtabat.* Et Hẽricus *quidem* Delphinus *quandiu adfuit, etſi cum impari exercitu, uanos conatus eius reddebat.* Eo *in* Campaniam *reuerſo, etſi* Antonius Borbonius Vindocinenſis, *cum copiis leuibus nunc aliquot uexilla* Anglis *extorſiſſet, nunc annonam intercepiſſet, nunc cum turmis occurrentibus manus conſeruiſſet, ſuperiórque euaſiſſet, non tamen tantæ eorum potentiæ obuiam ire potuit: eo factum eſt ut illi* Montrolium, & Boniam *oppugnarent.* Odardus Bieſus, *quem rectorem* Rex *iampridem* Bononienſibus *dederat, uidens* Bononiæ *oppugnationem irritam futuram, quippe locum norat natura inexpugnabilem, uel ea ratione motus, uel ſperans* Montrolio *nondum munito ſeruato, plus ſibi laudis acceſſurũ,* Iacobo Concio Veruino *genero* Bononiam *tuendam delegat: ipſe* Montrolium *tuendum ſuſcipit.* Iam *continuata multorum dierum oppugnatione circa* Mõtrolium, *domos ſtrauerant* Angli *machinarum impetu: labefactarant ita muri partem, ut pateret militi in urbem aditus.* Bieſus *etſi æger corpore, permultas noctes circa muri labefactatam partem lectica uectus manſit: ſimul paululum extra muros aliam munitionem pararat, quam temere illi adgredi uerebantur.* Ita *factum ut relicta parte copiarum, illi ad* Bononiam *peruenirent, adiunctis aliis.* Ibi *transfixa uicina terra, machinas murales fruſtra admouerant urbi: ſed cum* Veruinus *tres menſes oppugnationem ſuſtinuiſſet, mortuo interea* Corſo, *qui quadam ex parte ei comes adiunctus fuerat, cum aditus omnes ita intercepti eſſent, uti nequid uſquã è* Gallia *audiret, labare cœpit & ſibi metuere, & per colloquia clanculum ſibi conſulere, tametſi annona in multos menſes eſſet inſtructiſſimus.* Rex *interea* Ioannem Bellaiũ, *unum è purpuratis pontificiis ad* Angliæ Regem *miſit, ſpe-*

rans ſolui poſſe obſidionem. At ille iam per ſuos cum Veruino de urbe dedenda pactus fuerat. Fama eſt præter aliorum qui deditionem extrahebant in decimum diem, pepigiſſe eum in tertium: ementitúmque ſulphurei apparatus numerum, neque eo fœdere ciuibus Bononienſibus conſuluiſſe, & in acerrima oppugnatione urbis interdum latuiſſe, abditum aliis locis. Ita factum ut nobiliſſima ciuitas, & inexpugnabilis, uel metu rectoris, uel perfidia aut ignauia, in poteſtatem eorum uenerit. Ipſe rex quem pedibus ægrũ, & ſepulchro uicinum Galli dictitabant, urbem mox equitans ingreſſus ſit ſumma hoſtium alacritate: qui tantis conatibus impetitam olim urbem, nunc demum in manus ſuas ueniſſe uidebant. Multi ſuſpicabantur pecunia uictum Veruinum, deditionem feciſſe. Auxit hanc ſuſpicionem comitas hoſtis, qui quo die Galli Bononia egreßi ſunt, cùm imbre gelido & aßiduo milites uexarẽtur, humaniſſimè Veruinum excepit, reliquis ſub dio pernoctantibus, nec ſatis tutis ab inſolentia Anglorum. Multi conſilium Odardi Bieſi improbarunt, qui locum minus tutum ſuſceperit, munitum adoleſcenti genero reliquerit. Nanque Montrolio capto, ſpes erat id poſſe extorqueri ab hoſte: at Bononiam receptã nũquam in Gallorum redituram poteſtatem inuitis eis uidebat. Multi quoque putarunt ab Antonio Vindocinenſi admonitum Regem ſæpius, ſi mediocres copias mitteret, repelli poſſe Anglos. Eſt autem Bononia & inferior, quam uocant, & ſuperior. Bononia inferior, uicus non ſeptus mœnibus ante Anglorum aduentum. Ibi fanum diuo Nicolao ſacratum, & aliud Frãciſcanorum ſodalium. Mare Anglicum uicum alluit: prope fanum ſodalium, quod non longe aberat à mari, facillimus traiectus in Angliam. Abeſt à Bononia ſuperiore centum fere paſſus, & eo quid fortè amplius: at Bononia ſuperior, cincta mœnibus ualidiſsimis.

Ibi foſſæ prææltæ muros ambientes. Totus ille locus ſabuloſus, ex eo genere, quod ſabulum feruens maritimi homines uocant. Vnde Boloniæ nomen à feruenti ſabulo, Gallico nomine inditum putant, tametſi Bononiæ uetus eſſe nomen ex Ammiano Marcellino uideamus. his diutius præfuerat Ludouicus Fayeta: ſed ſeditione orta inter milites & oppidanos, datus eis qui Regis nomine Bieſus. Bononiam etiam uetuſto nomine non deſunt qui Geſſoriacũ uocent. Ibi inter cætera quinque turres magni roboris, haud ita excelſæ uti lædi ab hoſte poßint. Turris quæ à Virgine Maria nomen accepit, in Caletos proſpectans, caſtrum inſtar turris munitißimum, quod minime ambitu muri ſeptũ eſt. Turris Porqueti, quæ aliàs Martinianæ nomen accepit, hæ duæ in Bononienſem agrum ſpectant. Turris Franciſcana proſpectãs in Montroliũ, & Bononiam inferiorẽ. Turris alia per quã ingreſſus & egreſſus in urbẽ patet. Nam ex turri adnexæ arci niſi magnates haud temerè prodeunt. Ibi duo ſacraria, alterũ diuæ Virgini ſacratũ, ubi olim flamines, quos Canonicos uocãt Regulares, ſanè apud eos ſanctũ & religioſum: alterũ Vrſmari, & ſacrariolum diuo Ioanni dicatũ: & nõ longe ab arce aliud Martino dicatũ, unde & turris nomen accepit. Tẽplum dicatum Virgini mariæ, auguſtißimo & religioſißimo in loco. Ibi lampades quatuor argẽteæ, prope imaginem Virginis, tres aureæ. Simulachrum diuæ Mariæ altera manu oſtẽtans cor aureum, altera infantulũ cõplexa, oſtentans flores aureos, ubi carbunculus eximiæ magnitudinis uiſitur. Pilæ quæ ante altare erãt opertæ argẽto: multa alia certantia cum ueterum quamlibet eximio ſplẽdore & apparatu: quæ ita ſpoliata Angli reliquerunt, ornamenta ut uix fani priſtina extent, eccleſiam etiam ipſam complanantes, ibi propugnaculum extruxere. Mirati ſunt multi Bononiæ hanc deditionem: quæ quo pacto acciderit, ordine

repetendum eſt. Quæ ad urbem oppugnandam pertinebāt ab Henrico Angliæ Rege *magna cura, & diligentia magna, & facultate, & copia multos ante menſes erant conſtituta.* Is *paratis rebus iter fecit ex uico* Marquiſo *(qui locus conſtitutus eſt inter* Caletes *&* Bononienſes *) in* Vmbautum *uicum.* Caſtra *deinde locauit ad arcem* Bononienſem*: eo loco collocatæ ſunt duodecim machinæ bellicæ, quæ emiſſæ & prioré murum (gemino enim muro locus ſepiebatur) & poſteriorem deiecere, ita tamen ut difficilis hoſti aditus pateret.* Sed *& molem terream hoſtes excitauere, ubi & aliæ machinæ collocatæ ſunt, ſed minores, quibus & tecta* Bononienſium, *& qui per uicos uagarentur elidérentur.* Tertio *poſtea die admouit copias turri quæ* Ordrea *uocatur.* Huic *præerat* Ioannes Finus Bononienſis, *cum uiginti aliis.* Turris *ea comminuta eſt, cæſis qui in præſidio erant.* Iacobus Contius *id intuitus, ueritus ne ab hoſte* Bononia *inferior occuparetur, emiſſis turmis aliquot militaribus, incendi iubet oppidum.* Hi *cùm mandata curaſſent, factum eſt ut conceptus ignis latius uagaretur è porta* Duneſa *uſque ad fanum* Nicolai, *peruenirétque haud longe à ſodalium* Frāciſcanorū *cœnobio.* Id Angli *uidentes, auxilio allato, oppidum ab incendio & flammis quadam ex parte liberauere: munieréque locum, & præſidio tenuere, collocauerḗque circa officinam, ubi tingi panni ſolebant, quatuordecim alias machinas grauiores, quæ feriebant ea loca quæ ſita erant inter turrim* Virginis, *& portam* Duneam*: totúmque eum tractum uariè infeſtabant, cum & oppidum operibus munitionibúſque ſepſiſſent.* Labefactata *autem ſunt mœnia ab hoſte quatuor locis, præcipuè:* Primum *circa fanum* Ioannis*:* Deinde *circa arcem, ubi deiectio muri tanta fuit, ut propugnaculum quod extra erat arcem, relinquendum fuerit.* Tum *& intra eum locum quo ſitæ erant*

ædes Caprei Bononienſis, & porta cui Gaiola nomen. Denique ad turrim Francicam, ubi eo uſque progreßi ſunt hoſtes, ut per cuniculum aditum molirentur, niſi Franci per Lignonum Bononienſem atterere properaſſent cuniculos. Ita factum, ut turris ea non corrueret, aperiretur uero & diffinderetur in duas ueluti partes. Hēricus Rex coacto ad Bolonbargeum uicum equitatu, caſtra eo loco adiunctis etiam peditibus fecit, ut dirimeret Bononienſibus omnis auxilij è Gallia ſpem. Ter autem oppugnata eſt urbs poſtea. Duæ impreßiones uelut fictæ, & tentandæ demum urbis gratia, uno eodémque die factæ apparuere. Ibi tamen multi ex Britannia albis ueſtibus induti, quibus ex lege damnatis Rex ſupplicium remiſiſſe ferebatur, cæſi ſunt cum temere murum ſubirent. Tertia impreßio, quæ incidit in quartum diem menſis Septembris, ab hora octaua ante meridiem, in quartam horam poſt meridiem protracta eſt. Ibi ſepties ſuccumbente hoſte, recentes milites feßis ſubmißi ſunt deſideratíque è Gallis trecenti, ex hoſtibus pluſquā mille quingenti. Deſideratus eſt è noſtris Philippus Corſus, homo Italus. Eo prælio aucti Bononienſium animi: gratiæ actæ Deo Optimo Maximo: ſupplicatio ſacræ Virgini ad omnia altaria decreta. At Veruinus cum quid in Gallia ageretur ignoraret, tempus paucorum dierum, quo ei reſpirare licuit ab hoſtium oppugnatione, in magno officio & neceſſario ſibi non ponendum putauit. At exanguis & confectus, & territus hoſtium minis, an aliis ex cauſsis quæ poſtea exagitatæ ſunt, legatos ad Henricum miſit de deditione acturos. Mißi ſunt autem Ancelotus, Candelerus, & Pipomontius: his Henricus ſpem deditionis non ademit, imperauit autem quæ uoluit. Legati cum in urbem rediſſent, plebs id grauiter ferre, ut in Ancelotum ſaggita emiſſa uulneratum infauſta omnia precaretur. Mißi deinde Sambliotus &

Deſus, & Conlincurtius eas ratas habuere, Ioãnes Poquius diſſentit. Paucis ante diebus quã dederetur Bononia, plebs ſe lamentis dedere: ut in tanta fæce hominum alij ſalutis, alij conſeruandæ urbis curam iactauere. Annona quidem ſupererat: labefactatum murum plerique uerebantur, quem rimas iam agere & facilè deiici poſſe uerebantur imbelles. Ante eas oppugnationes Ioncurtius fere centũ pedites clãculum in urbem ſubmiſerat, uigilias Anglorum fallens per ſacerdotem Anglicæ linguæ gnarum. Hi noctu excepti ſunt à ciuibus, ſcalis è muro datis, quibus ingrederentur. Dillerius tamen ſagitta fortuito emiſſa uulneratus eſt. Quo tempore egreßi ſunt è Bononia ciues & Frãci, Angli immemores iuriſiurandi dati, cùm imber grauis effluxiſſet, & impedimenta ciuium & militum diripuere, & in Bononienſiũ mulieres uolutati ſunt. Cœpta eſt urbis oppugnatio die decimo octauo Iulij. Dedita autem urbs die decimoquarto Septembris, anno M. D. XLIIII. Henricus Britanniæ Rex, grauiter ferre uiſus eſt inita cum Franciſco à Cæſare fœdera. At Cæſar cum robore exercitus tardius illum properaſſe aiebat ſpe prius Bononiæ munitißimæ urbis occupandæ, ſibique conſeruandæ. Ob eam urbem receptã plebs Anglica Regem ſuum uerbis ad cælum extollebat, nullum tanti fuiſſe triumphum, nullam lauream partam à maioribus ſuis cum ea uictoria conferri poſſe fatebatur. Ex Campania reuerſo Cæſare, Delphinus cum robore exercitus, unà cum Carolo fratre, Ennebaldo & aliis plurimis, Bononiam contendit. Vulgus putauit ad Bononiam intercipiendam: ſed cum ſciret ab eis munitam inferiorem Bononiam, ibi relicta ſeptem hominum millia, ad eos intercipiẽdos parabat. Nocte intempeſta egreßus caſtris, ex fano Virginis Eſcuellæ profectus, (eſt is uicus in Bononienſi agro) non tamen antequam illuceſceret eò peruenire potuit. Galli & Aqui-

tani pedites in Bononiam inferiorem impetum fecere, ſimul Itali. Sed dum prædæ intenti, minus imperia ducum exaudirent, Angli ex ſuperiore Bononia tumultum ſpectantes, acriter in Gallos proruerunt. Ibi Itali, quibus Comes Sanctoſecundus, & plurimi alij præerant, nullis minis aut hortationibus induci potuere, uti in aduerſum Anglum prodirent: at fugam ipſi capeſſentes, aliis quoque fugæ authores fuere. Heluetij, Rheti, Galli & Aquitani parati erant, quà ducibus uiſum eſſet, irrumpere. At cùm tormentis ex ſuperiore loco emiſsis prorui omnes poſſent, ſatius uiſum eſt pugna abſtinere. Delphinus circa uallem uicinam cum equitatus parte, fuit extra iactum teli cupidiſsimus pugnæ ciendæ, ut erat animo imperterrito. Simul imber maximus prima luce ſeſe effundens, Gallis maximo impedimento fuit: ut inde quidem, etſi hoſtibus non ſequentibus, abeundum fuerit, etſi plures ex hoſtibus deſiderati ſint. Sed eò res male ſucceßit, quòd cum ſe intercepturos hoſtes ipſi putarent, mox cedere coacti ſunt. Nam nullis machinis auectis, Bononiæ ſuperioris oppugnandæ non fuit conſilium: niſi Angli ex ſuperiori egreßi, & in eandem à Gallis coacti, admiſtis Gallis in eam rediiſſent: quanquam Veruino authore impetu facto, prius quàm munirētur ſtrata mœnia, recipi poſſe urbem multi uoluere. Ibi Foſſolius, alter gener Bieſi, fortiter pugnans interiit. Fuit toto eo itinere annonæ in caſtris inopia. Eo anno mortuo Franciſco Errautio Chemantio, & poſtea Poieto damnato, Franciſcus Oliuarius ſummus iuriſpræfectus deſignatus eſt, in gratiam (ut putatur) Margaretæ Reginæ Nauarræ. Paulus Pontifex cum pacem uideret inter Cæſarem & Regem cōfirmatam, Tridentinū cœtū auſpicatus eſt. Huic adfuere è Gallia Antonius Filiolus Aquenſis, Gulielmus Pratus Claromontanus, Claudius Chiſeus Agattenſis pontifex, miſſus & Petrus Daneſius:

Is cœtum admonuit, primum de doctrinis ea ſemel conſtituerent, publicéque proponerēt, quæ omnes ubiq; CHRISTI *fidem profeßi ſequerentur.* Deinde *ut uitæ morúmq; in ſacris hominibus diſciplina, acerrima ſacrorum* Canonū *norma dirigeretur.* Denique *ne præmia antea tributa* Gallicis Regibus, *imminui paterentur.* Cum *ſalinarium uectigal refrixiſſe uideretur, miſſo in* Aquitaniam Antonio Boierio *quæſtore regio, & Pontio* Brandoo *ſenatore* Pariſienſi, *repentè acrius id exagitatum eſt.* At Pontius *dum apud* Petrocorios *edicto* Regis *exequendo uacat, orta plebis ſeditione, miſerè & uulneratus & diſcerptus, traductúſque per aliquot loca ignominioſißimè: nec quid aliud auxilio ei fuit niſi quod irritatum uulgus pro mortuo relinquens, occaſionem ei inde ſe proripiendi dedit.* Ob *id in* Petrocorios *à* Rege *immißi milites, qui arbitrio ſuo uiuerēt: miſſo etiam* Ioanne Cotelio *libellorum magiſtro, ſummo homine ingenio, qui uariè in ſeditioſos quæſiit.* Et *plane merebatur eorū furor maiora, ni rex humanitate ſolita uſus, ſubleuaſſet iacentes* Hyeme *quæ ſecuta eſt, multi ex his ueteranis qui è* Taurinis Regis *militiam ſecuti erant, ad* Anglos *tranſierē, cùm ſtipendia multorum menſium eis à* Rege *ſoluta non eſſent.* Anglorum *aliquot naues ad* Bononiam *adeuntes interceptæ, multi cæſi & necati, & capti.* Et *prius cum* Angli *magno impetu ad nouem hominum millia propugnaculi* Regij, *circa* Bononiam *munitiones impedirent, undique occurrentibus* Gallis, *duce* Breſo *magna hoſtium ſtrages facta.* Diuerſo *exitu, acri iam hyeme, cum* Bieſus *maiore ui* Anglis *ad* Bononiam *commeatu inſtruendam uenientibus occurreret, & impeditos in terram exeuntes ſe interceptu-rum crederet, illi diuerſis locis exeuntes, & ſuis è* Caletio, *&* Guynis *admonitis, ſumma ui irruentes* Gallos *depulere multis necatis, quò intenderant peruenere: nec ea contenti*

uictoria, Ardeam urbem uicinam, quam ſciebant parum commeatu plenam, obſidere iam incipiebant. Rex eo tempore ulcere graui & moleſto exorto, uariè affectus eſt, ut de ſalute eius paßim deſperatum ſit. Aperto ulcere paululũ recreari uiſus eſt: ita tamen ut per multos menſes iacuerit. Claudius Dampetrus ad Ardeam tuendam miſſus eſt: cuius aduentu recreati oppidani, quòd Angli etiam obſidionẽ minus urgerent. Ineunte uere miſſus Lorgius in Scotiam, ad Anglo ea parte bellum inferendum: inſtructa numeroſißima claßis, quæ in Angliã parte alia perueniret. Regij myoparones è Maßilia in Anglicum mare poſt aliquot menſes peruenere: his præerãt Leo Strozius, Antonius Eſcarlinus, quem Polinium uocabant, Samblanchardus & plures alij. Imperium maritimum decretum Ennebaldo: nam & hic tribunus erat maritimorum, cuius in claſſes Gallicas & mare, ſummum eſt imperium. Parte alia Odardus Bieſius terreſtri itinere ad Bononiam oppugnãdam cum inſtructiſſimo exercitu profectus eſt. Sed dum fruſtra uidet obſidionẽ futuram, locum interea delectum caſtris munire cœpit, atq; inuitis Anglis ædificare. Eum locum uocauere Galli propugnaculum Bononienſe, quòd uelut frontem aduerſus Boniam tuentes, uariè in eos qui Bononiæ præſidio relicti erãt, graſſabantur: id fruſtra ſæpe Angli oppugnauere. Locũ præſidio Galli tenuere. Angli nondum ornata claſſe Gallica, poſtquam Rex circa Argentatum uerſatus, in portum nouũ ad Normaniam, quem Gratiæ littus uocant, peruenit cum numeroſißima claſſe, non longe ab eo loco uiſi ſunt, ut trepidatum ſit à multis. Id Petrus Strozius, Boutierius & Anguianus indignum rati, acceptis aliquot myoparonibus in hoſtem contendere. Illi emiſſa machina Gallos aliquot uulnerauere, mox inde ſeſe proripientes. Interea Ennebaldus ſoluit cum claſſe Gallica, eáque numeroſißima & tri-

ſtructiſsima. Dum ſoluit nauis Gallica, una eximiæ magnitudinis nautarum ignauia incenſa eſt, multique abſumpti, quidam longius prouecti ab his: domus incenſæ, pecora abducta: ipſe Ennebaldus claſſe ſe continuit, quæ optimè curſum confecerat. Et niſi qui in eum locum appulerant, mox ex eo ſe proripuiſſent, periculum erat ne hoſtes aquis paſsim immiſsis, Gallicam ſubuerterent claſſem. Aulſius Rhodius eques, qui Gallo militabat, cæſus eſt. Angli ita portus ſepſerant, ita littora munierant, ut ea magno periculo adirentur, ſimul exploratorum inopia, & eorum qui locorum eſſent periti, minus res Gallis ſuccedebant. Anglica claſsis in locum tutiſsimum ſe receperat. Circa eam præteruecti Galli, cum hi loco ſe non mouerent, & ipſi pugna abſtinuerunt. Petrus Strozius putabat ui oppugnari debere: unde illi cum Polinio ſimultates poſtea fuere. Ita nulla alia re geſta, Ennebaldus cum claſſe omni in Galliam rediit, Lorgio interea apud Scotos haud melius Gallicas res promouente. Et iam peſtis in terreſtres copias graſſari incipiebat, ut multi mortales abſumpti ſint. Ea peſtis in aulicos ipſos graſſari cœpit, totáque Gallia diſperſa in Aquitaniam mox peruenit. Interea Dápetrus, qui ad Ardeam regendam præpoſitus erat, ferociã Anglorum uidens, qui contemptis tot Regiis copiis in Bononiam terreſtri itinere commeatum introduxerant, admonitis prius aliquot Gallicis proceribus, ut ad certum diem cum copiis adeſſent, intra certum locum certamini deſtinatum, ipſe cum robore ſuarum copiarum ex Ardea egreſſus eſt, ſimul Angli ex Guinis locíſque uicinis, numero ſuperiores adfuere. Ibi per multas horas acriter dimicatum eſt. Hoſtes qui Gallicam paucitatem uidebant, ipſi pedetentim ad eorum numerum egrediebantur: mox, conferti ita irruerũt, ut paſsim diſperſi Galli, qui cum Dampetro exierant, abirent. Dampetrus cum ſe fuga in Ardeam proripere incolu-

mis poſſet, cæſo equo diu cum Anglis pugnauit, expectans eorum auxilium, quos ſibi adfuturos credebat. Vbi uidet ſuos diſperſos, auxilij ſpem nullam ſubeſſe, cum admoneretur fugæ, ſatis id perſpexit, ſi ipſe fugiens Ardeam properaret, mixtos hoſtes facilè ſecum in oppidum peruēturos. Itaque diu immotus ſubſiſtens, cum Angli fruſtra eum captiuū abducere uellent, & à pedite quodam impetitus ſe exeruiſſet, ad extremum ictu breuis machinæ, cui piſtoleo nomen, ictus occubuit: alij uolunt haſta transfixum. Galli qui ei auxilium ferre debuerant, cùm exploratorum ignauia in unum locum pro alio perducti eſſent, uel quod uerius eſt, tardius auxilium tuliſſent, exanguem & paululum ſpirātem nacti ſunt: ſed in confertiſsimos hoſtes progreſſi, aliquot necatis, eos in ſua loca fugarunt. Ex Gallica nobilitate multi ſpretis periculis excurrebant quotidie in Bononienſem agrū. Vbi ſæpe Antonius Viuonius Caſteneraius machinis impetitus obtulit ſe periculis, cùm quodam die in uallum progreſſus, perforatis hoſtium machinis rediiſſet. Afferebantur ex loco, cui Doyo nomen, terreſtri itinere commeatus in Boniam. Is locus haud ita longe à Caletibus abeſt, fertilitate agri abundans. Odardus Bieſius ad eum locum uaſtandum profectus eſt: atque ei eò contendenti per Cæſaris ditionem iter fuit faciendum. Erat ibi propugnaculum ſatis munitum, quod aſſeruabatur præſidio aliquot peditū Anglicorum. Hi per exploratores de Gallorum aduentu admoniti, munitionibus auctis parabant eum locum tueri. Itaque Bieſius machinas bellicas, quæ fere milliario adhuc aberant, accelerari iubet. His minime expectatis, Ioannes Teus cum peditum robore acriter in hoſtes progreſſus, necatis quingentis Anglis, qui in præſidio locati fuerant, propugnaculum occupat. Equites quoque iter accelerarunt, præcipuè Eſcartius. Briſſacus, Sanſirus. Eſcartius etiā præ-

miſſus eſt explorandi gratia, quales eſſent hoſtium copiæ. Is mox Bieſum certiorem facit ingentem adeſſe & peditum & equitum numerum, nec niſi proximus alius, maiorem hoſtium numerum ueritus, in eos inuectus eſt: idq́ue illi à Capella Bironio poſtea exprobratum. Angli ita ſibi perſuadebant, robur copiarum ad Bononiam relictum, adeſſe tantum cohortes aliquot Gallicas uaſtandi agri gratia miſſas. Bieſus cum robore equitatus rectà ad eos contendit, comitatusq́ ſex machinis bellicis. Angli tum demum & numero & uiribus ſe ſuperiores rati, referre ipſi pedem incipiunt. Galli acerrimè in eos impetum faciunt. Reſiſtentes adhuc & ſeſe uiciſsim ad prælium cohortantes, progreſsi Gallici equites in fugam uertunt, diſsipatos paſsim obtruncant, eadémque ferocia qua illi ubi eſſent ſuperiores utebantur in Gallos, deditione nulla admiſſa, paſsim nobiles & ignobiles obtruncabāt: relata inde quinque uexilla militaria. Cæſa tria hominum millia, alij quindecim uexilla relata uolunt, cæſa ad nouem hominum millia. Huic prælio & Neuerſius, & Anguianus, & Tremolius interfuere. Anguianus ob uadi difficultatem ipſe equo per manum educto, reliquis uiam oſtentabat Guydus. Lauallus haſta, at modicè tamen, uulneratus eſt. Mox paſsim exuſti agri, uillæ direptæ: ut ipſe quidem fumus ab ipſis Caletibus uideretur. Hoc prælium uix inſtar fuiſſe decurſionis leuis, multi uoluere. Menapij ab Anglo mercede conducti, unà cum aliis multis è Germanorum robore, ad ſexdecim hominum millia, ad propugnaculum Bononienſe euertendum iam proficiſci putabantur: & Rex iam circa campaniam præmittebat robur copiarum, ut prælio decertarent, aut iter eorum impedirent. At hi cum per Cæſaris fines tranſeundum eſſet, iuſſu Cæſaris qui tranſitum negarat, uel quòd iam inſtaret hyems, ad ſuos rediere. Paulò antea Carolus Valeſius Au-

reliorum Dux, Regis *filius, immatura morte præreptus, magnum ſui deſiderium aulicis reliquit:ut enim implicitus aulicis delitiis uiſus eſt, quod certè adoleſcentiæ condonari potuit, ita uigebant apud eum ſtudia rei militaris.* Nemo *fortiſſimos centuriones,tribunos,duces, equites exteros iucundius excipiebat:nemo ubi res exigebat, in laboribus patientior:nemo in largitione dum opus erat, effuſior.* Ille *optime edoctus comprehendere militares homines amicitia, tueri obſequio,ſeruire rumoribus uentiſque aulicis.* Regem *patrem ita ſibi deuincire,& eos qui patri placerent,ut dubitares quorſum tantus patris aulicorúmque amor progredi deberet.* Ille *uerſare ſe, urgere ad tempus, ut potentiam iam eius gliſcentem,& ad maiora quotidie progredientem uideres.* Is *ea ratione deceſſiſſe creditus eſt.* Graſſabatur *peſtis in uicina ea loca,circa quæ* Rex *diuerſabatur. Carolus cum* Henrico *fratre domum agricolæ ingreſſus eſt, etſi admonitus contagione peſtis infectam, mox luſu iuuenili inductus ridere cœpit & ſe & fratrem,qui in peſtiferam domum introiſſent: ſimul enſe in lectulū & culcitram emiſſo ludens,in fratrem excuſſas plumas uoluebat.* Ex *eo tempore putant mox peſte infectum,& dum morbi uis ignorantibus medicis ignoratur, extinctum.* Alij *nimia exercitatione cum ſe otioſus exercuiſſet,uolunt necatum.* Nec *defuere qui uenenum adhibitum ab hoſte ſuſpicarentur: quanquam quid ita exultanti, ueneno opus fuit?* Sed *& circa penem ulcere uexatum iactauere hoſtes* Gallici *decoris:agitaſſéque noua fœdera cum* Paulo Pontifice, *iniecta ſpe matrimonij cum eius nepte, dotaliq́ue regno ex* Italiæ *parte nobiliſſima conſtituta.* Huius *morte* Rex *perturbatus eſt.* Ipſe *una cum aulicis hac atque illac ſecedēs, diuerſi diuerſa in loca,quoad eius fieri potuit,peſtis contagionem euaſere.* Et *hæc quidem ea geſta æſtate ſunt eius anni, qui fuit milleſimus quingē-*

teſimus quadrageſimus quintus. Anno ſequenti uexata Aquitania peſte: ut ſenatui Burdigalenſi ad Liburnenſes migrandum fuerit. Legati Germanorum ad Regem hyeme uenerunt, cupidi fœderis cum eo aduerſus Cæſarem paciſcendi. Sed Rex altiora ueritus, bono eſſe eos animo iubẽs, ad ſuos remiſit, nihil pactus aduerſus fœderatum Cæſarẽ. Et iam ad Tridentum ſacroſanctus cœtus cogebatur, cũ tamen è Gallia pauci eò conueniſſent. Angli dum Gallos Bononienſe propugnaculum præſidio tenentes inuadunt, ſæpe fuſi ſunt. Sæpe utrinque pugnatum minus iuſtis copiis, nũc ad hoſtes, nunc ad Gallos uictoria redeunte: ut Regi fides quorundam, qui in præſidio erant, ſuſpecta fuerit, uerito ne quid cum Anglo pacti eſſent. Miſſi ſæpe ad Anglum legati, nullas æquas conditiones retulere. Tandem Ennebaldus miſſus, pacis utrunque Regem cupidum reddidit: cum tamen leuia certamina quotidie ad propugnaculum fierent, ſimul ad Ardeam, & uicina loca. Et Angli inter Caletos, & Bononienſes aliud ipſi propugnaculum extruebãt, quo munito, regium aliud extructum inutile eſſet. Vltro citróque curſitantibus legatis, tandem his conditionibus ſequenti æſtate pax inita eſt: Vti Henricus Rex Angliæ acciperet intra longum tempus (quod fuit multis haud ita certum, addunt autem octauum annum) à Rege ingentem pecuniæ numerum, certis pendendum temporibus: accepta pecunia, mox Bononiam, uti à Gallis acceperat, redderet. Nata erat ſuperiori hyeme Henrico Delphino filia, quæ tum demum parta poſtea pace, luſtricis patribus adhibitis magnificè abluta eſt. Sed & eadem hyeme Anguianus, cui Franciſco Borbonio nomen, interiit. Cum enim exercitatione ludicra recrearet ſe in domus oppugnatione, unus arcam ligneam cœpit præcipitare, qua, ut erat ingentis molis, in Anguianũ prolapſa, ipſe corruit magno ſui deſiderio relicto. Poſt ali-

quot dies pax conuenit inter Reges, *quam iniquis conditionibus uulgus conueniſſe putabat, nec periti rerum ratam futuram exiſtimabant.* Ea *æſtate quæ ſecuta eſt, nihil admodum magnificè domi geſtum.* Legati Anglorum Regis *lautè accepti.* Singulare *certamen multa pompa inter duos* Hiſpaniæ *gentis milites, ſpectante* Rege & *aulicis, peractum.* Inde Ennebaldus *in* Angliam *miſſus, claſſe eò peruenit, omni apparatu ab* Anglo *exceptus: ut etiam* Eduardum *filium magnæ indolis adoleſcentem,* Regem *futurum, obuiam mitteret, qui oratione breui eáque* Latina, *aduentantem excepit.* Cæſaris *cum* Germanis *contentiones libenter auditæ.* Iniecta *mentio fœderis cum* Carolo Sabaudiano *ineundi.* Rex Molinium, *ex eo longius progreſſus, circa uicina loca, &* Cæſarianis & Germanis, *dum tacitus rumores ſparſi in* Cæſarem *belli expectat, locum interea & arcē, cui nomen* Maubertfons, *prioribus bellis dirutam, ſitam haud longe à* Cedano *muniit.* Huic Ioannem Loſſum *præficit.* Lautè *autem pleriſque in locis ædificari iuſsit, atque ita ſane, ut immodicis ſubſtructionibus lætatus uideatur.* Miſsi *ſunt à* Cæſare *ad* Regem *legati, qui auxilium in* Germanos *peterent.* Hi *benigne auditi, ſed præciſa ſpe auxilij, ſuo enim conſilio bellum initum, ſuis uiribus exequeretur: nec ultrò quæſitarum inimicitiarum quæreret ſociū.* Miſsi & *à* Germanis *oratores auxilium in* Cæſarem *petituri: quibus reſponſum, ſpectatorem futurum* Regem *belli: nullā eſſe cauſam uiolandi inita cum* Cæſare *fœdera.* Vtrique *cum eſſent peditatu potentiſsimi, equitum auxilia expectarant.* Rex *cū circa littus quoddam nō longe à* Bononia *portus noui fundamenti iaceret, repentè irruentes* Angli *magno impetu operas diſturbarunt.* Id Rex *diſsimulauit, cupidus pacis: eóque factum eſt uti* Ennebaldus *ex* Anglia *mox rediret.* Interea *cum ad* Vlmam *urbē* Galli *aliquot uiſi eſſent, multi*

conſultò à Rege miſſos putauere, qui Germanis auxilium ferrent: ſed inde mox abeuntibus, neque è Gallia ſeſe Rege mouente, raucus hic rumor factus. Solēt feriæ apud Gallos litigantibus apud ſenatus regios dari, à die quinto Idus Septembris ad diem Martinalium: ubi ſoluitur ſenatus, ex ſenatoribus legitur una decuria, quæ interea uice ſenatus iudicet capitales quidem cauſas omnes, ac ciuiles, quæ certam æſtimationem non excedāt. Ad eam decuriā eo anno Lutetiæ ſedentem cum delati eſſent plures uiolatæ perſuaſionis rei, in eos eſt ſeueriſſimè animaduerſum, ut quatuordecim uiui exurendi ad Meldenſes remiſſi ſint: multi uirgis cæſi, multi mulcta honoraria caſtigati, ubi & mulieres multæ adfuerunt criminis, ut aiebant, participes. Domus una ſolo æquata, ubi querebantur uiolari ueterem ritum ſacrorum. Sed quibuſdam ex eis qui uiui exuſti ſunt, cum palinodiam non recātarent, prius lingua execta: cum periculum eſſe ſeueri piique iudices uererentur, ne eorum ſermonibus plebecula moueretur. Hyeme quæ ſecuta eſt, Henricus Angliæ Rex animam emiſit. Poſt eius mortē renouata fœdera cum Eduardo eius filio, qui adoleſcentulus regno præfuit. Eius funus Rex more regio curauit, pompæque adfuit. Nec multo pòſt inuadente Regem ueteri ulcere, quo ſæpe angebatur, cum ſæpe conualeſcere uiſus eſſet, tandem apud Rambuletum ritè more Chriſtiano unctus, extinctus eſt. Is ea conſtantia pietatéque deceſſit, ut iam euaneſcente uitali ſpiritu, Dei ſemper nomen piè inclamaret: & cum uox eum deficeret, animámque iam emitteret, identidem quaſi lectulo digitis cruces inſculperet, uiſus ſit. Ferūt ab eo, filio Regi futuro commēdatos familiares quoſdam, & plebem Gallicam quæ ſe ſemper paratam exhibuiſſet, hanc humanitate ſua comprehenderet, præcipuè uero nobilitatē, quæ in obſequio Regi exhibendo, omnes omniū charitates

una complexa eſſet. Petrus Caſtellanus hunc admonuit auerteret cogitationes ab aliis rebus, in Deum collocaret, ac ueluti mox euolaturus huic placando ſtuderet, quod ille diligenter curauit. Henricus in fanum Germani Laiacũ profectus eſt, auláq; iampridem abſentem Annam Mommorantium, uirum prudentem & induſtrium, mox ad ſe reuocauit: nouatiſque prudentiſſimè rebus multis, ſpecimen optimi principis dedit. Incidit autem mors Franciſci Regis in ultimum diem Martij, anno impetitæ à Deo nobis ſalutis M. D. XLVI. *Defuncto Regi* PATRIS LITERARVM *cognomen delatum. Sed & Henrico Rege ſtudia recta à maximis uiris concelebrata enituerunt, induſtria præſertim Caroli Lotharingi Guyſiani, purpurati Pontificij, uiri excellente ingenij magnitudine, & bene morati, qui nihil prætermiſit quantum facere enitique potuit, quin ea in altiſſimo dignitatis gradu collocaret. Franciſcus quidem Rex, primus omnino Regum Gallicorum, uidetur uitam umbratilem & delicatam eruditorum hominum, ex umbraculis otióque ſtudiorum in ſolem & puluerem, & in omnes Reipublicæ functiones perduxiſſe. Teſtantur id eruditiſſimi uiri ſeriis negotiis præpoſiti, ab eóque honoribus aucti: quales fuere Ioannes Bellaius Cardinalis, Gulielmus Bellaius, Ianus Laſcaris, Gulielmus Budæus, Lazarus Baifius, Ioannes Ruellius, Ioannes Pinus, Georgius Armeniacus Cardinalis, Claudius Diſpenſius, Aemilius Ferretus, Vidus Bræleus, Aemarus Ranconetus, I. Fraiſeus, Renatus Bellaius, Ioannes Monlucus, Ioannes Guillardus Morterius, Aegidius Magiſter, Petrus Stella, Ioannes Fernelius, Franciſcus Deloinus, Iacobus Spifamus, Michaël Hoſpitalis, Seguierius, Aubrius, Marrilacus, Ioannes Dauanſonus, Hugo Salelus, Iacobus Minutius, Gulielmus Pelliſerius, Benedictus Theocrenus, Iulius Camillus, Petrus Caſtella-*

nus, Georgius Selua, Petrus Daneſius, innumeriq́ue alij. Neque mihi tantum relinquitur otij, aliena ut & extera ſcribam: neque dicatum Gallis laborem, aliorum rebus geſtis inſtitui impendere: & tamen ita bellum Germanicum, quod Franciſco Rege cœptum, Henrico Rege uix tandem finem atque exitum habuit, cum Gallicis rebus cohæret, ut facturi operæpretium uideamur, ſi & aliquid cõſumamus operæ in eo perſcribendo. Ac Germanos quidem ſæpe literis ſuis admonuerat Rex, uiderent, cauerent ſibi ab immodica Cæſaris potentia. Cum eorum armis, aliis terrorem inieciſſet futurum, ut nec quietos illos diu uerſari pateretur. Sic omnia, quæ hoc bello accidêre, præmonuit, ut facile prudentiam eius diuinationem uideamus fuiſſe. Neque enim ea demum, quæ ſe uiuo acciderũt, futura prædixit: ſed & quæ poſt mortem eius uenêre, ceciniſſe, ut uates, uidetur. Id ueriſsimum eſſe deprehendimus, cum euolueremus uel Regis, uel aliorum iuſſu eius ad Germanos ſcriptas epiſtolas, uel habitas ad eos, aut ſcriptas orationes. Eſt igitur in oratione Regis, quæ ex caſtris ad Conteum Belgicæ uicum, die VII
» Maij, M.D.XXXVII, ad Imperij ordines ſcripta hoc
» modo: Vos itaque per libertatem communem, per fidem at-
» que amicitiam, atque neceſsitudinem, tum Chriſtiani nomi-
» nis tũ generis ac ſanguinis noſtri obteſtor. Vos per CHRI-
» STI religionem, per pietatem obſecro, Viri ampliſsimi, ne
» Regis hic tantummodo nomen aut Francorum opinionem
» tentari exiſtimetis: ſed rem etiam ueſtram agi arbitremini,
» exiſtimationis hic ueſtræ, æquitatis, honeſtatis, utilitatis
» iudicium fieri. Hoc denique ſolicitè nunc expectari, publi-
» cá ne conſilij ueſtri authoritate importuniſsimi homines,
» iniquitatum ſuarum atque iniuriarum authoritatem con-
» ſtituant, & ſanciant: atque innocentiæ præſidia uobis con-
» niuentibus intercludant, an potius iſtic more à maioribus

» *ueſtris tradito,non nobis tantum,ſed reliquis nationibus,ſed*
» *conſenſui & concordiæ bonorum, & fidei denique, & æ-*
» *quitatis cultoribus, ſpes aliqua iuris ſui obtinendi reliqua*
» *ſit.* Hac *etiam in cauſa exiſtimetis impotentiam iſtorum,*
» *& inſolentiam, per fortunarum noſtrarum ſtrages ad li-*
» *bertatis ueſtræ ruinam gradum ſibi facere, aditum & uiam*
» *munire conſtituiſſe.* Deinde *alia epiſtola quæ ſcripta eſt*
Lutetiæ *Pariſiorũ*, Calend. Febr. *anno* M.D.XXXIIII.
» *hæc ſcribit.* Ego *uero amici, ſocij, ac fœderati ueteres, ſatis*
» *credo uos dudum illuſtribus argumentis perſpexiſſe, quàm*
» *inſidioſa ſit, & quò tendat hæc in me perquam impudens,*
» *& commentitia criminatio: qua me deferri qui uolunt,*
» *proculdubio infenſiores mihi non ſunt quã ipſis uobis, quã*
» *ipſi toti* Germaniæ. Q*uandiu enim hæc duratura eſt,* Gallo-
» *germanorum &* Germanogallorum *inter nos amicitia, in-*
» *firmiores futuros ſe perſpiciunt quàm ut ſimul utroſque poſ-*
» *ſint opprimere.* Sunt *igitur in hoc toti, ut collidi nos mutuo*
» *faciant: utricunque parti male ceſſerit, ſuam fore occaſionẽ*
» *rati, quò infirmioribus utriſque effectis, in alterutros maio-*
» *re compendio bellum capeſſant, & minore negotio confi-*
» *ciant.* Deinceps *in ea purgatione quæ ſcripta eſt anno* M.
» D.XLIIII. *Omnes propterea hoc loco* Germaniæ Prin-
» *cipes & hortor & moneo, ut pro antiqua generis nobilita*
» *te, fide, officio, & tot beneficiis confirmata cum* Gallis *ſocie-*
» *tate & amicitia, diligenter conſiderent quid ſit tandem ex*
» *talium hominum conſiliis ſequuturum, neque ſe tranſuerſos*
» *ab his aut illis rapi patiantur.* Id *uero diligenter imprimis*
» *perpendãt, quod ad eos maxime pertinet: excidia* Regnorũ
» *omnium, urbium, & populorum ruinas, teſtari nihil tam*
» *pernicioſum in hominum uita poſſe accidere, quàm nimiũ*
» *unius hominis potentiam augeri: in quem cum certatim o-*
» *mnes omnia conferant, aureis ſe compedibus uinciendos*

» *præbent, neque ſentiunt ſe ſic undique cõſtringi & illigari,*
» *ut illis effugiendi poteſtas nulla detur. Quemadmodum*
» *igitur Socrates ſe tam dementem futurum negat, ut leoni*
» *barbam radere uelit, ſic recte & conſulto mea quidem ſen-*
» *tentia facient, ſi ita ſe totos Cæſari non dedant: cuius hæ ar-*
» *tes ſunt, ut tractari ſe tandiu patiatur, donec nullo diſcrimi-*
» *ne in hoſtes & amicos graſſari poßit.* Eodémque loco: *Iam*
» *omnes intelligere arbitror, Cæſarẽ id unũ agere & moliri,*
» *ut ſpecioſo quodã titulo, Galliæ, Daniæq; Reges petat: ex-*
» *peditionis Burgundicæ aut Campanicæ prætextu, Heluetiis*
» *& Lotharingis inſidietur, quorum ditiones ingenitã ſibi*
» *& auita cupiditate, ſpe deuorauit: ut faciliorem poſtea in*
» *Lantgrauium, & alios principes illuſtrißimos ſibi uiam*
» *patefacere poßit, & Regnum illud ſuum Germanorum,*
» *quod iandudum ſibi deſpondet, conſtituere, etiam ſi omni*
» *eos humanitatis officio perſequatur. Imò maieſtatis ſuæ*
» *faſces (quam ſacroſanctam Diis & hominibus uideri uult)*
» *ſubmittat, quò iis artibus irretitos, ad extremum ſibi parere*
» *cogat.* Rurſus alia epiſtola ſcripta anno M. D. X L V. *Ve-*
» *niet Cæſar Germani: ueniet ſuccinctus armis ueſtris ad Gal-*
» *liam debellandam. Regno auito, ueſtris auxiliis ſperat me*
» *poſſe labefactari: ſed compoſitis mecum rebus, mihi credite,*
» *non diu patietur quietam Germaniam. Ardet ſtudio Ger-*
» *maniæ labefactandæ. Huius uoluntas pauliſper reprimi*
» *non in perpetuum comprimi poteſt.* Cæſar itaque compo-
ſitis cum Franciſco Rege rebus, incubuit in Germaniam de-
bellandam, prætexens cupiditatem religionis ſarciendæ &
componendæ: apertéque in proſcriptos Ioannem Federicũ
Saxonem, & Philippum Lantgrauium, quaſi maieſtatis
damnatos, ob uiolatam Imperij maieſtatem, ſententiam
ferens. Atque ut id tempus uacuum periculo, aut periculi
expectatione relinqueretur, inducias prius cum Solymano

pactus fuerat. Ad hoc bellum euocati ueterani milites Cæſariani è Neapoli & Mediolano per Philippum Lancium, accerſita auxilia à Paulo Pontifice, quæ conflato iam bello Octauianus Farneſius adduxit: Sed & à Coſma Medice Florentinorum Duce, & ab Hercule Ferrarienſium Regulo, alÿ quoque uenere. E Belgis & Pãnonia & Germania, quæ illi fœderata remanebat, excita quoque aliquot hominum millia. Saxo & Lantgrauius, excitis ex fœderatis urbibus auxilus, copias quoque contraxere. Hi ſi Cæſarem ad Ratiſponam, ſedentem obſediſſent, antequam undique aduenirent auxilia, nullo negotio bellum confeciſſent, aut Cæſarem in Viẽnam extruſiſſent: Sed uel paratiorem rati, uel ipſi imparati adhuc, aliam iniere rationem. Fuit Cæſaris hac in re, totóque hoc bello cura, ut committens inter ſe proceres Germanos, alióſque aliis reddens ſuſpectos, faciliorem ſibi aditum pararet. Sebaſtianus Scertelius ex Auguſta profectus, Saxoni fœderata & Fieſſam & Cluſam Cæſarianis ademit in ipſo belli procinctu, eo conſilio ut Pontificia auxilia quæ ex Italia ueniebant, aditu prohiberentur. Reſtabat Oenipons: ſed Carolus Caſtrialtius, contractis lectiſſimis copiis, & Oeniponte Germanos prohibuit, & Cluſam tandem intercepit. Iam Lantgrauius, & Federicus contractis multis hominum millibus Danouertum uenerant: Ramiáque recepta, quæ præſidio Cæſaris munita erat, Neoburgum uenere. Et iam Landishuto imminebant, oppido aptiſsimo ad belli cõſilia, ni Cæſar miſſo Pyrrho prius Columna locum occupaſſet. Eò uenere ad Cæſarem Italici milites à Pontifice, Coſma Medice, & Hercule Eſtenſi miſsi: & qui euocati erant è Neapoli & Mediolano. Germanici fruſtrati Landishuti intercipiendi opinione, Ratiſponam adcurrunt: plena erant caſtra exploratorum. Itaque certior mox factus Cæſar, aliquot cohortibus miſsis auertit

hoſtes ab eo conſilio. Hi circa Ingolſtadium rediere. Federicus & Lantgrauius, caſtra munito loco poſuere. Ibi leues utrinque decurſiones: ubi Cæſar Neapolitanus lõgius euectus, parum abfuit quin opprimeretur. Cæſariani multa de nocte cum Aluaro Sonda & Arzio, caſtra hoſtium tentauere. Sed Lantgrauio ſatis fuit eo tempore uim eorum arcere. Farneſius & Itali dum quodam die inſidiandi locũ captant, ut inde in pabulatores impetum facerent, occupato prius à Germanis loco, & pulſi & fugati ſunt. Velites tamen Itali latius excurrentes uariè eos fatigabant. Cæſaris toto hoc bello magna fuit diligẽtia. Vnus ille anteire agmẽ, locum caſtris deligere, noctu diúque aſtutia, ubi periculum poſcebat, manu Lantgrauio & Federico Germaníſque obniti, habitu nihil à gregario milite diſcrepans. Cibus illi idẽ qui reliquis, aptus idem in demulcendis militibus, peritúſque conſiliorum hoſtilium. Iam Lantgrauius caſtra Cæſaris oppugnaturus, ſummo diluculo riuo trãſmiſſo, aduectíſque machinis magno ordine progrediebatur, aptiſſiméque collocatis machinis, non paruam ſtragem edebat Cæſarianorum. Fertur & pila una in tabernaculum Cæſaris proruens, ſummo terrori omnibus fuiſſe. Cùm horis nouem cõtinuis emiſſæ machinæ intonuiſſent, in caſtra reditum eſt, procliui iam in occaſum die. Sebaſtianus Schertelius ſuadebat, dum uires eſſent integræ, Cæſariani perterriti fragore tormentorum oppugnarentur. Cæſar caſtra longiore uallo producto muniebat. Cæſariani ſæpe congreſſi cum Germanis, è caſtris prodeuntibus, peritia equitandi & dirigendis glandibus plumbeis cum eſſent ſuperiores, in caſtra eos compellebant. Erat uillula in qua Germani machinas fixerant. Cæſar aggerem foſſámque iam munitis caſtris contra eum locum perducebat, ut iam caſtra caſtris collata uiderẽtur. Pergit iterum Lantgrauius multis emiſſis machinis, in-

feſtare caſtra Cæſaris. Cæſariani quoque cum Alphōſo Viue, uallo altero hoſtium tranſgreſſo, ad uillulam eam contenderunt: delerique potuere illi ni obſcura nox recipiētibus ſe auxilio fuiſſet. Cæſar iam uillam occupare conabatur, ut ex eo loco caſtra illi mouere compellerētur. Illi rurſus emiſſis machinis, caſtra illius quotidie oppugnare, ut inde detruderent Cæſarem. Cùm crebris noctibus ad arma conclamaretur, attenuata Germanorũ corpora uigiliis uidebantur. Itaque Federicus & Lantgrauius caſtra mouere. Id & alio cõſilio fiebat, ut Buranum, qui cum lectiſsimis copiis ad Cæſarem perueniebat, interciperent: at ille à Cæſare monitus deuiis itineribus profectus, incolumis ad eũ peruenit. Germani Neoburgũ, deinde Danouertũ peruenere, Laugingãque oppidum opportunum ad annonam recipiendam occuparunt. At Cæſar Neoburgo potitus uoluntaria deditione, emiſsis prius Germanis, quem locum tam opportunum miratus eſt à Lantgrauio non firmatum maioribus præſidiis. Inde ad Vnedinguam contendit, eo cõſilio, ut hoſti infeſtam annonam redderet. Et quãquam podagra uariè affectus, par tamen uidebatur aduerſiſsimo eo tẽpore ad capeſſenda bellica omnia munera: fixerat caſtra medio loco inter Vnedinguam & Morlinguã. At Lantgrauius lectas peditum aliquot cohortes, interea Norlinguã mittit: hæ admiſſæ cũ eſſent, duriores uidebantur Cæſarianis futuræ belli ducendi rationes. Ipſe quoq; editioribus collibus occupatis, in tutiora loca traduxerat exercitum, fruſtrato Cæſare nebula craſsiore huius diei: qua maturius diſcuſſa, pugnandi copiam hoſti facturus uidebatur, ultro etiam eos ad pugnã fortè prouocaturus. Cũ ſe Saxo & Lantgrauius caſtris munitis continerẽt, uariè eos Cæſar quotidie leuibus præliis detinebat. Interea Farneſiũ clãculũ miſit qui multa nocte, ſũmóq; ſilẽtio caſtris egreſſus, Danouertũ intercepit. Eo poſtea

peruenit & Cæſar cum integris copiis, eo cõſilio, ut Danubio potitus, infeſtiora omnia hoſtibus redderet, ita mox & Tilingua potitur, & Haiſtadio, Langinga, & Gudelinga. Lantgrauius ad Giengam caſtra quoque mouit, loco munito, ut Cæſarẽ ab Vlma occupanda reuocaret. Et iã ita uidebatur conſtituta belli ratio, ut caſtris ſubinde commutandis alter alteri inſidiandi commodiores occaſiones captaret. Cũ fierent quotidie leuia prælia, Philippus Lanoius cum delecta equitum manu procurrens, eliciénſque Germanos ad pugnam, cum à Cæſarianis prius in uicino nemore poſitæ eſſent inſidiæ, multis cæſis in caſtra rediit. Parabat & nocte intempeſta caſtra inuadere tunica ima armatum uelans militẽ. Sed cũ duplicatas appareret hoſti uigilias, paratóſq; eos ad uim excipiendam, irritus fuit conatus. Vexabantur tamẽ illi quotidianis decurſionibus equitũ, impetuq́ue ſæpe facto in pabulatores, ut iam tæderet eos belli ſuſcepti, quod uix dum affectum, confectum ſibi prius perſuaſerant. Omninóque cùm Cæſaris callidi imprimis & acris, unius regeretur conſilio exercitus, omnibus inſtructior erat ille rebus & apparatior quàm Saxonis & Lantgrauij, quibus & à ciuitatibus ægre ſuppeditabatur pecunia: in caſtris tamen Cæſaris magna, ob prædam auerſam, ſeditio inter Hiſpanos & Italos facta eſt. Ea ſeditione & concitatione nũtiata, cum ei obuiam ire pararent centuriones & alij proceres, fremitu & clamore pulſi. Vni Albano apertæ aures. Nanque is patria lingua eloquẽs, & in militibus mulcẽdis ſuauis, & ornatus habitus eſt, authoritate uerò multũ apud ſuos ualebat. Is ubi eas cõtrouerſias, unde irarũ exiſtebat ardor, minime uidet ſedari & reſtingui, atque è cõuitiis ad manus irritatos tranſire milites, uincula inijci iubet authoribus ſeditionis. Eo acrius frendere miles. Solutiſque uinculis extrema uis parabatur. Tum demum Cæſar

proruens, nobiliſsimum quemque, & militari decore illuſtrem, ad reſtinguendam ſeditionem hortatus eſt, obteſtatus etiam Deum, cuius nomine & patrocinio induiſſet arma, Lantgrauij potius copiis eam concitationem, hunc ardorem iniiceret: ita ſopita tandem ſeditio. Cæſar poſtea ad priora illa ſua caſtra ad Langinguam peruenit: neque acerbiſsima hyeme & copioſiſsimis imbribus, madido militi reſpirandi otium tribuit. Et ſane iam Lantgrauius præmiſerat exploratores, qui ſitu caſtrorum animaduerſo, renuntiarant futurum, ut loci iniquitate ille conflictaretur: atque idem & Cæſar Albani monitu præuidens, caſtra iam commodiore loco proximo mouerat. Ex eo tempore infeſta omnia Saxoni & Lantgrauio uiſa ſunt, illique ſoliciti uiſi. Solicitos autem eos habuit, cogitatio cum officij tum periculi. Si diſſoluerent hunc exercitum, uerebantur ne deeſſent fœderatis: ne tot urbes opulentas fidem eorum ſecutas, Cæſari prodidiſſe uiderentur. Si manerent iiſdem in caſtris, periculo proprio commouebantur. Nanque & Ferdinandus Cæſaris frater, & Mauricius Saxo iam multas urbes Federici occuparant. Idem periculum mox Lantgrauium ſtimulabat Cum enim cætera quæ prudenter principio huius belli Cæſar conſtituiſſet, conſtituta optimè uidebantur, tum illud uaferrimè, quòd Mauricio ſpe prædæ inuitato, Federici ei oppida ſi quæ bello occuparet, fruẽda iure quo optimo maximo permitteret, iniecta etiam ſpe dignitatis prærogatiuæque conſequẽdæ, Cæſaris deſignandi. Ita iam occupatis à Mauricio multis oppidis, uidebantur illi ita conturbati, ut non explicarent quid eſſet optimum. Rationibus ſubductis, ſummam fecere cogitationum: tentandum per literas æquis ne conditionibus pateretur eos Cæſar ab armis diſcedere: id ſi impetrari non poſsit, æquum eſſe cùm tunica pallio propior ſit, ad ſua quemque tuenda redire. Scribuntur

itaque literæ ad Ioannem Brandemburgenſem, qui & gratia & authoritate apud Cæſarem ualebat, & magnis utriuſque beneficiis ornatus, memor & gratus futurus uidebatur: ſunt autem hæ literæ. FEDERICVS SAXONIAE DVX, ET PHILIPPVS LANTGRAVIVS HESSVS, FOEDERATIQVE GERMANIAE PROCERES, IOANNI BRANDEMBVRGENSI S. D. *Cum & nobis conſcii eſſemus quanti te faceremus, & tuam erga nos beneuolentiam experti eſſemus, non dubitauimus à te petere quod nobis petendum eſſet. Deos hominéſque teſtamur, arma nos ſumpſiſſe neceſſaria ex cauſa, cùm nullo noſtro merito proſcripti ſimus. Cæſaris uel oppugnandi, uel contemnendi nulla unquã nos inceſſit cupido. Hunc itaque ſi præſtas nobis paulo æquiorem, à nobis Germaniáque tota, non leuem es initurus gratiam. Et res eum & dies, & opinio hominum, & ſua etiam natura, ut audimus quotidie leniorem facit. Eóque adducti ſumus, ut deflagrare iras eius, purgari poſſe ſuſpiciones, non deſperaremus. Vidimus ſæpe ferociſſimos hoſtes poſitis armis fœdus pepigiſſe. Vidimus priuatas multorum ſimultates, obliteratas. Vidimus qui latus peterent, mox affinitate deuinctos. Neque exempla cõtentionum, neque euentus acerbi, quibus ſeſe fœderati aliis poſtea iugulandos ſubigendóſque præbent, Cæſari tali ingenio prædito, commemorandi. Neque communis Germaniæ calamitas diutius deploranda, Neque uetera patrum noſtrorum cum Auſtriacis fœdera, Neque ſuperioribus annis pro Cæſare noſtræ grauiſſimæ contentiones. Habemus potius communis utilitatis rationem, quàm doloris noſtri. Ardemus perpetuo incredibilique amore Germanici decoris tuendi. Hic nos amor, & ſubuenire olim impendentibus periculis grauiſſimis, cum dimicatione capitis, & hoc maxime*

» xime tempore,cum omnia tela undique eſſe intenta in Ger-
» maniam cerneremus, ſub.te hortatus eſt; atque excipere
» ſolos pro uniuerſis. Idem nos in patriam priſtinus animus
» cum Cæſare reducit in gratiam. Hic monet,ſubmota digni-
» tatis ratione, ut & ferre conditiones æquas parati ſimus,
» quibus hæ ſopiantur controuerſiæ, & ultro dextras porri-
» gamus Cæſari. At enim audimus,pergrauiter illum eſſe of-
» fenſum:uoluntatem illius obſtinatiorem, & in hac iracun-
» dia affirmatiorem. Sed enim proh Deûm atque hominum
» fidem, pérque fortunam Germaniæ, quis tam expers hu-
» manitatis? Quis Germanici decoris uſque adeò eſt hoſtis, ut
» iſta aut ferre poßit,aut non dolere? Si ipſi per nos cauſam di-
» cere,cur nos ille proſcripſiſſet, poſſemus,taciti euentum for-
» tunæ expectaremus. At ſunius proſcripti,& hi,quibus pu-
» blicè ſicut cæteris Germanicis proceribus, cum Cæſaribus
» uetuſtißimum eſt fœdus: & hi quorum nomine proximis
» comitiis,amicitia nuper Gallico bello renouata eſt. At me-
» rito noſtro ruptis à nobis fœderibus, poſtea proſcripti ſu-
» mus, cum male de religione ſentiamus? Cum impetij oppi-
» da aliquot uindicemus? Velet ille ſuos affectus religionis
» amore. Huius damnatæ ab eo ipſius cultores eramus reli-
» gionis,tum cum fœderati,ſocij, amici uocabamur. An ille
» expectat ruinam noſtram, dum exhauſti opibus, bellum
» affectum Turcæ hoſti ferocißimo tradamus? Cui ex noſtra
» contentione magis quàm ex ſuis uiribus creuit audacia. In
» hunc hoſtem debellandum ſi accingi uult Cæſar,ultro mili-
» tes,pecunias,arma, equos,copias has omnes lectißimas,no-
» ſtris ſtipendiis militaturas,Cæſari offerimus. Hæc te æquum
» eſt Cæſari ſuadere, ut omißis his bellis, quæ parum habent
» emolumẽti,& decoris,optatißima pace Germaniæ reddita,
» in hac toto animo, & cũctis opibus incubat:ad quæ officiũ
» eum Cæſaris uocat,religio hortatur,quæ in ſummum diſcri-

» *men ſæpius adducta eſt. In hunc hoſtem ita ille anima-*
» *tus eſſe debet, ſic tota mente incumbere ad hoc bellum, ut*
» *non ſatis habeat Turcas Hungariæ Germaniæque finibus*
» *repellere, ſed conſtanter uſque in intimas Aſiæ partes perſe-*
» *qui: ut Bizantiis in libertatem aſſertis, Aſiáque & Aegypti*
» *opibus potitus, in ſacra illa urbe, teſte ipſa noſtræ ſalutis,*
» *præcipuóque noſtræ religionis ſacrario, uictor Deum ado-*
» *ret, & debitis ſacrificiis pro tanta uictoria ueneretur. Sed*
» *nimis hæc multa præſertim ad te, à quo uno omnium opti-*
» *mè hæc cognoſcuntur. Extremum illud eſt, ut patriam ad te*
» *allegemus, qua nec nobis ulla unquã res in uita eſſe debet*
» *charior, neque ipſi Cæſari. Hæc quæ tecum nobis commu-*
» *nis eſt, tecum agit de pace communi, de concilianda nobis*
» *Cæſaris gratia. Quamobrem tibi ſic perſuadeto: Si per te*
» *nobis Cæſar conciliatus ſit, nos ſic exiſtimaturos, cùm auto-*
» *ritate tua, tum beneuolentia erga nos nobis, quod maxime*
» *cupierimus, contigiſſe.* *Brandemburgenſis acceptis his literis, ut erant obſignatæ, mox tabellarium ipſum cum ipſo literarum faſciculo perduxit ad Cæſarem: ne quid forte hæreret apud eum ſuſpicionis. Lectas ei reddidit Cæſar, atque is orabat Cæſarem tandem aliquando cum illi reſipiſcerẽt, latas æquas conditiones ne aſpernaretur: daret ſe ad lenitatem uel propter ueterem humanitatem, uel ſuis id condonans precibus. Id ſi diſpliceret, iuberet quid uellet Federico, Lantgrauióque à ſe ſcribi. Fertur Cæſar omne tempus eius diei in acerrima & attentiſſima cogitatione poſuiſſe. Diu cum fluctuaret huc & illuc, tandem uocato Brandemburgenſi, iubet praſcribat ad Saxonem & Lantgrauium, hanc unam ſupereſſe conditionem quæ eis à Cæſare feratur, ut ſe ſuáque omnia arbitrio miſericordiæque Cæſaris tribuant. Id ſi fecerint, animaduerſurum eum quid æquum ſit eis condonari. Hæc illi cum intellexiſſent, fruſtráque rurſus colloquio*

locum petiiſſent, eadem ſemper Cæſare proponente, ad alias cogitationes traducti ſunt. Fuere qui putarent Cæſarem ſuæ dignitati potius conſulturum ſi ad hæc haud iniqua poſtulata reſpexiſſet. Alij rectius conſuluiſſe ſibi illum, qui armis uoluerit Germanos coercere. Impolitæ enim res & acerbæ ſi eſſent relictæ (quales erant eo tempore) tamen futurum ut efferrent ſe aliquando, & ad renouandum bellum reuireſcerent. Sed ut ex euentu prudẽter id ille uiſus eſt conſuluiſſe, ita ſi quid incurriſſet quod prope iam explicatam Germanici belli rationem perturbaſſet atque impediiſſet, prudentius fuiſſet Brandemburgenſis conſilium. Paulò antea uenerat miſſus ab his urbibus Germaniæ liberis, quæ Cæſarianæ uocãtur, legatus I. Sturmius ad Franciſcum Regẽ.
" Is narrabat gentem Gallicam magna ſemper neceßitudine
" cum Germanica coniunctam fuiſſe, ut aui quidem utriuſ-
" que gentis & proaui utramque ferè pro una eadémque
" gente habuerint. Eam ueterem amicitiam, etſi nullis tabulis
" obſignatam, in gentis utriuſque pectoribus impreſſam, lõ-
" ga temporum ſerie egiſſe radices altius, quàm ut labefactari
" hactenus potuerit. Cæſarem horrificum quoddam &
" nefarium, omni imbutum odio, bellum intuliſſe Germaniæ:
" eam de libertate retinenda ſolicitam, pro ueteri amicitia pe-
" tere à Rege, ſuſcipiat cauſam fœderatorum. Nam Cæſaris
" quidem tantam eſſe inſolentiam & faſtum, non modo ut
" uocem, ſed ne uultum quidem liberum poßit ferre cuiuſ-
" quam. Quòd ſi Rex ſatis ſupérque eſſe ſibi ſuarum curarum
" exiſtimet, alienis implicari nolit, ſaltem ducentis millibus
" nummûm aureorum mutuo datis, fiduciaria uenditione
" accipiat oppida aliquot. Ita futurum ut amicorum iacen-
" tium animum excitaret, induceretque in ſpẽ cogitationẽm-
" que meliorem. Non deeſſe, ne nunc quidem Cæſari animum
" ad opprimẽdam Galliam: at quia uires immaturas uideat,

" eam interponere moram, ut ſubacta Germania, eius uiribus
" ea tutius moliatur. In mētem ipſe ea reuocaret, quæ olim ad
" Germanos ſcripſiſſet, dilapſurum quātuncumque formida-
" bilem hoſtem, ſi tantum auditu perceperit Gallos atque Ger
" manos, quæ gens aliquādo eadem fuerit, nunc repetita me-
" moria prioris ætatis, iterum ueluti in unam ſtirpem coaluiſ-
" ſe, uires communis ſalutis cauſa contuliſſe. Vt antea diſsi-
" mulauit Cæſar ſe hoſtem eſſe Germanis, ita poſtea diſsimu-
" laturum eſſe Francis hoſtem, donec oblata occaſione impa-
" rato opprimere poſsit. Non illi ſolum in animo eſſe Germa-
" nos, at omnem etiam Franciam in ſeruitutem redigere. Ita-
" que Regi hominem in dies creſcentem non negligendum,
" neque alios interire, perire, & euerti uidere, iucundum id
" ſpectaculum tanto Regi futurum. At Rex & pacis nuper
cum Cæſare confirmatæ rationes, & ueterem affinitatem,
& fiſci inopiam cauſatus, ueniam petiit ſi fœderatis hoc tē-
pore non ſubueniret. Ad XI Calend. Decembr. Federicus
& Lantgrauius caſtra mouere, ac pridie eius diei ſumma
nocte machinis prius eductis, ipſi ſequebantur, ſequente
Albano qui extremum agmen carperet. Vrgēte etiam Cæ-
ſare coniunguntur Germani. Albanus collem pugnæ aptiſ-
ſimum, deſertum ab illis occupat. Occupant illi uicinum
alium collem, muniúntque machinis: quibus fiebat ut tuti
eſſent ab equitibus Cæſarianis undique procurrentibus.
Venit & poſtea cum totis copiis nocte intempeſta Cæſar in
collem occupatum ab Albano. At Lantgrauius & Saxo
pugnæ ſpe iniecta, accēſis ignibus nocte ea longū iter emen-
ſi, Prentio tranſmiſſo, ad Haydenā peruenere fruſtrato Cæ-
ſare. Quo factum ut ille in uetera caſtra redierit. Ac ueritus
ne illi in Franconiam peruenirent, Boſſingam contendit.
Boſſingani mox & Otingenſes, & Norlingenſes pace im-
petrata deditionem faciunt, eorumque exemplum ſecuti

Dincelpulenſes, & Rotemburgenſes. Tam præcipitato Cæſaris aduentu commoti Saxo & Lantgrauius, diſſolutis copiis ad ſua tuenda rediere. Halam quoque ciuitatem inter Sueuos opulentam mox recipit Cæſar. Ibi narrant Federicũ Palatinum ueniſſe ad Cæſarem, ueniam petiſſe à Cæſare quòd fœderatis equitum auxilia miſiſſet: flebilibúſque lachrimis cum culpã ſuam ſupplex deprecatus eſſet, ueniam impetraſſe. Vlmenſes quoque in fidem recepti. Dux quoque Virtembergenſis cum Cæſar ei immineret, maluit durioribus conditionibus pacem accipere, quàm ancipiti bellorum aleæ ſe committere. Huic imperata ducenta nummûm aureorum millia, ademptæ arces tres munitiſſimæ, Aſpergus, Scorendorfia, Circembergus, & annonæ refertæ, & machinis inſtructiſſimæ. Interea Francfordienſes per Buranũ ſolicitati iugum accepere. Auguſtani quoque cum fruſtra petiiſſent ſalua eſſe omnia, tandem arbitrio illius in deditionẽ ſunt redacti. Idem accidit Argentoratenſibus. Iam Saxo pleraque oppida à Mauricio & Ferdinando occupata receperat: miſſum etiam à Cæſare Albertum Brandemburgẽſem, qui ad Rocliziam ſedebat, interceperat, valléque Ioachima opulenta potitus erat, Bohemóſque in Ferdinandum concitarat. Erat ita conſtitutum, ut Mauricius & Ferdinãdus ad Aegram, ciuitatem Bohemiæ, conuenirent cum Cæſare: ibi conſilia belli exequerentur. Eſt omnino Bohemia Germaniæ limitibus incluſa: ſylua Hercinia tanquam obducto muro undique cingitur. Albi fluuio media irrigatur, & Multauia: ad huius ripam ſita Praga urbs Regia, quæ male eo tempore in Ferdinandum animata fuit. Coniunctis copiis in Saxoniam primo uere miſſus eſt Albanus. Erat & in armis Saxo, diſpoſitíſque undique præſidiis ſibi nõ deerat. Ipſis Saxonibus inſitum à natura armorum ſtudiũ, paratiſſimi ad bellica pericula adeunda. Ager uini minime

capax. Hordeum triticúmque ſerunt, unde potionem, cui Ceruiſiæ nomen indidere, uulgò conficiunt: ita fit ut uino oblato immoderatè utantur. Contendit Cæſar cum robore copiarum ad Miſniam, uolebátque copiis in ulteriorem ripam traductis, pugnandi copiam illi facere. Sed mouetur cum uidet Saxonem Vitembergam adire. Ac cognoſcens ab eius loci peritis, flumen uado tranſiri poſſe, nihil commotus periculo eo, quod imminebat ab hoſte alteram ripam obſidente, ſumma celeritate conſtituit hoſtem intercipere. Id quo maturius fieret, imperat ut circa uicina dumeta & arbuſculas mille è ſuis collocarentur, qui glandibus plumbeis emiſſis hoſtes terrerent: ita futurum ut reliquis facilius occaſio daretur in citeriore ripa occupanda. Summa difficultate traducuntur Cæſariani, hoſtéſque à ripa ſubmouentur. Saxo anxius ſuorum fuga, Vitembergam aut Torgam celeri curſu petebat. Hunc ſequũtur equites Cæſariani, extremum agmen uariè carpentes. Saxo iam Cæſarem cum robore equitatus in ſe ferri uidens, Torga omiſſa, uel quòd huic diffideret, uel quòd proximis ſyluis occupatis, tutiorem ſibi ad Vitembergam receptum putabat, ſeſe proripiebat: emiſſis etiam leuibus machinis, quæ Cæſarianis aliquid de celeriate detraherent. Illi in Saxonem inuecti, diſſipant fundúntque illius copias. Saxo ipſe uulnere accepto capitur, nec ſylua tutus, undiq; procurrente Hungaro equite, nec ſatis paratus ad tantas Cæſaris copias excipiendas. Cæſar poſt aliquot dies Vitembergam, & multa Saxonis oppida recepit. Lãtgrauius quoque tandem arbitrio ſe Cæſaris committens, ſupplex ueniam petiit, & quibus illi uiſum eſt conditionibus depactus eſt. Deinde Comitiis Auguſtanis, aliquot capita propoſita ſunt iubente Cæſare, quibus oſtendebatur quo pacto in negotio religionis, donec ea certa atque definita eſſent Concilio, uiuendum eſſet. Hæc conſentire aiebant

Cæſariani cum ueteribus ritibus, præter capita aliquot quæ rata manebant donec aliud ſtatutum eſſet. Id temporibus temperãdíſque rebus alııs Cæſar datũ aiebat: ex Pariſienſi eóque ſacro & pio cœtu eorum, apud quos de diuinis rebus agitantur quæſtiones, non defuere qui palam ſcriberent, quòd nondum cœtus cenſuiſſet, nec Pontifex Romanus iuſsiſſet id præiudicaſſe, & ad arbitrium ſuum Cæſarẽ temere reuocaſſe: tametſi Franciſci Sfrondati purpurati pontificij, Federici Nauſeæ Pontificis Viennenſis pij hominis, & à factione Germanorum imprimis abhorrentis conſilio, ea Cæſar ſtatuiſſe ſeſe iactaret. Poſtquam uictoria cõſtituta eſt, ab armíſque eſſet diſceſſum, conuentionibus acceptus à Federico & Lantgrauio, mirabantur Germani tam arcta cuſtodia diuturno tempore utroſque aſſeruari: Nec à Cæſare iuſtam debitámque gratiam referri Saxonicæ familiæ querebãtur. Albertus & Ioannes, cum Maximilianus in cuſtodia pari Brugis detineretur, eius liberandi conſilia ea iniere, ut neceſſe fuerit Flandris eum liberare. Ex eadem familia prodiere qui Friſios Cæſari non parẽtes edomuere. Mathiam Pannoniæ Regem fortiſsimum, Federico bellum inferentem, coercuere. Federicus huius Federici patruus, ſi uera ſunt quæ ab Eraſmo Roterodamo prodita ſunt, cum renuntiatione omnium ſuffragiorum Maximiliano defuncto, Cæſar certus deſignaretur, ipſe maluit in Auſtriacam familiam transferre ſuffragia, deſignato hoc ipſo Carolo Cæſare. Saxonum familiam quis non admiretur ita ruentem? Longitudo Saxonici imperij paulo antea fuerat à Frãcis Germanis, uſque ad Saxones imperio eorum parentes, ultra centum quinquaginta millia paſſuum: latitudo ab Albi uſque ad Fontes Viſurgis, cui loco Verræ quoque nomen dedere. Lantgrauius, ut erat magno animo, ſæpe ſe ſuóſque diris deuouit, qui ad Cæſarem tranſeundi authores

ſuere: parúmque abſuit quin cuſtodibus oppreſsis euolaret è cuſtodia, ita arctè obſeruatus, ut uel uigilantem, uel dormi-
» tantem obſeruarent recentes cuſtodes omnibus horis. Ea-
» mus nunc, & aut dicamus beatos, quibus corpus bene cō-
» ſtitutum ſit, aut qui diuitiis, aut qui honoribus affluant, aut
» qui ipſi, aut quorum aui proauíque, Cæſares obſeruare ſo-
» liti ſunt: unica contentione effluunt congeſta tam multo-
» rum annorum merita. Relatum eſt paulo ante hoc bellum Germanicum, quod geſſit Cæſar aduerſus Saxonem & fœderatos, natum eſſe infantem in pago quodam Francorum, cui exempto ex aluo matris, culter iacuit in uentre, eminente cuſpide extra uentrem, qui & paulatim extractus ſit. Id accidiſſe aiunt ad ſignificandas mutuas cædes ciuium, qui uelut in uiſcera ſua ferrum poſtea ſtrinxerunt. Pauló pòſt aiunt in Heluetiis conſpectos duos Leones in aere inter ſeſe certantes, quorum alter alteri caput mordicus auulſerit. Eſſe & multorum annorum hiſtoriam, in uiſione Steuicenſi, de his ipſis bellis Saxonicis, ubi poſtrema ſpecies ſit Camelus bibens ex flumine. qua ſpecie ſignificari Turcorum aduentus ad Danubium, aut Rhenum uideatur. Viſa & mulier uenenum ſputis eiiciens. Prodidit autem Chryſippus eadē in corpore uitia fieri, & à mali ueneni hauſtu, & corruptela quæ è corpore prodire poteſt: atque ex intemperie febres ut oriuntur, ita ex putredine longius progreſſa, uenenū in nobis gigni poſſe. Nec deſunt qui prodiderint religionis nomine, hoc in bello Germanico tegere & uelare ſolitum Cæſarem eam cupiditatem, qua Germaniam omnem familiæ ſuæ adiungere uolebat. Nam Germanis quos habebat plures in caſtris, diſsidentes à piorum moribus, & Germanica lingua hymnos decantare, & concionatorem audire, & alia facere permittebat, quæ abhorrebant ab eccleſiaſtico dogmate. Neque urbibus deditionem pollicentibus

id præſcribebat, ut piorum dogmata reciperent. Vlmenſibus quoque, Auguſtanis, Straburgenſibus nominatim permiſſum, hiſce in rebus quæ ad religionem pertinerent, nihil ipſe innouaret. Ea quoque dogmata, quæ poſtea ſancita ſunt, partim ex ritibus piorum, partim ex nouis dogmatibus, diſtrahendorum magis Germanorum gratia prodita uoluere: talémque depingunt Cæſarem, qualis is ſit, apud quem authoritas honeſtatis, utilitatis ſpecie ſit interdum ſuperata. Id hoc bello indicaſſe eum uolunt ex Philippi Lantgrauij deditione: leges deditionis ita callide præſcriptæ ſunt, ut unius literæ apice ſuppoſito, ille deceptus. Conuenerat autem obſequio exhibito Cæſari, ille ſine cuſtodia liber emitteretur: pactioni ſubſcripturus erat Lantgrauius. At dum obſequium ille exhibet Cæſari, ueniámque deprecatur, tabulæ fœderis, Germanicæ dictioni dempto apice unico, immutatæ ſunt: quibus ille poſtea ſubſcripſit bona fide ſecum actū exiſtimans. Mox uerò cuſtodia ſe uidens ſeptum, & uiolari quiritans leges fœderis, perpetuam tantum cuſtodiam adēptam ſibi intelligit. Proferuntur tabulæ ſubſcriptæ: uerbúmque unum Germanicum in aliud tranſiiſſe uidet: pactiones perturbaſſe calliditate & periurio Cæſarianos clamitans: quin & aduerſus fœderis leges poſtea in Machliniam abductus. At Cæſariani Lantgrauium negabant ex perduellium eſſe numero. Hoſtem uero fuiſſe communem omnium, qui ſacra, qui prophana diriperet: cum hoc neque fidem debere, nec iuſiurandum eſſe commune: Prætexi ab his nugas, & ſine teſte uaniſsime ea confingi. Quòd ſi olim à Germanis parum abfuerit, quin Iulius Cæſar falleretur, ſi ſimplicitatis ſpecie Cæſares alios fefellerint, ſi ſe ipſi domeſticis ſeditionibus aſsidue lacerant, non eſſe mirandum, ſi rationibus ſubductis fidem ipſe illis non haberet. Veriſsime à Velleio Paterculo de his ſcriptum, in ſumma feritate

uerſutiſsimos, natúmque mendacio genus eſſe: ita non ueriti ſunt illi patriæ obtrectare, in qua multos floruiſſe tũ acumine ingenij, tum admirabili ſcientia rei militaris uidemus. Principio belli huius Germanici ad Vicum Aquitanicum Peſenaſum, à parturiente fœmina ſerpens emiſſus. Id olim accidiſſe prodidit C. Plinius: contigerit ne autem maiore quadam poteſtate, an ex uteri uitiis, & ea quam molam uocant male compacta, unde & monſtra oriri prodidit Democritus, otioſorũ diſputationibus relinquendũ. Sed & ex cruditate ſtomachi aliiſque ex cauſis, in uentriculo hominis generari poſſe animal angui non diſsimile, Eraſiſtratus prodidit: quod & eodem tempore uidit Aquitania. In Gallia interea ſumma erat tranquillitas pacis & otij. Rex Henricus plenus pietatis, religiones publicas, & maiorum ſacra inſtituta ſancte tuebatur, bellicas curas aliis temporibus reſeruans: auſpiciáque regni eius plena modeſtiæ, humanitatis, clementiæ, ſpem omnibus magnam afferebant ſummæ ſolertiæ, ſummæque induſtriæ: eiúſque Regis, qui & retundere poſſet callida hoſtium conſilia, & eos qui laudem honorémque Francicæ familiæ depeculati ſibi uidebantur, ulciſci. Dij faxint, uelim, ſedatis ut omnium principum Chriſtianorum controuerſiis, incumbant illi in eam tandem cauſam, qua diuini nominis hoſtes contundant, reſperſáſque manus ſanguine eorum ipſi prædicare poſsimus, aut placatos omnes beneuolentia coaluiſſe in eandem religionem Chriſtianam: quam palmam utinam DEVS OPTIMVS MAXIMVS HENRICO REGI *reſeruet, eúmque ipſi uideamus in auguſtiſsimam illam Solimorum urbem cum inſigni illa laurea inuehi. Quod ab eo quidem, quem ornatiſsimum agnoſcimus, Regémque talem qualis & moderatiſsimus & fortuna optima eſſe debet, expectare iure optimo & poſſumus & debemus.*

FINIS.